พระธรรมวิสุทธิมงคล
(พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว)

วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อนุสรณ์พิพิธภัณฑ์ฉันทกรานุสรณ์ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม ในพระสังฆราชูปถัมภ์
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
๙๙๙ หมู่ ๙ บ้านหนองกลางดอน ตำบลคลองกิ่ว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระธรรมวิสุทธิมงคล
พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว

วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

อนุสรณ์พิพิธภัณฑ์ฉันทกรานุสรณ์

วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม ในพระสังฆราชูปถัมภ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว)

เลขมาตรฐานหนังสือ : ๙๗๘-๖๑๖-๔๔๕-๕๖๑-๐
พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๖๐
จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย : มูลนิธิพุทธสมุนไพรคู่แผ่นดินไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

.....

สงวนลิขสิทธิ์ : **ห้ามคัดลอก ตัดตอน เปลี่ยนแปลง แก้ไข ปรับปรุง ข้อความใดๆ ทั้งสิ้น หรือนำไปพิมพ์จำหน่าย หากท่านใดประสงค์จะพิมพ์เพื่อให้เป็นธรรมทาน โปรดติดต่อขออนุญาตจากทางมูลนิธิพุทธสมุนไพรคู่แผ่นดินไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์**

.....

พิมพ์ที่ : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด
๖๑ ถนนเลียบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ ซ.เพชรเกษม ๖๙
แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๐-๒๔๔๔-๓๓๕๑-๙ โทรสาร ๐-๒๔๔๔-๐๐๗๘
E-mail: silpasiamprinting@hotmail.com www.silpasiam.com

คำปรารภ

เรื่องการจัดทำหนังสือมรดกธรรมยอดโอวาทคำสอนของสมณะนักปราชญ์ วิสุทธิเทวา (พระป่า) จัดทำขึ้น ๓๔ องค์ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปี พุทธศักราช ๒๔๖๐-๒๕๕๔ โอวาทธรรมยอดแห่งคำสอนของวิสุทธิบุคคล ท่านแสดงบริสุทธิ์สมบูรณ์ไม่ว่ายุคใดสมัยใด นำผู้สนใจพยายามตั้งใจปฏิบัติตาม ย่อมก้าวล่วงทุกข์ไปได้สมความปรารถนา คณะปสาทะศรัทธาเห็นควรจัดทำขึ้นสงวนรักษาไว้ เพื่อกุลบุตรสุดท้ายภายหลังที่ พิพิธภัณฑ์ฉันทกรานุสรณ์ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม บ้านหนองกลางดอน ตำบลคลองกิ่ว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ผู้สนใจกรุณาเข้าไปศึกษาได้ตามโอกาส เวลาพอดี

ผู้ฉลาดยึดหลักนักปราชญ์เป็นแบบฉบับพาดำเนินปกครองรักษาตน

คณะปสาทะศรัทธา

ห้ามพิมพ์เพื่อจำหน่าย สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว)

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว) ๑

ชีวประวัติ พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว) ๓

พระธรรมเทศนา พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว) ๑๓

- ปัญญาอบรมสมาธิ ๑๕
- จิตเป็นของแปลกประหลาดและน่าอัศจรรย์ ๓๓
- สติปัฏฐาน ๔ ๔๒
- สมาธิหัวตอ ๕๘
- พระจริงพระปลอม ๗๔
- หลักของพระศาสนา ๙๕
- เรียงลำดับอริยภูมิ ๑๐๕
- ความว่างของจิต ๑๑๘
- อวิชชารวมตัว ปกปิดจิตแท้-ธรรมแท้ ๑๒๙
- ธุดงควัตร เครื่องห้ามล้อกิเลส ๑๔๑
- ขันธ์ ๕ ต่างหากจากจิต ๑๖๐
- ธรรมทายาท ๑๗๘
- รู้อสุภะ รู้อย่างไร ๑๙๔
- ความอยากเป็นมรรคก็มี ๒๑๒
- ยึดแบบฉบับของผู้เห็นภัย ๒๓๐
- ความเพียรเราต้องฝืน ๒๕๙
- โอวาทปาฏิโมกข์ ๒๗๓
- โอชารสแห่งธรรม ๒๙๒
- พระกรรมฐานติดครูอาจารย์ ๓๑๖
- หลักแห่งการอยู่ร่วมกัน-ชัยชนะบนเวทีธรรม ๓๔๓
- แบบแปลนของศาสนธรรม ๓๖๗
- ภาวนามยปัญญา กาฝากในวงพุทธศาสนาจริงหรือ? ๓๘๘
- ธรรมสถิตที่ใจ ๔๐๐

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน)

วัดป่าบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว)

ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน หรือองค์หลวงตา เป็นพระสาวกรูปสำคัญฝ่ายวิปัสสนาธุระ ผู้ยังประทีปธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้รุ่งเรืองอยู่สมัยกึ่งพุทธกาล นิสัยอาชาไนย เทิดทูนพระศาสนา รักใคร่ในธุดงควัตรตลอดอายุขัย เป็นศิษย์ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ บุรพาจารย์ใหญ่ของพระฝ่ายอรัญวาสี เมื่อท่านพระอาจารย์มั่นได้มรณะล่วงไป องค์หลวงตาได้สืบทอดอริยวงศ์อริยประเพณีออกมาเผยแผ่ผ่านสายทางแห่งปฏิปทาพระธุดงคกรรมฐาน นำมาซึ่งความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธบริษัททุกหมู่เหล่า ก่อให้เกิดผู้รู้ตามเห็นตามสืบเนื่องเป็นลำดับมา องค์ท่านจึงเป็นสรณะอันเกษมของพุทธบริษัท สมดังที่องค์ท่านได้กล่าวไว้ว่า ***"เราพูดตรงๆ ให้พี่น้องทั้งหลายทราบว่า เราเป็นเสาหลักของชาติ ศาสนา ก็ไม่ผิด"***

ชีวประวัติ

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว)

ชาติ สกุล

หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน ถือกำเนิดในครอบครัวชาวนาแห่งสกุล **"โลหิตดี"** เมื่อวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๙ ปีฉลู ตรงกับวันอังคารที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๕๖ ณ บ้านตาด ตำบลบ้านตาด อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี โดยมี นายทองดี เป็นบิดา นางแพง เป็นมารดา ท่านเป็นบุตรคนที่ ๒ ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๑๖ คน ขณะคลอดได้มีสายรกพันที่คอ โบราณถือคติเป็น ๓ ทาง คือ ๑ สายกำยำ (นายพราน ผู้ก้องไพร) ๒ สายบาตร (ออกบวช) และ ๓ สายโซ่ตรวน (ผู้ร้ายชายโจร) คุณตาได้ทำนายเอาไว้ว่า

"นี่สายบาตรๆ เด็กคนนี้จะได้บวชเป็นพระ แล้วก็จะได้เป็นนักปราชญ์ ไอ้เด็กคนนี้ถ้ามันไปทางไหนแล้วขาดสะบั้นไปเลยนะสู"

บวชเรียน

ครั้งอยู่ในเพศฆราวาส หลวงตามหาบัวเป็นผู้เฉลียวฉลาด มีนิสัยเด็ดเดี่ยว อาจหาญ มีสัจจะ กตัญญูรู้คุณ เป็นที่ไว้เนื้อเชื่อใจของบิดามารดากว่าบุตรธิดาคนอื่น ด้วยเหตุนี้ บิดามารดาต่างปรารถนาอยากให้บวชสนองคุณ แต่เมื่อขอร้องหลายต่อหลายครั้ง ท่านกลับนิ่งเฉยเสีย

เย็นวันหนึ่งขณะล้อมวงรับประทานอาหารเย็น บิดาได้พูดเรื่องนี้ขึ้นอีกพร้อมกับน้ำตาร่วงออกมา ทำให้ท่านสะเทือนใจและได้นำเรื่องนี้ไปขบคิดอยู่ ๓ วัน จึงยินยอมที่จะอุปสมบท ท่านเล่าว่า

"ที่บวชนี่ก็เพราะพ่อน้ำตาร่วง บวชให้พ่อดีใจเฉยๆ ทีแรก ครั้นได้อ่านตำรับตำรา อ่านไปๆ อ่านตรงไหนๆ ก็มีสวรรค์ พรหมโลก จนกระทั่งถึงนิพพาน เราก็เลยอยากจะไปนิพพานในชาตินี้ อยากจะเป็นพระอรหันต์ในชาตินี้"

ท่านอุปสมบท ณ วัดโยธานิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เมื่ออายุ ๒๑ ปี ตรงกับวันอังคารที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๔.๔๕ น. พระธรรมเจดีย์ (จูม พันธุโล) เป็นพระอุปัชฌาย์ หลวงตาได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจบเปรียญธรรม ๓ ประโยค และนักธรรมชั้นเอก ตามความตั้งใจ ณ วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จากนั้นจึงได้ออกปฏิบัติภาวนา

พ่อแม่ครูอาจารย์

ด้วยความสงสัยที่ว่า *มรรคผลนิพพานยังมีอยู่เหมือนครั้งพุทธกาลหรือไม่* หลวงตามหาบัวจึงเดินทางเข้ากราบนมัสการท่านพระอาจารย์มั่น เพื่อให้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องนี้ ดังนี้

"ถ้ามีท่านผู้หนึ่งผู้ใดมายืนยันเรื่องมรรคผลนิพพานว่ามีอยู่นี้ เราจะมอบกายถวายตัวต่อท่านองค์นั้นหรือผู้นั้น แล้วเราจะเอาตายเข้าว่าเลย มาก็บึ่งหาพ่อแม่ครูจารย์มั่นเลย เหมือนว่าเรดาร์ท่านจับไว้หมดแล้ว ไปก็ใส่เปรี้ยงเลย ท่านมาหาอะไร ท่านมาหามรรคผลนิพพานเหรอ หรือมาหาอะไร ท่านก็ชี้ไปต้นไม้ภูเขาไม่ใช่กิเลส ไม่ใช่มรรคผลนิพพาน ไล่ไปหมดจนกระทั่งครอบโลกธาตุ ไม่ใช่บาป ไม่ใช่บุญ ไม่ใช่มรรคผลนิพพาน มรรคผลนิพพานแท้ บาปแท้ บุญแท้ อยู่ที่ใจ เอ้า ทำใจให้ได้นะ มรรคผลนิพพานไม่ต้องถามละ อยู่ที่ใจแห่งเดียวนี่ละ ลงใจปึ๋งเลย ท่านสงเคราะห์เต็มที่เลยหลวงปู่มั่น"

"เราก็ไปพอใจตอนได้ไปอยู่กับหลวงปู่มั่น พอใจที่สุดเลย ความเพียรไม่มีคำว่าถอย จากนั้นมาก็เอากันใหญ่เลย พูดเรื่องการทำความเพียรแทบล้มแทบตายด้วยนิสัยจริงจังของเรา ชัดกับกิเลสมาตั้งแต่พรรษา ๗ ถึงพรรษา ๑๖ นี่เอาเต็มเหนี่ยวอย่างไม่มีวันมีคืน ไม่มีปีมีเดือน นี่ก็คงจะมีนิสัยอันหนึ่ง เพราะความมุ่งมั่น ความมุ่งมั่นนี้ไม่ใช่มุ่งมั่นธรรมดา มุ่งมั่นเพื่อความเป็นพระอรหันต์เท่านั้น เราไม่เป็นอย่างอื่น เราจะขอเป็นพระอรหันต์อย่างเดียว ไม่เป็นพระอรหันต์เราต้องตายเท่านั้น เราไม่ตาย กิเลสต้องตาย มีสองอย่าง"

ด้วยการปฏิบัติชนิดเอาเป็นเอาตายเข้าว่า ความเพียรเป็นเลิศ ฉลาดในอุบายธรรมชั้นต่างๆ ประกอบกับการมีครูบาอาจารย์ชั้นเยี่ยมคอยชี้แนะ ส่งผลให้การปฏิบัติธรรมของท่านบรรลุภูมิธรรมมาเป็นลำดับ จนท่านพระอาจารย์มั่นได้พูดกับพระเณรที่วัดป่าบ้านหนองผือ จังหวัดสกลนคร คราวอาพาธระยะสุดท้ายว่า

"นี่เวลาผมตายจะทำอย่างไร พวกท่านจะพึ่งใคร ให้พึ่งท่านมหานะ ท่านมหาสำคัญอยู่นะ ทั้งภายนอกภายใน"

ท่านพระอาจารย์มั่นเริ่มอาพาธตั้งแต่เดือน ๔ ถึงเดือน ๑๒ เป็นเวลา ๘ เดือนเต็ม จนถึงวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๙๒ เวลา ๐๒.๒๓ น. ท่านจึงได้ละขันธ์นิพพาน ณ วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

บรรลุธรรม

หลังจากงานถวายเพลิงศพท่านพระอาจารย์มั่น หลวงตามหาบัวได้ปลีกตัวออกจากหมู่คณะ หลีกเร้นเร่งความเพียรเพื่อปลดวางภาระทางใจอันเป็นกิเลสชั้นละเอียดคืออวิชชา แล้วที่สุดในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๓ เวลา ๕ ทุ่มตรง เป็นพรรษาที่ ๑๖ ของการบวช ความปรารถนาของท่านก็ได้บรรลุผลโดยสมบูรณ์ ดังความว่า

"วัดที่เป็นที่ระลึกไม่ลืมก็คือวัดดอยธรรมเจดีย์ บนหลังเขา กระต๊อบเล็กๆ อยู่ที่หน้าพระยืน พระอยู่ข้างบน กระต๊อบเล็กๆ หันหน้ามาทางพระ เรามาอยู่ที่นั่น กิเลสขาดสะบั้นลงไปเป็นเวลา ๕ ทุ่ม เพราะฉะนั้นจึงเป็นวัดที่ลืมไม่ได้เลย"

"นั่งอยู่ธรรมดานี่ละ ร่างกายของเรานี้มันพุ่งขึ้น มันขึ้นไปได้อย่างไร เราเองก็อัศจรรย์เองนะ พอพุ่งขึ้นไปลงมาแล้วมันสั่นไปหมดในร่างกาย ตัวสั่น เหมือนโลกธาตุนี้คว่ำหมดเลย สว่างจ้าขึ้นมาครอบหลังวัดดอยธรรมเจดีย์ มองไปที่ไหนว่างหมด ไม่มีอะไรเหลือเลย โอ้โห เป็นอย่างนี้เหรอ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ตรัสรู้อย่างนี้ละเหรอๆ พระธรรมแท้เป็นอย่างนี้ละเหรอ พระธรรมแท้ก็คือธรรมชาติ จิตกับธรรมเป็นอันเดียวกันแล้ว นั่นละธรรมแท้เป็นอย่างนี้ละเหรอ พระสงฆ์แท้เป็นอย่างนี้ละเหรอ หือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้อย่างไร มันเป็นแล้วนะนั่น นั่นละเป็นวาระสุดท้าย"

วัดนี้เป็นวัดของแผ่นดิน ทำประโยชน์ก็เพื่อแผ่นดิน
(วัดป่าบ้านตาด)

เมื่อโยมมารดาได้บวชเป็นแม่ชี หลวงตามหาบัวจึงได้ก่อตั้งสำนักวัดป่าบ้านตาดขึ้นในราวปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๘ เพื่อสะดวกต่อการสงเคราะห์มารดาด้านธรรมะ

ตั้งแต่เริ่มสร้างวัดมา ท่านให้ความสำคัญกับภาคปฏิบัติภาวนาเป็นหลัก ด้วยเหตุผลที่ว่า ครูบาอาจารย์เมื่อมีหลักจิตหลักใจแล้ว ท่านสามารถทำประโยชน์ให้กับโลกได้ตามวาสนาฐานะของตนๆ สร้างความอบอุ่นร่มเย็นแก่โลกเรื่อยมาแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน เทศนาอุบายธรรมของหลวงตาที่กว้างขวาง ลึกซึ้ง แหลมคม จึงเน้นลงที่ภาคจิตภาวนามากกว่าด้านอื่น เพื่อประโยชน์แก่หัวใจผู้ปฏิบัติ

ครูบาอาจารย์ผู้ใหญ่ที่เป็นเพชรน้ำหนึ่งในอดีตและปัจจุบัน ล้วนแล้วแต่ได้รับอุบายธรรมจากหลวงตาแทบทั้งสิ้น อาทิ หลวงปู่คำดี ปภาโส หลวงปู่มหาเขียน ฐิตสีโล หลวงปู่บุญจันทร์ กมโล หลวงปู่บัว สิริปุณโณ หลวงปู่สุวัจน์ สุวโจ หลวงปู่หล้า เขมปัตโต หลวงปู่ผาง ปริปุณโณ เป็นต้น และลูกศิษย์ที่ได้รับการอบรมจากท่านโดยตรง เช่น พระอาจารย์สิงห์ทอง ธัมมวโร พระอาจารย์บุญมี ปริปุณโณ พระอาจารย์เพียร วิริโย พระอาจารย์ลี กุสลธโร พระอาจารย์คำตัน ฐิตธัมโม พระอาจารย์ปัญญาวัฑโฒ และคุณแม่ชีแก้ว เสียงล้ำ เป็นต้น

ธรรมสงเคราะห์โลก

อุปนิสัยที่โดดเด่นประจำองค์หลวงตามหาบัวอีกข้อหนึ่ง คือท่านเป็นผู้มีเมตตาธรรม มีน้ำใจช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ ทั้งในด้านวัตถุภายนอกและด้านธรรมะภายใน ดังนั้นท่านจึงเป็นสายบุญสายธรรมที่แผ่กระจายไปในทุกสารทิศ แต่ที่ท่านให้ความสำคัญมากที่สุดก็คือธรรมะ ด้วยเหตุนี้ เมตตาธรรมอันบริสุทธิ์ที่ท่านแสดงออกมาผ่านพระธรรมเทศนาและหนังสือธรรมะจึงปรากฏมีเป็นจำนวนมากกว่าครูบาอาจารย์รูปอื่นๆ ที่สำคัญธรรมเทศนาทุกกัณฑ์ล้วนเน้นหนักลงภาคจิตภาวนา ท่านกล่าวว่า

"ผมเทศน์สอนหมู่เพื่อนเป็นหมื่นๆ แสนๆ องค์ พระเณรที่มาเกี่ยวข้องกับเรานี่ละเราเทศน์สอนโลกด้วยความไม่สงสัยในธรรมทั้งหลายของเรา เทศน์เต็มเม็ดเต็มหน่วย ออกทางเทปก็มีตั้งแต่ ๒๕๐๕-๒๕๐๖ มาเริ่มมีเทป ก่อนหน้านั้นไม่มี หลังจากนั้นก็มีหนังสือที่ถอดจากเทปไปพิมพ์ๆ หนังสือของเราจึงมีมาก แจกทั่วประเทศไทย เทปก็มีมากมาโดยลำดับลำดา แจกทั่วประเทศไทยเหมือนกัน แต่ที่มามากที่สุดก็คือคราวนี้ คราวนำชาติบ้านเมืองของเรานี้ ขึ้นเวทีบั้นแก่เทศน์ตลอดเวลา คนเลยได้เห็นได้ยิน ออกทั้งทีวีทั้งวิทยุทั้งหนังสือพิมพ์กระจายไปหมด"

สำหรับด้านวัตถุภายนอกที่ท่านได้สงเคราะห์โลกนั้น หากนับรวมกันแล้วเป็นจำนวนเงินหลายหมื่นล้านบาท

ช่วยชาติ ราชวงศ์

แสงแห่งพระอาทิตย์แผ่ไปในทิศทั้งสี่ฉันใด เมตตาอันไม่มีประมาณของพระอริยเจ้าทั้งหลายก็แผ่ไปในใจของสรรพสัตว์ฉันนั้น

ในคราวที่ประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจและสังคมตกต่ำ หลวงตามหาบัวได้ออกมาเป็นผู้นำในโครงการผ้าป่าช่วยชาติ เพื่อช่วยกอบกู้สถานภาพของประเทศไทยให้ฟื้นฟูผ่านพ้นไปด้วยดี โดยเริ่มต้นเปิดโครงการมาตั้งแต่วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๑ นอกเหนือจากได้รับบริจาคทองคำและเงินสดในสกุลต่างๆ รวมมูลค่าหลายหมื่นล้านบาทเข้าสู่คลังหลวงแล้ว องค์ท่านยังได้นำธรรมะเข้าสู่จิตใจประชาชนทุกหมู่เหล่า สร้างความสุขต่อใจทุกดวงอันถือเป็นคุณประโยชน์อเนกอนันต์ต่อชาติบ้านเมืองอย่างหาที่สุดไม่ได้ โครงการผ้าป่าช่วยชาติครั้งนี้ เป็นการร่วมมือร่วมใจจาก ๓ สถาบันหลัก มี ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติจึงพ้นวิกฤตในครั้งนั้นมาได้ ดังความว่า

"ในฐานะที่หลวงตาเป็นหัวหน้าได้ประกาศสอนธรรมพี่น้องทั้งหลาย หลวงตาเน้นหนักทางด้านจิตใจมากกว่าวัตถุนะ เพราะนี้สำคัญมากที่สุดยิ่งกว่าวัตถุต่างๆ เช่น เรานำวัตถุมาช่วยชาติเหล่านี้ก็เป็นสิริมงคลแก่ชาติไทยของเรา แต่สำคัญก็คือนำธรรมเข้าสู่จิตใจเพื่อจะให้ใจเป็นรากฐานสำคัญ แล้วรักษาชาติบ้านเมืองและทำนุบำรุงชาติบ้านเมืองของเราให้สมบูรณ์พูนผลขึ้นเป็นลำดับ เพราะอำนาจแห่งธรรมเกื้อหนุนด้วยการทำที่ถูกที่ดี บ้านเมืองของเราจะได้รุ่งเรือง เพราะหัวใจของชาวพุทธแต่ละดวงมีหลักธรรมเป็นเครื่องประกันตัว"

อาพาธ - นิพพาน

นับแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นต้นมา ด้วยวัยชราภาพ สุขภาพธาตุขันธ์ของหลวงตามหาบัวเริ่มทรุดลงเป็นลำดับ จนกระทั่งวันจันทร์ที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นมาธาตุขันธ์แสดงอาการอาพาธหนักมากขึ้นเรื่อยๆ อันปรากฏแก่สายตาศิษยานุศิษย์ จนกระทั่งท่านได้เข้าสู่นิพพานในเวลา ๓ นาฬิกา ๕๓ นาที ของวันอาทิตย์ที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๔ ณ กุฏิวัดป่าบ้านตาด สิริรวมอายุ ๙๗ ปี ๕ เดือน ๑๘ วัน รวม ๗๗ พรรษา

"เราจะทำหน้าที่ของเราอย่างองอาจกล้าหาญอาชาไนย สมกับเราสอนโลกมาเต็มเม็ดเต็มหน่วย ๖๑ ปี และสมกับเราที่ตั้งใจขึ้นเวทีฟัดกับกิเลสมาเป็นเวลา ๙ ปีเต็ม"

"...ชาตินี้เป็นชาติสุดท้ายของเรา ตั้งแต่บัดนี้ต่อไปอีก เราจะไม่กลับมาเกิดอีกตลอดอนันตกาล"

ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าในตำราที่แสดงไว้ ไม่มีส่วนใดบกพร่อง ยังสมบูรณ์บริบูรณ์อยู่ดังที่เราทั้งหลายได้รู้ได้เห็นอยู่นั้นแล แต่สิ่งที่บกพร่องก็คือความสนใจที่จะประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนธรรมนั้น นับวันเสื่อมลง เสื่อมลง เมื่อฝ่ายหนึ่งเสื่อมลง ฝ่ายหนึ่งย่อมมีกำลังมากขึ้น และผลิตตัวขึ้นมาเพิ่มกำลังขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงกับหาขณะเวล่ำเวลาที่ธรรมะจะขยับตัวออกไม่ได้เลย มีแต่โลกล้วนๆ ภายในความสัมผัสสัมพันธ์ และภายในจิตของเราโดยลำพังก็เป็นอยู่อย่างนั้น

พระมหาวีรญาณสัมปันโน.

พระธรรมเทศนา

พระธรรมวิสุทธิมงคล
(พระญาณสมฺปนฺโน หลวงตามหาบัว)

ปัญญาอบรมสมาธิ

ศีล

ศีล เป็นรั้วกั้นความคะนองทางกายวาจา มีใจเป็นผู้รับผิดชอบในงานและผลของงานที่กายวาจาทำขึ้น คนที่ไม่มีศีลเป็นเครื่องป้องกันความคะนอง เป็นผู้ที่สังคมผู้ดีรังเกียจ ไม่เป็นที่ไว้วางใจของสังคมทั่วไป แม้จะเป็นสังคมในวงราชการหรือสังคมใดๆ ก็ตาม ถ้ามีคนทุศีลไม่มียางอายทางความประพฤติ แฝงอยู่ในสังคมและวงงานนั้นๆ แม้แต่คนเดียวหรือสองคน แน่ทีเดียวที่สังคมและวงงานนั้นๆ จะตั้งอยู่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาไม่ได้นาน จะต้องถูกทำลายหรือบั่นทอนจากคนประเภทนั้น โดยทางใดก็ได้ตามแต่เขาจะมีโอกาสทำได้ในเวลาที่สังคมเผลอตัว เช่นเดียวกับอยู่ใกล้อสรพิษตัวร้ายกาจ คอยแต่จะขบกัดในเวลาพลั้งเผลอ ฉะนั้น

ศีล จึงเป็นธรรมคุ้มครองโลกให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากความระแวงสงสัยอันเกิดแต่ความไม่ไว้ใจกันในทางที่จะให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย นับแต่ส่วนเล็กน้อยไปถึงส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ใครๆ ไม่พึงปรารถนา ศีลมีหลายประเภท นับแต่ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ถึงศีล ๒๒๗ ตามประเภทของบุคคลที่จะควรรักษาให้เหมาะแก่เพศและวัยของตน เฉพาะศีล ๕ เป็นศีลที่จำเป็นที่สุดสำหรับฆราวาสผู้เกี่ยวข้องกับสังคมหลายชั้น จึงควรมีศีลเป็นเครื่องรับรองความบริสุทธิ์ของตน และรับรองความบริสุทธิ์ของกันและกันต่อส่วนรวมที่เกี่ยวแก่ผลได้เสีย อันอาจเกิดมีได้ในวงงานและสังคมทั่วไป คนมีศีล ๕ ประจำตนคนเดียวหรือสองคนเข้าทำงานในวงงานทั่วไป จะเป็น

งานบริษัทห้างร้านหรืองานรัฐบาลซึ่งเป็นงานแผ่นดินก็ตาม จะเห็นได้ว่าคนมีศีล ๕ เพียงคนเดียวหรือสองคนนั้น จะได้รับความนิยมชมชอบ ความไว้วางใจในกิจการต่างๆ มีการเงินเป็นต้น จากชุมนุมชนในวงงานนั้นๆ เป็นอย่างดียิ่งตลอดเวลาที่เขายังอยู่ หรือแม้เขาจะไปอยู่หนใด ก็ต้องได้รับความนิยมนับถือในที่ทั่วไป เพราะคนมีศีลก็แสดงว่าต้องมีธรรมประจำใจด้วย เช่นเดียวกับรสของอาหารกับตัวของอาหารจะแยกจากกันไม่ได้

ในขณะเดียวกัน คนมีธรรมก็แสดงว่าเป็นผู้มีศีลด้วย ขณะใดที่เขาล่วงเกินศีลข้อใดข้อหนึ่ง ขณะนั้นแสดงว่าเขาไม่มีธรรม เพราะธรรมอยู่กับใจ ศีลอยู่กับกายวาจาแล้วแต่กายวาจาจะเคลื่อนไหวไปทางถูกหรือผิด ต้องส่อถึงเรื่องของใจผู้เป็นหัวหน้ารับผิดชอบด้วย ถ้าใจมีธรรมประจำกายวาจาต้องสะอาด ปราศจากโทษในขณะทำและพูด ฉะนั้นผู้มีกายวาจาสะอาดจึงเป็นเครื่องประกาศให้คนอื่นเขาทราบว่าเป็นคนมีธรรมในใจ คนมีศีลธรรมประจำกาย วาจา ใจ จึงเป็นคนมีเสน่ห์ เครื่องดึงดูดใจประชาชนทั่วโลกให้หันมาสนใจและนิยมรักชอบทุกยุคทุกสมัยไม่มีวันจืดจาง แม้ผู้ไม่สามารถกระทำกายวาจาให้เป็นอย่างเขาได้ ก็ยังรู้จักนิยมเลื่อมใสในคนผู้มีกาย วาจา ใจอันเป็นศีลธรรม เช่นเดียวกับที่พวกเราเคารพและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย ฉะนั้น จึงชี้ให้เห็นว่าศีลธรรมคือความดีงามเป็นสิ่งที่โลกต้องการอยู่ทุกเวลาไม่เป็นของล้าสมัย ทั้งมีคุณค่าเท่ากับโลกเสมอไป

จะมีอยู่บ้างก็เนื่องจากศีลธรรมได้ถูกแปรสภาพจากธรรมชาติเดิมออกมาสู่ระเบียบลัทธิประเพณี ซึ่งแยกออกไปตามความนิยมของชาติ ชั้น วรรณะ จึงเป็นเหตุให้ศีลธรรมกลายเป็นของชาติ ชั้น วรรณะ ไปตามความนิยมของลัทธินั้นๆ อันเป็นเหตุให้โลกติชมตลอดมา นอกจากที่ว่านี้ ศีลธรรมย่อมเป็นคุณธรรมที่นำยุคนำสมัยไปสู่ความเจริญได้ทุกโอกาส ถ้าโลกยังสนใจที่จะนำเอาศีลธรรมไปเป็นเส้นบรรทัดดัดกาย วาจา ใจ ของตนให้เป็นไปตามอยู่

จะเห็นได้ง่ายๆ ก็คือ กาลใดที่โลกเกิดความยุ่งเหยิงไม่สงบ กาลนั้นพึงทราบว่าโลกเริ่มขาดความสมบูรณ์ทางศีลธรรม ถ้าไม่รีบปรับปรุงให้ตรงกับทางศีลธรรมแล้ว

ไม่นานฤทธิ์ของโลกล้วนๆ จะระเบิดอย่างเต็มที่ แม้ตัวโลกเองผู้ทรงฤทธิ์ก็ต้องแตกทลายลงทันทีทนอยู่ไม่ได้

เฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวหนึ่งๆ ถ้าขาดศีลธรรมอันเป็นหลักของความประพฤติแล้ว แม้คู่สามีภรรยาก็ไว้ใจกันไม่ได้ คอยแต่จะเกิดความระแวงแคลงใจว่าคู่ครองของตนจะไปคบชู้กับชายอื่นหญิงอื่น อันเป็นเหตุบ่อนทำลายความมั่นคงของครอบครัวและทรัพย์สิน เพียงเท่านี้ความปวดร้าวภายในใจเริ่มฟักตัวขึ้นมาแล้ว ไม่เป็นอันกินอันนอน แม้การงานอันเป็นหลักอาชีพประจำครอบครัวตลอดลูกเล็กเด็กแดงก็จะเริ่มแตกแหลกลาญไปตามๆ กัน ในขณะที่ครอบครัวนั้นๆ เริ่มทำลายศีลธรรมของตน ยิ่งได้แตกจากศีลธรรมโดยความประพฤติอย่างที่กล่าวแล้ว แน่ทีเดียวสิ่งที่มั่นคงทั้งหลายจะกลายเป็นกองเพลิงไปตามๆ กัน เช่นเดียวกับหม้อน้ำที่เต็มไปด้วยน้ำได้ถูกสิ่งอื่นกระทบให้ตกลง น้ำทั้งหมดที่บรรจุอยู่ในหม้อจะต้องแตกกระจายไปทันทีฉะนั้น

ดังนั้น เมื่อโลกยังต้องการความเจริญอยู่ตราบใด ศีลธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับโลกอยู่ตราบนั้น ใครจะคัดค้านหลักความจริงคือศีลธรรมอันเป็นสิ่งที่มีอยู่ประจำโลกมาแต่กาลไหนๆ ไม่ได้ คำว่าศีลธรรมในหลักธรรมชาตินั้น ไม่ต้องไปขอรับมาจากพระหรือจากใคร ตามวัดหรือตามสถานที่ต่างๆ แล้วจึงจะเกิดเป็นศีลธรรมขึ้นมา แม้เพียงแต่ผู้รักความถูก ความดีงามประจำนิสัย แล้วประพฤติแต่สิ่งถูกและดีงามแก่ตนและผู้อื่น เว้นการประพฤติสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความถูกความดีงามของตนเพียงเท่านั้น ก็พอจะทราบได้แล้วว่า ผู้นั้นมีศีลธรรมขึ้นในตัวแล้ว

อนึ่ง เหตุที่จะเกิดศีลธรรมขึ้นในใจและความประพฤติ เกิดขึ้นจากหลักธรรมชาติที่กล่าวแล้วอย่างหนึ่ง เกิดจากการคบค้าสมาคมกับนักปราชญ์ มีสมณะชีพราหมณ์ เป็นต้น ได้ศึกษาไต่ถามจากท่านแล้วสมาทานนำมาปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง เพียงเท่านี้ก็พอจะยังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในตน และกลายเป็นคนมีศีลธรรมได้พอแก่การทรงตัวและครอบครัวตลอดสังคมที่ตนเกี่ยวข้อง ให้เป็นไปได้โดยปราศจากความระแวงสงสัยในสิ่งที่ไม่น่าไว้ใจในครอบครัวและส่วนรวม ฆราวาสปฏิบัติตนได้เพียง

ศีล ๕ ก็สามารถทำความอุ่นใจให้แก่ตนและครอบครัวโดยประจักษ์ใจตลอดเวลาที่ตนมีความประพฤติอยู่ในกรอบของศีลธรรม

ส่วนศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ นั้น แยกจากศีล ๕ ขึ้นไปสู่ความละเอียดตามอัธยาศัยของผู้ใคร่ประพฤติตนในศีลธรรมชั้นสูงขึ้นไป ทั้งด้านปฏิบัติรักษาและความเอาใจใส่ ย่อมมีกฎเกณฑ์หรือวิธีการต่างจากศีล ๕ ขึ้นไปเป็นชั้นๆ เมื่อสรุปความแล้วศีลทุกประเภทเป็นคุณสมบัติเพื่อที่จะรักษาความคะนองทางความประพฤติของกายและวาจา เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขสบายใจ สำหรับท่านผู้ปฏิบัติถูก และเป็นสิ่งจำเป็นแก่ผู้เกี่ยวข้องที่ต้องการจะทำตนให้เป็นคนดีทุกรายไป แต่สำหรับผู้เลวทรามย่อมไม่เห็นว่าเป็นของจำเป็น เพราะไม่ต้องการอยากเป็นคนดีเหมือนโลกเขา แต่คอยจะทำลายความสุขของผู้อื่น ก่อความเดือดร้อนแก่โลกทุกเวลาที่ได้ช่องและโอกาส ศีลธรรมบางส่วน แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานเขายังพอมีได้ อย่าว่าแต่มนุษย์จะเป็นเจ้าของศีลธรรมโดยถ่ายเดียวเลย เราพอจะสังเกตได้ว่าสัตว์ดิรัจฉานเขายังมีรัศมีแห่งธรรมแทรกอยู่ในใจและความประพฤติของเขาบ้าง เช่น สัตว์เลี้ยงในบ้านเรา

ผู้ที่มีศีลธรรมเป็นภาคพื้นประจำนิสัยและความประพฤติตลอดเวลา นอกจากจะเป็นผู้ให้ความอบอุ่นเป็นที่ไว้วางใจ และให้ความนิยมแก่ประชาชนตลอดกาลแล้วยังเป็นผู้มีความอบอุ่นในตนเอง ทั้งวันนี้ วันหน้า ชาตินี้และชาติหน้าอีกด้วย ศีลธรรมจึงเป็นคุณสมบัติอันจำเป็นของโลกตลอดกาล

สมาธิ

ธรรมกรรมฐานทุกบทเป็นรั้วกั้นความคะนองของใจ ใจที่ไม่มีกรรมฐานประจำและควบคุม จึงเกิดความคะนองได้ทุกวัย ทั้งเด็กเล็ก หนุ่มสาว เฒ่าแก่ ชรา คนจน คนมี คนฉลาด คนโง่ คนมีฐานะสูง ต่ำ ปานกลาง คนตาบอด หูหนวก ตาดี หูดี ง่อยเปลี้ยเสียขา พิกลพิการ และอื่นๆ ไม่มีประมาณ ทางศาสนธรรมเรียกว่า ผู้ยังตกอยู่ในวัยความคะนองทางใจ หมดความสง่าราศีทางใจ หาความสุขไม่ได้ อาภัพความสุขทางใจตายแล้วขาดทุนทั้งขึ้นทั้งล่อง เช่นเดียวกับต้นไม้จะมีกิ่งก้านดอกผล

ดกหนาหรือไม่ ไม่เป็นประมาณ รากแก้วเสียหรือโค่นลงแล้ว ย่อมเสียความเป็นสง่าราศีและผลประโยชน์ ฉะนั้น แต่ลำต้นหรือกิ่งก้านของต้นไม้ก็ยังอาจจะมาทำประโยชน์อย่างอื่นได้บ้าง ไม่เหมือนมนุษย์ตาย

โทษแห่งความคะนองของใจที่ไม่มีธรรมะเป็นเครื่องรักษา จะหาจุดความสุขไม่พบตลอดกาล แม้ความสุขจะเกิดเพราะความคะนองของใจเป็นผู้แสวงหามาได้ก็เป็นความสุขชนิดเป็นบทบาทที่จะเพิ่มความคะนองของใจให้มีความกล้าแข็งไปในทางที่ไม่ถูกมากกว่าจะเป็นความสุขที่พึงพอใจ

ฉะนั้น สมาธิ คือ ความสงบหรือความตั้งมั่นของใจ จึงเป็นข้าศึกต่อความคะนองของใจที่ไม่อยากรับ **"ยา"** คือ กรรมฐาน ผู้ต้องการปราบปรามความคะนองของใจซึ่งเคยเป็นข้าศึกต่อสัตว์มาหลายกัปนับไม่ถ้วน จึงจำเป็นต้องฝืนใจรับ **"ยา"** คือ กรรมฐาน การรับยาหมายถึงการอบรมใจของตนด้วยธรรมะ ไม่ปล่อยตามลำพังของใจ ซึ่งชอบความคะนองเป็นมิตรตลอดเวลา คือน้อมธรรมเข้ามากำกับใจ ธรรมกำกับใจเรียกว่ากรรมฐาน มี ๔๐ ห้อง ตามจริตนิสัยของบรรดาสัตว์ไม่เหมือนกัน มี กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตุววัตถาน ๑ และอรูป ๔ จะขอยกมาพอประมาณที่ใช้กันโดยมากและให้ผลแก่ผู้ปฏิบัติเป็นที่พึงพอใจ คือ

อาการของกาย ๓๒ มี เกสา (ผม) โลมา (ขน) นขา (เล็บ) ทนฺตา (ฟัน) ตโจ (หนัง) นี่ท่านเรียกว่า กรรมฐาน ๕ หรือ พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ฯลฯ หรือ อานาปานสติ (ระลึกลมหายใจเข้าออก) บทใดก็ได้ตามแต่จริตชอบ เพราะนิสัยไม่เหมือนกัน จะใช้กรรมฐานอย่างเดียวกันย่อมเป็นการขัดต่อจริตไม่ได้ผลเท่าที่ควร เมื่อชอบบทใดก็ตกลงใจนำบทนั้นมาบริกรรม เช่น จะบริกรรมเกสา ก็นึกว่าเกสาซ้ำอยู่ในใจ ไม่ออกเสียงเป็นคำพูดให้ได้ยินออกมาภายนอก (แต่ลำพังนึกเอาชนะใจไม่ได้ จะบริกรรมทำนองสวดมนต์เพื่อให้เสียงผูกใจไว้จะได้สงบก็ได้ ทำจนกว่าใจจะสงบได้ด้วยคำบริกรรมจึงหยุด) พร้อมทั้งใจให้ทำความรู้สึกไว้กับผมบนศีรษะ จะบริกรรมบทใดก็ให้ทำความรู้อยู่กับกรรมฐานบทนั้น เช่นเดียวกับบริกรรมบทเกสา ซึ่งทำความรู้อยู่ในผมบนศีรษะ ฉะนั้น

ส่วนการบริกรรมบท **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** บทใดๆ ให้ทำความรู้ไว้จำเพาะใจ ไม่เหมือนบทอื่นๆ คือ ให้คำบริกรรมว่า **พุทฺโธ** เป็นต้น สัมพันธ์กันอยู่กับใจไป ตลอดจนกว่าจะปรากฏ **พุทฺโธ** ในคำบริกรรมกับผู้รู้ คือใจเป็นอันเดียวกัน แม้ผู้จะบริกรรมบท **ธมฺโม สงฺโฆ** ตามจริต ก็พึงบริกรรมให้สัมพันธ์กันกับใจจนกว่าจะปรากฏ **ธมฺโม** หรือ **สงฺโฆ** เป็นอันเดียวกันกับใจ ทำนองเดียวกับบท **พุทฺโธ** เถิดฯ

อานาปานสติภาวนา ถือลมหายใจเข้าหายใจออกเป็นอารมณ์ของใจ มีความรู้และสติอยู่กับลมหายใจเข้าออก เบื้องต้นการตั้งลม ควรตั้งที่ปลายจมูกหรือเพดาน เพราะเป็นที่กระทบลมหายใจพอถือเอาเป็นเครื่องหมายได้ เมื่อทำจนชำนาญและลมละเอียดเข้าไปเท่าไร จะค่อยรู้หรือเข้าใจความสัมผัสของลมเข้าไปโดยลำดับ จนปรากฏลมอยู่ที่ท่ามกลางอกหรือลิ้นปี่แห่งเดียว ทีนี้จงกำหนดลม ณ ที่นั้น ไม่ต้องกังวลออกมากำหนดหรือตามรู้ลมที่ปลายจมูกหรือเพดานอีกต่อไป การกำหนดลมจะตามด้วย **พุทฺโธ** เป็นคำบริกรรมกำกับลมหายใจเข้า-ออกด้วยก็ได้ เพื่อเป็นการพยุงผู้รู้ให้เด่น จะได้ปรากฏลมชัดขึ้นกับใจ เมื่อชำนาญในลมแล้ว ต่อไปทุกครั้งที่กำหนด จงกำหนดลงที่ลมหายใจท่ามกลางอกหรือลิ้นปี่โดยเฉพาะ ทั้งนี้สำคัญอยู่ที่ตั้งสติ จงตั้งสติกำกับใจให้มีความรู้สึกในลมทุกขณะที่ลมเข้าและลมออก สั้นหรือยาว จนกว่าจะรู้ชัดในลมหายใจ มีความละเอียดเข้าไปทุกที และจนปรากฏความละเอียดของลมกับใจเป็นอันเดียวกัน ทีนี้ให้กำหนดลมอยู่จำเพาะใจ ไม่ต้องกังวลในคำบริกรรมใดๆ ทั้งสิ้น เพราะการกำหนดลมเข้าออกและสั้นยาวตลอดคำบริกรรมนั้นๆ ก็เพื่อจะให้จิตถึงความละเอียด เมื่อถึงลมละเอียดที่สุด จิตจะปรากฏมีความสว่างไสวเยือกเย็นเป็นความสงบสุข และรู้อยู่จำเพาะใจ ไม่เกี่ยวข้องกับอารมณ์ใดๆ แม้ที่สุดกองลมก็ลดละความเกี่ยวข้อง ในขณะนั้นไม่มีความกังวล เพราะจิตวางภาระ มีความรู้อยู่จำเพาะใจดวงเดียว คือความเป็นหนึ่ง (เอกัคคตารมณ์) นี่คือผลที่ได้รับจากการเจริญอานาปานสติกรรมฐาน ในกรรมฐานบทอื่นพึงทราบว่าผู้ภาวนาจะต้องได้รับผลเช่นเดียวกันกับบทนี้

การบริกรรมภาวนา มีบทกรรมฐานนั้นๆ เป็นเครื่องกำกับใจด้วยสติ จะระงับความคะนองของใจได้เป็นลำดับ จะปรากฏความสงบสุขขึ้นที่ใจ มีอารมณ์อันเดียว คือรู้อยู่จำเพาะใจ ปราศจากความฟุ้งซ่านใดๆ ไม่มีสิ่งมากวนใจให้เอนเอียง เป็นความสุขจำเพาะใจ ปราศจากความเสกสรรหรือปรุงแต่งใดๆ ทั้งสิ้น เพียงเท่านี้ผู้ปฏิบัติจะเห็นความอัศจรรย์ในใจที่ไม่เคยประสบมาแต่กาลไหนๆ และเป็นความสุขที่ดูดดื่มยิ่งกว่าความสุขอื่นใดที่เคยผ่านมา

อนึ่ง พึงทราบ ผู้บริกรรมบทกรรมฐานนั้นๆ บางท่านอาจปรากฏอาการแห่งกรรมฐานที่ตนกำลังบริกรรมนั้นขึ้นที่ใจในขณะที่กำลังบริกรรมอยู่ก็ได้ เช่น ปรากฏผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้น อาการใดอาการหนึ่งประจักษ์กับใจเหมือนมองเห็นด้วยตาเนื้อ เมื่อปรากฏอย่างนี้ พึงกำหนดดูอาการที่ตนเห็นนั้นให้ชัดเจนติดใจ และกำหนดให้ตั้งอยู่อย่างนั้นได้นานและติดใจเท่าไรยิ่งดี เมื่อติดใจแนบสนิทแล้วจงทำความแยบคายในใจ กำหนดส่วนที่เห็นนั้นโดยเป็นของปฏิกูลโสโครกทั้งอาการส่วนในและอาการส่วนนอกของกายโดยรอบ และแยกส่วนของกายออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นแผนกๆ ตามอาการนั้นๆ โดยเป็นกองผม กองขน กองเนื้อ กองกระดูก ฯลฯ เสร็จแล้วกำหนดให้เน่าเปื่อยลงบ้าง กำหนดไฟเผาบ้าง กำหนดให้แร้ง กา หมา กินบ้าง กำหนดให้แตกลงสู่ธาตุเดิมของเขา คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ บ้างเป็นต้น การทำอย่างนี้เพื่อความชำนาญคล่องแคล่วของใจในการเห็นกาย เพื่อความเห็นจริงในกายว่ามีอะไรอยู่ในนั้น เพื่อความบรรเทาและตัดขาดเสียได้ซึ่งความหลงกายอันเป็นเหตุให้เกิดราคะตัณหา คือความคะนองของใจ ทำอย่างนี้ได้ชำนาญเท่าไรยิ่งดี ใจจะสงบละเอียดเข้าทุกที ข้อสำคัญเมื่อปรากฏอาการของกายขึ้น อย่าปล่อยให้ผ่านไปโดยไม่สนใจ และอย่ากลัวอาการของกายที่ปรากฏ จงกำหนดไว้เฉพาะหน้าทันที กายนี้เมื่อภาวนาได้เห็นจนติดใจจริงๆ จะเกิดความเบื่อหน่ายสลดสังเวชตน จนเกิดขนพองสยองเกล้าน้ำตาไหลลงทันที อนึ่ง ผู้ที่ปรากฏกายขึ้นเฉพาะหน้าในขณะภาวนา ใจจะเป็นสมาธิได้อย่างรวดเร็ว และจะทำปัญญาให้แจ้งไปพร้อมๆ กันกับความสงบของใจที่ภาวนาเห็นกาย

ผู้ที่ไม่เห็นอาการของกาย จงทราบว่าการบริกรรมภาวนาทั้งนี้ก็เป็นการภาวนาเพื่อจะยังจิตให้เข้าสู่ความสงบสุขเช่นเดียวกัน จึงไม่มีข้อระแวงสงสัยที่ตรงไหนว่าจิตจะไม่หยั่งลงสู่ความสงบและเห็นภัยด้วยปัญญาในวาระต่อไป จงทำความมั่นใจในบทภาวนาและคำบริกรรมของตนอย่าท้อถอย ผู้ดำเนินไปโดยวิธีใดพึงทราบว่าดำเนินไปสู่จุดประสงค์เช่นเดียวกัน และจงทราบว่าบทธรรมทั้งหมดนี้เป็นบทธรรมที่จะนำใจไปสู่สันติสุข คือพระนิพพาน อันเป็นจุดสุดท้ายของการภาวนาทุกบทไป ฉะนั้น จงทำตามหน้าที่แห่งบทภาวนาของตน อย่าพะวักพะวนในกรรมฐานบทอื่นๆ จะเป็นความลังเลสงสัยตัดสินใจลงไปสู่ความจริงไม่ได้ จะเป็นอุปสรรคแก่ความจริงใจตลอดกาล จงตั้งใจทำด้วยความมีสติจริงๆ และอย่าเรียง ศีล สมาธิ ปัญญา ให้นอกไปจากใจ เพราะกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น อยู่ที่ใจ ใครไม่ได้เรียงรายเขา เมื่อคิดไปทางผิด มันก็เกิดกิเลสขึ้นมาที่ใจดวงนั้น ไม่ได้กำหนดหรือนัดกันว่าใครจะมาก่อนมาหลัง มันเป็นกิเลสมาทีเดียว กิเลสชนิดไหนมา มันก็ทำให้เราร้อนได้เช่นเดียวกัน เรื่องของกิเลสมันจะต้องเป็นกิเลสเรื่อยไปอย่างนี้ กิเลสตัวไหนจะมาก่อนมาหลังเป็นไม่เสียผล ทำให้เกิดความร้อนได้ทั้งนั้น วิธีการแก้กิเลสก็อย่าคอยให้ศีลไปก่อน สมาธิมาที่สอง ปัญญามาที่สาม นี่เรียกว่า ทำสมาธิเรียงแบบ เป็นอดีตอนาคตเสมอไป หาความสงบสุขไม่ได้ตลอดกาล

ปัญญาอบรมสมาธิ

ความจริงการภาวนาเพื่อให้ใจสงบ ถ้าสงบด้วยวิธีปลอบโยนโดยทางบริกรรมไม่ได้ ต้องภาวนาด้วยวิธีปราบปรามขู่เข็ญ คือค้นคิดหาเหตุผลในสิ่งที่จิตติดข้องด้วยปัญญา แล้วแต่ความแยบคายของปัญญาจะหาอุบายทรมานจิตดวงพยศ จนปรากฏใจยอมจำนนตามปัญญาว่าเป็นความจริงอย่างนั้นแล้ว ใจจะฟุ้งซ่านไปไหนไม่ได้ต้องหยั่งเข้าสู่ความสงบ เช่นเดียวกับสัตว์พาหนะตัวคะนอง ต้องฝึกฝนทรมานอย่างหนักจึงจะยอมจำนนต่อเจ้าของ ฉะนั้น ในเรื่องนี้จะขอยกอุปมาเป็นหลักเทียบเคียง เช่น ต้นไม้บางประเภทตั้งอยู่โดดเดี่ยวไม่มีสิ่งเกี่ยวข้อง ผู้ต้องการต้นไม้นั้นก็ต้องตัดด้วยมีดหรือขวาน เมื่อขาดแล้ว ไม้ต้นนั้นก็ล้มลงสู่จุดที่หมายแล้วนำไปได้ตามต้องการ

ไม่มีความยากเย็นอะไรนัก แต่ไม้อีกบางประเภทไม่ตั้งอยู่โดดเดี่ยว ยังเกี่ยวข้องอยู่กับกิ่งแขนงของต้นอื่นๆ อีกมาก ยากที่จะตัดให้ลงสู่ที่หมายได้ ต้องใช้ปัญญาหรือสายตาตรวจดูสิ่งเกี่ยวข้องของต้นไม้นั้นโดยถี่ถ้วน แล้วจึงตัดต้นไม้นั้นให้ขาด พร้อมทั้งตัดสิ่งเกี่ยวข้องจนหมดสิ้นไป ไม้ย่อมตกหรือล้มลงสู่ที่หมายและนำไปได้ตามความต้องการฉันใด จริตนิสัยของคนเราก็ฉันนั้น

คนบางประเภทไม่ค่อยมีสิ่งแวดล้อมเป็นภาระกดถ่วงใจมาก เพียงใช้คำบริกรรมภาวนา **พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ** เป็นต้น บทใดบทหนึ่งเข้าเท่านั้น ใจก็ได้รับความสงบเยือกเย็นเป็นสมาธิลงได้ กลายเป็นต้นทุนหนุนปัญญาให้ก้าวหน้าต่อไปได้อย่างสบาย ที่เรียกว่า **สมาธิอบรมปัญญา** แต่คนบางประเภทมีสิ่งแวดล้อมเป็นภาระกดถ่วงใจมาก และเป็นนิสัยชอบคิดอะไรมากอย่างนี้ จะอบรมด้วยคำบริกรรมอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้นไม่สามารถที่จะยังจิตให้หยั่งลงสู่ความสงบเป็นสมาธิได้ ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองเหตุผลตัดต้นเหตุของความฟุ้งซ่านด้วยปัญญา เมื่อปัญญาได้หว่านล้อมในสิ่งที่จิตติดข้องนั้นไว้อย่างหนาแน่นแล้ว จิตจะมีความรู้เหนือปัญญาไปไม่ได้ และจะหยั่งลงสู่ความสงบเป็นสมาธิได้ ฉะนั้น คนประเภทนี้จะต้องฝึกฝนจิตให้เป็นสมาธิได้ด้วยปัญญา ที่เรียกว่า **ปัญญาอบรมสมาธิ** ตามชื่อหัวเรื่องที่ให้ไว้แล้วในเบื้องต้นนั้น เมื่อสมาธิเกิดมีขึ้นด้วยอำนาจปัญญา อันดับต่อไปสมาธิก็กลายเป็นต้นทุนหนุนปัญญาให้มีกำลังก้าวหน้าสุดท้ายก็ลงรอยเดียวกันกับหลักเดิมที่ว่า สมาธิอบรมปัญญา

ผู้ต้องการอบรมใจให้เป็นไปเพื่อความฉลาด รู้เท่าทันกลมายาของกิเลส อย่ายึดปริยัติจนเกิดกิเลส แต่ก็อย่าปล่อยวางปริยัติจนเลยศาสดา ผิดพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าทั้งสองนัย คือในขณะที่ทำสมาธิภาวนา อย่าส่งใจไปยึดปริยัติจนกลายเป็นอดีตอนาคตไป ให้ตั้งจิตลงสู่ปัจจุบันคือเฉพาะหน้า มีธรรมที่ตนเกี่ยวข้องเป็นอารมณ์เท่านั้น เมื่อมีข้อข้องใจตัดสินใจลงไม่ได้ว่าถูกหรือผิด เวลาออกจากที่ภาวนาแล้วจึงตรวจสอบกับปริยัติ แต่จะตรวจสอบทุกขณะไปก็ผิด เพราะจะกลายเป็นความรู้ในแบบไม่ใช่ความรู้เกิดจากภาวนา ใช้ไม่ได้

สรุปความ ถ้าจิตสงบได้ด้วยอารมณ์สมถะ คือคำบริกรรมด้วยธรรมบทใด ก็บริกรรมบทนั้น ถ้าจะสงบได้ด้วยปัญญาสกัดกั้นโดยอุบายต่างๆ ก็ต้องใช้ปัญญาเป็นพี่เลี้ยงเพื่อความสงบเสมอไป ผลรายได้จากการอบรมทั้งสองวิธีนี้ คือความสงบและปัญญาอันจะมีรัศมีแผ่งขึ้นจากความสงบนั้นๆ

สมาธิ

สมาธิ ว่าโดยชื่อและอาการแห่งความสงบ มี ๓ คือ

ขณิกสมาธิ ตั้งมั่นหรือสงบชั่วคราวแล้วถอนขึ้นมา

อุปจารสมาธิ ท่านว่ารวมเฉียดๆ นานกว่าขณิกสมาธิแล้วถอนขึ้นมา จากนี้ขอแทรกทัศนะของ **"ธรรมป่า"** เข้าบ้างเล็กน้อย อุปจารสมาธิ เมื่อจิตสงบลงไปแล้วไม่อยู่กับที่ ถอยออกมาเล็กน้อย แล้วตามรู้เรื่องต่างๆ ตามแต่จะมาสัมผัสใจ บางครั้งก็เป็นเรื่องเกิดจากตนเองปรากฏเป็นนิมิตขึ้นมา ดีบ้าง ชั่วบ้าง แต่เบื้องต้นเป็นนิมิตเกิดกับตนมากกว่า ถ้าไม่รอบคอบก็ทำให้เสียได้ เพราะนิมิตที่จะเกิดขึ้นจากสมาธิประเภทนี้ มีมากเอาประมาณไม่ได้ บางครั้งก็ปรากฏเป็นรูปร่างของตัวเอง นอนตายและเน่าพองอยู่ต่อหน้า เป็นผีตายและเน่าพองอยู่ต่อหน้าบ้าง มีแต่โครงกระดูกบ้าง เป็นซากศพเขากำลังหามผ่านมาต่อหน้าบ้าง เป็นต้น ที่ปรากฏลักษณะนี้ ผู้ฉลาดก็ถือเอาเป็นอุคคหนิมิตเพื่อเป็นปฏิภาคนิมิตได้ เพราะจะยังสมาธิให้แน่นหนาและจะยังปัญญาให้คมกล้าได้เป็นลำดับ สำหรับผู้กล้าต่อเหตุผลเพื่อจะยังประโยชน์ตนให้สำเร็จ ย่อมได้สติปัญญาจากนิมิตนั้นๆ เสมอไป แต่ผู้ขี้ขลาดหวาดกลัวอาจจะทำใจให้เสียเพราะสมาธิประเภทนี้มีจำนวนมาก เพราะเรื่องที่น่ากลัวมีมาก เช่น ปรากฏมีคนรูปร่าง สีสัน วรรณะ น่ากลัว ทำท่าจะฆ่าฟันหรือจะกินเป็นอาหาร อย่างนี้เป็นต้น แต่ถ้าเป็นผู้กล้าหาญต่อเหตุการณ์แล้ว ก็ไม่มีความเสียหายอะไรเกิดขึ้น ยิ่งจะได้อุบายเพิ่มขึ้นจากนิมิตหรือสมาธิประเภทนี้เสียอีก สำหรับผู้มักกลัว ปกติก็แส่หาเรื่องกลัวอยู่แล้ว ยิ่งปรากฏนิมิตที่น่ากลัวก็ยิ่งไปใหญ่ ดีไม่ดีอาจจะเป็นบ้าขึ้นในขณะนั้นก็ได้

ส่วนนิมิตนอกที่ผ่านมา จะรู้หรือไม่ว่าเป็นนิมิตนอกหรือนิมิตเกิดกับตัวนั้น ต้องผ่านนิมิตในซึ่งเกิดกับตัวไปจนชำนาญแล้วจึงจะสามารถรู้ได้ นิมิตนอกนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ของคนหรือสัตว์ เปรต ภูตผี เทวบุตร เทวดา อินทร์ พรหม ที่มาเกี่ยวข้องกับสมาธิในเวลานั้น เช่นเดียวกับเราสนทนากันกับแขก ที่มาเยี่ยม เรื่องปรากฏขึ้นจะนานหรือไม่นั้น แล้วแต่เหตุการณ์จะยุติลงเมื่อใด บางครั้ง เรื่องหนึ่งจบลง เรื่องอื่นแฝงเข้ามาต่อกันไปอีกไม่จบสิ้นลงง่ายๆ เรียกว่าสั้นบ้าง ยาวบ้าง เมื่อจบลงแล้วจิตก็ถอนขึ้นมา บางครั้งก็กินเวลาหลายชั่วโมง สมาธิประเภทนี้ แม้รวมนานเท่าใดก็ตาม เมื่อถอนขึ้นมาแล้วก็ไม่มีกำลังเพิ่มสมาธิให้แน่นหนา และ ไม่มีกำลังหนุนปัญญาได้ด้วย เหมือนคนนอนหลับแล้วฝันไป ธาตุขันธ์ย่อมไม่มีกำลัง เต็มที่ ส่วนสมาธิที่รวมลงแล้วอยู่กับที่ พอถอนขึ้นมาปรากฏเป็นกำลังหนุนสมาธิ ให้แน่นหนาเช่นเดียวกับคนนอนหลับสนิทดีไม่ฝัน พอตื่นขึ้นธาตุขันธ์รู้สึกมีกำลังดี ฉะนั้น สมาธิประเภทนี้ถ้ายังไม่ชำนาญและรอบคอบด้วยปัญญา ก็ทำให้เสียคน เช่นเป็นบ้าไปได้ โดยมากนักภาวนาที่เขาเล่าลือกันว่า **“ธรรมแตก”** นั้น เป็นเพราะสมาธิ ประเภทนี้ แต่เมื่อรอบคอบดีแล้วก็เป็นประโยชน์เกี่ยวกับเหตุการณ์ได้ดี ส่วน อุคคหนิมิตที่ปรากฏขึ้นจากจิตตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นนั้น เป็นนิมิตที่ควรแก่การ ปฏิภาคในหลักภาวนาของผู้ต้องการอุบายแยบคายด้วยปัญญาโดยแท้ เพราะเป็นนิมิต ที่เกี่ยวกับอริยสัจ นิมิตอันหลังต้องน้อมเข้าหาจึงจะเป็นอริยสัจได้บ้าง แต่ทั้งนิมิต เกิดกับตนและนิมิตผ่านมาจากภายนอก ถ้าเป็นคนขลาดก็อาจเสียได้เหมือนกัน สำคัญอยู่ที่ปัญญาและความกล้าหาญต่อเหตุการณ์ ผู้มีปัญญาจึงไม่ประมาทสมาธิ ประเภทนี้โดยถ่ายเดียว เช่น งูเป็นตัวอสรพิษ เขานำมาเลี้ยงไว้เพื่อถือเอาประโยชน์ จากงูก็ยังได้ วิธีปฏิบัติในนิมิตทั้งสองซึ่งเกิดจากสมาธิประเภทนี้ นิมิตที่เกิดจากจิต ที่เรียกว่า **“นิมิตใน”** จงทำปฏิภาคมีแบ่งแยกเป็นต้น ตามที่ได้อธิบายไว้ข้างต้นแล้ว นิมิตที่ผ่านมาอันเกี่ยวแก่คนหรือสัตว์ เป็นต้น ถ้าสมาธิยังไม่ชำนาญ จงงดไว้ก่อน อย่าด่วนสนใจ เมื่อสมาธิชำนาญแล้วจึงปล่อยจิตออกรู้ตามเหตุการณ์ที่ปรากฏ จะเป็น ประโยชน์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในอดีตอนาคตไม่น้อยเลย สมาธิประเภทนี้เป็นสมาธิที่ แปลกมาก อย่าด่วนเพลิดเพลินและเสียใจในสมาธิประเภทนี้โดยถ่ายเดียว จงทำใจ

ให้กล้าหาญขณะที่นิมิตนานาประการเกิดขึ้นจากสมาธิประเภทนี้ เบื้องต้นให้น้อมลงสู่ไตรลักษณ์ ขณะนิมิตปรากฏขึ้นจะไม่ทำให้เสีย

แต่พึงทราบว่า สมาธิประเภทมีนิมิตนี้ไม่มีทุกรายไป รายที่ไม่มีก็คือเมื่อจิตสงบแล้วรวมอยู่กับที่ จะรวมนานเท่าไรก็ไม่ค่อยมีนิมิตมาปรากฏ หรือจะเรียกง่ายๆ ก็คือรายที่ปัญญาอบรมสมาธิ แม้สงบรวมลงแล้วจะอยู่นานหรือไม่นานก็ตาม ก็ไม่มีนิมิตเพราะเกี่ยวกับปัญญาแฝงอยู่ในองค์สมาธินั้น ส่วนรายที่สมาธิอบรมปัญญา มักจะปรากฏนิมิตแทบทุกรายไป เพราะจิตประเภทนี้รวมลงอย่างเร็วที่สุด เหมือนคนตกบ่อตกเหวไม่ค่อยระวังตัว ลงรวดเดียวก็ถึงที่พักของจิต แล้วก็ถอนออกมารู้เหตุการณ์ต่างๆ จึงปรากฏเป็นนิมิตขึ้นมาในขณะนั้น และก็เป็นนิสัยของจิตประเภทนี้แทบทุกรายไป แต่จะเป็นสมาธิประเภทใดก็ตาม ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญประจำสมาธิประเภทนั้นๆ เมื่อถอนออกมาแล้ว จงไตร่ตรองธาตุขันธ์ด้วยปัญญา เพราะปัญญากับสมาธิเป็นธรรมคู่เคียงกัน จะแยกจากกันไม่ได้ ถ้าสมาธิไม่ก้าวหน้า ต้องใช้ปัญญาหนุนหลัง ขอยุติเรื่องอุปจารสมาธิแต่เพียงเท่านี้

อัปปนาสมาธิ เป็นสมาธิที่ละเอียดและแน่นหนามั่นคง ทั้งรวมอยู่ได้นาน จะให้รวมอยู่หรือถอนขึ้นมาได้ตามต้องการ สมาธิทุกประเภทพึงทราบว่าเป็นเครื่องหนุนปัญญาได้ตามกำลังของตน คือ สมาธิอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ก็หนุนปัญญาอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดเป็นชั้นๆ ไป แล้วแต่ผู้มีปัญญาจะนำออกใช้ แต่โดยมากจะเป็นสมาธิประเภทใดก็ตามปรากฏขึ้น ผู้ภาวนามักจะติดเพราะเป็นความสงบสุขในขณะที่จิตรวมลงและพักอยู่ การที่จะเรียกว่าจิตติดสมาธิ หรือติดความสงบได้นั้น ไม่เป็นปัญหา ในขณะที่จิตพักรวมอยู่ จะพักอยู่นานเท่าไรก็ได้ตามขั้นของสมาธิ ที่สำคัญก็คือ เมื่อจิตถอนขึ้นมาแล้วยังอาลัยในความพักของจิต ทั้งๆ ที่ตนมีความสงบพอที่จะใช้ปัญญาไตร่ตรองและมีความสงบจนพอตัว ซึ่งควรจะใช้ปัญญาได้อย่างเต็มที่แล้ว แต่ยังพยายามที่จะอยู่ในความสงบ ไม่สนใจในปัญญาเลย อย่างนี้เรียกว่าติดสมาธิถอนตัวไม่ขึ้น

ปัญญา

ทางที่ถูกและราบรื่นของผู้ปฏิบัติก็คือ เมื่อจิตได้รับความสงบพอเห็นทางแล้ว ต้องฝึกหัดจิตให้คิดค้นในอาการของกาย จะเป็นอาการเดียวหรือมากอาการก็ตาม ด้วยปัญญา คลี่คลายดูกายของตนเริ่มตั้งแต่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้น้อย ไส้ใหญ่ อาหารใหม่ อาหารเก่าๆ ฯลฯ ที่เรียกว่า อาการ ๓๒ ของกาย สิ่งเหล่านี้ตามปกติเต็มไปด้วยของ ปฏิกูลน่าเกลียดตลอดเวลา ไม่มีอวัยวะส่วนใดจะสวยงามตามโมหนิยม ยังเป็นอยู่ ก็ปฏิกูล ตายแล้วยิ่งเป็นมากขึ้นไม่ว่าสัตว์ บุคคล หญิง ชาย มีความเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น ในโลกนี้เต็มไปด้วยของอย่างนี้ หาสิ่งที่แปลกกว่านี้ไม่มี ใครอยู่ในโลกนี้ต้องมีอย่างนี้ ต้องเป็นอย่างนี้ ต้องเห็นอย่างนี้ ความเป็น **อนิจฺจํ** ไม่เที่ยง ก็กายอันนี้ **ทุกฺขํ** ความลำบาก ก็กายอันนี้ **อนตฺตา** ปฏิเสธความประสงค์ของสัตว์ทั้งหลาย ก็กายอันนี้ สิ่งที่ไม่สมหวัง ทั้งหมดก็อยู่ที่กายอันนี้ ความหลงสัตว์หลงสังขารก็หลงกายอันนี้ ความถือสัตว์ถือสังขาร ก็ถือกายอันนี้ ความพลัดพรากจากสัตว์และสังขารก็พลัดพรากจากกายอันนี้ ความหลง รักหลงชังก็หลงกายอันนี้ ความไม่อยากตายก็ห่วงกายอันนี้ ตายแล้วร้องไห้หากัน ก็เพราะกายอันนี้ ความทุกข์ทรมานแต่วันเกิดจนถึงวันตายก็เพราะกายอันนี้ ทั้งสัตว์ และบุคคลวิ่งว่อนไปมาหาอยู่หากินไม่มีวันไม่มีคืน ก็เพราะเรื่องของกายอันเดียวนี้ มหาเหตุมหาเรื่องใหญ่โตในโลกที่เป็นกงจักรผันมนุษย์และสัตว์ไม่มีวันลืมตาเต็มดวง ประหนึ่งไฟเผาอยู่ตลอดเวลา ก็คือเรื่องของกายเป็นเหตุ กิเลสท่วมหัวจนเอาตัวไม่รอด ก็เพราะกายอันนี้ สรุปความเรื่องในโลก คือเรื่องเพื่อกายอันเดียวนี้ทั้งนั้น

เมื่อพิจารณากายพร้อมทั้งเรื่องของกายให้แจ้งประจักษ์กับใจด้วยปัญญาอยู่ อย่างนี้ไม่มีเวลาหยุดยั้ง กิเลสจะยกกองพลมาจากไหนใจจึงจะสงบลงไม่ได้ ปัญญา อ่านประกาศความจริงให้ใจฟังอยู่อย่างนี้ตลอดเวลา ใจจะฝืนความจริงจากปัญญาไป ไหน เพราะกิเลสก็เกิดจากใจ ปัญญาก็เกิดจากใจ เราก็คือใจ จะแก้กิเลสด้วยปัญญา ของเราจะไม่ได้อย่างไร เมื่อปัญญาเป็นไปในกายอยู่อย่างนี้ จะไม่เห็นแจ้งในกาย อย่างไรเล่า? เมื่อเห็นกายแจ้งประจักษ์ใจด้วยปัญญาอย่างนี้ ใจต้องเบื่อหน่ายในกายตน

และกายคนอื่น สัตว์อื่น ต้องคลายความกำหนัดยินดีในกาย แล้วถอนอุปาทานความถือมั่นในกาย โดยสมุจเฉทปหาน พร้อมทั้งความรู้เท่ากายทุกส่วน ไม่หลงรักหลงชังในกายใดๆ อีกต่อไป

การที่จิตใช้กล้อง คือ ปัญญา ท่องเที่ยวในเมือง **"กายนคร"** ย่อมเห็น **"กายนคร"** ของตน และ **"กายนคร"** ของคนและสัตว์ทั่วไปได้ชัด ตลอดจนทางสามแพร่ง คือ ไตรลักษณ์ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** และทางสี่แพร่ง คือ ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ทั่วทั้งตรอกของทางสายต่างๆ คือ อาการของกายทุกส่วน พร้อมทั้งห้องน้ำ ครัวไฟ (ส่วนข้างในของร่างกาย) แห่งเมืองกายนคร จัดเป็น **โลกวิทู** ความเห็นแจ้งในกายนครทั่วทั้งไตรโลกธาตุก็ได้ด้วย **ยถาภูตญาณทัสสนะ** ความเห็นตามเป็นจริงในกายทุกส่วนหมดความสงสัยในเรื่องของกายที่เรียกว่า **รูปธรรม**

ต่อไปนี้ จะอธิบายวิปัสสนาเกี่ยวกับนามธรรม คือ **เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ** นามธรรมทั้งสี่นี้เป็นส่วนหนึ่งของขันธ์ห้า แต่ละเอียดไปกว่ารูปขันธ์ คือ กายไม่สามารถมองเห็นด้วยตา แต่รู้ได้ทางใจ เวทนา คือ สิ่งที่จะต้องเสวยทางใจ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เฉยๆ บ้าง สัญญา คือความจำ เช่น จำชื่อ จำเสียง จำวัตถุสิ่งของ จำบาลีคาถาเป็นต้น สังขาร คือ ความคิด ความปรุง เช่น คิดดี คิดชั่ว คิดกลางๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว หรือปรุงอดีต อนาคต เป็นต้น และ วิญญาณ ความรับรู้ คือ รับรู้ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส และธรรมารมณ์ ในขณะที่สิ่งเหล่านี้มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ นามธรรมทั้งสี่นี้เป็นอาการของใจ ออกมาจากใจ รู้ได้ที่ใจ และเป็นมายาของใจด้วย ถ้าใจยังไม่รอบคอบ จึงจัดว่าเป็นเครื่องปกปิดกำบังความจริงได้ด้วย การพิจารณานามธรรมทั้งสี่ ต้องพิจารณาด้วยปัญญาโดยทางไตรลักษณ์ล้วนๆ เพราะขันธ์เหล่านี้มีไตรลักษณ์ประจำตนทุกอาการที่เคลื่อนไหว แต่วิธีพิจารณาในขันธ์ทั้งสี่นี้ตามแต่จริตจะชอบในขันธ์ใด ไตรลักษณ์ใด หรือทั่วไปในขันธ์และไตรลักษณ์นั้นๆ จงพิจารณาตามจริตชอบในขันธ์และไตรลักษณ์นั้นๆ เพราะขันธ์และไตรลักษณ์หนึ่งๆ เป็นธรรมเกี่ยวโยงถึงกัน จะพิจารณาเพียงขันธ์หรือไตรลักษณ์เดียวก็เป็นเหตุให้ความเข้าใจหยั่งทราบไปในขันธ์และไตรลักษณ์อื่นๆ ได้โดยสมบูรณ์ เช่นเดียวกับ

พิจารณาไปพร้อมๆ กัน เพราะขันธ์และไตรลักษณ์เหล่านี้มีอริยสัจเป็นรั้วกั้นเขตแดนรับรองไว้แล้ว เช่นเดียวกับการรับประทานอาหารลงในที่แห่งเดียว ย่อมซึมซาบไปทั่วอวัยวะน้อยใหญ่ของร่างกายซึ่งเป็นส่วนใหญ่รับรองไว้แล้วฉะนั้น เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติจงตั้งสติและปัญญาให้เข้าใกล้ชิดต่อนามธรรม คือขันธ์สี่นี้ ทุกขณะที่ขันธ์นั้นๆ เคลื่อนไหว คือปรากฏขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป และไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาประจำตน ไม่มีเวลาหยุดยั้งตามความจริงของเขาซึ่งแสดงหรือประกาศตนอยู่อย่างนี้ ไม่มีเวลาสงบแม้แต่ขณะเดียวทั้งภายในทั้งภายนอก ทั่วทั้งโลกธาตุประกาศเป็นเสียงเดียวกัน คือไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ปฏิเสธความหวังของสัตว์ พูดง่ายๆ ก็คือ ธรรมทั้งนี้ไม่มีเจ้าของ ประกาศตนอยู่อย่างอิสระเสรีตลอดกาล ใครหลงไปยึดเข้าก็พบแต่ความทุกข์ด้วยความเหี่ยวแห้งใจ ตรอมใจ หนักเข้ากินอยู่หลับนอนไม่ได้ น้ำตาไหลจนจะกลายเป็นแม่น้ำลำคลองไหลนองตลอดเวลา และตลอดอนันตกาลที่สัตว์ยังหลงข้องอยู่ ชี้ให้เห็นง่ายๆ ขันธ์ทั้งห้าเป็นบ่อหลั่งน้ำตาของสัตว์ผู้ลุ่มหลงนั่นเอง การพิจารณาให้รู้ด้วยปัญญาชอบในขันธ์และสภาวธรรมทั้งหลาย ก็เพื่อจะประหยัดน้ำตาและตัดภพชาติให้น้อยลง หรือให้ขาดกระเด็นออกจากใจผู้เป็นเจ้าทุกข์ ให้ได้รับความสุขอย่างสมบูรณ์นั่นเอง

สภาวธรรมมีขันธ์เป็นต้นนี้ จะเป็นพิษสำหรับผู้ยังลุ่มหลง ส่วนผู้รู้เท่าทันขันธ์และสภาวธรรมทั้งปวงแล้ว สิ่งทั้งนี้จะสามารถทำพิษอะไรได้ และท่านยังถือเอาประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ได้เท่าที่ควร เช่นเดียวกับขวากหนามที่มีอยู่ทั่วไป ใครไม่รู้ไปโดนเข้าก็เป็นอันตราย แต่ถ้ารู้ว่าเป็นหนามแล้วนำไปทำรั้วบ้านหรือกั้นสิ่งปลูกสร้างก็ได้รับประโยชน์เท่าที่ควรฉะนั้น เพราะฉะนั้นผู้ปฏิบัติจงทำความแยบคายในขันธ์และสภาวธรรมด้วยดี สิ่งทั้งนี้เกิดดับอยู่กับจิตทุกขณะ จงตามรู้ความเป็นไปของเขาด้วยปัญญาว่าอย่างไรจะรอบคอบและรู้เท่าทัน จงถือเป็นภาระสำคัญประจำอิริยาบถ อย่าได้ประมาทนอนใจ ธรรมเทศนาที่แสดงขึ้นจากขันธ์และสภาวธรรมทั่วไปในระยะนี้ จะปรากฏทางสติปัญญาไม่มีเวลาจบสิ้น และเทศน์ไม่มีจำนนทางสำนวนโวหาร ประกาศเรื่องไตรลักษณ์ประจำตัวตลอดเวลา ทั้งกลางวัน กลางคืน ยืน เดิน นั่ง นอน ทั้งเป็นระยะที่ปัญญาของเราควรแก่การฟังแล้ว เหมือนเราได้ไตร่ตรองตามธรรมเทศนาของ

พระธรรมกถึกอย่างสุดซึ้งนั่นเอง ขั้นนี้นักปฏิบัติจะรู้สึกว่าเพลิดเพลินเต็มที่ในการค้นคิดตามความจริงของขันธ์และสภาวธรรมที่ประกาศความจริงประจำตนแทบจะไม่มีเวลาหลับนอน เพราะอำนาจความเพียรในหลักธรรมชาติไม่ขาดวรรคขาดตอน โดยทางปัญญาสืบต่อในขันธ์และสภาวธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมชาติเช่นเดียวกัน ก็จะพบความจริงจากขันธ์และสภาวธรรมประจักษ์ใจขึ้นมาด้วยปัญญาว่า แม้ขันธ์ทั้งมวลและสภาวธรรมทั่วไปตลอดไตรโลกธาตุ ก็เป็นธรรมชาติธรรมดาของเขาอย่างนั้น ไม่ปรากฏว่าสิ่งเหล่านี้เป็นกิเลสตัณหาตามโมหนิยมแต่อย่างใด อุปมาเป็นหลักเทียบเคียง เช่น ของกลางที่ถูกโจรลักไปก็พลอยเป็นเรื่องราวไปตามโจร แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ได้สืบสวนสอบสวนดูถ้วนถี่จนได้พยานหลักฐานเป็นที่พอใจแล้ว ของกลางจับได้ก็ส่งคืนเจ้าของเดิม หรือเก็บไว้ในสถานที่ควรไม่มีโทษแต่อย่างใด เจ้าหน้าที่ก็มิได้ติดใจในของกลาง ปัญหาเรื่องโทษก็ขึ้นอยู่กับโจร เจ้าหน้าที่จะต้องเกี่ยวข้องกับโจรและจับตัวไปสอบสวนตามกฎหมาย เมื่อได้ความตามพยานหลักฐานถูกต้องตามกฎหมายว่าเป็นความจริงแล้ว ก็ลงโทษผู้ต้องหาตามกฎหมาย และปล่อยตัวผู้ไม่มีความผิดและไม่มีส่วนเกี่ยวข้องออกไปเป็นอิสระเสรีตามเดิมฉันใด เรื่องอวิชชาจิตกับสภาวธรรมทั้งหลายก็ฉันนั้น ขันธ์และสภาวธรรมทั่วทั้งไตรโลกธาตุไม่มีความผิด และเป็นกิเลสบาปธรรมแต่อย่างใด แต่พลอยเป็นเรื่องไปด้วย เพราะจิตผู้ฝังอยู่ใต้อำนาจของอวิชชาไม่รู้ตัวว่าอวิชชาคือใคร อวิชชากับจิตจึงกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน เป็นจิตหลงไปทั้งดวง เที่ยวก่อเรื่องรัก เรื่องชัง ฝังไว้ตามธาตุขันธ์ คือ ตามรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ตาม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และฝังรักฝังชังไว้ตาม รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ตลอดไตรโลกธาตุ เป็นสภาวะที่ถูกจับจองและรักชังยึดถือจากใจดวงลุ่มหลงนี้ทั้งสิ้น เพราะอำนาจความจับจองยึดถือเป็นเหตุ ใจอวิชชาดวงนี้จึงเที่ยวเกิด แก่ เจ็บ ตาย หมุนเวียนไปได้ทุกกำเนิด ไม่ว่าสูง ต่ำ ดี ชั่ว ในภพทั้งสามนี้ แม้จะแยกกำเนิดของสัตว์ที่ต่างกันในภพนั้นๆ ไว้มากเท่าไร ใจดวงอวิชชานี้สามารถจะไปถือเอากำเนิดในภพนั้นๆ ได้ตามแต่ปัจจัยเครื่องหนุนของจิตดวงนี้มีกำลังมากน้อย และดีชั่วเท่าไร ใจดวงนี้ต้องไปเกิดได้ตามโอกาสที่จะอำนวยตามสภาวะทั้งหลายที่ใจดวงนี้มีความเกี่ยวข้อง จึงกลายเป็นเรื่องผิดจากความจริงของตนไป

โดยลำดับ เพราะอำนาจอวิชชาอันเดียวเท่านี้ จึงก่อเหตุร้ายป้ายสีไปทั่วไตรโลกธาตุให้แปรสภาพ คือธาตุล้วนๆ ของเดิมไป เป็นสัตว์ เป็นบุคคล และเป็นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ตามโมหะ (อวิชชา) นิยม เมื่อทราบชัดด้วยปัญญาว่าขันธ์ห้าและสภาวธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวเรื่องและตัวก่อเรื่อง เป็นแต่พลอยมีเรื่อง เพราะอวิชชาเป็นผู้เรืองอำนาจบันดาลให้สภาวะทั้งหลายเป็นไปได้ตามอย่างนี้แล้ว ปัญญาจึงตามค้นลงที่ต้นตอ คือจิตดวงรู้ อันเป็นบ่อเกิดของเรื่องทั้งหลายอย่างไม่หยุดยั้งตลอดอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน โดยความไม่วางใจในความรู้อันนี้ เมื่อสติปัญญาที่ได้ฝึกซ้อมเป็นเวลานานจนมีความสามารถเต็มที่ ได้แผ่วงล้อมและฟาดฟันเข้าไปตรงจุดใหญ่ คือผู้รู้ที่เต็มไปด้วยอวิชชาอย่างไม่รีรอ ต่อยุทธ์กันทางปัญญา เมื่ออวิชชาทนต่อดาบเพชรคือสติปัญญาไม่ไหว ก็ทลายลงจากจิตที่เป็นแท่นบัลลังก์อันประเสริฐของอวิชชามาแต่กาลไหนๆ เมื่ออวิชชาได้ถูกทำลายตายลงไปแล้วด้วยอำนาจ **"มรรคญาณ"** ซึ่งเป็นอาวุธทันสมัยเพียงขณะเดียวเท่านั้น ความจริงทั้งหลายที่ได้ถูกอวิชชากดขี่บังคับเอาไว้นานเป็นแสนกัปนับไม่ถ้วน ก็ได้ถูกเปิดเผยขึ้นมาเป็นของกลาง คือเป็นความจริงล้วนๆ ทั้งสิ้น ธรรมที่ไม่เคยรู้ ได้ปรากฏขึ้นมาในวาระสุดท้ายว่า **"ยถาภูตญาณทัสสนะ"** เป็นความรู้เห็นตามเป็นจริงในสภาวธรรมทั้งหลายอย่างเปิดเผยไม่มีอะไรปิดบังแม้แต่น้อย เมื่ออวิชชาเจ้าผู้ครองวัฏฏะตายไปแล้วด้วยอาวุธคือปัญญาญาณ พระนิพพานจะทนต่อความเปิดเผยของผู้ทำจริงรู้จริงเห็นจริงไปไม่ได้ แม้สภาวธรรมทั้งหลายนับแต่ขันธ์ห้า อายตนะภายใน ภายนอก ทั่วทั้งไตรโลกธาตุ ก็ได้เป็นธรรมเปิดเผยตามความจริงของตน จึงไม่ปรากฏว่าจะมีอะไรที่เป็นข้าศึกแก่ใจต่อไปอีก นอกจากจะปฏิบัติขันธ์ห้าพอให้ถึงกาลอันควรอยู่ควรไปของเขาเท่านั้น ก็ไม่เห็นมีอะไร เรื่องทั้งหมดก็มีอวิชชา คือความรู้โกหกอันเดียวเท่านั้น เที่ยวรังแกและกีดขวางต่อสภาวะให้เปลี่ยนไปจากความจริงของตน อวิชชาดับอันเดียวเท่านั้น โลก คือสภาวะทั่วๆ ไปก็กลายเป็นปกติธรรมดา ไม่มีใครจะไปตำหนิติชมให้เขาเป็นอย่างไรต่อไปได้อีกแล้ว เช่นเดียวกับมหาโจรผู้ลือนาม ได้ถูกเจ้าหน้าที่ฆ่าตายแล้ว ชาวเมืองพากันอยู่สบายหายความระวังภัยจากโจรฉะนั้น ใจทรงยถาภูตญาณทัสสนะ คือความรู้เห็นตามเป็นจริงในสภาวธรรมทั้งหลายอย่างสมบูรณ์ และเป็นความรู้ที่สม่ำเสมอ ไม่ลำเอียงตลอดกาล นับแต่วันอวิชชา

ได้ขาดกระเด็นไปจากใจแล้ว ใจย่อมมีอิสระเสรีในการนึกคิดไตร่ตรองรู้เห็นในสภาวธรรมที่เกี่ยวกับใจได้อย่างสมบูรณ์ ตา หู จมูก ฯลฯ และรูป เสียง กลิ่น รส ฯลฯ ก็กลายเป็นอิสระเสรีในสภาพของเขาไปตามๆ กัน ไม่ถูกกดขี่บังคับหรือส่งเสริมใดๆ จากใจอีกเช่นเคยเป็นมา ทั้งนี้เนื่องจากใจเป็นธรรม มีความเสมอภาคและให้ความเสมอภาคแก่สิ่งทั้งปวง จึงหมดศัตรูต่อกันเพียงเท่านี้

เป็นอันว่าจิตกับสภาวธรรมทั้งหลายในไตรโลกธาตุได้ประกาศสันติความสงบต่อกันลงในสัจจะความจริงด้วยกันอย่างสมบูรณ์ ภาระของจิตและเรื่องวิปัสสนาของนามธรรมที่เกี่ยวกับจิต จึงขอยุติลงเพียงเท่านี้

ฉะนั้น จึงขออภัยโทษเผดียงท่านนักปฏิบัติทั้งหลาย เพื่อกำจัดกิเลสด้วยธรรมของพระพุทธเจ้า จงเห็นธรรมในคัมภีร์ทุกๆ คัมภีร์ชี้ตรงเข้ามาหากิเลสและธรรมในตัวของเรา อย่าเห็นว่ากิเลสและธรรมมีนอกไปจากตัวของเรา โดยไปซุ่มซ่อนอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง ผู้ใดมีโอปนยิกธรรมประจำใจ ผู้นั้นจะเอาตัวรอดได้ เพราะศาสนธรรมสอนผู้ฟังให้เป็น **โอปนยิกะ** คือน้อมเข้ามาสู่ตัวทั้งนั้น และอย่าพึงเห็นว่าศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอดีต อนาคต โดยไปอยู่กับคนที่ล่วงลับไปแล้ว และไปอยู่กับคนที่ยังไม่เกิด จงทราบว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้สอนคนตายแล้ว และไม่สอนคนที่ยังไม่เกิด จงเห็นว่าพระองค์สอนคนเป็นคือยังมีชีวิตอยู่ เช่นพวกเราทั้งหลาย สมกับพระพุทธศาสนาเป็นปัจจุบันทันสมัยตลอดกาล

ขอความสวัสดีมงคล จงมีแด่ท่านผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายโดยทั่วหน้ากันเถิดฯ

จิตเป็นของแปลกประหลาดและน่าอัศจรรย์

วันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕
ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

การฝึกหัดเบื้องต้นก็ต้องมียากเป็นธรรมดา แม้ว่าท่านผู้ตั้งใจทำจริงๆ มีหน้าที่แก้ไขกิเลสโดยถ่ายเดียว เช่นกับนักบวชเป็นต้น การฝึกฝนอบรมเบื้องต้นรู้สึกลำบากบางทีถึงกับจะให้เกิดความท้อใจให้สงสัยตัวเองว่าจะไปรอดหรือไม่รอด พร้อมกับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ซึ่งเป็นข้าศึกต่อนิสัยของปุถุชนจะพึงปรารถนา สถานที่บางแห่ง เช่นในป่าในเขา เวลาเราไปอยู่ในที่เช่นนั้น สิ่งที่ทำความลำบากย่อมมีมาก เพราะสถานที่เราอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน บางแห่งถึง ๖-๗ กิโลเมตรก็มี ตื่นเช้าพอสว่าง ออกบิณฑบาตกว่าจะกลับไปถึงที่ก็จวนเที่ยง จากนั้นแล้วพยายามฝึกหัดรู้ความเคลื่อนไหวของใจ

ตามธรรมดาของใจย่อมมีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา มีความคิดความเห็นมากอย่าง ต้องพยายามฝึกหัดติดตามความเคลื่อนไหวของเรา ความชำนาญและความมีสติจะเริ่มปรากฏตัวขึ้นมา ตามธรรมดาของใจย่อมเป็นนิสัยชอบกดขี่บังคับเสมอ ถ้าปล่อยตามอำเภอใจจะเป็นการลำบากทีเดียว เช่น เราอยู่ในวัด ซึ่งเป็นสถานที่ธรรมดา จิตก็ฝึกหัดจิตอบรมยาก จะหยั่งเข้าสู่ความสงบแต่ละครั้งรู้สึกลำบากพอแยกย้ายออกจากสถานที่เช่นนั้น เข้าไปอยู่ที่เปลี่ยวซึ่งเป็นสถานที่น่ากลัว ใจก็ไม่ค่อยจะได้ถูกบังคับเท่าไร ก้าวลงสู่ความสงบได้ง่าย ทั้งวันทั้งคืนเราอยู่ด้วยความมีสติ ใจในเมื่อมีสติเป็นเครื่องปกครองรักษาแล้ว ภัยที่จะเกิดขึ้นให้ได้รับ

ความเดือดร้อนหรือฟุ้งซ่านรำคาญก็ไม่ค่อยมี จะมีแต่ความเงียบและความเย็นใจตลอดเวลา

ถ้าเราจะพิจารณาในทางปัญญา ตรองดูสภาวธรรมที่มีอยู่รอบตัวเราก็จะพิจารณาได้สะดวก เพราะจิตอยู่ในกรอบ มีสติเป็นรั้วกั้น ความเยือกเย็นเป็นไปทั้งกลางวันกลางคืน เมื่อใจเรามีความสงบมากเท่าไร ความแน่นหนามั่นคงของใจก็ยิ่งเพิ่มกำลังขึ้น การรวมสงบจิตก็อยู่ได้นาน ความสงบของจิตไม่มีเพียงชั้นเดียว ยังมีหลายชั้น คือจิตรวมลงไปชั้นหนึ่ง ไม่สู้จะละเอียดเท่าไร ถึงชั้นที่สอง ละเอียดลงไปมาก ถึงชั้นที่สามกายก็ไม่เหลืออยู่ในความรู้สึกนั้น ไม่ปรากฏอันใดทั้งสิ้น เหลือแต่ธรรมชาติความสุขและมีสติกับความรู้เท่านั้น ขณะจิตได้รวมลงเช่นนั้น จะว่าเรารักษาจิตด้วยสติก็ไม่ถนัด สติกับความรู้เลยกลายเป็นอันเดียวกัน ไม่ทราบว่าใครจะพยายามรักษาใคร รู้อยู่เท่านั้น แม้อวัยวะจะมีอยู่ก็ไม่ปรากฏ เมื่อรู้สึกว่ากายของเราไม่มีแล้ว เวทนาก็หมดไป ไม่มีอันใดเหลือ นี้เรียกว่าจิตลงอย่างละเอียดเต็มที่ และพักอยู่ได้นานๆ บางครั้งตั้งสามสี่ชั่วโมงก็ยังไม่ถอนขึ้นมา เมื่อถอนขึ้นมาแล้ว เราจะกำหนดย้อนคืนไปในอดีต และความเป็นอยู่ของเราในขณะรวมและพักสงบอยู่ รู้สึกว่าเป็นของที่แปลกประหลาดและน่าอัศจรรย์มาก ความเห็นภัยในวัฏสงสารก็มีกำลังมากขึ้น ความเห็นคุณที่จะยกฐานะคือจิตใจของตนให้ก้าวขึ้นระดับสูงขึ้นไปกว่านั้นก็มีกำลังกล้าอีกเช่นเดียวกัน เวลาจิตถอนออกมาแล้ว ถ้าจิตควรแก่การพิจารณาด้วยปัญญา ก็ต้องค้นคว้าในความเป็นอยู่ของกายจนกระทั่งว่ากายของเราทุกส่วนได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ด้วยปัญญาจนเพียงพอ ไม่มีส่วนใดๆ จะยังเหลืออยู่ให้เป็นตัวอุปาทาน คือความยึดมั่นในส่วนกาย เมื่อปัญญาได้พิจารณาส่วนร่างกายจนเพียงพอ ถึงกับได้ถอนอุปาทานคือถือมั่นในกายจนไม่มีอะไรเหลือแล้ว ต่อจากนั้นจะเป็นสภาพที่ว่างเปล่า แม้จะปรุงขึ้นมา สักแต่ว่าปรากฏชั่วขณะเดียว เหมือนอย่างฟ้าแลบก็ดับไป เป็นความว่างประจำจิต คำว่า **"ความว่างประจำจิต"** นี้ เป็นความว่างจากร่างกายอันนี้ และจะเหลือภาพอันหนึ่งขึ้นที่จิต แต่อาศัยภาพของกายอันหยาบนี้ไปปรากฏอยู่ภายใน ก็พิจารณาภาพนั้นให้เป็นไปลักษณะเช่นเดียวกับส่วนแห่งกายทั้งหลาย เมื่อปัญญาพอแล้ว ภาพภายในนี้ก็ดับไปไม่มีอะไรเหลือ จะเหลือแต่ความว่างกับจิต แม้เราจะปรุงในส่วนรูปกาย หรือปรุงขึ้น

เป็นต้นไม้ ภูเขา ตึกรามบ้านช่อง ก็จะปรากฏคล้ายกับสายฟ้าแลบเท่านั้น ก็ดับไปพร้อมกัน

ข้อนี้จะเป็นเพราะอำนาจปัญญาหรือเพราะเหตุไร ก็สันนิษฐานยากอยู่ แต่ก่อนเราพิจารณาคล่องแคล่วในส่วนร่างกายนี้ จะให้ตั้งอยู่นาน หรือจะขยายแยกส่วนแบ่งส่วน ให้เล็ก ให้โตก็ได้ เมื่อถึงปัญญาขั้นนี้ ปรากฏการณ์จึงแปรรูปไปเป็นลำดับ เช่น รูปกายที่เราได้พิจารณาให้ตั้งอยู่ หรือขยายแยกส่วนแบ่งส่วนได้ตามต้องการ หรือให้ตั้งอยู่นานเท่าไรก็เท่านั้น มันก็ดับไปหมด เราจะยับยั้งไว้ไม่ได้เหมือนที่เคยเป็นมา พอตั้งขึ้นก็ดับไปพร้อมๆ กัน กลายเป็นอากาศธาตุว่างไปหมด ไม่เพียงแต่ว่าส่วนแห่งกายและจิต แม้สภาวะทั่วๆ ไปทั้งด้านวัตถุ เช่น ต้นไม้ ภูเขา เวลาเรามองดูด้วยสายตาของเราก็เห็นชัด แต่เมื่อพลิกสายตากลับมาเท่านั้นแล้ว สภาพต้นไม้ ภูเขาปรากฏขึ้นในจิตแทนกับสายตาของเราที่เคยเห็น จะปรากฏในมโนภาพเพียงขณะเดียวก็ดับ สิ่งที่คงเหลืออยู่ก็คือความว่างเท่านั้น ความว่างอันนี้เป็นอารมณ์ของจิต หากว่าปัญญาไม่รอบคอบ จะต้องติดในความว่างอันนี้เหมือนกัน เพราะความว่างนี้เป็นอารมณ์ของจิตหรือสิ่งที่จะทำให้ติดได้

ความว่างกับจิตคล้ายกับว่าเป็นอันเดียวกัน แต่ไม่ใช่อันเดียวกัน เมื่อเราพิจารณาให้ชัด จะเห็นความว่าง และเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ปรากฏเด่นอยู่ในจิต ส่วนร่างกายเมื่อปัญญาพอแล้ว ต้องปล่อยวางจริงๆ เราจะกำหนดขึ้นมาพิจารณาแยกส่วนแบ่งส่วนเหมือนอย่างที่ทำมานั้นเป็นไปไม่ได้ ยังเหลือแต่เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ต้องพิจารณาตามสภาพของส่วนนั้นๆ เช่นเดียวกับร่างกายมีไตรลักษณะเป็นต้น แต่ว่าการพิจารณาในอาการทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เรามีความดูดดื่มหรือพอใจในส่วนใดก็ตาม เป็นเหตุที่จะให้เข้าใจในอาการนั้นๆ ชัดเจนเช่นเดียวกัน การทดสอบ การพิสูจน์ ในความเกิดขึ้นแห่งความคิด ความปรุง หรือความสำคัญใดๆ ที่เป็นขึ้นในจิต ก็จะเห็นในทุกขณะที่บังเกิดขึ้น ตั้งอยู่หรือดับไป ถ้าปัญญาของเรารู้เท่าแล้ว นั่งอยู่ที่ไหน ธรรมกับใจจะสัมผัสกันอยู่ตลอดเวลา ความสัมผัสแห่งธรรมกับใจนั้น แสดงถึงเรื่องไตรลักษณะเป็นส่วนๆ

แม้ไม่ต้องนึกคิดไปถึงส่วนภายนอกว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็ตาม เพราะส่วนภายนอกกับส่วนแห่งกายนี้เป็นประเภทเดียวกัน ส่วนที่ละเอียด คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งเป็นภายในล้วนๆ เราพิจารณาเป็นไตรลักษณะเฉพาะเป็นความสัมผัสซึ่งเกิดขึ้นจากใจ พอสัมผัสอะไรรู้ได้ในขณะนั้น เมื่อเราเห็นไตรลักษณะหรือว่าเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เพราะผ่านมาแล้ว จึงยังเหลืออยู่แต่ไตรลักษณะภายใน คืออาการของจิตกับจิตซึ่งเป็นตัวอุปาทานเท่านั้น ในเรื่องของสติกับปัญญาจักกำหนดก็ตาม ไม่กำหนดก็ตาม จะต้องไหวตัวไปตามสิ่งที่มาสัมผัส จะกลายเป็นสติอัตโนมัติไปในตัว คือไหวตัวอยู่ตลอดเวลาในอิริยาบถทั้งหลาย

คำว่า **"ปัญญาอัตโนมัติ"** นั้น หมายความว่า ปัญญาเป็นไปโดยลำพังตนเอง ไม่มีใครบังคับบัญชา ไม่เหมือนปัญญาในเบื้องต้นซึ่งเป็นไปโดยเชื่องช้า ถ้าจะเทียบก็เหมือนเมื่อเราเริ่มเรียนหนังสือ ทีแรกเรียนสระ เรียนพยัญชนะ แล้วก็มาฝึกหัดการผสมสระพยัญชนะ อ่านเป็นเนื้อความ เช่น เด็กที่กำลังฝึกใหม่ จะอ่านคำว่า "ท่าน" ต้องคิดถึงตัว "ท" คิดถึงสระอา คิดถึงตัว "น" คิดถึงไม้เอก แล้วนำมาผสมกันจึงจะอ่านว่า "ท่าน" ปัญญาในเบื้องต้นต้องเป็นอย่างนี้ พยายามค่อยฝึกหัดค้นคว้าไตร่ตรองอย่างนั้น เรียกว่าปัญญาที่อาศัยความบังคับเป็นพี่เลี้ยง ถ้าไม่อาศัยความบังคับปัญญาก็เดินไม่ได้ และอาศัยสัญญาหมายไว้ก่อน ปัญญาค่อยตรองตาม ถ้าจะเทียบอุปมาแล้ว ส่วนแห่งร่างกายหรือสภาวธรรมนั้น เป็นเหมือนกับแผ่นกระดาษ สัญญาเป็นเหมือนเส้นบรรทัดซึ่งมีอยู่ในกระดาษนั้น ปัญญาเป็นเหมือนผู้เขียนหนังสือ ตรองไปตามสัญญาที่คาดเอาไว้ ถ้าปัญญามีความชำนาญแล้วในอิริยาบถทั้ง ๔ จะเป็นอิริยาบถที่เต็มไปด้วยความเพียร มีสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตน สิ่งที่มาสัมผัสก็แสดงว่าเริ่มเกิดภูมิรู้ ความสัมผัสจะต้องไปสัมผัสที่ผู้รู้และกระเทือนถึงผู้รู้ เรื่องสติปัญญาก็จะต้องวิ่งหรือไหวตัวไปตามสิ่งที่มาสัมผัส เช่นเดียวกับแสงสว่างที่ปรากฏขึ้นกับดวงไฟฉะนั้น เพราะขณะที่เราพิจารณาอยู่ในสภาวธรรมหรือตัวของเรา ซึ่งเป็นอริยสัจอยู่แล้ว มรรคคือข้อปฏิบัติ ได้แก่ สติกับปัญญา ที่จะพิจารณาไปตามสภาวธรรมซึ่งมาสัมผัสจึงเป็นไปตลอดเวลา จิตจึงกลายเป็นปัจจุบันจิต นี่เรียกอย่างย่อๆ ปัญญาเพียงพอในการพิจารณากาย ต้องปล่อยในกายฉันใด ปัญญาเพียงพอในเวทนา สัญญา สังขาร

และวิญญาณ ก็ปล่อยได้ฉันนั้น เบื้องแรกใจของเราจะต้องเห็นดีเห็นชั่วนอกไปจากใจ เข้าใจว่าดีกับชั่วนี่อยู่ที่อื่น เช่น เราตำหนิติชมในรูป เสียง เป็นต้น เข้าใจว่าดีกับชั่วมีอยู่ในรูป เสียง จึงสำนึกเลยไปว่าความคิดว่าดีว่าชั่ว หรือพอใจในความชั่วในสิ่งชั่วนั้นเกิดขึ้นจากสิ่งที่เราเพ่งเล็ง เมื่อปัญญายังไม่สามารถจับจุดความผิดซึ่งเกิดจากตัวเองไปได้ จึงเห็นสิ่งที่มาสัมผัสว่าเป็นของควรยึดถือไปหมด ส่วนรูปหรือเสียงเป็นต้นนั้นเป็นสภาพอันหนึ่งที่จะเป็นเหตุให้ความรู้สึกไปสัมผัสเข้าไปแล้วก่อตัวขึ้นมา คือก่อเรื่องที่น่ารักน่าชังเป็นต้นให้เกิดขึ้น

การพิจารณาในสภาวธรรมทั้งหลายก่อนที่จะปล่อยวางได้ เช่น กาย ต้องเห็นความเป็นจริงของส่วนแห่งร่างกายนั้นจนหมดความตำหนิติชมในกายจึงจะปล่อยวางได้ ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ก็เห็นว่าเป็นสภาพความจริงอย่างหนึ่งจึงจะปล่อยวางได้ ส่วนสำคัญที่สุดคือผู้รู้ ซึ่งเป็นรากฐานแห่งอาการทั้ง ๕ รูปกายนี้ปรากฏขึ้นมาได้เพราะเหตุแห่งใจดวงนี้ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณแต่ละอย่างก็เหมือนกับกิ่งแขนงของต้นไม้ พิจารณาจนชำนาญประสานกันกับความรู้และสิ่งที่เกิดขึ้นจากความรู้ เมื่อพอแล้วก็จะเห็นความรู้อันนั้นว่าสังสารจักรปฏิเสธสิ่งอื่นว่าเป็นสังสารจักร เป็นตัวกิเลส ตัณหา และอวิชชาใดๆ การพิจารณาต้องรู้รอบและปล่อยวางได้ เพราะถ้ายังไม่เห็นโทษในความรู้ของตนเอง ก็จะยกความรู้ขึ้นเหยียบย่ำในสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าใจว่าตนรู้ แท้จริงความรู้ชนิดนี้เป็นความรู้ภายใต้ของอวิชชาต่างหาก จนกว่าจะรู้รอบความรู้นี้อีกครั้งหนึ่ง เพราะความรู้นี้เป็นตัวเหตุตัวการที่จะก่อความรักความชัง ความดีความชั่ว หรือความสุขความทุกข์ทั้งหมด มันก่อตัวขึ้นจากความรู้อันนี้ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญ

ลืมเรียนให้ทราบตอนว่า เมื่อจิตได้ปรากฏเข้าสู่ความว่างเปล่าแล้ว ความรู้ที่ว่านี้เป็นความรู้แปลกมากเหมือนกัน คล้ายๆ กับว่าเป็นความรู้ที่มีรสชาติและอัศจรรย์เลยเข้าใจว่านั้นเป็นนิพพาน แล้วติดได้เหมือนกัน ที่จริงควรพิจารณาความว่างเปล่าและผู้รู้อันนั้นกับอาการที่เกิดขึ้นจากผู้รู้นั้นแล เป็นอารมณ์พิจารณาทวนไปทวนมาไม่หยุดยั้ง จนเห็นโทษแห่งความรู้เช่นเดียวกันกับสภาวะส่วนอื่นๆ ทั้งหยาบ กลาง ละเอียด

แล้วนั่นแหละ จึงจะมีโอกาสปล่อยวางได้ แต่อาการปล่อยวางไม่ใช่ปล่อยเอาเฉยๆ ตามที่เราคาดกัน จะต้องมีสภาพอันหนึ่ง ซึ่งจะให้นามก็ลำบากเหมือนกัน แต่พอเข้าใจได้ว่ามันตัดสินขึ้นมาเอง ขณะนั้นเรียกว่าขณะถอดถอนตนเอง หรือกลับเข้ามารู้ตนเอง เมื่อเรากลับเข้ามารู้ตนเอง และปล่อยวางตนเอง จะมีขณะอันหนึ่งซึ่งเป็นขณะที่ไม่เคยมี และไม่เหมือนกับขณะจิตที่รวม ขณะจิตที่สงบ แต่ขณะจิตที่ตัดภพ ตัดชาติ ตัดสมมุติ หรือทำลายความอัศจรรย์ของจิตดวงสมมุตินี้นั้น เป็นขณะอันหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่อัศจรรย์ทั้งไม่เคยประสบมาแต่กาลไหนๆ ได้เกิดขึ้นมาเอง โดยที่ใครๆ ไม่ได้คาดหมายเอาไว้ เราจะว่าจิตของเรามีความเผลอไปในสิ่งใดก็ไม่ใช่ จะว่าจดจ่ออยู่กับอะไรก็ไม่เชิง คล้ายๆ กับว่าขโมยมาสอยเอาสิ่งของเวลาเราเผลอฉะนั้น

ขณะจิตอันหนึ่งซึ่งเป็นธรรมชาติที่แปลกและอัศจรรย์ยิ่งกว่าธรรมชาติใดๆ มาปรากฏขึ้นในขณะเดียวเท่านั้น เพราะขณะจิตนั้นได้ทำงาน หรือว่าลบล้างความหลงของตนเองสิ้นสุดลงไปแล้วนั้นแล เราจึงจะเห็นโทษแห่งความเป็นมาผ่านมาเอง เราจะเห็นโทษแห่งปฏิปทาที่เป็นมาที่ลุ่มๆ ดอนๆ คือมีทั้งผิดทั้งถูกสับสนระคนกันไป เหมือนข้าวสารกับแกลบรำฉะนั้น และคุณแห่งปฏิปทาของเราที่ได้ปฏิบัติมาแต่ต้นจนถึงจุดนี้ว่าเป็นสวากขาตธรรมและเป็นนิยยานิกธรรมโดยแท้ ฉะนั้นเมื่อขณะจิตนั้นได้ทำงานสิ้นสุดลงไปแล้ว ไม่เห็นมีเรื่องอะไรที่จะเป็นปัญหาให้ขบคิดต่อไปอีก นอกจากใจดวงเดียวเท่านั้นไปก่อเรื่องราวทั้งหลาย แล้วนำมาเผาลนตนเองให้เดือดร้อนเท่านั้น จึงมีให้นามว่าปัญหาโลกแตก คือปัญหาหัวใจ บาลีท่านว่า **ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ** รู้เห็นตามเป็นจริงตามสภาวะนั้นๆ จึงหมดการตำหนิติชมในสภาวธรรมทั่วๆ ไป พร้อมทั้งการตำหนิติชมในตัวเอง สมมุติภายในและภายนอกก็ยุติกันลงได้ สิ่งทั้งหลายภายในจิตก็ไม่มี จิตนั้นเป็นวิสุทธิจิตจึงพ้นจากสมมุติไป ท่านเรียกชื่ออีกว่า วิมุตติ ที่ให้ชื่อเช่นนั้น ถ้าจะเปรียบเทียบแล้วก็เหมือนกับชื่อของวัด จะเป็นวัดใดก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น วัดบวรนิเวศ ท่านติดป้ายไว้หน้าวัดบวรฯ ว่า วัดบวรนิเวศ การติดป้ายไว้นั้นติดไว้เพื่อใคร พระเณรในวัดบวรฯ–รู้แล้ว–ไม่เห็นจำเป็นที่จะต้องมาอ่านป้ายวัดนี้คือวัดบวรฯ ก่อนจะเข้าออกจากวัดหรือจะหลับนอน ที่ติดไว้ก็เพื่อคนที่ไม่รู้จักวัดบวรฯ เขาจะอ่านที่ป้ายและรู้ว่า อ้อ นี้คือวัดบวรฯ ท่านให้ชื่อว่าวิมุตติ ก็เช่นเดียวกัน สำหรับ

ท่านที่หลุดพ้นไปแล้วจะให้ชื่อว่า วิมุตติ หรือนิพพาน ไม่เห็นจำเป็นอะไร แต่ก็ตั้งชื่อเป็นกรุยเป็นหมายเพื่อให้โลกที่มีสมมุติให้รู้กัน และเพื่อท่านผู้ปฏิบัติทั้งหลายจะได้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ และเพิ่มกำลังความเพียรเพื่อนิพพาน แต่เมื่อเข้าถึงธรรมคือนิพพานแล้ว มันก็หมดปัญหาไปตามๆ กัน ความสำคัญว่าตนโง่ตนฉลาดก็หมดไป ความสำคัญว่าตนเศร้าหมองหรือผ่องใสก็หมดไป เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสมมุติทั้งนั้น ธรรมชาตินั้นไม่ใช่สิ่งเหล่านี้จึงเข้ากันไม่ได้ สิ่งใดที่จะมาสัมผัสในทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็สักแต่ว่าเท่านั้น เพราะจิตหมดเรื่องแล้ว สิ่งทั้งหลายจึงไม่มีเรื่อง พลอยหมดไปตามๆ กัน เครื่องกังวลและภาระใดๆ ทั้งที่เป็นส่วนหยาบ ส่วนกลาง และส่วนละเอียด หยุดการรักษา คำว่ารักษา หมายถึงจิตโดยเฉพาะ ไม่ได้หมายถึงมรรยาททางกาย วาจา เช่น มีแผลอยู่ในอวัยวะของเราส่วนใดส่วนหนึ่ง ซึ่งรักษายังไม่หายสนิท เราจะต้องพยายามรักษาและระวังสิ่งที่มากระทบ และพอกยา ทายาอยู่เสมอ–จนกว่าจะหายสนิท

บทเตือนสติให้กำลังใจ

- ท่านอย่าเกร็งตัวจนเกินไป จงปล่อยกายไว้ตามสบายของกาย แต่รักษาจิตให้อยู่ในกรรมฐาน คือบทธรรมที่บริกรรมภาวนาฯ

- ความฟุ้งซ่านของใจไม่เคยทำคนให้ได้รับประโยชน์ แต่กลับทำคนให้เสียหลักใจไปเป็นลำดับ ถ้าไม่รีบรักษาฯ

- พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เกิดเป็นสิ่งประเสริฐขึ้นมาให้โลกกราบไหว้บูชาเพราะใจสงบเยือกเย็นต่างหาก ไม่ได้เกิดขึ้นมาเพราะความฟุ้งซ่านอย่างเราเป็นกันอยู่ในขณะนี้เลย ฉะนั้น ท่านจงเห็นภัยในความฟุ้งซ่านของใจที่ไม่สงบว่าจะพาเราให้เสียหลักใจไปโดยลำดับฯ

- พระพุทธเจ้าผู้เป็นครูสอนโลก เสด็จออกบวชแล้ว ไม่เคยกังวลกับบ้านเกิด และพระญาติพระวงศ์ ตลอดใครๆ ทั้งนั้น ซึ่งเคยสนิทสนมกันมา ทรงพยายามแก้ความกังวลจากสิ่งเหล่านี้เสมอ พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาเอกของโลกขึ้นมาด้วยเหตุนี้ฯ

- มีความตั้งสติกับความเพียรเท่าที่จะสามารถสังหารความฟุ้งซ่านของใจได้ การปล่อยตามใจไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ แต่กลับเป็นทางเข้าหลุมถ่านเพลิงฯ

- คนทั้งโลกไม่ใช่เป็นผู้มีความสุขอันสมบูรณ์พอจะคิดเรื่องของคนอื่นเพื่อแบ่งสุขจากเขามาสู่ตัวเรา แท้จริงทั้งโลกเป็นป่าช้าของคนและสัตว์ผู้มีความทุกข์เต็มตัวทั้งนั้น ท่านอย่าสงสัยว่าจะเป็นเพชรเป็นพลอยเลยฯ

- ถ้าท่านไม่สามารถรบชนะกิเลส แต่จะยอมเอาความแพ้มาเป็นนายครองใจ จะคิดหาคำว่าศิษย์พระตถาคตในตัวเราได้ที่ไหนมี ฉะนั้น จงตั้งใจให้เด็ดเดี่ยวต่อสู้ข้าศึกคือความฟุ้งซ่านของตน จะได้ชัยชนะไปสู่บ้านเหมือนพระพุทธเจ้าของเราแท้ฯ

- การภาวนาขอให้ตั้งสติลงที่จิต จะกำหนดลมหายใจเข้า ออก เป็นอารมณ์ของจิตก็ได้ จะกำหนดพุทโธก็ได้ แต่ขอให้มีสติอยู่กับลมหายใจหรือพุทโธ อย่าให้เผลอฯ
- เมื่อทำอย่างข้อต้น จิตจะมีความสงบและจะเป็นสุขขึ้นมาที่ใจแน่นอนฯ
- มรรคผลนิพพานอยู่ที่ใจซึ่งกำลังฝึกหัดอยู่ขณะนี้ ไม่ต้องสงสัยฯ
- ความสุขใดๆ ไม่เทียบเท่าความสุขของใจที่พ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิง คือพระอรหันต์ อันเป็นผลเกิดจากการฝึกใจด้วยความเพียรฯ
- มรรคผลนิพพานไม่เคยล้าสมัยต่อผู้มีความเพียรด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ท้อถอยฯ
- เราเป็นลูกพระตถาคตเจ้าไม่ต้องไปกำหนดป่าช้าอันเป็นที่ตายเอาไว้ จะเป็นอุปสรรคต่อความเพียรให้ก้าวหน้าไปเต็มที่ไม่ได้ฯ
- พระพุทธเจ้าและพระสาวกไม่เคยกำหนดป่าช้าเอาไว้ คือตายที่ไหน ทิ้งร่างกายไว้ที่นั้น ในเวลาทำความเพียรไม่ย่อท้อต่อทุกข์อันจะเกิดขึ้นจากที่อยู่ อาหาร ดิน ฟ้า อากาศ เจ็บไข้ได้ป่วย และการได้รับทุกข์ ทุกข์เพราะความเพียร มีความฟุ้งซ่านต่อแดนพ้นทุกข์ทุกลมหายใจเข้าออกจนพ้นทุกข์ไปเสียจริงๆฯ
- เราจงถือเอาการปฏิบัติของท่านมาเป็นครูของเราเพื่อความเข้มแข็งในการปฏิบัติ ไม่ต้องท้อถอย ศาสนาไม่ถือชาติ ชั้น วรรณะ แต่ถือการประพฤติเป็นสำคัญฯ

สติปัฏฐาน ๔

พระธรรมเทศนา ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี
เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕

การบำเพ็ญเพียรที่เป็นไปตามพระประสงค์ของพระพุทธเจ้าและพระสัทธรรม คือความจงใจใคร่ต่อการประพฤติดีจริงๆ ธุระหน้าที่ที่ตนจะพึงทำทุกอย่าง ควรทำด้วยความจงใจ การประกอบการงานทุกประเภทถ้าขาดความจงใจแล้ว แม้จะเป็นงานเล็กน้อยย่อมไม่สำเร็จลงได้ด้วยความเรียบร้อยและน่าดูเลย เพราะความจงใจเป็นเรื่องของสติและหลักใจที่จะยังงานนั้นๆ ให้สำเร็จได้ขาดไปจากตัวและวงงาน ผู้มีสติและหลักใจประจำตัวและงานจึงชื่อว่าผู้มีความเพียรไปในตัว ทั้งกิจนอกการใน ถ้าขาดความจงใจเป็นเครื่องจดจ่องานแล้ว แม้ผู้เป็นนายช่างทำสิ่งต่างๆ ซึ่งมีความฉลาดอยู่บ้าง ทำอะไรมีความสวยงามและแน่นหนามั่นคง แต่ถ้าขาดความจงใจใคร่ต่องานแล้ว แม้งานนั้นจะสำเร็จก็ย่อมลดคุณภาพและความสวยงาม ฉะนั้น ความตั้งใจจึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยผู้มุ่งต่อผลของงานอันสมบูรณ์จึงไม่ควรมองข้ามไป เราเป็นนักบวชและนักปฏิบัติควรเห็นความตั้งใจจดจ่อต่อธุระหน้าที่ที่ตนจะพึงทำทุกประเภท โดยมีความรู้สึกอยู่กับงานนั้นๆ แม้ที่สุดปัดกวาดลานวัด เช็ดถูกุฏิและศาลา ปูอาสนะ ตั้งน้ำใช้น้ำฉัน ตลอดการเคลื่อนไหวไปมา เหลือบซ้ายแลขวา ควรมีสติประจำอยู่ทุกๆ ขณะ ชื่อว่าผู้มีความเพียรประจำตน การฝึกหัดนิสัยเพื่อเป็นคนมีสติอันเคยชิน จำต้องอาศัยการงานเป็นเครื่องฝึกหัด การประกอบการงานภายนอกแต่ละประเภทเป็นธุระชิ้นหนึ่งๆ การเดินจงกรมและนั่งสมาธิภาวนาเป็นธุระชิ้นหนึ่งๆ ทั้งนี้ถ้ามีสติ

จดจ่อกับงานที่ทำ ชื่อว่ามีความเพียรไม่ขาดวรรคขาดตอน การฝึกหัดนิสัยของผู้ใคร่ต่อธรรมชั้นสูง จึงควรเริ่มและรีบเร่งฝึกหัดสติไปกับงานทุกประเภทแต่ต้นมือเพื่อความแน่นอนและมั่นคงในอนาคตของเรา โปรดฝึกหัดสตินิสัยตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป จนกลายเป็นคนมีสติประจำตนทั้งขณะที่ทำและขณะอยู่เฉยๆ ถึงเวลาจะทำความสงบภายในใจ สติจะกลายเป็นธรรมติดแนบอยู่กับใจและตั้งขึ้นพร้อมกับความเพียรได้อย่างใจหมาย ทั้งมีกำลังพอจะบังคับจิตให้หยั่งลงสู่ความสงบได้ตามต้องการ ส่วนมากที่พยายามให้จิตเข้าสู่ความสงบไม่ได้ตามใจหวังนั้น เนื่องจากขาดสติที่เป็นแม่แรงไม่มีกำลังพอ จิตจึงมีโอกาสเล็ดลอดออกไปสู่อารมณ์ได้อย่างง่ายดาย เหมือนเด็กซนซึ่งปราศจากพี่เลี้ยงผู้ตามดูแล เด็กอาจได้รับอันตรายในเวลาใดก็ได้ จิตที่มีความเพลินประจำตนโดยปราศจากสติตามรักษา จึงมีสิ่งรบกวนตลอดเวลาจนหาความสงบสุขไม่ได้ พี่เลี้ยงของจิตคือสติกับปัญญา คอยให้ความปลอดภัยแก่จิตตลอดสายที่จิตคิดไปตามอารมณ์ต่างๆ คอยพยายามปลดเปลื้องอารมณ์ที่มาเกี่ยวข้องกับใจ และพยายามแสดงเหตุผลให้จิตรับทราบเสมอ ใจที่ได้รับเหตุผลจากปัญญาพร่ำสอนอยู่เป็นนิจ จะฝืนคิดและติดอารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึกต่อไปอีกไม่ได้

การฝึกหัดสติและปัญญาเพื่อให้มีกำลังคืบหน้าไม่ล่าถอยเสื่อมโทรม โปรดฝึกหัดตามวิธีที่กล่าวมา แต่อย่าปล่อยตัวเป็นคนสะเพร่ามักง่ายในกิจการทุกอย่างที่มุ่งประโยชน์ แม้ชิ้นเล็กๆ นิสัยมักง่ายที่เคยเป็นเจ้าเรือนนี้ยังจะกลายเป็นโรคเรื้อรังฝังลงในใจอย่างลึก และจะทำลายความเพียรทุกด้านให้เสียไป จงพยายามฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนแน่นอนต่อกิจการที่ชอบทั้งภายนอกภายในเสมอ อย่ายอมปล่อยให้ความสะเพร่ามักง่ายเข้าฟักตัวอยู่ในนิสัยได้เลย เพราะผู้เคยฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนจริงต่อหน้าที่การงานทุกประเภท ต้องเป็นผู้สามารถจะยังกิจการทุกอย่างไม่ว่าภายนอกภายในให้สำเร็จได้โดยไม่มีอุปสรรคใดๆ มากีดขวาง แม้จะอบรมจิตใจซึ่งเป็นงานสำคัญทางภายใน ก็จำต้องประสบความสำเร็จลงด้วยความรอบคอบหาทางตำหนิตนเองไม่ได้ เพราะกิจการภายนอกกับภายในส่อถึงใจผู้เป็นประธานดวงเดียวกัน ถ้าใจเป็นนิสัยมักง่าย เมื่อเข้าไปบ่งงานภายใน ต้องทำงานนั้นให้เหลวไปหมดไม่มีชิ้นดีเหลืออยู่พอเป็นที่อาศัยของใจได้เลย

เพื่ออนาคตอันแจ่มใสของผู้มีงานเป็นอาชีพและอำนวยความสุข จึงควรฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนแน่นอนและจริงต่อธุระหน้าที่ที่ตนจะพึงทำ จงทำจนสุดวิสัยในกิจการนั้นๆ ให้สำเร็จลงด้วยหมดความสามารถทุกกรณี เมื่อเข้าไปดำเนินงานภายในเพื่อความสงบก็ดี เพื่อทางปัญญาการค้นคว้าก็ดี จะเป็นไปด้วยความละเอียดและรอบคอบทั้งสองทาง เพราะหลักนิสัยซึ่งเคยอบรมเป็นคนจริงและรอบคอบมีมาเป็นประจำ การดำเนินปฏิปทานับแต่ต้นจนถึงชั้นสูงสุดยอดย่อมขึ้นอยู่กับหลักนิสัยเป็นสำคัญ คำว่าต้นหรือปลาย ก็หมายถึงใจดวงเดียวนี้แล ซึ่งจะเปลี่ยนสภาพความรู้สึกไปตามธรรมเครื่องดัดแปลง ทั้งฝ่ายเหตุคือการบำเพ็ญและผลคือความสุข เช่นเดียวกับเด็กค่อยเปลี่ยนแปลงตัวเองจากเด็กขึ้นเป็นผู้ใหญ่ด้วยอาหารเครื่องบำรุงนานาชนิด

ดังนั้น ต้นทางจึงหมายถึงการอบรมจิตใจขั้นแรกๆ เพื่อเปลี่ยนนิสัยและความรู้สึกให้เป็นไปในทางที่ดีและมีเหตุผล จนมีความรู้และทรงตัวอยู่กับความดีและเหตุผลที่ควรแก่ตนเอง ไม่ยอมฝ่าฝืน แต่เมื่อสรุปความแล้ว ต้นกับปลายก็เปรียบเหมือนผลไม้ลูกหนึ่งๆ ซึ่งเราไม่อาจเรียกได้ว่าต้นกับปลายของมันอยู่ที่ไหน มองดูแล้วก็คือผลไม้นั่นเอง

ใจก็ทำนองเดียวกัน ที่เรียกกันว่าต้นทางหรือปลายทางนั้น เนื่องจากใจที่มีอารมณ์ชนิดต่างๆ ทั้งหยาบทั้งละเอียดเคลือบแฝงอยู่ ตลอดการดัดแปลงแก้ไขจำต้องเปลี่ยนอุบายวิธีแปลกต่างจากความเป็นอยู่เดิมขึ้นสู่ความละเอียดเป็นขั้นๆ ไป ซึ่งควรจะให้นามไปตามความเหมาะสมว่าต้นทางหรือปลายทาง ท่านผู้ฟังโปรดทำความเข้าใจกับกิเลสและบาปธรรมที่มีอยู่ภายในใจ ถึงกับได้ให้ชื่อให้นามต่างๆ นานา จนอาจจะเลยขอบเขตของการตามรู้และแก้ไขในสมมุตินิยมของใจดวงเดียว ไม่เช่นนั้นจะไม่รู้อุบายวิธีแก้ไขตนเองซึ่งกำลังตกอยู่ในฐานะที่กล่าวมา

หลักประกันผลอันแน่นอนจึงขอย้ำอีกครั้งว่า โปรดฝึกหัดนิสัยให้เป็นคนจริงและเข้มแข็งต่อหน้าที่การงานของตนเสมอ อย่าเป็นคนง่อนแง่นคลอนแคลน อย่าเป็นคนจับจด อย่าเป็นคนเข้าๆ ออกๆ ขึ้นๆ ลงๆ หาความแน่นอนไม่ได้ ว่าจะไปต้องไป ว่าจะอยู่ต้องอยู่ ว่าจะทำต้องทำ กำหนดเวล่ำเวลาหรือกิจการอันใดไว้แล้ว อย่าทำ

ให้เคลื่อนคลาดจากที่กำหนดไว้ เราเขียนด้วยมือจงลบด้วยมือ อย่าทำทำนองที่ว่าเขียนด้วยมือแต่กลับลบด้วยฝ่าเท้า คือเราตั้งคำสัตย์ใส่ตัวเอง ไม่มีใครอาจเอื้อมมาทำลายคำสัตย์นั้น แต่เป็นเราเสียเองทำลายคำสัตย์ของตน เช่นนี้เรียกว่าเขียนด้วยมือแต่กลับลบด้วยฝ่าเท้า เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง เราต้องเป็นคนแน่นอนต่อความดำริและต้องตัดสินใจเสมอ ลงได้ตัดสินใจกับงานใดหรือสิ่งใดที่เห็นว่าเป็นการถูกต้องและเป็นประโยชน์แล้ว จงพลีชีพลงไปเพื่อคำสัตย์และเพื่องานนั้นๆ จะเป็นคนมีนิสัยแน่นอนและเชื่อใจตัวเองได้ ศีลที่กำลังรักษาอยู่ก็จะเป็นศีลที่แน่นอน ไม่กลับกลายเป็นศีลลอยลม การทำสมาธิก็เป็นสมาธิที่แน่นอนทุกขั้นของสมาธิ จะไม่เป็นสมาธิลอยลม คือได้แต่ชื่อ แต่หาความจริงของสมาธิไม่มีในใจ แม้การบำเพ็ญปัญญาทุกขั้นก็จะเป็นปัญญาที่แน่นอนตามหลักนิสัยคนจริง ไม่กลับกลายไปเป็นปัญญาลอยลมคือได้แต่ชื่อ แต่หาความเฉลียวฉลาดปลดเปลื้องตนไม่มี ที่กล่าวทั้งนี้เพื่อให้เห็นโทษแห่งความเป็นคนหลักลอยทำอะไรไม่เป็นชิ้นเป็นอัน หาความจริงภายในตัวไม่ได้ เพื่อผู้มุ่งความเจริญทางโลกและทางธรรมอย่างแท้จริงจะได้หาทางหลีกเว้นให้ห่างไกล

อันดับต่อไป กล่าวถึงสติปัญญา เครื่องรักษานิสัยให้มั่นคงและให้มีความรอบคอบยิ่งขึ้น โปรดทราบเสมอว่าปัญญาจะทำการหุงต้มแกงกินเหมือนอาหารหวานคาวย่อมไม่ได้ แต่ปัญญาชอบเกิดจากการคิดอ่านไตร่ตรอง คนไม่มีปัญญาความฉลาดจะประกอบการงานทุกชิ้นให้สำเร็จลงด้วยความเรียบร้อยย่อมไม่ได้ และไม่สามารถจะรักษาสมบัติอันมีค่าให้ปลอดจากโจรจากมารได้ไม่ว่าทางโลกและทางธรรม ฉะนั้นการรักษาและปฏิบัติพระศาสนาจึงสำคัญอยู่ที่สติและปัญญา เมื่อมีเหตุมากระทบ ไม่ว่าเหตุดีหรือชั่ว สติกับปัญญาควรรับช่วงเสมอ จะมีทางทราบสาเหตุดีและชั่วได้ทันกับเหตุการณ์ และมีทางหักห้ามใจไม่ให้รวนเรไปตามเหตุที่จะทำให้เสีย โดยมากเมื่อมีเหตุเกิดขึ้น จะเป็นเรื่องกะทันหันหรือเรื่องธรรมดาก็ตาม แต่สามารถทำใจให้เอนเอียงหรือเสียไปตามอารมณ์นั้นๆ ได้ เนื่องจากขาดสติกับปัญญาคอยสังเกตตรวจตราให้ละเอียดถี่ถ้วนก่อน จึงเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ควรไปเสียทั้งนั้น แล้วปล่อยใจให้คล้อยไปตามโดยเจ้าตัวไม่รู้สึก กว่าจะรู้ทันเวลาจึงเสียไปแล้ว ไม่สามารถจะหักห้ามไว้ได้ จึงปล่อยเลยตามเลย เรื่องจึงก้าวไปถึงความเป็นเถ้าถ่านหมดทางแก้ไข ทั้งนี้อย่าเข้าใจว่า

เป็นไปเพราะเหตุใด แต่เป็นเพราะขาดสติกับปัญญาเครื่องนำออกทั้งนั้น ไม่เช่นนั้นใครจะยอมสละตัวอันมีคุณค่าเหนือสิ่งใดในโลกไปแลกเปลี่ยนกับความเหลวแหลกเช่นนั้น แต่มันสุดวิสัย จำต้องยอมจำนนไม่ว่าท่านว่าเรา เมื่อถึงคราวจวนตัวย่อมมีการพลั้งเผลอเป็นธรรมดา หยิบฉวยอะไรไม่ทันก็จำต้องเป็นไปตามเหตุอันรุนแรงกว่ากำลังของจิตที่จะต้านทาน ฉะนั้น การเตรียมพร้อมเพื่อเผชิญกับเหตุการณ์อันมีอยู่รอบตัวทั้งภายในภายนอก และพร้อมที่จะเข้ามาเผชิญกับทุกคนโดยไม่มีกำหนดเขตแดนและเวล่ำเวลา จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้ อย่าให้สายเกินไปทั้งๆ ตะวันยังเช้าอยู่ (ขณะยังมีชีวิตอยู่) การเตรียมพร้อมทั้งนี้คือการบำเพ็ญตัวให้มีหลักฐานทั้งภายในภายนอกเพื่อการอยู่การไป ไม่ว่าจะอยู่ที่นี่หรืออยู่ที่ไหน ไม่ว่าจะเป็นที่นั่นหรือจะเป็นที่โน้น ไม่ว่าจะอยู่โลกนี้หรืออยู่โลกหน้า และไม่ว่าจะไปโลกนี้หรือจะไปโลกหน้า ควรเตรียมตัวไว้แต่บัดนี้ คือปัจจุบันซึ่งๆ หน้านี้แลหากชีวิตหาไม่แล้วจะเตรียมอะไรไม่ทัน เพราะไม่เคยเห็นในธรรมของศาสดาพระองค์ใดสั่งสอนว่า จงไปเตรียมตัว วันหน้า เดือนหน้า ปีหน้า ชาติหน้า และโลกหน้าโน้น ซึ่งเป็นการส่งเสริมคนให้งมงาย เห็นมีบอกไว้ว่า จงทำตนให้มีที่พึ่งทั้งภายนอกและภายในในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้ทั้งนั้น แม้วัน คืน เดือน ปี และโลกนี้โลกหน้า เป็นของมีอยู่ประจำโลกก็มิได้มีไว้เพื่อโมฆบุรุษผู้เกิดและตายเปล่าๆ โดยไม่ได้ทำประโยชน์ไว้แก่โลกและธรรมเลย

เฉพาะนักบวชและนักปฏิบัติผู้มีเพศที่เย็น และเป็นเพศที่โลกเคารพเลื่อมใสและไว้วางใจ ทั้งเป็นเพศที่มีโอกาสในการบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านได้มากกว่าใครๆ ในโลก เราทุกท่านที่ทรงไว้ซึ่งเพศดังกล่าวนั้น จึงควรเตรียมพร้อมในหน้าที่ของพระอย่าให้บกพร่อง ความประพฤติของพระจะสามารถทรงความสวยงามเป็นที่น่ายินดีและเลื่อมใสไว้ได้ ต้องอาศัยสติกับปัญญาเป็นพี่เลี้ยงตามรักษาทุกระยะความเคลื่อนไหว ผู้มีสติปัญญาตามรักษาความประพฤติ ย่อมงามทั้งภายนอกงามทั้งภายในและเป็นผู้ทรงความงามไว้ได้ไม่จืดจางตลอดกาล เมื่อนำสติกับปัญญาเข้าไปแก้ทางภายใน คือใจกับอารมณ์ที่ทำให้รกรุงรังก็กลายเป็นใจที่ใสสะอาดและมีคุณค่าขึ้นมาทันที อนึ่ง ความจำได้จากการศึกษาเล่าเรียนมากับความจำได้จากการฟัง จงน้อมเข้ามา

เป็นเครื่องสนับสนุนให้กลมกลืนกับการปฏิบัติ สติกับปัญญาให้แนบสนิทอยู่กับใจ และความเคลื่อนไหว ตามองไปถึงไหน หูได้ยินถึงไหน สติกับปัญญาจงติดตามถึงที่นั้น จมูก ลิ้น กาย สัมผัสกับสิ่งต่างๆ ดี-ชั่ว-หยาบ-ละเอียดแค่ไหน สติปัญญาจงตามรู้และค้นดูสาเหตุของสิ่งที่มากระทบโดยแยบคาย และทุกครั้งที่ได้สัมผัสกัน แม้อารมณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะภายในใจต้องตามรู้และพิจารณาไม่ขาดตอน เพราะท่านที่หลุดพ้นไปจากโลกแห่งความยุ่งเหยิง ภายในใจท่านทำอย่างนี้ทั้งนั้น ท่านไม่ได้ทำแบบไม้ซุงทั้งท่อนที่ทิ้งอยู่บนพื้นดินให้เด็กๆ ปีนขึ้นแล้วถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดทั้งวันทั้งคืน ผู้ทำตัวให้เป็นเช่นไม้ซุงทั้งท่อน กิเลสตัณหามาจากทิศต่างๆ คือมาจากรูป จากเสียง จากกลิ่น จากรส และจากเครื่องสัมผัส ล่วงไหลเข้ามาช่องภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และจะถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดลงไปที่หัวใจดวงที่ทำตัวเป็นเหมือนไม้ซุงทั้งท่อนนั้น เพราะไม่มีความฉลาดแยบคาย ไม่มีความรอบคอบต่อตัวเองและอารมณ์ทั้งภายนอกและภายใน ยอมตัวให้กิเลสตัณหาถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดทั้งวันทั้งคืน นี่ไม่สมควรเลยสำหรับผู้มุ่งดำเนินเพื่อวิวัฏฏะ คือพระนิพพาน เพราะพระนิพพานของพระพุทธเจ้าและพระสาวกไม่ใช่พระนิพพานเกียจคร้าน และไม่ใช่พระนิพพานแบบไม้ซุงทั้งท่อน ผู้หวังธรรมเช่นนั้นครองดวงใจก็จำต้องพยายามปรับปรุงตัวเองให้เข้ากับร่องรอยปฏิปทาของพระองค์และพระสาวกท่านดำเนิน คือพยายามฝึกหัดอบรมสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร ให้ทันกับเหตุการณ์ที่เป็นไปอยู่ทั้งภายในภายนอกตลอดเวลา อย่าทำตัวเหมือนซุงทั้งท่อน คือเดินก็สักแต่ว่าเดิน นั่งก็สักว่านั่ง ภาวนาก็สักว่าภาวนาเท่านั้น แต่แล้วนั่งอยู่เหมือนหัวตอกลางไร่กลางนา หาความรู้สึกรอบคอบประจำใจไม่มีเลย การสักแต่ว่าทำนี้จึงไม่ผิดอะไรกับเขานั่งนอนธรรมดา

เพื่อความเป็นลูกศิษย์พระตถาคต ผู้มีพระนามกระเดื่องทั่วไตรภพ จงพยายามรื้อฟื้นสติรื้อฟื้นปัญญาที่นอนจมอยู่กับใจขึ้นมา เพื่อเป็นเครื่องมือสนับสนุนความเพียรถอดถอนกิเลสตัณหาทุกประเภทที่เกิดจากใจซึ่งกำลังเป็นไม้ซุงทั้งท่อนอยู่ในขณะนี้ ที่ท่านให้นามว่า ขี้โลภ ขี้โกรธ ขี้หลง ขี้เกียจ ขี้คร้าน ขี้บ่น ขี้โมโห ขี้หึง ขี้หวง เหล่านี้ล้วนแต่ขี้และกองเต็มอยู่บนหัวใจทั้งนั้น เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมดังที่กล่าวมา สติปัญญานับวันจะมีกำลังและเคยชินต่อตนเอง เช่นเดียวกับการงานด้านอื่นๆ เวลานำ

มาประกอบกับความเพียรภายในใจโดยเฉพาะ จะสามารถทราบเรื่องของหัวใจได้ในเวลาอันควรไม่เนิ่นนาน และเพื่อความมีหลักเกณฑ์ในการอบรม โปรดบังคับใจไว้ภายในกาย ใช้สติจดจ่อ และปัญญาท่องเที่ยวขุดค้นอยู่ในวงของกาย ชื่อว่าได้ดำเนินตามหลักสติปัฏฐานและอริยสัจ ซึ่งเป็นทางเดินของพระอริยเจ้าทุกๆ ประเภท

สติปัฏฐานมีสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม กาย ได้แก่อวัยวะทุกส่วนของร่างกาย เรียกว่า **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เวทนา ได้แก่ ความสุข ความทุกข์ เฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ เรียกว่า **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** จิต ได้แก่ สิ่งที่สัมปยุตด้วยเจตสิกธรรมที่ปรุงขึ้นจากจิตและย้อมจิตให้เป็นต่างๆ เรียกว่า **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ธรรม ได้แก่ อารมณ์ที่เป็นเป้าหมายหรือเครื่องเพ่งพิจารณาของใจ เป็นได้ทั้งวัตถุและนามธรรม เรียกว่า **ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**

การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ โปรดทำความเข้าใจไว้ด้วยดีก่อนพิจารณาโดยทำความเข้าใจว่า กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นแผนกหนึ่งจากจิตผู้เป็นเจ้าของสติปัฏฐาน ไม่เช่นนั้นจะเกิดความท้อใจและทุกข์ใจในเวลา กาย เวทนา จิต ธรรม แสดงอาการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปตามธรรมดา หรือถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วยอำนาจการพิจารณา ซึ่งอาจปรากฏในวงปฏิบัติ คือเวลาปกติ อาการทั้งสี่นี้ก็แสดงอาการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความดีใจ และเสียใจ ขณะพิจารณาก็แสดงอาการเปลี่ยนแปลงให้ผู้ปฏิบัติเกิดความดีใจและเสียใจบางขณะเกิดความท้อใจและระอาต่อการจะทนพิจารณาไป ที่กล่าวทั้งนี้เพื่อท่านนักปฏิบัติทราบและทำความเข้าใจไว้โดยรอบคอบว่า ไม่ใช่ตัวจิตซึ่งเป็นเจ้าของสติปัฏฐานได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปด้วย พอจะให้เกิดความเสียใจว่าตน (ใจ) ได้สูญเสียไปด้วย เมื่อทำความเข้าใจด้วยดีแล้วจะเกิดความมั่นใจในการพิจารณาสติปัฏฐาน ไม่ใช่ว่าสติปัฏฐานสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม จะถูกเปลี่ยนแปลงหรือหายไปไหน ใจซึ่งเป็นธรรมไม่ตายและเปลี่ยนแปลง จะมีโอกาสพิจารณาเต็มกำลัง และสามารถจะรู้เรื่องธรรมทั้งสี่นั้นอย่างชัดเจนตามลำดับโดยไม่มีความสะท้านหวั่นเกรงต่อสุขและทุกข์ทั้งภายในกายและภายในใจ อันเป็นอาการของสติปัฏฐานแสดงตัว

การพิจารณากาย จะเป็นภายนอกหรือภายในก็ได้ ตามแต่ถนัดใจในโอกาสอันควรจะพิจารณากายไหน คำว่า **กายใน** คือ กายของเราทุกส่วน **กายนอก** ได้แก่ กายของคนและสัตว์อื่น **กายในกาย** ได้แก่ ส่วนหนึ่งๆ ของอาการแห่งกายทุกส่วน สิ่งทั้งนี้ปรากฏตัวเป็นของน่าเบื่อหน่ายและสลดสังเวชแก่ผู้ใช้ปัญญาพิจารณารู้เห็นตามเป็นจริง ทั้งข้างนอกข้างในและภายนอกภายใน มีความเป็นเช่นเดียวกัน ต้องชำระขัดสีเป็นประจำ ฉะนั้น ทั่วโลกจำต้องปฏิบัติต่อร่างกายและถือเป็นภาระประจำตลอดเวลา สิ่งต่างๆ ที่จะนำปฏิบัติต่อร่างกายให้พออยู่ได้และพอดูได้นั้น ปรากฏว่าทั่วโลกต้องถือเป็นสินค้าอันใหญ่โตและขายดิบขายดียิ่งกว่าวัตถุอื่นใดในโลก การพิจารณาให้รู้ฐานที่เกิด ที่อยู่ พร้อมทั้งความเป็นและจำเป็นไปของร่างกายด้วยปัญญาจนเห็นชัด จึงเป็นการตัดบ่อแห่งความกังวลและกองทุกข์ออกจากใจ เพราะภูเขาหินแท่งทึบแม้จะใหญ่และสูงจดเมฆ ก็ไม่เคยทับถมตัวเราให้ได้รับความทุกข์ลำบากต่อขันธ์ มีรูปขันธ์คือกายเป็นต้น รู้สึกเบียดเบียนและทับถมตัวเราอยู่ตลอดเวลาจนหาโอกาสปลงลงไม่ได้เลย เรื่องความทุกข์ทั้งมวลที่เกี่ยวกับขันธ์จึงมารวมอยู่กับเราผู้รับผิดชอบในขันธ์ ดังนั้น ผู้เป็นเจ้าของขันธ์จึงควรมีความรอบรู้ในขันธ์ทั้งแง่ดีแง่ร้าย จึงจะอยู่ครองขันธ์ไปด้วยความราบรื่น ไม่เสียเปรียบแก่ขันธ์โดยถ่ายเดียว ตามธรรมดาขันธ์เอาเปรียบเอารัดเราวันยังค่ำ ขยับตัวทุกระยะเป็นเรื่องเพื่อขันธ์เสียทั้งนั้น ถ้าจิตหาทางออกด้วยความฉลาดรอบคอบต่อขันธ์ของตน ทั้งๆ ที่มีความรับผิดชอบในขันธ์อยู่ ชื่อว่ามีทางแบ่งรับแบ่งสู้กันบ้าง ไม่ทำการรับเหมาทุกข์ในขันธ์ท่าเดียว แม้ทุกข์ในขันธ์ก็คงไม่ตั้งห้างร้านขายส่งทุกข์ให้เรารับเหมาโดยถ่ายเดียว ผู้พิจารณาขันธ์ให้เห็นทั้งคุณทั้งโทษด้วยปัญญา จึงไม่มีแต่ทางรับเหมาทุกข์จากขันธ์ตลอดไป ยังมีทางลดหย่อนผ่อนความตึงเครียดในทางใจได้บ้าง การพิจารณากายต้องพิจารณาซ้ำๆ ซากๆ โดยถือเอาความเข้าใจเป็นประมาณ แต่มิได้ถือเอาความขี้เกียจเป็นบรรทัดฐาน จนเห็นชัดจริงๆ ว่า กายนี้เพียงสักว่า หาเป็นสัตว์ บุคคล เรา เขา ที่ไหนไม่ เรียกว่า **กายานุปัสสนา–สติปัฏฐาน**

เวทนา จิต ธรรม โปรดทราบว่ามีอยู่ในกายอันเดียวกัน เป็นแต่มีอาการแปลกต่างกันไปบ้าง ท่านจึงให้นามไม่ซ้ำกัน ท่านผู้บำเพ็ญโปรดทำความเข้าใจด้วยดี ไม่เช่นนั้น

สติปัฏฐานสี่กับอริยสัจสี่จะกลายเป็นสมุทัย คือบ่อแห่งความสงสัยและกังวลในขณะบำเพ็ญ เพราะความสับสนไม่รู้เงื่อนต้นเงื่อนปลายของอาการแห่งธรรมเหล่านี้

เวทนา มีสาม คือ สุขบ้าง ทุกข์บ้าง เฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง ทั้งเกิดขึ้นจากกายและเกิดขึ้นจากใจ จะมีลักษณะสามเช่นเดียวกัน การพิจารณาโปรดแยกเวทนาออก และพิจารณาไปตามลักษณะของเขา แต่อย่าไปคว้าเอากายมาเป็นเวทนา กายให้เป็นกาย เวทนาให้เป็นเวทนา ทำนองเห็นเสือเป็นเสือ และเห็นช้างเป็นช้าง แต่อย่าไปคว้าเอาเสือมาเป็นช้าง จะเป็นการอ้างพยานไม่ตรงความจริง เรื่องจะลุกลามและลงเอยกันไม่ได้ตลอดกาล คือแยกเวทนาที่แสดงอยู่ในขณะนั้นออกพิจารณา ให้รู้ที่เกิด ที่ตั้งอยู่ และที่ดับไป ฐานที่เกิดของเวทนาทั้งสามเกิดขึ้นและตั้งอยู่ที่กายและที่ใจ แต่ไม่ใช่กาย ไม่ใช่ใจ คงเป็นเวทนาอยู่เช่นนั้นทั้งการเกิดและการดับไปของเขา อย่าทำความเข้าใจว่าเป็นอื่น จะเป็นความเห็นผิด สมุทัยจะแสดงตัวออกมาในขณะนั้น จะหาทางแก้ไขและหาทางออกไม่ได้ แทนที่จะพิจารณาให้เป็นปัญญาถอดถอนตัวจากทุกข์ สมุทัย เลยจะกลายเป็นโรงงานผลิตทุกข์และสมุทัยขึ้นมาในขณะนั้นโดยไม่รู้สึกตัว ทางเดินของเวทนาทั้งสาม คือ ความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป มีอยู่เพียงเท่านี้ทุกระยะกาล และไม่มีสัตว์ บุคคล เรา เขา แฝงอยู่เลย ถ้านำสัตว์ บุคคล เป็นต้น ไปแฝงเข้าในขณะใด เวทนาทั้งสามจะแสดงสัตว์บุคคลอันเป็นอำนาจก่อตัวสมุทัยขึ้นมาในขณะนั้น และเป็นการเสริมทุกข์ให้มีกำลังขึ้นมาทันที ผู้ปฏิบัติจึงควรทำความรอบคอบต่อเวทนาด้วยปัญญา คือไม่คว้าเวทนามาเป็นตนในขณะทำการพิจารณา เวทนาทั้งสามจะปรากฏเป็นความจริงตามหลักสติปัฏฐานและอริยสัจขึ้นมาประจักษ์ใจ แม้เวทนาจะแสดงอาการเปลี่ยนแปลงขึ้นๆ ลงๆ ประการใด จะเป็นทางเสริมสติปัญญาของผู้บำเพ็ญได้ ทุกขณะที่เวทนาแสดงอาการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลง ความเป็นสัตว์-บุคคล-เรา-เขา จะไม่มีโอกาสแทรกเวทนาทั้งสามได้เลย นอกจากจะมีเท่าที่ปรากฏอยู่เพียงสักว่าเวทนาเท่านั้น ความเศร้าใจ ทุกข์ใจ และท้อใจ หรือความเห่อเหิมเพลิดเพลินในขณะที่เวทนาทั้งสามแสดงตัว จะไม่มีโอกาสเกิดขึ้นได้เพราะการทำความเข้าใจกับเวทนาได้โดยถูกต้อง และทุกๆ เวลาที่ผู้บำเพ็ญทำความเห็นกับเวทนาโดยถูกต้อง ชื่อว่าผู้มี**เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** ประจำใจ

จิต คำว่าจิตในสติปัฏฐาน มิใช่จิตพิเศษและแปลกต่างไปจากสติปัฏฐานทั้งสาม ท่านจึงให้นามว่า **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** เสมอกับกาย เวทนา ธรรม ถ้าเทียบกับไม้ ก็เป็นไม้ทั้งต้นซึ่งเต็มไปด้วยกิ่งก้าน เปลือก กระพี้ รากแก้ว รากฝอย ซึ่งผิดกับไม้ที่นำมาทำประโยชน์จนปรากฏเป็นบ้านเป็นเรือนแล้ว ผู้พิจารณาจิตตานุปัสสนา-สติปัฏฐาน จึงเป็นเหมือนนำไม้ทั้งต้นมาแปรรูปให้เป็นต่างๆ ตามความต้องการ การพิจารณาจิตประเภทนี้ควรถือเอานิมิต คือความปรุงของจิตเป็นเครื่องพิสูจน์และพิจารณา เพราะการจะรู้ความเศร้าหมองหรือผ่องใสของจิตได้ ต้องรู้เครื่องปรุงจิตเป็นสำคัญ ไม่เช่นนั้นแม้จิตจะได้รับความเศร้าหมองและกองทุกข์ตลอดทั้งวันจะไม่มีทางทราบได้ ถ้าไม่ทราบสิ่งปรุงจิตให้เป็นไปต่างๆ ก่อน เราต้องการทราบจิต จำต้องพิจารณาสังขารเครื่องปรุงจิต ซึ่งเหมือนเครื่องปรุงแกงให้มีรสชาติต่างๆ จิตที่แสดงความเป็นต่างๆ ไม่มีสิ้นสุด และทำให้ผิดจากสภาพเดิมถึงกับเจ้าตัวเกิดความพิศวงงงงัน ไม่ทราบสาเหตุและวิธีแก้ไข จำต้องยอมจำนนไปตามเหตุการณ์จนลืมสำนึกในทางผิดชอบชั่วดี ก็เพราะเรื่องของสังขารเครื่องปรุงจิตนั่นเอง ฉะนั้นคำว่า **จิตในสติปัฏฐาน** จึงเป็นจิตที่คลุกเคล้ากับอารมณ์โดยสังขารเป็นผู้ปรุงแต่ง การพิจารณาสังขารจึงเกี่ยวถึงจิต เพราะเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกัน ถ้ารู้เรื่องของสังขารก็เริ่มรู้เรื่องจิต และถ้ารู้เรื่องจิตก็ย่อมรู้เรื่องของสังขารได้อีก นับแต่สังขารขั้นหยาบ ขั้นกลาง และขั้นละเอียด และจิตขั้นหยาบ ขั้นกลาง และขั้นละเอียด คำว่า สังขารหยาบละเอียด และจิตหยาบละเอียด ทั้งนี้เนื่องจากความเกี่ยวข้องของจิตกับอารมณ์มีทั้งหยาบและละเอียด ผู้พิจารณาจิตตานุปัสสนาควรทำความเข้าใจไว้แต่ต้นมือว่า จิตกับเครื่องปรุงจิตคือสังขาร เป็นคนละประเภท ไม่ใช่อันเดียวกัน ไม่เช่นนั้นจิตกับสังขารจะคละเคล้ากัน ซึ่งจะทำความลำบากแก่การพิจารณาตามที่อธิบายมาแล้ว โดยกำหนดความเกิดขึ้นและความเกี่ยวข้องของสังขารสัมผัสกับอารมณ์อะไร พร้อมทั้งความดับไปของสังขารกับอารมณ์ พยายามสังเกตและสอดรู้ความเคลื่อนไหวของสังขาร ซึ่งจะเคลื่อนจากใจออกสู่อารมณ์ที่เป็นอดีตบ้าง อนาคตบ้าง ทั้งหยาบและละเอียด และโปรดทราบเสมอว่าทุกๆ ประเภทของสังขารและอารมณ์ที่เกี่ยวข้องกันต้องเกิดและดับพร้อมกัน จะให้เป็นอื่นไปไม่ได้ คำว่า สัตว์ บุคคล เรา เขา เป็นต้น จึงไม่ควรนำเข้าไปแทรกในจิต เพราะจะแปรรูปเป็นสมุทัย

ขึ้นมาทันที จงพยายามสังเกตให้ทราบว่ามันเป็นเพียงจิตสังขารอยู่เท่านั้น ทุกๆ ขณะที่ปรุงแต่งขึ้นมา ปัญญาต้องมีทางทราบได้ตามลำดับแห่งการพิจารณา และต้องทราบตามนัยที่ท่านบอกไว้ว่าสักว่าจิตเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เรา เขา อะไรเลย ผู้พิจารณาเห็นตามจิตตานุปัสสนา ใจจะไม่เกิดความเศร้าโศกเสียใจและเพลิดเพลินไปตามความปรุงแต่งและสภาพความเป็นอยู่ สุข-ทุกข์ของจิต และชื่อว่าผู้มีจิตตานุปัสสนาประจำตน

ธรรม คำว่าธรรม คือเป้าหมายที่เพ่งเล็งของใจ ถ้าเป็นธรรมส่วนละเอียดก็หมายถึงใจเสียเอง ธรรมภายนอกมีมากมาย ส่วนภายในถือเอากายทุกส่วน เวทนาทั้งสาม และจิตในจิตตานุปัสสนา มาเป็นธรรมในธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การพิจารณากาย เวทนา จิต เข้าประสานกันครบองค์สติปัฏฐานสี่ ตามความเห็นของธรรมป่าว่าเป็น **ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หากจะเป็นความผิดพลาดเพราะความฉลาดไม่เพียงพอในความเข้าใจและการอธิบาย ก็ขออภัยจากท่านผู้ฟังและท่านผู้อ่านทุกท่านด้วย เพราะคำว่า ธรรมป่า เป็นเรื่องจนใจสำหรับผู้แสดงทุกๆ ครั้งที่แสดงและนำมาลงในหนังสือ ดังนั้น การฟังและการอ่านหนังสือ ธรรมป่า โปรดเจริญธรรมคือความไม่สีสาไว้บ้าง ทุกวรรคทุกตอนจะไม่มีความหนักใจเกิดขึ้นในขณะฟังและอ่าน

การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ ให้เชื่อมกันเข้าในองค์ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานจนกลายเป็นธรรมแท่งเดียว รู้สึกเป็นความแปลกประหลาดและอัศจรรย์ เป็นระยะซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อน ทั้งนี้เนื่องจากการพิจารณาเบื้องต้น กายก็เทียบกับไม้ทั้งดุ้น เวทนาทั้งดุ้น จิตทั้งดุ้น แม้ธรรมก็ทั้งดุ้น เพราะการพิจารณาก็เป็นลักษณะไม้ทั้งดุ้น สิ่งที่ถูกพิจารณาจึงกลายเป็นเช่นเดียวกันไปหมด แต่เพราะความถูไปไสมาด้วยความเพียร ทุกสิ่งที่อยู่ในวงความเพียรก็ค่อยเปลี่ยนสภาพขึ้นมาเป็นลำดับที่กล่าวในบทธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ค่อนข้างเป็นธรรมละเอียดไปบ้างในความรู้สึก จึงอดจะลืมบุญคุณของการพิจารณาในลักษณะไม้ทั้งดุ้นในตอนแรกไม่ได้ เมื่อพิจารณา **"ธรรม"** ในตอนปลายกับตอนต้น รู้สึกแปลกต่างกันมาก แม้จะเป็นสติปัฏฐานสี่อันเดียวกัน พอมาถึงตอนปลาย จิตปรากฏว่ากาย เวทนา จิต และ ธรรม ทั้งสี่ในองค์สติปัฏฐาน

ได้เชื่อมกันเข้า จนกลายเป็นธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานไปเสียสิ้น และประสานกันได้อย่างสนิท โดยไม่นิยมว่านั่นเป็นกาย นี่เป็นเวทนา นั่นเป็นจิต นี่เป็นธรรม ในความรู้สึกต่างก็รวมลงเป็นธรรมด้วยกัน

ในบท กาย เวทนา จิต ได้อธิบายวิธีพิจารณาเพื่อความปลดเปลื้องแก้ไขให้ท่านผู้ฟังทราบพอสมควร แต่พอมาถึงบทธรรม เลยกลายเป็นเรื่องของผู้แสดงไปเสียสิ้น แม้เช่นนั้นก็กรุณาถือเอาตามวิธีที่กล่าวมา และนำไปปฏิบัติตามจริตนิสัยของตนๆ ผลประโยชน์คงจะได้รับเท่ากับที่อธิบายให้ท่านผู้ฟังทราบโดยตรง

สรุปความในสติปัฏฐาน คือ กาย มีกายใน กายนอก และกายในกาย เวทนาในเวทนานอก และเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ส่วนเวทนารู้สึกซับซ้อนอยู่บ้าง จึงขอแทรกความเห็นลงบ้างเล็กน้อย คือ เวทนาใน หมายถึงจิตเวทนา เวทนานอก หมายถึงกายเวทนา จิตใน จิตนอก และ จิตในจิต จิตใน หมายถึงจิตกับอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ด้วยกันโดยเฉพาะ จิตนอก หมายถึงจิตที่กำลังเกี่ยวกับอารมณ์ภายนอก จิตในจิต หมายถึงกระแสของจิตอันหนึ่งๆ ในกระแสจิตทั้งหลายที่คิดออกมาจากใจ และธรรมในธรรมนอก และธรรมในธรรมทั้งหลาย ธรรมใน ได้แก่ อารมณ์หรือสภาวะที่เป็นส่วนละเอียด ซึ่งเป็นอารมณ์ของจิต หรือเป้าหมายเครื่องเพ่งเล็งของจิตด้วย ได้แก่ จิตซึ่งเป็นที่ชุมนุมของธรรมทั้งหลายด้วย ธรรมนอก ได้แก่ สภาวะที่เป็นส่วนภายนอกที่ควรเป็นอารมณ์ของใจได้ทุกๆ ประเภท เรียกว่าธรรมนอกทั้งนั้น ธรรมในธรรมทั้งหลาย หมายถึง สภาวะอันหนึ่งๆ ในสภาวะทั้งหลายซึ่งเป็นเป้าหมายที่เพ่งเล็งของใจ

อนึ่ง คำว่า **กายในกาย เวทนาในเวทนา จิตในจิต ธรรมในธรรม** ได้แก่ ส่วนย่อยหรือส่วนหนึ่งของส่วนทั้งหลาย เช่น ผมเส้นหนึ่งในผมทั้งหลาย ฟันซี่หนึ่งในบรรดาฟันที่มีอยู่ทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่ากายในกาย ผู้พิจารณาส่วนหนึ่งของกายทั่วไป เรียกว่าพิจารณากายในกาย ส่วนเวทนา จิต ธรรม ก็มีนัยเช่นเดียวกัน จึงมิได้อธิบายไว้มาก เกรงเวลาจะไม่พอ ขอไว้ในโอกาสต่อไป

สติปัฏฐานทั้งสี่นี้ ตามความรู้สึกของธรรมป่า เข้าใจว่ามีสมบูรณ์อยู่ในกายในใจอย่างสมบูรณ์ แต่มิได้หมายความว่าภายนอกไม่จำเป็น จะทราบได้ชัดต่อเมื่อผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานจนสามารถทำการประสานสงเคราะห์กันลงได้ ในธรรมานุปัสสนาล้วนๆ แล้ว จิตไม่มีความติดใจที่จะไปเสาะแสวงหาสิ่งภายนอกมาสนับสนุนเลย เพียงพิจารณาอยู่เฉพาะในวงกาย วงจิต ก็ควรแก่การแก้ไขตนเองได้ด้วยสติปัฏฐานสี่ซึ่งมีอยู่ในกายในจิตอย่างสมบูรณ์

แต่การพิจารณาเบื้องต้น ทุกๆ สิ่งไม่ว่าภายนอกภายในจะกลายเป็นของจำเป็นไปเสียสิ้น เพราะความติดข้องของจิตพาให้จำเป็น ต่อเมื่อถึงขั้นปล่อยวางเข้ามาเป็นลำดับแล้ว สภาวะนั้นๆ ก็ค่อยหมดความจำเป็นเข้ามาเช่นเดียวกัน แม้กาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งเป็นธรรมจำเป็นในองค์สติปัฏฐาน จิตจำต้องปล่อยวาง ไม่ควรยึดถือหรือแบกหามเอาไว้ให้เป็นภาระของใจ กลับกลายเป็นสิ่งที่ควรปล่อยวางทั้งสิ้น เมื่อพิจารณาถึงขั้นธัมมา อนัตตา เต็มที่แล้ว แล้วค่อยย้อนกลับมาพิจารณาประสานกันในวาระต่อไปเพื่อเป็นวิหารธรรมในทิฏฐธรรมปัจจุบัน ขณะที่จิตก้าวผ่านไปแล้วแต่ยังครองขันธ์อยู่

ท่านผู้บำเพ็ญถ้าหนักในสติปัฏฐานไม่ถอยหลัง นับวันจะรู้เห็นสิ่งต่างๆ ที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ขึ้นภายในใจเป็นระยะๆ ไป ถึงกาลอันควรจะได้รับ **“ผล”** ในธรรมขั้นใดที่เคยรับสนอง **“เหตุ”** ที่ผู้บำเพ็ญบำเพ็ญโดยถูกต้องแล้ว จำต้องปรากฏผลขึ้นมาเป็นขั้นๆ โดยเป็นพระโสดาบ้าง พระสกิทาคาบ้าง พระอนาคาบ้าง และพระอรหันต์บ้างโดยไม่ต้องสงสัย

ฉะนั้น การพิจารณาสติปัฏฐานสี่ก็ดี อริยสัจสี่ก็ดี โปรดทราบว่าเป็นเส้นทางเพื่อความพ้นทุกข์อันเดียวกัน แม้จะต่างกันอยู่บ้างก็เพียงสักว่าชื่อเท่านั้น แต่ในหลักธรรมชาติแล้วเป็นอันเดียวกัน ผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานกับผู้บำเพ็ญในอริยสัจสี่ก็เท่ากับประกอบการงานแขนงเดียวกัน เพราะทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค กับกาย เวทนา จิต ธรรม เป็นสัจธรรมของจริงอันเดียวกัน เช่นเดียวกับผู้ทำงานต่างๆ ในโรงงานอันเดียวกัน ผลรายได้ย่อมเป็นของโรงงานทั้งสิ้นฉะนั้น

สรุปผลงานตอนสุดท้ายของผู้บำเพ็ญสติปัฏฐานและอริยสัจมาโดยลำดับจากขั้นต้น คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้งดุ้น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทั้งดุ้น ด้วยการปฏิบัติแบบถูไปไสมาทั้งดุ้น ไม่ทราบความหนักเบา ลึกตื้น กว้างแคบในแง่แห่งธรรมและความผิด-ถูก-ชั่ว-ดี ในการปฏิบัติ เพราะไม่เคยทำมา นับแต่ปู่ ย่า ตา ทวดลงมาถึงพ่อ แม่ และวงศาคณาญาติ ก็ไม่เคยมีใครมาบอกเล่ากล่าวสั่งสอนว่า สติปัฏฐานและอริยธรรมเป็นลักษณะอย่างนั้นๆ ต้องปฏิบัติอย่างนั้นจะได้รับผลอย่างนั้นๆ แม้แต่ท่านเหล่านั้นก็ยังไม่มีโอกาสทราบได้ มิหนำยังพาสติปัฏฐานและอริยธรรมอันประเสริฐทั้งนี้ ไปทิ้งจมน้ำ จมดิน และเผาไฟทิ้งนับจำนวนมากมาย เพียงเราเป็นเด็กรุ่นลูกหลานเหลนของท่าน จะอวดตัวว่าเก่งกล้าสามารถฉลาดรู้ได้อย่างไร จำต้องยอมโง่อยู่โดยดี แม้สติปัฏฐานและอริยสัจธรรมจะเคยเป็นธรรมอันประเสริฐมาแต่ดั้งเดิมก็จริง แต่พอตกมาถึงมือเรา จำต้องกลายเป็นธรรมทั้งดุ้นไปก่อน เพราะเรากำลังตกอยู่ในภาวะความเป็นคนทั้งดุ้น แม้การปฏิบัติก็ปฏิบัติแบบทั้งดุ้น ต่อเมื่อปฏิบัติบำเพ็ญไปด้วยความพากเพียรไม่ถอยหลัง ความเข้าใจในแง่อรรถธรรมและการปฏิบัติก็ค่อยปรากฏไปวันละเล็กละน้อย และค่อยๆ กลายเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา ศรัทธาความเชื่อมั่นก็นับวันมีกำลังและฝังลึกลงในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า สิ่งที่เคยลี้ลับมาเป็นเวลานานก็ค่อยๆ เปิดเผยความจริงออกมา เป็นต้นว่า สติปัฏฐานสี่ และอริยสัจสี่ซึ่งแต่ก่อนแม้จะมีติดอยู่กับตัวเรา ก็มีอยู่แบบฝังจมมิดโดยเจ้าตัวไม่รู้ นั่งฟังพระท่านเทศน์ก็ฟังไปจนเลยขอบเขตและสุดสายหูสายตา ไม่เคยนึกน้อมเข้ามาสู่ตัวเราซึ่งเป็นที่ประชุมแห่งธรรมเลย เมื่อพระเทศน์จบแล้ว สรุปผลที่ได้รับจากการฟังก็เพียงว่าเราไม่มีวาสนาเอื้อมไม่ถึงธรรมที่ท่านแสดงเพราะลึกแสนลึก ละเอียดสุดละเอียด ธรรมที่ท่านแสดงกับเราผู้ฟังอยู่ห่างไกลกันคนละมุมโลก แต่หาได้นึกไม่ว่ามันโลกสติปัฏฐานและอริยสัจสี่อันเดียวกันทั้งท่านผู้แสดงกับเราผู้นั่งฟัง และแสดงเรื่องของเราทั้งนั้นหาได้ผิดเพี้ยนจากเรื่องของเราไปแม้แต่น้อยไม่ นี่เรื่องความคิดผิดมีทางมีได้อย่างนี้ไม่ว่าท่านว่าเรา แต่เมื่อความจริงมีสติปัฏฐานเป็นต้น ได้เริ่มเผยตัวออกมาสู่วงความเพียรแล้ว ธรรมเหล่านี้ก็กลายเป็นแผนที่ทางเดินของจิตไปเป็นลำดับ มองดูกาย เวทนา จิต ธรรม แต่ละประเภทคล้ายกับเป็นแผ่นกระดาษที่เต็มไปด้วยตัวอักษรชี้บอกทางเดิน

เพื่อความพ้นทุกข์ทั้งนั้น สติปัฏฐานนอก สติปัฏฐานใน และอริยสัจนอก อริยสัจใน ก็กลับกลายมาเป็นตัวอักษรชี้บอกทางเดินแก่จิตอยู่รอบด้าน ประหนึ่งว่าท่านจงรีบเดินไปตามเข็มที่ชี้บอกให้จะพ้นภัยโดยเร็ว เวลานี้พวกข้าศึกกำลังตามหาท่านวิ่งวุ่นไปมาอยู่ตามแถวนี้ และซุ่มซ่อนเรียงรายกันอยู่ทุกหนทุกแห่ง ท่านไม่ควรนอนใจในสถานที่ใดๆ ว่าจะเป็นที่ปลอดภัย นอกจากท่านจะรีบเดินผ่านดงหนาป่าทึบเหล่านี้ไปเสียเท่านั้น ท่านจะปลอดภัย ความพากเพียรก็ยิ่งมีความเข้มแข็ง พร้อมด้วยสติปัญญาซึ่งได้สั่งสมมา เพราะอาศัยสติปัฏฐานและอริยสัจเป็นหินลับและทางเดิน คำว่า กาย เวทนา จิต ธรรม ที่ได้เคยพิจารณามาแบบลุ่มๆ ดอนๆ ก็ปรากฏว่าเป็นธรรมเสมอภาคกัน และสามารถพิจารณาประสานและสงเคราะห์กันลงในธรรมานุปัสสนาทั้งสิ้น

เมื่อจิตพิจารณาธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นอารมณ์จนมีความชำนาญและแน่ใจเต็มที่แล้ว ธรรมานุปัสสนาก็เชื่อมโยงเข้ามาหาเรื่องของจิตโดยเฉพาะ ตอนนี้จะว่าธรรมกลายเป็นจิตหรือจิตกลายเป็นธรรมก็พอเรียกได้ พอจิตได้ก้าวเข้าสู่ธรรมานุปัสสนาล้วนๆ แล้ว สภาวธรรมภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อันเป็นส่วนภายในทั้งสองภาค ซึ่งเป็นเหมือนภูเขาหินอันแท่งทึบปกปิดใจจนหาทางออกมิได้ ก็ได้จางหายไปจากมโนภาพ และรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งเป็นเหมือนเมฆหมอกปกปิดใจ ก็ได้ถูกพายุ คือ สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร พัดผันให้แตกจากความเป็นกลุ่มเป็นก้อน คือตัวสมมุตินิยมไปทีละเล็กละน้อยจนจางหายไปแทบจะไม่มีอะไรเหลือ จะยังเหลืออยู่บ้างก็เพียงเป็นไอระเหยออกมาจากใจที่เรียกว่าธรรม ซึ่งยังไม่ถูกทำลาย แต่ไม่สามารถจะแสดงออกมาอย่างออกหน้าออกตา เพราะถูกสติปัญญาอันมีกำลังครอบเอาไว้ และตามขุดค้นเพื่อทำลายอยู่ตลอดเวลา สุดท้ายคำว่า ธรรม หรือจิตอวิชชา ก็ได้ถูกสติปัญญาทำลายลงได้โดยสิ้นเชิงด้วย ธัมมา อนัตตา และด้วยธรรมบทว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น คำว่าสัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา เมื่อไม่มีจุดสมมุติเป็นที่อาศัยก็จำต้องหลุดลอยไปเอง

ขณะที่สติปัญญาได้ทำหน้าที่ต่อสติปัฏฐานที่สิ้นสุดลงแล้ว ธรรมชาติที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ได้ปรากฏขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้น ปัญหาทั้งมวลก็สิ้นสุดลง

ไม่มีทางสืบต่อ เพราะเหตุกับผลได้ลงเอยกันอย่างสนิทและตายตัวแล้วระหว่างขันธ์กับจิต แม้จะครองกันอยู่ก็ไม่มีทางทะเลาะกันเหมือนที่เคยเป็นมา ต่างก็เป็นอยู่โดยอิสระตามความเป็นจริงของตน คำว่า **ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ** ในความเข้าใจของธรรมป่าว่าอยู่ด้วยความไม่ระแวงกันระหว่างขันธ์กับจิต โลกกับธรรม ภายนอกกับภายใน ใจกับสิ่งทั้งปวงทั่วดินแดนไม่เป็นข้าศึกต่อกันดังที่เคยเป็นมา และสามารถน้อมนำสิ่งต่างๆ มาทำประโยชน์ได้เท่าที่ควร

ท่านนักบวชและนักปฏิบัติธรรมโปรดฟังให้ถึงใจ หยั่งความเพียรให้ถึงใจ ธรรมทั้งนี้จะปรากฏเป็นสมบัติอันล้ำค่าของท่านผู้สนใจโดยไม่มีอะไรจะสามารถมาแยกทางกันได้ ความเพียรเพื่อชัยชนะอันมีเกียรติดังพระองค์ท่าน และเป็นชัยชนะซึ่งไม่มีอะไรเสมอในโลก คือความเพียรเพื่อชนะตน ตามพระบาลีว่า **อตฺตา หเว ชิตํ เสยฺโย ความชนะตนเองนั่นแลประเสริฐสุด**

การแสดงธรรมก็เห็นสมควรแก่เวลา ดังนั้น ในอวสานแห่งธรรมนี้ ขออำนาจแห่งพระรัตนตรัยจงตามคุ้มครอง จงรักษา ให้ทุกท่านมีความสุขกายสบายใจ และเจริญงอกงามด้วยศีล สมาธิ ปัญญา สามารถผ่านอุปสรรคถึงแดนแห่งความเกษมสำราญ กล่าวคือ พระนิพพานโดยทั่วหน้ากัน เทอญฯ

สมาธิหัวตอ

เทศน์ในที่ประชุมสงฆ์ ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี
เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๐๕

การฟังเทศน์พึงตั้งใจไว้เฉพาะหน้า ไม่ต้องไปสนใจข้างนอกให้ยิ่งกว่าการกำหนดไว้ภายในใจของตน เพื่อให้รู้รสของพระธรรมอย่างแท้จริงภายในใจ เพราะการฟังเทศน์ท่านก็กล่าวไว้แล้วว่าได้รับอานิสงส์ ๕ ประการ ซึ่งเกิดขึ้นในขณะฟังเทศน์ ส่วนผลประโยชน์ข้างหน้านั้นเป็นผลพลอยได้ส่วนหนึ่งต่างหาก เพราะเหตุนั้น ครั้งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม จึงปรากฏว่าพุทธบริษัทผู้สดับธรรมจากพระองค์แล้ว ได้ตรัสรู้ต่อพระพักตร์ของพระองค์ท่านมีจำนวนมาก เนื่องจากการฟังเทศน์โดยจิตตั้งไว้อย่างถูกต้อง ไม่ได้มุ่งอดีตอนาคตไปจากความรู้ปัจจุบันซึ่งตั้งอยู่เฉพาะหน้าเพื่อสดับรับรสพระธรรมที่พระองค์ทรงแสดงในขณะนั้นเท่านั้น ครั้งพระองค์เสด็จออกทรงผนวช ได้เสด็จออกด้วยความสนพระทัยในธรรมอย่างยิ่ง และก่อนหน้าจะเสด็จออกก็ทรงสนพระทัยอยู่ก่อนแล้ว เริ่มแต่ทอดพระเนตรเทวทูตทั้งสี่เป็นลำดับมาจนถึงวันเสด็จออกไปเสียจริงๆ และทรงประกอบสมณกิจด้วยความเพียร และสนพระทัยต่อหน้าที่ของพระองค์ นับแต่วันเสด็จออกครั้งแรกจนวันตรัสรู้ ไม่ทรงทอดธุระให้ขาดวรรคขาดตอนในทางความเพียร ความเกียจคร้านความท้อแท้อ่อนแอไม่มีโอกาสทำหน้าที่บนพระทัยของพระพุทธเจ้าอีกต่อไปเหมือนที่เคยทำต่อบรรดาสัตว์ทั่วๆ ไป แม้สาวกทั้งหลายออกบวชตามเสด็จพระองค์ด้วยความสนใจใคร่ต่อความ

พ้นทุกข์ ได้สดับธรรมจากพระองค์ทุกบททุกบาท ล้วนแต่สดับด้วยความสนใจ นำไปปฏิบัติด้วยความสนใจ อยู่ด้วยความสนใจ ไปด้วยความสนใจ ความเพียรทุกประโยคเป็นไปด้วยความสนใจใคร่ต่อเหตุต่อผลจริงๆ ผลจะพึงได้รับเครื่องตอบแทนความสนใจของสาวกในครั้งนั้น จึงรู้สึกแปลกต่างกันกับพวกเราทั้งหลายในสมัยนี้ ทั้งนี้เนื่องจากความรู้สึกในแง่ธรรมและการปฏิบัติมีความหนักเบาต่างกันอยู่มาก เมื่อเป็นเช่นนี้ ผลจะให้เหมือนกันได้อย่างไร พระพุทธเจ้านับแต่วันเริ่มประกอบความเพียรจนวันตรัสรู้ ไม่ทรงท้อถอยในธุรกิจที่พระองค์ทรงบำเพ็ญจนปรากฏเป็นผลประจักษ์พระทัย คือความเป็นศาสดาขึ้นมาในโลก อันดับต่อไปก็ทรงนำธรรมที่ออกมาจากศาสดามาประทานพุทธบริษัทโดยการแนะนำสั่งสอนไปตามแนวแห่งธรรมที่ทรงได้รับผลมาแล้ว บรรดาสัตว์ที่ได้รับการถ่ายทอดพระธรรมจากพระองค์แล้ว ต่างก็มีความชื่นบานหรรษาต่อรสพระธรรม นำไปปฏิบัติได้รับผลจนกลายเป็นสาวกสาวิกาขึ้นมาเป็นลำดับ ทั้งภูมิแห่งธรรมของผู้บรรลุและจำนวนของพระพุทธบริษัทผู้มีดวงตาเห็นธรรมตามพระองค์ท่าน

พระพุทธเจ้าเป็นแบบฉบับของพุทธบริษัทแต่ต้นมา ดังจะเห็นได้แต่เบื้องแรกพระองค์เสด็จออกบวชในป่า บวชแล้วเที่ยวอยู่ในป่าในเขา ไม่เคยสนพระทัยกับสิ่งใดและใครๆ ทั้งนั้น แม้แผ่นดินที่เคยปกครองให้บรรดาไพร่ฟ้าประชาชนได้รับความร่มเย็นในร่มเงาแห่งพระบารมีของพระองค์ และไม่ทรงเป็นอารมณ์ห่วงใยในความเป็นกษัตริย์ของประชากรทั่วทั้งแผ่นดิน ทรงบำเพ็ญพระองค์ด้วยความอาจหาญและอดทนต่อความเพียร ไม่มีใครจะทำให้ยิ่งกว่าพระศาสดาของเราไปได้ การกระทำทุกๆ กรณียิ่งกว่าโลก การเสด็จออกบวชก็ผิดแปลกจากโลก เวลาผลปรากฏจึงแปลกต่างจากโลกจนกลายเป็นคนละโลกไป เพราะใจกลายเป็นใจของพระพุทธเจ้าที่บริสุทธิ์ขึ้นมาทั้งดวง ผลที่ปรากฏจึงต่างจากโลกทั่วๆ ไปอย่างนี้ แม้พระสาวกทั้งหลายที่ได้ออกบวชตามเสด็จพระองค์ท่าน พอได้สดับอนุศาสน์จากพระองค์ว่า **รุกฺขมูลเสนาสนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา ตตฺถ โว ยาวชีวํ อุสฺสาโหกรณีโย** เท่านั้น บรรดาสาวกรู้สึกมีความพออกพอใจยิ้มแย้มแจ่มใสในพระโอวาทที่ทรงประทานให้ พูดตามภาษาของเราก็ว่าโน้นภูเขา โน้นป่ารกชัฏ โน้นชายเขา โน้นซอกเขา โน้นซอกห้วย โน้นลำธาร โน้นเงื้อมผา

โน้นหลังเขา โน้นไหล่เขา โน้นท่าน้ำลำคลองติดชายเขา แสนสบายไม่มีเครื่องกังวล จงพากันไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้น เราตถาคตตรัสรู้ขึ้นมาเป็นพระพุทธเจ้าเพราะที่เช่นนั้น ไม่ได้ตรัสรู้ด้วยความคลุกคลี ไม่ได้ตรัสรู้ด้วยความรื่นเริงบันเทิงตามกระแสแห่งตัณหา คือความทะเยอทะยานหรือความเสือกคลานของตนเอง ซึ่งเป็นเพราะอำนาจแห่งกิเลสตัณหาเป็นเครื่องฉุดลากไป เราตถาคตได้ตรัสรู้อยู่ในที่สงัดเช่นนั้น ได้ประกอบความเพียรอยู่ในที่เช่นนั้น ได้ปลีกจากฝูงชนทุกชั้น ปลีกจากปราสาทและบ้านเมืองมาสู่สถานที่เช่นนั้น ตถาคตทุกข์ก็ทุกข์เพื่อความเพียรอยู่ในที่เงียบสงัดเช่นนั้น ตถาคตไม่ได้ตรัสรู้อยู่ในห้องหอปราสาท ตถาคตไม่ได้ตรัสรู้ในทางสามแพร่งสี่แพร่ง ตถาคตไม่ได้ตรัสรู้ในตลาด ตถาคตไม่ได้ตรัสรู้ในท่ามกลางฝูงชน แต่ตถาคตได้ตรัสรู้ในที่อันเงียบสงัดวิเวกวังเวงปราศจากสิ่งรบกวนใดๆ ตถาคตได้ถึงความบริสุทธิ์พุทธ เพราะสถานที่สงัดเช่นนั้น เพราะเหตุนั้นขอให้พวกท่านทั้งหลายจงไปในสถานที่ที่เราตถาคตชี้บอกเถิดว่า นั้นภูเขา นั้นชายเขา นั้นถ้ำ นั้นร่มไม้ใบหนา นั้นป่าทึบ นั้นที่แจ้ง อากาศโปร่งโล่งสบาย นั้นเป็นที่วิเวกสงัด นั้นเป็นที่ไม่วุ่นวายไม่กังวลกับสิ่งก่อกวนทั้งหลายที่จะเอื้อมเข้าไปถึง สถานที่เช่นนั้น ใครๆ เขาไม่ต้องการ ขอให้พวกท่านทั้งหลายจงไปอยู่ในสถานที่เช่นนั้น เพราะเราตถาคตได้เป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาเพราะที่เช่นนั้น ถ้าท่านทั้งหลายต้องการเป็นผู้หมดจนพ้นทุกข์ไปตามเราตถาคตแล้วไซร้ จงพากันไปอยู่ตามสถานที่ที่เราตถาคตชี้บอก จะเป็นผู้สิ้นภพสิ้นชาติ เกิดๆ ตายๆ อันเทียบกับหลุมถ่านเพลิงไปตามเราตถาคตได้ในวันนี้วันหน้า ไม่ต้องสงสัย

ที่อธิบายผ่านมาแล้วอนุศาสน์ข้อที่ ๒ ข้อต้นว่า **ปํสุกูลจีวรํ** เป็นต้น ท่านทั้งหลายบวชมาแล้ว พึงแสวงหาผ้าบังสุกุลที่เขาทอดทิ้งตามป่าช้า ตามถนนหนทาง นำมาปะติดปะต่อปะชุนกันเข้าเป็นผืน สบง จีวร สังฆาฏิ พอได้ครองร่างและชีวิตสืบต่อเพศพรหมจรรย์ให้เป็นไปในวันหนึ่งๆ สมกับเพศสมณะซึ่งไม่ใช่นักฟุ่มเฟือยโก้เก๋ ครองตัวในปัจจัยสี่ด้วยความเป็นผู้มีธรรม คือความมักน้อยและสันโดษในปัจจัยสี่ ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมในบริขารของพระเครื่องอาศัยชั่วคราว ส่วนคหบดีจีวรที่ศรัทธาถวายด้วยมือก็พึงรับเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย ทั้งเป็นความเบาใจของศรัทธาผู้อุปัฏฐากดูแล ข้อที่ ๓ **ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ** เป็นต้น เราบวชในพระศาสนาแล้ว อย่าเป็นผู้เกียจคร้าน จงบิณฑบาต

มาฉันด้วยกำลังปลีแข้งของตัวโดยความบริสุทธิ์ใจ บรรดาศรัทธาญาติโยมทั้งหลายให้ด้วยความเต็มอกเต็มใจ ใส่บาตรให้เรามาฉันตามสมประเพณีซึ่งปราศจากการซื้อขาย จากการทำไร่ทำนาเหมือนอย่างประชาชน การบิณฑบาตมาฉันเป็นกิจวัตร ชื่อว่าเป็นทางแห่งอาชีพที่บริสุทธิ์ของนักบวช พึงอุตส่าห์ทำอย่างนั้นตลอดชีวิตเถิด ลาภเหลือเฟือคือของพิเศษอันอาจเกิดมีขึ้นในบางกาล พึงเห็นว่าเป็นคราวสมัยจะพึงสงเคราะห์อนุเคราะห์ประชาชน แต่อย่าทำตนให้มีความประมาทนอนใจและถือเป็นเกียรติในความเกิดขึ้นแห่งลาภสักการะทั้งหลายนั้น จะกลายเป็นว่า **สกฺกาโร ปุริสํ หนฺติ ลาภสักการะสังหารโมฆบุรุษให้ตาย (ปลาตายเพราะเหยื่อล่อ)** ข้อ ๔ **คิลานเภสัช** คือยารักษาโรค คำว่า โรคหรือไข้ เป็นได้ทั้งพระและฆราวาสไม่เลือกหน้า เมื่อความจำเป็นเกิดขึ้น เรื่องจำเป็นจะต้องแก้ไขก็ต้องมีขึ้นเป็นเงาเทียมตัว แต่พึงรู้จักประมาณในการขอจากญาติในพระศาสนา หรือคนให้โอกาสแก่การขอให้เป็นความดีที่สุด ความรู้จักประมาณเป็นธรรมจำเป็น นักบวชควรมีประจำตนตลอดเวลา แล้วจะเป็น **สงฺฆโสภณา** คือนักบวชผู้งามและประดับเกียรติพระศาสนาให้เป็นสง่าราศี และเป็นที่นิยมยินดีของพุทธบริษัทและพาหิรชนทั่วๆ ไป ข้อสำคัญของนักบวช จงระวังความเลยเถิดทุกกรณี คือกรณีขอทุกประเภท (เว้นบิณฑบาตอันเป็นกิจวัตรประจำวันของพระเณร) กรณีไปมาหาสู่ กรณีขอความร่วมมือจากประชาชน อย่าให้เป็นนิสัยไปทีเดียว พึงบริกรรมความรู้จักประมาณไว้ให้พร้อมมูลเวลาความจำเป็นเกิดขึ้นทุกกรณี บรรดาพระสาวกเมื่อได้สดับอนุศาสนธรรมจากพระองค์แล้วน้อมรับไปปฏิบัติด้วยความยินดีและสนใจอย่างยิ่ง ต่างปลีกออกหาที่วิเวกสงัด อยู่ในป่าในเขาอันเป็นที่เปลี่ยว จะเป็นหรือตายไม่คำนึงในชีวิต แม้จะออกจากตระกูลต่างๆ มีตระกูลพระยามหากษัตริย์เป็นต้น ก็ไม่นำเรื่องของตระกูลและยศศักดิ์เข้ามาแทรกสิงหัวใจให้เกิดทิฐิมานะพอที่จะตำหนิติเตียนในสถานที่อยู่หรืออาหารปัจจัย ซึ่งบรรดาศรัทธาญาติโยมทั้งหลายให้ด้วยศรัทธาตามกำลังความสามารถของเขาซึ่งหามาได้แล้วให้ทานไป สาวกท่านมีความยินดีในอาหารปัจจัยทุกประเภท เว้นแต่จะผิดวินัย บริโภคใช้สอยไม่ได้ นอกนั้นสาวกทั้งหลายเป็นที่พึงพอใจรับเพื่อยังชีวิตและความเพียรให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ มีความสนใจต่อความเพียรและข้อปฏิบัติ มีความสนใจต่อสถานที่ที่วิเวกสงัดซึ่งไม่พลุกพล่านด้วยสิ่งรบกวนทั้งหลาย

มีความเพียรติดต่อทั้งวันทั้งคืน ยืน เดิน นั่ง นอน ไม่เห็นสิ่งใดที่มีคุณค่ายิ่งกว่าการบำเพ็ญตนให้พ้นจากทุกข์ บรรดาสาวกทั้งหลายเห็นความพ้นทุกข์เท่านั้นว่าเป็นธรรมอันล้นเหลือค่ายิ่งกว่าการเวียนเกิดเวียนตาย ซึ่งเป็นผลมาจากการถูกหลอกของอวิชชาอันเป็นโรงงานผลิตทุกข์แก่สัตว์ทั้งโลกธาตุไม่มีวันจบสิ้น เมื่อสาวกมีความมุ่งมั่นต่อแดนหลุดพ้นเต็มที่แล้ว เรื่องทิฐิมานะที่ถือว่าออกมาจากตระกูลกษัตริย์ก็ดี ทิฐิมานะอันเกิดจากความมั่งคั่งสมบูรณ์ก็ดี และทิฐิมานะอันเกิดจากความเฉลียวฉลาดเพราะการศึกษาเล่าเรียนมามากก็ดี สาวกทั้งหลายไม่ยอมให้สิ่งเหล่านี้เข้าไปเคลือบแฝงในจิตใจได้ นอกจากความสนใจใคร่ต่อปฏิปทาเครื่องดำเนินเพื่อยกจิตของตนให้พ้นจากทุกข์เท่านั้น ถึงกับได้ตรัสรู้ตามพระองค์ท่านนับแต่องค์แรกจนถึงองค์สุดท้ายแห่งสาวกอรหันต์

เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านนักปฏิบัติทั้งหลายนำเรื่องของพระพุทธเจ้าและประวัติของสาวกอรหันต์มาสนใจว่าท่านปฏิบัติอย่างใดจึงได้รับผลเป็นที่พอใจ จนปรากฏเด่นแก่โลกทั้งหลายให้ได้สักการบูชา นับแต่เทวดาลงมาถึงมนุษย์ทุกชั้น ไม่มีใครรู้และฉลาดสามารถอย่างประเสริฐเหนือพระพุทธเจ้ากับพระธรรมและพระสงฆ์ไปได้ ขอให้เราทุกท่านโปรดทราบไว้อย่างนี้ ความท้อแท้อ่อนแอ ความเห็นแก่ปากแก่ท้อง ความเห็นแก่หลับนอนเหล่านี้ ไม่ใช่ทางประเสริฐและพ้นทุกข์พอจะสามารถยังธรรมอันประเสริฐให้ปรากฏในมโนทวาร คือหัวใจของเราได้ ความเคลื่อนไหวไปมาทุกๆ อาการในอิริยาบถทั้งสี่ พึงเป็นผู้สนใจต่อเหตุผลและสนใจในความเคลื่อนไหวของตนตลอดเวลา อย่าให้ข้องแวะกับสิ่งใดๆ ที่จะเป็นไปเพื่อความเนิ่นช้าและเป็นมลทินแก่กาย วาจา ใจ ของตน จงเป็นผู้ยินดีต่อความวิเวก ยินดีต่อการอยู่คนเดียว ทั้งเรื่องของกายและจิตใจกับความเพียรเท่านั้น จงมีเข็มทิศคือความมุ่งมั่นตั้งไว้เพื่อความพ้นทุกข์ทุกๆ อิริยาบถหรือทุกๆ ขณะจิตที่เคลื่อนไหว ผลจะพึงได้รับจะเป็นเช่นพระพุทธเจ้าและสาวก โดยไม่มีอะไรจะสามารถแยกออกได้เพราะเป็นทางสายเดียวกัน สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป เป็นต้น พระพุทธเจ้าไม่ประทานไว้เพื่อใคร นอกจากจะเพื่อพวกเราผู้มีข้อปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ประจำตนเท่านั้น เมื่อดำเนินตามร่องรอยที่ประทานไว้ตลอดสถานที่และวิธีประกอบตามที่อธิบายแล้วว่า **รุกฺขมูลเสนาสนํ** เป็นต้น

ผลที่ได้รับจะไม่เป็นอย่างอื่นนอกจากความพ้นทุกข์และจากความเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าขึ้นในหลักธรรมชาติ คือความบริสุทธิ์ภายในใจ ขอให้สำนึกตัวเสมอ ยืน เดิน นั่ง นอน เว้นแต่หลับ ซึ่งเป็นของเหลือวิสัย จงใคร่ต่อสติปัญญาและความเพียรของตนเสมอไป เรื่องความหลุดพ้นจะปรากฏขึ้นที่ใจของตน การฟังธรรมในครั้งพุทธกาล ฟังด้วยความสนใจจริงๆ ฟังแล้วก็ฝังลงที่จิต ไม่ได้ปล่อยให้เรี่ยราดหรือสักแต่ว่าฟังพอเป็นพิธี ตกมาสมัยทุกวันนี้ไม่ว่าใครๆ แม้เราผู้เป็นนักบวชอยู่ขณะนี้ การกระทำทุกๆ อย่างก็ยังจะกลายเป็นพิธี ถ้าไม่ได้สนใจและมีความมุ่งมั่นต่อความพ้นทุกข์อย่างเต็มที่แล้ว อาการทุกอย่างมันจะกลายเป็นพิธีโดยไม่รู้สึกตัว เช่น เดินจงกรมก็พอเป็นพิธีตามเวล่ำเวลาที่กำหนดไว้เท่านั้น แต่จิตกับสติจะสัมปยุตด้วยความเพียรหรือเปล่า ข้อนี้เป็นปัญหาที่น่าสงสัย เมื่อเป็นเช่นนี้ผลที่ปรากฏขึ้นมาให้เราได้รับก็จะกลายเป็นอื่นไปได้ เพราะเหตุใด เพราะทั้งๆ ที่เราว่าเราเดินจงกรม แต่จิตกลายเป็นอื่นไปนอกจากหลักธรรม ก็หลักธรรมเป็นอย่างไร หลักธรรมแสดงว่าเป็นผู้มีสติรับรู้ในประโยคความเพียรของตน เราจะกำหนดหรือพิจารณาในธรรมบทใด อาการใด ถ้าจิตและสติไม่ได้ติดต่อสืบเนื่องกันโดยลำดับในบทธรรมหรืออาการนั้นๆ ปล่อยให้จิตเพ่นพ่านหรือเร่ร่อนไปสู่สถานที่และอารมณ์ต่างๆ ตามอำนาจของสิ่งยั่วยวน นั่นแสดงว่ากระแสของใจและใจไปสู่ความเป็นอื่นแล้ว ผลที่จะพึงได้รับก็ผิดจากความเป็นธรรมกลายเป็นอื่นไปได้ ถ้าไม่ได้สนใจในความเคลื่อนไหวของเราแล้วโดยถือเอาเพียงประโยคเบื้องต้นว่า **"เราทำความเพียร"** เท่านี้ เราอาจจะมีความเห็นผิดไปตำหนิติโทษพระศาสนาว่า พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่เป็นนิยยานิกธรรม พอที่จะนำผู้ปฏิบัติธรรมให้พ้นจากทุกข์ไปได้จริง สมกับที่พระองค์ตรัสไว้ว่าสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว แท้จริงทั้งวันทั้งคืนกระแสแห่งใจของเราเอนเอียงไปสู่โลกตลอดเวลา คำว่า **โลก** ทั้งโลกในทั้งโลกนอก พึงทราบว่าเป็นสภาพหนึ่งจากธรรมที่พระองค์ทรงมุ่งหวัง การปฏิบัติของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายมุ่งในหลักธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ เพราะเหตุนั้นประโยคแห่งความเพียรทุกๆ ประโยค จึงเป็นไปเพื่อความแก้ไขมลทินจนหมดสิ้นโดยตลอดไม่มีอะไรเหลืออยู่ จากนั้นก็กลายเป็น **พุทฺโธ** ขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชา ที่ท่านเป็นธรรมทั้งองค์เพราะท่านปฏิบัติถูกธรรม เหตุกับผลจึงลงกันได้

อย่างนี้ ส่วนเราทั้งหลายเดินจงกรมนั่งสมาธิจริง แต่กลายเป็นสมาธิหัวตอ นั่งหลับในสมาธิไม่รู้กี่ครั้งกี่หน หรือกลายเป็นเรื่องประจำก็อาจเป็นไปได้ในบางราย นี่ผู้เทศน์ไม่รับรองแทนได้ แต่เรื่องคงเป็นความจริงอย่างนั้น ผลจึงกลายเป็นอื่นเสมอไป ถ้าเหตุเป็นเรื่องของธรรมแล้ว ผลจะกลายเป็นอื่นไปไม่ได้ เพราะเหตุกับผลต้องสวมรอยกันไป เพราะเราทำไม่ถูกต้องตามหลักธรรม แทนที่จะเดินจงกรมนั่งสมาธิให้สติสัมปยุตด้วยความเพียรติดต่อกันกับบทธรรมหรือสภาวธรรมที่เราพิจารณา แต่จิตกลายเป็นอื่นไปเสีย โดยส่งกระแสใจไปตามรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส แม้ธรรมารมณ์ที่ปรุงขึ้นกับใจ ก็ปรุงไปเพื่อ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ทั้งที่เป็นอดีตและอนาคตไม่ปรากฏจิตเป็นปัจจุบันแม้แต่ขณะเดียว อย่างนี้ผลก็ต้องเป็นโลกเสมอไป เพราะกระแสของจิตกลายเป็นโลกอยู่ตลอดเวลา ส่วนจิตก็ต้องเป็นโลกขึ้นมา ได้แก่เรื่องของสมุทัย แดนเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ทำหัวใจของเราให้เดือดร้อนแล้วก็มาตำหนิผลว่าทำไมจึงเกิดความรุ่มร้อน วันนี้ไม่สบาย แต่ตนก่อเหตุความไม่สบายไว้ทั้งวันทั้งคืนเพื่อความเป็นอื่นจากธรรมโดยไม่รู้สึกตัว ไม่ได้คำนึงถึงเลย เรื่องจึงเป็นอย่างนั้น

เพราะเหตุนั้น เราทุกท่านซึ่งเป็นนักปฏิบัติจงมีเข็มทิศคือความมั่นใจต่อความพ้นทุกข์ตั้งไว้เสมอกับความเคลื่อนไหวแห่ง กาย วาจา ใจ ของตน อย่าให้คลาดเคลื่อน พระพุทธเจ้าสอนอย่างไร โน้น ป่ารกชัฏอันเป็นที่สงัดวิเวกควรแก่การประกอบความเพียร ท่านไม่สอนว่า นั้นตลาด นั้นถนนสามแพร่งสี่แพร่ง นั้นชุมนุมชนคนหนาแน่น พวกท่านจงไปกางกลดกางมุ้งอยู่ในที่ชุมนุมชนเช่นนั้น พวกท่านทั้งหลายจะปลอดภัยและถึงแดนแห่งความพ้นทุกข์ได้โดยพลัน อย่างนี้พระองค์ไม่ได้สอน เราต้องพิจารณาถึงเหตุผลว่า **รุกฺขมูลเสนาสนํ** มีความหมายอย่างไร บรรดาพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ทรงประทานธรรมข้อไหนไว้ ต้องมีเหตุผลและเป็นหลักความจริงซึ่งจะยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติตามเสมอไป ฉะนั้น ประวัติของพระพุทธเจ้ากับสาวกจึงเป็นเรื่องที่แปลกและอัศจรรย์ ทั้งการบำเพ็ญเหตุทั้งผลสุดยอดคือความเป็นศาสดาของโลกทั่วๆ ไป

ศาสดาคือครูของโลกก็ดี ครูอาจารย์ของศิษย์ทั่วๆ ไปก็ดี จะสั่งสอนเราในบางสมัย สำคัญที่สุดเราต้องน้อมเอาธรรมคือหลักเหตุผลอันเป็นองค์ของศาสดาแท้มาเป็นครูสอนตนเสมอไป การเหลือบซ้ายแลขวาตลอดความเคลื่อนไหวทุกๆ อาการ จะต้องกระเทือนถึงครูคือหัวใจเสมอ เราต้องสำนึกตัวอย่างนี้ อย่าเป็นคนลืมตน ไม่เช่นนั้นจะพาตัวไปไม่รอด และจะเสียวันเสียคืนไปเปล่า อย่าพึงเข้าใจว่ามืดกับแจ้งที่ผ่านมาเมื่อวานนี้กับวันนี้และวันพรุ่งนี้จะเป็นของแปลกประหลาด เป็นมืดแจ้งอันเดียวกัน กิเลสอาสวะไม่ได้เกี่ยวกับมื้อ วัน ปี เดือน แต่เกี่ยวกับหัวใจของเราและสิ่งแวดล้อมที่เคยเกี่ยวข้องกันอยู่เท่านั้นสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด จงพิจารณา จะไปไหนมาไหนให้มีศาสดาสอนตนเสมอไป นั่งก็ดี นอนก็ดี ยืนก็ดี เดินก็ดี จงเป็นผู้มีสติระลึกในอาการของตัว ความสงบใจก็ดี ความรอบคอบของใจก็ดี จะพ้นจากหลักของสติกับปัญญาไปไม่ได้ เพราะสติกับปัญญาและความเพียรเป็นรั้วกั้น หรือเป็นธรรมประกันไว้แล้ว ขอแต่ดำเนินในกรอบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา ด้วยความเพียร จะเห็นแดนพ้นทุกข์ปรากฏขึ้นกับใจของเราโดยไม่ต้องไปถามใคร ไม่ว่าสมัยโน้นกับสมัยนี้หรือสมัยใดๆ เมื่อสวากขาตธรรมมีเป็นคู่เคียงกับโลกด้วย ผู้สดับและศึกษาเล่าเรียนจากสวากขาตธรรมนำมาปฏิบัติด้วยความสนใจและถูกทางด้วย ผลจะถึงความเป็นอื่นไปไม่ได้ ต้องถึงความพ้นทุกข์ประจักษ์กับใจของตนอย่างแน่นอน โปรดทราบไว้และแก้ปัญหาที่ใจของเรา ไม่เช่นนั้นจะเหลวไปทุกวันและหาอะไรมาปรากฏผลไม่มี

ถ้าเป็นนักตั้งสติค้นคว้าด้วยปัญญาในสภาวธรรม มีกายเป็นต้นเสมอ ความรู้ที่แปลกประหลาดจะปรากฏขึ้นเรื่อยๆ แต่ถ้าความเพียรได้ขาดวรรคขาดตอน ผลที่จะปรากฏก็ล่าช้าเช่นเดียวกัน ดังนั้นจงอุตส่าห์บำรุงสติและปัญญาให้มีความรอบรู้อยู่เสมอ อย่างไรเสียต้องเป็นไปเพื่อสมาธิคือความมั่นคงของใจ และเป็นไปเพื่อความเฉลียวฉลาดในทางปัญญา เพราะเหตุแห่งการพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม หรืออริยสัจสี่ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยแท้ และคำว่าสติปัฏฐานก็ดี อริยสัจก็ดี เป็นปัจจุบันธรรมซึ่งปรากฏอยู่กับกายกับใจของเราตลอดเวลา

ในมัชฌิมาปฏิปทาทรงตรัสไว้ว่า **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ คำว่าเห็นชอบทั่วๆ ไปก็มี เห็นชอบในวงจำกัดก็มี และเห็นชอบในธรรมส่วนละเอียดยิ่งก็มี ความเห็นชอบของผู้ถือพระพุทธศาสนาทั่วๆ ไปโดยมีวงจำกัด เช่น เห็นว่าบาปมีจริง บุญมีจริง ผู้ทำดีได้รับผลดี ผู้ทำชั่วได้รับผลชั่ว เป็นต้น นี่ก็เรียกว่าสัมมาทิฏฐิขั้นหนึ่ง ความเห็นในวงจำกัดของนักปฏิบัติผู้ประกอบการพิจารณาสติปัฏฐานหรืออริยสัจสี่ โดยกำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม เห็นว่าเป็นไตรลักษณ์ คือ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ประจำตนทุกอาการ ด้วยปัญญาปลูกศรัทธาความเชื่อมั่นลงในพระสัจธรรม เพราะการพิจารณาไตรลักษณ์เป็นต้นเหตุและถือไตรลักษณ์ที่มีอยู่ในสภาวธรรมนั้นๆ เป็นทางเดินของปัญญา และพิจารณาในอริยสัจเห็นทุกข์ที่เกิดขึ้นจากกายและจากใจทั้งของตนและของคนอื่น สัตว์อื่น ว่าเป็นสิ่งไม่ควรประมาทนอนใจ พร้อมทั้งความเห็นโทษในสมุทัยคือแหล่งผลิตทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่สัตว์เสวยผลไม่มีประมาณตลอดกาล และเตรียมรื้อถอนสมุทัยด้วยปัญญาเพื่อก้าวขึ้นสู่นิโรธ คือแดนสังหารทุกข์โดยสิ้นเชิง นี่ก็เรียกว่าสัมมาทิฏฐิขั้นหนึ่ง

สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบในธรรมส่วนละเอียดนั้น ได้แก่ความเห็นชอบในทุกข์ว่าเป็นของจริงอย่างหนึ่ง ความเห็นชอบในสมุทัยว่าเป็นของจริงอย่างหนึ่ง ความเห็นชอบในนิโรธว่าเป็นของจริงอย่างหนึ่ง และความเห็นชอบในมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญาว่าเป็นของจริงอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นความเห็นชอบโดยปราศจากการตำหนิติชมในอริยสัจและสภาวธรรมทั่วๆ ไป จัดเป็นสัมมาทิฏฐิขั้นหนึ่ง

สัมมาทิฏฐิมีหลายขั้นตามภูมิของผู้ปฏิบัติในธรรมขั้นนั้นๆ ถ้าสัมมาทิฏฐิมีเพียงขั้นเดียว ปัญญาจะมีหลายขั้นไปไม่ได้ เพราะกิเลสความเศร้าหมองมีหลายขั้น ปัญญาจึงต้องมีหลายขั้น เพราะเหตุนี้เองสัมมาทิฏฐิจึงมีหลายขั้นตามที่ได้อธิบายผ่านมาแล้ว

ในปฏิปทาข้อ ๒ ตรัสว่า **สัมมาสังกัปโป** ความดำริชอบ มี ๓ ประการ คือ ดำริในทางไม่เบียดเบียน ดำริในทางไม่พยาบาทปองร้าย ดำริเพื่อออกจากเครื่องผูกพัน ๑

ดำริในทางไม่เบียดเบียน นั้น คือ ไม่คิดเบียดเบียนคนและสัตว์ ไม่คิดเบียดเบียนตนเองด้วย ไม่คิดให้เขาได้รับความทรมานลำบากเพราะความคิดของเราเป็นต้นเหตุ และไม่คิดหาเรื่องลำบากฉิบหายใส่ตนเอง เช่น ไม่คิดจะกินยาเสพติด มีสุรา ฝิ่น และเฮโรอีน เป็นต้น

ดำริในทางไม่พยาบาท คือ ไม่คิดปองร้ายหมายฆ่าใครๆ ทั้งสัตว์และมนุษย์ ไม่คิดเพื่อความชอกช้ำและฉิบหายแก่ใคร ไม่คิดให้เขาได้รับความเจ็บปวดบอบช้ำหรือล้มตายลงไป เพราะความคิดของเราเป็นต้นเหตุ และไม่คิดปองร้ายหมายฆ่าตัวเอง เช่น คิดฆ่าตัวเองด้วยวิธีต่างๆ ดังปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์เสมอ นี่คือผลเกิดจากความคิดผิด ตัวเองเคยมีคุณแก่ตัวและเป็นสมบัติอันล้นค่าแก่ตัวเอง เพราะความคิดผิดจึงปรากฏว่าตัวกลับเป็นข้าศึกแก่ตัวเอง เรื่องเช่นนี้เคยมีบ่อย พึงทราบว่าเป็นผลเกิดจากความดำริผิดทาง ผู้รักษาตัวและสงวนตัวแท้ เพียงแต่จิตคิดเรื่องไม่สบายขึ้นภายในใจเท่านั้น ก็รีบระงับดับความคิดผิดนั้นทันทีด้วย เนกขัมมอุบาย ไหนจะยอมปล่อยความคิดที่ผิดให้รุนแรงขึ้นถึงกับฆ่าตัวตาย เป็นตัวอย่างแห่งคนรักตัวที่ไหนมี

ความดำริเพื่อออกจากเครื่องผูกมัด นี่ถ้าเป็นความดำริทั่วๆ ไป ตนคิดอ่านการงานเพื่อเปลื้องตนออกจากความยากจนข้นแค้น เพื่อความสมบูรณ์พูนผลในสมบัติไม่อดอยากขาดแคลน ก็จัดเข้าในเนกขัมมสังกัปโปของโลกประการหนึ่ง

ผู้ดำริให้ทานรักษาศีลภาวนา คิดสร้างถนนหนทาง ขุดบ่อน้ำ ก่อพระเจดีย์ทะนุบำรุงปูชนียสถานที่ชำรุดทรุดโทรม สร้างกุฏิ วิหาร ศาลา เรือนโรงต่างๆ โดยมุ่งกุศลเพื่อยกตนให้พ้นจากกองทุกข์ ก็จัดเป็นเนกขัมมสังกัปโปประการหนึ่ง

ผู้ดำริเห็นภัยในความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งเกิดในสัตว์และสังขารทั่วๆ ไป ทั้งเขาทั้งเราไม่มีเวลาว่างเว้น เห็นเป็นโอกาสอันว่างสำหรับเพศนักบวชจะบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ให้เป็นไปได้ตามความหวัง ดำริจะบวชเป็นชีปะขาว เป็นพระ เป็นเณร นี่ก็จัดเป็นเนกขัมมสังกัปโปประการหนึ่ง

นักปฏิบัติมีความดำริพิจารณาอารมณ์แห่งกรรมฐานของตนเพื่อความปลดเปลื้องจิตออกจากนิวรณ์ธรรมทั้งหลาย โดยอุบายต่างๆ จากความดำริคิดค้น ไม่มีเวลาหยุดยั้งเพื่อเปลื้องกิเลสทุกประเภทด้วยสัมมาสังกัปโปเป็นขั้นๆ จนกลายเป็นสัมมาสังกัปโปอัตโนมัติ กำจัดกิเลสเป็นขั้นๆ ด้วยความดำริคิดค้นตลอดเวลาจนกิเลสทุกประเภทหมดสิ้นไป เพราะความดำรินั้นๆ นี่ก็จัดเป็นสัมมาสังกัปโปประการสุดท้ายแห่งการอธิบายปฏิปทาข้อที่สอง

ปฏิปทาข้อที่ ๓ ตรัสไว้ว่า **สัมมาวาจา** กล่าววาจาชอบ นี่กล่าวชอบทั่วๆ ไปก็มี กล่าวชอบยิ่งในวงแห่งธรรมโดยจำเพาะก็มี กล่าวชอบตามสุภาษิตไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ผู้ฟัง กล่าวมีเหตุผลน่าฟังจับใจไพเราะเสนาะโสต กล่าวสุภาพอ่อนโยน กล่าวถ่อมตนเจียมตัว กล่าวขอบบุญขอบคุณต่อผู้มีคุณทุกชั้น เหล่านี้จัดเป็นสัมมาวาจาประการหนึ่ง

สัมมาวาจาที่ชอบยิ่งในวงแห่งธรรมโดยจำเพาะนั้น คือกล่าวในสัลเลขธรรมเครื่องขัดเกลากิเลสโดยถ่ายเดียว ได้แก่กล่าวเรื่องความมักน้อยในปัจจัยสี่เครื่องอาศัยของพระ กล่าวเรื่องความสันโดษ ยินดีตามมีตามได้แห่งปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม กล่าวเรื่อง อสังสัคคณิกา ความไม่คลุกคลีมั่วสุมกับใครๆ ทั้งนั้น วิเวกตา กล่าวความสงัดวิเวกทางกายและทางใจ วิริยารัมภา กล่าวเรื่องการประกอบความเพียร กล่าวเรื่องการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ กล่าวเรื่องทำสมาธิให้เกิด กล่าวเรื่องการอบรมปัญญาให้เฉลียวฉลาด กล่าวเรื่องวิมุตติคือความหลุดพ้น และกล่าวเรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ ความรู้เห็นอันแจ้งชัดในความหลุดพ้น นี่จัดเป็นสัมมาวาจาส่วนละเอียด การกล่าวนั้น ไม่ใช่กล่าวเฉยๆ กล่าวรำพัน กล่าวรำพึง กล่าวด้วยความสนใจและความพออกพอใจใคร่ต่อการปฏิบัติในสัลเลขธรรมจริงๆ

ในปฏิปทาข้อ ๔ ตรัสไว้ว่า **สัมมากัมมันโต** การงานชอบ การงานชอบทั่วๆ ไปประการ ๑ การงานชอบในธรรมประการ ๑ การงานทำโดยชอบธรรมไม่ผิดกฎหมายบ้านเมือง เช่น การทำนา ทำสวน การซื้อขายแลกเปลี่ยน เหล่านี้จัดเป็นการงานชอบ การปลูกสร้างวัดวาอาราม และการให้ทาน รักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา ก็จัดเป็นการงานชอบแต่ละอย่างๆ เป็นสัมมากัมมันโตประการ ๑ การเดินจงกรม นั่งสมาธิ

ก็จัดเป็นการงานชอบ ความเคลื่อนไหวของกาย วาจา ใจ ทุกอาการ พึงทราบว่าเป็นกรรม คือการกระทำ การทำด้วยกาย พูดด้วยวาจา และคิดด้วยใจ เรียกว่าเป็นกรรม คือ การกระทำ ทำถูก พูดคิดถูก เรียกว่า สัมมากัมมันตะ การงานชอบ

คำว่า การงานชอบ มีความหมายกว้างขวางมาก แล้วแต่ท่านผู้ฟังจะน้อมไปใช้ในทางใด เพราะโลกกับธรรมเป็นคู่เคียงกันมา เหมือนแขนซ้ายแขนขวาของคนคนเดียว จะแยกโลกกับธรรมจากกันไปไม่ได้ และโลกก็มีงานทำ ธรรมก็มีงานทำด้วยกัน ทั้งนี้ เนื่องจากภาวะของคนและการประกอบไม่เหมือนกัน การงานจะให้ถูกรอยพิมพ์ อันเดียวกันย่อมเป็นไปไม่ได้ ฉะนั้น ผู้อยู่ในฆราวาสก็ขอให้ประกอบการงานถูกกับภาวะของตน ผู้อยู่ในธรรมคือนักบวชเป็นต้น ก็ขอให้ประกอบการงานถูกกับภาวะของตน อย่าให้การงานและความเห็นก้าวก่ายไขว้เขวกัน ก็จัดว่าต่างคนต่างสัมมากัมมันตะ การงานชอบด้วยกัน โลกและธรรมก็นับวันจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ เพราะต่างท่าน ต่างช่วยกันพยุง

ปฏิปทาข้อ ๕ ตรัสไว้ว่า **สัมมาอาชีโว** เลี้ยงชีพชอบ การเลี้ยงชีพด้วยการรับประทาน ธรรมดาของมนุษย์และสัตว์ทั่วๆ ไป ประการหนึ่ง การหล่อเลี้ยงจิตใจด้วยอารมณ์อัน เกิดจากเครื่องสัมผัส ประการหนึ่ง การหล่อเลี้ยงจิตใจด้วยธรรมเป็นขั้นๆ ประการหนึ่ง

การแสวงหาอาชีพโดยชอบธรรม ปราศจากการปล้นสะดมฉกลักของใครๆ มา เลี้ยงชีพ หาได้มาอย่างไรก็บริโภคเท่าที่มีพอเลี้ยงอัตภาพไปเป็นวันๆ หรือจะมีมาก ด้วยความชอบธรรมก็จัดเป็น สัมมาอาชีโว ประการหนึ่ง

ใจได้รับความสัมผัสจากสิ่งภายนอก คือ รูปหญิงชาย เสียง กลิ่น รส ความสัมผัส ของหญิงชาย และสิ่งของที่ถูกกับจริตชอบ เกิดเป็นอารมณ์เข้าไปหล่อเลี้ยงจิตใจให้มี ความแช่มชื่นเบิกบานหายความโศกเศร้ากันแสง มีแต่ความรื่นเริงบันเทิงใจ กลายเป็น อายุวัฒนะขึ้นมา แต่ถ้าแสวงผิดทางก็กลายเป็นพิษเครื่องสังหารใจ นี่ก็จัดเป็นสัมมาอาชีพ สำหรับโลกผู้มีมัตตัญญุตา รู้จักประมาณและขอบเขตที่ควรหรือไม่ควร

การบำรุงจิตใจด้วยธรรมะ คือไม่นำโลกที่เป็นยาพิษเข้ามารังควานใจ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ ให้พึงพิจารณาเป็นธรรมเสมอไป อย่าให้เกิดความยินดียินร้าย จะกลายเป็นความฝืดเคืองขึ้นภายในใจ การพิจารณาเป็นธรรมจะนำอาหารคือโอชารสแห่งธรรมเข้ามาหล่อเลี้ยงหัวใจให้มีความชื่นบานด้วยธรรมภายในใจ ให้มีความชุ่มชื่นด้วยความสงบแห่งใจ ให้มีความชุ่มชื่นด้วยความเฉลียวฉลาดแห่งปัญญา ไม่แสวงหาอารมณ์อันเป็นพิษเข้ามาสังหารใจของตน พยายามนำธรรมเข้ามาหล่อเลี้ยงเสมอ อายตนะภายในมี ตา หู เป็นต้น กระทบกับอายตนะภายนอก มี รูป เสียง เป็นต้น ทุกขณะที่สัมผัส จงพิจารณาเป็นธรรม คือความรู้เท่าและปลดเปลื้องด้วยอุบายเสมอไป อย่าพิจารณาให้เป็นเรื่องของโลก แบบจับไฟเผาตัวเอง จะกลายเป็นความร้อนขึ้นที่ใจ จงพยายามกลั่นกรองอารมณ์ที่เป็นธรรมเข้าไปหล่อเลี้ยงจิตใจอยู่ตลอดเวลา อาหารคือโอชารสแห่งธรรมจะหล่อเลี้ยงและรักษาใจให้ปลอดภัยเป็นลำดับ ที่อธิบายมานี้จัดเป็นสัมมาอาชีวะประการหนึ่ง

ปฏิปทาข้อ ๖ ตรัสไว้ว่า **สัมมาวายาโม** ความเพียรชอบ ท่านว่าเพียรในที่สี่สถาน คือเพียรระวังอย่าให้บาปเกิดขึ้นในสันดานหนึ่ง เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปหนึ่ง เพียรยังกุศลให้เกิดขึ้นหนึ่ง และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วอย่าให้เสื่อมสูญไปหนึ่ง โอปนยิโก น้อมเข้าในหลักธรรมที่ตนกำลังปฏิบัติได้ทุกขั้น แต่ที่นี่จะน้อมเข้าในหลักสมาธิกับปัญญาตามโอกาสอันควร พยายามระวังรักษาจิตที่เคยฟุ้งซ่านไปตามกระแสแห่งตัณหาเพราะความโง่เขลาฉุดลากไป หนึ่ง ความดิ้นรนกวัดแกว่งของจิตที่เคยเป็นมา จงพยายามทรมานให้หายพยศด้วยอำนาจสติและปัญญาเป็นเครื่องฝึกทรมาน หนึ่ง ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมแก้กิเลสทุกประเภท จงพยายามอบรมให้เกิดขึ้นกับใจของตน ถ้าต้องการไปนิพพาน ดับไฟกังวลให้สิ้นซาก จงอย่าเห็นศีล สมาธิ ปัญญา เป็นกรวดเป็นทราย ศีล สมาธิ ปัญญา ทุกๆ ขั้นได้ปรากฏขึ้นกับตนแล้ว อย่ายอมให้หลุดมือไปด้วยความประมาท จงพยายามบำรุงศีล สมาธิ ปัญญา ทุกๆ ขั้นที่เกิดขึ้นแล้วให้เจริญเต็มที่จนสามารถแปรรูปเป็นมรรคญาณประหารกิเลสแม้อนุสัยให้สิ้นซากลงเสียที แดนแห่งวิมุตติพระนิพพานที่เคยเห็นว่าเป็นธรรมเหลือวิสัยจะกลายเป็นธรรมประดับใจทันทีที่กิเลสสิ้นซากลงไป

ในปฏิปทาข้อ ๗ ตรัสไว้ว่า **สัมมาสติ** ความระลึกชอบ ได้แก่ การตั้งสติระลึกตามประโยคความเพียรของตน ตนกำหนดธรรมบทใดเป็นอารมณ์ของใจ เช่น พุทโธ หรืออานาปานสติ เป็นต้น ให้มีสติระลึกธรรมบทนั้นๆ หรือตั้งสติกำหนดในสติปัฏฐานสี่ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้งกำหนดเพื่อสมาธิ ทั้งการพิจารณาเพื่อปัญญา ให้มีสติความระลึกในประโยคความเพียรของตนทุกๆ ประโยค จัดเป็นสัมมาสติที่ชอบข้อหนึ่ง

ปฏิปทาข้อ ๘ ตรัสไว้ว่า **สัมมาสมาธิ** คือ สมาธิที่ชอบ ได้แก่ สมาธิที่สัมปยุตปัญญา ไม่ใช่สมาธิแบบหัวตอ และไม่ใช่สมาธิที่ติดแน่นทั้งวันทั้งคืน ไม่ยอมพิจารณาทางด้านปัญญาเลย โดยเห็นว่าสมาธิเป็นธรรมประเสริฐพอตัว จนเกิดความตำหนิติโทษปัญญาหาว่าเป็นของเก๊ไปเสีย สมาธิประเภทนี้เรียกว่า มิจฉาสมาธิ ไม่จัดเป็นสมาธิที่จะทำบุคคลให้พ้นจากทุกข์ไปโดยชอบธรรม ส่วนสมาธิที่จะเป็นไปเพื่อความพ้นทุกข์นั้นต้องกำหนดลงไปในหลักธรรมหรือบทธรรมตามจริตชอบ ด้วยความมีสติกำกับรักษาจนจิตรวมลงเป็นสมาธิได้ และจะเป็นสมาธิประเภทใดก็ตาม เมื่อรู้สึกจิตของตนสงบหรือหยุดจากการคิดปรุงต่างๆ รวมอยู่เป็นเอกเทศอันหนึ่งจากสิ่งแวดล้อมทั้งหลายจนกว่าจะถอนขึ้นมา จัดเป็นสมาธิที่ชอบ และไม่เหมือนสมาธิซึ่งรวมลงไปแล้วไม่ทราบกลางวัน กลางคืน เป็นตายไม่ทราบทั้งนั้น เหมือนคนตายแล้ว พอถอนขึ้นมาจึงระลึกย้อนหลังว่าจิตรวมหรือจิตไปอยู่ที่ไหนไม่ทราบ นี่เรียกว่า สมาธิหัวตอ เพราะรวมลงแล้วเหมือนหัวตอไม่มีความรู้สึก สมาธิประเภทนี้จงพยายามละเว้น แม้ที่เกิดขึ้นแล้วรีบดัดแปลงเสียใหม่ สมาธิที่กล่าวนี้เคยมีในวงนักปฏิบัติด้วยกัน วิธีแก้ไข คือหักห้ามอย่าให้รวมลงตามที่เคยเป็นมา จะเคยตัวตลอดกาล จงบังคับให้ท่องเที่ยวในสกลกายโดยมีสติบังคับเข้มแข็ง บังคับให้ท่องเที่ยวกลับไปกลับมาและขึ้นลงเบื้องบนเบื้องล่างจนควรแก่ปัญญาและมรรคผลต่อไป

ส่วนสัมมาสมาธิ เมื่อจิตรวมลงไปแล้ว มีสติรู้ประจำอยู่ในองค์สมาธินั้น เมื่อถอนขึ้นมาแล้ว ควรจะพิจารณาทางปัญญาในสภาวธรรมส่วนต่างๆ ที่มีอยู่ในกาย ในจิตก็พิจารณาในโอกาสอันควร สมาธิกับปัญญาให้เป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกันเสมอไป อย่าปล่อยให้สมาธิเดินเหินไปแบบไม่มองหน้ามองหลังโดยไม่คำนึงถึงเรื่องอะไรทั้งนั้น

สรุปความแล้ว สติ สมาธิ ปัญญา ทั้งสามนี้เป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกัน โดยจะแยกจากกันให้เดินแต่อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ สมาธิกับปัญญาต้องผลัดเปลี่ยนกันเดิน โดยมีสติเป็นเครื่องตามรักษาทั้งสมาธิและปัญญา

นี่แลปฏิปทาทั้ง ๘ ที่ได้อธิบายมา โดยอิงหลักธรรมบ้าง โดยอัตโนมัติบ้าง ตั้งแต่สัมมาทิฏฐิ ถึงสัมมาสมาธิ พึงทราบว่าเป็นธรรมหลายชั้น แล้วแต่ท่านผู้ฟังจะนำไปปฏิบัติตามภูมิแห่งธรรมและความสามารถของตน

ในปฏิปทาทั้ง ๘ ประการนี้ ไม่เลือกว่านักบวชหรือฆราวาส ใครสนใจปฏิบัติให้บริบูรณ์ได้ ผลคือวิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นสมบัติอันล้ำค่าของผู้นั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา รวมอยู่ในมรรคนี้ และเป็นเหมือนกุญแจไขวิมุตติทั้งสองให้ประจักษ์กับใจอย่างเปิดเผย

อนึ่ง ท่านนักปฏิบัติอย่าพึงเข้าใจว่า วิมุตติกับวิมุตติญาณทัสสนะ ทั้งสองนี้แยกกันไปอยู่ในที่ต่างแดนหรือแยกกันทำหน้าที่คนละขณะ ที่ถูกไม่ใช่อย่างนั้น เขาตัดไม้ให้ขาดด้วยขวาน ขณะไม้ขาดจากกัน ตาก็มองเห็น ใจก็รู้ว่าไม้ท่อนนี้ขาดแล้วด้วยขวาน เห็นด้วยตากับรู้ด้วยใจ เกิดขึ้นในขณะเดียวกันฉันใด วิมุตติและวิมุตติญาณทัสสนะก็ทำหน้าที่รู้เห็นกิเลสขาดจากใจด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา ในขณะเดียวกันฉันนั้น จากนั้นแล้วก็ไม่มีปัญหาอะไรให้ยุ่งยากอีกต่อไป เพราะปัญหายุ่งยากก็คือปัญหากิเลสกับใจเท่านั้นที่ใหญ่ยิ่งในไตรภพ เมื่อปล่อยใจอันเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดแล้ว กิเลสซึ่งเป็นสิ่งอาศัยอยู่กับใจก็หลุดลอยไปเอง ศีล สมาธิ ปัญญา และวิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะก็ปล่อยวางไว้ตามเป็นจริง เรียกว่าต่างฝ่ายต่างจริงแล้วก็หมดคดีคู่ความลงเพียงเท่านี้

วันนี้ได้อธิบายธรรมให้แก่นักปฏิบัติทั้งหลาย โดยยกสมเด็จพระผู้มีพระภาคและพระสาวกทั้งหลายมาเป็นแนวทางให้ท่านทั้งหลายฟัง จะได้ตั้งเข็มทิศคือข้อปฏิบัติของตนๆ ให้เป็นไปตามพระองค์ท่านโดยไม่ลดละ เมื่อ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมที่ท่านทั้งหลายบำเพ็ญได้บริบูรณ์แล้ว วิมุตติและวิมุตติญาณทัสสนะอันเป็นองค์พระนิพพานก็จะเป็นของท่านทั้งหลายอย่างไม่มีปัญหา

เพราะเหตุนั้น ธรรมทั้งหมดที่ได้กล่าวในวันนี้ ท่านผู้ฟังทุกๆ ท่านจงเข้าใจว่ามีอยู่ในกายในใจของเราทุกท่าน ขอให้น้อมธรรมเหล่านี้เข้ามาเป็นสมบัติของตน ทั้งการดำเนินเหตุทั้งผลที่ปรากฏขึ้นจากเหตุอันดีคือวิมุตติพระนิพพาน จะเป็นของท่านทั้งหลายในวันนี้วันหน้าโดยนัยที่ได้แสดงมา

ขอยุติลงด้วยเวลาเพียงเท่านี้ เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้

พระจริงพระปลอม

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๐๕

พระในครั้งพุทธกาล เป็นพระพุทธเจ้าก็มี พระของพระพุทธเจ้าเป็นพระสาวกอรหันต์ก็มี แต่ต่อมาในสมัยพระของพวกเรานี้จะเป็นพระอะไรก็ยังเรียกตายตัวไม่ได้ ถ้าเป็นพระชอบบอกบัตรบอกเบอร์ก็ต้องเรียกตามชื่อว่า พระบัตรพระเบอร์ พระสะเดาะเคราะห์สะเดาะกรรม พระดูฤกษ์งามยามดี พระลงเลขลงยันต์ พระตะกรุดคาถาเหล่านี้ก็ล้วนแต่พระทั้งนั้น ไม่ทราบว่าพระองค์ไหนเป็นพระของเขาและพระรูปไหนเป็นพระของเรา เพราะพระคละเคล้ากันด้วยพระ ไม่สามารถจะแยกพระออกจากพระได้ ส่วนพระของพระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกของพระพุทธเจ้าก็ดี ท่านปฏิบัติตนของท่านอย่างใดจึงกลายเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมา และกลายเป็นพระสาวกอรหันต์ขึ้นมา พระของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างนี้

มาถึงพระของพวกเรานี้กลายเป็นพระทันสมัย เรียกว่าพระสมัยใหม่ มีทุกอย่างไม่แพ้โลกเขาเลย ตนก็ไว้ใจตนเองไม่ได้ทั้งๆ ที่ตนก็เป็นนักบวช นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ โกนผมโกนคิ้ว ปฏิญาณตนเป็นพระเช่นเดียวกันกับพระสมัยพุทธกาล การงานของพระทุกๆ อย่างโดยมากออกจากความรู้สึกและความชอบใจ ส่วนจะเป็นไปตามแถวแนวแห่งหลักธรรมนั้น ยังเป็นปัญหาที่ตีไม่แตก เพราะเหตุนั้น พระในสมัยพุทธกาลกับพระสมัยปัจจุบันจึงต่างกันในปฏิปทาเครื่องดำเนิน แม้จะอยู่ในวงนักบวชและพระโอวาท

ของพระพุทธเจ้าอันเดียวกันก็ตาม แต่โอวาทสำคัญคือโอวาทของกิเลสตัณหาอาสวะ มันครอบอยู่ที่หัวใจของเราทุกๆ ท่าน เมื่อเรามีความใคร่ใฝ่ใจต่อโอวาทอันจอมปลอม ซึ่งฝังอยู่กับใจของเราแล้ว ความเคลื่อนไหวทางกาย วาจา ใจ ทุกๆ อาการ จะต้องกลายเป็นของปลอมจากพระโอวาทของพระพุทธเจ้าไปหมด ไม่มีอันใดจะปรากฏเป็นความจริงขึ้นมาทางกาย วาจา ใจ ของพวกเรา ผลอันจะพึงได้รับต้องเดินตามรอยแห่งเหตุที่ตนได้ดำเนินไปแล้ว การดำเนินเหตุของพระพุทธเจ้าก็ดี ของพระสาวกก็ดี จนได้มาเป็นสรณะของพวกเราทุกวันนี้ กับพวกเราทั้งหลายที่ได้เปล่งวาจาเป็นพระของพระพุทธเจ้า เป็นพระศากยบุตร จะเหมือนกันหรือไม่นั้น ต้องขึ้นอยู่กับพระโอวาทของพระพุทธเจ้ามาปกครองจิตใจของเรา และโอวาทอันจอมปลอมซึ่งฝังอยู่ในหัวใจของเราทั้งวันทั้งคืนนั้น นี่ขอให้เราทั้งหลายพิจารณา ถ้าเราเห็นว่าพระพุทธเจ้าประเสริฐกว่าเทวทัตที่ฝังอยู่ในหัวใจของเราแล้ว เราก็จะกลายเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้าขึ้นมาด้วยความบริสุทธิ์เป็นขั้นๆ ขึ้นไป จนถึงความบริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงคือสาวกอรหันต์

การที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพานนานหรือไม่นาน จะไม่เป็นปัญหาอันใดกับท่านผู้บำเพ็ญตนอยู่กับธรรมของท่าน จะปรากฏผลขึ้นมาตามลำดับแห่งเหตุเสมอไป เหตุที่เราบำเพ็ญถูกต้องแล้วกับผลอันชอบธรรมซึ่งผู้ปฏิบัติจะควรได้รับ จะไม่ขึ้นอยู่กับพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่หรือนิพพานไปแล้ว แต่ขึ้นอยู่กับหลักสวากขาตธรรมและนิยยานิกธรรมโดยถ่ายเดียว เราทุกท่านจงตัดสินใจว่าจะน้อมตนไปสู่โอวาทใด โอวาทอันสำคัญที่พร่ำสอนตนอยู่ตลอดเวลาคือโอวาทที่เกิดจากวัฏฏะเป็นครูสอน ใครจะสอนหรือไม่ก็ตาม ธรรมชาตินี้เป็นครูสอนโดยลำพังตนเอง เพราะความชำนาญและเชี่ยวชาญในทางสายนี้มานาน จนไม่สามารถจะนับอ่านได้ว่ากี่กัปกี่กัลป์ การเกิดๆ ตายๆ ซึ่งมีประจำอยู่ในสัตว์และสังขารทั่วๆ ไป ไม่มีใครจะสามารถคัดค้านกันได้ว่ามีมากน้อยต่างกันเท่าไร ไม่เหมือนกับสมบัติภายนอกซึ่งมองเห็นด้วยตาเนื้อว่า คนนั้นมีมาก คนนี้มีน้อย พอจะมาเทียบเคียงหรือวัดเหวี่ยงกันได้

ถ้าเราเป็นผู้มุ่งหวังความเป็นสาวกที่แท้จริงของพระพุทธเจ้าแล้ว จงเป็นผู้หนักในพระโอวาท ซึ่งเป็นธรรมที่บริสุทธิ์หลุดจากพระโอษฐ์ของพระองค์ออกมาเป็นธรรม

ทั้งแท่ง แล้วน้อมมาปฏิบัติดัดกาย วาจา ใจ ของตนให้เป็นไปตาม อย่างนี้จึงจะเป็นไปได้ ในแถวแห่งธรรมที่พระองค์และสาวกได้ผ่านไปแล้ว ถ้าเรายังจะเห็นเรื่องความเห็นของเราซึ่งเป็นตัวหลอกลวงอยู่ตลอดเวลาว่าเป็นของดีด้วยแล้ว แม้เราจะเปล่งวาจาว่าเป็นศิษย์ของพระตถาคต ก็สักแต่คำพูดเท่านั้น ไม่ปรากฏผลอันใดให้เป็นความสมหวังตามคำกล่าวอ้างนั่นเลย

ยิ่งสมัยทุกวันนี้ ไปและอยู่ที่ไหนๆ เต็มไปด้วยสิ่งแวดล้อมที่เป็นภัย ผู้หนักในธรรมปลีกตนลำบากเนื่องจากภาวะต่างๆ เป็นเครื่องบังคับไปในตัว แทบจะกล่าวได้ว่า **"ตกภาวะคับขัน"** แต่ตามธรรมดา สิ่งแวดล้อมเป็นของเคยมี ต่างกันที่มีมากมีน้อยและน่าสะดุดตาสะดุดใจต่างกันมากน้อยเท่านั้น ความเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านั้นเป็นไปอยู่ตลอดเวลา ถ้าเราจะเห็นสิ่งแวดล้อมซึ่งเปลี่ยนแปลงตัวเองอยู่ตลอดเวลาว่าเป็นของแปลกและอัศจรรย์แล้ว จิตใจจะมีความคึกคะนองความรักใคร่สนใจฝักใฝ่ต่อสิ่งเหล่านั้น แล้วยึดถือมาเป็นอารมณ์เครื่องกดขี่จิตใจให้เพิ่มความกังวลมากขึ้นหนักเข้าไม่เป็นอันหลับนอน และยิ่งตัดทอนการศึกษาปฏิบัติธรรมให้น้อยลงจนไม่มีความฝักใฝ่ในธรรมเหลืออยู่เลย จนลืมพระโอวาทของพระพุทธเจ้าและกลับเห็นโอวาททั้งหมดกลายเป็นข้าศึกต่อตนเอง กลายเป็นข้าศึกต่อส่วนรวม และกลายเป็นข้าศึกต่อโลกทั่วดินแดน แท้ที่จริงโอวาทของพระพุทธเจ้าไม่เคยเป็นข้าศึกต่อผู้ใด แต่กลับเป็นพระโอวาทที่ระงับดับไฟคือความรุ่มร้อนภายในใจของสัตว์ให้ระงับดับไปตามกำลังความสามารถของผู้ปฏิบัติตามพระโอวาทด้วยความสนใจ ต้องระงับดับได้ซึ่งกองเพลิงอันเผาผลาญอยู่ภายในใจอย่างแน่นอน

สิ่งของบางอย่างเป็นคุณสำหรับโลก แต่กลับเป็นภัยสำหรับนักบวช ฉะนั้น ขอให้คำนึงถึงตัวของเรากับสิ่งที่กล่าวมา และพึงคำนึงเสมอว่าพระมีความหมายแค่ไหน คำว่า **พระ** แปลว่า **ประเสริฐ** ถ้าเป็นเรื่องของคน ก็แปลว่า คนประเสริฐ ถ้าแยกออกไปสู่การงานก็แปลว่า การงานประเสริฐ ที่จะเป็นไปเพื่อความประเสริฐหรือให้ถึงแดนแห่งความประเสริฐ เราต้องพิจารณาเสมอ

พระของพระพุทธเจ้าเป็นพระมาโดยลำดับ ด้วยปฏิปทาที่ดำเนินตามสวากขาตธรรม ซึ่งตรัสไว้ชอบแล้ว การดำเนินทุกๆ อาการที่เคลื่อนไหวของศิษย์พระตถาคตในครั้งนั้น ปรากฏว่าดำเนินไปโดยชอบ สมกับคำว่าสวากขาตธรรมที่ประทานไว้ ผลที่ได้รับจึงปรากฏแต่ต้นว่า ท่านองค์นั้นสำเร็จเป็นโสดา ท่านองค์นั้นสำเร็จเป็นพระสกิทาคา ท่านองค์นั้นสำเร็จเป็นพระอนาคา และท่านองค์นั้นสำเร็จเป็นพระอรหันต์อยู่ในที่นั้นๆ นี่คือผลที่สืบเนื่องมาจากสวากขาตธรรมกลายเป็นนิยยานิกธรรมต่อตนเอง คือยังผู้ปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ได้ด้วยเหตุนี้ ก็ธรรมที่ประทานไว้ สาวกทั้งหลายดำเนินตามปรากฏผลอย่างนี้ มาสมัยทุกวันนี้เป็นพระของใคร

เราทุกท่านก่อนบวชต่างก็เปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยกันทั้งนั้น คำว่า **พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** แม้แต่สามเณร เถร ชีก็ไม่เคยละเว้น แต่เหตุใดเราจึงกลายเป็นเหมือนพระอิฐพระปูนซึ่งไม่มีความสำคัญในมรรคผลนิพพานไปเสียหมด โดยกลายเป็นพระหนังสือพิมพ์ กลายเป็นพระวิทยุ กลายเป็นพระโทรทัศน์ กลายเป็นพระบัตรพระเบอร์ พระสะเดาะเคราะห์สะเดาะกรรม ล้างบาปล้างเวรไปเสียอย่างนั้น พระที่กล่าวมานี้เป็นพระของพระพุทธเจ้าหรือเป็นพระของใคร ถ้าปลอมด้วยความประพฤติ ปลอมด้วยความรู้ความเห็นและความเข้าใจไม่ถูกหลักธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว จะจัดว่าเราเป็นพระที่ชอบธรรมหรือไม่ และผลที่พึงได้รับจะชอบธรรมหรือไม่อีกเหมือนกัน สมัยทุกวันนี้เราเป็นพระอย่างนี้กันเสียมาก

ขอให้เราทั้งหลายสำนึกตัวเสมอว่าเราเป็นพระของพระพุทธเจ้า ผู้มีพระนามกระเดื่องเลื่องลือทั่วทั้งไตรภพ ด้วยพระเกียรติและข้อปฏิบัติพร้อมทั้งพระวิสุทธิคุณ ควรที่พวกเราจะเทิดทูนพระองค์ท่านด้วยความประพฤติดีและข้อปฏิบัติชอบ สิ่งเหล่านี้โลกเขามีหรือนำไปใช้ไม่มีโทษและกลับเป็นประโยชน์สำหรับโลก แต่ทางพระ เมื่อนำสิ่งเหล่านี้มาประกอบหรือสนใจใช้สอยแบบโลกเขา ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมเสีย เป็นไปเพื่อความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม เป็นไปเพื่อความกังวล เป็นไปเพื่ออารมณ์ของโลก และเผาลนจิตใจไม่มีวันสร่างยิ่งกว่านักดื่มสุราเสียอีก ศีลก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาก็ดี จะขาดจากความสนใจต่อการรักษา และกลายเป็นความมั่นคงและฉลาดไปในทางเสื่อมเสียโดยไม่รู้สึกตัว

ยกตัวอย่างเช่น วิทยุ ได้ฟังแล้วต้องติดใจ ยิ่งโทรทัศน์ ทั้งได้เห็นทั้งได้ยินด้วย จะต้องเพิ่มกิเลสขึ้นในขณะได้เห็นได้ยินโดยไม่ต้องสงสัย สิ่งเหล่านี้โลกเขาดูเขาฟังไม่มีความเสียหายเพราะเขาเป็นโลก มิใช่เป็นพระเป็นนักบวช แต่เรื่องของธรรมที่เกี่ยวกับนักบวชแล้ว ต้องมีความเสื่อมเสียทางด้านจิตใจลงเป็นลำดับ และก่อนที่เขาจะปิดสถานีทุกๆ แห่ง เขาต้องประกาศรายการว่า เวลาเท่านั้นประกาศเรื่องนั้น เวลาเท่านั้นจะออกเรื่องนั้น อย่างนี้ทุกๆ วันไป เราผู้คอยเงี่ยหูฟังและดูด้วยความสนใจใคร่ต่อรายการนั้นๆ ยิ่งกว่าพระโอวาทคำสอนของพระพุทธเจ้า จะต้องฝังลงที่จิตใจแบบถอนไม่ขึ้น หรือแบบไม่ยอมถอยเอาเลย พอจวนถึงเวลาเขาประกาศและออกตามรายการเท่านั้น แม้จะมีธุระจำเป็นในหน้าที่ของสมณะ เช่น ถึงเวลาทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ศึกษาเล่าเรียน ท่องจำ เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาอบรมจิตใจ และฟังโอวาทจากครูอาจารย์ ต่างก็ปล่อยวางเสียสิ้นไม่มีอันใดเหลือ กลายเป็นเรื่องของรายการต่างๆ ทำหน้าที่แทนเป็นประจำไปเสียหมด เพราะฉะนั้น จิตจึงกลายเป็นโลกโดยตลอด แม้อาการของกาย วาจา ใจ ทุกส่วนก็เคลื่อนไหวไปตามเรื่องเหล่านั้นเสียสิ้น แล้วเราจะหาพระ ความประเสริฐ ความสงบเยือกเย็นใจจากธรรมของพระพุทธเจ้าได้ที่ตรงไหน เมื่อเรื่องเป็นอย่างนี้แล้ว เราจะหามรรคผลนิพพานที่ไหนมา เพราะมรรคผลนิพพานไม่ได้เกิดจากสิ่งเหล่านั้น

การบวชหรือการปฏิบัติธรรมมุ่งเพื่อจะแก้สิ่งกังวลและมัวหมองจากจิตใจของตนให้ได้รับความสงบเยือกเย็นเพราะเหตุแห่งธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นเครื่องอบรมเท่านั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์หนังสือเพลิน จะสามารถทำจิตใจของนักบวชเราให้ได้รับความสงบเยือกเย็น และกลายเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด สามารถสั่งสอนประชาชนให้มีศีลธรรมอย่างถึงจิตถึงใจ ได้ความเชื่อ ความเลื่อมใสฉลาด และเคารพพระศาสนา มาจากสิ่งเหล่านี้ไม่มีเลย นอกจากจะเป็นที่ดูถูกเหยียดหยามของประชาชนพุทธบริษัทและคนต่างชาติถือศาสนาอื่นเท่านั้น

ฉะนั้น เราทุกท่านผู้เป็นนักบวชและนักปฏิบัติ จงเทิดทูนตนเองและพระศาสนาด้วยข้อปฏิบัติอันถูกต้องตามหลักธรรม จะเป็นความเจริญแก่ตนและชาติบ้านเมือง ถ้าไม่เช่นนั้นก็จะกลายไปว่าพระกับฆราวาสไม่เห็นมีอะไรผิดแปลกกัน เพราะลำพัง

ผ้าเหลืองอยู่ในร้านค้าต่างๆ มีถมเถไป เพียงผ้าเหลืองเท่านั้นเป็นสิ่งอำนวยประโยชน์ได้แล้ว ร้านค้าไตรจีวรมีทั่วไปจะเอาสักเท่าใดก็ได้ เขาไม่จำเป็นจะต้องเข้ามาในวัด การที่เขาเข้ามาในวัดเนื่องจากเขามีความเชื่อความเลื่อมใสในพระสงฆ์องค์นั้นๆ ในวัดนั้นๆ เขาไม่มีความเชื่อความเลื่อมใสและก้าวเข้ามาในวัดเพราะพระมีวิทยุ เพราะพระมีโทรทัศน์ และเพราะพระมีหนังสือพิมพ์หนังสือเพลิน และเพราะพระมีโรงลิเกละครโรงระบำที่เต้นรำต่างๆ และโรงหมัดโรงมวยอยู่บนกุฏิ คืออยู่ในโทรทัศน์ มีเครื่องประกาศโฆษณาอยู่ในกุฏิคือวิทยุ และมีข่าวอยู่บนกุฏิคือหนังสือพิมพ์ สิ่งเหล่านี้มีถมไปในร้านค้า เอาเงินใส่รถยนต์ไปซื้อ บรรทุกรถไฟไปก็ไม่หมด ไม่เป็นสิ่งที่จะให้ประชาชนเป็นที่เคารพเลื่อมใสได้จากกิจการของพระที่ทำไปโดยวิธีนี้ และจะให้เป็นที่ไว้วางพระทัยของพระพุทธเจ้าได้ที่ตรงไหน

เมื่อเราปฏิญาณตนว่าเป็นศิษย์พระตถาคต แต่ทำกาย วาจา ใจ ของตนให้ล้มละลายไปตามกระแสแห่งโลกอย่างเต็มที่เช่นนี้แล้ว จะให้เขากราบสนิทได้อย่างไร วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ โรงลิเก ระบำ โรงหมัดโรงมวย และการละเล่นต่างๆ ฆราวาสเขามีไม่อดไม่จำเป็นที่เขาจะพยายามแบกร่างเข้ามาสู่วัด โดยสละเวล่ำเวลาและกิจการต่างๆ ทั้งเงินทองของมีค่าทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามาในวัด การที่เขาเข้ามาในวัดก็เพื่อจะกราบไหว้พระซึ่งเป็นเพศที่เย็นและความประพฤติปฏิบัติเป็นที่จับจิตจับใจเป็นที่เคารพเลื่อมใส เป็นที่ไว้วางใจ เป็นที่ดับทุกข์ดับร้อนสำหรับผู้มีความทุกข์ร้อนภายในใจให้จืดจางหายไปได้ เพราะอำนาจแห่งเพศของพระ ข้อปฏิบัติของพระ และโอวาทของพระที่กล่าวออกด้วยหลักธรรมอันเยือกเย็นซึ่งเกิดจากข้อปฏิบัติของพระจริงๆ ขอให้ทุกท่านจงตระหนักใจในเรื่องที่กล่าวมา

เวลานี้ศาสนากำลังจะล้มเหลวในตัวของเราเอง ส่วนในคัมภีร์ที่ท่านจารึกหรือพิมพ์เก็บรักษาไว้ในตู้หรือที่ต่างๆ ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ไม่บกพร่องหรือสูญหายไปแม้แต่น้อย แต่มันบกพร่องสำหรับผู้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัย แม้ตนเองก็ไว้ใจตนเองยังไม่ได้ แล้วจะให้คนอื่นมาไว้ใจตนได้ที่ไหน โลกร้อนวิ่งเข้ามาพึ่งเรา เราก็กลายเป็นเพลิงทั้งกองไปเสีย จึงไม่ทราบว่าใครจะเป็นที่พึ่งพิงของใครได้

พระพุทธเจ้าปรากฏว่าเป็นที่พึ่งของโลก และพระสงฆ์สาวกปรากฏว่าเป็นสรณะของโลก เป็นที่ร่มเย็นของโลก แม้โลกเขายังละกิเลสไม่ได้ก็ตาม ขณะที่เขาเข้ามาเฝ้าพระพุทธเจ้าและมากราบไหว้พระสงฆ์ เขายังได้รับความแช่มชื่นเบิกบานจิตใจ โดยมีความรู้สึกว่าได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าผู้บริสุทธิ์ ทั้งส่วนพระกาย พระวาจา และส่วนแห่งพระทัย และได้เข้ากราบไหว้พระสงฆ์สาวกผู้มีศีลบริสุทธิ์ ทรงไว้ซึ่งศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ แม้เขาจะไม่ได้สมบัติอันล้นค่าอย่างพระพุทธเจ้าแลสาวกได้ก็ตาม เพียงเขาก้าวเข้ามาพึ่งพิงร่มเงาของพระเท่านั้น ก็ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขอบอุ่นใจไปนาน

แต่เมื่อเขาก้าวเข้ามาสู่วัดของพวกเราแล้ว เห็นแต่วิทยุ เห็นแต่โทรทัศน์ และเห็นแต่หนังสือพิมพ์หนังสือเพลินเกลื่อนอยู่ในวัด ในกุฏิพระ พูดออกคำใดเป็นการบ้านการเมือง พูดเป็นโลกเป็นสงสารไปหมด กิริยาที่ทำทั้งหมดเป็นอาการของฆราวาส จิตที่คิดออกมา ทุกๆ อาการที่เคลื่อนไหว ล้วนแต่เป็นการบ้านและการเมืองทั้งนั้น ไม่มีมารยาทอันสงบพอเป็นเครื่องหมายแห่งสมณะเหลืออยู่บ้างเลย แล้วจะให้โลกไว้ใจและกราบไหว้ใครลงได้อย่างสนิทใจ และจะให้เขาฝากจิตฝากใจ ฝากเป็นฝากตายไว้กับใคร เมื่อนักบวชผู้รักษาศาสนาอันเป็นบ่อแห่งความร่มเย็นได้กลายเป็นกองเพลิงไปหมดทั่วทุกหนทุกแห่งอย่างนี้ แล้วเราจะหาว่าโลกไม่ดีมันไม่ได้ โลกเขายังดีเพราะยังรู้จักแสวงหาที่พึ่ง ไม่เหมือนพระเราซึ่งกำลังเห่อกันทำลายที่พึ่งของตน คือข้อปฏิบัติ ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคผลนิพพาน

โลกเคยเป็นโลกมาแต่กัปไหนกัลป์ใด แม้พระพุทธเจ้าก็อุบัติขึ้นในโลกและอาศัยโลกเป็นอยู่ตลอดวันพระองค์ปรินิพพาน ไม่เคยได้ยินว่าพระองค์อดอยากขาดแคลนเพราะโลกเขาไม่สนใจ พระสงฆ์สาวกก็เช่นเดียวกัน ต่างก็มีความเป็นอยู่โดยสมบูรณ์บริบูรณ์ ชีวิตจิตใจเป็นอยู่ด้วยอาหารปัจจัยซึ่งออกมาจากโลก คือญาติโยมทั้งนั้นเป็นผู้อุปถัมภ์ดูแลด้วยความสนอกสนใจใคร่ต่อบุญกุศลจริงๆ พระพุทธเจ้าและสาวกท่านเป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** คือเนื้อนาบุญของท่านด้วย เป็นเนื้อนาบุญของโลกให้ได้รับความร่มเย็นอย่างท่านด้วย

ส่วนพวกเราจะเป็นเนื้อนาอะไร และจะทำความร่มเย็นให้โลกอาศัยได้แค่ไหน เมื่อตนก็กำลังร้อนเพราะการแสวงหาไฟมาเผาตนเองอยู่ตลอดเวลา นี่แลเรื่องพระศาสนาล่มจมในนักบวชของพวกเราผู้ไม่สนใจในข้อปฏิบัติ เมื่อโลกเขาจะว่ากล่าวตักเตือนก็ลำบาก เพราะเห็นแก่ผ้าเหลืองอันเป็นองค์แทนพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระเกียรติอันสูงสุด เป็นแต่มองดูพระด้วยความสลดสังเวชใจในลูกศิษย์ของพระตถาคต เมื่อเลยตามเลยทำไปๆ จนเคยชินติดสันดานถึงขั้นไร้ความสำนึกแล้ว เลยกลายเป็นผู้หมดยางอายต่อการตำหนิติเตียนไปเสียสิ้น ใจจึงกลายเป็นโลกไปเสียทั้งดวงในร่มผ้าแห่งกาสาวพัสตร์

ที่ถูก เราควรจะคิดถึงใจของเรา เพียงเราจะก้าวเข้าสู่วัดหาครูอาจารย์องค์นั้นๆ ในวัดใดก็ตาม ก่อนจะก้าวเข้าไป เราต้องคิดจนเต็มใจเหมือนกันว่าควรจะก้าวเข้าไปหาอาจารย์องค์ไหน อยู่วัดอะไร เมื่อก้าวเข้าไปหาท่านแล้ว อาจารย์องค์นั้นๆ เป็นอย่างไร พอจะให้ความร่มเย็นและอุบายต่างๆ เป็นกำลังใจให้ได้รับความเชื่อความเลื่อมใสมากน้อยเพียงไรหรือไม่ เราต้องคำนึงเหตุผลดี–ชั่วด้วยกันทุกคน คิดอ่านไตร่ตรองดูอย่างละเอียดถี่ถ้วนจนแน่วแน่ในใจแล้ว จึงตัดสินใจเข้าไปหาอาจารย์องค์นั้นๆ นี่เพียงเราเองก็ยังคิดอย่างนี้

โลกย่อมมีความรู้สึกคือหัวใจอันเดียวกัน ร้อน ใครๆ ต้องทราบ เมื่อเป็นเช่นนี้ สถานที่เย็นและบุคคลเย็นจะไม่ทราบอย่างไร และในขณะเดียวกัน สถานที่ร้อนและบุคคลร้อน เขาก็ต้องทราบเช่นเดียวกัน หัวใจของเราร้อนเรายังทราบได้ หัวใจของประชาชนต้องทราบในความรู้สึกของตัวเองด้วยกันทั้งนั้น และพยายามเสาะแสวงหาสิ่งที่จะเป็นคุณแก่ตนเอง แต่ความสุขที่เกิดจากโภคทรัพย์ส่วนนั้น เขาแสวงหาของเขาเองโดยไม่มาเกี่ยวข้องกับพระ แต่การปกครองจิตใจ ปกครองบ้านเรือนครอบครัวสถานที่การงานและวงสังคมนั้นๆ ต้องอาศัยธรรมเป็นเครื่องปกครอง ยิ่งเป็นผู้มุ่งความสุขทางด้านจิตใจโดยเฉพาะด้วยแล้ว ก็ยิ่งเห็นวัดและพระสงฆ์เป็นของสำคัญและจำเป็นยิ่งกว่าสิ่งเหล่านั้น แล้วใครจะสามารถให้ความร่มเย็นแก่ตัวเองและแก่โลกซึ่งเป็นอันดับที่สอง นอกจากทำตัวให้มีความร่มเย็นภายในใจแล้วให้ความร่มเย็นแก่คนอื่นได้

เพราะพระพุทธเจ้าพระองค์ทำความร่มเย็นในพระทัยก่อน แล้วจึงทำความร่มเย็นแก่โลกด้วยพระเมตตาตลอดวันเสด็จปรินิพพาน สาวกทั้งหลายก็ทำหน้าที่ให้ความร่มเย็นแก่โลกโดยถ่ายทอดกันมาเป็นลำดับ นับแต่วันสำเร็จมรรคผลตรัสรู้ธรรมจากพระพุทธเจ้าด้วยข้อปฏิบัติของตน

ส่วนพวกเราจะให้ความร่มเย็นแก่ใจตนเองด้วยอะไร นอกจากหลักธรรมที่กล่าวมานี้เท่านั้น จะไม่มีอะไรเป็นเครื่องร่มเย็นสำหรับหัวใจของพระเรา และไม่มีอะไรจะให้ความร่มเย็นแก่โลกนอกจากธรรม คือความร่มเย็นที่มีอยู่ภายในใจอันเกิดจากข้อปฏิบัติของเรา แล้วถ่ายทอดแก่ท่านผู้ประสงค์ความร่มเย็นมาอาศัยพึ่งพิงกับพระจะเป็นกาลเป็นคราวหรือชั่วระยะหนึ่งก็ตาม จะให้นอกไปจากพระโอวาทคำสอนของพระพุทธเจ้านี้ไม่มี

คำว่า **มัชฌิมา** มีความหมายแค่ไหน ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นธรรมที่ตายตัวอยู่เสมอ ไม่มีการยักย้ายผันแปรไปจากมัชฌิมาถึงความเป็นอื่นแม้แต่บทเดียวบาทเดียวคาถาเดียว ในบรรดาพระโอวาทที่ประทานไว้แล้ว เหตุใดผลจึงไม่ปรากฏเป็นที่พึงพอใจสำหรับพวกเราเหมือนครั้งพุทธกาลเล่า หรือจะอวดฉลาดหาว่าพระศาสนาเรียวแหลม อะไรเรียวแหลมบ้าง ถ้าจะพูดถึงเรื่องอริยสัจธรรมทั้งสี่ มีอยู่ในกายในใจของพวกเราหรือไม่ หรือมีอะไรบกพร่องไปบ้าง พระพุทธเจ้าสอนให้กำหนดรู้ทุกข์พิจารณาเรื่องทุกข์ จะเป็นหินลับปัญญาให้คมกล้าสามารถตัดกิเลสตัวลุ่มหลงอันสืบเนื่องมาจากอวิชชาเสียได้ด้วยอำนาจของมรรคคือปัญญา จะปรากฏเป็นนิโรธขึ้นมาที่ใจดวงนี้

นี่ธรรมที่กล่าวนี้ก็มีอยู่ในกายในจิตนี้ทั้งนั้น ถ้าเราสนใจตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว ผลเป็นเครื่องตอบแทนจากข้อปฏิบัติชอบ ใครจะมาบังคับหรือกีดกันไม่ได้ เพราะคำว่ามัชฌิมานั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับใครๆ เป็นศูนย์กลางแห่งธรรมอยู่เสมอ ศูนย์กลางทั้งข้อปฏิบัติและศูนย์กลางทั้งผลจะพึงได้รับ ไม่เข้าใครออกใครทั้งนั้น เมื่อเราปฏิบัติให้ถูกต้องตามสวากขาตธรรมที่พระองค์ประทานไว้แล้วอย่างตายตัว ฉะนั้นขอให้ทุกท่านจงอย่าประมาทนิ่งนอนใจ จะเสียวันเสียเวลาและชีวิตจิตใจไปวันละเล็ก

ละน้อย ตายแล้วได้ประโยชน์อะไร ประโยชน์จะได้ในขณะที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น ตายแล้วหมดราคา แม้อวัยวะยังมีอยู่ยังไม่สลายจากกันก็ตาม พอความรู้สึกออกจากร่างแล้วเขาเรียกว่าคนตายกันทั้งนั้น และจะทำประโยชน์อะไรได้เล่า เพราะศีล สมาธิ ปัญญา พระนิพพาน ไม่เคยปรากฏมีในคนตาย ตลอดปฏิปทาทุกข้อ พระองค์ไม่ได้ทรงประทานให้แก่คนตาย แต่ประทานให้ไว้สำหรับคนเป็นที่มีความรู้สึกดี–ชั่ว, สุข–ทุกข์อยู่เท่านั้น

วันนี้ได้อธิบายเรื่องพระของพระพุทธเจ้า และพระในสมัยของพระพุทธเจ้ากับพระของพวกเราอยู่ ณ บัดนี้ว่าเป็นพระที่ต่างกันอย่างไรบ้าง เพื่อให้ท่านผู้ฟังซึ่งเป็นนักปฏิบัติด้วยกันได้วินิจฉัยและสนใจแก้ไขตนเอง เมื่อพระของเราได้บกพร่องไปในส่วนไหน แล้วจะได้ปรับปรุงพระของตนให้สมบูรณ์ขึ้นมาตามพระโอวาทคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ผลตอบแทนจะกลายเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าขึ้นมาโดยหลักธรรมชาติ คือความบริสุทธิ์ภายในใจของตน จัดเป็นพระที่แท้จริง และเป็นพระไม่เสียทีที่ได้ครองผ้ากาสาวพัสตร์ปฏิบัติตามพระโอวาทของพระพุทธเจ้า ได้รับทั้งเหตุที่ชอบและผลเป็นที่พึงพอใจ

พระของพระพุทธเจ้าก็ดี พระของสาวกก็ดี ได้ปรากฏขึ้นจากการทวนกระแสโลก ไม่ใช่เกิดขึ้นจากการวิ่งตามกระแสโลกเหมือนอย่างพวกเรา ซึ่งกำลังวิ่งตามกระแสของโลกอยู่ในขณะนี้ กระแสของโลกนั้นพึงทราบดังนี้ สิ่งใดที่เป็นข้าศึกต่อใจ แต่ใจชอบคิดชอบใฝ่ฝัน พึงทราบว่านั่นคือการวิ่งตามกระแสของโลก คำว่า โลก ไม่ได้หมายถึงใคร แต่หมายถึงหัวใจของเราโดยเฉพาะ หัวใจย่อมหมุนเวียนต่อตนเองและหลอกลวงตนเองเสมอ โดยยึดสิ่งแวดล้อมภายนอกมาเป็นตัวเหตุ แล้วทำความหมุนตัวเองให้เป็นไฟเผาตัวอยู่ตลอดเวลา ที่เรียกว่าใจหมุนไปตามกระแสของโลก แล้วเกิดความร้อนขึ้นมาภายในใจของตน แต่เราอย่าไปเข้าใจเอาเองว่าโลกได้เป็นข้าศึกต่อเรา แท้จริงอะไรทั้งหมดในโลกไม่เคยเป็นข้าศึกต่อใครทั้งนั้น นอกจากตัวเป็นข้าศึกต่อตัวเองทุกความเคลื่อนของกาย วาจา ใจ ที่หมุนไปตามกระแสของโลกโดยไม่หยุดยั้งเท่านั้น ไม่มีอันใดเป็นข้าศึกต่อเราได้เลย

เพราะเหตุนั้น การบวชในพระศาสนานับว่าเป็นผู้มีโอกาสเต็มที่กว่าใครๆ แม้ทางรัฐบาลก็ให้สิทธิพิเศษแก่ผู้บวชเป็นพระเป็นเณรในพระพุทธศาสนา โดยไม่หวังอะไรเป็นผลตอบแทนจากการใช้สิทธิพิเศษ นอกจากการหวังบุญกุศลต่อผู้บวช และหวังให้ช่วยเป็นกำลังสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนเพื่อความสงบสุขของประเทศชาติบ้านเมืองทางด้านจิตใจ อันเป็นการส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลอีกทางหนึ่งในการประกอบคุณงามความดีเพื่อตนและส่วนรวม

ถ้าเราทั้งหลายซึ่งเป็นนักบวชไม่สามารถเดินตามรอยของพระพุทธเจ้าได้แล้วก็ไม่ทราบว่าใครจะเดินได้ในโลกมนุษย์นี้ คำว่า **รุกฺขมูลเสนาสนํ** เป็นต้น บรรดาฆราวาสผู้ครองเรือนทั่วๆ ไปจะทำอย่างนักบวชไม่ได้ คำนี้พระพุทธเจ้าพระองค์สอนพระของท่านเพื่อให้เข้าถึงแก่นของพระที่แท้จริง ท่านสอนอย่างนี้ ที่ไหนเป็นที่สงัดวิเวกเป็นป่าเป็นเขา เป็นที่ควรแก่การเพาะสันติธรรมภายในใจของพระท่านเพื่อเป็นประโยชน์มหาศาลแก่ผู้บำเพ็ญและแก่โลกทั่วๆ ไป พระองค์ท่านสอนพระของท่านให้ไปอยู่ให้ไปบำเพ็ญในสถานที่เช่นนั้น ท่านสอนให้ไป สอนให้อยู่ด้วยความกล้าหาญไม่อาลัยในชีวิตจิตใจ เป็นก็มอบไว้กับพระธรรมคือคติธรรมดา ตายก็มอบไว้กับหลักแห่งสวากขาตธรรม ดำเนินตามธรรมที่พระองค์ตรัสชอบแล้วเสมอไป เพื่อนิยยานิกธรรมนำตนให้พ้นจากทุกข์โดยถ่ายเดียวเท่านั้น

บรรดาสาวกในครั้งพุทธกาล ท่านเดินก้าวหน้าด้วย **สุปฏิปนฺโน** เสมอไปอย่างนี้ไม่ได้เดินแบบถอยหลังเหมือนอย่างพวกเราเดินอยู่ในขณะนี้ การเดินถอยหลังเป็นอย่างไรตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับเครื่องสัมผัส ใจกับธรรมารมณ์เหล่านี้ แม้จะเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งกระทบกันเข้า ก็พร้อมที่จะถอยหลังเข้าสู่ความยินดียินร้ายและติดพันในทางใจ ซึ่งเป็นลักษณะแห่งการยอมจำนนต่อสิ่งแวดล้อมอย่างราบคาบตลอดกาล ไม่มีการต่อสู้พอหวังมีชัยชนะติดมือขึ้นมาบ้าง ทุกขณะที่อารมณ์มาเฉียดๆ เท่านั้น จิตวิ่งถอยหลังอย่างสิ้นท่าทุกที แล้วจะหวังวิวัฏฏะคือพระนิพพานจากการก้าวหน้าของนักถอยหลังมาแต่ที่ไหน เพราะสิ่งใดที่จะเป็นภัยต่อตนเองแล้วชอบคิดชอบปรุงและชอบเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ทั้งนี้พึงทราบว่าเดินถอยหลังทั้งนั้น

พระธรรมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ที่พระพุทธเจ้าทรงรู้ทรงเห็น และประทานให้พวกเราทั้งหลายได้สดับรับรสอยู่ทุกวันนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากการถอยหลัง ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากการท้อแท้อ่อนแอ ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากความเห็นแก่ลิ้นแก่ปากความอยากหิวโหย ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากความเห็นแก่หลับแก่นอน ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากการหึงหวงในชีวิตจนเลยขอบเขต แต่ธรรมเกิดขึ้นจากความอาจหาญร่าเริงต่อความเพียร เกิดขึ้นจากการสละเป็นสละตายต่อหลักความจริงคือพระธรรมเสมอไป จนกลายเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นมาด้วยความรอดตายให้เราทั้งหลายได้กราบไหว้พระองค์ท่านผู้รอดตาย และพระธรรมที่เกิดขึ้นจากความรอดตายของพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสาวกอรหันต์ ลูกศิษย์พระตถาคตผู้รอดตาย ซึ่งก็ต้องสวมรอยพระบาทของพระองค์ท่านมาด้วยความรอดตายเหมือนกัน ก่อนจะปรากฏองค์เป็นสาวกผู้ลือนามแต่ละท่านๆ

ฉะนั้น ขอให้พวกเราทุกท่านจำแนวทางของพระพุทธเจ้าไว้ว่าท่านดำเนินอย่างไร เราต้องดำเนินตามอย่างถึงจิตถึงใจ จะสมคำว่า **ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ** เราขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่งจริง และพระสาวกท่านดำเนินการอย่างไรจึงเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์วิมุตติพระนิพพาน พ้นจากแก่งกันดารนี้ไปได้ ไม่หมุนเวียนเกิดเวียนตายเหมือนอย่างสัตว์โลกทั่วๆ ไป เราต้องน้อมมาเป็นคติข้อเตือนใจตลอดกาล จะสมคำว่า **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** เราขอถึงพระสงฆ์องค์เลิศเป็นที่พึ่งจริง ไม่เช่นนั้นจะเป็นโมฆบุรุษ ถือเพศนักบวชทำตนเป็นพระอาศัยชาวบ้านเขากิน แล้วกลายเป็นกาฝากขึ้นในวงแห่งพระศาสนาโดยอาศัยผ้ากาสาวพัสตร์เป็นโล่บังหน้าเกาะชาวบ้านเขากิน

เช่น บางคนเขาว่า นักบวชเป็นกาฝากเกาะชาวบ้านกิน นี้ไม่ใช่เป็นการตำหนิผิดเสียทีเดียว ยังมีถูกซึ่งควรรับไปพิจารณาสำหรับท่านผู้มีธรรมในใจไม่ลำเอียง เพราะนักบวชอาศัยเกาะชาวบ้านเขากินโดยไม่ได้รับผลประโยชน์อะไรจากตัวเอง และไม่ได้ทำโลกให้เจริญด้วยอุบายใดๆ ที่จะให้เขาเกิดความเฉลียวฉลาดและเกิดความร่มเย็นเพราะเหตุแห่งการมาคบค้าสมาคมกับพระได้เลยนั้นมีจำนวนไม่น้อย พระประเภทนี้เรียกว่าพระกาฝาก เพราะเกาะชาวบ้านเขากินเปล่าๆ

เรียนวิชาทางโลกด้วยเพศของพระ ความประพฤติทางกาย วาจา ใจ กลายเป็นโลกไปเสียสิ้น ไม่มีความสนใจใคร่ต่ออรรถธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่อาศัยชาวบ้านเขากินโดยไม่ต้องซื้อต้องหา ศาลาในวัด ก็เขาสละทรัพย์สร้างขึ้นให้อยู่ กุฏิทุกหลัง ก็เป็นภาระของประชาชนช่วยกันสละทรัพย์ปลูกสร้างขึ้นให้อยู่ ถาด กระโถน ถ้วย จาน ฯลฯ เครื่องใช้ภายในวัดในกุฏิ ก็เป็นของประชาชนมีศรัทธานำมาถวายไว้เพื่อให้ความสะดวกของพระเณรในวัด แต่แล้วก็ทำงานในหน้าที่ของโลกไปเสีย ให้ผิดจากหลักธรรมของสมณะซึ่งควรจะทำตามหน้าที่ของตนผู้เป็นนักบวชตามแนวทางที่องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทานไว้ กลับกลายเป็นอย่างอื่นไปเสีย เช่นนี้เรียกว่าพระกาฝาก ทำบ้านเมืองให้ล่มจมไปได้ และทำพระศาสนาวัดวาอาราม ตลอดเพื่อนฝูงซึ่งเป็นเพศอันเดียวกันให้ล่มจมไปด้วยโดยไม่มีความผิด แต่อาศัยเพศอันเดียวกันทำให้เปื้อน

ถ้าเป็นพระประเภทนี้ แม้เขาจะติเตียนว่าเป็นพระกาฝาก พระเกาะชาวบ้านกิน นั้นจัดเป็นการตำหนิที่ชอบธรรม เพราะเป็นการตำหนิเพื่อให้ผู้ผิดแก้ไขส่วนบกพร่องของตน ไม่ใช่ตำหนิเพื่อเป็นการล้างผลาญพระศาสนาและนักบวชที่ดีทั่วๆ ไปให้ล่มจมไปด้วย เพราะพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายไม่ได้ทำอย่างนี้ ท่านอาศัยชาวบ้านเขามาเสวยและมาฉันนับแต่วันเสด็จออกทรงผนวชด้วยกันทั้งนั้น แต่พอยังธาตุขันธ์และชีวิตให้เป็นไปวันหนึ่งๆ เพื่อความเพียรและความอยู่สบายในทิฏฐธรรมเท่านั้น

อยู่ที่ไหนก็เพียร ไปที่ไหนก็เพียร อดก็เพียร อิ่มก็เพียร ในอิริยาบถทั้งสี่เต็มไปด้วยความเพียร ไม่ทรงละความเป็นศาสดาของโลกด้วยพระอิริยาบถใดๆ ทรงเป็นศาสดาอยู่ตลอดเวลาและทุกๆ พระอาการที่เคลื่อนไหว แม้พระสาวกก็ทำหน้าที่ในความเป็นสาวกอย่างสมบูรณ์ ไม่มีบกพร่องในอิริยาบถใดๆ เพื่อผู้ใคร่ต่อการศึกษาในความเคลื่อนไหวของท่านให้ได้รับประโยชน์ทุกเวลา เพราะพระพุทธเจ้าแลสาวกต้องเป็นครูสอนโลกทุกๆ ความเคลื่อนไหว ไม่เพียงก้าวขึ้นบนธรรมาสน์อาสนะแล้วจึงจะจัดเป็นศาสดาสอนโลก ทรงเป็นศาสดาและสาวกอยู่ตลอดเวลา เป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของท่านและของโลกอยู่ตลอดกาล

พระที่กล่าวนี้ไม่ใช่พระกาฝาก เป็น **พระปุญฺญกฺเขตฺ** ของโลกให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ใครมีข้อข้องใจไปปรึกษาอรรถธรรม จะเป็นข้อลี้ลับหรือจะเป็นทางโลก คือทางบ้านเรือนครอบครัวก็ตาม เกิดการทะเลาะเบาะแว้งไม่ลงกันได้ เมื่อนำเรื่องข้องใจที่ตนไม่สามารถแก้ไขได้ไปกราบทูลหรือเรียนศึกษากับท่าน ท่านอาจจะให้อุบายต่างๆ มาเป็นเครื่องพยุงน้ำใจ แล้วปฏิบัติตามพระโอวาทของท่าน สามารถจะยังสิ่งร้าวรานให้กลับกลายเป็นของดีขึ้นมาและกลับใช้ได้อีกต่อไป ฉะนั้น จึงควรจะเทิดทูนว่าพระโอวาทนั้นเป็นคุณแก่โลก

ผู้เป็นนักบวชประพฤติตนตามพระโอวาท ก็กลายเป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชา ให้เป็นเนื้อนาบุญของโลก ให้โลกได้รับความสุขความเจริญ ให้โลกได้บุญได้คุณ ให้โลกได้รับความเฉลียวฉลาดและมีความอบอุ่น เพราะมีพระปฏิบัติเป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ไว้เป็นหลักใจในวัดหรือนอกวัด วัดมีมากเท่าไร โลกก็มีความร่มเย็นมาก และพระมีมากเท่าไร โลกยิ่งมีความอบอุ่นและร่มเย็นมาก เพราะเหตุใด เหมือนวัตถุเครื่องใช้สอยและอาหารการบริโภคมีมาก ย่อมทำความสะดวกสบายให้แก่ประชาชนและบรรดาสัตว์ทั่วๆ ไปไม่ให้อดอยากขาดแคลน มีความสุขความเจริญทั่วหน้ากัน ความเบียดเบียนกันและกันก็น้อยลง

แต่ถ้าตรงกันข้าม วัดและพระมีมากเท่าไรก็ยิ่งเป็นภัยต่อโลกมากขึ้น ไม่ใช่คำว่าพระคือนักบวชจะเป็นคุณต่อโลกโดยถ่ายเดียวตามที่เข้าใจกันก็หาไม่ พระที่กลายเป็นพิษเป็นภัยเป็นข้าศึกต่อโลกก็ยังมี ดังที่เห็นๆ กันอยู่ในสมัยปัจจุบันทุกๆ วันนี้ ท่านทั้งหลายก็พอจะทราบได้ด้วยหูด้วยตาของตนเอง จากการประกาศในหน้าหนังสือพิมพ์บ้าง ทั้งทางวิทยุบ้าง (จนถึงกับรัฐบาลก็ยังหวั่นวิตก ไม่ไว้ใจในพระประเภทนี้) นี่คือพระที่เป็นข้าศึกต่อโลก อาศัยข้าวของเขามากิน แล้วยังกลับเป็นศัตรูต่อชาติ ต่อพระศาสนา ต่อพระมหากษัตริย์ และต่อรัฐธรรมนูญ นี่คือพระที่เป็นข้าศึกไม่ใช่เป็น **พระปุญฺญกฺเขตฺ** ของตน และ **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของโลก

บัดนี้เราทั้งหลายได้มีโอกาสวาสนาอำนวยมาบวชในพระพุทธศาสนา มุ่งหน้าจะเป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของตน เพื่ออันดับต่อไปจะได้เป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของพระศาสนา

และของชาติบ้านเมือง ตลอดกุลบุตรสุดท้ายภายหลังให้เป็นความรุ่งเรืองได้แล้วไซร้ จงเป็นผู้มีความสนใจใคร่ต่อข้อปฏิบัติ อย่ามีความเกียจคร้านและสะเพร่ามักง่ายซึ่งไม่ใช่ทางเดินของนักปราชญ์ พระพุทธเจ้าไม่ทรงพาเดิน และอย่าเห็นสิ่งที่จะเป็นข้าศึกแก่ตนและส่วนรวมว่าเป็นของดี การอันใดถ้าผิดจากความเป็นสมณะ จงงดเว้นทันที จงดำเนินตนอยู่ในกรอบแห่งศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางเดินของนักบวชผู้มุ่งแดนแห่งความพ้นทุกข์ แม้โลกเขาไม่ได้บวช ก็จะพลอยได้รับความร่มเย็นเหมือนอย่างเราได้รับความสะดวกและร่มเย็นจากโลกอยู่ทุกวันนี้ เช่น กุฏิ ศาลา ที่พักอาศัย เป็นมาจากโลกให้ความอนุเคราะห์ เครื่องอาศัยทุกอย่างที่ได้ครองตัวมีชีวิตเป็นมาล้วนแล้วแต่โลก คือศรัทธาญาติโยมช่วยกันทะนุบำรุง นี่โลกให้ความร่มเย็นแก่พวกเราได้อย่างนี้

ส่วนเราจะสามารถให้ความร่มเย็นแก่โลกด้วยวิธีใด เพราะเราไม่ได้ทำไร่ทำนาซื้อขาย แต่นาของเราคือ **ปุญฺญกฺเขตฺ** อันเกิดจากประพฤติดีปฏิบัติชอบในตัวเราเอง โลกเขาไม่ได้บวชในพระศาสนาก็ควรจะอาศัยเราได้ เมื่อเรามี **ปุญฺญกฺเขตฺ** เช่นเดียวกับเราอาศัยเขาฉะนั้น จงเทียบเคียงดูคุณของโลกกับคุณของพวกเราจะควรปฏิบัติต่อกันให้สม่ำเสมอ อย่ามองดูโลกตัวเท่าหนู มองดูเราตัวเท่าพระ แต่จงมองดูพระกับโลกคือคนตาดำๆ ด้วยกัน มีความรู้สึกอันเดียวกัน ต่างฝ่ายต่างมีบุญคุณต่อกัน

คนเราโดยมากมักมีนิสัยชอบดูถูกเหยียดหยามต่ออีกฝ่ายหนึ่ง เนื่องจากมองข้ามตัว โดยเห็นคนอื่นตัวเท่าหนู เห็นตัวเราเท่าตัวช้าง จึงเห็นช้างมีราคา เห็นหมูหมาเป็นสัตว์ต่ำ ที่ถูกควรให้อภัยต่อสัตว์โลกด้วยกัน ย้อนเข้ามาหาพระกับญาติโยมออกจากคนๆ เดียวกัน ต่างฝ่ายก็มีคุณค่าด้วยกัน ต่างก็อาศัยกัน โปรดพากันสำนึกในตัวเรากับโลกสม่ำเสมอกันอย่างนี้

ศีล อย่าพึงเข้าใจว่าจะเป็นหน้าที่ของใครรักษาให้บริสุทธิ์ นอกจากเราผู้มีหน้าที่พร้อมอยู่แล้ว **สมาธิ** คือความมั่นคงของใจ ก็ใจเราเป็นอะไรจึงไม่มั่นคง เพราะใจเป็นโลกจึงหาความมั่นคงไม่ได้ ถ้าใจเป็นธรรมแล้วจะหนีความมั่นคงไปไม่ได้ คำว่าใจเป็นโลกนั้น เพราะใจกระเพื่อมอยู่ตลอดเวลา ความกระเพื่อมของใจเพราะความเขย่า

ตนเอง เช่น น้ำแม้จะใสสะอาด แต่ถูกเขย่าอยู่เสมอ ย่อมจะขุ่นอยู่โดยดี นี่ใจของเรา ตามธรรมดาก็ขุ่นมัวอยู่แล้ว ยิ่งถูกเขย่าด้วยตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับเครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์กับใจ คลุกเคล้ากันเข้าแล้วกลายเป็นจิตขุ่นมัวขึ้นมา เมื่อใจขุ่นมัวเพราะเรื่องของโลกล้วนๆ จะให้เป็นธรรมคือความใสสะอาด ความสงบ เยือกเย็น และความสุขความเจริญได้อย่างไร

ถ้าใจเป็นธรรม ทำตามพระโอวาทที่พระองค์ทรงสั่งสอน เช่น ท่านสอนว่าจงฝึกจิตด้วยความเพียร เราก็ทำตามท่านด้วยความเพียร บังคับจิตด้วยสติเป็นพี่เลี้ยงพาดำเนิน มีปัญญาเป็นเครื่องส่องทาง จิตดำเนินตามแถวแห่งธรรมแล้วจะเป็นไปเพื่อความสงบ โดยถ่ายเดียว จะไม่เป็นโลกขึ้นมาในใจดวงนั้น พระพุทธเจ้าและสาวกท่านเป็นธรรม เพราะท่านดำเนินตามธรรม เรามุ่งเป็นธรรม ธรรมนั้นเป็นธรรมของพระพุทธเจ้าและเคยได้ปรากฏผลในพระองค์และสาวกมาแล้ว เมื่อเรานำมาปฏิบัติกลับกลายเป็นโทษต่อเรา มีอย่างที่ไหน ไม่เคยมีในที่ไหนๆ และไม่เคยมีในคัมภีร์ใดด้วย และจะไม่มีในกาลต่อไปด้วย

ถ้าเราได้ปฏิบัติตามพระโอวาทซึ่งเป็นธรรมทั้งแท่งแล้ว เราจะกลายเป็นธรรมขึ้นมาภายในใจ เริ่มแต่ความสงบในสมาธิเป็นขั้นๆ ตามอำนาจแห่งการฝึกฝนทรมานของตน แล้วกลายเป็นสมาธิที่ละเอียด และปัญญาที่พิจารณาไตร่ตรองในความเคลื่อนไหวของใจตลอดอวัยวะทุกส่วนแห่งร่างกาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แยกส่วนแบ่งส่วนดูให้ชัดเจน ดูทั้งภายในภายนอกในส่วนแห่งกายนี้ ส่วนใดที่เป็น **อตฺตา** แฝงขึ้นมาคิดค้านธรรมของพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ว่า **อนตฺตา** มีไหม ส่วนใดที่เป็นความสุขฝืนธรรมที่ตรัสไว้ว่า **ทุกฺขํ** มีไหม และมีธรรมชาติใดที่เที่ยงทนถาวรสามารถขัดฝืนธรรมที่ตรัสไว้ว่า **อนิจฺจํ** มีไหม ในอวัยวะของเราทุกๆ ส่วน เมื่อค้นดูแล้วก็เต็มไปด้วยไตรลักษณ์คือ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ซึ่งเป็นธรรมล้วนๆ ทั้งนั้น

ใจที่เป็นไปในธรรมขั้นสูงไม่ได้ ก็เพราะฝืนธรรมล้วนๆ จึงกลายเป็นโลกล้วนๆ ขึ้นมา ผลอันได้รับคือไฟเผาตัวเองให้รุ่มร้อนทั้งวันทั้งคืน ไปที่ไหนก็ร้อน อยู่ที่ใดก็ร้อน อยู่ในบ้านก็ร้อน อยู่ในวัดก็ร้อน อยู่ในป่าก็ร้อน ขึ้นไปอยู่บนภูเขาก็ร้อน อยู่ร่มไม้ก็ร้อน

อยู่ในที่กลางแจ้งก็ร้อน หาความเย็นไม่มี แม้ที่สุดอิ่มก็ร้อน หิวกระหายก็ร้อน หนาวก็ร้อน ร้อนก็ยิ่งร้อนเพิ่มทั้งกายทั้งใจ ร้อนทั้งวันทั้งคืนภายในใจไม่มีเวลาสร่างและบรรเทาเบาลงได้ เพราะไม่มีน้ำที่ไหนมาดับไฟกองนี้ได้ นอกจากน้ำคือธรรมโอสถเท่านั้นที่เกิดจากข้อปฏิบัติอันถูกทางจึงจะสามารถดับไฟได้ กลายเป็นความร่มเย็นขึ้นมาที่ใจดวงนั้น

การพิจารณาขันธ์ทุกๆ ขันธ์ จงถือไตรลักษณ์เป็นทางเดินของปัญญา พิจารณาลงจุดนั้นเสมอ จะเป็นไตรลักษณ์ใดไม่ผิดทาง ขอให้ชัดเจนด้วยปัญญาเป็นสำคัญกว่าอื่น จะดูทุกข์ก็ให้ชัดเจน เพราะทุกข์มีอยู่ภายในกายในใจตลอดเวลา ทำไมจะไม่เห็นทุกข์ก็เราเป็นคนทุกข์เอง เราพิจารณาทุกข์ที่เกิดขึ้นกับเราทำไมจะไม่เห็น พระพุทธเจ้าและสาวกดูทุกข์ของท่านและทุกข์ทั่วๆ ไป ทำไมท่านจึงเห็น เราดูทำไมจะไม่เห็นความรู้สึกคือใจเป็นอันเดียวกัน ความแปรสภาพแห่งส่วนต่างๆ ในร่างกายและจิตใจของเรากระเทือนถึงกันอยู่ตลอดเวลา ทำไมจึงไม่รู้

จงดูสิ่งเหล่านี้ด้วยปัญญา เวทนาก็เกิดแล้วดับ ดับแล้วเกิด ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งสุขทั้งทุกข์ มันเกิดดับกลับไปกลับมาอยู่เช่นนี้ จะถือเอาตัวจริงจากสิ่งเหล่านี้ได้ที่ไหน เพราะขันธ์ทั้งห้าคือไตรลักษณ์ ทั้งรูปธรรมและนามธรรมแต่ละอย่างๆ เป็นไตรลักษณ์อย่างสมบูรณ์ จึงไม่อธิบายไปมาก เมื่อปัญญาได้สอดส่องค้นคว้าอยู่ตลอดเวลา มีสติเป็นเครื่องกำกับรักษา ปัญญาเป็นเครื่องฟาดฟันขุดค้นสิ่งที่มีอยู่ในกายในจิตทั้งภายในภายนอก ความรู้แจ้งเห็นชัดจะต้องเปิดเผยขึ้นมาที่ใจทันที อะไรจะมาปิดบังลี้ลับปัญญาไม่ได้ เพราะอำนาจของปัญญาแทงทะลุปรุโปร่งไปหมดทั่วทั้งโลกธาตุ ไม่มีอันใดจะอาจเอื้อมปิดบังปัญญานี้ได้ และสามารถแทงตลอดไปหมดทุกหนทุกแห่งโดยไม่มีขอบเขตจนเห็นแจ้งขึ้นในตนเอง ฉะนั้น จงสนใจในปัญญา แม้จะเป็นความราบรื่นต่อการดำเนินเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าและสาวก ท่านก็ดำเนินด้วยสติปัญญาอย่างนี้เหมือนกัน อย่าเข้าใจว่าท่านแหวกแนวไปคว้าเอาอะไรมาดำเนินให้นอกเหนือจากสติปัญญาและธรรมที่ท่านสอนไว้นี่เลย

เราดำเนินตามพระโอวาทที่ประทานไว้แล้วโดยถูกต้อง จะผิดพลาดจากหลักความจริงและผลที่มุ่งหวังไปไม่ได้ ถ้าได้ดำเนินตาม **สฺวากฺขาตธรรม** แล้ว ผลยังจะกลายเป็นอย่างอื่น พระธรรมจะเรียกว่า **สฺวากฺขาตธรรม** และเป็น **นิยยานิกธรรม** ไปไม่ได้ ที่เป็นได้อย่างนี้เพราะธรรมของพระองค์ยืนหลักตายตัวต่อเหตุผล ทนต่อการพิสูจน์ตลอดกาล เพราะฉะนั้น ปัญหาข้อนี้จึงไม่ขึ้นอยู่กับธรรมว่าจะลำเอียงไปมา แต่ขึ้นอยู่กับเราจะต้องพิสูจน์ตัวเองเป็นลำดับไป

จงเป็นผู้มีสติรู้ตัวเอง และมีปัญญาวิพากษ์วิจารณ์เรื่องของตัวเสมอไป เพราะหน้าที่ของเราซึ่งเป็นนักบวชมีเท่านี้ กิจการของโลก เรื่องของโลก ต้องยกให้โลกเขา เราอย่าไปเกี่ยวข้องเสียดาย แต่การปฏิบัติถูกต้องตามพระโอวาทเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์โดยชอบแล้ว จงถือเป็นกิจจำเป็นและหน้าที่ของเราโดยเฉพาะ กิเลสตัวใดอาจเอื้อมเข้ามา จงบังคับกำจัดออกให้หมดด้วยน้ำใจกล้าหาญของนักบวช อย่ายอมให้เข้ามาเกี่ยวข้องพัวพันกับจิตได้ จงพิจารณาตามที่กล่าวมานี้ กายทั้งท่อนมีเต็มอยู่ในตัวของเราจะไม่รู้อย่างไรเล่า ความรู้เห็นทางกายนี้ชัดเจนด้วยปัญญาฉันใด สภาพภายนอกทั่วๆ ไปซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกัน ต้องรู้เห็นชัดเจนด้วยปัญญาฉันนั้น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ประกาศตัวอยู่ตลอดเวลา อกาลิโก ถ้าปัญญาได้หยั่งลงสู่กองขันธ์ซึ่งเป็นคลังแห่งไตรลักษณ์แล้วต้องรู้ เมื่อรู้จริงแล้วต้องปล่อยวางทันทีจะยอมทนทุกข์ ถือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นตนต่อไปอีกอย่างไร และจะไม่เห็นกระแสของใจซึ่งเที่ยวพลุกพล่านในอาการทั้งหลายเหล่านั้นตลอดทั้งวันทั้งคืนได้อย่างไร

ก็อะไรเล่าเป็นตัวโจรผู้ก่อเหตุแห่งความไม่สงบอยู่ทุกขณะ และเป็นข้าศึกตัวลือนามแห่งไตรภพ เริ่มพิจารณาเบื้องต้นก็เห็นว่ารูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ว่าเป็นข้าศึก เมื่อรู้แจ้งชัดด้วยปัญญาแล้ว สภาพนั้นก็เป็นสัจจะของจริงตามสภาพของตนๆ ไม่ปรากฏว่าเป็นข้าศึกต่อผู้ใด น้อมปัญญาย้อนหลังเข้ามาพิจารณารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ว่าเป็นข้าศึกแก่ตน แต่แล้วสิ่งเหล่านี้ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับสภาวะที่พิจารณาผ่านมาแล้วโดยเป็นสัจจะของจริงอันเดียวกัน ไม่เคย

ตั้งตัวเป็นข้าศึกต่อผู้ใด แล้วอะไรเล่าเป็นกงจักรหมุนตัวเองอยู่ขณะนี้ อะไรเป็นผู้คว้าน้ำเหลวอยู่ตลอดเวลา อะไรเป็นผู้ฉลาดแต่กลับโง่ต่อตัวเอง อะไรเป็นผู้ชนะเขาแต่กลับแพ้ตัวเอง อะไรเป็นผู้หมุนไปตามสภาวะทั้งหลาย และถือสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นตนเป็นสมบัติของตน แต่ตนกลับเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้นโดยไม่รู้สึกตัว

เมื่อปัญญาได้พิจารณายอกย้อนจนรวมตัวแล้ว ไม่เห็นมีอะไรแม้แต่สิ่งเดียวจะประกาศตนออกมาว่าเป็นตัวกิเลสตัณหา วัฏฏะพาหมุนเวียนเปลี่ยนตัวเองให้เป็นไปต่างๆ ภายใต้วงล้อของจักรตัวใด มีสิ่งเดียวคือวัฏจิตที่ท่านให้นามว่า **อวิชชา** เป็นนักท่องเที่ยว นักล่าภพล่าชาติความเกิดๆ ตายๆ จนเจ้าตัวหลงความเป็นมาผ่านมาของตัวเอง ไม่ทราบว่าได้เที่ยวล่าภพล่าชาติไปที่ไหนบ้าง รู้และจำไม่ได้เลย นี่คือวัฏจิต จิตดวงท่องเที่ยว และธรรมชาตินี้ไม่มีเครื่องมือใดๆ จะสามารถพิสูจน์ขุดค้นและทำลายได้ นอกจากสติกับปัญญาประกอบกับองค์ความเพียรพิจารณาไม่หยุดยั้งเท่านั้นจึงจะสามารถทำลายธรรมชาตินี้ได้

ปัญญาทำการถากถางสิ่งปกคลุมทั้งภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ทั้งภายในคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ออกจนหมดสิ้น ยิ่งเห็นกระแสของอวิชชาและตัวอวิชชาปรากฏตัวอย่างเต็มที่ และจะได้ปฏิเสธสภาวะทั้งหลายว่ามันไม่ใช่ตัวกิเลสตัณหาและไม่ใช่วัฏจักรแต่อย่างใด นอกจากความรู้รู้ที่แสดงตัวอยู่ตลอดเวลาผู้เดียวเท่านั้น ปัญญาขุดค้นลงไปว่าผู้รู้นี้เป็นอะไรอีก พิจารณาลงไปก็เห็นแต่ไตรลักษณ์เต็มตัวในวัฏจิตดวงนั้น ฉะนั้น ธรรมชาตินี้จึงเป็นกงจักรและเป็นโลกอย่างเต็มดวง เพราะถ้าไม่เป็นไตรลักษณ์ จะเป็นโลกและเป็นสมมุติไปไม่ได้ ต้องเป็นวิมุตติไป ความดี ความชั่ว สุข-ทุกข์ ซึ่งเป็นสมมุติเกิดมาจากไหน นอกจากจะเกิดจากจิตอวิชชาซึ่งเป็นตัวสมมุติด้วยกัน นี่เรื่องของปัญญา มาถึงขั้นนี้แล้วกลายเป็นปัญญาอัตโนมัติหมุนรอบตัวอยู่ตลอดเวลาไม่มีใครมาบังคับ เรื่องของตนมีมากมีน้อย ผิด-ถูก ดี-ชั่ว หยาบ-ละเอียด จะรู้เท่าทันและปล่อยวางไปเป็นลำดับไม่รีรอ จะทนทานและปิดบังปัญญาไว้ไม่ได้

เรื่องดี–ชั่ว, สุข–ทุกข์ เป็นต้น จะปรากฏขึ้นจากจิตอวิชชานั้นทั้งหมด และเห็นจิตอวิชชานั้นเป็นตัวกิเลสตัณหา ตัวกงจักรและตัวสมมุติอย่างเต็มดวง ธรรมชาตินี้ได้ถูกปัญญาสกัดฟาดฟันลงโดยไม่หยุดยั้ง ถึงกับตั้งตัวอยู่ไม่ได้ ที่มั่นของวัฏจิตคืออวิชชา ก็แตกกระจายลงในขณะนั้น ปัญหาโลกแตกซึ่งเคยครองหัวใจมาเป็นเวลานานแสนกัปนับไม่ถ้วน ก็ได้แตกกระจายหายสูญไปพร้อมๆ กันกับอวิชชาได้ดับไป ธรรมอัศจรรย์ซึ่งมีอยู่ในที่แห่งเดียวกันแต่ไม่เคยปรากฏตัวเพราะอำนาจของอวิชชาปิดบังไว้อย่างมิดชิด ก็ได้ปรากฏขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะเดียวกันกับอวิชชาดับไป ธรรมชาติที่รู้ว่าวัฏจักรหรืออวิชชาดับไปนั่นแล ท่านให้นามว่า **วิวัฏฏะ** หรือ **สอุปาทิเสสนิพพาน** คือนิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังครองขันธ์อยู่

เมื่อถึงธรรมชาตินี้แล้ว จะว่าเป็นศิษย์พระตถาคตหรือไม่ว่าก็ตาม เพราะไม่ขึ้นอยู่กับคำพูดจาหรือดำริคิดเอาเฉยๆ แต่ขึ้นอยู่กับหลักธรรมชาติ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **"ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเราตถาคต"** ต้องเห็นทางข้อปฏิบัติด้วย เห็นทางความรู้ความฉลาดด้วย ปัญญาด้วย เห็นในหลักธรรมชาตินี้ด้วย เป็นสักขีพยาน ฉะนั้นจงพากันดำเนินตามอธิบายมานี้ คำว่า วิมุตติพระนิพพาน ทุกท่านจะได้ถามใครที่ไหน เพราะเป็นธรรมตายตัวอยู่กับข้อปฏิบัติที่พระองค์ประทานไว้อย่างตายตัวแล้ว ขอให้ดำเนินแบบตายตัว สละเป็นสละตายเพื่อปฏิบัติ สมบัติอันล้ำค่านั้นจะเป็นของเรา เพราะพระพุทธเจ้าไม่ทรงผูกขาดเฉพาะพระองค์เดียว เป็นส่วนของใครของเราทุกท่าน ขอแต่ให้ดำเนินตาม **สฺวากฺขาตธรรม** คำว่า **นิยยานิกธรรม** การรื้อถอนตนออกจากสังสารจักร จะเป็นเรื่องของเราได้รับผลอย่างแน่นอน

การแสดงธรรมเพื่อบรรดาท่านผู้ฟังทั้งหลายที่ได้มารวมกันหลายท่าน และได้โยกย้ายมาจากสถานที่วิเวกต่างๆ ได้มารวมกันวันนี้ เห็นว่าเป็นโอกาสอันควร จึงได้แสดงธรรมในฐานะเป็นกันเองให้ฟัง จงนำไปไตร่ตรองแล้วปฏิบัติต่อตนเองเพื่อความเป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของตน และเป็น **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของโลกให้ได้รับความร่มเย็น เป็นที่พึ่งจิตพึ่งใจ พึ่งเป็นพึ่งตายแก่ประชาชนทั้งหลาย จงระลึกถึงคำว่า **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของตนเป็นข้อที่หนึ่ง และ **ปุญฺญกฺเขตฺ** ของโลกข้อที่สองจะตามมาเอง เพราะเป็นธรรมเกี่ยวโยงกัน จงอย่าพากันหลงลืม **ปุญฺญกฺเขตฺ** ดังกล่าวมา

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขอบุญญานุภาพแห่งองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์ จงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลายมีความสะดวกกายสบายใจ ทั้งปฏิปทาเครื่องดำเนินจงเป็นไปตามพระโอวาทคำสอนของพระพุทธเจ้า จนถึงจุดหมายปลายทางคือแดนแห่งวิมุตติหลุดพ้นไปได้ดังใจหมายโดยเร็วพลันทุกๆ ท่านเทอญ

หลักของพระศาสนา

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๗

ท่านผู้กำลังเริ่มฝึกหัด โปรดได้จดจำวิธีที่ท่านอธิบายให้ฟังไว้และนำไปปฏิบัติ ส่วนจะปรากฏผลหรือไม่นั้น เราอย่าคาดคะเนและอย่าเป็นอารมณ์ ขอให้หลักปัจจุบัน คือระหว่างจิตกับอารมณ์ที่พิจารณาอยู่ มีลมหายใจเป็นต้น ให้มีความสัมผัสรับรู้กันอยู่ นี่แลจะเป็นเครื่องหนุนให้เกิดผลขึ้นมา เริ่มแต่ความสงบเข้าไปเป็นลำดับ และเมื่อได้ปรากฏสิ่งใดขึ้นมาภายในใจ แม้ที่สุดความสงบที่ปรากฏขึ้นในขณะที่นั่งฟังเทศน์ก็ดี นั่งภาวนาก็ดี เมื่อถอนออกจากความสงบหรือลุกจากที่นั่งนั้นแล้ว ในวาระต่อไปที่เราจะบำเพ็ญอีกเช่นเดียวกับคราวที่แล้ว โปรดอย่าได้ไปทำความสำคัญในผลที่ได้เคยปรากฏแล้วอย่างใด ซึ่งผ่านมาแล้วเมื่อวานนี้หรือผ่านมาคราวที่แล้ว

เบื้องต้นที่จะปรากฏความสงบขึ้นมาให้เราได้รับเป็นอารมณ์นั้น เรายังไม่มีต้นทุนมาจากไหน หรือไม่มีวี่แววที่ไหนเลยว่าเราจะได้รับผลอย่างนั้น ทำไมครั้งแรกที่เราปรากฏผลเช่นนั้นจึงมีขึ้นภายในจิตใจของเราได้ มีขึ้นปรากฏขึ้นได้เพราะเหตุใด ก็ต้องปรากฏขึ้นเพราะเหตุที่เราบำรุงโดยถูกต้อง คราวต่อมาเราก็กำหนดต้นเหตุนั้นไว้ อย่าให้จิตกลายเป็นเรื่องสัญญาอดีต คือไปคาดหมายในการกระทำที่ผ่านมาแล้ว จิตจะเคลื่อนจากหลักปัจจุบันซึ่งเป็นฐานที่เกิดขึ้นแห่งผล นี่แหละหลักสำคัญ

โดยมากที่วันนี้จิตได้รับความสงบ วันต่อไปไม่สงบนั้น เนื่องจากสัญญาอดีตที่มาหมายในวันนี้ซึ่งล่วงไปแล้ว สิ่งที่เราจะยึดไว้เป็นหลักใจเพื่อการปฏิบัติต่อไปก็คือจิตที่ได้รู้ได้เห็นหรือมีความสงบขึ้นในคราวใดก็ตาม สงบขึ้นเพราะเหตุใด อะไรเป็นเหตุให้จิตได้รับความสงบหรือมีความรู้เห็นต่างๆ เช่นนั้น ให้เรายึดต้นเหตุอันนั้นมาเป็นต้นเหตุในปัจจุบันของเรา ผลจะปรากฏขึ้นเช่นนั้นหนึ่ง หรือแปลกประหลาดยิ่งกว่านั้นหนึ่ง หรือละเอียดยิ่งกว่านั้นไป หนึ่ง

โดยมากผู้ที่บำเพ็ญทางด้านจิตใจที่ได้รับความสงบเยือกเย็นมาแล้ว ขาดความสำรวมระวังภายในตัว ความเพียรก็ด้อย ทีนี้จิตก็มีทางเสื่อมลงไปได้ เมื่อจิตเสื่อมลงไปแล้ว จะพยายามปรับปรุงจิตใจของตนให้มีระดับเช่นที่เคยเป็นมาไม่สามารถทำได้ นี่เพราะเหตุว่าจิตไปยึดเอาเรื่องอดีตเสีย ทั้งๆ ที่ตนกำลังนั่งภาวนา ความมุ่งจะให้เป็นเช่นนั้นๆ ไม่มีผลอันใดเกิดขึ้นนอกจากจะเป็นสัญญาเครื่องรบกวนใจให้ไม่สามารถทำความสงบให้แก่ตัวเองได้เท่านั้น

เพราะฉะนั้น อารมณ์เช่นที่ว่ามานี้ต้องปล่อยวางในขณะที่เราบำเพ็ญ ถือหลักปัจจุบัน เราจะกำหนดจิตกับอารมณ์บทใด กับธรรมบทใด หรืออารมณ์ใดก็ตาม ให้ทำความรู้สึกไว้กับอารมณ์หรือธรรมบทนั้นเท่านั้น โดยไม่ต้องไปคาดว่าผลจะเกิดขึ้นอย่างไร ความสุขที่จะเกิดขึ้นนี้จะมีลักษณะเช่นไร หรือเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจะเป็นเหตุการณ์เช่นไร ดังนี้เป็นต้น เราไม่ต้องไปสนใจ โปรดทำหน้าที่ในวงปัจจุบันที่กล่าวนี้

ไม่ว่าจิตของนักบวช ไม่ว่าจิตของฆราวาส ไม่ว่าจิตของผู้หญิงผู้ชาย ต้องทำความรู้สึกตัวเองอยู่เสมอ และเป็นจิตที่มุ่งต่อความรู้สึกต่างๆ อยู่ด้วยกัน ไม่เคยนอนใจอยู่เฉยๆ โดยปราศจากความรู้ แม้จะหลับก็ยังรู้ว่าหลับ หลับสนิทดีก็รู้ ฝันเรื่องอะไรก็รู้ นี่ก็พอให้เราทราบได้ว่าจิตนี้ไม่เคยละความรู้จากตนเองไปแม้ขณะเดียว เมื่อจิตได้รับธรรมเป็นเครื่องอบรม เป็นเครื่องเกาะเครื่องเหนี่ยวแล้ว จิตจะต้องมีหลักฐานมั่นคงขึ้นโดยลำดับ

เพราะฉะนั้น นับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนถึงปัจจุบัน เวลาอุปัชฌายะท่านจะบวชพระบวชเณร ท่านจึงให้กรรมฐาน ๕ เรียกว่า **ตจปัญจกกรรมฐาน** คือ เกสา โลมา

นขา ทันตา ตโจ ทั้ง ๕ นี้ เพื่อเป็นหลักใจของนักบวชจะได้บำเพ็ญพิจารณา จิตจะได้อาศัยอยู่กับอาการทั้ง ๕ นี้ อาการใดอาการหนึ่งที่ถูกจริตของตนพิจารณาดู เช่น หนังเป็นต้น พิจารณาออกข้างนอก พิจารณาเข้าข้างใน เมื่อความรู้ได้อยู่กับอาการนี้แล้ว ความรู้อาจจะซึมซาบไปสู่อาการอื่นๆ ทั่วสรรพางค์ร่างกายว่ามีลักษณะเช่นไรบ้าง

หลักความจริงที่มีอยู่ในกายนี้ทั้งหมด แม้ท่านจะระบุไว้เพียง ๕ ประการนี้ก็ตาม สิ่งที่ไม่ระบุไว้นอกนั้นจะเป็นสภาพเช่นเดียวกันกับสิ่งทั้ง ๕ ที่กล่าวนี้ทั้งนั้น เมื่อจิตได้เกาะอยู่กับอาการใด มีสติอยู่กับอาการใด จิตจะค่อยรู้เรื่องรู้ราวกับอาการนั้น และทำความเข้าใจตนเองกับอาการนั้นให้ถูกต้อง ต่อจากนั้นจะมีความซึมซาบรู้ไปในส่วนต่างๆ ของร่างกาย บางครั้งก็ปรากฏขึ้นเหมือนกับเราเห็นด้วยตาเนื้อ เห็นชัดจริงๆ จะเห็นส่วนใดก็ตามในส่วนแห่งร่างกายนี้ เมื่อจิตได้เห็นชัด ความสนใจซึ่งเกิดขึ้นในขณะนั้นก็มีมาก จิตก็ตั้งเป็นปัจจุบันได้อย่างเต็มที่ในอาการที่จิตเห็นชัดนั้น นี่ท่านเรียกว่า **“เห็นกาย”** อย่างหนึ่ง

เมื่อจิตได้จดจ่ออยู่กับอาการที่เห็นนั้นแล้ว จะเป็นเหตุให้ความรู้ของจิตนั้นกระจายไปทุกแห่งทุกหนเบื้องบนเบื้องล่างในส่วนแห่งร่างกาย แล้วเกิดความสลดสังเวชภายในร่างกายของเราว่ามีสิ่งบางๆ สิ่งหนึ่งเท่านั้นปกปิดหุ้มห่อไว้ ไม่ได้หนาเท่าใบลานเลย นอกจากนั้นยังเต็มไปด้วยสิ่งที่เราไม่ประสงค์ แต่เพราะเหตุแห่งสติกับปัญญาของเรามองข้ามสิ่งเหล่านี้ไปเสีย จึงเห็นสภาพนี้กลายเป็นตนเป็นตัว เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเขาเป็นเรา เป็นหญิงเป็นชายขึ้นมา แล้วกลับเป็นจุดที่ยึดหมายของอุปาทานอย่างเต็มที่

เมื่อจิตเราได้ปักปันเขตแดนลงในที่ใด ยกอุปมาภายนอก เช่น เราได้ปักปันเขตแดนเอาที่แห่งใดแห่งหนึ่งว่าเป็นของเราขึ้นมา แม้ที่นั้นจะยังไม่มีเครื่องเพาะปลูกต่างๆ ก็ตาม จะมีแต่เพียงที่ดินว่างๆ อยู่เท่านั้น เกิดมีผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาล่วงล้ำเขตแดนของเราเข้า อย่างน้อยก็ต้องต่อว่ากัน มากกว่านั้นก็เป็นถ้อยเป็นความหรือฆ่ากันก็ได้ เพราะเหตุแห่งที่ว่างๆ นั้น ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมีใครมาเกี่ยวข้องเลย

ทีนี้เมื่อเราย้อนเข้ามาสู่อุปาทานในขันธ์ ก็มีลักษณะเช่นนั้นเหมือนกัน ต่อเมื่อเราได้พิจารณาเห็นชัดตั้งแต่ข้างนอกเข้าไปข้างในด้วยอำนาจของปัญญา เรื่องอุปาทานที่จะแทรกสิงอยู่ในอาการใดส่วนใดในร่างกายนี้ จะค่อยถอนตัวออกมาเป็นลำดับๆ ยิ่งได้พิจารณามากเท่าไร ก็ยิ่งเป็นปากเป็นทางให้ถอนอุปาทานได้มากเท่านั้น การปักปันเขตแดนก็เรียกว่าถอดทิ้งไปวันละชิ้นสองชิ้น

เพราะฉะนั้น คำว่ากรรมฐาน ๕ ที่พระอุปัชฌายะมอบให้นั้น จึงเป็นหลักใหญ่สำคัญที่สุดในส่วนแห่งกายนี้ ถ้าจะพูดว่าอริยสัจก็มีอยู่ภายในกายนี้ทั้งนั้น คือ ทุกข์ก็ทุกข์ที่กาย สมุทัยก็หมายถึงความถือกายอันนี้ มรรคจึงหาทางเดินไม่ได้ เพราะเกลื่อนไปหมดตั้งแต่เรื่องของสมุทัยปักปันเขตแดนไว้ทั่วทั้งร่างกาย มรรคคือปัญญาที่จะถอดถอนอุปาทานนี้จึงไม่มีช่องมีทาง ดังนั้นที่ท่านให้อุบายวิธี ๕ ข้อ คือ เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ แก่นักบวช จึงเปรียบเหมือนกับว่าการให้อาวุธเข้าถากถางเพื่อถอดถอนอุปาทานของตนตามส่วนต่างๆ แห่งร่างกายนี้

นับตั้งแต่การพิจารณาขั้นต้นจนมีความชำนิชำนาญสามารถรู้เท่าทันในส่วนแห่งร่างกายทั้งภายนอกภายใน เบื้องบนเบื้องล่าง และรอบทั้งตัว เราจะแยกเป็นส่วนแห่งกองทุกข์ เรื่องของกายนี้ทุกส่วนจะไม่มีส่วนไหนเว้นได้เลยว่าไม่ใช่กองทุกข์ ชิ้นเล็กน้อยเป็นเรื่องกองทุกข์เสียทั้งนั้น ถ้าลงเอาปลายเข็มจดลงไปสักนิดหนึ่ง เราก็จะทราบว่าเรื่องกองทุกข์มันมีอยู่ทั่วสรรพางค์ร่างกาย แม้ปลายเข็มหนึ่งเท่านั้นก็ไม่มีช่องว่างพอจะจรดลงได้ จะเต็มไปแต่เรื่องกองทุกข์ภายในกายของบุคคลคนหนึ่ง เมื่อจิตได้อาศัยอยู่กับส่วนแห่งกายส่วนใดส่วนหนึ่งแล้ว โดยการบังคับไว้ด้วยสติให้ท่องเที่ยวอยู่ตามสรรพางค์ร่างกายนี้ ใจจะมีโอกาสรู้เรื่องของตัวเอง เรื่องของทุกข์ก็จะรู้กันในที่นี่ เพราะทุกข์มีอยู่ที่นี่ ไม่ได้นอกเหนือไปจากสัตว์จากบุคคลนี้เลย

ดังนั้นคำว่า **อริยสัจ** เป็นธรรมลึกซึ้งนั้น จึงไม่เลยความรู้สึกของเราไปได้ อยู่กับความรู้สึกของเราด้วยกัน ถ้าว่าสูง ก็ไม่เลยกายกับใจของสัตว์และบุคคล สมุทัยว่าลึกก็ไม่ลึกไปไหน จะเกิดขึ้นจากความรู้สึกนี้ทั้งนั้น และการพิจารณาเรื่องของกายให้เห็นว่าเป็นทุกข์ก็ดี ให้เห็นว่าเป็นสภาพที่แปรอยู่ตลอดเวลาทั้งส่วนแห่งกายและทางด้าน

จิตใจก็ดี เป็นสภาพที่ปฏิเสธในความเป็นสัตว์เป็นบุคคลทั่วสรรพางค์ร่างกายและจิตใจก็ดี เป็นอุบายวิธีที่จะให้เราได้ถอนอุปาทานที่เรียกว่าเป็นตัวสมุทัยนั้นขึ้นมา ให้ธรรมชาติเหล่านี้ได้อยู่เป็นปกติ ไม่ถูกกดขี่บังคับหรือยึดมั่นถือมั่นจากใจ และให้ใจได้อยู่เป็นสุข ไม่ต้องไปกังวลกับสิ่งใดว่าเป็นเราเป็นของเรา ต่างอันต่างอยู่ นี่ท่านเรียกว่า **"ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ"** รู้เห็นตามเป็นจริงในส่วนแห่งร่างกายทุกส่วนว่าเป็นไตรลักษณ์โดยทางปัญญา จนสามารถถอดถอนอุปาทานออกได้จากส่วนแห่งกายนี้ทุกส่วนไม่มีอันใดเหลือ

อุปาทานของใจที่มาเกี่ยวข้องกับส่วนแห่งร่างกายนี้ได้ถอนตัวไปแล้วก็ต้องเข้าไปสู่จิต แม้พวกเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกี่ยวข้องกับกายนี้ก็ขึ้นอยู่กับเรื่องหัวใจดวงเดียว เมื่อปัญญาของเรามีกำลังเพราะเหตุแห่งการฝึกฝนอบรมอยู่เสมอ ไม่เพียงแต่จะรู้เรื่องของกายซึ่งเป็นส่วนหยาบๆ แม้เรื่องของจิตที่มองไม่เห็นด้วยตาเนื้อแต่ก็รู้อยู่ด้วยใจของตัวเองนั้น ก็จะพ้นจากปัญญานี้ไปไม่ได้ อุบายวิธีที่พิจารณาทั้งหมดที่เรียกว่า **"มรรค"** เป็นอุบายวิธีที่จะถอดถอนเรื่องความถือมั่นสำคัญผิดของตนที่ให้ชื่อว่าสมุทัยทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จะละเอียดหรือสูงไปที่ไหนไม่ได้ นอกเหนือไปจากคนคนนี้เลย คือเรา

ที่เรามองไม่เห็นเรื่องความจริงที่มีอยู่กับตัวเรานั้น เนื่องจากเรามองข้ามเราไปเสียเท่านั้น เรามองข้ามอริยสัจ จึงไม่เห็นอริยสัจที่ประกาศตัวอยู่กับเรา พระพุทธเจ้าก็ดี สาวกก็ดี ที่ว่าตรัสรู้มรรคผลนิพพาน ท่านตรัสรู้อะไร นอกจากจะรู้แจ้งเรื่องอริยสัจทั้งฝ่ายทุกข์และสมุทัยด้วยมรรค แล้วก็กลายเป็นนิโรธ คือความดับสนิทแห่งทุกข์ขึ้นมาทั้งส่วนจิตใจและกายก็หมดกังวล

ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาในครั้งนั้นกับที่เราพิจารณาอยู่นี้ เป็นเรื่องของทุกข์สมุทัยอันเดียวกัน การพิจารณาก็พิจารณาด้วยมรรค คือเรื่องของสติปัญญาอันเดียวกัน นิโรธะ คือความดับทุกข์เป็นลำดับๆ ไปนั้น จะเป็นอื่นมาจากที่ไหน ก็ต้องเป็นเรื่องของอริยสัจอันเดียวกันอีก เพราะฉะนั้น คำที่ท่านตรัสไว้ว่า **"มัชฌิมาปฏิปทา"** จึงไม่เลยจากศูนย์กลางแห่งขันธ์ของเรานี้ มีความเป็นกลางอยู่เสมอ

จิตเราพยายามทำความสงบ เราพยายามเราเอง ความไม่สงบก็คือเป็นเรื่องของเราเอง ผู้พยายามจะทำความสงบและดัดแปลงตัวเองก็คือเรา เหตุใดจึงจะเป็นไปเพื่อความสงบไม่ได้ จะหนีจากความพยายามของเราไปไม่ได้แน่นอน ต้องหยั่งเข้าสู่ความสงบได้

ความสงบของใจมีหลายชั้น สงบบางขณะบางเวลาแล้วถอนขึ้นมาเสีย นี่เรียกว่าความสงบที่เรายังไม่ชำนาญ ความสงบอีกอย่างหนึ่ง พอจิตรวมเข้าไปแล้วถอยออกมาเล็กน้อยแล้วออกรู้สิ่งต่างๆ จะเป็นเรื่องภายนอกหรือเป็นเรื่องภายในของตัวเองแสดงออก แต่ตนไม่รู้ก็เป็นได้อย่างนั้นก็มี นี่จะมีเป็นจำนวนน้อย ในสมัยทุกวันนี้ไม่ค่อยมีมาก แต่จะปฏิเสธว่าไม่มีไม่ได้ นี่ท่านเรียกว่าสมาธิประเภทหนึ่ง **อุปจารสมาธิ** **อุปะ** แปลว่า เข้าไป เข้าไปแล้ว **จาระ** ก็ออกเที่ยวออกรู้สิ่งต่างๆ นี่ให้นามตามธรรมะป่าว่าอย่างนั้น

อัปปนา คือ ความแนบสนิทของสมาธิ แม้จะถอนออกจากสมาธิแล้วมาเป็นจิตธรรมดา ก็ทรงไว้ซึ่งความสงบ ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมไปกับเรื่องอารมณ์ใดๆ ตั้งอยู่ในความสงบของตน มีความเยือกเย็นสบายอยู่เช่นนั้น แม้เราจะคิดปรุงแต่งเรื่องการงานอะไรก็ได้ แต่ธรรมชาติความสงบที่เป็นภาคพื้นของสมาธิประเภทนั้นจะต้องเป็นอยู่เช่นนั้นโดยปกติ เมื่อรวมเข้าไปก็วางกิริยา ปล่อยอาการความคิดความปรุงต่างๆ เสีย อยู่เป็น**เอกจิต** คือมีความรู้อันเดียวเท่านั้นไม่เกี่ยวกับอารมณ์ใดๆ และรวมได้เป็นเวลานาน นี่ท่านเรียกว่า **อัปปนาสมาธิ** ท่านให้ชื่ออย่างนั้น

เรื่องของปัญญาก็มีเป็นขั้นๆ เช่นเดียวกับสมาธิ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ปัญญาก็เป็นปัญญาขั้นหยาบ ขั้นกลาง ขั้นละเอียด ที่เราจะควรใช้ตามขั้นของสมาธิของเราได้ ปัญญาที่เราฝึกหัดใช้เบื้องต้นก็ต้องเป็นปัญญาขั้นหยาบ ต่อเมื่อฝึกหัดอยู่เสมอแล้วก็จะกลายเป็นปัญญาที่มีกำลังขึ้นมาเลื่อนเป็นลำดับๆ ความชำนิชำนาญคล่องแคล่วก็นับวันคล่องแคล่วและชำนิชำนาญ และมีความรวดเร็วขึ้นไปเช่นเดียวกับเรื่องของสมาธิที่ผู้ฝึกฝนอบรมจนพอตัวแล้ว ต้องการจะให้จิตสงบเมื่อไรก็ได้ตามความต้องการ นี่คือความชำนาญของสมาธิที่ได้ฝึกฝนอบรมมาเต็มภูมิแล้ว

เรื่องของปัญญาก็เช่นเดียวกัน ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมเช่นเดียวกันกับเราฝึกฝนอบรมสมาธิ

ไม่ใช่ว่าเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้วจะกลายเป็นปัญญาขึ้นมา เป็นสมาธิขั้นไหนจะกลายเป็นปัญญาขั้นนั้นขึ้นมาตามๆ กันอย่างนี้ก็หาไม่ ต้องอาศัยการฝึก ถ้าหากว่าปัญญาจะเป็นธรรมชาติที่แฝงขึ้นมาพร้อมๆ กันกับสมาธิแล้ว ผู้บำเพ็ญสมาธิจะไม่มีการติดในสมาธิของตนเลย เพราะปัญญาก็มีหน้าที่ที่จะเคลือบแฝงขึ้นมา และทำงานได้เช่นเดียวกันกับสมาธิ หลักที่ถูกต้องก็คือสมาธิก็ให้ถือว่าเป็นสมาธิเสีย ในขณะที่เรานั่งทำความสงบก็ให้เป็นความสงบ ได้รับความสงบแล้วเราจะคิดอ่านไตร่ตรองเรื่องธาตุขันธ์อายตนะ สภาวธรรมต่างๆ จะแยกขยายแบ่งส่วนออกให้เป็นส่วนใดชิ้นใด จะเป็นเรื่องการแตกการสลายการทำลายอยู่ในวงแห่งไตรลักษณ์แล้ว ท่านเรียกว่า **"ปัญญา"**

พยายามฝึกหัดเช่นเดียวกันกับฝึกหัดสมาธิจนปัญญามีความชำนิชำนาญ เช่นเดียวกับสมาธิของเรามีความชำนาญด้วยวิธีฝึกฝนอบรม แล้วปัญญาก็จะรู้หน้าที่การงานของตน ไม่ใช่เราจะต้องบังคับอยู่ตลอดเวลา เมื่อปัญญามีความชำนาญ ก็ก้าวขึ้นสู่ระดับสูงหรือละเอียดเป็นลำดับ จนสามารถเป็นมหาปัญญาเป็นมหาสติไปได้พร้อมๆ กัน เมื่อได้ก้าวเข้าถึงมหาสติมหาปัญญาแล้ว ก็กลายเป็นปัญญาอัตโนมัติเป็นสติอัตโนมัติ เราไม่ต้องบังคับว่าให้รู้สิ่งนั้นให้รู้สิ่งนี้ ให้กำหนดสิ่งนั้นให้กำหนดสิ่งนี้ให้พิจารณาสิ่งนั้นหรือสิ่งนี้ แต่เรื่องของสติกับปัญญาจะกลมเกลียวกันไป เช่นเดียวกับเกลียวเชือกทำงานในหน้าที่ของตนเสมอ สิ่งใดที่มาสัมผัส จะเป็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เรื่องของสติปัญญาจะวิ่งรู้เรื่องสิ่งที่มาสัมผัสได้ทันท่วงที

แต่ปัญญาขั้นที่กล่าวนี้เป็นปัญญาเกี่ยวกับเรื่องนามธรรมล้วนๆ จะไม่เกี่ยวกับเรื่องของกายเลย เพราะกายนี้เพียงสติขั้นกลางก็สามารถจะรู้ ปัญญาขั้นกลางก็สามารถจะถอดถอนอุปาทานได้เพราะความชำนาญในขั้นนี้ แต่เรื่องนามธรรมที่เป็นส่วนละเอียด เช่น ความสุขความทุกข์ที่เป็นส่วนละเอียดปรากฏอยู่ภายในจิตโดยเฉพาะคือสัญญาสังขารที่ปรุงขึ้นกับจิตโดยเฉพาะนี้เป็นส่วนละเอียด จะเป็นเรื่องของปัญญาส่วนละเอียดตามรู้ตามเห็นสุขทุกข์ที่ปรากฏขึ้นกับใจ สัญญา สังขารที่ปรุงขึ้นกับใจ

วิญญาณที่รับรู้สิ่งต่างๆ กระเพื่อมถึงใจ จิตจะยอกย้อนกลับไปกลับมาให้รู้ที่เกิดที่ดับของอาการทั้ง ๔ นี้ ว่าเกิดขึ้นมาจากไหนและดับแล้วไปอยู่ที่ไหน นี่เรียกว่าปัญญาขั้นละเอียด

ปัญญาขั้นนี้จะมีความหมุนตัวเองอยู่เสมอ นอกจากเวลาหลับเท่านั้น จะไม่มีการบังคับบัญชาอะไร นอกจากว่าเราจะได้ยับยั้งเอาไว้เท่านั้น ไม่เช่นนั้นจะไม่มีเวลาพักตัวเลย มีความเพลินในการคิดการค้นการแก้ไขตนเอง ที่ท่านกล่าวไว้ในธรรมะขั้นสูงว่า **อุทธัจจะ** ความฟุ้งของใจ นี่ได้แก่การเพลินในการคิดค้นของตนเองจนลืมตัว เรียกว่าเพลินเกินไป ต่อเมื่อจิตได้ผ่านไปแล้วถึงจะย้อนกลับมารู้ได้ว่ากิริยาที่เพลินเกินไปนี้เรียกว่าเป็นทางผิดทางหนึ่งเหมือนกัน ทำให้ไม่มีเวลาจะพักผ่อนจิตใจให้ได้รับความสงบ มีแต่ทำงานอยู่ตลอดเวลา

เวทนา ความสุข ความทุกข์ ความเฉยๆ ที่ปรากฏอยู่กับใจ สัญญา สังขาร วิญญาณที่ปรากฏออกมาจากใจ จะหมดความหมายกับสิ่งภายนอก เพราะสิ่งภายนอกเหล่านั้นเป็นด้านวัตถุและเป็นส่วนหยาบ จะเป็นเพียงปรากฏขึ้นภายในจิตแล้วก็รับรู้กันและดับไป เกิดขึ้นและดับไปเท่านั้น พยายามสอบสวนทบทวนดูเรื่องความเกิดความดับของอาการทั้ง ๔ นี้โดยทางปัญญาที่ทำหน้าที่ของตนอยู่ทุกเวลาจนสามารถรู้ชัดว่าอาการทั้ง ๔ นี้ กับเรื่องรูปขันธ์นี้มีลักษณะเช่นเดียวกัน แม้จะเป็นด้านวัตถุกับด้านนามธรรมซึ่งไม่เหมือนกันก็ตาม แต่ก็รวมลงในไตรลักษณ์เช่นเดียวกัน

ไม่มีใครจะสามารถไปยึดเอาอาการทั้ง ๔ นี้ว่าเป็นสุข เป็นอัตตา หรือเป็นของเที่ยงได้ มีสภาพแปรเช่นเดียวกัน และยังสามารถจะพิจารณาได้อีกว่า อาการทั้ง ๔ นี้เกิดขึ้นมาจากไหน ฐานที่ตั้งของอาการทั้ง ๔ นี้มีอะไรเป็นที่ตั้ง นอกจากจิตแล้ว อาการทั้ง ๔ นี้จะไม่มีที่ตั้ง นี่ที่พระพุทธเจ้าท่านพิจารณาปัจจยาการ คือความเกิดความดับของสิ่งเหล่านี้ จนสามารถรู้ที่เกิดที่ดับและรู้เท่าทันในจุดนั้นได้อีกด้วย เรียกว่าได้ปล่อยวางฐานที่เกิดแห่งภพแห่งชาติ ฐานที่เกิดแห่งกิเลสตัณหาอาสวะได้แก่จิตดวงนั้นปล่อยวางส่วนแห่งร่างกาย เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไปเป็นลำดับๆ แล้วก็ปล่อยวางธรรมชาติซึ่งเป็นรากฐานของกิเลสตัณหานั้นได้ด้วยปัญญาอีก แล้วกิเลส

ตัณหาจะมีที่ตั้งบ้านตั้งเรือนตั้งภพตั้งชาติที่ไหน ไม่มีที่ตั้ง นี่ท่านเรียกว่าทำลายอวิชชา อวิชชาได้สิ้นสุดลงในจุดนี้ เรื่องอุปาทานทั้งหมดก็ได้ยุติกันลง ความบริสุทธิ์นั้นจึงจะปรากฏภายในท่านผู้รู้นั้นอย่างเด่นชัดในขณะนั้นนั่นเอง

เรื่องภพน้อยภพใหญ่ที่เคยเป็นมา ก็ทราบชัดในขณะนั้นว่าเป็นไปจากธรรมชาติอันเดียวนี้ เป็นผู้พาให้เกิดให้ตาย พาให้ทุกข์ยากลำบาก สูงๆ ต่ำๆ ลุ่มๆ ดอนๆ แห่งภพแห่งชาติแห่งความสุขความทุกข์ ก็ไปจากจุดเดียวนี้ทั้งนั้น นี่เรียกว่าบ่อแห่งความกังวลมีอยู่จุดนี้ ถ้าว่าต้นไม้ ก็คือรากแก้วของต้นไม้ ถ้าว่าภพว่าชาติ ก็รากแก้วของภพของชาติได้แก่จิตอวิชชาที่พัวพันหรือซึมซาบกันอยู่จนไม่ทราบว่าอะไรเป็นจิต อะไรเป็นอวิชชา จนกว่าปัญญามีความสามารถแกล้วกล้าถึงขั้นมหาสติมหาปัญญาแล้ว จึงจะทราบรากฐานที่เกิดแห่งภพแห่งชาติได้โดยชัดเจน พร้อมทั้งทำลายด้วยมรรคญาณ ได้แก่ปัญญาขั้นละเอียด ภพชาติจึงจะสิ้นสุดลงในใจดวงนั้น

นั้นแลที่ท่านว่า **วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, กตํ กรณียํ.** เสร็จกิจในพระพุทธศาสนา กิจอื่นที่จะทำให้ยิ่งกว่านี้ไม่มี คือเราจะทำการถอดถอนอะไรอีก ไม่มีสิ่งที่จะถอดถอน เพราะสมมุติได้สลายตัวลงไปหมดแล้วไม่มีอันใดเหลือ ท่านจึงให้ชื่ออันหนึ่งขึ้นมาว่า **"วิมุตติ"** สมมุตินั้นเราตั้งชื่อด้วยมีความติดใจในสิ่งนั้นด้วย เป็นอุปาทานในสมมุตินั้นด้วย แต่วิมุตติตั้งขึ้นด้วยอำนาจแห่งท่านผู้บริสุทธิ์ตั้ง จึงไม่มีข้อข้องใจอันใดกับชื่อของวิมุตติตั้งไว้ตามอาการเท่านั้น

ทีนี้อริยสัจธรรมทั้ง ๔ ไปอยู่ที่ไหน เมื่อจิตได้ถึงขั้นนั้นแล้ว ทางเดินก็สุดวิสัยหรือว่าปล่อยไว้ตามเป็นจริง ทุกข์ก็ได้สลายตัวไปแล้ว เพราะรากฐานคือสมุทัยได้ถูกถอดถอนขึ้นด้วยมรรค คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นิโรธะก็แสดงตัวขึ้นมาว่าดับทุกข์ ผู้ใดที่รู้ว่าทุกข์ดับ ผู้นั้นไม่ใช่ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เพราะฉะนั้น ธรรมชาตินั้นจึงนอกเหนือไปจากทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อีกทีหนึ่ง นี่หลักของพระพุทธศาสนา

ผู้ปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ไม่ว่าสมัยโน้นและสมัยนี้ ไม่ว่าสมัยใด ขอแต่ได้ดำเนินตามหลักความจริงคือเหตุผลโดยถูกต้อง ผลอันเป็นที่พึงพอใจจะต้อง

แสดงขึ้นได้ด้วยกันทุกราย โดยไม่คำนึงว่าเป็นหญิงเป็นชาย นักบวชหรือฆราวาส อำนาจวาสนานั้นเราสร้างมาด้วยกันทุกคน เราอย่าได้ประมาทอำนาจวาสนาของตน ทุกคนก็ต้องมีกิเลสด้วยกัน เพราะกิเลสยังไม่สิ้นต้องเป็นผู้มีกิเลส จะว่าตนมีวาสนามากน้อยได้อย่างไร ต่อเมื่อมีความรู้ความฉลาดซึ่งเกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรมนี้แล เราจะทราบว่าสิ่งใดมาเป็นข้อข้องใจ หรือสิ่งใดมาเป็นอุปสรรคต่อทางเดินของเรา จะได้พยายามแก้ไขสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่อทางเดินของตนนั้น เราจะได้ก้าวเข้าไปสู่จุดหมายปลายทางเป็นลำดับๆ กิริยาที่เราก้าวไปนั้นก็แสดงว่าเราเพิ่มอำนาจวาสนาของเรานั่นเอง เมื่อเต็มที่แล้วก็ผ่านพ้นไปได้เช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย

ฉะนั้น ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ จึงขออำนาจแห่งคุณพระรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาท่านทั้งหลายให้บำเพ็ญตนจนถึงจุดหมายปลายทางคือวิมุตติหลุดพ้นโดยทั่วกันเทอญฯ

เรียงลำดับอริยภูมิ

พระธรรมเทศนา ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี
เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๗

วันนี้จะแสดงจุดรวมของเรื่องทั้งปวง ทั้งดี ทั้งชั่ว ทั้งสุข ทั้งทุกข์ ให้ท่านผู้ฟังทราบว่ารวมลงที่ไหนกันแน่ โปรดตั้งเครื่องรับไว้โดยถูกต้อง จะทราบเรื่องทั้งมวลว่า **"รวมลงในจิตแห่งเดียวกัน"**

ความมืดก็อยู่ที่นี่ ความสว่างก็อยู่ที่นี่ ความโง่ ความหลง ก็อยู่ในตัวของเรานี้ ความรู้ความฉลาดก็อยู่ในใจของเรานี้ ใจดวงนี้จึงเป็นเหมือนเก้าอี้ตัวเดียว แต่คนรอนั่งบนเก้าอี้มีสองคน ถ้าคนหนึ่งเข้านั่ง อีกคนหนึ่งก็ต้องยืน แต่ถ้าแบ่งกันนั่งก็ได้นั่งคนละซีก เช่นเดียวกับความโง่ความฉลาดแทรกกันอยู่ในใจดวงเดียว จะว่าโง่จริงๆ ก็รู้อยู่ จะว่าหลงจริงๆ ก็ยังรู้อยู่ แต่ถ้าจะว่ารู้จริงๆ ก็ยังมีความโง่ความฉลาดแทรกอยู่ด้วย จึงเทียบกับเก้าอี้ตัวเดียวแต่คนนั่งสองคน ใจดวงเดียวแต่มีความโง่กับความหลงแทรกกันอยู่คนละซีก ถ้าใครมีกำลังมากกว่า คนนั้นก็ได้นั่งมาก ฉะนั้นอุบายวิธีอบรมใจและการประกอบคุณงามความดีทุกประเภท จึงเพื่อกำจัดปัดเป่าสิ่งมัวหมองออกจากใจดวงนี้ ท่านพูดเรื่องคนโง่ เราก็ได้ยินและเข้าใจ ท่านพูดเรื่องคนฉลาด เราก็ได้ยินและเข้าใจ ท่านพูดเรื่องปุถุชนคนหนา เราก็รู้และเข้าใจ ท่านพูดเรื่องพระอริยเจ้านับแต่ชั้นต้นจนถึงพระอริยเจ้าชั้นสูงสุด เราก็รู้และเข้าใจเป็นลำดับ เฉพาะเราเองยังไม่สามารถทำตัวให้เป็นอย่างนั้นได้ แต่มีความสนใจใคร่อยากจะสดับเรื่องราวความดีที่ท่านอบรมมา และทางดำเนินของท่าน ท่านดำเนินอย่างไรจึงเป็นไปเพื่อธรรมเช่นนั้น

เบื้องต้น พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกอรหันต์ผู้ปฏิบัติและรู้เห็นตามพระพุทธเจ้าก็ดี ท่านเป็นคนมีกิเลสประเภทเดียวกันกับพวกเรา แต่อาศัยความพากเพียรพยายามไม่ลดละการบำเพ็ญเพื่อชำระซักฟอกสิ่งมืดมนของใจ ท่านพยายามบำเพ็ญโดยความสม่ำเสมอ ไม่หยุดชะงักหรือทอดทิ้งความพยายามใจที่ได้รับการบำรุงจากปุ๋ยที่ดี คือกุศลกรรมก็ค่อยๆ เจริญขึ้นโดยลำดับ จนสามารถบรรลุธรรมถึงชั้นอริยภูมิอันสูงสุดคือพระอรหัตตผล คำว่า **พระอริยเจ้า** นั้น แปลว่า ผู้ประเสริฐ เพราะธรรมที่ท่านได้บรรลุเป็นธรรมอันประเสริฐมีอยู่สี่ชั้น คือ ดังนี้ ชั้นพระโสดา ชั้นพระสกิทาคา ชั้นพระอนาคาและชั้นพระอรหัตต์

ผู้สำเร็จชั้นพระโสดา ท่านกล่าวไว้ว่า ละสังโยชน์ได้สาม คือ สักกายทิฏฐิ หนึ่ง วิจิกิจฉา หนึ่ง สีลัพพตปรามาส หนึ่ง **สักกายทิฏฐิ** ที่แยกออกตามอาการของขันธ์มียี่สิบโดยตั้งขันธ์ห้าแต่ละขันธ์ๆ เป็นหลักของอาการนั้นๆ ดังนี้ ความเห็นกายเป็นเรา เห็นเราเป็นกาย คือเห็นรูปกายของเรานี้เป็นเรา เห็นเราเป็นรูปกายอันนี้ เห็นรูปกายในอันนี้มีในเรา เห็นเรามีในรูปกายอันนี้ รวมเป็นสี่ เห็นเวทนาเป็นเรา เห็นเราเป็นเวทนา เห็นเวทนามีในเรา เห็นเรามีในเวทนา นี่ก็รวมเป็นสี่เหมือนกันกับกองรูป แม้สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีนัยสี่อย่างเดียวกัน โปรดเทียบกันตามวิธีที่กล่าวมา คือขันธ์ห้าแต่ละขันธ์มีนัยเป็นสี่ สี่ห้าครั้งเป็นยี่สิบ เป็นสักกายทิฏฐิยี่สิบ มีตามท่านกล่าวไว้ว่า พระโสดาบันบุคคลละได้โดยเด็ดขาด แต่ทางด้านปฏิบัติของธรรมะป่ารู้สึกจะคลาดเคลื่อนไปบ้าง เฉพาะสักกายทิฏฐิยี่สิบ นอกนั้นไม่มีข้อข้องใจในด้านปฏิบัติจึงเรียนตามความเห็นของธรรมะป่าแทรกไว้บ้าง คงไม่เป็นอุปสรรคแก่การฟังและการอ่าน เมื่อเห็นว่าไม่ใช่ทางปลดเปลื้องตามนัยของสวากขาตธรรมแล้ว ก็กรุณาผ่านไปอย่าได้ถือเป็นอารมณ์ขัดข้องใจ ผู้ละสักกายทิฏฐิยี่สิบได้เด็ดขาดนั้น เมื่อสรุปแล้วก็พอได้ความว่า ผู้มิใช่ผู้เห็นขันธ์ห้าเป็นเรา เห็นเราเป็นขันธ์ห้า เห็นขันธ์ห้ามีในเรา เห็นเรามีในขันธ์ห้า คิดว่าคงเป็นบุคคลประเภทไม่ควรแสวงหาครอบครัว ผัว-เมีย เพราะครอบครัว (ผัว-เมีย) เป็นเรื่องของขันธ์ห้า ซึ่งเป็นรวงรังของสักกายทิฏฐิที่ยังละไม่ขาดอยู่โดยดี ส่วนผู้ละสักกายทิฏฐิได้โดยเด็ดขาดแล้ว รูปกายก็หมดความหมายในทางกามารมณ์ เวทนาไม่เสวยกามารมณ์ สัญญาไม่จำหมายเพื่อกามารมณ์ สังขาร

ไม่คิดปรุงแต่งเพื่อกามารมณ์ วิญญาณไม่รับทราบเพื่อกามารมณ์ ขันธ์ทั้งห้าของผู้นั้นไม่เป็นไปเพื่อกามารมณ์ คือประเพณีของโลกโดยประการทั้งปวง ขันธ์ห้าจำต้องเปลี่ยนหน้าที่ไปงานแผนกอื่นที่ตนเห็นว่ายังทำไม่สำเร็จ โดยเลื่อนไปแผนก รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

ผู้ละสักกายทิฏฐิยี่สิบได้โดยเด็ดขาด คิดว่าเป็นเรื่องของพระอนาคามีบุคคล เพราะเป็นผู้หมดความเยื่อใยในทางกามารมณ์ดังกล่าวแล้ว ส่วนพระโสดาบันบุคคล คิดว่าท่านรู้และละได้โดยข้ออุปมาว่า มีบุรุษผู้หนึ่งเดินทางเข้าไปในป่าลึก ไปพบบึงแห่งหนึ่งมีน้ำใสสะอาดและมีรสจืดสนิทดี แต่น้ำนั้นถูกจอกแหนปกคลุมไว้ ไม่สามารถจะมองเห็นน้ำโดยชัดเจน เขาคนนั้นจึงแหวกจอกแหนที่ปกคลุมน้ำนั้นออก แล้วก็มองเห็นน้ำภายในบึงนั้นใสสะอาดและเป็นที่น่าดื่ม จึงตักขึ้นมาดื่มทดลองดู ก็รู้ว่าน้ำในบึงนั้นมีรสจืดสนิทดี เขาก็ตั้งหน้าดื่มจนเพียงพอกับความต้องการที่เขากระหายมาเป็นเวลานาน เมื่อดื่มพอกับความต้องการแล้วก็จากไป ส่วนจอกแหนที่ถูกเขาแหวกออกจากน้ำก็ไหลเข้ามาปกคลุมน้ำตามเดิม เขาคนนั้นแม้จากไปแล้ว ก็ยังมีความติดใจและคิดถึงน้ำในบึงนั้นอยู่เสมอ และทุกครั้งที่เขาเข้าไปในป่านั้น ต้องตรงไปที่บึงและแหวกจอกแหนออกแล้วตักขึ้นมาอาบดื่มและชำระล้างตามสบายทุกๆ ครั้งที่เขาต้องการ เวลาเขาจากไปแล้ว แม้น้ำในบึงนั้นจะถูกจอกแหนปกคลุมไว้อย่างมิดชิดก็ตาม แต่ความเชื่อที่เคยฝังอยู่ในใจเขาว่าน้ำในบึงนั้นมีอยู่อย่างสมบูรณ์ หนึ่ง น้ำในบึงนั้นใสสะอาด หนึ่ง น้ำในบึงนั้นมีรสจืดสนิท หนึ่ง ความเชื่อทั้งนี้ของเขาจะไม่มีวันถอนตลอดกาล

ข้อนี้เทียบกันได้กับโยคาวจรภาวนาพิจารณาส่วนต่างๆ ของร่างกายชัดเจนด้วยปัญญาในขณะนั้นแล้ว จิตปล่อยวางจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หยั่งเข้าสู่ความสงบหมดจดโดยเฉพาะ ไม่มีความสัมพันธ์กับขันธ์ทั้งหลายเลย และขณะนั้นขันธ์ทั้งห้าไม่ทำงานประสานกับจิต คือต่างอันต่างอยู่ เพราะถูกความเพียรแยกจากกันโดยเด็ดขาดแล้ว ขณะนั้นแลเป็นขณะที่เกิดความแปลกประหลาดและอัศจรรย์ขึ้นมาอย่างไม่มีสมัยใดๆ เสมอเหมือนได้นับแต่วันเกิดและวันปฏิบัติมา แต่ก็ได้เห็นสิ่ง

มหัศจรรย์ปรากฏขึ้นในเวลานั้น จิตก็ได้ทรงตัวอยู่ในความสงบสุขชั่วระยะกาล แล้วจึงถอนขึ้นมา พอจิตถอนขึ้นมาจากที่นั้นแล้ว ขันธ์กับจิตก็เข้าประสานกันตามเดิม แต่หลักความเชื่อมั่นว่าจิตได้หยั่งลงถึงแดนแห่งความสงบอย่างเต็มที่ หนึ่ง ขันธ์ทั้งห้าคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ได้แยกจากจิตโดยเด็ดขาดในเวลานั้น หนึ่ง ขณะจิตที่ทรงตัวอยู่ในความสงบเป็นจิตที่อัศจรรย์ยิ่ง หนึ่ง ความเชื่อทั้งนี้ไม่มีวันถอนตลอดกาล เพราะความเชื่อประเภท **อจลศรัทธา** ความเชื่อมั่นไม่หวั่นไหวโยกคลอนไปตามคำเล่าลือโดยหาหลักฐานและเหตุผลมิได้ และเป็นความเชื่อมั่นประจำนิสัยของโยคาวจรผู้นั้นจากประสบการณ์นั้นแล้ว ก็ตั้งหน้าบำเพ็ญต่อไปเช่นที่เคยทำมาด้วยความดูดดื่มและเข้มแข็ง เพราะมีธรรมประเภทแม่เหล็กซึ่งเป็นพลังของศรัทธาประจำภายในใจ จิตก็หยั่งลงสู่ความสงบสุขและพักอยู่ตามกาลอันควรทำนองที่เคยเป็นมา แต่ยังไม่สามารถทำใจให้ขาดจากความซึมซาบของขันธ์ได้โดยสิ้นเชิงเท่านั้น แม้เช่นนั้นก็ไม่มีความท้อถอยในทางความเพียรเพื่อธรรมขั้นสูงขึ้นไปเป็นลำดับ ส่วนคุณสมบัติประจำใจของพระโสดาบันบุคคลนั้น คือหลักความเชื่อมั่นประเภทอจลศรัทธา เป็นผู้เชื่อมั่นต่อผลที่รู้เห็นประจักษ์ใจแล้ว และเชื่อมั่นต่อคุณธรรมเบื้องสูงที่ตนยังไม่รู้ไม่เห็น **สมานตฺตตา** ความเป็นผู้วางตนเสมอ ไม่ถือตัวด้วยมานะชนิดใดชนิดหนึ่งกับคนทุกชั้น เป็นผู้มีธรรมครองใจ ไม่ถืออะไรให้ยิ่งกว่าเหตุการณ์ที่เห็นว่าถูกต้องด้วยเหตุผล พระโสดาบันบุคคลยอมรับและปฏิบัติตามทันที ไม่ยอมฝ่าฝืนหลักความจริง ไม่ว่าพระโสดาบันบุคคลจะเป็นคน ชาติ ชั้น วรรณะใด ย่อมให้ความสนิทสนมและความสม่ำเสมอกับคนทั่วไปไม่ลำเอียง แม้คนชั่วที่เคยประพฤติตัวไม่ดีมาแล้ว ตลอดสัตว์ดิรัจฉาน พระโสดาบันบุคคลก็ไม่รังเกียจ โดยเห็นว่าเขากับเราตกอยู่ในวงแห่งกรรมดี-ชั่วเหมือนกัน ใครมีกรรมประเภทใด จำต้องยอมรับตามหลักกรรมที่ตนทำมาและยอมรับตามหลักความจริงที่เขาทำ หรือเขายกเหตุผลขึ้นมาอ้างโดยถูกต้องในขณะนั้นโดยไม่ต้องรื้อฟื้นอดีตคือความเป็นมาของเขา ตลอดชาติ ชั้น วรรณะ มาเป็นอุปสรรคต่อความจริงที่ตนเห็นว่าถูกต้อง รีบยึดถือมาเป็นคติทันที นี้เป็นหลักธรรมประจำอัธยาศัยของพระโสดาบันบุคคล

ถ้าคำที่กล่าวมาด้วยความจนใจทั้งนี้เป็นการถูกต้อง พระโสดาบันบุคคลแสวงหาครอบครัว ผัว-เมีย ก็ไม่ขัดข้องต่อประเพณีของผู้ละสักกายทิฏฐิยี่สิบอันเป็นรวงรังของกามารมณ์ยังไม่ได้เด็ดขาด สักกายทิฏฐิยี่สิบก็ไม่เป็นอุปสรรคแก่พระโสดาบันในทางครอบครัว เพราะเป็นคนละชั้น

ท่านนักปฏิบัติโปรดยึดเอาเข็มทิศจากสวากขาตธรรม นำไปปฏิบัติจนเกิดความรู้ความเห็นขึ้นจำเพาะตน และกลายเป็นสมบัติของตนขึ้นมา นั่นแหละจะมีทางทราบได้ว่างานของเราเป็นงานประเภทหนึ่ง งานของท่านเป็นงานประเภทหนึ่ง แต่รวมผลรายได้เป็นตัวเงินอันเดียวกัน จะได้ร้อยบาท พันบาท หมื่นบาท หรือมากกว่านั้น ก็ทราบชัดว่าเงินจำนวนนี้เกิดจากผลงานที่ตนได้ทำความอุตส่าห์พยายามแสวงหามา มีมากหรือมีน้อยจะเป็นที่อุ่นอกอุ่นใจแก่ตนเอง อาจจะดีกว่าการคาดคะเนทรัพย์ในกระเป๋าของคนอื่น หรือการนำปริมาณทรัพย์ของคนอื่นมาถกเถียงกัน โดยคู่ความทั้งสองไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากความแพ้ความชนะนั้นๆ เลย ทั้งเป็นการตัดทอนสันทิฏฐิโกที่ทรงมอบให้เป็นสมบัติของผู้บำเพ็ญจะรับไปเป็นมรดกให้ลดคุณภาพลง

วิจิกิจฉา คือ ความสงสัย โดยสงสัยว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้วสูญ ถ้าตายแล้วเกิดแต่จะเกิดในภพชาติที่เคยเกิดหรือไม่ หรือจะเกิดเป็นอะไรในภพต่อไป คนตายแล้วเปลี่ยนภพชาติเกิดเป็นสัตว์ หรือสัตว์ตายแล้วเปลี่ยนภพชาติเกิดเป็นคนได้หรือไม่ คนตายและสัตว์ตายแล้วไปอยู่ที่ไหนกัน กรรมดีกรรมชั่วมีจริงไหม? และที่ทำลงไปแล้วให้ผลหรือไม่ ภพหน้าชาติหน้ามีจริงไหม? นรกสวรรค์มีจริงไหม? มรรคผลนิพพานมีจริงไหม? ทั้งนี้อยู่ในข่ายแห่งความสงสัยทั้งนั้น พระโสดาบันบุคคลคิดว่าท่านละได้เพราะท่านรู้เห็นหลักความจริงประจำใจซึ่งเป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งมวลที่กล่าวมาและยังเชื่อกรรมและผลของกรรมอย่างฝังใจแบบถอนไม่ขึ้น ทั้งเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าและพระธรรมว่าเป็นสวากขาตธรรม และเป็นนิยยานิกธรรม สามารถนำผู้ปฏิบัติตามให้ถึงความพ้นทุกข์ได้โดยลำดับอย่างฝังใจอีกเช่นเดียวกัน

ตามหลักความจริงของกฎธรรมชาติแล้ว ไม่มีอะไรสูญในโลก มีแต่ความเปลี่ยนแปลงของสังขารทุกประเภทซึ่งไม่ใช่ธรรมชาติเดิมเท่านั้น เปลี่ยนแปลงตัวเอง

ลงสู่ธรรมชาติ คือธาตุเดิมของเขา และเปลี่ยนแปลงตัวเองจากธรรมชาติเดิมขึ้นมาสู่ธาตุแฝง เช่น เป็นสัตว์ บุคคล เป็นต้น กรรมดี กรรมชั่ว ซึ่งเป็นสิ่งที่มีประจำสัตว์ผู้มีกิเลสเครื่องผลักดันและมีความรู้สึกในแง่ดี-ชั่วต่างกัน จำต้องทำกรรมอยู่โดยดี แล้วกรรมดีกรรมชั่วจะสูญไปไม่ได้ แม้ผลดีผลชั่วซึ่งผู้ทำกรรมจะรับเสวยเป็นความสุข ความทุกข์ จำต้องมีเป็นคู่กันโดยจะเสื่อมสูญไปไม่ได้เหมือนกัน นอกจากผู้ทำใจให้หมดเชื้อจากภพชาติแล้วเท่านั้น จะเป็นผู้หมดปัญหาในเรื่องเกิด-ตาย เพราะการทำดี ทำชั่ว และได้รับผลดี-ชั่ว ทั้งนี้เป็นสาเหตุมาจากเชื้อแห่งภพชาติที่ฝังอยู่ภายในใจเป็นมูลฐาน นอกจากนี้แล้วจะไม่อยู่ในอำนาจคำปฏิเสธและคำรับรองของผู้ใด เช่นเดียวกับความมืด ความสว่าง ตั้งอยู่เหนือโลกธรรมของโลก ฉะนั้น

สีลัพพตปรามาส ท่านแปลว่า การลูบคลำศีลพรต เป็นสังโยชน์เครื่องข้องอันดับสาม การลูบคลำเกิดจากความไม่ไว้ใจ ถ้าเป็นลูกหญิงลูกชาย ก็เป็นที่ไม่ไว้ใจของพ่อแม่ อาจจะทำความหนักใจให้พ่อแม่ได้รับทุกข์อยู่เรื่อยๆ เช่น ลูกหญิงประพฤติตัวไม่สมศักดิ์ศรีของหญิง ทำคุณค่าของหญิงให้ต่ำลง เป็นคนชอบเที่ยว ชอบเกี้ยวผู้ชาย ชอบทำตัวในลักษณะขายก่อนซื้อ ใครชมว่าดี ว่าหญิงคนสวยที่ไหน เกิดความติดใจเชื่อง่าย จ่ายไปโดยไม่คิดมูลค่าเพื่อความเป็นคู่ครอง ไปที่ไหนแฟนคอยแอบแฝงและติดตามเป็นพวงๆ ประหนึ่งเขาร้อยปูนาปลาทะเลไปขายที่ตลาด ครั้นแล้วกลายเป็นเขาร้อยหญิงปรามาส หญิงประเภทนี้เรียกว่าหญิงปรามาส เป็นที่ลูบคลำของชายทั่วๆ ไปด้วย เป็นหญิงปรามาสสำหรับพ่อแม่จะต้องหนักใจในการว่ากล่าวสั่งสอนซ้ำๆ ซากๆ ด้วย เป็นหญิงชอบค้าประเวณีอันเป็นที่อับอายและขายหน้าของวงศ์สกุลด้วย

ถ้าผู้เป็นลูกชาย ก็ทำความหนักใจให้พ่อแม่อีกทางหนึ่ง เช่น ประพฤติตัวเป็นคนเกเร ขี้เกียจเรียนหนังสือและไปโรงเรียน เพื่อนชวนไปเที่ยวและเกี้ยวผู้หญิงที่ไหนเป็นที่พอใจ ไปโดยไม่บอกลาผู้ปกครองทางบ้านและทางโรงเรียนให้ทราบหัวท้ายปลายเท้าเลย ไปแสวงหาความสนุกสนานรื่นเริงโดยวิธีชิงสุกก่อนห่าม ครูทางโรงเรียนเห็นท่าไม่ดีเพราะเด็กขาดโรงเรียนไปหลายวัน เข้าใจว่าเด็กขโมยมาที่บ้าน รีบมาหาผู้ปกครองทางบ้านถามเรื่องราวของเด็กคนเก พ่อแม่ผู้ปกครองทางบ้านเกิดงงงันอั้นตู้

และพูดออกมาด้วยความตื่นเต้นตกใจว่า อ้อ ก็ได้มอบเด็กให้อยู่กับครูที่โรงเรียนแล้ว ทางบ้านก็ไม่สนใจ เพราะเข้าใจว่าเด็กอยู่ประจำที่โรงเรียน เรื่องก็เลยยุ่งกันใหญ่ เพราะผู้ปกครองทั้งสองฝ่ายต่างก็ไม่รู้เรื่องของเด็ก ไฟที่เด็กก่อขึ้นเพื่อประโยชน์เฉพาะตัว จึงลุกลามไปไหม้ทั้งครูผู้ปกครองทางโรงเรียนและพ่อแม่ของเด็กทางบ้านให้กลายเป็นเพลิงทั้งกองไปด้วยกัน ทั้งนี้เป็นเรื่องหนักใจแก่พ่อแม่ไม่น้อยเลย เพราะฉะนั้น ถ้าเป็นลูกชายประเภทที่กล่าวนี้เรียกว่า ชายปรามาส พ่อแม่ต้องทุกข์แล้วทุกข์เล่า สั่งสอนแล้วอบรมเล่า ไม่มีเวลาปิดปากสนิทลงได้เลย ต้องลูบต้องคลำอยู่เช่นนั้น ไม่เป็นอันกินอยู่หลับนอนให้สนิทได้

ถ้าเป็นสามี ก็คือสามีที่ไม่น่าไว้ใจ กลัวจะไปคบชู้สู่แฟนในสถานที่ต่างๆ เวลาลับหูลับตาลูกเมีย เที่ยวพ่วงผู้หญิงตามตรอกตามซอก แล้วนำไฟปรมาณูมาเผาผลาญลูกเมียและครอบครัว เพราะตามธรรมดาผู้ชายชอบเป็นนักเที่ยว นักเกี้ยวผู้หญิงและนักฉวยโอกาส ผู้หญิงคนใดใจลอยพลอยเชื่อง่าย มักจะถูกต้มจากฝ่ายชายเสมอ ผู้ชายที่ไม่ค่อยจะเห็นคู่ครองเป็นของสำคัญ โดยมากมักเป็นคนเสียหายในทางกามารมณ์ เบื้องต้นก็เห็นเหยื่อ (หญิง) ที่ผ่านเข้ามาอย่างลอยๆ นั้นว่าเป็นอาหารว่าง แต่ไม่ได้คำนึงถึงปลาที่ติดเบ็ดจนถึงตายเพราะเหยื่อล่อ ปล่อยเลยตามเลยจึงต้องเสียคน ผู้มีครอบครัวเป็นหลักฐานประพฤติให้หนักไปทางอารมณ์ จึงเป็นความเสื่อมเสียแก่ตนและครอบครัว หญิงผู้มีสามีประเภทชอบแสวงหาอาหารว่างเป็นนิสัย จึงเป็นที่หนักใจยิ่งกว่าภูเขาทั้งลูก กินอยู่หลับนอนไม่เป็นสุข ฉะนั้น สามีประเภทอาหารว่างนี้จึงควรให้นามว่าสามีปรามาสของภรรยา เพราะต้องรับประทานข้าวกับน้ำตา เนื่องจากความประพฤติระแวงจากสามีเสมอ ปล่อยอารมณ์ให้สบายใจสักนิดไม่ได้เลย

ถ้าเป็นภรรยา ก็เป็นภรรยาที่ไม่น่าไว้ใจของสามีเช่นเดียวกัน เป็นคนผลาญทรัพย์กลับใจ มีนิสัยเหมือนวานร (ลิง) ทั้งเป็นคู่รัก ทั้งเป็นคู่เวร ชอบเที่ยวแสวงหาสิ่งแปลกๆ เป็นอาหารในเวลาวิกาลแบบนกค้างคาว กลับมาถึงบ้านก็ทำการเคี่ยวเข็ญสามี ทำท่าตีโพยตีพาย หาโทษร้ายป้ายสีสามี เพื่อหาอุบายหนีจากสามีไปตามชู้ กิจการงานซึ่งเป็นหน้าที่ของแม่บ้านในครอบครัวจะจัดทำไม่นำพา สอดหูส่ายตามองไปมองมา

ล้วนแต่เป็นเรื่องมารยามองทางหาแฟน หนักเข้าก็นำเงินไปมอบให้ชายชู้จ้างคนมาฆ่าสามีของตัวเพื่อครองรักกับเขา ถ้าเป็นหญิงประเภทนี้ ก็ควรให้นามว่าภรรยาปรามาส เพราะก่อกรรมทำเข็ญให้สามีได้รับความทุกข์ทรมานและปวดร้าวในหัวใจไม่มีวันสร่าง ทั้งเป็นการเสี่ยงภัยต่อชีวิตอันอาจเกิดขึ้นจากภรรยาเพชฌฆาตผู้คอยสังหารอยู่ตลอดเวลาที่ได้โอกาส

ถ้าเป็นสมบัติ มีรถราเป็นต้น ก็เป็นที่ไม่น่าไว้ใจ จะขับขี่ไปทางไหนก็กลัวอันตราย ต้องเข้าโรงซ่อมบ่อยๆ ไม่เช่นนั้นก็จะพาเจ้าของไปคว่ำจมดินที่ไหนไม่แน่ทั้งนั้น ต้องตรวจดูเครื่องทุกเวลาก่อนจะขับขี่ไปไหนมาไหน ลักษณะที่กล่าวมาทั้งนี้ เข้าในข่ายของคำว่าปรามาส คือการลูบคลำทั้งนั้น

ถ้าเป็นศีลก็เป็นศีลประเภทล้มลุก คนผู้รักษาศีลก็เป็นบุคคลล้มลุก เดี๋ยวก็ทำศีลให้ขาด เดี๋ยวก็ไปรับศีลใหม่ รับแล้วรับเล่า ขาดแล้วขาดเล่า จนตัวเองก็ไม่แน่ใจว่าตนมีศีลหรือเปล่า ทั้งๆ ที่รับศีลแล้วรับศีลเล่าอยู่นั่นเอง ทั้งนี้หมายถึงศีลของสามัญชนทั่วๆ ไปเพราะรับแล้ววันนี้คราวนี้ แต่วันหน้าคราวหน้าต้องรับอีก เหล่านี้เรียกว่าสีลัพพตปรามาส เพราะลูบคลำศีลเหมือนลูบคลำบาดแผล

พระอริยบุคคลชั้นพระโสดาบัน แม้จะเป็นฆราวาส ก็เป็นผู้แน่วแน่ในศีลที่ตนรักษาอยู่ ไม่รับศีลแล้วรับศีลเล่าเหมือนสามัญชน เพราะท่านเชื่อเจตนาของตนและรักษาศีลด้วยความระมัดระวัง ไม่ยอมให้ศีลขาดหรือด่างพร้อยด้วยเจตนาล่วงเกิน แม้จะเป็นผู้นำหน้าของหมู่ชน ก็เพียงรับเป็นจารีตของผู้เป็นหัวหน้าเท่านั้น แต่เจตนาจะรับเพราะเข้าใจว่าตนเป็นผู้มีศีลขาดหรือด่างพร้อยนั้น ไม่มีในพระโสดาบันบุคคลเลย

พระสกิทาคา ท่านว่า **ทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง** นี่ทางด้านปฏิบัติไม่มีข้อข้องใจ จึงขอยุติไว้เพียงนี้

พระอนาคามี ละสังโยชน์ได้ห้า คือสามกับที่ผ่านมาแล้ว และละเพิ่มได้อีกสองข้อ คือ **กามราคะ** ความยินดีในประเพณีของโลก และ **ปฏิฆะ** ความหงุดหงิดใจ ส่วนกามราคะนั้นอยู่ในวงของรูปกาย ตามความเห็นของธรรมะป่าว่าสักกายทิฏฐิยี่สิบนั่นแลเป็นบ่อ

ของกามราคะแท้ ควรเป็นภาระของพระอนาคามีเป็นผู้ละได้โดยเด็ดขาด เพราะผู้จะก้าวขึ้นสู่ภูมิอนาคามีโดยสมบูรณ์ จำต้องพิจารณาขันธ์ห้าโดยความรอบคอบด้วยปัญญาแล้วผ่านไปด้วยความหมดเยื่อใย คือสามารถพิจารณาส่วนแห่งร่างกายทุกส่วนเห็นด้วยความเป็นปฏิกูลด้วย โดยความเป็นไตรลักษณ์ด้วย ประจักษ์กับใจจนทราบชัดว่าทุกส่วนในร่างกายสะท้อนนี้มีความปฏิกูลเต็มไปหมด ความปฏิกูลของร่างกายที่ปรากฏเป็นภาพอยู่ภายนอกกลับย้อนเข้ามาสู่วงของจิตภายในโดยเฉพาะ และทราบชัดว่าความเป็นสุภะทั้งนี้เป็นเรื่องของจิตออกไปวาดภาพขึ้นมา แล้วเกิดความกำหนัดยินดีก็ดี ความเป็นอสุภะที่จิตออกไปวาดภาพขึ้นแล้ว เกิดความเบื่อหน่ายและอิดหนาระอาใจต่อความเป็นอยู่ของร่างกายทุกส่วนก็ดี ในภาพทั้งสองนี้จะรวมเข้าสู่จิตดวงเดียว คือมิได้ปรากฏออกภายนอกดังที่เคยเป็นมา จิตได้เห็นโทษแห่งภาพภายนอกที่ตนวาดขึ้นอย่างเต็มใจ พร้อมทั้งการปล่อยวางจากสุภะและอสุภะภายนอกที่เกี่ยวโยงกับส่วนร่างกายที่ตนเคยพิจารณา ถอนอุปาทาน ความถือกายออกได้โดยสิ้นเชิง เรื่องของกามราคะซึ่งเกี่ยวกับกายก็ยุติลงได้ในขณะที่ถอนจิตถอนอุปาทานจากกาย โดยผ่านออกระหว่างสุภะและอสุภะต่อกัน หมดความเยื่อใยในสุภะและอสุภะทั้งสองประเภท

ปฏิฆะ ความหงุดหงิดของใจ ข้อนี้ทางด้านปฏิบัติไม่มีแปลกต่างและข้องใจ จึงขอยุติไว้เพียงเท่านี้

อันดับสี่ คือ **อรหัตตภูมิ** ท่านว่าละสังโยชน์ได้สิบ คือสังโยชน์เบื้องต่ำห้า ที่กล่าวผ่านมาแล้ว กับสังโยชน์เบื้องบนอีกห้า คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา

รูปราคะ ความกำหนัดยินดีในรูป ไม่ได้หมายถึง รูปหญิง รูปชาย และรูปพัสดุสิ่งของต่างๆ ซึ่งเป็นของภายนอกและเป็นส่วนหยาบๆ แต่หมายถึงนิมิตที่ปรากฏกับจิตอยู่ภายในโดยเฉพาะ คือภาพที่ได้จากภายนอกตามที่กล่าวผ่านมา ซึ่งย้อนกลับเข้ามาอยู่ในวงของจิตโดยเฉพาะ ผู้พิจารณาจำต้องถือนิมิตนี้เป็นอารมณ์ของจิต หรือเป็นเครื่องเพ่งเล็งของจิตจะว่าจิตยินดีหรือติดรูปฌานก็ถูก เพราะจิตชั้นนี้ต้องทำการฝึกซ้อมความเข้าใจเพื่อความชำนาญอยู่กับนิมิตภายในโดยไม่เกี่ยวกับกายอีกเลยจนเกิดความชำนิชำนาญในการปรุงและทำลายภาพภายในจิตให้มีการปรากฏขึ้นและ

ดับไปแห่งภาพได้อย่างรวดเร็ว แต่การเกิด-ดับของภาพทั้งนี้ เป็นการเกิด-ดับอยู่จำเพาะใจ มิได้เกิด-ดับอยู่ภายนอกเหมือนแต่ก่อนซึ่งจิตกำลังเกี่ยวข้องอยู่กับกายเลย แม้ความเกิดดับของภาพภายในเมื่อถูกสติปัญญาจดจ้องเพ่งเล็งอยู่ไม่หยุด ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปโดยลำดับ ความเกิดดับของภาพชนิดนี้นับวันและเวลาเร็วเข้าทุกที จนปรากฏเหมือนฟ้าแลบแล้วดับไป ผลสุดท้ายก็หมดไป ไม่มีนิมิตเหลืออยู่ภายในใจเลย พร้อมทั้งความรู้เท่าทันว่าภาพนี้ก็มีความสลายไปเช่นเดียวกับสภาวธรรมอื่นๆ จากนั้นก็เป็นสุญญากาศว่างเปล่า ไม่มีนิมิตภายในจิต แม้ร่างกายจะทรงตัวอยู่ แต่ในความรู้สึกนั้นปรากฏเป็นความว่างเปล่าไปหมด ไม่มีภาพใดๆ เหลืออยู่ภายในจิตเลย

อรูปราคะ คือ ความยินดีในสุขเวทนาหรือรูปฌาน ข้อนี้ทางด้านปฏิบัติไม่มีข้อข้องใจ จึงขอยุติไว้

มานะ ความถือ แยกออกเป็นมานะ ๙ คือความสำคัญใจ ๙ อย่าง เช่น ตัวมีภูมิธรรมต่ำกว่าเขา สำคัญว่าต่ำกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง ยิ่งกว่าเขาบ้าง ตนมีภูมิธรรมเสมอเขา สำคัญว่าต่ำกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง ยิ่งกว่าเขาบ้าง และตนมีภูมิธรรมยิ่งกว่าเขา แต่สำคัญว่าต่ำกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง ยิ่งกว่าเขาบ้าง ความสำคัญทั้งนี้เป็นการผิดทั้งนั้น ถ้าพูดตามธรรมชั้นสูง เพราะความสำคัญเป็นเรื่องของกิเลส จึงควรแก้ไขจนไม่มีอะไรมาแสดงความสำคัญภายในใจ จะชื่อว่าเป็นใจที่บริสุทธิ์เพราะหมดความคะนองส่วนละเอียด

อุทธัจจะ คือความฟุ้งของใจ นี้ไม่ได้หมายถึงความฟุ้งซ่านแบบสามัญชนทั่วๆ ไป แต่เป็นกิริยาแห่งความขยันหมั่นเพียรและเพลิดเพลินของพระอริยเจ้าชั้นนี้ ท่านทำการขุดค้นหาต้นตอของวัฏฏะด้วยสติปัญญาอันแหลมคมของท่านต่างหาก แต่การทำทั้งนี้รู้สึกจะมุ่งสำเร็จให้ทันกับความหวังของใจที่มีกำลังกล้าต่อแดนพ้นทุกข์ จึงไม่ค่อยคำนึงถึงมัชฌิมา คือความพอดี ได้แก่การพักผ่อนจิตให้เข้าสู่ความสงบสุขคือสมาธิ เพราะปัญญาชั้นนี้คิดไปเท่าไรก็ยิ่งเห็นทางถอดถอนกิเลสอาสวะโดยลำดับ ซึ่งเป็นโอกาสให้ผู้พิจารณามีความเพลินต่องานของตน จนลืมพักจิตในความสงบคือสมาธิเพื่อเป็นกำลังทางด้านปัญญาต่อไป เพราะเห็นว่าการพักจิตในสมาธิก็ดี การพักหลับนอน

ก็ดี เป็นการเนิ่นช้าต่อทางดำเนิน ฉะนั้น จิตจึงมีความเร่งรีบและเพลิดเพลินต่อการพิจารณาจนเลยเถิด ซึ่งเป็นทางผิดได้อีกทางหนึ่งที่ท่านให้นามว่า **สังโยชน์** คือเครื่องผูกมัดใจ

อวิชชา ถ้าหมายถึงอวิชชาทั่วๆ ไปในสามัญชนและสามัญสัตว์ ก็ขอแปลแบบพระป่าว่า รู้แกมโง่ ฉลาดแกมโกง ทั้งรู้ทั้งหลง จับเอาตัวจริงไม่ได้ เรียกว่าอวิชชาชั้นหยาบ ส่วนอวิชชาชั้นละเอียดที่ท่านกล่าวไว้ในสังโยชน์เบื้องบนนั้น ตามความรู้สึกของธรรมะป่าว่าคือความหลงจิตดวงเดียวเท่านั้น เพราะสิ่งอื่นๆ สามารถรู้เท่าและปล่อยวางได้ แต่กลับมาหลงตัวเอง ท่านจึงให้นามว่า **"อวิชชา"** แปลว่า รู้ไม่รอบรู้ไม่ชัดเจน ยังมีเงาปิดบังตัวเองไว้ ต่อเมื่อสติปัญญาเพียงพอเพราะอาศัยการขุดค้นไตร่ตรองเสมอ นั่นแลจิตจึงจะรู้ขึ้นมาว่า อวิชชาคือความหลงตัวเองเท่านั้น พอปัญญาได้หยั่งทราบ อวิชชาก็ดับลงในขณะเดียว ไม่มีอวิชชาตัวไหนจะยังเหลืออยู่ในจิตอีกเลย คำว่าอุทธัจจะคือความฟุ้งในการพิจารณาก็ดี มานะความถือจิตก็ดี ย่อมหมดปัญหาลงในขณะเดียวกันกับขณะอวิชชาดับไป เพราะหมดต้นเหตุที่จะทำให้เพลิดเพลินและถือมั่นโดยประการทั้งปวงแล้ว เรื่องทั้งหมดก็มีอวิชชาคือสิ่งที่แปลกประหลาดอันเดียวเท่านั้นเป็นต้นเหตุสำคัญในไตรภพ เพราะเป็นสิ่งน่ารู้และน่าหลงเคลือบแฝงอยู่ในตัวของมันอย่างพร้อมมูล ผู้ปฏิบัติถ้าไม่สันทัดทางด้านปัญญาจริงๆ จะหาทางออกจากอวิชชาได้โดยยาก เพราะอวิชชาทั่วๆ ไปกับตัวอวิชชาจริงๆ รู้สึกผิดแปลกกันมาก อวิชชาทั่วๆ ไปได้แก่ธรรมชาติที่รวมความหลงทั้งภายนอกและภายในเป็นตัวกิเลสไว้ด้วยกันเช่นเดียวกับไม้ทั้งต้นซึ่งรวมสิ่งต่างๆ ของมันไว้ ส่วนอวิชชาจริงๆ ได้แก่ธรรมชาติที่ถูกตัดต้นโค่นรากจากความเพียรมาเป็นลำดับจนหายพยศจากสิ่งต่างๆ เข้ามาเป็นระยะๆ สุดท้ายก็มารวมลงที่จิตแห่งเดียว จุดนี้แลเป็นจุดตัวจริงของอวิชชาแท้ แต่ขณะนี้อวิชชาไม่มีสมุนเป็นบริวารเหมือนสมัยที่กำลังเรืองอำนาจ ตัวอวิชชาแท้นี้เป็นที่เก็บรวมสิ่งต่างๆ ที่แปลกประหลาดซ่อนไว้กับตัวของมันหลายอย่าง ซึ่งเราไม่เคยคาดหมายไว้ก่อนเลย เช่นเดียวกับยาพิษที่แทรกอยู่กับวัตถุชิ้นเล็กๆ เป็นเครื่องล่อสัตว์ให้ตาย ฉะนั้น สิ่งแทรกซึมอยู่กับตัวอวิชชาแท้นั้น ที่พอจะนำมาอธิบายให้ท่านผู้ฟังได้ก็เพียงเล็กน้อย เพราะไม่สามารถจะนำมาเทียบกับสมมุติให้เหมือนตัวจริงของสิ่งเหล่านั้นได้

สมความต้องการ สิ่งแทรกซึมนั้นคือความผ่องใสเด่นดวง ประหนึ่งเป็นสิ่งสำเร็จรูปโดยสมบูรณ์แล้ว หนึ่ง ความสุขเพราะอำนาจความผ่องใสครองตัวอยู่ เป็นความสุขที่แปลกประหลาดมาก ประหนึ่งเป็นความสุขที่พ้นจากแดนสมมุติทั้งปวง หนึ่ง ความองอาจภายในตัวเองประหนึ่งจะไม่มีสิ่งอาจเอื้อมเข้าไปเกี่ยวข้องได้ หนึ่ง ความติดใจและสงวนธรรมชาตินั้นประหนึ่งทองคำธรรมชาติ หนึ่ง สิ่งเหล่านี้แลเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินเพื่อสันติธรรมอันแท้จริงโดยเจ้าตัวไม่รู้สึกในเวลานั้น ต่อเมื่อได้ผ่านอุปสรรคเหล่านี้ไปแล้วจึงจะทราบความผิดถูกของตน เมื่อย้อนกลับคืนมาพิจารณาข้างหลังที่เคยดำเนินมาก็ทราบได้ชัดว่าเราดำเนินมาถึงที่นั้นคดโค้งไปหรือผิดเพี้ยนไป ระยะนั้นเราติดความสงบ คือติดสมาธิมากไป ระยะนั้นเราพิจารณาทางด้านปัญญามากไป ไม่สม่ำเสมอทั้งด้านสมาธิและด้านปัญญา ความเพียรจึงช้าไปในระยะนั้นๆ ย่อมทราบย้อนหลังโดยตลอด สิ่งที่จะให้เกิด-ตายต่อไปอีกคืออะไร ย่อมทราบชัดจากขณะอวิชชาดับไปแล้ว จากนั้นเป็นผู้หมดกังวลทั้งอดีตที่เคยเป็นมาของตน ทั้งอนาคตที่จะพาให้เป็นไปข้างหน้า เพราะปัจจุบันจิตขาดจากการติดต่อกับเรื่องทั้งหลายโดยประการทั้งปวงแล้ว

ธรรมทั้งนี้ ได้อธิบายตามปริยัติบ้าง ตามความเห็นของธรรมะป่าบ้าง เมื่อผิดบ้างถูกบ้างก็ขออภัยจากท่านผู้ฟังผู้อ่านทุกท่านด้วย เพราะแสดงไปตามความเข้าใจแบบป่าๆ ที่ได้ปฏิบัติมา และพร้อมที่จะรับฟังเหตุผล ผิดถูกและติชมจากท่านผู้มีเมตตาเสมอ

วิธีปฏิบัติเพื่อความสุขความเจริญเป็นขั้นๆ และประจักษ์ใจ คือการอบรมภาวนาคุณงามความดีอื่นๆ ย่อมเป็นเครื่องอุดหนุนกันไป ขึ้นชื่อว่าความดีแล้ว ต้องเป็นเครื่องหนุนกันไปทั้งนั้น เช่นเดียวกับพริก แม้จะเป็นเม็ดเล็กๆ หรือเม็ดไม่ค่อยจะเต็มเท่าไรก็ตาม เมื่อนำมาผสมกันตำลงในครกแล้ว คดออกมาใส่ถ้วยหรือจาน ขณะรับประทานจะจิ้มลงไปด้านไหนของถ้วยหรือจานนั้น ย่อมมีรสเผ็ดเช่นเดียวกันหมด ไม่ได้นิยมว่าด้านนั้นพริกเต็ม ด้านนี้พริกลีบ ขึ้นชื่อว่าความดีแล้ว ไม่ว่าจะเกิดจากกุศลกรรมประเภทใดรวมกันแล้ว จะกลายเป็นกองบุญอันใหญ่โตเช่นเดียวกัน ดังนั้น โปรดท่าน

ผู้ฟังทุกท่านซึ่งมีความมุ่งหวังในธรรมอย่างเต็มใจ นำไปปฏิบัติดัดแปลงตัวเองตามฐานะให้ถูกเข็มทิศทางเดินของธรรมในขณะที่มีชีวิตอยู่ แม้ถึงคราวจำเป็นซึ่งทุกคนจำต้องเผชิญ จิตจะมีหลักยึดไม่รวนเรไปในทางผิด จะก้าวไปตามทางผิดนิยยานิกธรรมนำตนให้ถึงสุขในคติภพนั้นๆ ขึ้นชื่อว่าความสุขความเจริญที่เรารำพึงรำพันถึงอยู่ทุกขณะจิตนั้น จะกลายมาเป็นสมบัติเครื่องครองของใจในภพของตนๆ โดยไม่ต้องสงสัย

ในอวสานแห่งธรรม จึงขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัยตามคุ้มครองรักษาท่านทั้งหลาย ให้มีแต่ความสุขกายสบายใจ นึกสิ่งใดจงสมหวังดังความปรารถนาทุกประการเทอญฯ

ความว่างของจิต

พระธรรมเทศนา ณ วัดป่าบ้านตาด อุดรธานี
เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๐๗

วันนี้จะขอโอกาสเล่าความโง่และความสงสัยของตนให้บรรดาท่านผู้ฟังทราบบ้างเป็นบางตอน โดยคิดว่าทุกคนย่อมมาจากแดนแห่งความโง่และความสงสัยด้วยกัน เพราะบิดามารดาที่สืบสายมาจากบรรพบุรุษผู้ให้กำเนิดสืบทอดกันมา คงเป็นคนมีกิเลสสิ่งที่พาให้โง่เหมือนกัน แม้บรรดาเราทั้งหลายก็คงไม่มีผู้ใดแหวกมาเกิดถูกแดนแห่งความฉลาด และตัดปัญหาความสงสัยได้แต่ผู้เดียว เมื่อเป็นเช่นนั้นความสงสัยจำต้องมีอยู่ด้วยกัน ฉะนั้น วันนี้จะขอถือโอกาสแก้ไขปัญหาข้อข้องใจของแต่ละท่าน โดยการแสดงธรรมแทนการตอบปัญหาที่ถามตามแง่แห่งความสงสัยต่างๆ กัน นับแต่ปัญหาขั้นเริ่มต้นจนถึงปัญหาขั้นสูงสุด ซึ่งผู้แสดงก็ไม่แน่ใจว่าจะตอบได้หรือไม่ แต่ปัญหาที่แต่ละท่านถามรู้สึกว่าเรียงลำดับกันดี พอจะเป็นแนวทางของการแสดงธรรมแทนการตอบปัญหาได้

ก่อนการปฏิบัติและกำลังปฏิบัติเบื้องต้น ความโง่และความสงสัยจำต้องมีด้วยกันทุกคน เพราะธรรมชาติที่กล่าวนี้เคยเป็นผู้นำของภพชาติที่สัตว์จะมาเกิดทุกราย การวางรากฐานเบื้องต้นเรายังไม่มีต้นทุนมากมายพอจะมีความฉลาดมาเป็นผู้นำทุกกรณี เมื่อเป็นเช่นนั้น ความโง่ก็ต้องมีโอกาสนำหน้าเราอยู่โดยดี เรื่องความโง่นี้นั้นถ้าเรายังไม่เคยอบรมความฉลาดเป็นเครื่องส่องทาง เขาซึ่งครองอำนาจอยู่ภายในใจ

จำต้องฉุดลากไปในทางผิดได้เป็นธรรมดา การฝึกหัดอบรมเบื้องต้นเท่าที่เคยปฏิบัติมา รู้สึกมีความสงสัยในธรรมของพระพุทธเจ้า ทั้งปฏิปทาเครื่องดำเนินและผลอันจะพึงได้รับจะเป็นไปโดยสมบูรณ์ตามธรรมที่ตรัสไว้หรือไม่ นี่เป็นความสงสัยอย่างฝังใจในระยะที่มีความสงสัยใคร่จะปฏิบัติอบรมเพื่อธรรมขั้นสูงจริงๆ พูดฟังง่ายๆ ก็คือเพื่อพระนิพพานนั่นเอง ก่อนที่ยังไม่คิดและสนใจจะปฏิบัติเพื่อพระนิพพานนั้น ความสงสัยดังกล่าวก็ไม่ค่อยปรากฏในใจ คงจะเป็นเพราะเรายังไม่ได้ตั้งเข็มทิศหมุนมาทางนี้ พอบวชในพระศาสนาและได้ศึกษาข้ออรรถข้อธรรม เฉพาะอย่างยิ่งคือพุทธประวัติซึ่งเป็นประวัติของพระพุทธเจ้า เสด็จออกบวชจนได้ตรัสรู้ มรรค ผล นิพพาน อันดับต่อมาก็เป็นประวัติของพระสาวกที่ได้สดับธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วปลีกตัวออกไปบำเพ็ญเพียรในสถานที่ต่างๆ แล้วได้ตรัสรู้ขึ้นมาเป็นองค์พยานของพระพุทธเจ้าและศาสนธรรม เมื่อได้ศึกษาเล่าเรียนมาถึงระยะนี้เกิดความเชื่อเลื่อมใสขึ้นมาและคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็นเช่นนั้นด้วย แต่วิธีบำเพ็ญเพื่อเป็นเช่นนั้นจะบำเพ็ญอย่างไร? ธรรม คือปฏิปทาเครื่องดำเนินซึ่งจะชักจูงจิตใจให้เป็นไปเพื่อธรรมขั้นสูง คือการตรัสรู้เหมือนอย่างพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายนั้น บัดนี้จะสามารถผลิตผลให้เป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ หรือจะเป็นโมฆะและกลายเป็นความลำบากแก่ตนผู้ปฏิบัติไปเปล่าๆ หรือหากจะมีผลเช่นนั้นอยู่อย่างสมบูรณ์ตามสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว นี้เป็นความสงสัยเบื้องต้น แต่ความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ก็ดี พระสาวกตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ก็ดี รู้สึกเชื่อมั่นอย่างเต็มใจตามวิสัยของปุถุชน สิ่งที่เป็นอุปสรรคแก่ตนอยู่ในระยะเริ่มต้นนี้ก็คือความสงสัยว่า ปฏิปทาที่เราดำเนินตามท่านจะบรรลุถึงจุดที่ท่านบรรลุหรือไม่ หรือว่าทางเหล่านี้จะกลายเป็นขวากเป็นหนามไปเสียหมด หรือจะกลายเป็นอื่นจากนิยยานิกธรรม ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายดำเนินไปตามทางสายนี้แล้วถึงแดนแห่งความเกษม นี่เป็นความสงสัยปฏิปทาฝ่ายเหตุ ฝ่ายผลก็ให้มีความสงสัยว่าเวลานี้ มรรค ผล นิพพาน จะมีอยู่เหมือนครั้งพุทธกาลหรือไม่? ความสงสัยที่ฝังอยู่ภายในใจทั้งนี้ ไม่สามารถจะระบายให้ผู้หนึ่งผู้ใดฟังได้ เพราะเข้าใจว่าจะไม่มีใครสามารถแก้ไขความสงสัยนี้ให้สิ้นซากไปจากใจได้ จึงเป็นเหตุให้มีความสนใจและมุ่งหวังที่จะพบท่านพระอาจารย์มั่นอยู่เสมอ แม้จะยังไม่เคยพบเห็นท่านมาก่อนเลย

ก็ตาม แต่เคยได้ยินกิตติศัพท์กิตติคุณของท่านฟุ้งขจรมาจากจังหวัดเชียงใหม่เป็นเวลานานแล้วว่าท่านเป็นพระสำคัญรูปหนึ่ง โดยมากผู้ที่มาเล่าเรื่องของท่านให้ฟังนั้น จะไม่เล่าธรรมขั้นอริยภูมิธรรมดา แต่จะเล่าถึงขั้นพระอรหัตภูมิของท่านทั้งนั้น

จึงเป็นเหตุให้มั่นใจว่าเมื่อเราได้ศึกษาเล่าเรียนให้เต็มภูมิคำสัตย์ของตนที่ตั้งไว้แล้วอย่างไร เราจะต้องพยายามออกปฏิบัติ และไปอยู่สำนักของท่าน และศึกษาอบรมกับท่านเพื่อจะตัดข้อข้องใจสงสัยที่ฝังใจอยู่ขณะนี้ให้จงได้ ความสัตย์ที่เคยตั้งต่อตนเองนั้น คือฝ่ายบาลี ขอให้จบเพียงเปรียญ ๓ ประโยคเท่านั้น ส่วนนักธรรม แม้จะไม่จบชั้นก็ไม่ถือเป็นปัญหา พอสอบเปรียญได้ ๓ ประโยคแล้ว จะออกปฏิบัติโดยถ่ายเดียว จะไม่ยอมศึกษาและสอบประโยคต่อไปเป็นอันขาด นี่เป็นคำสัตย์ที่เคยตั้งไว้ ฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนจึงมุ่งเพื่อเปรียญ ๓ ประโยค แต่จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วอย่างไรก็ไม่ทราบได้ การสอบเปรียญตกอยู่ถึง ๒ ปี ปีที่สามจึงสอบได้ แม้ฝ่ายนักธรรมที่เรียนและสอบยังไม่จบชั้น ก็พลอยได้ตามกันไปจนจบชั้น เพราะเรียนและสอบควบกันไป พอเดินทางไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ ก็เผอิญท่านพระอาจารย์มั่นถูกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ จังหวัดอุดรธานี อาราธนานิมนต์ท่านให้ไปพักจำพรรษาอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี ท่านกำลังออกเดินทางออกจากที่วิเวกมาพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ไล่เลี่ยกันกับทางนี้ไปถึง พอได้ทราบว่าท่านมาพักอยู่วัดเจดีย์หลวงเท่านั้น ก็เกิดความยินดีเป็นล้นพ้น ตอนเช้าไปบิณฑบาตกลับมาได้ทราบจากพระเล่าให้ฟังว่าเช้านี้ท่านพระอาจารย์มั่นออกบิณฑบาตสายนี้ และกลับมาทางเดิมดังนี้ ก็ยิ่งเป็นเหตุให้มีความสนใจใคร่อยากจะพบเห็นท่านมากขึ้น จะไม่พบซึ่งๆ หน้าก็ตาม แต่ขอให้พบเห็นท่านจะเป็นที่พอใจก่อนที่ท่านจะออกเดินทางไปจังหวัดอุดรธานี พอวันรุ่งขึ้นเช้าก่อนท่านออกบิณฑบาต เราก็รีบไปบิณฑบาตแต่เช้าก่อนท่าน แล้วกลับมาถึงกุฎีก็คอยสังเกตตามเส้นทางที่ท่านจะผ่านมาตามที่ได้สอบถามกับพระไว้แล้ว ไม่นานก็เห็นท่านมาจึงรีบเข้าไปในห้องกุฎีแล้วค่อยสอดส่ายตาออกดูท่านภายในห้องอย่างลับๆ ด้วยความหิวกระหายอยากพบท่านมาเป็นเวลานาน ก็ได้เห็นท่านมาจริงๆ เกิดความเลื่อมใสในท่านขึ้นอย่างเต็มที่ในขณะนั้นว่า เราไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทั้งชาติได้เห็นพระอรหันต์ในคราวนี้เสียแล้ว ทั้งๆ ที่ไม่มีใครบอกว่าท่านพระอาจารย์มั่นเป็น

พระอรหันต์ แต่ใจเรามันหยั่งเชื่อแน่วแน่ลงไปอย่างนั้น พร้อมทั้งความปีติยินดีจนขนพองสยองเกล้าอย่างบอกไม่ถูกในขณะที่ได้เห็นท่าน ทั้งๆ ที่ท่านก็ไม่ได้มองเห็นเราด้วยตาเนื้อ

คราวนั้นท่านพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงไม่กี่วันก็ออกเดินทางมาจังหวัดอุดรธานีกับคณะลูกศิษย์ของท่าน ส่วนเราพยายามเรียนหนังสืออยู่ที่วัดเจดีย์หลวง พอสอบเปรียญได้ ก็เข้าไปกรุงเทพฯ เพื่อมุ่งหน้าออกปฏิบัติกรรมฐานตามคำสัตย์ที่ตั้งไว้ แต่ถูกผู้ใหญ่สั่งให้อยู่ที่นั่นด้วยความเมตตาหวังอนุเคราะห์ทางด้านปริยัติ พยายามหาทางหลีกออกเพื่อปฏิบัติตามความตั้งใจและคำสัตย์ที่ตั้งไว้แล้ว เพราะคิดว่าคำสัตย์ได้สิ้นสุดแล้วในขณะที่สอบเปรียญได้ เราจะเรียนและสอบประโยคต่อไปอีกไม่ได้โดยเด็ดขาด ตามปกตินิสัยรักความสัตย์มาก ถ้าได้ตั้งคำสัตย์ลงคราวไหนแล้วจะไม่ยอมทำลายคำสัตย์นั้น แม้ชีวิตก็ไม่รักเท่าคำสัตย์ นี่อย่างไรจะพยายามออกปฏิบัติให้จนได้ เผอิญในระยะนั้นพระผู้ใหญ่ที่เป็นอาจารย์ถูกนิมนต์ไปต่างจังหวัดเราก็พอมีโอกาสปลีกตัวออกจากกรุงเทพฯ ได้ในเวลานั้น หากว่าท่านยังอยู่ที่นั้นจะหาทางออกยาก เพราะท่านก็เป็นเจ้าบุญเจ้าคุณเหนือกระหม่อมเราอยู่ อาจจะเกรงอกเกรงใจท่านและหาทางออกได้ยาก พอเห็นเป็นโอกาสดีตอนกลางคืน ก็เข้านั่งตั้งสัจจาธิษฐานขอบันดาลจากพระธรรมเพื่อเป็นการสนับสนุนความแน่ใจในการออกคราวนี้ เมื่อทำวัตรสวดมนต์เสร็จแล้ว ในคำอธิษฐานนั้นมีความมุ่งหมายว่า ถ้าจะได้ออกปฏิบัติกรรมฐานตามที่ได้ตั้งคำสัตย์โดยความสะดวกด้วย ออกไปแล้วจะได้สมความปรารถนาด้วย ขอให้นิมิตที่แปลกประหลาดแสดงขึ้นในคืนวันนี้ จะแสดงขึ้นทางด้านภาวนาหรือด้านความฝันก็ได้ แต่ถ้าจะไม่ได้ออกปฏิบัติก็ดี ออกไปแล้วไม่สมหวังก็ดี นิมิตที่แสดงขึ้นมานั้น ขอจงแสดงเหตุที่ไม่สมหวัง และไม่เป็นที่พอใจ แต่ถ้าเป็นด้วยความสมหวังเมื่อออกไปแล้ว ขอให้เป็นนิมิตที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์ยิ่งแสดงขึ้นมาในคืนวันนี้

จากนั้นก็นั่งภาวนาต่อไป ก็ไม่ปรากฏว่ามีนิมิตใดๆ มาผ่านในระยะที่นั่งอยู่เป็นเวลานาน ก็หยุดและพักผ่อน ขณะที่หลับลงไปปรากฏว่าได้เหาะขึ้นไปบนอากาศสูง และ

ในขณะที่เหาะนั้น ได้เหาะขึ้นจากพระนครหลวง แต่ไม่ใช่พระนครหลวงกรุงเทพฯ เราจะเป็นนครหลวงอะไรก็ไม่ทราบ กว้างสุดสายหูสายตา และเป็นนครหลวงที่สวยงามมาก เหาะรอบพระนครนั้นสามรอบแล้วก็กลับลงมา พอกลับลงมาถึงที่ก็ตื่นขึ้นมาเป็นเวลาสี่นาฬิกาพอดี จึงรีบลุกจากที่นอนด้วยความรู้สึกอิ่มเอิบภายในอกในใจ เพราะขณะที่เหาะไปรอบๆ พระนครหลวงนั้น ได้เห็นสิ่งที่แปลกประหลาดและอัศจรรย์หลายประการซึ่งไม่สามารถจะนำมาพรรณนาให้ฟังโดยทั่วถึงได้ ขณะที่ตื่นขึ้นมาก็ตื่นด้วยความยิ้มแย้มแจ่มใสและยินดีในนิมิตเป็นอันมาก ทั้งเกิดความคิดขึ้นในเวลานั้นว่าอย่างไรเราต้องสมหวังแน่นอน เพราะนิมิตประเภทอัศจรรย์เช่นนี้เราไม่เคยปรากฏตั้งแต่กาลไหนๆ มา เพิ่งจะมาปรากฏในคืนวันนี้เท่านั้น ทั้งสมกับเจตนาที่เราตั้งไว้ในคำอธิษฐานด้วย คืนนี้รู้สึกเป็นของอัศจรรย์ยิ่งในนิมิตของเรา พอฉันจังหันเสร็จก็ถือโอกาสเข้าไปนมัสการกราบลาพระมหาเถระที่เป็นผู้ใหญ่ในวัดนั้น ท่านก็ยินดีอนุญาตให้ไปได้ จากนั้นก็ออกเดินทางมาจังหวัดนครราชสีมา พักจำพรรษาที่อำเภอจักราช เริ่มทำสมาธิภาวนา ก็รู้สึกแปลกประหลาดทางด้านจิตใจ ได้รับความสงบเยือกเย็นขึ้นมาเป็นลำดับ และรู้เห็นจิตใจหยั่งลงสู่ความสงบประจักษ์ใจ ระยะต่อมาพระผู้ใหญ่จะให้เข้าไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ อีก และท่านอุตส่าห์เมตตาตามมาสั่ง แล้วก็เลยไปต่างจังหวัด ขากลับมาท่านจะให้ไปกรุงเทพฯ ด้วย เรารู้สึกอึดอัดใจ จากนั้นเราก็เดินทางมาจังหวัดอุดรธานีเพื่อตามหาท่านพระอาจารย์มั่น ใจที่มีความเจริญในทางด้านสมาธิก็ปรากฏว่าเสื่อมลงที่บ้านตาดซึ่งเป็นบ้านเกิดของตน การเสื่อมทั้งนี้เนื่องจากการทำกลดคันหนึ่งเท่านั้น และการมาอยู่บ้านตาดก็ยังไม่ถึงเดือนเต็ม จิตรู้สึกเข้าสมาธิไม่ค่อยสนิทดีเหมือนที่เคยเป็นมา บางครั้งเข้าสงบได้ แต่บางครั้งเข้าไม่ได้ พอเห็นท่าไม่ดีจะฝืนอยู่ไปก็ต้องขาดทุน จึงรีบออกจากที่นั้นทันทีไม่ยอมอยู่ การจากนครราชสีมามาจังหวัดอุดรคราวนี้ จุดประสงค์ก็เพื่อจะมาให้ทันท่านพระอาจารย์มั่น ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่วัดโนนนิเวศน์ อุดรธานี แต่ก็มาไม่ทันท่าน เพราะท่านถูกนิมนต์ไปจังหวัดสกลนครเสียก่อน จึงเลยไปพักอยู่ที่วัดทุ่งสว่าง จังหวัดหนองคาย ประมาณสามเดือนกว่า พอถึงเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๕ ก็ออกเดินทางจากหนองคายไปจังหวัดสกลนคร และเดินทางต่อไปถึงวัดท่านพระอาจารย์มั่น ที่ตั้งอยู่บ้านโคก ตำบลตองโขบ อำเภอเมือง จังหวัด

สกลนคร พอไปถึงวัด พบท่านกำลังเดินจงกรมอยู่เวลาโพล้เพล้ (จวนมืด) ท่านก็ถามว่า *"ใครมา"* ก็กราบเรียนถวายท่าน จากนั้นท่านก็ออกจากทางจงกรมขึ้นไปบนศาลา เพราะท่านพักอยู่ในห้องบนศาลานั้น ท่านก็ทักทายปราศรัยด้วยความเมตตาและเอ็นดูคนที่แสนโง่ไปหาท่าน และได้แสดงธรรมให้ฟัง ในบทธรรมที่ท่านแสดงให้ฟังในคืนวันที่ไปถึงทีแรกนั้น จะนำใจความย่อเท่าที่จำได้มาเล่าให้ท่านผู้ฟังทราบ และเป็นบทธรรมที่ฝังลึกอยู่ภายในใจจนบัดนี้ว่า *ท่านมหาก็นับว่าเรียนมาพอสมควรจนปรากฏนามเป็นมหา ผมจะพูดธรรมให้ฟังเพื่อเป็นข้อคิด แต่อย่าเข้าใจว่าผมประมาทธรรมของพระพุทธเจ้านะ เวลานี้ธรรมที่ท่านเรียนมาได้มากได้น้อย ยังไม่อำนวยประโยชน์ให้ท่านสมภูมิที่เป็นเปรียญ นอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการภาวนาของท่านในเวลานี้เท่านั้น เพราะท่านจะอดเป็นกังวลและนำธรรมที่เรียนมานั้นเข้ามาเทียบเคียงไม่ได้ในขณะที่ทำใจให้สงบ ดังนั้นเพื่อความสะดวกในเวลาจะทำความสงบให้แก่ใจ ขอให้ท่านที่จะทำใจให้สงบ ยกบูชาไว้ก่อนในบรรดาธรรมที่ท่านได้เรียนมา ต่อเมื่อถึงกาลที่ธรรมซึ่งท่านเรียนมาจะเข้ามาช่วยสนับสนุนให้ท่านได้รับประโยชน์มากขึ้นแล้ว ธรรมที่เรียนมาทั้งหมดจะวิ่งเข้ามาประสานกันกับทางด้านปฏิบัติ และกลมกลืนกันได้อย่างสนิท ทั้งเป็นธรรมแบบพิมพ์ซึ่งเราควรจะพยายามปรับปรุงจิตใจให้เป็นไปตามด้วย แต่เวลานี้ผมยังไม่อยากจะให้ท่านเป็นอารมณ์กับธรรมที่ท่านเล่าเรียนมา อย่างไรจิตจะสงบลงได้ หรือจะใช้ปัญญาคิดค้นในขันธ์ ก็ขอให้ท่านทำอยู่ในวงกายนี้ก่อน เพราะธรรมในตำราท่านชี้เข้ามาในขันธ์ทั้งนั้น แต่หลักฐานของจิตยังไม่มี จึงไม่สามารถนำธรรมที่เรียนมาจากตำราน้อมเข้ามาเป็นประโยชน์แก่ตนได้ และยังจะกลายเป็นสัญญาอารมณ์คาดคะเนไปที่อื่นจนกลายเป็นคนไม่มีหลัก เพราะจิตติดปริยัติในลักษณะไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า ขอให้ท่านนำธรรมที่ผมพูดให้ฟังไปคิดดู ถ้าท่านตั้งใจปฏิบัติไม่ท้อถอยวันหนึ่งข้างหน้า ธรรมที่กล่าวนี้จะประทับใจท่านแน่นอน* เท่าที่จำได้ในวันนั้นก็นำมาเล่าให้ฟังเพียงเท่านี้

เรารู้สึกเกิดความเชื่อเลื่อมใสท่านทันทีที่ได้เห็นองค์ของท่านชัดเจนในคืนวันนั้น พร้อมทั้งความเชื่อในธรรมที่ท่านเมตตาแสดงให้ฟัง และท่านก็อนุเคราะห์รับไว้ให้อยู่ในสำนักของท่านตลอดมา เราก็อยู่กับท่านด้วยความพอใจจนบอกไม่ถูก แต่อยู่

ด้วยความโง่เง่าอย่างบอกไม่ถูกอีกเหมือนกัน เฉพาะองค์ท่านรู้สึกมีเมตตาธรรมานุเคราะห์ทุกครั้งที่เข้าไปหา การบำเพ็ญอยู่กับท่านในระยะนั้นก็มีแต่ความเจริญกับความเสื่อมทางภายในใจ ไม่ค่อยสงบอยู่คงที่เป็นเวลานาน พรรษาแรกที่อยู่กับท่าน เป็นพรรษาที่ ๙ เพราะ ๗ พรรษาศึกษาทางปริยัติ เริ่มออกปฏิบัติได้ขึ้นมาจำพรรษาที่นครราชสีมา ๑ พรรษา ในพรรษาแรกที่จำอยู่กับท่านมีแต่เจริญกับเสื่อมทางด้านสมาธิ ออกพรรษาแล้วก็ขึ้นบนเขาประมาณสองเดือนกว่า กลับลงมาหาท่านอีก จิตก็มีเจริญกับเสื่อมอยู่เช่นนั้น โดยพิจารณาหาสาเหตุก็ไม่ทราบว่าเสื่อมเพราะเหตุใด ทั้งๆ ที่ตั้งใจบำเพ็ญอยู่อย่างเต็มกำลัง บางคืนไม่ยอมหลับนอนตลอดรุ่ง เพราะกลัวจิตจะเสื่อม ถึงอย่างนั้นก็ยังเสื่อมได้ เฉพาะอย่างยิ่งเวลาจิตเริ่มก้าวเข้าสู่ความสงบ ความเพียรก็ยิ่งรีบเร่ง เพราะกลัวจิตจะเสื่อมดังที่เคยเป็นมา แม้เช่นนั้นก็ยังฝืนเสื่อมไปได้ ต่อมาก็เจริญขึ้นอีกแล้วก็เสื่อมลงอีก ความเจริญของจิตนั้นอยู่คงที่ได้เพียงสามวัน จากนั้นก็เสื่อมลงต่อหน้าต่อตา ทำให้เกิดข้อข้องใจและสงสัยเรื่องของความเสื่อมนี้ว่าเสื่อมได้เพราะเหตุใด หรือจะเป็นเพราะเราปล่อยคำบริกรรมภาวนา สติอาจจะเผลอไปได้ในตอนนี้ จึงตั้งข้อสังเกตขึ้น แล้วก็ตั้งคำมั่นสัญญาขึ้นอีกว่า ถึงอย่างไรเราจะต้องนำบทบริกรรมมากำกับจิตทุกเวลา ไม่ว่าเข้าสมาธิ ออกสมาธิ ไม่ว่าจะไปที่ไหน อยู่ที่ใด แม้ที่สุดปัดกวาดลานวัด หรือทำกิจวัตรต่างๆ จะไม่ยอมให้สติพลั้งเผลอจากคำบริกรรม คือ พุทโธ เพราะชอบนำเอาบท พุทโธ มาเป็นคำบริกรรมภาวนา คราวนี้เวลาภาวนาจิตสงบลงไป หากว่าความสงบนั้นยังจะนึกคำบริกรรมคือ **"พุทโธ"** ได้อยู่ จะไม่ยอมปล่อยวางคำบริกรรมนั้น แล้วจิตจะเสื่อมไปได้ในทางใด จะต้องรู้กันในตอนนี้ พอตั้งข้อสังเกตและตั้งคำมั่นสัญญาไว้แล้ว ก็เริ่มบริกรรมภาวนาด้วยบท พุทโธ เมื่อบริกรรมตามนั้น จิตก็ลงสู่ความสงบได้และได้อย่างรวดเร็วต่างจากที่เคยเป็นมา ขณะที่จิตเว้นจากคำบริกรรม จะเว้นเฉพาะขณะที่จิตเข้าสู่ความสงบอย่างสนิท ขณะนั้นจะนึก พุทโธ หรือไม่ก็ตาม แต่ความรู้ที่อยู่ในความสงบนั้นปรากฏเป็น พุทโธ ตายตัวอยู่แล้ว และไม่มีความปรุงแต่งอะไรทั้งนั้น ตอนนี้หยุดคำบริกรรม พอจิตจะเริ่มขยับตัวถอนขึ้นมา คือมีอาการกระเพื่อมนิดๆ ก็รีบจับคำบริกรรมอัดเข้าไปทันทีเพื่อให้จิตติดอยู่กับคำบริกรรม ทำเช่นนั้นพร้อมทั้งตั้งความสังเกตว่าจิตจะมีความเสื่อมได้ตอนไหน และทอดอาลัยในความเสื่อมกับความ

เจริญของจิต จิตจะเสื่อมหรือเจริญไปถึงไหนก็ตาม แต่คำบริกรรมในระยะนี้จะไม่ยอมปล่อยวาง แม้จิตจะเสื่อมก็ยอมให้เสื่อมไป เพราะการตั้งความอยากไว้ว่าไม่ให้จิตเสื่อมไป แต่ก็เสื่อมไปได้ทั้งๆ ที่ไม่อยากให้เสื่อม บัดนี้ความเสื่อมและความเจริญนั้นเราทอดธุระเสียแล้ว จะบังคับจิตให้มีความรู้สึกอยู่กับพุทโธอย่างเดียว เสื่อมกับความเจริญ เราจะพยายามให้รู้อยู่กับใจที่มีพุทโธกำกับนี้เท่านั้น ให้รู้กันที่นี่และเห็นประจักษ์กันที่นี่ จะมั่นใจอยู่ที่นี่แห่งเดียว เสื่อมกับเจริญไม่ต้องไปสนใจ ในระยะต่อมาจิตที่เคยเจริญและเสื่อมเป็นลำดับมาก็เลยไม่เสื่อม จึงเป็นเหตุให้รู้เรื่องราวของจิตว่าอ้อ จิตที่เคยเสื่อมบ่อยๆ นั้น เสื่อมเพราะขาดคำบริกรรม สติคงจะเผลอจากจิตไปในระยะ

แต่นั้นมาก็ตั้งคำบริกรรมมาเป็นลำดับ ไปไหน มาไหน อยู่ที่ใด ไม่ยอมให้เผลอเป็นกับตายจะไม่ยอมให้เผลอจาก พุทโธ จิตจะเสื่อมไปไหนก็ให้รู้กันที่นี่เท่านั้นไม่ยอมรับรู้ไปทางอื่น จิตก็เลยตั้งหลักลงได้ เพราะคำบริกรรมคือพุทโธ ต่อมาก็เป็นพรรษาที่สองที่ไปอยู่กับท่าน ก่อนจะเข้าพรรษา จิตก็รู้สึกสงบดีและแนบสนิทในทางสมาธิ ความเสื่อมไม่ปรากฏ แต่คำบริกรรมยังไม่ยอมลดละ จนถึงกับนั่งภาวนาได้แต่หัวค่ำตลอดรุ่งโดยไม่เปลี่ยนเป็นอิริยาบถอื่น ในพรรษาที่สองของการไปอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่น รู้สึกว่าการนั่งภาวนาตลอดรุ่งจะถือเป็นสำคัญมากกว่าอิริยาบถอื่นในการบำเพ็ญ ต่อจากนั้นมาก็ค่อยผ่อนลงบ้าง เพราะเห็นว่าธาตุขันธ์เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ ย่อมมีการชำรุดได้เมื่อไม่รู้จักประมาณ แต่การเร่งความเพียรด้วยวิธีนั่งตลอดรุ่งนี้ รู้สึกว่าใจมีกำลังมากกว่าวิธีอื่นๆ การรู้เรื่องของทุกขเวทนาที่แสดงขึ้นในขณะนั่งนานๆ เช่นนั้น ก็รู้ได้ชัดในระยะนั่งตลอดรุ่งนั้นเอง เพราะทุกขเวทนาที่ปรากฏในระยะนั้น เป็นเวทนาแปลกประหลาดหลายประการ ปัญญาที่จะพิจารณาเพื่อต่อสู้กับทุกขเวทนาก็ทำงานไม่ลดละ จนสามารถเข้าใจในเรื่องเวทนาได้ทุกประเภทในร่างกายซึ่งเป็นก้อนทุกข์หมดทั้งร่าง และสามารถสอดรู้ถึงเวทนาของใจ ทั้งเป็นการเสริมสร้างสติปัญญาและความกล้าหาญทางความเพียรได้อีกมากมาย นอกจากนั้นยังมีความกล้าหาญและมั่นใจในอนาคตว่า ทุกขเวทนาที่จะได้แสดงตัวในคราวจะตายนั้น จะต้องเป็นเรื่องของทุกขเวทนาที่กำลังปรากฏและพิจารณารับรู้กันอยู่ในขณะนี้แล จะไม่มี

เวทนาตัวไหนจะแปลกประหลาดและต่างหน้าต่างตามาจากที่ไหน ซึ่งจะทำให้เรามีความลุ่มหลงและเผอเรอในเวลาจะตาย จึงเป็นเหตุให้ได้คติขึ้นมาอีกวาระหนึ่ง ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น เมื่อปัญญาพิจารณารอบคอบแล้วก็ดับไปในขณะนั้น จิตก็ลงสู่ความสงบได้อย่างเต็มที่

ในระยะเช่นนี้จะว่าจิตว่างก็ได้อยู่ แต่ว่างในสมาธิ พอจิตถอยออกมา ความว่างก็หายไป จากนั้นก็พิจารณาไปอีก และพิจารณาต่อไปเรื่อยๆ จนจิตมีความชำนาญในด้านสมาธิ ขอสรุปความให้ย่อลงเพื่อให้พอดีกับเวลา เมื่อสมาธิมีกำลังทางด้านปัญญาก็เร่งพิจารณาตามส่วนต่างๆ ของร่างกายจนรู้เห็นชัดและสามารถถอดถอนอุปาทานของกายได้โดยสิ้นเชิง จากนั้นจิตก็จะเริ่มว่าง แต่ยังไม่แสดงความว่างอย่างเต็มที่ ยังมีนิมิตภายในแสดงภาพปรากฏอยู่กับใจ เพราะในระยะนี้ใจว่างจากกายและวัตถุภายนอก แต่ยังไม่ว่างจากนิมิตภายในของตัวเอง จนกว่าจะมีความชำนาญโดยอาศัยการฝึกซ้อมไม่ลดละ นิมิตภายในใจก็นับวันจางไป สุดท้ายก็หมด ไม่ปรากฏนิมิตทั้งภายนอกภายในใจ นั่นท่านก็เรียกว่าจิตว่าง ว่างชนิดนี้เป็นเรื่องว่างประจำนิสัยของจิตที่มีภูมิธรรมประจำขั้นแห่งความว่างของตน นี่ไม่ใช่ว่างสมาธิ และไม่ใช่ว่างในขณะที่นั่งสมาธิ ขณะที่นั่งสมาธิเป็นความว่างของสมาธิ แต่จิตที่ปล่อยวางจากร่างกายเพราะความรู้รอบด้วยนิมิตภายในก็หมดสิ้นไป เพราะอำนาจของสติปัญญารู้เท่าทันด้วย นี่แลชื่อว่าว่างตามฐานะของจิต เมื่อถึงขั้นนี้แล้วจิตว่างจริงๆ แม้กายจะปรากฏตัวอยู่ ก็สักแต่ความรู้สึกว่ากายมีอยู่เท่านั้น แต่ภาพแห่งกายหาได้ปรากฏเป็นนิมิตภายในจิตไม่ ว่างเช่นนี้แล เรียกว่า **ว่างตามภูมิของจิต** และมีความว่างอย่างนี้เป็นประจำ ถ้าว่างเช่นนี้ว่าเป็นนิพพาน ก็เป็นนิพพานของผู้นั้น หรือของจิตชั้นนั้น แต่ยังไม่ใช่นิพพานว่างของพระพุทธเจ้า ถ้าผู้จะถือสมาธิเป็นความว่างของนิพพานในขณะจิตที่ลงสู่สมาธิก็เป็นนิพพานของสมาธิแห่งโยคาวจรผู้ปฏิบัติผู้นั้นเสียเท่านั้น ความว่างทั้งสองประเภทที่กล่าวมานี้ ไม่ใช่เป็นนิพพานว่างของพระพุทธเจ้า เพราะเหตุใด? เพราะจิตที่มีความว่างในสมาธิจำต้องพอใจและติดในสมาธิ จิตที่มีความว่างตามภูมิของจิตจำต้องมีความดูดดื่มและติดใจในความว่างประเภทนี้ จำต้องถือความว่างนี้เป็นอารมณ์ของใจจนกว่าจะผ่านไปได้ ถ้าผู้ถือความว่างนี้ว่าเป็นนิพพาน ก็เรียกว่าผู้นั้นติดนิพพานในความว่าง

ประเภทนี้โดยเจ้าตัวไม่รู้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความว่างประเภทนี้จะจัดว่าเป็นนิพพานได้อย่างไร ถ้าไม่ต้องการนิพพานขั้นนี้ ก็ควรกาง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ออกตรวจตราดูให้ชัดเจนและละเอียดถี่ถ้วน เพราะความว่างที่กล่าวนี้เป็นความว่างของเวทนา คือสุขเวทนามีเต็มอยู่ในความว่างนั้น สัญญาก็หมายว่าง สังขารก็ปรุงแต่เรื่องความว่างเป็นอารมณ์ วิญญาณก็ช่วยรับรู้ทางภายใน ไม่เพียงจะรับรู้ภายนอกเลยกลายเป็นนิพพานของอารมณ์ ถ้าพิจารณาสิ่งเหล่านี้ให้ชัด และความว่างให้ชัดโดยเห็นเป็นเรื่องของสังขารธรรม คือสิ่งผสมนั่นแลจะมีช่องทางผ่านไปได้ในวันหนึ่งแน่นอน เมื่อพิจารณาตามที่กล่าวนี้ ขันธ์ทั้งสี่และความว่าง ซึ่งเป็นสิ่งปิดบังความจริงไว้ก็จะค่อยเปิดเผยตัวออกมาทีละเล็กละน้อยจนปรากฏได้ชัด จิตย่อมมีทางสลัดตัวออกได้ แม้ฐานที่ตั้งของสังขารธรรมที่เต็มไปด้วยสิ่งผสมนี้ ก็ทนต่อสติปัญญาไม่ได้เพราะเป็นสิ่งเกี่ยวโยงกัน สติปัญญาประเภทค้นแร่แปรธาตุจะฟาดฟันเข้าไป เช่นเดียวกับไฟได้เชื้อลุกลามไปไม่หยุด จนกว่าจะขุดรากเหง้าของธรรมผสมนี้ขึ้นได้เสียเมื่อใดเมื่อนั้นจึงจะหยุดการรุกการรบ เวลานี้มีอะไรที่เป็นข้าศึกต่อนิพพาน ว่างตามแบบของพระพุทธเจ้าคือสิ่งที่ติดใจอยู่ในขั้นนี้ และขณะนี้แลเป็นข้าศึก สิ่งที่ติดใจก็ได้แก่ความถือว่าใจของเราว่างบ้าง สบายบ้าง ใสสะอาดบ้าง ถ้าจะเห็นว่าใจมันว่างแต่มันอยู่กับความไม่ว่าง ใจมันเป็นสุข แต่มันอาศัยอยู่กับทุกข์ ใจใสสะอาด แต่มันอยู่กับความเศร้าหมองโดยไม่รู้สึกตัว ความว่าง ความสุข ความใส นั่นแลเป็นธรรมปิดบังตัวเอง เพราะธรรมทั้งนี้คือเครื่องหมายของภพ-ชาติ ผู้ต้องการตัดภพ-ชาติ จึงควรพิจารณาให้รู้เท่าและปล่อยวางสิ่งเหล่านี้ อย่าหวงไว้เพื่อก่อไฟเผาตัว ถ้าปัญญาขุดค้นลงตรงที่สามจอมกษัตริย์แห่งภพปรากฏอยู่ นั่นแลจะถูกองค์การใหญ่ของภพชาติ และจะขาดกระเด็นออกจากใจทันทีที่ปัญญาหยั่งลงถึงฐานของเขาตั้งอยู่ เมื่อสิ่งทั้งนี้สิ้นไปแล้วเพราะอำนาจของปัญญา นั่นแลเป็นความว่างอันหนึ่ง เครื่องหมายของสมมุติใดๆ จะไม่ปรากฏในความว่างนั้นเลย นี่คือความว่างที่ผิดกับความว่างที่ผ่านมาแล้ว ความว่างประเภทนี้ เราจะว่าเป็นความว่างของพระพุทธเจ้าหรือความว่างของใครนั้น ผู้แสดงไม่สามารถจะเรียนให้ทราบได้ว่าจะควรเป็นความว่างของใคร นอกจากจะเป็นความว่างที่รู้เห็นกันอยู่ด้วยสันทิฏฐิโกของผู้บำเพ็ญเท่านั้น

ความว่างอันนี้ไม่มีกาลสมัย เป็นอกาลิโกอยู่ตลอดกาล ความว่างในสมาธิมีความเปลี่ยนแปลงไปได้ทั้งด้านความเจริญและความเสื่อม ความว่างในขั้นอรูปธรรม ซึ่งกำลังเป็นทางเดินก็แปรสภาพหรือผ่านไปได้ แต่ความว่างในตนเองโดยเฉพาะนี้ ไม่มีความเปลี่ยนแปลง เพราะตนไม่มีอยู่ในความว่างนั้น และไม่ถือความว่างนั้นว่าเป็นตน นอกจาก **ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ** เห็นตามเป็นจริงในหลักธรรมชาติแห่งความว่างนั้น และเห็นตามเป็นจริงในสภาวธรรมที่ผ่านมาเป็นลำดับ และที่มีอยู่ทั่วไปเท่านั้น แม้ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นธรรมเครื่องแก้ไข ก็รู้เท่าและปล่อยวางไว้ตามเป็นจริง ไม่มีสิ่งใดจะเข้าไปแฝงอยู่ในธรรมชาติแห่งความว่างในวาระสุดท้ายนั้นเลย

ท่านนักใจบุญทุกท่าน โปรดนำความว่างทั้งสามประเภทนี้ไปพิจารณา และพยายามบำเพ็ญตนให้เข้าถึงความว่างทั้งสามนี้ เฉพาะอย่างยิ่งความว่างในวาระสุดท้ายซึ่งเป็นความว่างในหลักธรรมชาติ ไม่มีผู้ใดและสมมุติใดๆ อาจเอื้อมเข้าไปทำการเกี่ยวข้องได้อีกต่อไป ความสงสัยนับแต่ขั้นต้นแห่งธรรมจนถึงความว่างอย่างยิ่งจะเป็นปัญหาที่ยุติกันลงได้ด้วยความรู้ความเห็นของตนเป็นผู้ตัดสินเอง

ดังนั้น ในอวสานแห่งธรรมโดยเริ่มแสดงเรื่องความโง่ของตนให้ท่านผู้ฟังทุกท่านทราบเป็นลำดับ จนเตลิดมาถึงความว่างในวาระสุดท้ายซึ่งเป็นธรรมออกจะสุดวิสัยของผู้แสดงที่อธิบายให้ยิ่งไปกว่านั้นอีกไม่ได้ จึงขอยุติลงโดยเห็นว่าสมควรแก่เวลา ขอความสุขความสำราญจงมีแก่ท่านผู้ฟังโดยถ้วนหน้ากัน เทอญฯ

อวิชชารวมตัว ปกปิดจิตแท้-ธรรมแท้

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๐๙

พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ แสดงในเชิงตอบปัญหาธรรมแก่พระเถระสำคัญมากองค์หนึ่งในสมัยปัจจุบัน มีเนื้อหาและข้อความดังนี้

นี่คือเวลาเริ่มพิจารณาเข้าสู่จุดรวมของกิเลสวัฏฏ์ซึ่งได้แก่อวิชชา ขณะที่พิจารณาก็ยังไม่ทราบว่าตัวเองพิจารณาอวิชชา เป็นแต่เพียงคิดว่านี้มันอะไรนา เป็นข้อข้องใจสงสัยอยู่ตรงนี้ แล้วก็หยั่งจิตลงไปที่นั่น ทำความสนใจในจุดนั้น พิจารณาว่ามันเป็นยังไงไปยังไงมายังไง แต่ก็ไปถูกจุด ทั้งนี้เพราะเราไม่รู้ชื่อมันว่าอะไรเป็นอวิชชา อวิชชาที่แท้จริงกับชื่อมันผิดกันมาก เห็นแต่กระแสของมันกระจายไปทั่วโลก นั้นมันเป็นเพียงกิ่งก้าน เหมือนเราไปหาจับโจรผู้ร้าย ไปจับก็จะได้แต่สมุนของมันเท่านั้น จับคนไหนก็เป็นสมุนของมันๆ ไม่ทราบว่านายมันอยู่ที่ไหน มีรูปร่างหน้าตาเป็นอย่างไร เพราะไม่เคยเห็นหัวหน้ามัน

จับมากต่อมาก จับเข้าไปๆ ตีตะล่อมเข้าไปๆ ที่เรียกว่า ล้อมโจร คือ เจ้าหน้าที่มีจำนวนมากและก็มีกำลังมาก ต่างคนต่างอาศัยกันรวมกันเข้าก็มีกำลังมาก ล้อมรอบจุดที่โจรอาศัยอยู่ จับคนนี้มัดคนนั้นเข้าไปๆ เมื่อถูกถาม ตามธรรมดาโจรมันจะไม่บอกว่าใครเป็นนายของมัน ถ้าใครเป็นโจรก็มัดมันเข้าไปหมดจนไม่ให้มีเหลือ

สักคนในวงล้อมนั้น คนสุดท้ายนั้นน่ะเป็นนายโจร คนสุดท้ายมันจะอยู่ในที่สำคัญ คือสมุนของโจรจะต้องล้อมรอบขอบชิดรักษาไว้อย่างดีทีเดียว ไม่ให้พบหัวหน้าของมันอย่างง่ายดาย

ถูกจับเข้าไปเป็นลำดับๆ จนถึงอุโมงค์ที่หัวหน้าโจรหลบซ่อน ก็ฆ่าหมดไม่มีเหลือในที่นั้นแล้ว มันก็ทราบชัดกันละที่นี่ว่าหัวหน้าโจรตัวฉลาดได้ถูกฆ่าให้สูญพันธุ์ไปเสียแล้ว อันนี้เป็นแต่เพียงรูปเปรียบ คือจิตที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งใด มันก็เป็นแขนงของความหลง ไม่ว่าจะหลงทางดีทางชั่ว มันเป็นเรื่องของอวิชชาและกิ่งก้านของอวิชชาทั้งนั้น แต่ตัวอวิชชาจริงๆ มันไม่มี เพราะฉะนั้น อุบายวิธีพิจารณาต่างๆ ถ้าจะเทียบอุปมา ก็เหมือนอย่างเราวิดน้ำเพื่อจะเอาปลา ถ้าน้ำมีมาก ปลาจะมีอยู่จำนวนมากน้อยเพียงไรก็ไม่ทราบ วิดน้ำออกจนน้ำแห้งลงไปเป็นลำดับๆ ปลาก็รวมตัวเข้าไปๆ ตัวไหนอยู่ที่ไหนก็วิ่งลงในน้ำๆ น้ำก็ถูกวิดออกเรื่อยๆ ปลาก็รวมตัวเข้าไป ตัวไหนวิ่งไปไหนก็มองเห็นเพราะน้ำแห้งลงไปเรื่อยๆ ผลสุดท้ายเมื่อน้ำแห้งแล้ว ปลาก็ไม่มีที่หลบซ่อนก็จับตัวปลาได้

ขึ้นชื่อว่ารูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส กับอาการของจิตที่คละเคล้ากันมันก็เหมือนกับน้ำซึ่งเป็นที่อาศัยของปลา การพิจารณาสิ่งเหล่านี้ก็ไม่หมายจะเอาสิ่งเหล่านี้ แต่จะฆ่ากิเลสต่างหาก เหมือนกับคนวิดน้ำไม่หมายจะเอาน้ำ แต่หมายจะเอาปลาต่างหาก การพิจารณาก็ไม่หมายจะเอาสิ่งเหล่านี้ แต่ให้รู้สิ่งเหล่านี้เป็นลำดับๆ พอรู้ไปถึงไหน จิตก็หายกังวล รู้ทั้งสิ่งที่ไปเกี่ยวข้อง รู้ทั้งตัวเองผู้ไปเกี่ยวข้องว่าเป็นผู้ผิด เป็นความเห็นผิดของตัวจึงไปหลงรักหลงชังในสิ่งเหล่านั้น ทีนี้วงแห่งการพิจารณาก็แคบเข้ามาๆ เหมือนกับน้ำแห้งลงไปๆ จะพิจารณาในธาตุในขันธ์อะไร มันก็เหมือนกับสิ่งทั่วไปภายนอก มันไม่มีอะไรแปลกกัน ถ้าเป็นด้านวัตถุ พูดถึงเรื่องธาตุก็เป็นธาตุอันเดียวกัน มันมีแปลกอยู่ที่อาการของจิตแสดงตัวออก แต่เราไม่รู้ก็ไปหมาย อันนี้มันก็ยังเป็นกิ่งก้านของอวิชชาอยู่ แต่มันจะซึมซาบเข้าไปหาส่วนใหญ่ พิจารณาเห็นสิ่งที่มาเกี่ยวข้องชัดเท่าไร ก็ยิ่งเห็นตัวออกไปเกี่ยวข้องชัดขึ้นทุกที เหมือนกับน้ำแห้งลงไปเท่าไรก็ยิ่งเห็นตัวปลาชัดขึ้นทุกทีๆ

การพิจารณาเห็นสภาพทั้งหลายทั้งภายนอกกาย ทั้งภายในกาย ทั้งในเจตสิกธรรมของตัวชัดขึ้นเท่าไร มันก็เห็นจุดที่อยู่ที่อาศัยของตัวการสำคัญชัดขึ้นๆ เมื่อพิจารณาตะล่อมเข้าไป ความรู้ของจิตมันก็แคบเข้าไป ความกังวลของใจก็น้อยเข้าไป กระแสของใจที่ส่งออกไปก็แคบ พอกระเพื่อมตัวออกไปเกี่ยวกับสิ่งใด ก็พิจารณาเกี่ยวกับสิ่งนั้นด้วย พิจารณาความกระเพื่อมของจิตที่ออกไปแสดงตัวด้วย ก็เห็นทั้งสองเงื่อน รู้เหตุรู้ผลกันทั้งสองด้าน คือด้านที่ไปเกี่ยวข้องสิ่งที่ถูกเกี่ยวข้องหนึ่ง ผู้ไปเกี่ยวข้องหนึ่ง ปัญญาก็ขยับตัวเข้าไปเป็นลำดับๆ

เมื่อเข้าไปถึงตัวอวิชชาจริงๆ โดยมากนักปฏิบัติถ้าไม่มีครูอาจารย์คอยแนะไว้ก่อนแล้ว จะต้องไปถือเอาตัวนั้นแลว่าเป็นตัวจริง เพราะทุกสิ่งทุกอย่างได้พิจารณาเห็นชัดภายในใจแล้วว่าได้รู้เท่าและปล่อยวางไปหมด ไม่มีสิ่งใดเหลือ แต่ผู้ที่รู้สิ่งทั้งหลายนั้นคืออะไรนั่น ทีนี้ก็ไปสงวนอันนั้นไว้ นี่แลที่ว่าอวิชชารวมตัวแล้ว แต่กลับมาเป็นตัวขึ้นโดยไม่รู้สึก จิตก็มาหลงอยู่นั้น ที่ว่าอวิชชาก็คือหลงตัวเองนี่แหละ ส่วนที่หลงสิ่งภายนอกนั้นยังเป็นกิ่งก้าน ไม่ใช่เป็นเรื่องของอวิชชาอันแท้จริง

การมาหลงอันนี้แล มาหลงผู้ที่รู้สิ่งทั้งหลายนี้แล ผู้นี้เป็นอะไร เลยลืมวิพากษ์พิจารณาเสีย เพราะจิตเมื่อมีวงแคบเข้ามาแล้วจะต้องรวมจุดตัวเอง จุดของจิตที่ปรากฏตัวอยู่เวลานั้นจะเป็นจิตที่ผ่องใส มีความยิ้มแย้มแจ่มใส มีความองอาจกล้าหาญ ความสุขก็รู้สึกว่าจะรวมตัวอยู่ที่นั่นหมด สิ่งเหล่านี้ทั้งหมดมันเป็นผลของอะไร ถ้าจะพูดว่าเป็นผลก็ยอมรับเป็นผล จะพูดว่าเป็นผลของปฏิปทาเครื่องดำเนินก็ถูก ถ้าหากเราไม่หลงอันนี้นะ ถ้ายังหลงอยู่ มันก็ยังเป็นสมุทัย นี่ละจุดใหญ่ของสมุทัย

แต่ถ้านักปฏิบัติผู้มีความสนใจพิจารณาในสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่เสมอแล้วไม่มองข้ามไป ยังไงก็ทนไม่ได้ ต้องสนใจเข้าพิจารณาจุดนั้น เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเราก็เคยพิจารณาและเคยรู้เรื่องมาแล้ว ใจก็ไม่สัมผัส จะแยกจิตออกไปพิจารณาอะไรมันก็ไม่สัมผัส เพราะพอตัวในสิ่งนั้นๆ แล้ว อาการที่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้นจากนั้น จิตที่ปรุงขึ้นมามันก็ปรุงขึ้นจากนั้น สุขที่ปรากฏขึ้นก็ปรากฏอยู่ที่นั่น ความสุขที่ปรากฏขึ้นมา มันก็มีอาการเปลี่ยนแปลงให้เห็นซึ่งเป็นเหตุให้พิจารณาอีก เพราะในขั้นนี้เป็นขั้นที่ใช้ความ

สังเกตมาก เมื่อสังเกตความสุขมันก็ไม่แน่นอน เพราะความสุขที่ผลิตจากอวิชชา มันเป็นสมมุติ บางทีก็มีอาการเฉาๆ บ้าง เล็กๆ น้อยๆ พอให้ทราบว่ามันแสดงอาการไม่สม่ำเสมอ มันค่อยเปลี่ยนตัวเองอยู่อย่างนั้นตามขั้นแห่งธรรมที่ละเอียด นี่เป็นจุดที่จะนอนใจตายใจ และยอมเชื่อสำหรับผู้ที่ปฏิบัติด้วยความเข้มแข็งด้วยความสนใจอย่างยิ่ง แต่จะมานอนใจในจุดนี้ติดในจุดนี้ หากไม่มีผู้อธิบายให้ทราบไว้ล่วงหน้าก่อน

ถึงจะนอนใจก็ทนที่จะทราบไม่ได้เหมือนกันถ้าใช้ความสนใจ เพราะมีเท่านั้นเป็นสิ่งที่ดูดดื่มของใจ เป็นเหตุให้ดูดดื่ม เป็นเหตุให้พอใจในสิ่งที่ปรากฏนั้น เท่าที่เคยพิจารณามาเป็นอย่างนั้นจนไม่ทราบว่าอะไรเป็นอวิชชา ก็เลยเข้าใจว่าอันนี้แหละที่จะเป็นนิพพานอันสว่างกระจ่างแจ้งอยู่ตลอดเวลานี้แล คำว่าตลอดเวลาในที่นี่หมายถึงตลอดเวลาของผู้มีความเพียร มีการชำระซักฟอกกันอยู่เสมอ ไม่นอนใจติดอยู่กับสิ่งนั้นถ่ายเดียว ความสงวนก็มาก อะไรจะมาแตะต้องไม่ได้ ระมัดระวังอย่างเต็มที่ พออะไรมาสัมผัสก็รีบแก้กันทันที

แต่สิ่งที่รักสงวนนั้น ตนหาได้ทราบไม่ว่าคืออะไร ทั้งที่ความรักความสงวนนั้นมันก็เป็นภาระของจิตอยู่โดยดี แต่ในเวลานั้นมันไม่ทราบจนกว่าสมควรแก่กาลที่ควรรู้แล้ว จึงเกิดความสนใจที่จะพิจารณาในจุดนี้ นี่มันคืออะไรนา ทุกสิ่งทุกอย่างเราก็เคยพิจารณามา แต่สิ่งนี้มันคืออะไรนา ที่นี่จิตก็จ่อเข้าไปตรงนั้น ปัญญาก็สอดส่องเข้าไป นี้มันคืออะไรแน่นะ อันนี้มันเป็นความจริงแล้วหรือยังไม่จริง อันนี้เป็นวิชชาหรือเป็นอวิชชา มันยังเป็นข้อกังขาสงสัยอยู่นั้นแหละ

แต่อาศัยการพิจารณาทบทวนด้วยปัญญาอยู่ไม่หยุด เพราะเป็นสิ่งไม่เคยรู้ไม่เคยประสบมาก่อน ว่าทำไมมันจึงรัก ทำไมมันจึงสงวน ถ้าหากว่าเป็นของจริงแล้ว ทำไมจะต้องรักสงวนกัน ทำไมจะต้องรักษากัน ความรักษานี่มันก็เป็นภาระ ถ้าอย่างนั้นอันนี้มันก็ต้องเป็นภัยอันหนึ่งสำหรับผู้สงวนรักษา หรือเป็นสิ่งหนึ่งที่ไม่น่าไว้ใจ ทั้งๆ ที่ก็ไม่ทราบนะว่านั่นคืออะไร จะเป็นอวิชชาจริงหรือไม่ เพราะเราไม่เคยเห็นนี่ว่าวิชชาที่แท้จริงกับอวิชชามันต่างกันอย่างไร วิมุตติกับสมมุติมันต่างกันอย่างไร ปัญญาก็เริ่มสนใจพิจารณาละที่นี่

อันนี้รู้สึกว่าพิสดารมาก ถ้าจะพูดตามที่พิจารณามาหรือย่นย่อเข้ามาเฉพาะให้ได้ความตามโอกาสอันควร สรุปกันทีเดียวว่าอันใดที่ปรากฏตัวขึ้นมาให้พิจารณา อันนั้นสิ่งที่ปรากฏตัวขึ้นมานั้นเป็นเรื่องสมมุติทั้งนั้น นี่หมายถึงธรรมละเอียดปรากฏอยู่ที่ใจแม้ที่สุด จุดที่มีความสว่างไสวอยู่นั้นแลคือจุดอวิชชาแท้ กำหนดลงไปที่นั่นด้วยปัญญาสภาวธรรมทั่วๆ ไป นั่นเป็นสภาพธรรมอันหนึ่งๆ ฉันใด ธรรมชาตินี้ก็เป็นสภาพธรรมอันหนึ่งฉันนั้น เราจะถือว่าเราเป็นของเราไม่ได้ แต่ความสงวนอยู่นี้แสดงว่าเราถือว่าเป็นเราเป็นของเรา ซึ่งเป็นความผิด

ปัญญาสอดเข้าไปว่านี่มันเป็นอะไรแน่ๆ นะ เหมือนกับว่าเราย้อนมาดูตัวของเราเรามองออกไปข้างนอก ดินฟ้าอากาศเราก็เห็น มีอะไรมาผ่านทางสายตาเราก็เห็น แต่เมื่อเราไม่มองมาดูตัวของเรา เราก็ไม่เห็นตัวของเรา ปัญญาขั้นนี้รวดเร็วมาก ย้อนกลับไปกลับมาดูจุดสุดท้ายหรือวาระสุดท้าย การพิจารณาก็เหมือนกับพิจารณาสิ่งอื่นไม่พิจารณาเพื่อถือเอา พิจารณาเพื่อให้รู้สิ่งนั้นตามความจริงของมันโดยถ่ายเดียว

เวลาอันนี้จะดับ มันไม่เหมือนสิ่งทั้งหลายดับ สิ่งทั้งหลายดับ เป็นความรู้สึกของเราว่าเข้าใจแล้วในสิ่งนี้ แต่อันนี้ดับมันไม่เป็นอย่างนั้น มันดับแบบสลายลงไปทันทีเหมือนฟ้าแลบ คือมันเป็นขณะอันหนึ่งที่ทำงานของตัวเอง หรือว่ามันพลิกก็ได้ มันพลิกคว่ำแล้วหายไปเลย พออันนี้หายไปแล้วถึงจะทราบว่านี้คืออวิชชาแท้ละที่นี่ เพราะเหตุว่าอันนี้หายไปแล้วมันไม่มีอะไรปรากฏขึ้นมาให้เป็นข้อสงสัย

สิ่งที่เหลืออยู่ก็ไม่เป็นอย่างนี้ แต่เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์และไม่เคยเห็นก็ตาม แต่เวลาปรากฏในขณะนั้นมันก็ไม่มีอะไรเป็นที่น่าสงสัย นั่นละภาระมันถึงหมดไป คำว่าเราก็หมายถึงอันนี้เอง หมายถึงอันนี้ยังตั้งอยู่ พิจารณาอะไรก็พิจารณาเพื่ออันนี้ คำว่ารู้ก็คือเราตัวนี้รู้ คำว่าสว่างก็เราสว่าง คำว่าเบาก็ว่าเราเบา คำว่าสุขก็ว่าเราสุข คำว่าเราๆ ก็หมายถึงตัวนี้เอง นี่ละคือตัวอวิชชาแท้ ทำอะไรต้องเพื่อมันทั้งนั้น พออันนี้สลายไปแล้วไม่มีเพื่ออะไรอีก..หมด

ถ้าจะเทียบอุปมา ก็เหมือนก้นหม้อที่ถูกทำลายเสียแล้ว แม้จะเทน้ำลงไปมากเท่าไรก็ไม่มีอะไรจะขังอยู่ได้ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรุงขึ้นมาตามธรรมชาติของขันธ์ ก็ปรุงขึ้นได้

แต่ไม่ติด เพราะภาชนะคืออวิชชาตัวสำคัญมันดับสลายไปแล้ว พอสังขารปรุงพั๊บและดับไป ผ่านไปตามธรรมดา หายไปๆ เพราะไม่มีที่เก็บ ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ธรรมชาติที่รู้สึกตัวเองว่าไม่มีอะไรเป็นเจ้าของนั้น ก็เป็นความพอตัวของธรรมชาตินั้นอยู่แล้ว นั่นจึงเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์แท้ และหมดภาระที่จะระมัดระวังรักษาพิษภัยอีกต่อไป

อวิชชานี้เองที่ปกปิดจิตแท้ธรรมแท้เรื่อยมา จึงไม่เห็นความอัศจรรย์ในหลักธรรมชาติของจิตอันแท้จริง ผู้ปฏิบัติดำเนินมาถึงขั้นหลุมพรางตา จึงหลงยึดว่าเป็นของอัศจรรย์ไปเสีย จึงมารักสงวนหึงหวงไว้ มาเข้าใจว่าเป็นเราเป็นของเรา จิตเราสว่างไสว จิตเรามีความองอาจกล้าหาญ จิตเราเป็นสุข จิตเรานี้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ธรรมชาติอันนี้ไม่รู้ตัวเอง ท่านเรียกว่าอวิชชาแท้ พอกลับมารู้อันนี้ๆ ก็สลายไป พออันนี้สลายไปแล้ว ก็เหมือนกับเปิดฝาหม้อขึ้นมานั่นเอง มีอะไรอยู่ในนั้นก็เห็นหมด อวิชชานี้เท่านั้นปิดไว้

ความจริงที่เป็นความจริงพิเศษจากสัจจะ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ก็คือความบริสุทธิ์ นี้เป็นความจริงที่นอกจากสัจจะทั้งสี่ สัจจะทั้งสี่นี้ สองสัจจะหนึ่งเป็นฝ่ายผูกมัด สองสัจจะหนึ่งเป็นฝ่ายแก้ฝ่ายดับ ดับอะไร ผูกอะไร ก็คือผูกจิตไว้คือมาปกคลุมไว้ แก้ก็คือเปิดออก เปิดสิ่งที่ปกคลุมนั้นให้ได้เห็นความบริสุทธิ์ตามความจริงของตน ความจริงนั้นมีอยู่อย่างนั้นแล้ว แต่สัจจะทั้งสองคือ ทุกข์ สมุทัย นี้มันปิดเหมือนกับฝาหม้อปิดหม้อไว้ มีอะไรอยู่ในนั้นก็ไม่เห็น มรรคคือข้อปฏิบัติ....เปิดมรรคนิโรธเปิดขึ้นมาก็เห็นสิ่งที่อยู่ในหม้อนั้นชัดว่าเป็นอะไร ความบริสุทธิ์เป็นของมีอยู่ก็ตาม แต่ถูกสัจจะทั้งสองนี้ปิด และถูกสัจจะที่เป็นฝ่ายแก้ทั้งสองนั้นเปิดขึ้นมา นี่ละเปิดก็เปิดให้อันนี้ ผูกก็ผูกอันนี้ ปิดอันนี้ไว้ พอเปิดขึ้นมาแล้วก็หมดปัญหา

สัจจะทั้งสองนี้เป็นกิริยาอันหนึ่งๆ เป็นสมมุติด้วยกัน มรรคก็เป็นสมมุติ นิโรธก็เป็นสมมุติ พอทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ผ่านไป ทุกข์กับสมุทัยก็เป็นสมมุติ สมมุติทั้งสองแก้สมมุติทั้งสองนี้ได้แล้ว ธรรมชาตินั้นก็เป็นธรรมชาติตายตัว สิ่งที่เห็นนั้นเรียกวิมุตติคือเปิดให้เห็นวิมุตติคือความบริสุทธิ์โดยหลักธรรมชาติ นี่ละภาระหมดก็หมดตรงนี้ เมื่อบริสุทธิ์แล้วไม่เสกสรรปั้นยอตัวเอง ส่วนภายนอกคือโลกธรรมนอก เกี่ยวกับสิ่งภายนอก มันห่างไกล โลกธรรมในที่เคยว่าดี ว่าชั่ว ว่าสุข ว่าทุกข์ ภายในตัวเองก็หมดปัญหาไปกับจุดนี้สลายไป

ถ้าพิจารณามาถึงขั้นนี้แล้วไม่กว้าง ได้อุบายจากครูอาจารย์ผู้ที่ท่านเคยรู้เคยเห็น และผ่านไปอธิบายให้ฟังก็ไปได้อย่างรวดเร็ว แต่สำคัญอย่าไปคาดคะเน ความคาดคะเนไม่ใช่ทาง อะไรปรากฏก็พิจารณาจุดนั้นสิ่งที่ปรากฏนั้นเป็นลำดับๆ และเข้าใจกันไปเรื่อยๆ นี้เป็นทางที่ถูก และอวิชชาก็หมายถึงธรรมชาติที่อธิบายผ่านมานั่นแลเป็นอวิชชาแท้ นอกนั้นก็เป็นกิ่งก้านสาขา เหมือนเถาวัลย์เกิดขึ้นที่นี่แต่เลื้อยไปที่ไหนบ้างก็ไม่ทราบ ยาวเท่าไรก็เลื้อยไปๆ เวลาจับถูกแล้วตามเข้ามาๆ จนถึงลำต้นของมัน ลำต้นมันอยู่ที่นี่ รากมันอยู่ที่นี่ พอถอนรากขึ้นแล้วก็ตายไปด้วยกันหมด กิ่งก้านสาขาอวิชชามันจึงกว้างขวางมากมาย พอถึงอวิชชาจริงๆ จึงไม่รู้ว่าอะไรเป็นอวิชชา แต่ก็พิจารณาเรื่องของปัญญาก็พิจารณาเข้าไป ถึงจะไม่รู้ว่านี้คืออวิชชาก็ตาม แต่การพิจารณานั้นมันถูกทางแล้วมันก็เปิดขึ้นเอง เช่นเดียวกับเรารับประทาน ความอิ่มก็แสดงขึ้นมาให้เห็นชัดเป็นลำดับๆ

สรุปเรื่องอวิชชาเป็นอุปปัตติภพหรือกรรมภพ ก่อภพทำกรรมอยู่ไม่หยุดไม่ถอยมันก็เป็นเรื่องของวัฏจักรอันเดียวนี้ มันหากก่อภพก่อชาติภายในตัวเองอยู่อย่างนั้นเรื่องของจิตจะอยู่เฉยๆ ไม่ได้ มีแต่เรื่องก่อภพก่อชาติอยู่เป็นประจำ ทำงานสั่งสมเพื่อตัวเอง แต่โดยมากจะสั่งสมทางกดถ่วงใจให้ดิ่งลงทางต่ำอยู่เสมอ ที่ว่าทำลายกงกรรมก็ทำลายตัวนี้แล พอทำลายตัวนี้แล้วมันก็หมดเครื่องสืบต่อก่อภพก่อชาติลงทันทีถึงสิ่งภายนอกที่เคยมาเกี่ยวข้องกับเรา มันก็เกี่ยวข้องไปตามธรรมดา ผ่านไปผ่านมาไม่ได้ซึมซาบ ไม่ได้เข้าตั้งบ้านตั้งเรือน ไม่ได้เข้ามาอยู่มาอาศัยในจุดนี้เหมือนแต่ก่อนเพียงแต่ผ่านไปผ่านมาธรรมดา แล้วก็ทราบชัดว่าธรรมชาตินี้ไม่ได้สืบต่อกับอะไรความสืบต่อของธรรมชาตินี้เราทราบมาเป็นลำดับแล้ว เมื่อมาถึงขั้นไม่สืบต่อกับอะไรก็ทราบ การรู้เรื่องของภพของชาติว่าต่อไปจะเกิดอีกหรือไม่นั้นก็ไม่ต้องไปคาดคะเนเพราะปัจจุบันนี้บอกอยู่แล้วอย่างชัดเจนว่า เมื่อไม่สืบไม่ต่อไม่ก่อภพก่อชาติภายในตัวเองให้เห็นประจักษ์อยู่แล้ว ก็ไม่มีภพมีชาติอะไรจะสืบต่อไปข้างหน้าอีก เพราะโรงงานนี้ได้ถูกทำลายไปแล้ว ไม่มีทางก่อตัวขึ้นมาหรือไม่มีทางก่อเหตุขึ้นมาเหมือนอย่างที่เคยเป็นมา โรงงานผลิตทุกข์ได้ถูกทำลายโดยสิ้นเชิงแล้ว

ที่ว่าขันธ์ล้วนๆ ก็หมายถึงตอนนี้ ขันธ์ก็เป็นขันธ์ล้วนๆ ไม่เป็นกิเลส ถ้าจิตดวงนั้นไม่เป็นกิเลส ขันธ์ก็ไม่เป็นกิเลส เป็นแต่เพียงเครื่องมือ ถ้าส่วนใหญ่คือจิตเป็นกิเลส ขันธ์ทุกขันธ์ก็เป็นกิเลสไปตามๆ กัน รูปก็เป็นเครื่องเสริมกิเลสให้พอกพูนภายในใจ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็เป็นเครื่องเสริมกิเลสภายในใจทุกอย่าง ถ้าจิตบริสุทธิ์ ขันธ์ก็บริสุทธิ์ตามส่วนของขันธ์ ไม่มีอะไรเป็นกิเลส ถ้าจิตเป็นกิเลส ขันธ์ก็เป็นกิเลส วันยังค่ำ ความจริงเป็นอย่างนั้น

การก่อภพก่อชาติเป็นเรื่องของจิตผลิตตัวเองอยู่อย่างนั้น มันอยู่เฉยๆ ไม่ได้ ลักษณะของจิตที่มีกงจักรเป็นเจ้าของงานหรือเป็นหัวหน้างานมันจะต้องหมุนตัวอยู่เสมอ หมุนอะไร ก็เพื่อเรื่องของภพของชาติทั้งนั้น พอกงจักรนั้นสลายตัวลงไป ก็ไม่มีอะไรจะก่อภพก่อชาติอีกต่อไป จิตที่ท่านรู้แล้วท่านก็ออกอุทานในใจ หรือประกาศธรรมสอนโลกได้เต็มปากเต็มใจว่า ต่อไปไม่มีภพให้เกิดอีกแล้ว อย่างพระพุทธเจ้าท่านอุทานออกมาใน **อเนกชาติสํสารํ** เป็นตัวอย่าง เพราะท่านรู้อยู่ในปัจจุบันนั้น ไม่มีอะไรจะมาก่อตัว ดีก็เป็นส่วนดี ไม่มาซึมซาบกัน ไม่มาคละเคล้ากัน ชั่วก็เป็นส่วนชั่วไม่ซึมซาบหรือคละเคล้ากัน มันไม่วิ่งเข้าถึงกัน คำว่าไม่วิ่งถึงกันก็ไม่ได้บังคับ มันเป็นธรรมชาติของมันเอง เวลามันวิ่งเข้าถึงกัน เราก็ไม่ได้บังคับ มันหากมีสื่อของมันวิ่งต่อถึงกันเอง เมื่อมันหมดสื่อแล้วก็ขาดวรรคขาดตอนของมันเอง

ตามความรู้สึกของกระผมที่พิจารณามานี้ ตอนที่อันนี้จะดับลงไป มันมีขณะบอกอย่างชัดแจ้งทีเดียว มันเป็นขณะ คือขณะนั้นเราไม่ได้คาดได้ฝัน มันเป็นขณะอันหนึ่งที่ทำให้สะดุดใจ ขณะที่อวิชชาดับ มันเป็นขณะอันหนึ่งที่แสดงขึ้นคล้ายกับว่ามันพลิกตัวเองเป็นโลกใหม่ ถ้าว่าโลกนะ มันเป็นโลกใหม่ มันพลิกพั๊บเดียว อวิชชาก็ดับไปขณะนั้น แต่ไม่ได้อยู่ในการคาดคะเน ไม่ได้อยู่ในความตั้งใจว่าจะพลิก มันเป็นขึ้นมาเอง อันนี้เป็นส่วนละเอียดมาก สุดวิสัยที่จะกราบเรียนให้ถูกต้องกับความจริงของขณะนั้นได้

การปฏิบัติในศาสนานี้ ถ้าปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์จริงๆ มันก็มีเคล็ดลับอยู่สอง คือ ระหว่างอุปาทานของกายกับจิต กายกับจิตเป็นอุปาทานต่อกัน จะแยกจากกันนี้

เป็นเคล็ดลับอันหนึ่ง กับมาเคล็ดลับที่สองอันเป็นจุดสุดท้ายแห่งความสามารถของกระผมที่เป็นขึ้นมา นอกจากนั้นก็ไม่มีอะไรที่น่าสงสัย

กระผมเคยไปบำเพ็ญอยู่ที่วัดดอยฯ ปัญหาเรื่องอวิชชานี้มันทำให้งงอยู่นานเหมือนกัน คือขณะนั้นจิตมันสว่างจนตัวเองเกิดความอัศจรรย์ในความสว่างไสว ทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเป็นเหตุให้อัศจรรย์นั้น รู้สึกมารวมตัวอยู่ในจิตนั้นหมด จนเกิดความอัศจรรย์ในตัวเองว่า แหม จิตของเราทำไมถึงได้อัศจรรย์ถึงขนาดนี้นะ มองดูกายทั้งกายไม่เห็น มันเป็นอากาศธาตุเสียหมด ว่างไปหมด จิตมีความสว่างไสวอย่างเต็มที่

แต่เดชะนะ พอเวลาเกิดความอัศจรรย์ตัวเองขึ้นมา ถึงกับอุทานในใจในเวลานั้นด้วยความหลงไม่รู้สึกตัว ถ้าพูดถึงธรรมะส่วนละเอียด มันเป็นความหลงอันหนึ่ง มันอัศจรรย์ตัวเอง ทำไมจิตของเราถึงได้เป็นขนาดนี้ พอว่าอย่างนั้น ก็มีธรรมะบันดาลขึ้นมา อันนี้ก็ไม่คาดไม่ฝันเหมือนกัน ผุดขึ้นมาเหมือนกับมีคนพูดอยู่ภายในจิตนี้ แต่ไม่ใช่คนพูด ผุดขึ้นมาเป็นบทๆ ว่า **"ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั้นแลคือตัวภพ"** ว่าอย่างนั้น

ธรรมชาตินั้นมันเป็นจุดจริงๆ จุดของความรู้ จุดของความสว่างนั้นมันมีจุดจริงๆ ดังอุบายผุดขึ้นมาบอก ทีนี้เราก็ไม่ได้คำนึงว่าอะไรมันเป็นจุด เลยงงไปเสียอีก แทนที่จะได้อุบายจากคำเตือนที่ผุดขึ้นนั้น เลยเอาปัญหานั้นมาขบคิด จนกว่าได้มาพิจารณาถึงตอนนี้ ตอนที่ว่าจุดนี้ ปัญหาอันนี้จึงยุติลงไป ถึงได้ย้อนกลับคืนไปรู้เรื่องที่ว่า ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั้นแลคือตัวภพ ได้อย่างชัดเจน ถึงได้ความ อ๋อ คำว่าจุดว่าต่อม หมายถึงอันนี้เอง แต่ก่อนไม่เข้าใจ มันเป็นจุดจริงๆ จะอัศจรรย์แค่ไหน มันก็เป็นจุดของความอัศจรรย์ มันเป็นจุดให้รู้อยู่ พออันนั้นสลายลงไปแล้ว มันไม่มีจุด เพราะจุดมันเป็นสมมุติทั้งนั้น จะละเอียดแค่ไหนมันก็เป็นสมมุติ

ถึงได้เทศน์สอนหมู่เพื่อนเสมอว่า เมื่อเข้าไปถึงจุดนั้นแล้ว อย่าไปสงวนอะไรทั้งนั้น ให้พิจารณาลงไป แม้ที่สุดจิตจะฉิบหายลงไปด้วยการพิจารณาจริงๆ ก็ขอให้ฉิบหายไป อะไรจะรับรู้ว่าบริสุทธิ์ก็ให้รับรู้ไป หรือจะฉิบหายไปหมดไม่มีอะไรจะรับรู้ว่าบริสุทธิ์

ก็ขอให้รู้กัน อย่าได้สงวนอะไรไว้เลย ก็เพื่อกันไว้ว่ากลัวจะมาสงวนอันนี้เอง ถ้าหากไม่เตือนถึงขนาดนั้นแล้ว อย่างไรก็ต้องติด ขอให้รู้เท่านั้น อะไรๆ จะดับไปก็ดับไปเถิด แม้ที่สุดจิตดวงนี้จะดับไปด้วยอำนาจของการพิจารณา ก็ขอให้ดับไป ไม่ต้องสงวนเอาไว้ เวลาพิจารณาต้องลงถึงขนาดนั้น

แต่จะหนีความจริงไปไม่พ้น สิ่งใดที่เกิดสิ่งนั้นก็ต้องดับ สิ่งใดที่จริงเป็นหลักธรรมชาติของตัวเองแล้วก็จะไม่ดับ คือจิตที่บริสุทธิ์นั้นจะไม่ดับ ทุกสิ่งทุกอย่างดับไป ผู้ที่รู้ว่าดับนั้นไม่ดับ อันนั้นดับไป อันนี้ดับไป ผู้ที่รู้ว่าสิ่งเหล่านั้นดับไปนั้นไม่ดับ จะว่าเอาไว้ก็ได้ ไม่เอาไว้ก็ได้ มันก็รู้อยู่อย่างนั้น ถ้าเราสงวนนี่ก็เท่ากับเราสงวนอวิชชาไว้นั่นเอง เพราะอวิชชามันละเอียด มันอยู่กับจิต ถ้าสงวนจิตก็เท่ากับสงวนอวิชชา เอ้า ถ้าจิตจะฉิบหายไปด้วยกันก็ขอให้ฉิบหายไป อุปมาเหมือนกับฟัน ก็ฟันลงไปเลยไม่ให้มีอะไรเหลือ ให้มันม้วนเสื่อลงไปด้วยกันหมด ขนาดนั้นพอดี

ถ้าหากจะมีการแบ่งสู้แบ่งรับกันอยู่ อย่างไรก็ต้องติดในขั้นนี้แน่ จึงไม่ยอมแบ่งสู้แบ่งรับเลย เอากิเลสออกให้หมด อะไรจะดับก็ดับให้หมด พอดี ส่วนที่ไม่อยู่ในฐานะที่จะดับยังไงก็ไม่ดับ พูดง่ายๆ ก็เหมือนกับว่าโจรมันเข้าไปอยู่ในบ้านนี้ ถ้าเราจะสงวนบ้านโจรมันก็อยู่ที่นั่น เดี๋ยวโจรมันก็ยิงป้างออกมาตาย เอ้า ควรจะเผาบ้านทั้งหลังก็เผาเสีย หากว่าจะปล่อยโจรนี้ไว้ มันก็จะทำลายสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าบ้านต่อไปอีก ยอมเสียสละเสียบ้านหลังนี้ เอาไฟเผาเข้าไปเลย นี่แหละที่ว่าเผาอวิชชา เอ้า จิตจะดับจริงๆ ก็ให้ดับซิ แท้จริงจิตไม่ดับ เมื่อเผานั้นหมดถึงจะรู้ อ๋อ สิ่งที่มีคุณค่ามันอยู่ใต้อำนาจอวิชชา มันครอบไว้หมด พออวิชชาดับไปพั๊บ อันนี้ก็เปิด แทนที่จะดับไปด้วยแต่ไม่ดับ ถ้าสงวนไว้แล้วเป็นอันติดไปไม่รอด

ตอนที่พิจารณาจุดนี้ เป็นตอนที่พ่อแม่ครูจารย์มั่นท่านเสียไปแล้ว กระผมรู้สึกจนตรอกจนมุมมาก อยู่กับหมู่เพื่อนไม่ติด อยู่กับใครไม่ได้ มันไม่สะดวก มันไม่สนุก พิจารณาทางความเพียรภายใน เพราะระยะนั้นจิตมันหมุนจริงๆ ถึงขั้นหมุน หมุนไม่มีเวลายับยั้งเลย ให้ชื่อในขณะนั้นว่าจิตหมุนเป็นธรรมจักร ไม่ใช่เป็นวัฏจักร หมุนเพื่อจะแก้ตัวเอง หมุนตลอดเวลา พอถึงที่พอตัวเต็มที่แล้ว จิตก็หยุดได้อย่างผิดคาดผิดหมาย

ทีแรกจนเกิดความรำคาญ อื๋อ จิตนี้พิจารณาไปเท่าไร ละเอียดเข้าไปเท่าไร แทนที่ภาระเราจะลดน้อยถอยลงไป เหตุใดจึงกลับมีภาระมากมายอย่างนี้ และไม่มีวันมีคืนด้วย ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ มันเกิดความกังวลรำคาญเหมือนกัน ทั้งๆ ที่รำคาญอยู่นั้นมันก็ไม่ถอย มันยังหมุนอยู่ต่อหน้าต่อตานั่นแหละ หมุนเพื่อคุ้ยเขี่ยหาสิ่งที่เรายังไม่รู้ไม่เห็น หรืออะไรที่ขัดข้องกันตรงไหน มันคุ้ยเขี่ยหาของมัน พอสัมผัสกันพั๊บ มันก็จับและติดตามกันทันที พอเข้าใจกันแล้วก็ผ่านไปหายไป เอ้า ค้นอีก นี่ถ้าท่านอาจารย์ใหญ่ (มั่น) ยังอยู่ ตอนนั้นก็จะรวดเร็วยิ่งขึ้น

จึงได้สอนหมู่เพื่อน เอ้า เป็นยังไงเป็นกัน ถึงไหนถึงกัน ถ้าเราไม่สามารถแก้หมู่เพื่อนได้แล้ว เราจะพาไปหาครูอาจารย์ที่ท่านสามารถแก้ได้ เอาขนาดนั้นเลยกระผมเพื่อให้หมู่เพื่อนลงใจ เพราะฉะนั้น เทศน์บางกัณฑ์จึงไม่ยอมให้อัดเทปเพราะเป็นอย่างนี้ เทศน์กันอย่างเต็มที่ พอเทศน์แล้วหายไปเลย ฟังกันเฉพาะๆ ผู้ที่เขาไม่เข้าใจในเรื่องนี้ก็จะหาว่าอวดดิบอวดดีอะไรไป แท้จริงเราพูดตามความจริง และพูดเพื่อเป็นกำลังใจของลูกศิษย์ว่า เอ้า ต้องเป็นอย่างนี้ เอ้า ฟันเข้าไปอย่างนี้นะ ว่าอย่างนั้นเลยไม่ผิด ก็เท่ากับเอาตัวเราเป็นตัวประกันเพื่อให้ลูกศิษย์เป็นที่ลงใจตามนั้นว่าไม่ผิด และมีแก่ใจได้หมุนตัวลงในความเพียรอย่างเข้มแข็ง ทีนี้ผู้อื่นที่เขาไม่เคยทราบเรื่องราวอะไรของเราเขาก็จะหาว่าอวด แทนที่เขาจะเป็นประโยชน์ เขาก็กลับเป็นโทษไป หากเราไม่เป็นโทษเขาก็อาจจะเป็น ต้องได้ระวัง

ฉะนั้น บางกาล บางรายที่ควรจะพูดให้ถึงฐานจริงๆ ก็พูดให้ถึงฐาน ไม่อย่างนั้นผู้นั้นจะไม่เป็นที่ลงใจได้ จึงต้องหมุนกันอย่างเต็มที่ คล้ายๆ กับเปิดรับถึงกัน ถึงไหนถึงกัน ไม่มีอะไรเหลือสักสตางค์ อย่างนั้นก็มี แต่ก็มีเป็นบางกาลไม่มีเรื่อยๆ แล้วแต่เหตุการณ์ที่ควรจะเป็นไปแค่ไหน ถ้าลงขนาดนั้นแล้ว คนอื่นมาฟังเขาก็จะหาว่าบ้ากระผมเองเวลาฟังเทศน์ท่านอาจารย์ใหญ่ (มั่น) ถ้าท่านเทศน์ขนาดนั้นแล้วมันถึงใจเวลาล่วงไป ๓ วันนี้ คล้ายๆ กับใบไม้ไม่ไหวติงเลยนะในความรู้สึก ปรากฏว่าบรรยากาศสงบเงียบเชียว อำนาจของธรรมะท่านครอบหมด เพราะผู้ฟังก็ตั้งใจฟังอย่างเต็มที่ผู้เทศน์ก็ตั้งใจเทศน์อย่างเต็มที่ มันรับกัน พวกเราแม้บอกว่า นี่น่าๆ มันก็ยังไม่เห็น ก็ชี้ให้คนตาบอดดู น่าสังเวชเหมือนกัน

ฉะนั้น กระผมไปอยู่ที่ไหนถ้าไม่ได้กราบท่านอาจารย์มั่นแล้วนอนไม่ได้ อยู่ที่ไหนก็เหมือนกัน แม้ที่สุดจะเดินจงกรมก็ต้องหันหน้าไปไหว้ท่านเสียก่อน ถ้ามีรูปท่านเป็นที่หมายของสมมุติก็กราบไหว้รูปของท่าน หากไม่มีอะไรเลยก็เอาคุณธรรมของท่านประกอบเรื่องของสมมุติน้อมนมัสการไป พระคุณของท่านไม่มีวันจืดจาง ประหนึ่งว่าท่านไม่ได้ล่วงลับไป ธรรมชาติอันหนึ่งเป็นอย่างนั้น เหมือนกับดูเราอยู่ตลอดเวลา

นี่บรรดาสาวกท่านที่เห็นหลักความจริงของพระพุทธเจ้าอย่างเต็มใจแล้ว จึงได้ยอมพระพุทธเจ้า คือยอมในหลักความจริงอันเป็นหลักธรรมชาติ ไม่ได้ยอมในรูปในนามอะไร ยอมตามหลักความจริงว่าเป็นเหมือนกันแล้ว ย่อมไม่มีวันจืดจาง ถึงจะอยู่ใกล้อยู่ไกลกันขนาดไหนก็ไม่มีวันเวลาจืดจาง เพราะความจริงเป็นเหมือนกัน อย่างที่ว่าท่านนิพพานไปแล้วสองพันห้าร้อยกว่าปี ก็ไม่มีปัญหากระทบกระเทือนกับความจริงที่ปรากฏอยู่ในใจเรา นอกจากเป็นกาลของสมมุตินิยมของเวล่ำเวลาหรือของธาตุขันธ์ไปเท่านั้น แต่หลักความจริงนั้นไม่เคลื่อนที่ เป็นผู้บริสุทธิ์อยู่เช่นนั้น ทั้งที่มีชีวิตอยู่และนิพพานไปก็เป็นผู้บริสุทธิ์ อันนี้เป็นความจริงอันตายตัว ผู้ที่รู้ในหลักความจริงก็ย่อมเชื่อต่อหลักความจริงอันนั้นเหมือนกันหมด เพราะพุทธะแท้ ธรรมะแท้ สังฆะแท้ อยู่ที่ใจ ใจที่บริสุทธิ์แท้ คือ พุทธะ ธรรมะ สังฆะ โดยสมบูรณ์ ไม่มีกาลสถานที่เข้าไปเกี่ยวข้องวุ่นวายเหมือนสมมุติทั่วๆ ไป

ธุดงควัตร เครื่องห้ามล้อกิเลส

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๒๐

ความสำคัญของพระปฏิบัติก็คือหลักใจ คำว่าหลักใจก็คือสมาธิเป็นขั้นๆ ปัญญาเป็นภูมิๆ ภายในใจจนถึงอรหัตภูมิ เรียกว่าหลักใจของพระปฏิบัติ ถ้าหลักใจดีแล้วหลักการปฏิบัติทุกด้านก็ดีไปตามกันเพราะใจเป็นผู้บงการ เราจึงเห็นใจเป็นสำคัญ คนที่มีหลักใจกับคนไม่มีหลักใจปฏิบัติจึงผิดกันอยู่มาก การลดหย่อนผ่อนผันตามเหตุการณ์ในบางกาล สถานที่ บุคคล และการเคร่งครัดในเวลาปกติของผู้มีหลักใจมีเหตุมีผลต่างกันกับผู้ไม่มีหลักใจ ซึ่งมีแต่ความมุ่งมั่นอย่างเดียว ถึงจะเด็ดเดี่ยวอาจหาญก็จริง แต่มันแฝงไปด้วยความผิดพลาด และทิฐิมานะไม่สม่ำเสมอเท่าที่ควรกับธุดงควัตรอันเป็นเครื่องชำระกิเลสทิฐิมานะที่หมักดองอยู่ภายใน เพราะธาตุขันธ์ของเรามันเป็นโลกเหมือนโลกทั่วไป จำต้องเกี่ยวข้องกับโลกที่ควรผ่อนผันสั้นยาวแก่บางคน บางสถานที่ บางเวลา อยู่โดยดี แต่เวลาจะควรลดหย่อนผ่อนผันก็ลดหย่อนไม่ได้ กลัวเสียความเคร่งครัดหรือเสียธุดงค์ แต่เมื่อลดหย่อนลงแล้วก็เคร่งตึงขึ้นไม่ได้ เพราะมีทิฐิแทรกอยู่ทั้งสองด้าน แล้วก็ไม่พ้นการกระเทือนตนและผู้อื่นจนได้ทั้งเวลาเคร่งครัดและเวลาหย่อนยานไปตามเหตุการณ์

ผู้มีหลักใจเห็นสมควรตามเหตุผลแล้ว เวลาจะลดหย่อนผ่อนผันก็ลดหย่อนผ่อนผันไปตามที่เห็นสมควรแก่กาล สถานที่ บุคคล ซึ่งอาจมีตามคราวตามสมัย พอหมดหน้าที่ความจำเป็นนั้นแล้วก็ดีดขึ้น และคงเส้นคงวาตามเดิมโดยไม่ยากแก่การบังคับบัญชา เพราะเหตุผลอรรถธรรมภายในใจบังคับภายในตัวอยู่แล้วจึงไม่ลำบาก ทั้งเวลาจะลดหย่อนผ่อนผันและเวลาจะปฏิบัติตามธุดงควัตรอย่างเคร่งครัดที่เคยดำเนินมา

ทั้งนี้เราเคยปฏิบัติมาแล้วในสมัยอยู่กับท่านอาจารย์มั่น ยกตัวอย่างเช่นเราสมาทานธุดงค์ข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อเพื่อปฏิบัติเป็นวัตรโดยไม่เรียนให้ท่านทราบ แต่ท่านก็ทราบได้ดีปิดไม่อยู่ เพราะความเคารพท่านมากที่จำต้องอนุโลมทั้งที่ขัดใจ (ขัดกิเลสเรา)

ถ้าธรรมดาแล้วจะไม่ยอมลดหย่อนลงเลย....นั่น นี่คือความรู้สึกมันขวางอยู่ในจิตเจ้าของเอง เพราะเจตนาเรามุ่งเด็ดเดี่ยวอย่างนั้นจริงๆ ไม่ให้มีอะไรมาผ่าน เอาให้ทะลุปรุโปร่งไปด้วยความตั้งใจอันนี้

พอไปอยู่กับท่านปีแรก ก็เห็นท่านพูดถึงเรื่องธุดงควัตร เพราะท่านเคร่งครัดในธุดงควัตรมากมาตามนิสัย มีการรับอาหารเท่าที่บิณฑบาตได้มาเป็นต้น จากนั้นมาเราก็สมาทานธุดงค์เป็นประจำในหน้าพรรษา ไม่เคยลดละเลย สมาทานธุดงค์ข้อฉันของที่ได้มาในบาตรเท่านั้น ใครจะเอาอาหารมาใส่บาตรนอกจากอาหารในบาตรของตัวแล้วเป็นไม่รับไม่สนใจ ตั้งแต่บัดนั้นมาเรื่อยไม่เคยลดละ คนเดียวเราก็ทำของเราไม่ให้ขาด เมื่อถึงพรรษาเข้ามาแล้ว เราต้องสมาทานธุดงค์ข้อนี้เป็นหลักเกณฑ์ในจิตใจไม่ให้ขาดแม้แต่ปีเดียว

ปีจำพรรษาบ้านนามน ท่านหูดีตาดีท่านฉลาด จอมปราชญ์ในสมัยปัจจุบัน ใครจะเก่งไปกว่าท่านอาจารย์มั่นเล่า การสมาทานธุดงค์ท่านก็รู้ว่าเราไม่รับอาหารที่ตามมาทีหลัง แต่บทเวลาท่านจะใส่บาตรเรา ท่านก็พูดเป็นเชิงว่า ขอใส่บาตรหน่อยท่านมหา นี่เป็นสมณบริโภค ท่านว่าอย่างนั้น นี่เป็นเครื่องบริโภคของสมณะ ขอนิมนต์รับเถอะ ก็หมายความว่าท่านเป็นผู้ใส่เองนั่นแล

บางครั้งก็มีคณะศรัทธาทางจังหวัดหนองคายบ้างและที่สกลนครบ้าง ที่อื่นๆ บ้างไปใส่บาตรท่านและพระในวัดบ้านนามน อ.เมือง จ.สกลนคร นานๆ มีไปทีหนึ่ง เพราะแต่ก่อนรถราไม่มี ต้องเดินด้วยเท้า แต่เขาไปด้วยเกวียน จ้างล้อจ้างเกวียนไป เขาไปพักเพียงคืนสองคืนและไม่ได้พักอยู่ในวัดกับพระท่าน พากันไปพักอยู่กับกระท่อมนาของโยมแพง ตอนเช้าทำอาหารบิณฑบาต เสร็จแล้วก็มาถวายพระในวัดนั้น เขาไม่ได้ไปดัก

ใส่บาตรนอกวัด เราก็ไม่กล้ารับกลัวธุดงค์ขาด เดินผ่านหนีมาเลย สำหรับท่านก็รับให้ เพราะสงสารเขาเท่าที่สังเกตดู

อาหารก็เหลือจากใส่บาตรมากมายนำขึ้นมาบนศาลาอย่างนั้นแล เป็นหมกเป็นห่อ และผลไม้ต่างๆ น่ะ เราก็ไม่รับ ส่งไปไหนก็หายเงียบๆ ไม่มีใครรับ จะมีรับบ้างก็เพียง องค์สององค์ ผิดสังเกตศรัทธาเขาไม่น้อย ส่วนเราไม่กล้ารับเพราะกลัวธุดงค์ข้อนี้ขาด หลายวันต่อมาท่านก็ขอใส่บาตรเรา โดยบอกว่านี้เป็นสมณบริโภค ขอใส่บาตรหน่อย แล้วท่านก็ใส่บาตรเรา ท่านใส่เองนะ ถ้าธรรมดาแล้ว โถ..ใครจะมาใส่เราได้วะ สำหรับ เราเองกลัวธุดงค์จะขาด หรืออย่างน้อยไม่สมบูรณ์ ความจริงท่านคงเห็นว่านี่มันเป็น ทิฐิแฝงอยู่กับธุดงค์ที่ตนสมาทานนั้น ท่านจึงช่วยดัดเสียบ้างเพื่อให้เป็นข้อคิดหลายแง่ หลายกระทง ไม่เป็นลักษณะเถรตรงไปถ่ายเดียว ท่านจึงหาอุบายต่างๆ สอนเราทั้งทาง อ้อมและทางตรง

เฉพาะเราเถรตรง มีความคิดความมุ่งหมายอย่างนั้น จึงไม่ยอมให้ใครมาใส่บาตร อันเป็นการทำลายธุดงค์เราได้เลย นอกจากท่านอาจารย์มั่นผู้ที่เราเคารพเลื่อมใสเต็ม หัวใจเท่านั้น จึงยอมลงและยอมให้ใส่บาตรตามกาลอันควรของท่านเอง เราเองมีความ หนักแน่นในใจว่าจะไม่ยอมให้ธุดงค์นี้บกพร่องแม้นิดหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ระแคะระคาย ภายในใจ ต้องสมบูรณ์ทั้งธุดงค์ที่เราได้ทำลงไปและจิตใจที่มุ่งมั่นอยู่แล้ว แต่เพราะ ความเคารพเลื่อมใสท่านความรักท่านทั้งๆ ที่ไม่สบายใจก็ยอมรับ นี่แลที่ว่าหลักใจกับ หลักปฏิบัติ ก็ยอมรับว่าถูกในความจริงจังที่ปฏิบัตินี่ แต่มันก็ไม่ถูกสำหรับธรรมที่สูง และละเอียดกว่านั้น เล็งดูเราเล็งดูท่าน มองเราและมองท่านนั้น ผิดกันอยู่มาก อย่างท่าน อาจารย์มั่น ท่านมองอะไรท่านมองตลอดทั่วถึงและพอเหมาะพอสมทุกอย่างภายในใจ ไม่เหมือนพวกเราที่มองหน้าเดียวแง่เดียวแบบโง่ๆ ไม่มองด้วยปัญญาเหมือนท่าน เราจึง ยอมรับตรงนั้น นี้พูดการปฏิบัติธรรมอยู่บ้านนามนกับท่านอาจารย์มั่น

ทีนี้พูดถึงบ้านหนองผือนาใน เวลามาอยู่บ้านหนองผือ เราก็สมาทานธุดงควัตร อย่างนั้นอีก อยู่ที่ไหนก็ตาม เรื่องธุดงควัตรนี้เราจะต้องเอาหัวชนอย่างไม่ถอยเลย ยืนกระต่ายขาเดียวไม่ยอมให้ขาดได้เลย บิณฑบาตมาแล้วก็รีบจัดปุ๊บปั๊บ จะเอาอะไร

ก็เอาเสียนิดๆ หน่อยๆ เพราะการฉันไม่เคยฉันให้อิ่ม ในพรรษาไม่เคยให้อิ่มเลย โดยกำหนดให้ตัวเองว่าเอาเพียงเท่านั้นๆ สัก ๖๐% หรือ ๗๐% เช่น ๑๐๐% เราหักไว้เสีย ๓๐% หรือ ๔๐% ซึ่งคิดว่าพอดี เพราะอยู่กับหมู่เพื่อนหลายองค์ด้วยกัน ถ้าจะอดก็ไม่สะดวก เพราะการงานในวงหมู่คณะเกี่ยวข้องกันอยู่เสมอ เราเองก็เหมือนเป็นผู้ใหญ่คนหนึ่งอย่างลับๆ ทั้งที่ไม่แสดงตัว ทั้งนี้เกี่ยวกับการคอยสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของหมู่คณะภายในวัด พรรษาก็ไม่มาก สิบกว่าพรรษาเท่านั้นแหละ แต่รู้สึกว่าท่านอาจารย์ใหญ่ท่านเมตตาไว้ใจในการช่วยดูแลพระเณรอย่างลับๆ เช่นกัน

เวลาเข้าพรรษาก็ต่างองค์ต่างสมาทานธุดงค์กันทั้งวัด ครั้นสมาทานแล้วไม่กี่วันมันก็ล้มไปๆ นี่ก็ส่อแสดงให้เห็นความจริงจังหรือความล้มเหลวของหมู่คณะ ก็ยิ่งทำให้เรามีความระมัดระวังและขะมักเขม้นในหน้าที่และธุดงค์ของเรามากขึ้น เมื่อได้เห็นอาการของหมู่เพื่อนเป็นอย่างนี้ ทำให้เกิดความอิดหนาระอาใจไปหลายแง่หลายทางเกี่ยวกับหมู่คณะ จิตใจยิ่งฟิตตัวเอง ปลุกใจตัวเองให้แข็งขัน และย้อนมาถามตัวเองบ้างว่าไงเราจะไม่ล้มไม่เหลวไปละ หรือเมื่อเหตุการณ์รอบข้างเป็นไปอย่างนี้ ก็ได้รับคำตอบอย่างมั่นใจว่าจะเอาอะไรมาให้ล้มให้เหลวไหลวะ ก็ตัวใครตัวเรานี่ ประกอบกับนิสัยเราเป็นอย่างนี้มาดั้งเดิมอยู่แล้ว ทำอะไรต้องจริงทั้งนั้น ถ้าลงได้ทำแล้วต้องจริง ทำเล่นไม่เป็น เรานี่จะล้มไม่ได้ นอกจากตายเสียเท่านั้นก็สุดวิสัย ใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้เป็นอันขาด ฟังซิว่า **"เป็นอันขาด"** ความรู้สึกเป็นอย่างไรในเวลานั้น

ฉะนั้น ความเปลี่ยนแปลงของหมู่เพื่อนจึงเป็นราวกับแสดงธรรมเทศนากัณฑ์หนึ่งให้เราฟังอย่างถึงใจ จำไม่ลืมจนบัดนี้ พอบิณฑบาตกลับมาแล้วมีอะไรก็รีบจัดๆ ใส่บาตรเสร็จ แล้วก็รีบไปจัดอาหารเพื่อใส่บาตรท่านอาจารย์ ห่อนั้นหรือห่อนี้ที่เห็นว่าเคยถูกกับธาตุขันธ์ท่าน เรารู้และเข้าใจก็รีบจัดๆ อันไหนควรแยกออก อันไหนควรใส่ก็จัดๆ เสร็จแล้วถึงจะมาที่นั่งของตน ตาคอยดู หูคอยสังเกต ฟังท่านจะว่าอะไรบ้างขณะก่อนลงมือฉัน

บาตรเราพอจัดเสร็จแล้วก็เอาตั้งไว้ลับๆ ทางด้านหลังข้างฝาติดกับต้นเสา เอาฝาปิดไว้อย่างดีด้วย เอาผ้าอาบน้ำปิดอีกชั้นหนึ่งด้วยเพื่อไม่ให้ใครไปยุ่งไปใส่บาตรเรา

เวลานั้นใครจะมาใส่บาตรเราไม่ได้ กำชับกำชาไว้อย่างเด็ดขาด แต่เวลาท่านจะใส่บาตรเรา ท่านก็มีอุบายของท่าน เวลาเราจัดอะไรของท่านเสร็จเรียบร้อยแล้วมานั่งประจำที่ให้พรเสร็จ ตอนทำความสงบพิจารณาปัจจเวกขณะนั้นแล ท่านจะเอาตอนเริ่มจะฉัน ท่านเตรียมของใส่บาตรไว้แต่เมื่อไรก็ไม่รู้แหละ แต่ท่านไม่ใส่ซ้ำๆ ซากๆ นี่ ท่านก็รู้เหมือนกัน ท่านเห็นใจเรา บทเวลาท่านจะใส่ท่านพูดว่า ท่านมหาขอใส่บาตรหน่อยๆ ศรัทธามาสายๆ ท่านว่าอย่างนั้น พอว่าอย่างนั้น มือท่านถึงบาตรเราเลยนะ ตอนเราเอาบาตรมาวางข้างหน้าแล้ว กำลังพิจารณาอาหารนี่แหละ เราเองก็ไม่ทราบจะทำอย่างไร เพราะความเคารพ จำต้องปล่อยตามความเมตตาของท่าน เราให้ใส่เฉพาะท่านเท่านั้น นานๆ ท่านจะใส่ทีหนึ่ง ในพรรษาหนึ่งๆ จะมีเพียง ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้ง เป็นอย่างมาก ท่านไม่ใส่ซ้ำๆ ซากๆ เพราะท่านฉลาดมาก คำว่า **มัชฌิมาในทุกด้าน** จึงยกให้ท่านโดยหาที่ต้องติไม่ได้

นี่เรารักษาของเราอย่างนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้ ส่วนพระเณรไม่ได้เรื่องล้มเหลวไปหมด จึงทำให้คิด คิดอยู่ไม่หยุดเกี่ยวกับหมู่คณะ เอ....จิตใจมันเป็นยังไงพระเรานี่ จึงหาหลักเกณฑ์ไม่ได้ ล้มเหลวๆ ไปอย่างนั้น จะเอาอะไรเป็นหลักอันมั่นคงในอนาคต เมื่อปัจจุบันเป็นความล้มเหลวอยู่แล้ว ทำให้คิดเรื่องเหล่านี้ภายในใจอยู่ไม่หยุด จนถึงหมู่คณะในปัจจุบันที่อยู่กับเราเวลานี้

ฉะนั้น หลักปฏิบัติธุดงควัตรจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก การฉันในบาตร คนจำนวนมากตลอดถึงพระเรายังไม่เห็นคุณค่าของการฉันในบาตร นอกจากไม่เห็นคุณค่าธุดงค์ข้อนี้แล้ว ยังอาจเห็นไปว่าไม่เหมาะไม่สวยงาม ทั้งในส่วนเฉพาะและสังคมทั่วไป เนื่องจากอาหารต้องรวมกันทั้งคาวทั้งหวานในบาตรใบเดียว และยังอาจเห็นเป็นของน่าเกลียด สกปรกมูมมามไปก็ได้ ซึ่งเป็นความคิดเห็นของกิเลสลบล้างธรรมของจริง ธุดงค์ทั้ง ๑๓ นี้ผู้จะเห็นคุณค่ามีน้อย ทั้งๆ ที่ธุดงค์ทั้ง ๑๓ ข้อเป็นเครื่องชำระกิเลสของพระเราทั้งนั้นนั่นเอง นี่แลขึ้นชื่อว่ากิเลสกับธรรมย่อมปีนเกลียวและลบล้างกันเสมอแต่ไหนแต่ไรมา ผู้จะพลีชีพพลีดวงใจเพื่อบูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ปฏิบัติตามธรรมที่ทรงสอนไว้ ส่วนผู้จะพลีชาติพลีดวงใจเพื่อบูชากิเลสวัฏฏ์ ก็ปฏิบัติ

ตามความเห็นของกิเลส นี่พวกเราจะบูชาใครเวลานี้ รีบคิดและตัดสินใจอย่าเนิ่นนาน เดี๋ยวกิเลสเอาขึ้นเขียงจะว่าไม่บอก ธรรมท่านบอกสอนไว้แล้วรีบก้าวเดิน อย่ามัวกลัวไม่ทันสมัยจะก้าวไม่ออก

ปํสุกูลจีวรํ การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ก็เพื่อตัดความมีราค่ำราคาโอ่อ่าชะล่าใจ ความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ความสวยงามแบบส่งเสริมกิเลสและเหยียบย่ำธรรม ไม่ให้พะรุงพะรังภายในใจของนักปฏิบัติผู้กำจัดกิเลสเพื่อส่งเสริมธรรม บำรุงใจให้สง่างาม เครื่องบริโภคใช้สอยที่ได้จากบังสุกุลมาใช้ย่อมฆ่ากิเลสตัวโลภโลเล ตัวฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ตัวรักสวยรักงาม ตัวเผยอเย่อหยิ่งออกได้เป็นอย่างดี ปราชญ์ท่านจึงชมเชยและปฏิบัติกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ให้พวกเราพอได้เห็นร่องรอยของท่านที่ฆ่ากิเลสด้วยวิธีนี้ไว้เป็นขวัญตาขวัญใจ ไม่ตายเปล่าในชีวิตนักบวช

การบิณฑบาตเป็นวัตร ก็ให้ทำหน้าที่ของตนตาม **ปิณฺฑิยาโลปโภชนํฯ** ซึ่งพระองค์ประทานให้ตั้งแต่วันบวช อย่าขี้เกียจขี้คร้าน อย่าลืมตัวเพราะมีอติเรกลาภมากน้อยใครๆ จะมาถวายก็ตาม พึงเห็นว่าเป็นของพิเศษหรือเป็นของเหลือเฟือ ไม่เป็นของจำเป็นยิ่งกว่าที่เราบิณฑบาตหามาได้ด้วยปลีแข้งของเรา ซึ่งเป็นหน้าที่ของพระ เป็นงานของพระซึ่งทำงานของตนโดยถูกต้อง ได้มาโดยเหมาะสมจริงๆ สมกับ **ปิณฺฑิยาโลปโภชนํฯ** ในอนุศาสน์ที่ท่านสอนไว้แน่ะ ฟังซิ....นี่เหมาะสม ท่านจึงสอนให้บิณฑบาตซึ่งเป็นงานที่บริสุทธิ์อันดับหนึ่งของพระ

พระพุทธเจ้าก็ทรงบิณฑบาตตลอด จะทรงพักบ้างก็เวลาไปอยู่ในสถานที่ไม่เหมาะสมที่จะควรบิณฑบาตได้ เช่น ทรงไปอยู่ในป่าเลไลยก์กับช้าง ช้างอุปถัมภ์อุปัฏฐากดูแลท่านเพราะไม่มีบ้านผู้บ้านคน มึงดเว้นบ้างเฉพาะเท่านั้น **ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตญฺจ** ในพุทธกิจห้าตอนเช้าเสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์โลกนั่นฟังซิ

สายณฺเห ธมฺมเทสนํ ตอนบ่ายสี่โมง ก็ประทานพระโอวาทแก่พุทธบริษัทฝ่ายฆราวาส นับแต่พระราชามหากษัตริย์ เสนาบดี เศรษฐี กุฎุมพี พ่อค้า ตลอดถึงประชาชนธรรมดาทั่วไป

ปโทเส ภิกฺขุโอวาทํ มืดไปแล้ว ประทานพระโอวาทแก่พระสงฆ์ นี่เป็นข้อที่สองของพุทธกิจ เรียกว่างานของพระพุทธเจ้า

อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหนํ พอหกทุ่มล่วงไปแล้ว ก็ปัญหาเทวดาและแสดงธรรมโปรดพวกเทพชั้นต่างๆ นับแต่ภูมิต่ำขึ้นไปจนถึงภูมิสูง นี่เป็นข้อที่สาม

ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ ตั้งแต่ปัจฉิมยามไปแล้ว ทรงเล็งญาณดูสัตวโลกผู้ใดจะข้องตาข่าย คือพระญาณของพระองค์ ซึ่งควรจะเสด็จไปโปรดก่อนว่าผู้นั้นมีนิสัยและจะมีอันตรายแก่ชีวิตอย่างรวดเร็ว ซึ่งไม่อาจจะรออยู่ได้นาน ควรจะไปโปรดคนนั้นก่อนก็เสด็จไปก่อน นี่เป็นข้อที่สี่

ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตญฺจ พอรุ่งเช้าก็เสด็จออกบิณฑบาตมาเสวยเป็นประจำ นี่เรียกว่าพุทธกิจห้าของพระองค์ ปกติไม่ทรงลดละ จะลดละบ้างก็เป็นกรณีพิเศษในบางข้อ เช่น **ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตญฺจ** เวลาประทับอยู่ในป่าเลไลยก์ เสด็จบิณฑบาตไม่ได้ก็ทรงงด นอกนั้นทรงถือเป็นความจำเป็นในการบิณฑบาต จึงต้องสอนพระให้ถือว่าการบิณฑบาตมาฉันนั้นเป็นงานที่ชอบ เป็นงานที่เหมาะสมอย่างยิ่ง สำหรับพระไม่มีงานใดในการแสวงหาเลี้ยงชีพเหมาะสมยิ่งกว่างานบิณฑบาต ใครๆ จะมีศรัทธามาถวายมากน้อยให้ถือเป็นอติเรกลาภ สิ่งเหลือเฟือไปเสีย ไม่ถือเป็นความจำเป็นยิ่งกว่าอาหารที่ได้มาในบาตร เพื่อกันความลืมตัวมั่วสุมกับสิ่งเหล่านั้น

ท่านสอนพระไม่ให้ลืมตัว ไม่ให้ขี้เกียจ เพราะกิเลสตัวขี้เกียจมันสำคัญ ตัวลืมตัวนี้ก็เลวไม่ย่อย เพราะคนเราชอบเย่อหยิ่งเวลามีคนนับถือมากๆ ยิ่งมีคนชั้นสูงนับถือมากมีบริษัทบริวารมากยิ่งเบ่ง ผึ่งผาย ลวดลายไม่มีก็เสมือนจะแต้มลวดลายขึ้นเป็นพญาราชสีห์อวดศักดานุภาพโน่นแน่ มันของเล่นเมื่อไร กิเลสของพระน่ะ ท่านจึงสอนให้ปราบกิเลสตัวน่าเกลียดในสังคมชาวพุทธชาวพระเราไม่ให้ลืมตัว ใครจะมานับถือมากน้อยก็เป็นเรื่องของเขา เรื่องของเราอย่าลืมหน้าที่ของเรา อย่าลืมเรื่องของพระเป็นเรื่องของพระ ความลืมตัวไม่ใช่เรื่องของพระ แม้แต่ฆราวาสผู้มีสติเขายังไม่ลืมตัว การวางตัวของเขาสม่ำเสมอ เราเป็นพระและพระปฏิบัติด้วยแล้วก็ยิ่งละเอียดเข้าไปอีก

ความมีสติระลึกรู้อยู่กับตัว ปัญญาสอดส่องเหตุการณ์ที่มาเกี่ยวข้องกับตัวอยู่เสมอ ไม่ให้เผลอและหลวมตัวไปกับสิ่งนั้นๆ นั่นคืองานของพระ นั่นคือลวดลายของพระผู้เห็นภัยในสิ่งที่เป็นภัย

พระผู้ออกจากศากยสกุล คือตระกูลของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเฉลียวฉลาดแหลมคมยิ่งกว่าใครๆ ในไตรโลกธาตุ เหตุใดจึงต้องมาโง่ต่อโลกามิสซึ่งมีเต็มแผ่นดิน ไม่ใช่ของหายากเหมือนธรรมเลย การลืมเนื้อลืมตัวผยองพองตัวเพราะอติเรกลาภ หรือความนับถือของประชาชน เป็นเกียรติยศอันชอบธรรมและน่าภูมิใจของพระศากยบุตรดีแล้วหรือ นอกจากจะเห็นธรรมอันประเสริฐว่าเป็นของต่ำกว่าสิ่งเหล่านี้เท่านั้น พระเราจึงจะไม่คิดไม่สำนึกตัวกลัวภัยตามร่องรอยศาสดา

สกฺกาโร ปุริสํ หนฺติ ปลาตายเพราะเหยื่อล่อ พระเราไม่ตายเพราะสิ่งเหล่านี้ จะตายเพราะอะไร จงพากันพิจารณาให้ดีว่าธรรมเหล่านี้ท่านสอนปลาตัวโง่ หรือท่านสอนพระเราผู้กำลังขยับตัวเข้าหาเบ็ดอยู่เวลานี้ จงทราบว่าภายนอกนั้นเป็นเหยื่อ แต่ภายในเหยื่อเข้าไปนั้นคือเบ็ดนะ ถ้าไม่อยากฉิบหายล่มจม จงระวังอย่างับเบ็ด

การฉันในบาตรนี่เป็นกิจสำคัญอยู่มาก แต่เราไม่เห็นความสำคัญของการฉันในบาตร ธรรมดาพระผู้บวชมาในศาสนาแล้ว ไม่มีภาชนะใดที่เหมาะสมยิ่งกว่าบาตรสำหรับใส่อาหาร จะเป็นถ้วยชามนามกรอะไรก็แล้วแต่เถอะ เป็นภาชนะทองคำมาก็ไม่เหมาะสมยิ่งกว่าบาตร บาตรนี้เท่านั้นเป็นภาชนะอันเหมาะสมสำหรับขบฉันของพระ ไม่มีอันใดที่จะควรยิ่งกว่านี้ เหมาะสมยิ่งกว่านี้ ดียิ่งกว่านี้ มีบาตรใบเดียวเท่านั้น มีอะไรก็รวมลงที่นั่น พระพุทธเจ้าก็ทรงดำเนินเป็นตัวอย่างอันแนบแน่นมาก่อนแล้ว

หรือว่าอาหารที่รวมลงไปแล้วจะทำให้ท้องเสีย ดังที่ส่วนมากว่ากันซึ่งเคยได้ยินมาแล้ว ถ้าเช่นนั้นเวลารวมลงในท้องแล้ว มันไม่ทำให้ท้องเสียหรือ ท้องมีพุงอะไรบ้าง มีกี่พุงมีกี่ไส้ มีกี่ภาชนะสำหรับใส่อาหาร แยกประเภทต่างๆ นี้หวาน นี้คาว นี้แกงเผ็ด นี้แกงร้อน....มีไหม ภาชนะอะไรต่างๆ ที่จะไว้อาหารต่างประเภทเป็นแผนกๆ เพื่อกันท้องเสียน่ะมีไหม เรามาเห็นกันแต่รวมในบาตรว่าท้องจะเสีย ส่วนรวมในท้องไม่เห็นว่า

ท้องมันจะเสีย ความคิดกลัวท้องเสียเป็นต้นนั้น คือความคิดเพื่อส่งเสริมลิ้น ส่งเสริมพุง ไม่ใช่ความคิดที่ส่งเสริมใจส่งเสริมธรรมด้วยข้อปฏิบัติต่างๆ

ถ้าสิ่งที่เป็นพิษมีอยู่ในอาหารนั้นแล้ว จะรวมหรือไม่รวม เมื่อฉันลงไปรับประทานลงไปในท้องมันก็ทำให้ท้องเสียได้ โดยไม่เกี่ยวกับเรื่องอาหารรวมหรือไม่รวมเลย เพราะความเป็นพิษนั้นอยู่กับสิ่งที่เป็นพิษต่างหาก ไม่ใช่อยู่กับความรวม เวลาฉันลงไปมันก็เป็นพิษ ถ้าอาหารไม่เป็นพิษแล้ว รวมกันก็ไม่เป็นพิษ จะเอาอะไรมาเป็นพิษ เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นคุณ ไม่มีโทษไม่มีพิษภัยเจือปนอยู่ในนั้นเลย รวมลงในบาตรก็เป็นอาหาร ฉันลงไปในท้องก็เป็นประโยชน์แก่ธาตุขันธ์ ฉะนั้น เราซึ่งเป็นนักบวชและนักปฏิบัติจงสังเกตข้อแตกต่างระหว่างธรรมกับอธรรมที่คอยลบล้างกันอยู่เสมอ ดังฉันในบาตรท้องเสีย ฉันนอกบาตรท้องดี กิเลสอ้วนพีแต่ธรรมหมอบเผยอไม่ขึ้น เพราะถูกอธรรมเหยียบๆ ในทำนองนี้หลายด้านหลายทางไม่มีประมาณเรื่อยมา

ความจริงในขณะที่อาหารรวมในบาตรก็เป็นเทศนาได้อย่างดี ก่อนฉันก็พิจารณาในขณะที่ฉันก็กำหนดพิจารณาปัจจเวกขณะโดยความเป็นต่างๆ แห่งอาหาร ย่อมได้อุบายแปลกๆ ขึ้นมาจากอาหารผสมนั้น เพราะเราไม่ได้ฉันเพื่อความรื่นเริงบันเทิง ไม่ได้ฉันเพื่อความสวยงาม เพื่อความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม เพื่อความคึกคะนองอะไร ฉันพอยังอัตภาพให้เป็นไปเพื่อได้ประพฤติพรหมจรรย์ ชำระกิเลสอาสวะซึ่งเป็นตัวพิษรกรุงรังฝังจมลึกอยู่ภายในใจนี้ให้เตียนโล่งออกจากใจด้วยการพิจารณาโดยแยบคาย ซึ่งอาศัยธุดงควัตรเหล่านี้เป็นเครื่องมือต่างหาก

การห้ามอาหารตามมานั้น ก็เพื่อกันความโลภและความลืมตัวอีกเหมือนกัน อาหารมีมาก อาหารเหลือเฟือ ความโลภน่ะมันไม่มีเมืองพอ อันนั้นก็ดีอันนี้ก็ดี อาหารมากเท่าไร ปากยิ่งกว้าง ลิ้นยิ่งยาว ท้องยิ่งโต แซงหน้าธรรมไม่มีถอย อันนั้นหวาน อันนี้หอม อันนี้มัน และดีไปเรื่อยๆ ไม่มีเบรกคือสติห้ามล้อไว้บ้างเลย ความจริงคำว่าดีนั้นเป็นเรื่องของกิเลสเสกสรรปั้นยอขึ้นลบล้าง **อัปปิจฉตาธรรม** สันโดษธรรมของนักปฏิบัติโดยเจ้าตัวไม่รู้ จึงมักมัวเพลินไปกับเพลงกล่อมของมันจากคำว่าดีตามกิเลส ส่วนธรรมจะดีหรือไม่ดีเป็นอีกแง่หนึ่ง หวานก็รู้ หอมก็รู้ มันก็รู้ จิตจะติดรสก็ให้รู้ให้ระวัง

และหักห้ามกิเลสตัวอยากได้มากฉันมาก ส่วนธรรมให้เอาแต่พอดี หรือเอาแต่น้อยเหมาะกับธรรม และฉันแต่พอดีกับธาตุหรือฉันแต่น้อย ไม่โลภในอาหาร ปัจจัยบริโภคใช้สอย พอครองตัวไปได้ ไม่อึดอาดเนือยนายหมายแต่ที่หลับที่นอนยิ่งกว่าหมายความพากเพียรเพื่อละกิเลส

พระเราเมื่อฉันมากๆ เพราะอติเรกลาภมากๆ ทำให้ธาตุขันธ์มีกำลังมากขึ้น แต่จิตใจลืมเนื้อลืมตัว ขี้เกียจภาวนา ไม่เป็นท่าเป็นทางอะไรเลย มีแต่อาหารพอกพูนธาตุขันธ์สกลกาย ไม่ได้พอกพูนจิตใจด้วยอรรถด้วยธรรม ใจหากเคยมีธรรมมาบ้างก็นับวันเหี่ยวแห้งแฟบลงไป ถ้ายังไม่มีธรรมเช่นสมาธิธรรมเป็นต้นก็ยิ่งไปใหญ่ ไม่มีจุดมีหมายเอาเลย ธุดงค์จึงต้องห้ามความโลเลในอาหารเพื่อให้ใจมีทางเดินโดยอรรถโดยธรรม กิเลสจะได้ไม่ต้องพอกพูนมากมาย กายจะได้เบา ใจจะได้สงบเบาในเวลาประกอบความเพียร และสงบได้ง่ายกว่าเวลาที่พุงกำลังบรรจุอาหารเสียเต็มปี๋ นี่มันน่าอับอายขายหน้าพระกรรมฐานจะตายไปที่เอาท้องมาอวดโลกแทนที่จะนำธรรมมาอวดเขา

การอยู่ป่ากับอยู่บ้านผิดกันอย่างไร นี่ต้องต่างกัน ท่านจึงสอนให้อยู่ป่า และการอยู่ป่าธรรมดากับอยู่ป่าเปลี่ยว ความรู้สึกของผู้อยู่นั้นจะเป็นอย่างไรบ้าง ถ้าผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมอยู่แล้ว การอยู่ในป่าและป่าเปลี่ยวมีความรู้สึกผิดกันอยู่มาก ตลอดถึงความพากเพียรเพื่อความสงบทางใจ ใจสงบได้ง่ายเพราะความไม่ประมาท ความระมัดระวังตน ความมีสติอยู่ในสถานที่ใดก็เป็นความเพียร กิเลสกลัวคนผู้มีสติ คนระมัดระวังตัวอยู่เสมอ แต่กิเลสไม่กลัวคนที่ประมาท พระพุทธเจ้าเปิดช่องเปิดทางด้วยธุดงควัตรเพื่อต่อสู้เอาชัยชนะกับกิเลสให้ ซึ่งเป็นทางที่จะระงับดับกิเลสเท่านั้น ไม่ใช่เปิดทางให้กิเลสเหยียบย่ำทำลายจิตใจเราด้วยธุดงค์เหล่านี้ ธุดงค์เหล่านี้เป็นเครื่องปราบปรามกิเลสสำหรับผู้ปฏิบัติดำเนินตามทั้งนั้น เช่น เที่ยวอยู่รุกขมูลร่มไม้ตามป่าตามเขาอันเป็นที่เหมาะสม พระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายอุบัติขึ้นด้วยความบริสุทธิ์จากสิ่งนี้ทั้งนั้น เราผู้ปฏิบัติจึงควรคำนึง อย่าลืมเนื้อลืมตัว อะไรจะมีมากน้อยอย่าลืมเนื้อลืมตัวกับสิ่งเหล่านั้น ไม่ใช่ทางพระผู้ตามรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าและสาวกท่าน

มีคนนับถือมากน้อยนั่นเป็นเรื่องของเขา ผู้ปฏิบัติธรรมควรระวังเพราะเป็นกังวล วุ่นวาย ไม่สะดวกแก่ความเพียร ไม่ควรยุ่งกับอะไร นอกจากธรรมกับใจสัมผัสสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาเท่านั้นเป็นความเหมาะสม ถ้าจิตกลายเป็นโลกสงสาร มันจะเลยโลกไปจนหาเขตหาแดนหากำหนดกฎเกณฑ์ไม่ได้ มีคนนับถือมากเท่าไร ใจพระ ใจคนมีกิเลสคอยรับกันอยู่แล้ว มันก็ยิ่งฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ลืมเนื้อลืมตัว เผยอเย่อหยิ่งยิ่งกว่าน้ำล้นฝั่งนั่นแล เพราะมันเป็นเรื่องของกิเลส ไม่ใช่เรื่องของธรรม เรื่องของธรรมต้องสม่ำเสมอ ต้องมีสติไม่ลืมตัวอยู่เสมอ ท่านผู้ปฏิบัติยกตนพ้นทุกข์มาแล้ว ท่านดำเนินดังที่กล่าวมานี่แล ผู้ต้องการพ้นทุกข์อย่างท่านก็ต้องปฏิบัติแบบท่าน หรือแบบศิษย์มีครู ไม่ใช่จะปฏิบัติแบบถูลู่ถูกังอวดตนว่าเก่งไม่ยอมฟังเสียงใคร นั่นคือการปฏิบัติเพื่อขึ้นเขียงเพื่อหอมกระเทียม ไม่ใช่เพื่อมรรคผลนิพพาน

เรื่องเหล่านี้เราเคยมีความรู้สึกตั้งแต่เป็นพระหนุ่มน้อย จึงยึดมาเป็นคติได้อย่างดี เราเคยเห็นคนมานับถือครูบาอาจารย์ มันรู้สึกอะไรๆ ในจิตใจพิกล เป็นความรู้สึกอยากจะให้เขามีความเคารพนับถือตนอย่างนั้น นี่มันมีขึ้นภายในใจ แต่ตอนนั้นมันมีความรู้อย่างนั้น และรู้ว่าจิตเราหยาบ มีความปรารถนาลามกขึ้นมา เป็นแต่ไม่ส่งเสริม คอยสกัดเอาไว้และรู้โทษของตัวอยู่เสมอ

เวลามาปฏิบัติเข้าจริงๆ แล้วก็ยิ่งรู้ชัดว่านั่นเป็นความผิด ความคิดเช่นนั้นไม่ใช่ความถูกต้องเลย นั่นคือความคิดอึ่งอ่างกับวัว นำตัวเข้าไปเทียบกับท่านโดยมิใช่ฐานะ ฐานะของท่านเป็นขนาดครูอาจารย์ ฐานะของเราเท่ากับอึ่งอ่างที่นอนจมอยู่ใต้ดิน จะนำตัวเข้าไปเทียบกับวัวได้อย่างไร ถ้าไม่อยากท้องแตกตายเหมือนอึ่งอ่างกับวัวในนิทานอีสป นิทานนี้จึงเป็นคติได้ดีมากสำหรับพระผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์โดยชอบธรรม

ธุดงค์ข้อเยี่ยมป่าช้า การเยี่ยมป่าช้าไปเยี่ยมทำไม ความจริงคนเราต้องเห็นสิ่งที่เป็นสักขีพยานมันถึงจะรู้เนื้อรู้ตัว ถึงจะได้สติ การเยี่ยมป่าช้าก็ไปเห็นความตายของคนป่าช้าแต่ก่อนไม่เหมือนทุกวันนี้ มีป่าช้าผีดิบทิ้งเกลื่อนกันอยู่ในที่นั้นๆ ทั้งตายเก่าตายใหม่ ทิ้งเกลื่อนกันอยู่เหมือนท่อนไม้ เมื่อไปดูแล้วก็เห็นประจักษ์ชัดเจนเป็นสักขีพยาน

ท่านสอนไว้ในการไปดูป่าช้าเยี่ยมป่าช้า ให้ไปทางเหนือลม ไม่ให้ไปทางใต้ลม ถ้าซากอสุภะที่ตายใหม่ก็อย่าด่วนเข้าไป ให้ไปดูซากอสุภะที่ตายเก่าก่อน พิจารณากรรมฐานเรื่อยๆ และค่อยขยับเข้าไปๆ จนรู้ว่าใจเรามีสติปัญญาสามารถพอจะพิจารณาซากอสุภะที่ตายใหม่ได้ ค่อยขยับเข้าไปพิจารณาอสุภะที่ตายใหม่ เพราะที่ตายใหม่มันยังมีรูปร่างลักษณะปกติ ถ้ารูปร่างที่ตายใหม่สวยงาม ความสวยงามอาจทำให้ราคะกำเริบได้ และอาจเป็นกรรมฐานแหวกแนวไปได้ จึงต้องระวัง

ท่านสอนให้เป็นระยะๆ การเยี่ยมป่าช้าก็ให้ไปตามระยะหรือขั้นตอน และพิจารณาตามระยะที่เหมาะกับภูมิของตน ไม่ใช่ผลุนผลันก็จะเข้าไปเยี่ยม ทำอย่างนั้นไม่เหมาะ ท่านสอนไว้หมด ซากอสุภะอันใดที่ยังไม่ขาดไม่วิ่นไม่มีอะไรกัดกิน เนื้อยังไม่เน่าไม่พอง ยังใหม่ๆ เอี่ยมๆ อยู่ อย่าเพิ่งเข้าไป เฉพาะอย่างยิ่งภาพที่เป็นเพศตรงกันข้ามให้ระวัง.... ท่านว่า จนกระทั่งจิตใจมีความสามารถพอจะพิจารณาได้แล้วก็พิจารณาได้หมด

เมื่อพิจารณาความตายข้างนอกเป็นสักขีพยานแล้ว มันก็ย้อนเข้ามาพิจารณาความตายภายในกายของตน จนได้หลักได้เกณฑ์ขึ้นภายในจิตแล้ว ป่าช้าภายนอกก็ค่อยๆ หมดความจำเป็นไป เพราะได้หลักขึ้นภายในตัวเราแล้ว ไม่ต้องไปอาศัยภายนอก พิจารณาร่างกายของเราให้เป็นป่าช้าเหมือนป่าช้าภายนอกทั้งความเป็นอยู่และความตายไป เทียบกันได้ทุกสัดทุกส่วนกับภายนอกแล้ว ใจก็ค่อยหมดปัญหาไปเอง

เนสัชชิก การไม่นอนเป็นคืนๆ ไป ก็เพื่อการฝึกการทรมานตนประกอบความพากเพียรให้มากนั่นเอง แต่ไม่ได้หมายถึงไม่นอนตลอดไป เราจะอธิษฐานเช่นไม่นอนคืนนี้ ก็เป็นเนสัชชิก ธุดงค์ข้อนี้เป็นกาลเป็นเวลาเป็นคราวๆ ไป หรือจะไม่นอนสองคืนสามคืนก็แล้วแต่ตั้งสัจอธิษฐานในธุดงค์ข้อนี้

เสนาสนะที่ท่านจัดให้อย่างไร ก็อยู่ตามที่ท่านจัดให้ นี่เป็นธุดงค์ข้อหนึ่ง มีแต่เรื่องปราบกิเลสความลืมตัวของพระทั้งนั้น

ผู้ที่มีธุดงควัตรดี ผู้ที่หนักแน่นในธุดงควัตร ก็คือผู้หนักแน่นในข้อปฏิบัติ คือผู้ตั้งใจเพื่ออรรถเพื่อธรรมเพื่อปราบปรามกิเลสอย่างแท้จริง ไม่ใช่ผู้บวชเข้ามาอยู่เฉยๆ

ลืมเนื้อลืมตัว ในธุดงค์ ๑๓ นี้ เป็นเครื่องมือสำหรับปราบปรามกิเลสของผู้ปฏิบัติตามทั้งนั้น ไม่มีอะไรเป็นข้อต้องติได้เลย นอกจากจำพวกเทวทัตเท่านั้นจะตำหนิได้ลงคอ

คนไม่มีธุดงควัตรนั้นแลคือคนวัตรร้าง คนลืมเนื้อลืมตัว สักแต่ว่าเพศของพระเฉยๆ เอาผ้าเหลืองมาห่อตัวแล้วก็ว่าตัวเป็นพระแล้วเย่อหยิ่ง ยิ่งตั้งยศถาบรรดาศักดิ์ให้เป็นปลัด ให้เป็นสมุห์ ให้เป็นพระครู ให้เป็นเจ้าฟ้าเจ้าคุณ จนกระทั่งให้เป็นสมเด็จขึ้นไปด้วยแล้ว....เอาเถอะ ถ้าใจกำลังเห่อๆ ในเรื่องเหล่านั้นอยู่แล้ว มันต้องตื่นเงาตื่นบ้าขึ้นมาเลยโดยไม่ต้องมีปี่มีขลุ่ยมีเครื่องดนตรีแตรวงมาส่งเสริมแหละ ใจมันหากส่งเสริมมันเองด้วยอำนาจดินเหนียวติดหัวเข้าใจว่าตนมีหงอนไปทีเดียวแหละ ขึ้นชื่อว่ากิเลสนี้มันยอมอ่อนข้อต่อใครเมื่อไร

เรื่องของพระเลยลืมไปหมด กลายเป็นโลกไปเลย เลยโลกไปอีก ที่ท่านตั้งก็เพื่อให้การส่งเสริมในการประพฤติปฏิบัติดี แต่แทนที่จะเป็นอย่างนั้นจิตใจเลยกลับหยิ่งกลายเป็นการทำลายตัวเองฆ่าตัวเองไปด้วยความสำคัญต่างๆ ขึ้นมา ท่านตั้งชื่อตั้งนามให้ว่าเป็นนั่นเป็นนี้ เราก็สำคัญว่าเป็นหงอนไปเสีย ความจริงมันดินเหนียวติดหัวต่างหาก ไม่ใช่หงอนโดยหลักธรรมชาติ อยากให้เป็นหลักธรรมชาติจริงๆ ก็ปฏิบัติตัวให้ดีซิ อะไรจะเลิศยิ่งกว่าพระในหลักธรรมชาติล่ะ คำว่าพระก็แปลว่าประเสริฐแล้วนั่นจะหลงไปกับดินเหนียวไปกับตุ๊กตาอะไรอีก

พระไม่ใช่ประเสริฐแต่ชื่อ ต้องประเสริฐด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย มีธุดงควัตรเป็นต้น มีความหนักแน่นในธุดงควัตรจะค่อยเป็นผู้ประเสริฐขึ้นมาโดยหลักการปฏิบัติของตน สุดท้ายก็โดยหลักธรรมชาติ ประเสริฐโดยหลักธรรมชาติของใจที่บริสุทธิ์หมดจดแล้ว ไม่ได้ประเสริฐด้วยชื่อด้วยนามอะไร ตั้งวันไหนก็ได้ โน่นตั้งขึ้นฟากฟ้าก็ได้เป็นไรไป การตั้งชื่อก็ยกยอกันไปอย่างนั้นแหละ นี่แหละโลกธรรมเสกสรรปั้นยอกันไป ผู้เสกสรรปั้นยอขึ้นท่านก็มีเจตนาดี เราก็ให้สนองเจตนาของท่านด้วยการตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมหลักวินัยหน้าที่ของพระให้สมบูรณ์แบบมันก็สมกับท่านตั้งชื่อตั้งนามเพื่อส่งเสริมพระให้ดี

อย่าเอาการตั้งชื่อตั้งนามเอาชื่อเหล่านั้นมาทำลายตัวเองด้วยความเย่อหยิ่งจองหองต่างๆ ก็แล้วกัน ฉะนั้น ความสมบูรณ์ที่สุดตามหลักธรรมชาติโดยไม่ต้องเสกสรรก็คือการปฏิบัติตัวให้ดี ศีลก็รักษาให้ดี อย่าฝ่าฝืนล่วงเกิน การภาวนาก็ทำจิตให้มีความสงบร่มเย็นด้วยจิตภาวนา จะกำหนดธรรมบทใดก็ให้มีความจริงจังต่อธรรมบทนั้นด้วยความมีสติ เวลาพิจารณาก็พิจารณาลงไปให้เกิดความเฉลียวฉลาด แยกธาตุแยกขันธ์อายตนะออกให้เห็นตามความจริงของมัน ดังที่เคยอธิบายให้ฟังหลายครั้งหลายหนแล้ว

ธาตุคืออะไร ธาตุก็คือธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งเป็นธาตุเดิม เป็นสิ่งดั้งเดิมมีอยู่ดั้งเดิมมาผสมกันเข้า มีจิตเป็นตัวการเข้ามายึดเป็นเจ้าของ ก็เลยเรียกว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลไป ทั้งๆ ที่ส่วนนั้นๆ เป็นธาตุอยู่ตามหลักธรรมชาติของเขา ใครจะเสกสรรปั้นยอว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลเป็นอะไรก็หาได้เป็นไปตามไม่ คงเป็นธาตุนั้นๆ อยู่ตามเดิมของเขา เราก็ให้ทราบด้วยปัญญาของเราโดยทางพิจารณา

อายตนะความสืบต่อ อายตนะภายในภายนอก ภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ที่เข้ามาสัมผัสสัมพันธ์กับอายตนะภายในเกิดความรู้สึกขึ้นมา แล้วเกิดความสำคัญไปต่างๆ นานา ส่วนมากไปในทางที่ผิดให้แยกแยะดูให้ดี นี่ท่านเรียกว่าวิปัสสนา วิปัสสนาแปลว่าความเห็นแจ้ง รู้แจ้งเห็นจริงไม่รู้แบบปลอมๆ หลอกๆ หลอนๆ

จงทำหน้าที่ของตัวให้ถูกต้องและสมบูรณ์ จิตใจหวังพึ่งเราอยู่เสมอ เพราะจิตใจไม่สามารถอยู่โดยอิสระลำพังตัวเองได้ ถูกกดขี่บังคับจากความโลภ ความโกรธ ความหลงราคะตัณหาประเภทต่างๆ อยู่เรื่อยมา ใจจึงเรียกร้องหาความช่วยเหลือจากเราอยู่ตลอดเวลา เราจะเอาอะไรเข้าช่วยเหลือจิตใจที่ถูกกดขี่บังคับอยู่ตลอดเวลานั้นให้พ้นจากภัยได้ ถ้าไม่เอาข้อวัตรปฏิบัติ คือ สมาธิ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร เข้าเป็นเครื่องบุกเบิกเพิกถอนช่วยจิตให้พ้นภัยจากเครื่องบีบบังคับ

เวลานี้เรามาเปลื้องภัยที่มีอยู่ภายในใจ เราต้องพยายามทำทุกวิถีทางที่จะปลดเปลื้องให้ได้ หลักใหญ่ของการปฏิบัติก็คือ จงมีความหนักแน่นแก่นนักรบ

หวังจบชีวิตในสงครามล้างโลกออกจากใจ ถ้าไม่ชนะก็ต้องตายถวายชีวิตเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา ไปเลย อย่าถอยหลังด้วยความพ่ายแพ้ จะเสียหน้าและถูกกิเลสเย้ยหยันไปนาน ทนความต่ำต้อยน้อยหน้าอับอายกิเลสวัฏฏ์ไม่ไหว ไปโลกไหนจะมีแต่กิเลสตามชี้หน้าว่า มาเกิดแบกกองทุกข์หาสมบัติอะไรไอ้คนไม่เป็นท่า รบกันทีไรแพ้เราหลุดลุ่ยทุกที ไม่เคยมีคำว่า **"ชนะ"** บ้างเลย นั่นฟังซิ พวกเราชาวนักรบเพื่ออยู่จบพรหมจรรย์ คำชี้หน้าด่าทอของกิเลสน่ะมันเจ็บแสบไหม เราเองเจ็บแสบลงถึงขั้วหัวใจแม้ตายก็ไม่มีวันลืม พวกเรามีความรู้สึกอย่างไรบ้าง พอมีแก่ใจฮึดสู้กับมันด้วยการถวายหัวบ้างไหม

พระพุทธเจ้าของเราเป็นชาติแห่งนักรบเต็มพระองค์ ทุกพระอาการที่เคลื่อนไหวล้วนเป็นความห้าวหาญชาญชัยในการต่อสู้กับกิเลสไม่ท้อถอยจนกิเลสบรรลัย กลายเป็นศาสดาขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชามาจนบัดนี้ ร่องรอยที่ทรงดำเนินมายังสดๆ ร้อนๆ ด้วยสวากขาตธรรมทุกบททุกบาทไม่เคลื่อนคลาดเลื่อนลอย จงยึดท่านเป็นหลักใจหลักปฏิบัติตลอดไปทุกลมหายใจขาดดิ้น อย่าปล่อยวาง

แดนชัยชนะเมื่อมวลกิเลสหงายตึงลงไปแล้ว ไม่ต้องถามหากรู้เองด้วยสันทิฏฐิกธรรมของผู้ปฏิบัติทุกๆ รายไป พระองค์มิได้ผูกขาดแต่ผู้เดียว ทรงมอบไว้กับนักปฏิบัติทุกท่านได้ครองทั่วหน้ากันอย่างสง่างามในท่ามกลางแห่งโลก **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เมื่อขันธ์หมดความสืบต่อแล้ว ก็ครองอนุปาทิเสสนิพพานโดยสมบูรณ์หายห่วง

ธรรมคือธรรมชาติที่เกษมสมบูรณ์ ฝ่ายเหตุเป็นธรรมเหมาะสมกับการแก้การถอดถอนกิเลสทุกประเภท ไม่มีกิเลสตัวใดเหนือธรรมนี้ไปได้เลย พระองค์ตรัสไว้ชอบทุกสิ่งทุกอย่างทุกแง่ทุกมุมแล้วในการแก้กิเลสทุกประเภท ไม่มีอะไรเหนือธรรมนี้ เฉพาะอย่างยิ่งมัชฌิมาธรรม มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น ที่ย่นย่อเข้ามาแล้ว นี่คือธรรมฝ่ายเหตุ อุบายวิธีการที่จะฝึกฝนอบรมอย่างไร พระองค์ทรงสอนไว้อย่างพร้อมมูล ส่วนธรรมฝ่ายผลก็เป็นไปตามลำดับชั้น จิตมีความมั่นคงไม่แส่ส่ายเอนเอียงไปตามอารมณ์ จิตมีความสงบร่มเย็น มีความสม่ำเสมอ คือจิตเป็นสมาธิ จิตมีความแกล้วกล้าสามารถ มีความฉลาดรู้รอบตัวในสิ่งที่มาสัมผัสเกี่ยวข้องทั้งภายนอกภายใน นี่คือ

จิตเป็นปัญญาและมีความเฉลียวฉลาดมากขึ้น ละเอียดยิ่งกว่านั้นจนฉลาดรอบตัวแล้ว ก็ถึงความหลุดพ้น เป็นธรรมทั้งดวง คือจิตเป็นธรรม ธรรมเป็นจิต เป็นเอกีภาพ ไม่มีคู่แข่งแย่งชิงดังแต่ก่อน

สำหรับในความรู้สึกของผมเอง จะผิดหรือถูกก็กรุณาพิจารณาเอาเอง แต่เป็นความแน่ใจว่าศาสนธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ท่านพูดไว้ส่วนมากเป็นฝ่ายเหตุ แสดงให้ฟังเรื่องเหตุคือการดำเนินเพื่อแก้หรือถอดถอนกิเลส หรือเพื่อบำเพ็ญความดีทั้งหลาย ผลคือความสุข นี้เป็นแต่แนวทางเป็นเครื่องชี้ทางเท่านั้น

ส่วนธรรมอันแท้จริงที่จะเกิดขึ้นจากการปฏิบัตินั้น จะให้ชื่อไม่ให้ชื่อก็ตาม นั้นเป็นธรรมในหลักธรรมชาติ ธรรมนั้นเราไม่สามารถอาจเอื้อมเข้าถึงได้อย่างง่ายๆ ธรรมนี้แลที่ว่ามีอยู่กับโลกตลอดกาล ส่วนธรรมที่เป็นพระโอวาทมีการเสื่อมสูญอันตรธานไปในบางกาลบางสมัย ดังพระพุทธเจ้าทั้งหลายมาตรัสรู้สืบทอดกันมาโดยลำดับ นี่ก็แสดงความไม่แน่นอนของศาสนธรรมให้เห็นชัดอยู่แล้ว จึงไม่เหมือนธรรมในหลักธรรมชาติที่มีอยู่เป็นอยู่ดั้งเดิม ไม่มี **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เข้าไปยุ่งเกี่ยวให้ธรรมนั้นมีขึ้นและให้ธรรมนั้นสิ้นไป

อุบายที่พระพุทธเจ้ามาประทานแก่โลกแต่ละพระองค์ๆ นั้น ท่านเรียกว่าศาสนธรรม อันนี้ไม่ใช่ธรรมแท้ เป็นอุบายเป็นแขนงต่างๆ เป็นกิริยาอาการของธรรมแท้ที่แสดงออกของวิธีการที่จะละหรือที่จะบำเพ็ญ คือสอนให้ละสอนให้บำเพ็ญด้วยวิธีการต่างๆ และผลจะเป็นอย่างนั้นๆ

ส่วนธรรมที่เป็นฝ่ายผลจริงๆ ในหลักธรรมชาติ เป็นสิ่งจะรู้ขึ้นภายในใจของผู้ปฏิบัติโดยเฉพาะ ธรรมนั้นพูดไม่ค่อยถูกต้องตามเป็นจริงนัก พอเลียบๆ เคียงๆ ไปเท่านั้น ยิ่งเป็นวิมุตติหลุดพ้นด้วยแล้ว พูดไม่ถูกเลย เพราะพ้นจากสมมุติความคาดหมายไปหมดแล้ว พูดไม่ถูก แม้จะรู้อยู่อย่างเต็มใจก็พูดไม่ได้พูดไม่ถูก เหมือนพูดเรื่องความเอร็ดอร่อย ความอิ่มจากการรับประทานนั่นแล แม้จะอยู่ในวงสมมุติพอจะพูดถูกตามความจริงได้ และต่างคนต่างลิ้มรส ต่างคนต่างอิ่มมาด้วยกัน แต่ก็พูดกันไม่ถูกกับความจริงนั้นเลย

ธรรมที่พูดไม่ได้นั้นแหละคือธรรมแท้ ไม่มีคำว่าเสื่อมสูญอันตรธาน เป็นแต่โลกไม่สามารถอาจเอื้อมรู้ธรรมนั้นสัมผัสธรรมนั้นได้เท่านั้นเอง ส่วนจะให้ธรรมสูญไปนั้นสูญไม่ได้ เมื่อประพฤติปฏิบัติตามอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ประทานไว้ก็จะสามารถสัมผัสรับรู้ธรรมนั้นได้ ใจกับธรรมก็กลายเป็นความรับทราบ กลายเป็นภาชนะเป็นเครื่องรับรองธรรมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม และไม่มีภาชนะใดที่จะเหมาะสมในการรับธรรมทุกขั้นได้ยิ่งกว่าใจ เมื่อเข้าถึงธรรมเต็มขีดเต็มแดนแล้ว ธรรมกับใจก็เป็นอันเดียวกัน จิตเป็นธรรม ธรรมเป็นจิต **เอกีภาโว** มีความเป็นอันเดียวเท่านั้น ไม่แยกเป็นสองกับสิ่งอื่นใด

ธรรมที่เป็นเอกีภาพนี้ ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละรายๆ จะสามารถอาจเอื้อมรู้เห็นได้ ไม่ขึ้นอยู่กับกาลสถานที่ เวล่ำเวลา และสิ่งใดบุคคลใดเลย สำคัญอยู่กับการปฏิบัติให้ถูกต้องเหมาะสมเท่านั้น จะเป็นเครื่องสนับสนุนให้จิตสัมผัสรับรู้ธรรมเป็นขั้นๆ ไปจนถึงขั้นสูงสุด เราจึงควรตั้งใจและมีความมุ่งมั่นเป็นหลักดำเนิน

อย่าลืมคำว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว **ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ** ก็ได้เคยอธิบายแล้ว **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** อย่าลืมวิธีดำเนินของท่าน ท่านเป็นผู้ได้รับความสมบุกสมบันแทบล้มแทบตายมาแล้วแทบทั้งนั้น ก่อนที่จะได้เป็น **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** ของพวกเรา ไม่ใช่เป็นผู้ล้างมือเปิบ แต่พวกเราทำด้วยความยุ่งยากปากหมอง ลำบากลำบนแทบเป็นแทบตายถ่ายเดียว.....ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านลำบากลำบนเช่นเดียวกับเราหรือยิ่งกว่าพวกเราเป็นไหนๆ ก่อนที่จะได้เป็น **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** เพราะพระสาวกทั้งหลายที่เป็น **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** นี้ มีชาติชั้นวรรณะต่างกัน บางองค์ก็มาจากสกุลพระราชามหากษัตริย์ เจ้าขุนมูลนาย ซึ่งมีความเป็นอยู่ละเอียดสุขุม มียศเป็นกษัตริย์ราชอำมาตย์ และเป็นเศรษฐีกฎุมพี ลงมาจนถึงพ่อนาตาสีตาสาคนธรรมดาเรา

เมื่อคนมีชาติชั้นวรรณะต่างกัน และเคยได้รับความสะดวกสบายทางบ้านเมืองเหย้าเรือนมาแล้ว เวลาออกมาปฏิบัติ ต้องฝึกหัดดัดกายวาจาใจให้เป็นแบบเดียวกันที่เรียกว่า **“แบบศากยบุตร”** ทำไมท่านจะไม่ขัดข้อง ทำไมท่านจะไม่ลำบาก การขบการฉันการรับประทานอยู่ในบ้านเป็นอย่างหนึ่ง เวลาออกมาเป็นพระแล้วอาศัยขอทานเขากิน

แทนที่จะได้ฉันสิ่งนี้ก็ได้ฉันสิ่งนั้น แทนที่จะได้ฉันร้อนกลับได้ฉันเย็น แทนที่จะได้ฉันมากกลับได้ฉันน้อย ไม่สมใจที่ต้องการ เหล่านี้จะไม่เป็นความลำบากได้อย่างไร... ต้องลำบาก ฉันแล้วสิ่งสำคัญก็คือการฝึกฝนทรมานจิตใจปราบกิเลส กิเลสเป็นข้าศึกเป็นคู่ต่อสู้ธรรมภายในใจอย่างยิ่งเรื่อยมา ไม่มีข้าศึกใดที่จะมีกำลังวังชาและมีความเฉลียวฉลาดแยบยลยิ่งกว่ากิเลสที่เคยครองอำนาจบนหัวใจสัตว์โลกมานาน

เพราะฉะนั้น จึงต้องผลิตสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร ขึ้นให้พอกับการปราบปรามกิเลส ไม่เช่นนั้นก็จะบกพร่องในการรบ ความบกพร่องในการรบไม่ใช่ของดี ต้องทำให้บกพร่องในผลที่จะพึงได้รับด้วย การผลิตสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ขึ้นให้เหมาะสมกับการปราบกิเลสทุกประเภทโดยลำดับๆ จึงเป็นทางแห่งชัยชนะของผู้บำเพ็ญจะพึงได้รับอย่างสมบูรณ์ เป็นอิสระเสรีในวันหนึ่งแน่นอน

บรรดาสาวกทั้งหลาย ท่านก็ปฏิบัติมาอย่างนี้แทบทั้งนั้นจนกระทั่งถึงความหลุดพ้น ท่านหลุดพ้นจากทุกข์ไปได้เพราะความตะเกียกตะกาย แล้วก็กลายมาเป็น **สรณํ คจฺฉามิ** ของพวกเรา จึงอย่าลืมสรณะ **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** ไม่ใช่ผู้ล้างมือเปิบ แต่เป็นผู้ตะเกียกตะกายมาแทบล้มแทบตายเช่นเดียวกับเราๆ ท่านๆ นี้แล ให้คิดและยึดท่านเป็นตัวอย่าง อย่าเอาเรื่องขี้หมูราขี้หมาแห้งกลางบ้านกลางเมือง ซึ่งไม่มีคุณค่าไม่มีราคา หาหลักเกณฑ์ไม่ได้มาเป็นหลักใจ จะกลายเป็นคนเหลวไหลเหลวแหลกแหวกแนว หาความดี หาความพ้นทุกข์ หาความสุขความเจริญ หาหลักหาเกณฑ์ไม่เจอตลอดวันตาย เมื่อเป็นเช่นนั้นความเอิบอิ่มในงานและผลของงานก็ไม่มีภายในใจ ฉะนั้น จงพากันตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติ

พระธรรมของพระพุทธเจ้านั้นใหม่เอี่ยมอยู่เสมอ อย่าลืมว่าใหม่เอี่ยมเสมอ มัชฌิมาปฏิปทาคือธรรมใหม่เอี่ยม ไม่อับเฉา ไม่เก่าแก่คร่ำคร่าชราเหมือนวัตถุต่างๆ ที่เราใช้มานาน มัชฌิมาคือท่ามกลาง ธรรมเป็นที่เหมาะสมแก่การแก้กิเลสทุกประเภทอยู่ตลอดมา สุดท้ายก็เป็นมัชฌิมาในหลักธรรมชาติ เพราะการแก้กิเลสหลุดพ้นไปแล้วภายในจิต กลายเป็นจิตมัชฌิมา คือเสมอตัวภายในใจตลอดไป

อย่าเอาใครมาเป็นแบบเป็นฉบับยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ส่วนมากจิตมักจะเอาสิ่งที่ต่ำมาเป็นแบบฉบับ นั่นละจึงต้องพูดว่า อย่าเอาใครมาเป็นแบบฉบับนอกจากพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ครูบาอาจารย์ที่ท่านพาดำเนินมาด้วยความดีความชอบด้วยความเหมาะสมอันเป็นคติตัวอย่างดีอยู่แล้วสำหรับเราผู้มุ่งหน้าไปศึกษากับท่าน ท่านก็เอามาจากวิธีการของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกัน

หากเกิดความท้อถอยอ่อนแอขึ้นมา ให้รำพึงถึงป่าช้าความเกิดตายที่จะเผาเราอยู่ตลอดไปว่านี้เป็นของดีแล้วหรือ การตะเกียกตะกายเพื่อความเพียรนั้น แม้จะมีความทุกข์ยากก็เป็นการตัดทอนภพชาติให้น้อยลง มากกว่านั้นก็ตัดภพชาติอันเป็นกองทุกข์ที่ใหญ่หลวงออกได้จากจิตใจ ผ่านพ้นไปได้โดยอิสระเสรี ไม่มีกิเลสประเภทต่างๆ แม้ละเอียดสุดเข้าย่ำยีบังคับจิตใจนั้น ชื่อว่าเป็นผู้มีอิสระเหนือโลกสงสารอันเป็นสมมุติโดยประการทั้งปวง ด้วยอำนาจแห่งความพากเพียร ด้วยอำนาจแห่งควาตะเกียกตะกาย เพราะฉะนั้น จงถือความพากเพียร ความตะเกียกตะกาย ความอุตส่าห์พยายาม นี้เป็นหลักชัยหรือหลักดำเนิน เราจะถึงความพ้นทุกข์ในวันใดวันหนึ่งแน่นอน ใครไม่มีอำนาจมาบังคับหรือให้คะแนนเรา เราเป็นผู้ให้คะแนนเราเอง

เอาละอธิบายเพียงเท่านี้

ขันธ์ ๕ ต่างหากจากจิต

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๑

สิ่งภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสต่างๆ มีอยู่ทั่วไปตลอดเวลา เมื่อมีสิ่งรับทราบกัน สิ่งเหล่านั้นจะสัมผัสสัมพันธ์ไม่ขาดวรรคขาดตอนกับสิ่งภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ความมีสติมีปัญญาเครื่องพิสูจน์กลั่นกรองกับสิ่งที่มาสัมผัส ย่อมได้อุบายขึ้นมาเรื่อยๆ ท่านเรียกว่าฟังเทศน์ เมื่อสิ่งเหล่านั้นมาสัมผัสสัมพันธ์กับตัวเรา ย่อมเป็นการปลุกความรู้สึกขึ้นมา เมื่อจิตใจมีความตั้งมั่นต่อเหตุผลหรืออรรถธรรมอยู่แล้ว ก็ทราบได้ทั้งสิ่งดีและชั่วที่มาสัมผัส การพิจารณาตามนั้น เรียกว่า **เรียนธรรม ปฏิบัติธรรม** การเกิดข้อข้องใจขึ้นมาก็เกิดจากสิ่งเหล่านั้น

การพิจารณาแก้ไขข้อข้องใจจนปลดเปลื้องตนไปได้ ก็อาศัยปัญญาพิจารณาให้ถูกทางตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้ จนผ่านพ้นไปได้เป็นพักๆ เป็นตอนๆ เรื่อยไป เรียกว่า เรียนความจริง ไม่ใช่เรียนให้เป็นความจำ เรียนเป็นความจำก็อย่างเราเรียนเราท่องตำรับตำราต่างๆ เรียกว่า เรียนเพื่อความจำ นี้เรียนเพื่อความจริง คือเพื่อความรู้จริงเห็นจริงตามหลักธรรมชาติที่เป็นจริงซึ่งมีอยู่ทั้งภายนอกภายใน

เรียนเพื่อความจริงย่อมจะไม่มองข้ามสิ่งดีและชั่วที่มีอยู่กับตัวและสัมผัสสัมพันธ์กันอยู่เสมอ จะเห็นได้ตอนปัญญาเริ่มไหวตัวนั่นแหละ สมาธิมีความสบาย มีความสงบ

จิตไม่ค่อยวุ่นวาย เป็นความสะดวกสบายภายในใจ คือจิตไม่รบกวนตัวเองด้วยอารมณ์ต่างๆ ที่ได้รับจาก รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ที่เคยเกี่ยวข้อง แล้วนำอารมณ์อดีตเข้ามาครุ่นคิดมายุแหย่ก่อกวนจิตใจให้ว้าวุ่นขุ่นมัวขึ้นมา

เราจะไปตำหนิว่ารูปไม่ดี เสียงไม่ดี กลิ่นไม่ดี ก็ไม่ได้ ถ้าหากเราพิจารณาให้เป็นธรรม ไม่ลำเอียงไปทางฝ่ายกิเลส ก็ทราบได้ชัดว่าจิตใจเราไม่ดีเอง เราโง่เอง ใจคะนองไปรักสิ่งนั้น ไปชังสิ่งนี้ ไปเกลียดสิ่งนั้น ไปโกรธสิ่งนี้ ความรักความชัง ความเกลียดความโกรธ เป็นเรื่องของกิเลส ไม่ใช่เรื่องของธรรม เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงต้องใคร่ครวญด้วยดีเพื่อทราบความคิดปรุงต่างๆ กระเพื่อมขึ้นจากตัวเอง โดยอาศัยสิ่งที่มาสัมผัสนั้นเป็นสาเหตุให้กระเพื่อมขึ้นมา เรียนธรรมะจำต้องเรียนอยู่ที่ตรงนี้

จิตเมื่อมีความสงบย่อมมีความสบาย เพราะไม่มีอะไรกวนใจเหมือนจิตที่หาหลักเกณฑ์ไม่ได้ จิตไม่เคยสงบเลยคือจิตไม่มีหลัก ย่อมจะถูกสิ่งก่อกวนราวีอยู่ไม่หยุดและย่อมก่อกวนตนเองอยู่เสมอ เมื่อถูกก่อกวนให้ขุ่นมัวอยู่เสมอ ใจก็หาความสงบสุขไม่ได้ ปลงที่ไหนก็ปลงไม่ลง

ถ้าจิตปลงตัวเองไม่ได้แล้ว ไม่มีที่ไหนเป็นที่ควรปลง จะปลงที่ต้นไม้ ภูเขา ดิน ฟ้า อากาศ ในน้ำ บนบก ก็ปลงไม่ลง ถ้าไม่ปลงที่ต้นเหตุซึ่งมันเกิดขึ้นคือใจอันเป็นตัวมหาเหตุ

มันเกิดที่ตรงไหนให้พิจารณาลงที่ตรงนั้น มันว้าวุ่นขุ่นมัวที่ตรงไหนให้สนใจดูและพิจารณาที่ตรงนั้น คำว่าตรงนั้นก็คือใจเรานั่นเอง ต้องหาสารส้มมาแกว่งลงไป คำว่าสารส้มก็หมายถึงการบริกรรมภาวนา ในขั้นริเริ่มเป็นอย่างนั้น เช่น กำหนดอานาปานสติหรือกำหนดพุทโธเป็นต้น ตามแต่อัธยาศัยชอบ นำธรรมบทนั้นมาเป็นคำบริกรรม จิตในขณะที่บริกรรมอยู่ด้วยความไม่พลั้งเผลอ ย่อมเป็นเหมือนกับกลั่นกรองอารมณ์ให้เข้าสู่จุดเดียวให้แน่วแน่ลงไป เช่นเดียวกับสารส้มที่แกว่งลงไปในน้ำ ตะกอนก็ต้องนอนก้นลงไป น้ำก็ใสสะอาด แน่ะ เบื้องต้นต้องทำอย่างนี้ก่อน

พอใจมีความสงบ อารมณ์ก็ไม่กวน ถ้าเป็นตะกอนก็ลงนอนก้นโอ่ง ขั้นเริ่มแรกต้องทำอย่างนั้น เพียงเท่านี้ก็สบาย แต่ยังไม่ค่อยเกิดความฉลาดหรือเกิดความแยบคายในแง่ต่างๆ เพราะจิตเป็นเพียงความสงบ เมื่อได้ความสงบก็เท่ากับเราได้ความสบาย เพราะความสงบเป็นบาทฐานให้เกิดความสุขความสบาย เรียกว่ามีที่พักของจิต มีหลักมีเกณฑ์พอปลงจิตปลงใจลงได้ นั่งอยู่ก็สบาย นอนอยู่ก็สบาย เพียงขั้นสงบเท่านี้ก็สบาย เห็นผลประจักษ์ใจ

เวลาเจอความสบายจะไม่เจอที่ไหน จะเจอที่จิต เพราะจิตเป็นตัวยุ่งเป็นตัวไม่สบาย เมื่อได้อบรมตนในทางที่ถูกที่ควรตามหลักธรรมแล้ว ก็ปรากฏเป็นจิตสงบเป็นจิตสบายขึ้นมาให้เห็นอย่างเด่นชัดภายในใจ ในอิริยาบถต่างๆ เป็นไปด้วยความสะดวกสบาย อยู่ที่ไหนก็พออยู่คนเรา เมื่อจิตมีความสบายเสียอย่างเดียว เรื่องอดเรื่องอิ่ม ขาดตกบกพร่อง มั่งมีศรีสุขอะไรนั้น มันเป็นสิ่งภายนอก ไม่ใช่ของจำเป็นยิ่งกว่าจิตได้หลักยึดได้ธรรมเป็นที่อาศัย ไม่ระเหเร่ร่อนเหมือนแต่ก่อน

สิ่งของปัจจัยเครื่องอาศัยภายนอกก็ไม่เป็นภัย เพราะตัวเองฉลาด มีความรอบคอบต่อสิ่งต่างๆ ซึ่งมาเกี่ยวข้องกับตน ท่านให้ชื่อว่าสมาธิ ความสงบ เป็นผลเกิดขึ้นจากการอบรมด้วยอารมณ์ของสมถะ คือ บทบริกรรมภาวนา

อารมณ์แห่งธรรม คือ ความคิดความปรุงในคำบริกรรมนี้ แม้จะเป็นความปรุงเหมือนกันกับความคิดปรุงต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพราะกิเลสผลักดันให้คิดให้ปรุง แต่ความคิดปรุงประเภทนี้เป็นความคิดปรุงในแง่ธรรมเพื่อความสงบ ผิดกับความคิดปรุงธรรมดาของกิเลสพาให้ปรุงอยู่มาก กิเลสพาให้คิดปรุงนั้น เหมือนเราเอามือหรือเอาไม้ลงกวนน้ำที่มีตะกอนอยู่แล้ว แทนที่มันจะใส แต่กลับขุ่นมากขึ้นฉะนั้น แต่ถ้าเอาสารส้มลงกวนนั้นผิดกัน น้ำกลับใสขึ้นมา

นี่การนำอารมณ์เข้ามากวนใจ แทนที่ใจจะสงบ แต่กลับไม่สงบและกลับแสดงผลขึ้นมาให้เป็นความทุกข์ร้อนเสียอีก ถ้าเอาพุทโธเป็นต้น เข้าไปบริกรรมหรือแกว่งลงในจิต โดยบริกรรมพุทโธๆ แม้จะเป็นความคิดปรุงเหมือนกันก็ตาม แต่คำว่าบริกรรมนี้ซึ่งเปรียบเหมือนสารส้ม จึงทำให้ใจสงบเย็นลงไป

ท่านผู้สั่งสอนท่านมีเหตุมีผล เพราะท่านได้ดำเนินมาก่อนพวกเรา และรู้มาก่อนแล้ว จึงได้นำมาสอนพวกเรา จึงไม่ใช่เป็นทางที่ผิด ความคิดปรุงเช่นนี้เรียกว่าเป็นฝ่ายมรรค เป็นฝ่ายระงับดับทุกข์ทั้งหลาย ความคิดปรุงตามธรรมดาของสามัญชนเราซึ่งไม่มีข้ออรรถข้อธรรมเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยนั้น เป็นความคิดปรุงที่เป็นสมุทัยอันเป็นแดนผลิตทุกข์ขึ้นมาเรื่อยๆ จนเป็นผลเดือดร้อน

ในขั้นแรกก็ให้ได้ทรงสมาธิสมบัติภายในใจ อย่าให้ใจว่างเปล่าจากสมบัติอันมีค่าตามลำดับ ต่อไปพิจารณาด้านปัญญา ฝึกหัดคิดอ่านไตร่ตรอง อะไรเข้ามาสัมผัสก็เทียบเคียงหาเหตุหาผล หาต้นหาปลายของมัน ไม่ปล่อยให้อารมณ์นั้นๆ มาคว้าเอาของดีไปกินเปล่า ดังที่เคยเป็นอยู่เสมอ อารมณ์นั้นมีอยู่เกิดอยู่เสมอ เดี๋ยวก็มีเรื่องหนึ่งขึ้นมาสะดุดใจให้ได้คิดเป็นเงื่อนต่อไปอีก และเข้าใจในเงื่อนนั้น เข้าใจในเงื่อนนี้ แล้วปล่อยไปๆ นี่เป็นวาระที่จะตัดกิเลส ส่วนสมาธิเป็นเพียงควบคุมกิเลสเข้ามาสู่จุดรวมคือใจ ปัญญาเป็นผู้คลี่คลายขุดค้นหากิเลสและตัดฟันหรือทำลายทีละชิ้นละอันโดยลำดับลำดา

นักปฏิบัติเราไม่สามารถปฏิบัติเพื่อทรงมรรคผลนิพพานได้แล้ว ไม่มีใครจะมีโอกาสสามารถยิ่งกว่าพระที่เป็นเพศอิสระ อยากพูดเต็มปากอย่างนี้ เพราะพวกเราเป็นนักปฏิบัติด้วย เป็นเพศนักบวชด้วย ซึ่งเป็นเพศที่ปลดเปลื้องภาระต่างๆ ออกมาแล้ว โลกเขารับรองชีวิตจิตใจความเป็นอยู่ทุกด้านทุกทาง ปัจจัยสี่ก็เหลือเฟือครอบโลกธาตุแล้ว ความเป็นอยู่ของเราสมบูรณ์แล้ว ถ้าเป็นน้ำก็ท่วมลิ้นท่วมปากท่วมท้องแทบตลอดเวลา เช่น น้ำอ้อย น้ำตาล น้ำส้ม น้ำหวาน น้ำโกโก้ กาแฟ สารพัดน้ำ

คำว่าปัจจัยสี่ที่ได้มาจากประชาชนทำบุญให้ทานด้วยศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสในพระศาสนาเรื่อยมามิได้ขาดนั้น คือ

จีวร เครื่องนุ่งห่มใช้สอยต่างๆ เช่น ผ้าสังฆาฏิ สบง จีวร ผ้าอาบน้ำ ตลอดผ้าเพื่อใช้สอยต่างๆ ที่จำเป็น

บิณฑบาต คือ อาหารการบริโภคทุกประเภท เพื่อยังอัตภาพให้เป็นไปในการประพฤติพรหมจรรย์

เสนาสนะ ที่อยู่ที่อาศัย เช่น กุฏิ กระต๊อบ ร้านเล็กๆ พอได้อาศัยบังแดดกันฝนและนั่งสมาธิภาวนาหรือพักผ่อนนอนหลับ

คิลานเภสัช ยาแก้โรคชนิดต่างๆ ในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย

สิ่งเหล่านี้มีสมบูรณ์ไม่ขาดตกบกพร่อง นอกจากผู้รับทานจากศรัทธาทั้งหลายจะบกพร่องในหน้าที่ของตนเสียเองจนกลายเป็นนอนใจ ไม่คิดอ่านขวนขวายเท่านั้น

เพศนักบวชผู้ปฏิบัตินี้แลเป็นเพศที่เหมาะสม หรือใกล้ชิดติดกับอรรถกับธรรมกับมรรคผลนิพพานอย่างยิ่ง ถ้าทำให้เป็นไปตามหลักธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าเป็นไปตามเจตนาดั้งเดิมที่บวชมาเพื่อมรรคผลนิพพาน งานของพระทุกชิ้นทุกอันจะเป็นไปเพื่อมรรคผลนิพพานทั้งนั้น เพราะงานโดยตรงของพระเป็นงานเพื่อถอดถอนกิเลส เช่น เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา ตั้งสติมีความรู้สึกตัว ระวังไม่ให้เผลอ ปัญญามีความคิดอ่านไตร่ตรองอยู่เสมอในสิ่งที่ควรละควรถอน สิ่งที่ควรบำเพ็ญ สิ่งที่ควรจะรู้แจ้งเห็นจริง พยายามทำ พยายามพิจารณาด้วยปัญญาอยู่ทั้งวันทั้งคืน ยืน เดิน นั่ง นอนเว้นแต่หลับเท่านั้น เป็นผู้ทำงานเพื่อรื้อถอนตนออกจากทุกข์ด้วยอำนาจของความเพียรมีสติปัญญาเป็นเพื่อนสองอยู่โดยสม่ำเสมอ

กิเลสจะมาจากที่ไหน จะยกกองพันกองพลมาจากที่ไหนก็ยกมาเถอะ มันพังทลายทั้งนั้นแหละ แต่กิเลสมีอยู่ที่ใจ เหตุที่กิเลสมีมากจนให้เกิดทุกข์เป็นไฟทั้งกองภายในใจก็เพราะความไม่รู้ทันมัน ความไม่เข้าใจวิธีการแก้ การถอดถอนมัน และความเกียจคร้านอ่อนแอ ความสะเพร่ามักง่ายแบบสุกเอาเผากิน อยู่ไปวันๆ ซึ่งมีแต่เรื่องสั่งสมขึ้นมาโดยถ่ายเดียว กิเลสจะหาทางออกทางสิ้นไปช่องไหนได้ เมื่อมีแต่เปิดประตู คือทวารทั้งหกรับมันเข้ามาอยู่ตลอดเวลาดังที่เป็นอยู่นี้ ไม่ยอมปิดและขับไสไล่มันออกไปบ้าง

หลักธรรมท่านสอนไว้ทุกแง่ทุกมุมไม่มีทางต้องติ ฉะนั้น เราควรทำหน้าที่ให้เต็มภูมิ อย่าให้เสียเวล่ำเวลาในความเป็นนักบวชเพื่อประพฤติปฏิบัติธรรม อยู่ที่ไหนให้ถือว่างานเป็นของสำคัญประจำใจ อย่าเห็นงานใดมีความสำคัญยิ่งกว่างานถอดถอนตนให้พ้นจากทุกข์ ผู้นี้แหละผู้ที่ใกล้ชิดต่อมรรคผลนิพพาน ใกล้ต่อความสำเร็จ สุดท้ายก็ผ่านไปได้อย่างหายห่วง

สิ่งที่ปิดบังลี้ลับไม่ให้รู้ให้เห็นก็ไม่ใช่สิ่งใดที่ไหน ได้เคยพูดอยู่เสมอ มีแต่กิเลสทั้งนั้นที่ปิดบังไว้ ไม่ใช่กาล ไม่ใช่สถานที่ ไม่ใช่เวล่ำเวลา ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่สิ่งใดมาปิดกั้นจิตใจไม่ให้บรรลุมรรคผลนิพพาน มีกิเลสอย่างเดียวเท่านั้น จะมีกี่แขนงก็รวมชื่อว่ากิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะตัณหาอะไร มันเป็นเรื่องของกิเลสแตกแขนงออกไป

เหมือนกับต้นไม้ที่แตกกิ่งแตกก้านแตกแขนงออกไป ออกจากไม้ต้นเดียวนั่นแหละ กิเลสก็ออกจากใจดวงเดียว รากฐานของกิเลสแท้ท่านเรียกว่า อวิชชา มันตั้งรากตั้งฐานอยู่ภายในใจนั่นแลและครอบงำจิตใจไว้ แล้วก็แตกแขนงออกไปเป็นกิ่งเป็นก้านสาขาดอกใบไม่มีประมาณ ดังธรรมท่านว่า กิเลสพันห้าตัณหาร้อยแปดอะไรเหล่านี้ มันเป็นกิ่งก้านสาขาของกิเลสอวิชชานั่นแล

เพราะฉะนั้น การพิจารณาจึงต้องพิจารณาตามกระแสของจิตที่เกี่ยวพันกันกับกิเลส ซึ่งทำให้ลุ่มหลงในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส เครื่องสัมผัสต่างๆ พิจารณาคลี่คลายโดยทางปัญญาจะถอดถอนได้ กิเลสผูกมัดจิตใจ กิเลสทำให้มืด กิเลสทำให้โง่ ตัวกิเลสเองมันไม่ได้โง่ มันฉลาด แต่เวลามันมาครอบครองใจเรา เราก็เป็นคนโง่ไม่ทันกลมายาของมัน เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัยหลักธรรมมีสติปัญญาเป็นต้นซึ่งเป็นเครื่องมือที่กิเลสกลัว นำมาขับไล่ปราบปราม

นักบวชต้องเป็นผู้มีความอดทน ตามหลักของนักบวชเป็นอย่างนั้น มีความขยันหมั่นเพียรก็คือนักบวช ชอบคิดอ่านไตร่ตรองก็คือนักบวช ความไม่ลืมเนื้อลืมตัวก็คือนักบวช ความเอาจริงเอาจังในสิ่งที่ชอบธรรมทั้งหลายก็คือนักบวช นักบวชต้อง

เอาจริงเอาจังทุกงาน ไม่ว่างานภายนอกงานภายใน มีสติคอยกำกับรักษาใจเป็นประจำ มีปัญญาคอยพิจารณาไตร่ตรองเลือกเฟ้นสอดส่องดูว่าอันใดผิดอันใดถูก ปัญญาแนบนำอยู่เสมอ

ทุกข์ก็ทน คำว่าทุกข์ มันไม่ใช่ทุกข์เพราะความเพียรเท่านั้น มันทุกข์เพราะการฝืนกับกิเลสเป็นสำคัญ ความขี้เกียจก็คือเรื่องของกิเลส ความอ่อนแอคือเรื่องของกิเลส เราฝืนความอ่อนแอเราฝืนความเกียจคร้านซึ่งเป็นเรื่องของกิเลส ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความเอาจริงเอาจัง จึงเป็นทุกข์ ความเป็นทุกข์ที่ปรากฏอยู่นี้ไม่ใช่เป็นทุกข์เพราะอะไร เป็นทุกข์เพราะความต่อสู้กับกิเลส ถ้าเรายังเห็นว่าความต่อสู้กับกิเลสเป็นเรื่องความทุกข์แล้ว ก็ไม่มีทางต่อสู้กับกิเลสได้ และไม่มีวันชนะกิเลสไปได้เลยแม้ตัวเดียว

เราต้องหาอุบายวิธีแก้ไขไม่นอนใจ ตราบใดที่กิเลสยังมีอยู่ภายในใจ การทำความเพียรต้องทำอย่างเข้มแข็งอยู่ตราบนั้น ถอยไม่ได้ ถ้าไม่อยากให้กิเลสบดขยี้แหลกเหลวน่ะ การนั่งนานเกิดความเจ็บปวด นั่นมันเป็นธรรมดา เดินนานก็เหนื่อย เราเปลี่ยนได้พลิกได้ แต่สำคัญที่ความทุกข์เพราะการต่อสู้กับกิเลสนี้มันไม่มีเวล่ำเวลา ถ้าเราไม่ต่อสู้มัน มันยิ่งเอาเราหนัก การต่อสู้มันก็เพื่อชัยชนะ จึงไม่ถือว่าเป็นความลำบากลำบนเพราะเราต้องการอยู่เหนือกิเลส เราต้องการชนะกิเลส เรากลัวกิเลส เราจะเอาอะไรไปสู้กับมัน

เหมือนนักมวยเขาขึ้นชกกันบนเวที ถ้ากลัวกันอยู่แล้วก็ไม่ได้ต่อยกัน เพราะต่างคนก็ต่างหวังเอาชนะกันนั้นเอง หวังชนะทุกคน มันพลีชีพด้วยกันในขณะนั้นจะไปขี้เกียจอ่อนแอในขณะชกกันอยู่บนเวทีได้หรือ ขาดกำลังใจนิดหนึ่งก็ต้องแพ้ เผลอนิดเดียวก็ต้องแพ้ ถูกหามลงเปลว่าไง ดีแล้วหรืออย่างนั้นน่ะ

เราเป็นนักรบก็ต้องให้เป็นอย่างนั้น ให้เป็นเหมือนนักมวยขึ้นต่อยกันบนเวที จิตใจอยู่กับความชนะทั้งนั้น กำลังใจเป็นรากฐานแห่งความชนะก็มีประจำใจ การตั้งความชนะกิเลสไว้เป็นรากฐานสำคัญแล้วก้าวเดินเข้าไป ทุกข์ก็ยอมรับว่าทุกข์เพราะ

ต่อสู้กัน เราเข้าสงครามระหว่างกิเลสกับจิต ในธรรมท่านกล่าวไว้ **โย สหสฺสํ สหสฺเสน สงฺคาเม มานุเส ชิเน, เอกญฺจ เชยฺยมตฺตานํ, ส เว สงฺคามชุตฺตโม.** การชนะสงครามที่คูณด้วยล้าน ก็หาได้เป็นความชนะอันประเสริฐไม่ เพราะการชนะเหล่านั้นเป็นเครื่องก่อเวร ผู้แพ้ก็เป็นทุกข์ ผู้ชนะก็ต้องได้ระมัดระวังตัว และเป็นต้นเหตุแห่งความก่อเวรผูกพันกันไปเรื่อยๆ ไม่มีสิ้นสุด

แต่ผู้ชนะกิเลสภายในใจของตนเพียงคนเดียวนั่นแล เป็นผู้ประเสริฐสุดยิ่งกว่าการชนะในสงครามที่คูณด้วยล้านนั้นเป็นไหนๆ ความชนะเหล่านั้นสู้ความชนะกิเลสของตนไม่ได้ นี่เป็นพุทธภาษิต

พวกเราอยู่ๆ ก็จะให้เกิดความชนะขึ้นมาโดยไม่มีการต่อสู้ อย่าหาญคิด กระรอกกระแต ที่มันเคยกัดกันต่อสู้กันเพื่อเอาชนะกันจะหัวเราะเอาว่า โอ้โฮ พระวัดป่าบ้านตาดนี่โง่ชะมัดเชียว พากันวาดมโนภาพนั่งเอาชนะ นอนเอาชนะ สัปหงกงกงันเอาชนะ โดยไม่คิดหาทางต่อสู้บ้างเลย พระเหล่าที่นอนชนะ กินชนะ นี่มาจากที่ไหนกันบ้างวะ ดูว่ามาจากหลายจังหวัด หลายภาค หลายประเทศด้วยนี่ เวลาพากันมาอยู่วัดป่าบ้านตาดแล้ว สอบไล่ได้ระดับปริญญาเอก มีนัยน์ตาข้างเดียวกันหมด พวกเรามองไปไหนเห็นแต่พระปริญญาเอกแบบนี้เต็มวัด ถามองค์ไหนตอบเป็นเสียงเดียวกันอย่างคล่องปากว่า พวกข้า (พระ) มันพวกนอนกิน กิเลสแตกกระเจิงโดยไม่ต้องทำความเพียรหรือต่อสู้ให้ลำบากเหมือนพวกแกหรอก

นี่ถ้าไม่อยากให้กระรอกกระแตแตกหนีจากวัดกันหมดละก้อ ต้องเป็นนักต่อสู้ต้องมีสติปัญญา ไม่ฉลาดไม่ได้ มีสักแต่ว่าตนทำความเพียร เดินจงกรมไปเรื่อยๆ เฉยๆ โดยไม่มีสติสตัง ก็ไม่จัดว่าเป็นความเพียร เพราะโลกเขาเดินได้ทั้งนั้น แม้แต่เด็กก็ยังเดินได้ เดินไม่มีสติรักษาตน ไม่มีความรู้สึกตัวในความเพียรของตัว ไม่จัดว่าเป็นความเพียร สติขาดระยะใดก็ชื่อว่าความเพียรได้ขาดระยะนั้น ถ้าลงว่าสติได้ขาดแล้วความเพียรก็ขาดทันที สติเป็นธรรมจำเป็นทุกกาลสถานที่ ปล่อยไม่ได้

สติเป็นของสำคัญ เป็นพื้น เราพูดอย่างเต็มปาก เพราะเคยเห็นคุณค่าของสติ ตอนเริ่มฝึกหัดมาอย่างนั้นด้วย ล้มลุกคลุกคลาน เราก็เคยเป็นมาเสียจนพอตัว ไม่กลัวใครจะมาแข่ง จนบางครั้งเกิดความน้อยเนื้อต่ำใจตนเองว่า ตนมีวาสนาน้อย เกิดมารกศาสนา เพื่อนฝูงทั้งหลายท่านมีความสงบเย็นใจมีอรรถมีธรรม ได้เล่าถวายครูบาอาจารย์ฟังให้ท่านได้แก้ไขเพิ่มเติมให้เป็นขั้นเป็นตอนไป แต่เราไม่เห็นมีอะไร มีแต่ความล้มลุกคลุกคลาน มองดูทีไรมีแต่จิตถูกกิเลสมันเผาอยู่ตลอด เกิดความน้อยเนื้อต่ำใจ บางทีแทบจะร้องไห้ก็มี แต่นี่เป็นเพียงขณะใดขณะหนึ่ง ไม่เป็นตลอดไป

แต่อีกขณะหนึ่งจิตก็พลิกกันปั๊บว่า ครูบาอาจารย์แต่ก่อนท่านก็เป็นอย่างนี้เหมือนกัน ท่านก็เป็นคนๆ หนึ่ง ท่านสอนเราเพื่อให้เป็นคนอย่างท่าน เพื่อให้รู้ให้เห็นอย่างท่าน ทำไมเวลานี้เราก็มุ่งหน้าและตั้งหน้าตั้งตามาประพฤติปฏิบัติธรรมกับท่านด้วยความเต็มใจ ทำไมมาตำหนิติเตียนตนไม่เข้าเรื่องเข้าราวอย่างนี้ เกิดประโยชน์อะไรขึ้นมาบ้าง เรามาเพื่อความรู้เห็นอรรถธรรมตลอดถึงมรรคผลนิพพาน ทำไมทำไม่ได้รู้ไม่ได้ เมื่อเรามีความเพียรอยู่ เอาซิ เป็นอะไรเป็นกัน คิดยุ่งให้เสียเวลาทำไม จิตก็เกิดความห้าวหาญขึ้นมาและตะเกียกตะกายต่อไป

จิตเมื่อได้รับการอบรม การฝึก การปลุกปลอบด้วยอุบายต่างๆ อันเป็นการช่วยจิตอยู่ตลอดเวลา จิตย่อมมีความเพียร มีกำลังใจ และมีความสะดวกราบรื่นสงบเย็นลงได้ นี่แหละหลักการประพฤติปฏิบัติต่อจิตใจที่มีกิเลสครองอำนาจ ย่อมลำบากทรมานพอๆ กันนักปฏิบัติเรา

เราพร้อมทุกอย่างแล้วเวลานี้ ว่างที่สุดไม่มีใครว่างเกินพระสำหรับเมืองไทยเรา ผู้นับถือพุทธศาสนา ถือพระเป็นสิริมงคลต่อจิตใจ เขาเคารพเลื่อมใส การทำบุญให้ทานเท่าไรไม่อัดไม่อั้น ไม่เสียดาย อยากได้บุญกับพระผู้ตั้งใจฆ่ากิเลสตัวมหาโจรตัวมหาพินาศ ทำโลกให้พินาศก็คือกิเลสที่เข้าสิงจิตหรือหนุนจิตให้เป็นไป เมื่อท่านผู้ใดเป็นผู้ตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติเพื่อกำจัดสิ่งเหล่านี้ให้หมดไปจากใจแล้ว ธรรมสมบัติเริ่มปรากฏขึ้นมา ตั้งแต่สมาธิสมบัติ ปัญญาสมบัติ จนกระทั่งวิมุตติสมบัติ ท่านผู้นั้นย่อมเป็นที่พึงใจทั้งตนทั้งผู้สนับสนุน

เพราะฉะนั้น เวลานี้เราไม่มีอะไรบกพร่อง อาหารการบริโภคก็ดูเอา อยากได้น้อยเท่าไรก็ยิ่งมีมามาก วันหนึ่งๆ ถ่ายบาตรไม่ทราบกี่ครั้งกี่หน นี่คือน้ำใจของประชาชนที่มีความยินดีต่อผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติกำจัดกิเลส เขาอยากได้บุญด้วย เขาทำอย่างเราไม่ได้ เขาก็อยากได้บุญ ให้เท่าไรไม่เสียดาย ให้มากให้น้อยเท่าไรเป็นที่พอใจ มีความยิ้มแย้มแจ่มใส ตื้นตันใจ พอใจ อิ่มเอิบ ข้าวยังไม่ตกถึงท้องก็ไม่หิวเพราะอิ่มทานการบริจาคด้วยความพอใจ

เราผู้ตั้งหน้ารบก็เอาให้จริงให้จัง เป็นเจตนาคนละอย่าง เขามีเจตนาอย่างนั้นกับเรา เรามีเจตนาอย่างนี้กับตน เพื่อถอดถอนกิเลสอาสวะให้หมดไปๆ อย่าคุ้นกับความทุกข์ ไม่ใช่เป็นของน่าคุ้น ไม่ใช่เป็นของน่าชิน เหมือนดอกไฟกระเด็นมาถูกเรา เราชินไหม กระเด็นมาถูกน้อยก็เจ็บร้อนน้อยทุกข์น้อย ถูกมากก็ร้อนมาก ทุกข์ที่เกิดขึ้นมาจากไฟคือกิเลสที่ทำให้เราร้อนก็เหมือนกัน ไม่ว่าประเภทใดเกิดขึ้นมา มันเป็นธรรมชาติที่ร้อนที่ทำให้เกิดความทุกข์ทั้งนั้น แล้วเราจะมีความเคยชินกับมันได้อย่างไร สิ่งที่เคยชินไม่ได้ก็คือทุกข์ แสดงขึ้นเมื่อไรก็ต้องเดือดร้อนเมื่อนั้น เราจึงไม่ควรนอนใจกับมัน ให้เร่งความพากเพียรเข้าไป อย่าท้อถอย การเร่งความเพียรทุกประโยคก็คือการก้าวหนีทุกข์ การวิ่งหนีทุกข์ จะเป็นสิ่งที่ขี้เกียจได้อย่างไร

สติเป็นของสำคัญ ปัญญาเป็นของสำคัญ นี้เป็นหลักสำคัญมากในการประกอบความเพียร อย่าปล่อย นี่สอนเสมอ สอนหมู่เพื่อนเรื่องสติเรื่องปัญญา เพราะไม่เห็นอันใดที่เด่นมากในการแก้กิเลสอาสวะทุกประเภท จนกระทั่งหมดความสงสัยภายในใจที่นอกเหนือไปจากสติปัญญาโดยมีความเพียรเป็นเครื่องสนับสนุนนี้เลย เราเคยเห็นคุณค่าของสติปัญญามาอย่างนี้ เราจึงพูดเต็มปาก สติไม่มี สติล้มลุกคลุกคลาน ก็เคยเป็นมาแล้วอย่างที่เล่าให้ฟัง ปัญญาไม่มี ไม่ทราบจะคิดอะไรให้เป็นอรรถเป็นธรรม ให้เป็นสติปัญญา ท่านพูดว่าปัญญาๆ ก็ไม่รู้ นี่ก็เคยเป็นมาพอแล้ว เวลาพิจารณาจิตอบรมจิตหลายครั้งหลายหนอย่างเอาจริงเอาจัง ก็ไม่ทนต่อความเอาจริงเอาจังด้วยความมีสติจดจ่อ ใจสงบลงจนได้ เมื่อสงบลงได้แล้วก็ปรากฏเป็นความสุข ความแปลกประหลาด ยิ่งกว่านั้นก็เป็นความอัศจรรย์ตามขั้นของจิต

ความเพียรเริ่มละที่นี่เพราะเห็นผล เมื่อเห็นผลของงานแล้วความเพียรหากเป็นมาเอง เอ้า ทีนี้พิจารณาแยกแยะทางด้านปัญญาอย่างเอาจริงเอาจัง จดจ่อพิจารณาหาอุบายพลิกแพลงตนเอง ไม่คอยแต่ครูบาอาจารย์บอกวิธีนั้นวิธีนี้ นั่นไม่ใช่เป็นเรื่องของตนผลิตขึ้นมาเอง ไม่ดีไม่เหมาะ ปัญญาที่เกิดขึ้นจากความคิดความเห็นของตัวเองเกิดขึ้นกับตัวเองนั้นกินไม่หมด ยิ่งแตกแขนงออกไปเรื่อยๆ คิดเท่าไรพิจารณาเท่าไรยิ่งแตกแขนงออกไปไม่มีสิ้นสุด จนกระทั่งกระจายไปรอบตัวรอบจักรวาล นั่งอยู่ที่ไหนมีแต่สติกับปัญญาทำหน้าที่คุ้ยเขี่ยขุดค้นปราบปรามกิเลส

ถ้ากิเลสเป็นด้านวัตถุ ลงสติปัญญานี้ได้ออกก้าวเดินแล้วด้วยความสง่าผ่าเผยองอาจกล้าหาญ มีความเฉลียวฉลาดรอบตัว เราเดินไปตามทางก็ดี หรือในทางจงกรมก็ดีก็เหมือนว่าเราฆ่ากิเลสเผากิเลสอยู่ตลอดเวลา ฆ่ากิเลสตายระเนระนาด ทั้งการเดินการนั่งมีแต่การฆ่ากิเลส นั่งก็นั่งฆ่ากิเลส ยืนก็ฆ่ากิเลส ยืนที่ไหนฆ่าแต่กิเลส ด้วยสติปัญญา ศรัทธา ความเพียร ทั้งนั้น หากกิเลสเป็นวัตถุแล้ว ซากศพของกิเลสเกลื่อนไปหมด แต่ก่อนล้วนกิเลสมันสั่งสมตัวมันไว้กี่กัปกี่กัลป์ ทำลายจิตใจ ทีนี้ถูกสติปัญญาฟาดฟันหั่นแหลกกันลงไป ตายระเนระนาด ไปที่ไหนมีแต่เรื่องกิเลสตาย นี่สติปัญญาขั้นนี้เป็นอย่างนี้

ต้องให้รู้จักการรู้จักงาน รู้จักวิธีรบ วิธีรับ วิธีต่อสู้ วิธีหลบหลีก จึงเรียกว่าปัญญาอันคมกล้า ถ้ามีแต่กิเลสคมกล้า ไอ้เราก็มืดดำกำตาหรือมืดแปดทิศแปดด้าน ถ้าปัญญาได้สว่างจ้าขึ้นมาภายในใจแล้วจะรอบตัว กิเลสมาแง่ไหน คิดขึ้นมาเรื่องใด อะไรมาสัมผัสสติปัญญาทันทั้งนั้น นอกจากทันกับอารมณ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกันแล้ว ยังตามวินิจฉัยกันจนเป็นที่เข้าใจ ปล่อยวางๆ ไปเรื่อยๆ จนกลายเป็นสติปัญญาอัตโนมัติขึ้นมา

ที่นี่เอาละ เรื่องความขี้เกียจเรื่องความกลัวทุกข์นั้นหายหน้าไปหมดเลย ไม่มีคำว่ากลัวทุกข์ ไม่มีคำว่ากลัวตาย มีแต่จะเอาให้รู้ เป็นก็ให้รู้ ตายก็ให้รู้ หรือว่าเป็นก็ให้พ้นตายก็ให้พ้นจากทุกข์ พ้นจากกิเลสไปโดยถ่ายเดียวเป็นสิ่งที่ต้องการ คำว่าแพ้นี้ให้ตายเสียดีกว่า อย่าให้แพ้แบบหมอบราบทั้งๆ ที่มีชีวิตอยู่นี้เลย เป็นไปไม่ได้ ถ้าแพ้

ก็ให้แพ้แบบตายเลย เป็นมวยบนเวทีก็ให้ถูกน็อคล้มลงไป ตายเลย อย่างนี้จึงว่าแพ้อยู่ๆ ก็ไปยกมือไหว้เขาว่ายอมแพ้ไม่ได้

จิตขั้นนี้ สติปัญญาขั้นนี้ เชื่อตัวเองขนาดนั้นแล ให้ท่านทั้งหลายพิจารณาเอาเอง เมื่อถึงขั้นเชื่อตัวเอง เชื่ออย่างนั้น คือเชื่อกำลังความสามารถของสติปัญญา อยากพบเห็นข้าศึกคือกิเลสเท่านั้น กิเลสตัวไหนที่มาขวางใจอยู่ตรงไหนบ้าง มันพิจารณาซอกแซกซิกแซ็ก คุ้ยเขี่ยขุดค้นหาจนแหลก เพราะเมื่อสติปัญญามีกำลังกล้าขึ้นมาแล้ว ข้าศึกมันหลบตัวมันซ่อนตัว จึงต้องขุดค้นคุ้ยเขี่ย พอเจอกันแล้วก็ฟาดกันละที่นี่ เรียกว่าได้งานหรือเจอข้าศึกแล้ว ฟาดลงไป พอเหตุผลพร้อมแล้ว กิเลสขาดสะบั้นลงไปเห็นชัดนี่ตัวนี้ขาดลงไปแล้ว ทีนี้คุ้ยเขี่ยหาอีก หางาน พอเจอเข้าก็ได้งานและต่อสู้ขาดลอยไปอย่างนี้เรื่อยๆ จิตก็เพลินในความเพียร

ใจยิ่งเด่นขึ้นๆ เห็นชัดเจนโดยลำดับลำดา กิเลสมีมากมีน้อยเห็นชัดว่าเป็นภัยต่อจิตอย่างยิ่ง เมื่อเป็นเช่นนั้นจะนอนใจได้อย่างไร เอาดำเนินไปซิ เมื่อความเพียรมีอยู่ไม่หยุดไม่ถอย จะไม่พ้นจากคำที่กล่าวนี้ไปได้เลย เพราะธรรมะของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ในทางความเพียรนี้ ต้องเป็นไปอย่างนี้จริงๆ ไม่สงสัย เอาให้จริง

ทำอะไรอย่าทำแบบจับๆ จดๆ อย่าหัดนิสัยจับๆ จดๆ ให้มีความจดจ่อ ให้มีความจริงใจกับสิ่งนั้นจริงๆ ทำอะไรก็เพื่อผลประโยชน์ อย่าสักแต่ว่าทำผ่านมือๆ ไป เป็นนิสัยจับจดใช้ไม่ได้ เวลาจะทำความพากเพียรถอดถอนกิเลสก็จะทำแบบจับๆ จดๆ ปล่อยๆ วางๆ เป็นคนหลักลอย เลยไม่มีอะไรเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นของตัวได้เลย มีแต่ความเหลาะแหละเต็มตัว นั้นหรือเป็นตัว เป็นตัวไม่ได้ เชื่อตัวเองไม่ได้

เอาให้เชื่อตัวเองได้ซิ พระพุทธเจ้าสอนให้เชื่อตัวเอง จาก **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** คือความหวังพึ่งตนเองด้วยสติปัญญาศรัทธาความเพียรของตัวเอง พระองค์มอบไว้แล้วทุกอย่าง เครื่องมือถูกต้องหมดแล้ว เอ้า นำมาประกอบนำมาฟาดฟันกิเลส กิเลสจะตายด้วยสติปัญญา กิเลสกลัวสติปัญญา กิเลสประเภทใดก็ตามไม่พ้นจากสติปัญญานี้ไปได้ นี่กิเลสกลัวมาก และตายด้วยสติปัญญาศรัทธาความเพียรนี้ด้วย ไม่ได้ตายด้วย

อย่างอื่น สิ่งที่พอกพูนกิเลสอย่าสนใจนำมาใช้ สิ่งใดที่กิเลสจะยุบยอบลงไป หรือจะสลายลงไปจากจิต ให้นำสิ่งนั้นมาใช้เสมอ สติปัญญาเอาให้ดี

เราอยากเห็นหมู่เพื่อน เราอยากได้ยินหมู่เพื่อนมีความพากเพียร ว่าได้รู้อย่างนั้น ว่าได้เห็นอย่างนั้น มันมีกำลังใจ โอ้ การเทศน์มานี้ไม่เสียเวล่ำเวลา ไม่เสียอรรถเสียธรรม ที่สอนเต็มเม็ดเต็มหน่วยถอดจากหัวใจออกมาสอนทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วได้ปรากฏผลออกมาเป็นสักขีพยาน เหมือนพระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานว่า **อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ, อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญติ** พระอัญญาโกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอๆ นั่นแล

เหตุเบื้องต้นก็คือพระอัญญาโกณฑัญญะได้รู้เห็นธรรม บรรลุอริยธรรมขั้นต้น คือพระโสดาบัน แล้วเปล่งอุทานออกมาต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าด้วยความถึงใจว่า **ยงฺกิญฺจิ สมุทยธมฺมํ สพฺพนฺตํ นิโรธธมฺมนฺติ** ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดแล้ว ต้องดับทั้งนั้น ด้วยความรู้ซึ้งถึงใจจริงๆ วาระสุดท้ายพระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานอนุโมทนาธรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะว่า **อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ, อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญติ.** พระอัญญาโกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอๆ **อิติหิทํ อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส, อญฺญา–โกณฺฑญฺโญเตฺวว นามํ อโหสีติ.** อันนี้จึงได้เป็นเนมิตกนามของพระอัญญาโกณฑัญญะตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

นี่คือพระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นผู้ที่รู้เห็นธรรมคนแรกที่เป็นสักขีพยานของพระพุทธเจ้า ไม่เสียพระทัย ไม่เสียพระกำลัง ไม่เสียเวลาที่ทรงสั่งสอนเป็นปฐมเทศนาแก่พระเบญจวัคคีย์ทั้งห้า ครั้งแรกแห่งความเริ่มเป็นศาสดาของโลก และทรงแสดงอนัตตลักขณสูตรให้แก่พระเบญจวัคคีย์ทั้งห้าฟัง **รูปํ อนิจฺจํ, เวทนา อนิจฺจา, สญฺญา อนิจฺจา, สงฺขารา อนิจฺจา, วิญฺญาณํ อนิจฺจํ, รูปํ อนตฺตา, เวทนา อนตฺตา, สญฺญา อนตฺตา, สงฺขารา อนตฺตา, วิญฺญาณํ อนตฺตา.** ฟังซิ เอาฟังให้ซึ้งซิ มันอยู่ในตัวของเรานี้น่ะ **รูปํ อนิจฺจํ** มันแปรอยู่ตลอดเวลา อย่าชินชากับคำว่ามันแปรอยู่ตลอดเวลา ให้ซึ้งด้วยปัญญา จะทราบว่าสิ่งที่เราอาศัยอยู่นี้แปรอยู่ตลอดเวลา เราอยู่ด้วยความแปร ความแปรปรวน อยู่ด้วยความทุกข์ทรมาน อยู่กับของหาหลักเกณฑ์อันแน่นอนไม่ได้ อยู่กับความว่างเปล่าจากสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา

รูปํ อนตฺตา ถือเป็นตัวเป็นตนที่ไหน คือ ธาตุสี่ ดินน้ำลมไฟ เราไปถือมาเป็นตัวเป็นตนได้อย่างไร ดินก็เป็นดิน น้ำก็เป็นน้ำ ก็ชัดๆ อยู่แล้ว ลมก็เป็นลม ไฟก็เป็นไฟชัดๆ อยู่แล้ว ไปถือว่าเป็นคนได้อย่างไร ไปถือว่าเป็นเราได้อย่างไร ดินน้ำลมไฟน่ะไม่ละอายเขาบ้างเหรอ ปัญญาให้ซึ้งลงไปตามนั้นซิ

สัญญา ความจำได้หมายรู้ จำอะไรก็ลืมๆ ไปหมด เมื่อต้องการจำอีกก็ปรุงขึ้นมาอยู่อย่างนั้น

สังขาร ความปรุง ความคิด ไม่ว่าคิดดีคิดชั่ว คิดเรื่องอดีตอนาคต คิดอะไรดับทั้งนั้น เอาสาระแก่นสารอะไรกับมัน อาการเหล่านี้มันก็เหมือนพยับแดดนั่นเอง มองดูไกลๆ ก็เหมือนเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นตนเป็นตัว เวลาเข้าไปใกล้ๆ แล้วก็ไม่เห็นมีอะไรนี่พิจารณาค้นเข้าไปจริงๆ แล้ว

ในที่ว่าอัตภาพร่างกายนี้มันไม่มีอะไร เต็มไปด้วย **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ทั้งนั้น มันมีเราอยู่ที่ตรงไหนพอจะถือว่าเป็นเราเป็นของเรา เราไม่อายความจริงบ้างเหรอ เราไม่อายกิเลสบ้างเหรอ หรือเราก็เป็นกิเลส เป็นตัวเดียวกับกิเลส เป็นตัวหลง ถึงไม่อายกันนั่นก็ยิ่งเพิ่มความโง่เข้าไปอีกซิ เวลานี้เราไม่ต้องการความโง่ ต้องการพิจารณาเพื่อความฉลาด

เมื่อท่านแสดงถึงอนัตตลักขณสูตรแก่พระเบญจวัคคีย์ วาระสุดท้ายก็ถึง **รูปสฺมึปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในรูป **เวทนายปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในเวทนา **สญฺญายปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในสัญญา **สงฺขาเรสุปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในสังขารทั้งหลาย คือ ความคิดปรุงต่างๆ และทั้งสังขารอันหยาบคือร่างกายนี้ก็เป็นกองรูปอยู่แล้ว **สงฺขาเรสุปิ** นี้ หมายถึง ความคิดปรุงล้วนๆ **นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในสังขารทั้งหลาย **วิญฺญาณสฺมึปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในวิญญาณ หมด ขันธ์ห้าก็มีเท่านั้น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ **นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ** เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เมื่อคลายกำหนัด จิตย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ญาณความรู้แจ้งว่าจิตหลุดพ้นแล้วย่อมมีนี่อนัตตลักขณสูตร ท่านแสดงไว้อย่างนี้

แต่สำหรับเราผู้ปฏิบัติ คิดว่าสูตรนี้ท่านผู้จดจารึกจะตัดทอนออกไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ถ้าเต็มเม็ดเต็มหน่วยจะต้องหยั่งเข้าถึงจิต เพียงรู้เท่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้เท่านั้น จิตหลุดพ้นไปได้อย่างไร เราปฏิบัติมันไม่ได้เป็นอย่างนั้นนี่ มันค้านกันได้อย่างจังๆ คือค้านกันด้วยภาคปฏิบัติ ไม่ได้ค้านกันด้วยความด้นเดาแต่อย่างใด

ทำไมถึงค้านกันได้ ก็ยกอาทิตตปริยายสูตรมาซิ อันนั้นเรายอมรับร้อยเปอร์เซ็นต์ หาที่ค้านไม่ได้ หมอบราบเลย อันนั้นท่านแสดงถึง **มนสฺมึปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในจิต **ธมฺเมสุปิ นิพฺพินฺทติ** ย่อมเบื่อหน่ายในธรรมารมณ์ทั้งหลาย พูดย่นย่อเอาใจความสำคัญมาเทียบกัน เมื่อเบื่อหน่ายในอารมณ์แล้ว สิ่งที่สัมผัสก็เบื่อหน่าย เวทนาที่เกิดขึ้นจากความสัมผัสก็เบื่อหน่าย เบื่อหน่ายไปหมด ไม่มีอะไรเหลือภายในนั้น

เข้าถึงจิต....อาทิตตปริยายสูตร **จกฺขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย มโน** เอ้า เราพูดย่อๆ เบื่อหน่ายในตา หู จมูก ลิ้น กาย นี้แล้ว เบื่อหน่ายในรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ และเบื่อหน่ายในจิตอีก นี่ซิมันเข้าถึงจิต เมื่อเบื่อหน่ายในจิตแล้ว มันก็หมด คำว่าเบื่อหน่ายในจิต คือรู้เห็นเหตุผลภายในจิต รู้ว่าสิ่งที่แทรกอยู่ในจิตนั้นมันเป็นตัวภัย นั่น ถึงขั้นอวิชชาเต็มตัวทีเดียว ถ้ายังไม่เข้าถึงจิต ก็ยังไม่เข้าถึงอวิชชา

เมื่อพิจารณารูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส แล้วยังพิจารณาตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้วยังพิจารณาใจด้วย อารมณ์ที่เกิดจากใจ อะไรพาให้อารมณ์เกิดขึ้นมาในใจนั้น ถ้าไม่ใช่อวิชชา อะไรเป็นผู้พาปรุงเป็นผู้ผลักดันออกมา เชื้อแห่งความคิดปรุงทั้งหลายมันคืออะไร พิจารณาเข้าไปตรงนั้น ทีนี้มันก็รู้ชัดเหมือนสภาวธรรมทั่วๆ ไป เหมือนรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส แล้วก็เหมือนตา หู จมูก ลิ้น กาย เวลาพิจารณาใจพิจารณาเหมือนกันนั้น รู้ก็รู้เหมือนกันนั้น ปล่อยก็ปล่อยเสมอกันไปหมด

เมื่อถึงจิตแล้วไม่มีทางไป **มนสฺมึปิ นิพฺพินฺทติ, ธมฺเมสุปิ นิพฺพินฺทติ** ต่อจากนั้นก็ไป **นิพฺพินฺทํ** อันเดียวกัน อันนี้เรายอมรับในภาคปฏิบัติ เราปฏิบัติจริงนี่ มันเป็นอย่างนั้นจริงๆ ในภาคปฏิบัติ ส่วนอนัตตลักขณสูตรนี้ พอไปถึงรูป เวทนา สัญญา

สังขาร วิญญาณ เบื่อหน่ายสิ่งเหล่านี้แล้ว ยังไม่ถึงตัวจิตอวิชชาก็ผ่านไป นี่เราเข้าใจว่าท่านตัดออก นี่เราได้พิจารณาแล้ว พิจารณารูป รู้เท่ารูป ปล่อยรูป ภายในใจก็รู้ชัดๆ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันรู้เท่าหมด ปล่อยหมด แต่มันยังไปติดอยู่ในใจ มันไม่พ้นนี่นะเวลาปฏิบัติ มันก็ไปถือใจอยู่นั้นเสีย ถือใจก็คือ มานะ อวิชชา ซึ่งเป็นสังโยชน์เบื้องบนนั่นแลจะเป็นอะไรไป ถ้าไม่เป็นตัวใจล้วนๆ กับอวิชชากลมกลืนกันอย่างสนิทติดจมน่ะ เราพิจารณาอย่างนั้น

มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มันก็อยู่ที่ใจทั้งหมดนี่ เมื่อเข้าถึงใจแล้วมันถึงได้รู้ตัวมานะ คือความถือใจ มันเป็นกิเลสประเภทหนึ่ง ท่านเรียกสังโยชน์เบื้องบน คือกิเลสประเภทละเอียดที่จิตยังติดข้องอยู่ ยังไม่รอบตัว พูดง่ายๆ อวิชชา ฟังดูซิ จะอยู่ที่ไหนถ้าไม่อยู่ที่จิต ไม่ได้อยู่ที่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นะ ไล่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นอาการทั้งห้านี้ด้วยสติปัญญา รอบไปหมด ปล่อยไปหมด แล้วมันยังไม่เห็นพ้นจากทุกข์นี่ ไม่เห็นพ้นจากกิเลสนี่นะ

พอไล่เข้าไปถึงจิต มันก็ไปโดนเอาตัว มานะ อุทธัจจะ อวิชชา จนได้ พอหมดอันนั้นแล้วไม่ต้องบอก บอกทำไม นิพพานอยู่ที่ไหนไม่ต้องบอก ไม่ต้องถามใครด้วย พ้นหรือยังจิตที่นี่ ไม่ถามใคร ถามทำไม **สันทิฏฐิโก** พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงผูกขาด เมื่อปฏิบัติให้รู้เห็นตามหลักนี้แล้วมันก็รู้ชัดเจนขึ้นมาเอง แม้พระองค์ประทับอยู่ข้างหน้าก็ไม่ถาม ไม่ว่าสาวกองค์ใดจะไม่ถามเลย เพราะความจริงเท่ากัน

นี่การปฏิบัติ อันไหนที่มันแย้งกันเราก็บอกว่าแย้ง ทางภาคปฏิบัติมันเป็นอย่างนั้นจริงๆ เช่น อาทิตตปริยายสูตร นี้ ไม่มีทางแย้งได้เลย เอานั้นมาเทียบกับอันนี้ถึงแย้งกัน ระหว่างอาทิตตปริยายสูตรกับอนัตตลักขณสูตร แต่เรายังถือว่าท่านแสดงเพียงสรุปเอา ถ้าแสดงเต็มภูมิแล้วจะต้องถึงจิตอันเป็นตัวการ ไม่ถึงจิตจะหลุดพ้นไปไม่ได้ ขัดต่อหลักความจริงของการปฏิบัติของปัญญาที่จะเข้าถึงกัน

นี่เข้าถึงเพียงรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ปล่อยนี้ไปแล้ว ก็ไปแบกทุกข์ไว้ที่ใจ แบกอวิชชาไว้ที่ใจ ก็เหมือนตัดต้นไม้ ตัดกิ่งตัดก้านตัดอะไรมันออก รากแก้วไม่ถอนขึ้นมา มันก็งอกขึ้นมาอีกละซิ ถอนรากแก้วพรวดขึ้นมาหมดแล้ว กิ่งก้านไม่ต้องไปตัด มันก็แหลกหมด มันตายด้วยกันหมดนั่นแหละ อวิชชาเป็นตัวสำคัญมาก

เราเห็นอย่างนั้นการปฏิบัติ จริงจังอยู่ภายในจิต รู้ชัด การปฏิบัติธรรมจึงไม่จำเป็นต้องให้ถูกตามปริยัติเปรี๊ยะๆ ไปทีเดียว ตรงไหนแยกก็ให้ทราบว่าแยกด้วยภาคปฏิบัติของตน ตรงไหนเข้าร่วมกันก็ให้รู้โดยภาคปฏิบัติของตัว ไม่ให้คาดไม่ให้เดา

ดัง สมาธิ ปัญญา นี่ก็เหมือนกัน ของแต่ละรายๆ แต่ละนิสัย เอ้า สมาธิของเราเป็นอย่างไร ความสงบของเราเป็นแบบไหน ให้รู้ภายในตัวเอง อย่าเอาเรื่องของคนอื่นมาคาดหมายเทียบเคียงมาเป็นสมบัติของตน มันเป็นสิ่งหยิบยืม มันไม่ใช่ของจริง ของจริงแล้วเป็นขึ้นมาอย่างไร นั้นแลคือของเราแท้ ของเรามีความสงบแบบนี้ ปัญญาของเราเดินแบบนี้ หนักในการพิจารณาทางนั้นๆ องค์นั้นท่านชอบอย่างนั้น องค์นี้ท่านหนักไปในทางนี้ เป็นเรื่องของแต่ละท่านๆ อย่าเอามาคละเคล้ากัน ปฏิบัติให้จริงจังอย่างนี้ โดยอยู่ในหลักสัจธรรมด้วยกัน

มรรคผลนิพพานจะอยู่ที่ไหนละที่นี่ เมื่อสติปัญญาได้หยั่งเข้าไปถึงจิตซึ่งเป็นที่รวมของอวิชชาตัวภพตัวชาติแล้ว และกระจายมันออก ทำลายมันได้โดยสิ้นเชิงไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่แล้ว อะไรจะมาเป็นภพเป็นชาติอีก มันไม่มี แล้วก็ไม่มีอะไรจะเทียบด้วย ถ้าว่าว่างเสียหมดอย่างนี้ คนก็จะคาดว่าว่าง....อย่างไหนไม่รู้ ความจริงมันเป็นอยู่นี่ รู้อยู่ชัดๆ เต็มหัวใจแต่พูดไม่ออก ยกเอามาสมมุติ เพราะอันนั้นไม่ใช่สมมุติ จะมาพูดแบบสมมุติจะให้มันตรงแบบธรรมชาตินั้น มันตรงไม่ได้ เพราะอันนั้นเป็นวิมุตติ อันนี้เป็นสมมุติ เป็นแต่เพียงข้อเทียบเคียงกันไปเท่านั้น

จงพากันตั้งใจปฏิบัติอย่าท้อถอยอย่าลดละ อยู่ที่ไหนอย่าเผลอ อย่าลืมเนื้อลืมตัว อย่าหลงกับสิ่งใดๆ ในโลกนี้ เป็นของเก่าแก่เคยมีมาดั้งเดิม วัตถุอารมณ์ต่างๆ มีอยู่เต็มแผ่นดิน ไปที่ไหนก็มีแต่อันนี้ ดิน ฟ้า อากาศ ต้นไม้ ภูเขา เราเห็นอยู่แล้วด้วยตา

ตั้งแต่วันเกิดมา ตื่นเต้นกับมันอะไรกัน ฟังแต่ว่าโลกสมมุติเป็นไร อะไรๆ ก็สมมุติ สมมุติกันขึ้นมาๆ เมื่อสมมุติกันขึ้นมาแล้วก็หลงกัน โลกทั้งโลกมีแต่ความหลงสมมุติกัน ไม่มีใครรู้สมมุติกันบ้างเลย ความหลงสมมุติ ความติดสมมุติ ก็คือความติดทุกข์ ความจมอยู่ในทุกข์นั่นแล จึงไม่ใช่ความฉลาด สมมุติก็ให้รู้ว่าสมมุติ เมื่อรู้สมมุติรอบหมดแล้ว ก็เป็นวิมุตติขึ้นมาเองภายในใจดวงที่เคยหลงเคยติดนั่นแล เอาละ

ธรรมทายาท

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑

จิตธรรมดายังหาหลักหาเกณฑ์ไม่ได้ ไม่ว่าจิตของใครทั้งนั้น พอมีสิ่งถูไถลากไปลากมาในทางที่ไม่ดี ก็กลิ้งไปตามอารมณ์นั้นไม่หยุดหย่อน จนหาหลักยึดพอจะประทังความสงบสุขไว้ไม่ได้ ตามหลักธรรมท่านว่ากิเลส เราจะเห็นได้จากเวลาเริ่มฝึกหัดอบรมเบื้องต้น จิตมันล้มลุกคลุกคลานไม่ยอมไปตามอรรถตามธรรมเลย เพราะกิเลสมันรุนแรง ผมจำไม่ลืมเลยตั้งแต่ออกปฏิบัติทีแรกจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะมันเป็นเรื่องสัจธรรมฝังอยู่ในจิตจะลืมได้อย่างไร

ตอนปฏิบัติทีแรกก็เอาจริงเอาจัง และนิสัยเรามันจริงด้วยไม่ใช่เล่นๆ หยอกๆ ถ้าปักลงตรงไหนแล้วต้องเป็นอย่างนั้น ทีนี้พอออกปฏิบัติแล้วมีหนังสือปาฏิโมกข์พกอยู่เล่มเดียวเท่านั้นติดย่ามไป คราวนี้จะเอาให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มเหตุเต็มผลเอาเป็นเอาตายเข้าว่าเลย อย่างอื่นไม่หวังทั้งหมด หวังความพ้นทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นจะให้พ้นทุกข์ในชาตินี้แน่นอน ขอแต่ท่านผู้หนึ่งผู้ใดได้ชี้แจงให้เราทราบเรื่องมรรคผลนิพพานว่ามีอยู่จริงเท่านั้น เราจะมอบกายถวายชีวิตต่อผู้นั้น และมอบกายถวายชีวิตต่ออรรถต่อธรรมด้วยข้อปฏิบัติอย่างไม่ให้มีอะไรเหลือหลอเลย ตายก็ตายไปกับข้อปฏิบัติไม่ได้ตายด้วยความถอยหลัง นั่น จิตมันปักลงเหมือนหินหัก

ออกมาทีแรกก็มาจำพรรษาโคราช อำเภอจักราช เพราะตามท่านอาจารย์มั่นไม่ทัน ก็เร่งความเพียรตั้งแต่มาถึงทีแรก ไม่นานจิตก็ได้ความสงบ เพราะทำทั้งวันทั้งคืน ไม่ยอมทำงานอะไรทั้งนั้นนอกจากงานสมาธิภาวนาเดินจงกรมอย่างเดียว ตามประสาของคนล้มลุกคลุกคลานนั่นแหละ จิตมันก็สงบได้ ก็เร่งใหญ่เลย แต่ก็ดังที่เคยเล่าให้ฟังแล้ว มันก็มาเสื่อมตอนทำกลด ตอนนั้นสมาธิไม่ใช่เล่นเหมือนกันนะ แน่นปึ๋งเลยเทียว แน่ใจว่ามรรคผลนิพพานมีแล้ว เพราะจิตมันแน่นปึ๋ง ไม่สะทกสะท้านกับอะไร แม้ขนาดนั้นก็ยังเสื่อมได้แค่ทำกลดหลังเดียวเท่านั้น

พอไปถึงท่านอาจารย์มั่น ท่านชี้แจงแสดงอรรถธรรมให้ฟังเหมือนกับว่าถอดออกมาจากจิตใจ ไม่ได้มีคำว่า เห็นจะๆ เพราะถอดออกมาจากใจท่านแท้ๆ ที่ท่านรู้ท่านเห็น ท่านปฏิบัติมาอย่างไร เหมือนอย่างว่า นี่น่าๆ อยู่อย่างนั้น เห็นหรือไม่เห็น รู้หรือไม่รู้ นี่น่ามรรคผลนิพพานอยู่ที่ไหน อยู่ที่นี่ๆ จิตมันก็ฝังลึก ฝังจริงๆ จากนั้นมาก็ตั้งสัจจอธิษฐาน หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่ตราบใดแล้ว เราจะไม่หนีจากท่าน จนกระทั่งวันท่านล่วงไปหรือเราล่วงไป แต่การไปเที่ยวเพื่อประกอบความพากเพียรตามกาลเวลานั้น ขอไปตามธรรมดา แต่ถือท่านเป็นหลัก เหมือนกับว่าบ้านเรือนอยู่กับท่าน ไปที่ไหนต้องกลับมาหาท่าน เร่งความเพียรจนเต็มเหนี่ยว

ความฝันเราก็ไม่ลืม ความฝันนี้ก็เคยเล่าให้หมู่เพื่อนฟังแล้ว แต่ก็รู้สึกว่ามันดูดดื่มพอให้พูดได้อีกเหมือนกัน ไปอยู่กับท่าน พอตั้งสัจจอธิษฐานแล้วด้วยความลงใจของเราเชื่อต่อท่านเต็มเม็ดเต็มหน่วย หาที่แย้งไม่ได้ ไม่ว่าท่านจะแสดงออกมาภายนอกภายในตรงกับหลักธรรมวินัยเป๊งๆ ไม่มีอ้อมค้อม จึงได้ปลงใจอธิษฐานว่าจะอยู่กับท่าน หากว่าท่านยังมีชีวิตอยู่จนกระทั่งป่านนี้ ผมก็ยังไม่หนี ผมต้องอยู่กับท่าน แต่การไปเที่ยวที่นั่นที่นี่ก็เป็นธรรมดาดังที่คิดไว้

ไปอยู่กับท่านได้ประมาณสัก ๔-๕ คืน เท่านั้นกระมัง ความฝันนี้ก็เป็นความฝันเรื่องอัศจรรย์เหมือนกัน ฝันว่าได้สะพายบาตร แบกกลด ครองผ้าด้วยดีไปตามทางอันรกชัฏ สองฟากทางแยกไปไหนไม่ได้ มีแต่ขวากแต่หนามเต็มไปหมด นอกจากจะพยายามไปตามทางที่เป็นเพียงด่านๆ ไปอย่างนั้นแหละ รกรุงรัง หากพอรู้เงื่อนพอเป็น

แถวทางไป พอไปถึงที่แห่งหนึ่งก็มีกอไผ่หนาๆ ล้มทับขวางทางไว้ หาทางไปไม่ได้ จะไปทางไหนก็ไปไม่ได้ มองดูสองฟากทางก็ไม่มีทางไป เอ นี่เราจะไปยังไงนา เสาะที่นั่นเสาะที่นี่ไป ก็เลยเห็นช่อง ช่องที่ทางเดินไปตรงนั้นแหละ เป็นช่องนิดหน่อยพอที่จะบึกบึนไปให้หลวมตัวกับบาตรลูกหนึ่งพอไปได้

เมื่อไม่มีทางไปจริงๆ ก็เปลื้องจีวรออก มันชัดขนาดนั้นนะความฝัน เหมือนเราไม่ได้ฝัน เปลื้องจีวรออกพับเก็บอย่างที่เราพับเก็บเอามาวางนี้แล เอาบาตรออกจากบ่าเจ้าของก็คืบคลานไป แล้วก็ดึงสายบาตรไปด้วย กลดก็ดึงไปไว้ที่พอเอื้อมถึง พอบึนไปได้ก็ลากบาตรไปด้วยลากกลดไปด้วย แล้วก็ดึงจีวรไปด้วย บึนไปอยู่อย่างนั้นแหละ ยากแสนยาก พยายามบึกบึนกันอยู่นั้นเป็นเวลานาน พอดีเจ้าของก็พ้นไปได้ เดี๋ยวก็ค่อยดึงบาตรไป บาตรก็พ้นไปได้ แล้วก็ดึงกลดไป กลดก็พ้นไปได้ พยายามดึงจีวรไป จีวรก็พ้นไปได้ พอพ้นไปได้หมดแล้วก็ครองผ้า มันชัดขนาดนั้นนะความฝัน ครองจีวรแล้วก็สะพายบาตร นึกในใจว่าเราไปได้ละที่นี่ ก็ไปตามด่านนั้นแหละ ทางรกมาก พอไปประมาณสัก ๑ เส้นเท่านั้น สะพายบาตร แบกกลด ครองจีวรไป

ตามองไปข้างหน้าเป็นที่เวิ้งว้างหมด คือข้างหน้ามันเป็นมหาสมุทร มองไปฝั่งโน้นไม่มีเห็นแต่ฝั่งที่เจ้าของยืนอยู่เท่านั้น และมองเห็นเกาะหนึ่งอยู่โน้นไกลมาก มองสุดสายตาพอมองเห็นเป็นเกาะดำๆ นี่แหละ นี่เราจะไปเกาะนั้น พอเดินลงไปฝั่งนั้น เรือไม่ทราบมาจากไหน เราก็ไม่ได้กำหนดว่าเรือยนต์เรือแจวเรือพายอะไร เรือมาเทียบฝั่ง เราก็ขึ้นนั่งเรือ คนขับเรือเขาก็ไม่ได้พูดอะไรกับเรา พอลงไปนั่งเรือแล้วก็เอาบาตรเอาอะไรลงวางบนเรือ เรือก็บึ่งพาไปโน้นเลยนะโดยไม่ต้องบอก มันอะไรก็ไม่ทราบ บึ่งๆๆ ไปโน้นเลย ไม่รู้สึกว่ามีภัยมีอันตรายมีคลื่นอะไรทั้งนั้นแหละ ไปแบบเงียบๆ ครู่เดียวเท่านั้นก็ถึง เพราะเป็นความฝันนี่

พอไปถึงเกาะนั้นแล้ว เราก็ขนของออกจากเรือแล้วขึ้นบนฝั่ง เรือก็หายไปเลยไม่ได้พูดกันสักคำเดียวกับคนขับเรือ เราก็สะพายบาตรขึ้นไปบนเกาะนั้น พอปีนเขาขึ้นไปๆ ก็ไปเห็นท่านอาจารย์มั่นกำลังนั่งอยู่บนเขาบนเตียงเล็กๆ กำลังนั่งตำหมากจ๊อกๆ อยู่ พร้อมกับมองมาดูเราที่กำลังปีนเขาขึ้นไปหาท่าน อ้าว ท่านมหามาได้ยังไงนี่

ทางสายนี้ใครมาได้เมื่อไหร่ ท่านมหามาได้ยังไงกัน กระผมนั่งเรือมา ขึ้นเรือมา โอ้โฮ ทางนี้มันมายากนา ใครๆ ไม่กล้าเสี่ยงตายมากันหรอก เอ้า ถ้าอย่างนั้นตำหมากให้หน่อย ท่านก็ยื่นตะบันหมากให้ เราก็ตำจ๊อกๆๆ ได้ ๒-๓ จ๊อก เลยรู้สึกตัวตื่น แหม เสียใจมาก อยากจะฝันต่อไปอีกให้จบเรื่องก่อนค่อยตื่นก็ยังดี

พอตื่นเช้ามาก็เลยไปเล่าความฝันให้ท่านฟัง ท่านพูดทำนายได้ดีมาก เอ้อ ที่ฝันนี้เป็นมงคลอย่างยิ่งแล้วนะ นี้เป็นแบบเป็นฉบับในปฏิปทาของท่านไม่เคลื่อนคลาดนะ ให้ท่านดำเนินตามปฏิปทาที่ท่านฝันนี้ เบื้องต้นจะยากลำบากที่สุดนะ ท่านว่าอย่างนั้น ท่านต้องเอาให้ดี ท่านอย่าท้อถอย เบื้องต้นนี้ลำบาก ดูท่านลอดกอไผ่มาทั้งกอ นั่นแหละ ลำบากมากตรงนั้น เอาให้ดี อย่าถอยหลังเป็นอันขาด พอพ้นจากนั้นไปแล้วก็เวิ้งว้าง ไปได้สบายจนถึงเกาะ ท่านว่าอย่างนั้น อันนั้นไม่ยาก ตรงนี่ตรงยากนา

เราฟัง เราฟังจริงๆ นี่มันถึงใจๆ เป็นกับตายท่านอย่าถอยตรงนี้ ครั้งแรกนี้ยากที่สุด พอดีกับตอนจิตเจริญจิตเสื่อม ตอนนั้นแหละมันยากจนจะเอาหัวฟาดใส่ภูเขาไปโน้นแน่ะ มันโมโห เจริญแล้วก็เสื่อมๆ ท่านก็แนะไว้อย่างนั้น พอพ้นจากนี้แล้วท่านจะไปด้วยความสะดวกสบายไม่มีอุปสรรคอันใดเลย มีเท่านั้นแหละ เบื้องต้นเอาให้ดี อย่าถอยนะ ท่านว่าอย่างนี้ ถ้าถอยตรงนี้ไปไม่ได้นะ เอ้า เป็นก็เป็นกัน ตายก็ตาย ฟาดมันให้ได้ตรงนี้น่ะ ในนิมิตบอกแล้วว่าไปได้นี่ มันจะยากแค่ไหนมันก็ไปได้นี่ อย่าถอยนะ

จำได้ฝังใจ ดีใจ พอใจ ถึงได้ดำเนินตามนั้นเรื่อยมา จนถึงเดือนเมษายน จิตมันก็เสื่อมมาตั้งแต่ต้นเดือนอ้าย เดือนยี่-ปีกลาย จนถึงเดือนอ้าย เดือนยี่ข้างหน้า และถึงเดือนเมษายน นี่มันยังไม่เจริญนะ เจริญขึ้นไปเต็มที่แล้วเสื่อมลงๆ เป็นปีแน่ะ พอถึงเดือนเมษายน ถึงได้หาอุบายกำหนดวิธีใหม่เอาอย่างหนักแน่น จากนั้นมาก็นั่งหามรุ่งหามค่ำได้ จิตก็ลงได้เต็มที่ ถึงได้เร่งตั้งแต่นั้นมา นี่พูดถึงเรื่องความยาก มันยากขนาดนั้นจริงๆ สำหรับผมเอง

พอจากนั้นจิตเป็นสมาธิแล้ว จิตไม่เสื่อมละ ทีนี้เรื่องความเสื่อมนั้นมันเป็นครูเอกทีเดียว จะเสื่อมไปไม่ได้อีกเป็นอันขาดว่าอย่างนั้นเลย ถ้าเสื่อมเมื่อไร เราต้องตาย

เราจะทนอยู่ในโลกแบกกองทุกข์แห่งความเสื่อมนี้ต่อไปอีกไม่ได้ เพราะเราเคยเสื่อมมาแล้ว ทุกข์หนักแสนสาหัสเป็นเวลาปีกว่า ไม่มีทุกข์อันใดที่จะแผดเผายิ่งกว่าความทุกข์เพราะจิตเสื่อม หากยังจะเสื่อมต่อไปอีกได้แล้ว เราต้องตายอย่างเดียวเท่านั้น เพราะฉะนั้น การระมัดระวังเจ้าของจากนั้นไปแล้วจึงเข้มงวดกวดขันที่สุด ไม่ยอมให้เสื่อมได้ จิตก็เจริญเรื่อยๆ

ตอนที่เห็นความอัศจรรย์ก็เห็นตอนนั่งภาวนาตลอดรุ่ง ตั้งแต่เริ่มคืนแรกเลยพิจารณาทุกขเวทนา แหม มันทุกข์แสนสาหัสนะ ทีแรกก็ไม่นึกว่าจะนั่งสมาธิภาวนาตลอดรุ่ง นั่งไปๆ ทุกขเวทนาเกิดขึ้นๆ พิจารณายังไงก็ไม่ได้เรื่อง เอ๊ะ มันยังไงกันนี่ว่ะ เอ้า วันนี้ตายก็ตาย เลยตั้งสัจจอธิษฐานในขณะนั้น เริ่มนั่งตั้งแต่บัดนี้ไปจนถึงสว่าง ถึงจะลุก เอ้า เป็นก็เป็น ตายก็ตาย ฟาดกันเลยทีเดียว จนกระทั่งจิตซึ่งไม่เคยพิจารณาปัญญายังไม่เคยออกแบบนั้นนะ แต่พอเวลามันจนตรอกจนมุมจริงๆ โอ๋ย ปัญญามันไหวตัวทันเหตุการณ์ทุกแง่ทุกมุม จนกระทั่งรู้เท่าทุกขเวทนา รู้เท่ากาย รู้เรื่องจิต ต่างอันต่างจริง มันพรากกันลงอย่างหายเงียบเลย ทั้งๆ ที่เราไม่เคยเป็นอย่างนั้นมาก่อนเลย กายหายในความรู้สึก ทุกขเวทนาดับหมด เหลือแต่ความรู้ที่สักแต่ว่ารู้ ไม่ใช่รู้เด่นๆ ชนิดคาดๆ หมายๆ ได้นะ คือสักแต่ว่ารู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนที่สุด อัศจรรย์ที่สุดในขณะนั้น พอถอนขึ้นมาก็พิจารณาอีก แต่การพิจารณา เราจะเอาอุบายต่างๆ ที่เคยพิจารณามาแล้วมาใช้ในขณะนั้นไม่ได้ผล มันเป็นสัญญาอดีตไปเสีย ต้องผลิตขึ้นมาใหม่ให้ทันกับเหตุการณ์ในขณะนั้น จิตก็ลงได้อีก คืนนั้นลงได้ถึง ๓ ครั้ง ก็สว่าง โอ๋ย อัศจรรย์เจ้าของละซิ

รุ่งเช้ามาพอได้โอกาสก็ขึ้นไปกราบเรียนท่านอาจารย์มั่น ซึ่งตามปกติมีความกลัวท่านมาก แต่วันนั้นไม่ได้กลัวเลย อยากจะกราบเรียนเรื่องความจริงให้ท่านทราบ ให้ท่านเห็นผลแห่งความจริงของเราว่าปฏิบัติมาอย่างไรจึงได้ปรากฏเช่นนี้ พูดขึ้นมาอย่างอาจหาญเลย ทั้งๆ ที่เราไม่เคยพูดกับท่านอย่างนั้น พูดขึงขังตึงตังใส่เปรี้ยงๆ ท่านฟังแล้วก็พูดว่ามันต้องอย่างนั้น ว่าอย่างนั้นเลยเชียว ท่านเอาหนัก อธิบายให้ฟังจนเป็นที่พอใจ เราก็เหมือนหมาตัวหนึ่ง พอท่านยอบ้างยุบ้าง หมาเราตัวโง่นี้ก็ทั้งจะกัดทั้งจะเห่า

พอเว้นคืนหนึ่งสองคืนก็นั่งตลอดรุ่งอีก เว้น ๒-๓ คืน เอาอีก จนกระทั่งจิตอัศจรรย์เรื่องความตายนี้หายหมด เวลามันรู้จริงๆ แล้ว แยกธาตุแยกขันธ์ดูความเป็นความตาย ธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ สลายตัวไปแล้วก็เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟ ตามเดิม อากาศธาตุก็เป็นอากาศธาตุตามเดิม ใจที่กลัวตายก็ยิ่งเด่น มันเอาอะไรมาตาย รู้เด่นขนาดนี้มันตายได้ยังไง ใจก็ไม่ตาย แล้วมันกลัวอะไร มันโกหกกัน โลกกิเลสมันโกหกกันต่างหาก (คำว่าโกหกกันนั้น หมายถึง กิเลสโกหกสัตว์โลกให้กลัวตายทั้งที่ความจริงไม่มีอะไรตาย)

พิจารณาวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่งขึ้นมา พิจารณาอีกวันหนึ่งได้อุบายแบบหนึ่งขึ้นมา แต่มันมีอุบายแบบเผ็ดๆ ร้อนๆ แบบอัศจรรย์ทั้งนั้น จิตก็ยิ่งอัศจรรย์และกล้าหาญจนถึงขนาดที่ว่าเวลาจะตายจริงๆ มันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราวะ ทุกขเวทนาทุกแง่ทุกมุมที่แสดงในวันนี้เป็นเวทนาที่สมบูรณ์แล้ว จากนี้ก็ตายเท่านั้น ทุกขเวทนาเหล่านี้เราเห็นหน้ามันหมด เข้าใจมันหมด แก้ไขมันได้หมด แล้วเวลาจะตายมันจะเอาเวทนาหน้าไหนมาหลอกเราให้หลงอีกวะ หลงไปไม่ได้ เวทนาต้องเวทนาหน้านี้เอง พูดถึงเรื่องความตายก็ไม่มีอะไรตาย กลัวอะไรกัน นอกจากกิเลสมันโกหกเราให้หลงไปตามกลอุบายอันจอมปลอมของมันเท่านั้น แต่บัดนี้ไปเราไม่หลงกลของมันอีกแล้ว

นั้นละจิตเวลามันรู้ และมันรู้ชัดตั้งแต่คืนแรกนะ ที่ว่าจิตเจริญแล้วเสื่อมๆ ก่อนมาภาวนาจนนั่งตลอดรุ่งคืนแรกมันก็ไม่เสื่อม ตั้งแต่เดือนเมษายนมาก็ไม่เสื่อม แต่มันก็ยังไม่ชัด พอมาถึงคืนวันนั้นแล้วมันชัดเจน เอ้อ มันต้องอย่างนี้ไม่เสื่อม เหมือนกับว่ามันปีนขึ้นไปตกลงๆ พอปีนขึ้นไปเกาะติดปั๊บ ร้อยเปอร์เซ็นต์ไม่เสื่อม มันรู้แล้ว จึงได้เร่งเต็มที่เต็มฐาน ในพรรษานั้นนั่งภาวนาตลอดรุ่งถึง ๙ คืน ๑๐ คืนกว่าๆ แต่ไม่ติดกัน โดยเว้น ๒ คืนบ้าง ๓ คืนบ้าง บางทีก็เว้น ๖-๗ คืนก็มี จนเป็นที่แน่ใจในเรื่องของทุกขเวทนาหนักเบามากน้อย เข้าใจวิธีปฏิบัติต่อกัน หลบหลีกปลีกตัวแก้ไขกันได้ทันท่วงที ไม่มีสะทกสะท้าน แม้จะตายก็ไม่กลัว เพราะได้พิจารณาด้วยอุบายแยบคายเต็มที่แล้ว สติปัญญาทันความตายทุกอย่าง

ถ้าพูดเรื่องความเพียรของผม พรรษาที่ ๑๐ คือเริ่มตั้งแต่เดือนเมษายนนี่ ๙ พรรษาไปถึงพรรษาที่ ๑๐ เป็นความเพียรที่หักโหมที่สุดเลย ในชีวิตนี้ไม่มีความเพียรใดเกี่ยวกับเรื่องร่างกายที่จะหักโหมยิ่งกว่าพรรษาที่ ๑๐ ใจก็หักโหม ร่างกายก็หักโหมเต็มที่ หลังจากนั้นมาแล้วก็เจริญเรื่อยๆ จนจิตนี้ราวกับเป็นหินไปเลย คือความแน่นหนามั่นคงของสมาธิมันชำนาญพอจนเป็นเหมือนกับหินทั้งแท่ง ไม่หวั่นไหวอะไรง่ายๆ เลย ติดสมาธินี้อยู่ถึง ๕ ปีเต็มๆ

พอออกจากสมาธิ ด้วยอำนาจธรรมอันเผ็ดร้อนของท่านอาจารย์มั่นเขกเอาอย่างหนัก จึงออกพิจารณา พอพิจารณาทางด้านปัญญาก็ไปได้อย่างคล่องตัวรวดเร็ว เพราะสมาธิพร้อมแล้ว เหมือนกับเครื่องทัพสัมภาระที่จะมาปลูกบ้านสร้างเรือนนี้มีพร้อมแล้ว เป็นแต่เพียงเราไม่ประกอบให้เป็นบ้านเป็นเรือนเท่านั้น มันก็เป็นเศษไม้อยู่เปล่าๆ ไม่เกิดประโยชน์อะไร นี่สมาธิก็เป็นสมาธิอยู่อย่างนั้น เมื่อไม่นำมาประกอบให้เป็นสติปัญญามันก็หนุนอะไรไม่ได้ จึงต้องพิจารณาตามอย่างที่ท่านอาจารย์ใหญ่ท่านเขกเอา พอท่านเขกเท่านั้นมันก็ออก พอออกเท่านั้นมันก็รู้เรื่องรู้ราว ฆ่ากิเลสตัวนั้นได้ ตัดกิเลสตัวนี้ได้โดยลำดับๆ เกิดความตื่นเนื้อตื่นตัวขึ้นมา โธ่ เราอยู่ในสมาธิ เรานอนตายอยู่เฉยๆ มากี่ปีกี่เดือนแล้ว ไม่เห็นได้เรื่องได้ราวอะไร คราวนี้ก็เร่งทางปัญญาใหญ่หมุนติ้วทั้งกลางวันกลางคืนไม่มีห้ามล้อบ้างเลย

แต่ผมมันนิสัยโลดโผนน่ะ ถ้าไปแง่ไหนมันไปแง่เดียว พอดำเนินทางปัญญาแล้วมันก็มาตำหนิสมาธิว่ามานอนตายอยู่เปล่าๆ ความจริงสมาธิก็เป็นเครื่องพักจิต ถ้าพอดีจริงๆ ก็เป็นอย่างนั้น นี่มันกลับมาตำหนิสมาธิว่ามานอนตายอยู่เปล่าๆ กี่ปีไม่เห็นเกิดปัญญา ก็เร่งทางด้านปัญญา เร่งทางกายนี้ก่อน ตอนอสุภะนี่สำคัญอยู่มากนะ สำคัญมากจริงๆ พิจารณาอสุภะนี่มันคล่องแคล่วแกล้วกล้า มองดูอะไรทะลุไปหมด ไม่ว่าจะหญิงจะชายจะหนุ่มจะสาวขนาดไหน เอ้า พูดให้เต็มตามความจริงที่จิตมันกล้าหาญน่ะ (ต้องขออภัยด้วยถ้าพูดตามความจริงนี้มันเกิดผิดไป และขออภัยทุกๆ เพศที่เกี่ยวโยงกัน) ไม่ต้องให้มีผู้หญิงเฒ่าๆ แก่ๆ ละ ให้มีแต่หญิงสาวๆ เต็มอยู่ในชุมนุมนั้นน่ะ เราสามารถจะเดินบุกเข้าไปในที่นั่นได้โดยไม่ให้มีราคะตัณหาอันใดแสดงขึ้นมาได้เลย นั่น ความอาจหาญของจิตเพราะอสุภะ

มองดูคนมีแต่หนังห่อกระดูก มีแต่เนื้อแต่หนังแดงโร่ไปหมด มันเห็นความสวยความงามที่ไหน เพราะอำนาจของอสุภะมันแรง มองดูรูปไหนมันก็เป็นแบบนั้นหมด แล้วมันจะเอาความสวยงามมาจากไหนพอให้กำหนัดยินดี เพราะฉะนั้น มันจึงกล้าเดินบุกเอ้า ผู้หญิงสาวๆ สวยๆ นั้นแหละ (ต้องขออภัยไปเรื่อยๆ จนเรื่องบ้าของป่าจะยุติลง) บุกไปได้อย่างสบายเลย ถึงคราวมันกล้าเพราะเชื่อกำลังของตนเอง แต่ความกล้านี้ก็ไม่ถูกกับจุดที่จิตอิ่มตัวในขั้นกามราคะ จึงได้ตำหนิตัวเองเมื่อจิตผ่านไปแล้ว ความกล้านี้มันก็บ้าอันหนึ่งเหมือนกัน แต่ตอนที่ดำเนินก็เรียกว่าถูกในการดำเนิน เพราะต้องดำเนินอย่างนั้น เหมือนการตำหนิอาหารในเวลาอิ่มแล้วนั่นแล จะผิดหรือถูกก็เข้าในทำนองนี้

การพิจารณาอสุภะอสุภัง พิจารณาไปจนกระทั่งว่าราคะนี้ไม่ปรากฏเลย ค่อยหมดไปๆ และหมดไปเอาเฉยๆ ไม่ได้บอกเหตุบอกผล บอกกาลบอกเวลา บอกสถานที่บอกความแน่ใจเลยว่า ราคะความกำหนัดยินดีในรูปหญิงรูปชายนี้ได้หมดไปแล้วตั้งแต่ขณะนั้นเวลานั้นสถานที่นั้น ไม่บอก จึงต้องมาวินิจฉัยกันอีก ความหมดไปๆ เฉยๆ นี้ไม่เอา คือจิตมันไม่ยอมรับ ถ้าหมดตรงไหนก็ต้องบอกว่าหมด ให้รู้ชัดว่าหมดเพราะเหตุนั้น หมดในขณะนั้น หมดในสถานที่นั้น ต้องบอกเป็นขณะให้รู้ซิ ฉะนั้น จิตต้องย้อนกลับมาพิจารณาหาอุบายวิธีต่างๆ เพื่อแก้ไขกันอีก เมื่อหมดจริงๆ มันทำไมไม่ปรากฏชัดว่าหมดไปในขณะนั้นขณะนี้นะ พอมองเห็นรูปมันทะลุไปเลย เป็นเนื้อเป็นกระดูกไปหมดในร่างกายนั่น ไม่เป็นหญิงสวยหญิงงาม คนสวยคนงามเลย เพราะอำนาจของอสุภะมีกำลังแรง เห็นเป็นกองกระดูกไปหมด มันจะเอาอะไรไปกำหนัดยินดีเล่าในเวลาจิตเป็นเช่นนั้น

ทีนี้ก็หาอุบายพลิกใหม่ว่าราคะนี้มันสิ้นไปจนไม่มีอะไรเหลือนั้น มันสิ้นในขณะใดด้วยอุบายใด ทำไมไม่แสดงบอกให้ชัดเจน จึงพิจารณาพลิกใหม่ คราวนี้เอาสุภะเข้ามาบังคับ พลิกอันที่ว่าอสุภะที่มีแต่ร่างกระดูกนั้นออก เอาหนังหุ้มห่อให้สวยให้งามนี่เราบังคับนะ ไม่งั้นมันทะลุไปทางอสุภะทันทีเพราะมันชำนาญนี่ จึงบังคับให้หนังหุ้มกระดูกให้สวยให้งาม แล้วนำเข้ามาติดแนบกัตัวเอง นี่วิธีการพิจารณาของเรา เดินจงกรมก็ให้ความสวยความงามรูปอันนั้นน่ะติดแนบกับตัว ติดกับตัวไปมาอยู่อย่างนั้น เอ้ามันจะกินเวลานานสักเท่าไร หากยังมีอยู่มันจะต้องแสดงขึ้นมา หากไม่มีก็ให้รู้ว่าไม่มี

เอาวิธีการนี้มาปฏิบัติได้ ๔ วันเต็มๆ ที่มันไม่แสดงความกำหนัดยินดีขึ้นมาเลย ทั้งๆ ที่รูปนี้สวยงามที่สุดมันก็ไม่แสดง มันคอยแต่จะหยั่งเข้าหนังห่อกระดูก แต่เราบังคับไว้ให้จิตอยู่ที่ผิวหนังนี่ พอถึงคืนที่ ๔ น้ำตาร่วงออกมา บอกว่ายอมแล้ว ไม่เอา คือมันไม่ยินดีนะ มันบอกว่ายอมแล้ว ด้านทดสอบก็ว่ายอมอะไร ถ้ายอมว่าสิ้นก็ให้รู้ว่าสิ้นซิ ยอมอย่างนี้ไม่เอา ยอมชนิดนี้ย่อมมีเล่ห์เหลี่ยม เราไม่เอา กำหนดไป กำหนดทุกแง่ทุกมุมนะ แง่ไหนมุมใดที่มันจะเกิดความกำหนัดยินดี เพื่อจะรู้ว่าความกำหนัดยินดีนี้มันจะขึ้นขณะใด เราจะจับเอาตัวแสดงออกมานั้นเป็นเครื่องพิจารณาถอดถอนต่อไป พอดึกเข้าไปๆ กำหนดเข้าไปๆ แต่ไม่กำหนดพิจารณาอสุภะนะตอนนั้น พิจารณาแต่สุภะอย่างเดียวเท่านั้น ๔ วันเต็มๆ เพราะจะหาอุบายทดสอบหาความจริงมันให้ได้

พอสัก ๓-๔ ทุ่มล่วงไปแล้ว ในคืนที่ ๔ มันก็มีลักษณะยุบยับ เป็นลักษณะเหมือนจะกำหนัดในรูปสวยๆ งามๆ ที่เรากำหนดติดแนบกับตัวเป็นประจำในระยะนั้น มันมีลักษณะยุบยับชอบกล สติทันนะ เพราะสติมีอยู่ตลอดเวลานี่ พอมีอาการยุบยับก็กำหนดเสริมขึ้นเรื่อยๆ นั่นมันมีลักษณะยุบยับ เห็นไหม จับเจ้าตัวโจรหลบซ่อนได้แล้วที่นี่ นั่นเห็นไหม มันสิ้นยังไง ถ้าสิ้น ทำไมจึงต้องเป็นอย่างนี้ กำหนดขึ้นๆ คือ คำว่ายุบยับนั้น เป็นแต่เพียงอาการของจิตแสดงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ไม่ได้ทำอวัยวะให้ไหวนะ มันเป็นอยู่ภายในจิต พอเสริมเข้าๆ มันก็แสดงอาการยุบยับๆ ให้เป็นที่แน่ใจว่าเอ้อ นี่มันยังไม่หมด เมื่อยังไม่หมดจะปฏิบัติยังไง

ที่นี่ต้องปฏิบัติด้วยอุบายใหม่โดยวิธีสับเปลี่ยนกัน ทั้งนี้เพราะทางไม่เคยเดิน สิ่งไม่เคยรู้ จึงลำบากต่อการปฏิบัติอยู่มาก พอเรากำหนดไปทางอสุภะนี้ สุภะมันดับพึบเดียวนะ มันดับเร็วที่สุดเพราะความชำนาญทางอสุภะมาแล้ว พอกำหนดอสุภะ มันเป็นกองกระดูกไปหมดทันที ต้องกำหนดสุภะความสวยงามขึ้นมาแทนที่สับเปลี่ยนกันอยู่นั้น นี่ก็เป็นเวลานานเพราะหนทางไม่เคยเดิน มันไม่เข้าใจก็ต้องทดสอบด้วยวิธีต่างๆ จนเป็นที่แน่ใจ จึงจะตัดสินใจลงทางใดทางหนึ่งได้

ทีนี้วาระสุดท้ายนะ เวลาจะได้ความจริงก็นั่งกำหนดอสุภะไว้ตรงหน้า จิตกำหนดอสุภะไว้ให้ตั้งอยู่อย่างนั้นไม่ให้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างหนึ่งอย่างใด คือ

ตั้งให้คงที่ของมันอยู่นั้นละ จะเป็นหนังห่อกระดูกหรือว่าหนังออกหมดเหลือแต่กองกระดูก ก็ให้มันรู้อยู่ตรงหน้านั้น แล้วจิตเพ่งดูด้วยความมีสติจดจ่ออยากรู้อยากเห็นความจริงจากอสุภะนั้นว่า เอ้า มันจะไปไหนมาไหน กองอสุภะกองนี้จะเคลื่อนหรือเปลี่ยนตัวไปไหนมาไหน คือเพ่งยังไงมันก็อยู่อย่างนั้นละ เพราะความชำนาญของจิตไม่ให้ทำลาย มันก็ไม่ทำ เราบังคับไม่ให้มันทำลาย ถ้ากำหนดทำลาย มันก็ทำลายให้พังทลายไปในทันทีนะ เพราะความเร็วของปัญญา แต่นี่เราไม่ให้ทำลาย ให้ตั้งอยู่ตรงหน้านั้นเพื่อการฝึกซ้อมทดสอบกันหาความจริงอันเป็นที่แน่ใจ

พอกำหนดเข้าไปๆ อสุภะที่ตั้งอยู่ตรงหน้านั้น มันถูกจิตกลืนเข้ามาๆ อมเข้ามาๆ หาจิตนี้ สุดท้ายเลยรู้เห็นว่าเป็นจิตเสียเองเป็นตัวอสุภะนั้นน่ะ จิตตัวไปกำหนดว่าอสุภะนั้นน่ะ มันกลืนเข้ามาๆ เลยมาเป็นตัวจิตเสียเองไปเป็นสุภะและอสุภะหลอกตัวเอง จิตก็ปล่อยผลัวะทันที ปล่อยอสุภะข้างนอก ว่าเข้าใจแล้วที่นี่เพราะมันขาดจากกัน มันต้องอย่างนี้ซิ นี่มันเป็นเรื่องของจิตต่างหากไปวาดภาพหลอกตัวเอง ตื่นเงาตัวเอง อันนั้นเขาไม่ใช่ราคะ อันนั้นไม่ใช่โทสะ ไม่ใช่โมหะ ตัวจิตนี้ต่างหากเป็นตัวราคะ โทสะ โมหะ ทีนี้พอจิตรู้เรื่องนี้ชัดเจนแล้ว จิตก็ถอนตัวจากอันนั้นมาสู่ภายใน พอจิตแย็บออกไป มันก็รู้ว่าตัวนี้ออกไปแสดงต่างหาก ทีนี้ภาพอสุภะนั้นมันก็เลยมาปรากฏอยู่ภายในจิตโดยเฉพาะ

กำหนดอยู่ภายในพิจารณาอยู่ภายในจิต ทีนี้มันไม่เป็นความกำหนัดอย่างนั้นน่ะซิ มันผิดกันมาก เรื่องความกำหนัดแบบโลกๆ มันหมดไปแล้ว มันเข้าใจชัดว่ามันต้องขาดจากกันอย่างนี้ คือมันตัดสินกันแล้ว เข้าใจแล้ว ทีนี้ก็มาเป็นภาพปรากฏอยู่ภายในจิต ก็กำหนดอยู่ภายในนั้น พอกำหนดอยู่ภายในมันก็ทราบชัดอีกว่าภาพถ่ายในนี้ก็เกิดจากจิต มันดับมันก็ดับไปที่นี่ มันไม่ดับไปที่ไหน พอกำหนดขึ้นมันดับไป พอกำหนดไม่นานมันก็ดับไป ต่อไปมันก็เหมือนฟ้าแลบนั่นเอง พอกำหนดพับขึ้นมาเป็นภาพก็ดับไปพร้อมๆ กัน เลยจะขยายให้เป็นสุภะอสุภะอะไรไม่ได้ เพราะความรวดเร็วของความเกิดดับ พอปรากฏขึ้นพับก็ดับพร้อมๆ ต่อจากนั้นนิมิตภายในจิตก็หมดไป จิตก็กลายเป็นจิตว่างไปเลย ส่วนอสุภะภายนอกนั้นหมดปัญหาไปก่อนหน้านี้แล้ว เข้าใจแล้ว

ตั้งแต่ขณะที่มันกลืนตัวเข้ามาสู่จิต มันก็ปล่อยอสุภะข้างนอกทันทีเลย รูป เสียง กลิ่น รส อะไรข้างนอกมันปล่อยไปหมด เพราะอันนี้ไปหลอกต่างหากนี่ เมื่อเข้าใจตัวนี้ชัดแล้ว อันนั้นไม่มีปัญหาอะไร มันเข้าใจทันทีและปล่อยวางภายนอกโดยสิ้นเชิง

หลังจากภาพภายในดับไปหมดแล้ว จิตก็ว่าง ว่างหมดที่นี่ กำหนดดูอะไรก็ว่างหมด มองดูต้นไม้ภูเขาตึกรามบ้านช่อง เห็นเป็นเพียงรางๆ เป็นเงาๆ ส่วนใหญ่คือจิตนี้มันทะลุไปหมด ว่างไปหมด แม้แต่มองดูร่างกายตัวเอง มันก็เห็นแต่พอเป็นเงาๆ ส่วนจิตแท้มันทะลุไปหมด ว่างไปหมด ถึงกับออกอุทานในใจว่า โอ้โฮ จิตนี้ว่างถึงขนาดนี้เชียวนา ว่างตลอดเวลา ไม่มีอะไรเข้าผ่านในจิตเลย ถึงมันจะว่างอย่างนั้น มันก็ปรุงภาพเป็นเครื่องฝึกซ้อมอยู่เหมือนกัน เราจะปรุงภาพใดก็แล้วแต่เถอะ เป็นเครื่องฝึกซ้อมจิตใจให้มีความว่างช่ำชองเข้าไป จนกระทั่งแย็บเดียวว่างๆ พอปรุงขึ้นแย็บ มันก็ว่างพร้อมๆ ไปหมด

ตอนนี้แหละตอนที่จิตว่างเต็มที่ ความรู้อันนี้จะเด่นเต็มที่ที่นี่ คือรูปก็ดี เวทนาก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี มันรู้รอบหมดแล้ว มันปล่อยของมันหมด ไม่มีอะไรเหลือ เหลือแต่ความรู้อันเดียว มันมีความปฏิพัทธ์ มันมีความสัมผัสสัมพันธ์อ้อยอิ่งอยู่อย่างละเอียดสุขุมมาก ยากจะอธิบายให้ตรงกับความจริงได้ มันมีความดูดดื่มอยู่กับความรู้อันนี้อย่างเดียว พออาการใดๆ เกิดขึ้นพับ มันก็ดับพร้อม มันดูอยู่นี่ สติปัญญาขั้นนี้ ถ้าครั้งพุทธกาลท่านก็เรียก **มหาสติ มหาปัญญา** แต่สมัยทุกวันนี้ เราไม่อาจเอื้อมพูด เราพูดว่า **สติปัญญาอัตโนมัติ** ก็พอตัวแล้วกับที่เราใช้อยู่ มันเหมาะสมกันอยู่แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องให้ชื่อให้นามสูงยิ่งไปกว่านั้น มันก็ไม่พ้นจากความจริงซึ่งเป็นอยู่นี้เลย จิตดวงนี้ถึงได้เด่น ความเด่นอันนี้มันทำให้สว่างไปหมด

วันหนึ่งเดินจงกรมอยู่ทางด้านตะวันตก วัดดอยธรรมเจดีย์ เราอดอาหารมาได้ ๓-๔ วัน แล้ว วันนั้นเขาจะมาใส่บาตรวันพระในวัด เราก็ไปเดินจงกรมอยู่โน้นตั้งแต่สว่าง จนกระทั่งถึงเวลาไปบิณฑบาตที่บริเวณหน้าศาลาวัดถึงได้มา ตอนยืนรำพึงอยู่ทางจงกรม มันเกิดความอัศจรรย์พิลึกพิลั่น ถึงกับอุทานออกมาว่า แหม จิตนี้ทำไมถึงอัศจรรย์นักหนานะ มองดูอะไรแม้แผ่นดินที่เหยียบไปมานี้ก็เห็นอยู่ชัดๆ ด้วยตา

แต่ทำไมจิตซึ่งเป็นส่วนใหญ่มันว่างไปเสียหมด ต้นไม้ ภูเขาไม่มีในจิต มันว่างไปหมด ไม่มีอะไรเหลือเลย เหลือแต่ความว่างอย่างเดียวเต็มหัวใจ ยืนรำพึงอยู่สักประเดี๋ยว ความรู้ชนิดหนึ่งเกิดขึ้น **"ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ใด นั้นแลคือตัวภพ"** ว่าอย่างนั้นเรางงเลย

ความจริงคำว่า **จุด** ก็หมายถึง **จุดผู้รู้** นั้นเอง ถ้าเราเข้าใจปัญหานี้ตรงตามความจริงที่ผุดบอกขึ้นมา มันก็ดับกันได้ในขณะนั้นแหละ แต่นี้มันกลับงงไปเสีย แทนที่จะเข้าใจเพราะเราไม่เคยรู้เคยเห็น ถ้ามีจุดก็จุดผู้รู้ ถ้ามีต่อมก็หมายถึงต่อมผู้รู้ อยู่สถานที่ใดก็ที่จิตดวงรู้ๆ นั้นแลคือตัวภพ อุบายที่ผุดขึ้นภายในจิตนั้นก็บอกชัดๆ แล้วไม่ผิดอะไรเลย แต่เรามันงงไปเอง เอ๊ะ นี่มันยังไงกันนะไปเสียอีก จึงไม่ได้ประโยชน์จากอุบายที่ผุดขึ้นบอกนั้นเลยในเวลานั้น ปล่อยให้เวลาผ่านไปเปล่าๆ เป็นเวลา ๓ เดือนกว่า ทั้งที่ปัญหานั้นก็แบกอยู่ในจิตนั่นแล ยังปลงวางกันไม่ได้

ทีนี้ถึงเวลามันจะรู้นะ ก็พิจารณาจิตอันเดียวไม่ได้กว้างขวางอะไร เพราะสิ่งต่างๆ ที่เป็นส่วนหยาบมันรู้หมด รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ทั่วโลกธาตุมันรู้หมด เข้าใจหมด และปล่อยวางหมดแล้ว มันไม่สนใจพิจารณา แม้แต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ยังไม่ยอมสนใจพิจารณาเลย มันสนใจอยู่เฉพาะความรู้ที่เด่นดวงกับเวทนาส่วนละเอียดภายในจิตเท่านั้น สติปัญญาสัมผัสสัมพันธ์อยู่กับอันนี้ พิจารณาไปพิจารณามา แต่ก็พึงทราบว่าจุดที่ว่านี้มันยังเป็นสมมุติ มันจะสง่าผ่าเผยขนาดไหน ก็สง่าผ่าเผยอยู่ในวงสมมุติ จะสว่างกระจ่างแจ้งขนาดไหน ก็สว่างกระจ่างแจ้งอยู่ในวงสมมุติ เพราะอวิชชายังมีอยู่ในนั้น

อวิชชานั้นแลคือตัวสมมุติ จุดแห่งความเด่นดวงนั้นก็แสดงอาการลุ่มๆ ดอนๆ ตามขั้นแห่งความละเอียดของจิตให้เราเห็นจนได้ บางทีก็มีลักษณะเศร้าหมองบ้าง ผ่องใสบ้าง ทุกข์บ้าง สุขบ้าง ตามขั้นละเอียดของจิตภูมินี้ให้ปรากฏพอจับพิรุธได้อยู่นั่นแล สติปัญญาขั้นนี้เป็นองครักษ์รักษาจิตดวงนี้อย่างเข้มงวดกวดขัน แทนที่มันจะจ่อกระบอกปืนคือสติปัญญาเข้ามาที่นี่มันไม่จ่อ มันส่งไปที่อวิชชาหลอกไปโน้น จึงได้ว่าอวิชชานี้แหลมคมมาก ไม่มีอะไรแหลมคมมากยิ่งกว่าอวิชชาซึ่งเป็นจุดสุดท้าย ความโลภ

มันก็หยาบๆ พอเข้าใจและเห็นโทษได้ง่าย โลกยังพอใจกัน โลภคิดดูซิ ความโกรธก็หยาบๆ โลกยังพอใจโกรธ ความหลง ความรัก ความชัง ความเกลียด ความโกรธอะไรเป็นของหยาบๆ พอเข้าใจและเห็นโทษได้ง่าย โลกยังพอใจกัน

อันนี้ไม่ใช่สิ่งเหล่านั้น มันเลยมาหมด ปล่อยมาได้หมด แต่ทำไมมันยังมาติดความสว่างไสว ความอัศจรรย์อันนี้ ทีนี้อันนี้เมื่อมันมีอยู่ภายในนี้ มันจะแสดงความอับเฉาขึ้นมานิดๆ แสดงความทุกข์ขึ้นมานิดๆ ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลง ไม่แน่นอนไม่คงเส้นคงวา ให้จับได้ด้วยสติปัญญาที่จดจ่อต่อเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา ไม่ลดละความพยายามอยากรู้อยากเห็นความเป็นต่างๆ ของจิตดวงนี้ สุดท้ายก็หนีไม่พ้น ต้องรู้กันจนได้ว่าจิตดวงนี้ไม่เป็นที่แน่ใจตายใจได้ จึงเกิดความรำพึงขึ้นมาว่า จิตดวงเดียวนี้ทำไมจึงเป็นไปได้หลายอย่างนักนะ เดี๋ยวเป็นความเศร้าหมอง เดี๋ยวเป็นความผ่องใสเดี๋ยวเป็นสุข เดี๋ยวเป็นทุกข์ ไม่คงที่ดีงามอยู่ได้ตลอดไป ทำไมจิตละเอียดถึงขนาดนี้แล้วจึงยังแสดงอาการต่างๆ อยู่ได้

พอสติปัญญาเริ่มหันความสนใจเข้ามาพิจารณาจิตดวงนี้ ความรู้ชนิดหนึ่งที่ไม่คาดไม่ฝันก็ผุดขึ้นมาภายในใจว่า ความเศร้าหมองก็ดี ความผ่องใสก็ดี ความสุขก็ดีความทุกข์ก็ดี เหล่านี้เป็นสมมุติทั้งสิ้น และเป็นอนัตตาทั้งมวลนะ เท่านั้นแล สติปัญญาก็หยั่งทราบจิตที่ถูกอวิชชาครอบงำอยู่นั้นว่าเป็นสมมุติที่ควรปล่อยวางโดยถ่ายเดียวไม่ควรยึดถือเอาไว้ หลังจากความรู้ที่ผุดขึ้นบอกเตือนสติปัญญาผู้ทำหน้าที่ตรวจตราอยู่ขณะนั้น ผ่านไปครู่เดียว จิตและสติปัญญาเป็นราวกับว่าต่างวางตัวเป็นอุเบกขามัธยัสถ์ ไม่กระเพื่อมตัวทำหน้าที่ใดๆ ในขณะนั้น จิตเป็นกลางๆ ไม่จดจ่อกับอะไรไม่เผลอส่งใจไปไหน ปัญญาก็ไม่ทำงาน สติก็รู้อยู่ธรรมดาของตนไม่จดจ่อกับสิ่งใด

ขณะจิต สติ ปัญญา ทั้งสามเป็นอุเบกขามัธยัสถ์นั้นแล เป็นขณะที่โลกธาตุภายในจิตอันมีอวิชชาเป็นผู้เรืองอำนาจได้กระเทือนและขาดสะบั้นบรรลัยลงจากบัลลังก์ คือใจกลายเป็นวิสุทธิจิตขึ้นมาแทนที่ ในขณะเดียวกันกับอวิชชาขาดสะบั้นหั่นแหลกแตกกระจายหายซากลงไปด้วยอำนาจสติปัญญาที่เกรียงไกร ขณะที่ฟ้าดินถล่มโลกธาตุหวั่นไหว (โลกธาตุภายใน) แสดงมหัศจรรย์บั้นสุดท้ายปลายแดนระหว่างสมมุติกับวิมุตติ

ตัดสินความบนศาลสถิตยุติธรรม โดยวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผู้ตัดสินคู่ความ โดยฝ่ายมัชฌิมาปฏิปทา มรรคอริยสัจ เป็นฝ่ายชนะโดยสิ้นเชิง ฝ่ายสมุทัยอริยสัจ เป็นฝ่ายแพ้น็อกแบบหามลงเปล ไม่มีทางฟื้นตัวตลอดอนันตกาลสิ้นสุดลงแล้ว

เจ้าตัวเกิดความอัศจรรย์ล้นโลก อุทานออกมาว่า โอ้โห้ๆ อัศจรรย์หนอๆ แต่ก่อนธรรมนี้อยู่ที่ไหนๆ มาบัดนี้ธรรมแท้ ธรรมอัศจรรย์เกินคาด (เกินโลก) มาเป็นอยู่ที่จิตและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับจิตได้อย่างไร และแต่ก่อนพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกอยู่ที่ไหน มาบัดนี้องค์สรณะที่แสนอัศจรรย์มาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตดวงนี้ได้อย่างไร โอ้โห้ ธรรมแท้ พุทธะแท้ สังฆะแท้ เป็นอย่างนี้หรือ ไม่อยู่กับความคาดหมายด้นเดาใดๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นความจริงล้วนๆ อยู่กับความจริงล้วนๆ อย่างเดียว

หลังจากนั้นก็เกิดรำพึงเป็นลักษณะท้อใจต่อเพื่อนร่วมโลกร่วมทุกข์เกี่ยวกับธรรมที่เป็นอยู่ในใจว่า เมื่อธรรมแท้เป็นเช่นนี้ จะนำออกสอนใครให้รู้ให้เข้าใจได้อย่างไร อยู่คนเดียวพอถึงวันขันธ์แตกธาตุสลายไป ไม่เหมาะสมกว่าการบอกกล่าวสั่งสอนใครละหรือ พอรำพึงเช่นนี้ก็มีความรู้ชนิดหนึ่งผุดขึ้นมาว่า พระพุทธเจ้าทรงรู้เห็นธรรมอัศจรรย์นี้เพียงคนเดียว แต่เป็นศาสดาสั่งสอนสัตว์ได้ตั้งสามโลกธาตุ ทำไมเวลาเราสอนตนยังสอนได้ สอนคนอื่นจะท้อใจสอนไม่ได้อย่างไร เพราะแนวทางสอนแนวทางรู้มีอยู่มิได้ปิดบังลี้ลับ พอทราบเช่นนี้ ความรู้สึกท้อใจที่จะพูดกับเพื่อนฝูงจึงค่อยๆ คลี่คลายออกมา

เรื่องทั้งนี้ยังทำให้ระลึกถึงองค์ศาสดาขณะตรัสรู้ทีแรก ทรงทำความขวนขวายน้อยอิดหนาระอาพระทัยในการที่จะนำธรรมอันประเสริฐในพระทัยออกสั่งสอนโลก เพราะทรงเห็นว่าเหลือวิสัยที่จะรู้เห็นตามได้ ทั้งที่ทรงปรารถนาเป็นศาสดาเพื่อสั่งสอนโลกอยู่แล้ว เพราะเห็นว่าธรรมที่ทรงรู้ทรงเห็นนั้น เป็นธรรมสุดเอื้อมหมดหวังที่โลกจะยอมรับนับถือและปฏิบัติเพื่อรู้เห็นตามได้ แต่เมื่อทรงพิจารณาย้อนหลังถึงปฏิปทาที่ทรงดำเนินมาจนถึงความรู้แจ้ง ก็ทราบได้ว่าไม่เป็นธรรมที่สุดเอื้อมหมดหวัง ยังจะเกิดประโยชน์แก่โลกอย่างมหาศาลไม่มีประมาณ เพราะการสั่งสอนตามแนวทางของธรรมที่เคยเห็นผลมาแล้วไม่สงสัย จึงปลงพระทัยในการที่จะสั่งสอนสัตว์โลกต่อไป

เราที่เป็นในลักษณะนี้เพราะเป็นธรรมไม่เคยรู้เคยเห็น และเป็นธรรมอัศจรรย์สุดส่วน เมื่อมองดูเฉพาะผลในปัจจุบัน ไม่มองสาวไปถึงเหตุที่ดำเนินมา จึงทำให้ท้อถอยปล่อยวางในการที่จะพูดสนทนากับใครๆ ตลอดการเทศนาว่าการต่างๆ เกี่ยวกับธรรมนี้ต่อเมื่อได้พิจารณาสาวถึงเหตุคือปฏิปทาเครื่องดำเนินมาแล้ว จึงทำให้มีแก่ใจในการที่จะพูดคุย ตลอดการแสดงออกแห่งธรรมแง่ต่างๆ ตามขั้นภูมิของผู้มาเกี่ยวข้องศึกษาอบรมด้วยเรื่อยมา จนกลายเป็นอาจารย์แบบปลอมๆ ขึ้นมาด้วยความเสกสรรของประชาชน พระเณรทั้งหลาย ดังที่เป็นอยู่นี้แล เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จำต้องได้พูดจาปราศรัยเทศนาว่าการดุด่าว่ากล่าวกันไปตามความหนักเบาที่ควรแสดง

ต้องขออภัยกับท่านผู้ฟัง ผู้อ่านมากๆ ด้วย ที่จะเรียนแบบเถรตรงเกินไปจนน่าเกลียดนี้ คือในเวลาพระเศษเดนเที่ยวหัวซุกหัวซุนด้วยความทุกข์แสนสาหัสเพราะการฝึกทรมานตนอยู่ในป่าในเขาด้วยความตะเกียกตะกายโดยอาการต่างๆ แทบไปแทบอยู่ แบบไม่มีกุสลามาติกาตามส่งเสียบ้างเลย เพราะความทุกข์ทรมานร้อยแปดพันประการนั้น ไม่มีใครทราบและสนใจคิดกันบ้าง นอกจากคนในป่าในเขาที่ไปอาศัยเขาอยู่พอประทังชีวิตไปในวันหนึ่งๆ ที่เขาอาจพอทราบได้บ้างเป็นบางส่วนบางอาการ

ดังนั้น คำว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพระองค์ถึงขั้นสลบไสลก่อนตรัสรู้นั้น จึงเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรมเพื่อมรรคผลนิพพานด้วยความมุ่งมั่นถึงใจต้องยอมรับและเชื่ออย่างถึงใจไม่มีความกังขา นอกจากผู้ไม่เคยปฏิบัติและไม่สนใจปฏิบัติเลย หรือปฏิบัติแบบเอาเสื่อหมอนมัดติดหลังติดคอรอให้กิเลสตาย และขุดหลุมฝังศพกิเลสด้วยการนอนคอยตักตวงเอามรรคผลนิพพานอยู่ท่าเดียวเท่านั้น จะไม่ยอมเชื่อการดำเนินด้วยความลำบากของพระพุทธเจ้าแลสาวกทั้งหลายเลย ยิ่งสมัยนี้เป็นสมัยคนฉลาดมาก อะไรที่ขัดต่อความเป็นปราชญ์ของตน แม้สิ่งนั้นจะถูกจะดีวิเศษวิโสเพียงไร ก็ไม่สนใจรับนำสิ่งที่ดีนั้นเข้ามาเทียบเคียงความเป็นปราชญ์ของตน สุดท้ายความเป็นปราชญ์นั้นก็ไม่พ้นจากความพาลแก่ตนและส่วนรวมจนได้ ฉะนั้น วิถีทางเดินของความต่ำทรามแห่งจิตใจกับวิถีทางเดินแห่งความมีธรรมในใจจึงต่างกันมาก

ท่านนักปฏิบัติ ตามหลักธรรมท่านว่าเป็นนักพิจารณาใคร่ครวญทุกแง่ทุกมุม ทั้งทางธรรมและทางโลกด้วยความไม่ประมาท ไม่ว่าจะอยู่ในอิริยาบถใด อยู่ในสถานที่ใด ควรมีสติปัญญาประคองตัวอยู่เสมอ ไม่สนใจกับความบกพร่องหรือสมบูรณ์ทางมรรยาทความประพฤติดี-ชั่ว ตลอดการให้คะแนนตัดคะแนนของผู้ใด ยิ่งกว่าความสนใจกับความบกพร่องหรือสมบูรณ์ทางมรรยาทความประพฤติดี-ชั่ว ตลอดการให้คะแนนหรือตัดคะแนนตัวเราเอง นี่คือทางเดินของธรรมสำหรับผู้ประพฤติธรรม มีธรรมประจำตัว ถ้าตรงข้ามเป็นทางเดินฝ่ายต่ำสำหรับผู้ใจต่ำหาความเป็นธรรมเข้าแทรกมิได้ นี่เป็นคำเตือนท่านนักปฏิบัติที่มาศึกษาอบรมได้เข้าใจอย่างถึงใจโดยทั่วกัน

ธรรมที่กล่าววันนี้ส่วนมากเป็นเรื่องส่วนตัว เป็นธรรมไม่สมควรนำออกแสดงในที่สาธารณชน ซึ่งมีความรู้สึกในแง่หนักเบาต่างกัน อาจมีส่วนเสียทางโลกวัชชะสำหรับผู้แสดง และมีส่วนเสียทางจิตใจของผู้ฟังผู้อ่านได้เมื่อถอดเทปออกพิมพ์เป็นอักษร นอกจากฟังในวงเฉพาะที่ควรฟังและเข้าใจกันได้ดีเท่านั้น กัณฑ์นี้จึงรู้สึกฝืนใจฝืนนิสัยของผู้แสดงอยู่ไม่น้อย เท่าที่นำออกก็ด้วยความเห็นใจท่านผู้มาศึกษาอบรมด้วยความเป็นธรรมขอร้องให้นำออก เพื่อเป็นแนวทางแก่ผู้ปฏิบัติทั้งหลายจะได้ยึดเป็นแนวปฏิบัติต่อไปตลอดกาลนาน หากผิดพลาดประการใด จึงขออภัยจากท่านผู้อ่านทั้งหลายโดยทั่วกันด้วย โดยคิดว่าท่านผู้ทรงธรรมทางด้านปฏิบัติจิตตภาวนายังมีอยู่มากทั้งปัจจุบันและอนาคต ซึ่งอาจได้รับประโยชน์จากธรรมกัณฑ์แหวกแนวนี้บ้าง ผู้แสดงจึงทนอายในการขายความโง่ของตนไว้ในกัณฑ์นี้

รู้อสุภะ รู้อย่างไร

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑

วัดนี้เราไม่ปฏิบัติตามความรู้ความเห็นความต้องการของคน แต่เราปฏิบัติเพื่อหลักธรรมหลักวินัย หลักศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เพื่อประชาชนทั้งแผ่นดินซึ่งอาศัยศาสนาอันเป็นหลักปกครองที่ถูกต้องดีงามที่เนื่องมาจากการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องด้วยดีของพระเณร ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนาของประชาชนชาวพุทธ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติต่อผู้ใดเพราะความเกรงใจเป็นใหญ่ ให้นอกเหนือจากธรรมจากวินัยอันเป็นหลักศาสนาไป หากใจเกิดโอนเอนไปตามความรู้ความเห็นของผู้หนึ่งผู้ใด หรือของคนหมู่มากซึ่งหาประมาณไม่ได้แล้ว วัดและศาสนาก็จะหาประมาณหรือหลักเกณฑ์ไม่ได้ วัดที่เอนเอียงไปตามโลกโดยไม่มีเหตุผลเป็นเครื่องยืนยันรับรอง ก็จะหาเขตหาแดนหาประมาณไม่ได้ และจะกลายเป็นวัดไม่มีเขตมีแดนไม่มีกฎเกณฑ์ ไม่มีเนื้อหนังแห่งศาสนาติดอยู่บ้างเลย

ผู้หาของดีมีคุณค่าไว้เทิดทูนสักการบูชาก็คือคนฉลาด จะหาของดีเนื้อแท้ไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจก็จะหาไม่ได้เลย เพราะมีแต่สิ่งจอมปลอมเหลวไหลเต็มวัดเต็มวาเต็มพระเต็มเณรเถรชี เต็มไปหมดทุกแห่งทุกหนตำบลหมู่บ้าน ไม่ว่าวัดไม่ว่าบ้าน ไม่ว่าทางโลกทางธรรม คละเคล้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับความจอมปลอมหลอกลวงหาสาระสำคัญไม่ได้

ด้วยเหตุนี้จึงต้องแยกแยะออกเป็นสัดเป็นส่วนว่า ศาสนธรรมกับโลกแม้อยู่ด้วยกันก็ไม่เหมือนกัน พระเณร วัดวาอาวาส ศาสนา ตั้งอยู่ในบ้าน ตั้งอยู่นอกบ้าน หรือตั้งอยู่ในป่า ก็ไม่เหมือนบ้าน คนมาเกี่ยวข้องก็ไม่เหมือนคน ต้องเป็นวัดเป็นพระเป็นธรรมวินัยอันเป็นตัวของตัวอยู่เสมอ ไม่เป็นน้อย ไม่ขึ้นกับผู้ใดสิ่งใด หลักนี้จึงเป็นหลักสำคัญที่จะสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนที่มีความเฉลียวฉลาด หาหลักความจริงไว้เป็นที่สักการบูชาหรือเป็นขวัญใจได้ เราคิดในแง่นี้มากกว่าแง่อื่นๆ แม้พระพุทธเจ้าผู้เป็นองค์ศาสดาก็ทรงคิดในแง่นี้เหมือนกัน ดังจะเห็นได้ในเวลาที่พระองค์ประทับอยู่โดยเฉพาะกับพระนาคิตะเป็นต้น

เวลามีประชาชนส่งเสียงเอิกเกริกเฮฮาเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับสั่งว่านาคิตะ นั่นใครส่งเสียงอึกทึกวุ่นวายกันมานั้น เหมือนชาวประมงเขาแย่งปลากัน เราไม่ประสงค์สิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นการทำลายศาสนา ศาสนาเป็นสิ่งที่รักษาไว้สำหรับโลกให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เหมือนกับน้ำที่ใสสะอาดที่รักษาไว้แล้วด้วยดี เป็นเครื่องอาบดื่มใช้สอยแก่ประชาชนทั่วไปได้ด้วยความสะดวกสบาย ศาสนาก็เป็นเช่นน้ำอันใสสะอาดนั้นจึงไม่ต้องการให้ผู้หนึ่งผู้ใดเข้ามารบกวนทำศาสนาให้ขุ่นเป็นตมเป็นโคลนไป นี่คือพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงกับพระนาคิตะ

จากนั้นก็สั่งให้พระนาคิตะไปบอกเขาให้กลับไปเสีย กิริยาการแสดงออกเช่นนั้นกับเวลาค่ำคืนเช่นนี้ ไม่ใช่เวลาที่จะมาเกี่ยวข้องกับพระ ซึ่งท่านอยู่ด้วยความวิเวกสงัด กิริยาที่สุภาพดีงามเป็นสิ่งที่มนุษย์ผู้ฉลาดคัดเลือกมาใช้ได้ และเวลาอื่นมีถมไป เวลานี้ท่านต้องการความสงัด จึงไม่ควรมารบกวนท่านให้เสียเวลาและลำบากโดยไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด นี่คือหลักดำเนินอันเป็นตัวอย่างจากองค์ศาสดาของพวกเรา ไม่ใช่จะคลุกคลีตีโมงกับประชาชนญาติโยมโดยไม่มีขอบเขตเหตุผล ไม่มีกฎมีเกณฑ์ ไม่มีเวล่ำเวลาดังที่เป็นอยู่ ซึ่งราวกับศาสนาและพระเณรเราเป็นโรงกลั่นสุรา เป็นเจ้าหน้าเจ้าตาจ่ายสุราให้ประชาชนยึดไปมอมเมากันไม่มีวันสร่างซา แต่ศาสนาเป็นยาแก้ความเมามัว พระเณรเป็นหมอรักษาความเมามัวของตนและของโลก ไม่ใช่นักจ่ายสุราเครื่องมึนเมาจนหมดความรู้สึกในความนึกกระดากอาย

ใครก้าวเข้ามาวัดก็ว่าเขาเลื่อมใสศรัทธา อนุโลมผ่อนผันไปจนลืมเนื้อลืมตัว ลืมธรรมลืมวินัย ลืมกฎระเบียบอันดีงามของวัดของพระของเณรไปหมด จนกลายเป็นการทำลายตนเองและวัดวาศาสนาให้เสียไปวันละเล็กละน้อย และกลายเป็นตมเป็นโคลนไปหมดทั้งชาววัดชาวบ้าน หาที่ยึดเป็นหลักเกณฑ์ไม่ได้ พระเต็มไปด้วยมูตรด้วยคูถคือสิ่งเหลวไหลภายในวัดในตัวพระเณร

ด้วยเหตุนี้ เราทุกคนผู้บวชในพระศาสนา จงสำนึกในข้อเหล่านี้ไว้ให้มาก อย่าเห็นสิ่งใดมีคุณค่าเหนือธรรมเหนือวินัย อันเป็นหลักใหญ่สำหรับรวมจิตใจของโลกชาวพุทธให้ได้รับความมั่นใจ ศรัทธาและร่มเย็น ถ้าหลักธรรมหลักวินัยได้ขาดหรือด้อยไปเสียประโยชน์ของประชาชนชาวพุทธที่จะพึงได้รับก็ต้องด้อยไปตาม จนถึงกับหาที่ยึดเหนี่ยวไม่ได้ ทั้งๆ ที่ศาสนามีเต็มคัมภีร์ใบลาน มีอยู่ทุกแห่งทุกหน พระไตรปิฎกไม่อดไม่อั้น เต็มอยู่ทุกวัดทุกวา แต่สาระสำคัญที่จะนำมาประพฤติปฏิบัติให้ประชาชนทั้งหลายได้รับความเชื่อความเลื่อมใส ยึดเป็นหลักจิตหลักใจไปประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นประโยชน์หรือเป็นสิริมงคลแก่ตนนั้นกลับไม่มี ทั้งๆ ที่ศาสนายังมีอยู่ เราก็เห็นอย่างชัดเจนอยู่แล้วเวลานี้

หลักใหญ่ที่จะทำให้ศาสนาเจริญรุ่งเรือง และเป็นสักขีพยานแก่ประชาชนผู้เข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อหวังบุญและสิริมงคลทั้งหลายกับวัด ก็คือพระเณร ถ้าพระเณรตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมหลักวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ นั้นแลคือผู้รักษาไว้ซึ่งแบบฉบับอันดีงามแห่งพระศาสนาและมรรคผลนิพพานไม่สงสัย เขาจะยึดเป็นหลักเป็นเกณฑ์ได้ เพราะคนในโลกนี้คนฉลาดยังมีอยู่มาก ส่วนคนโง่แม้มีมากจนล้นโลกก็หาประมาณไม่ได้ เมื่อถูกใจเขาเขาก็ชมเชย การชมเชยนั้นก็ชมเชยแบบความโง่ของเขาไม่เกิดประโยชน์ ถ้าไม่พอใจก็ตำหนิติเตียน ความตำหนิติเตียนนั้นก็ไม่เกิดประโยชน์แก่ทั้งเขาและเราด้วย แต่ผู้เฉลียวฉลาดชมเชยนั้นยึดเป็นหลักจิตใจได้ แก่เขาด้วยแก่เราด้วย เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ชมเชยพระสงฆ์ก็ชมเชยด้วยหลักความจริงความฉลาด พระสงฆ์ผู้ตระหนักในเหตุผลก็สามารถทำตนให้เป็นเนื้อนาบุญของเขาได้ด้วย เขาก็ได้รับประโยชน์ด้วย แม้ตำหนิก็มีเหตุผลที่ควรยึดเป็นคติได้ ด้วยเหตุนี้เราผู้ปฏิบัติพึงตระหนักในข้อนี้ให้ดี

ไปที่ไหนอย่าลืมเนื้อลืมตัวว่าตนเป็นนักปฏิบัติ เป็นองค์แทนพระศาสดาในการดำเนินพระศาสนา และประกาศพระศาสนาด้วยการปฏิบัติ โดยไม่ถึงกับต้องประกาศสั่งสอนประชาชนให้เข้าใจในอรรถในธรรมโดยถ่ายเดียว แม้เพียงข้อวัตรปฏิบัติที่ตนปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้น ก็เป็นทัศนียภาพอันดีงามให้ประชาชนเกิดความเชื่อความเลื่อมใสได้ เพราะการได้เห็นได้ยินของตนอยู่แล้ว ยิ่งได้มีการแสดงอรรถธรรมให้ถูกต้องตามหลักของการปฏิบัติโดยหลักธรรมของพระพุทธเจ้าด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นการประกาศพระศาสนาโดยถูกต้องดีงามให้สาธุชนได้ยึดเป็นหลักใจ ศาสนาก็มีความเจริญรุ่งเรืองไปโดยลำดับในหัวใจชาวพุทธ

อยู่ที่ใดไปที่ใด อย่าลืมหลักสำคัญคือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหลักงานสำคัญของพระ นี้แลคือหลักงานสำคัญของพระเราทุกรูปที่เป็นศากยบุตรพุทธชิโนรสปรากฏในพระพุทธศาสนาว่าเป็นลูกศิษย์พระตถาคต เป็นอยู่ที่ตรงนี้ ไม่ได้เป็นอยู่เพียงโกนผม โกนคิ้วนุ่งเหลืองห่มเหลืองเท่านั้น อันนั้นใครทำเอาก็ได้ไม่สำคัญ สำคัญที่การประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ศีลพยายามระมัดระวังรักษาอย่าให้ขาดให้ด่างพร้อย มีความระเวียงระวังอยู่ทุกอิริยาบถด้วยสติปัญญาของเรา อะไรจะขาดตกบกพร่องไปก็ตาม ศีลอย่าให้ขาดตกบกพร่อง เพราะเป็นสมบัติอันสำคัญประจำกับเพศของตน หวังพึ่งเป็นพึ่งตายกับศีลของตนโดยแท้

สมาธิที่ยังไม่เกิด ก็พยายามฝึกฝนอบรมดัดแปลงจิตใจ ฝ่าฝืนทรมานจิตใจตัวพยศเพราะอำนาจของกิเลสนั้น ให้เข้าสู่เงื้อมมือของความเพียร มีสติปัญญาเป็นเครื่องสกัดลัดกั้นความคะนองของใจให้เข้าสู่ความสงบเย็นใจจนได้ นี่ก็เป็นสมาธิสมบัติสำหรับพระเรา ปัญญาคือความฉลาด ปัญญาจะใช้ได้ในที่ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อไม่ว่ากิจการภายนอกภายใน ให้นำปัญญาออกใช้เสมอ ยิ่งเข้าสู่ภายในคือการพิจารณากิเลสอาสวะประเภทต่างๆ ด้วยแล้ว ปัญญายิ่งเป็นของสำคัญมาก ปัญญากับสตินี้แยกกันไม่ออก จะต้องทำหน้าที่ไปพร้อมๆ กัน สติเป็นผู้ควบคุมงานคือปัญญาที่กำลังทำงานหากสติได้เผลอไปเมื่อไร งานนั้นก็ไม่สำเร็จเต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะฉะนั้น สติจึงเป็นธรรมจำเป็นที่จะต้องแนบนำในงานของตนอยู่เสมอ นี่คืองานของพระ ให้ท่านทั้งหลาย

จำไว้อย่างถึงใจตลอดไป อย่าชินชา จะกลายเป็นพระหน้าด้านไปโดยที่โลกเขาเคารพกราบไหว้ทุกวันเวลา

ออกพรรษานี้ ต่างองค์ต่างก็จะต้องพลัดพรากจากกันไปตามหน้าที่และความจำเป็น และกฎ คือ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ห้ามไม่อยู่ เพราะเป็นคติธรรมดา เป็นเรื่องใหญ่ แม้ตัวผมเองก็ไม่ได้แน่ใจว่าจะอยู่กับท่านทั้งหลายไปนานสักเท่าไร เพราะอยู่ใต้กฎ **อนิจฺจํ** เหมือนกัน ในขณะที่อยู่ด้วยกัน พึงตั้งใจสำเหนียกศึกษาให้ถึงใจสมกับเรามาศึกษาอบรมและประพฤติปฏิบัติ

คำว่าปัญญาดังที่กล่าวเมื่อสักครู่นี้ คือการพิจารณาคลี่คลายดูส่วนต่างๆ ที่มาเกี่ยวข้องทั้งภายนอกภายใน (ต้องขออภัยท่านนักธรรมะด้วยกันทั้งหญิงทั้งชายที่ตกอยู่ในสภาพอย่างเดียวกัน กรุณาพิจารณาเป็นธรรม) รูป ส่วนมากก็เป็นรูปหญิง-ชาย ในหลักธรรมท่านกล่าวไว้ว่า ไม่มีรูปใดที่จะเป็นข้าศึกแก่เพศสมณะเรายิ่งกว่ารูปหญิง-ชาย เสียงหญิง-ชาย กลิ่นหญิง-ชาย รสของหญิง-ชาย เครื่องสัมผัสถูกต้องของหญิง-ชาย นี้เป็นเอกที่จะให้เป็นโทษเป็นภัยแก่สมณะ ให้พึงสำรวมระวังให้มากยิ่งกว่าการสำรวมระวังในเรื่องอื่นๆ สติปัญญาก็ให้คลี่คลายจุดที่สำคัญนี้มากยิ่งกว่าคลี่คลายการงานอย่างอื่นๆ

รูปก็แยกแยะดูด้วยปัญญาให้เห็นชัดเจน คำว่ารูปหญิง-ชาย นั้น ให้ชื่อตามสมมุติ ความจริงแล้วไม่ใช่หญิง-ชาย เป็นรูปธรรมดาเหมือนเราๆ ท่านๆ มีหนังหุ้มห่อทั่วสรรพางค์ร่างกาย เข้าไปภายในก็มีเนื้อ มีหนัง มีเอ็น มีกระดูก เต็มไปด้วยของปฏิกูลโสโครกด้วยกัน ไม่มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดอาการใดที่ผิดแปลกจากรูปของเราไปเลย เป็นแต่เพียงว่าความสำคัญของใจนั้นมันว่าเป็นหญิง-ชาย คำว่าเป็นหญิง-ชาย นั้น มันสลักลงไปภายในจิตใจอย่างลึกซึ้งด้วยความสำคัญของใจเอง ทั้งที่ไม่เป็นความจริง เป็นความสำคัญต่างหาก

เสียงก็เหมือนกัน เสียงก็เป็นเสียงธรรมดา แต่เราหมายไปว่าเป็นเสียงวิสภาค เพราะฉะนั้นจึงทิ่มแทงเข้าในหัวใจบุรุษอย่างฝังลึก เฉพาะอย่างยิ่งนักบวชเรา และแทง

ทะลุเข้าไปจนลืมเนื้อลืมตัว ขั้วหัวใจขาดสะบั้นทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ ขั้วหัวใจขาดเปื่อยเน่าเฟะ แต่ไม่ตาย เจ้าตัวกลับเพลินฟังเพลงเสียงขั้วหัวใจขาดอย่างไม่มีวันจืดจางอิ่มพอ

กลิ่นก็กลิ่นธรรมดาเหมือนเรานี่ เพราะเป็นกลิ่นคน ถึงจะเอาน้ำอบน้ำหอมจากเมืองเทพเมืองพรหมที่ไหนมาประมาชโลม ก็เป็นกลิ่นของอันนั้นต่างหาก ไม่ใช่กลิ่นของหญิง-ชายแท้ แม้นิดเดียวเลย จงพิจารณาแยกแยะออกดูให้ละเอียดถี่ถ้วน

รสก็เพียงความสัมผัสกัน การสัมผัสก็ไม่เห็นผิดแปลกอะไรกับอวัยวะเราสัมผัสอวัยวะเราเอง อวัยวะนั้นๆ ก็เป็นดิน น้ำ ลม ไฟ เหมือนกัน ไม่เห็นมีอะไรผิดแปลกกันแน่ะ เราต้องพิจารณาให้ชัดเจนอย่างนี้ แล้วก็พิจารณาตนเทียบเคียงกับรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ของคำว่าหญิง-ชาย นั้น เข้ามาเทียบเคียงกับรูป เสียง กลิ่น รส ของเราก็ไม่มีอะไรผิดแปลกกันโดยหลักธรรมชาติโดยหลักความจริง นอกจากความเสกสรรปั้นยอของใจที่มันคิดไปเสกสรรไปเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้จึงต้องอาศัยปัญญาพิจารณาคลี่คลาย อย่าให้ความสำคัญในแง่ใดแง่หนึ่งที่จะเป็นข้าศึกแก่ตนเข้ามาแทรกสิงหรือทำลายจิตใจของตนได้ ให้สลัดปัดทิ้งด้วยปัญญาอันเป็นความจริง ลงสู่ความจริงว่า สักแต่ว่ารูป สักแต่ว่าเสียง สักแต่ว่ากลิ่น สักแต่ว่ารส สักแต่ว่าเครื่องสัมผัส ที่ผ่านแล้วหายไปๆ ทั้งมวล เช่นเดียวกับสิ่งอื่นๆ นี่คือการพิจารณาถูกต้อง และสามารถถอดถอนความยึดมั่นสำคัญผิดกับสิ่งนั้นๆ ได้โดยลำดับไม่สงสัย

จะพิจารณาไปในวัตถุสิ่งใดก็ตามในโลกนี้ มันเต็มอยู่ด้วยกอง **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** หาความจีรังถาวรไม่ได้ อาศัยสิ่งใด สิ่งนั้นก็จะพังลงไป วัตถุสิ่งใดก็ตามขึ้นชื่อว่ามีอยู่ในโลกนี้ ล้วนแล้วแต่สิ่งที่จะต้องพังทลาย เขาไม่พังเราก็พัง เขาไม่แตกเราก็แตก เขาไม่พลัดพรากเราก็พลัดพราก เขาไม่จากเราก็จาก เพราะโลกนี้เต็มไปด้วยความจากความพลัดพรากกันอยู่แล้วโดยหลักธรรมชาติ ให้พิจารณาอย่างนี้ด้วยปัญญาให้ชัดเจนก่อนหน้าที่สิ่งเหล่านั้นจะพลัดพรากจากเรา หรือเราจะพลัดพรากจากสิ่งเหล่านั้น แล้วปล่อยวางไว้ตามเป็นจริง เมื่อเป็นเช่นนั้นจิตใจก็มีความสุข นี่พูดถึงขั้นปัญญาในการพิจารณา

รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสต่างๆ ทั้งข้างนอกข้างใน ทั้งส่วนหยาบ ส่วนละเอียด ย่อมพิจารณาในลักษณะเหล่านี้ทั้งสิ้น

สมาธิก็อธิบายบ้างแล้ว คำว่า สมาธิ คือความแน่นหนามั่นคงของใจ เริ่มตั้งแต่ความสงบสุขเล็กๆ น้อยๆ ของใจขึ้นไปจนถึงความสงบสุขละเอียดมั่นคง ใจถ้าไม่ได้ฝึกหัด ไม่ได้ดัดแปลง ไม่ได้บังคับทรมานด้วยอุบายต่างๆ มี สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร เป็นเครื่องหนุนหลังแล้ว จะหาความสงบไม่ได้จนกระทั่งวันตาย ตายก็ตายไปเปล่าๆ ตายด้วยความฟุ้งซ่านวุ่นวายส่ายแส่กับอารมณ์ร้อยแปด ไม่มีสติรู้สึกตัว ตายด้วยความไม่มีหลักมีเกณฑ์เป็นที่ยึดอาศัย ตายแบบว่าวเชือกขาดอยู่บนอากาศ ตามแต่จะถูกลมพาพัดไปไหน แม้ยังอยู่ก็อยู่ด้วยความไม่มีหลักมีเกณฑ์ เพราะความลืมตัวประมาทหาเหตุผลเป็นเครื่องดำเนินไม่ได้ อยู่แบบเลื่อนลอย คนเราทั้งคนถ้าอยู่แบบเลื่อนลอยไม่หาหลักที่ดียึด ก็ต้องไปแบบเลื่อนลอย จะเกิดผลประโยชน์อะไร หาความดีความแน่ใจในคติของตนที่ไหนได้ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่รู้ๆ อยู่อย่างนี้ จงสร้างความแน่นอนขึ้นที่ใจของเรา ด้วยความเป็นผู้หนักแน่นในสารคุณทั้งหลาย จะแน่ตัวเองทั้งยังอยู่ทั้งเวลาตายไป ไม่สะทกสะท้านหวั่นไหวกับความเป็นความตาย ความพลัดพรากจากสัตว์แลสังขารที่ใครๆ ต้องเผชิญด้วยกัน เพราะมีอยู่กับทุกคน

ปัญญาไม่ใช่จะเกิดขึ้นในลำดับที่สมาธิคือความสงบใจเกิดขึ้นแล้ว แต่ต้องอาศัยความฝึกหัดคิดค้นคว้าความพินิจพิจารณาปัญญาจึงจะเกิดขึ้น โดยอาศัยสมาธิเป็นเครื่องหนุนอยู่แล้ว ลำพังสมาธินั้นจะไม่กลายเป็นปัญญาขึ้นมาได้ ต้องเป็นสมาธิอยู่โดยดี ถ้าไม่ใช้ปัญญาพิจารณาต่างหาก สมาธิเพียงทำให้จิตมีความเอิบอิ่มมีความสงบตัว มีความพอใจกับอารมณ์คือสมถธรรม ไม่หิวโหยในความคิดโน้นคิดนี้ ไม่วุ่นวายส่ายแส่เท่านั้น เพราะจิตที่มีความสงบย่อมมีความเย็น ย่อมเอิบอิ่มในธรรมตามฐานแห่งความสงบของตน แล้วนำจิตที่มีความอิ่มในสมถธรรมนั้นออกพิจารณาคลี่คลายดูสิ่งต่างๆ ด้วยปัญญา ซึ่งในโลกนี้ไม่มีอันใดจะเหนือ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ไปได้ มันเต็มไปด้วยสภาพเดียวกัน จงใช้ปัญญาพินิจพิจารณา จะเป็นแง่ใดก็ตาม ตามแต่จริตนิสัยที่ชอบพอกับการพิจารณาในแง่นั้นๆ โดยยกสิ่งนั้นขึ้นมาพิจารณาคลี่คลายด้วย

ความสนใจใคร่รู้ใคร่เห็นตามความจริงของมันจริงๆ อย่าสักแต่พิจารณาโดยปราศจากเจตนาปราศจากสติกำกับ

เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอสุภะกับจิตที่เต็มไปด้วยราคะความกำหนัดยินดี นี้เป็นคู่ปรับหรือคู่แก้กันได้ดีและดีมาก จิตมีราคะมากเพียงไร ให้พิจารณาอสุภะอสุภังมากเพียงนั้นหนักเพียงนั้น จนกลายเป็นป่าช้าผีดิบขึ้นให้เห็นประจักษ์ใจในร่างกายของเขาของเราทั่วโลกดินแดน ราคะตัณหานั้นจะกำเริบขึ้นไม่ได้เมื่อปัญญาหยั่งรู้ว่ามีแต่ปฏิกูลเต็มตัว ใครจะไปกำหนัดยินดีในปฏิกูล ใครจะไปกำหนัดยินดีในสิ่งที่ไม่สวยไม่งามในสิ่งที่อิดหนาระอาใจ นี่เป็นยาระงับอสุภะอสุภังประการหนึ่ง เป็นยาแก้โรคราคะตัณหาขนานเอกขนานหนึ่ง เมื่อพิจารณาสมบูรณ์เต็มที่แล้วให้จิตสงบตัวลงไปในวงแคบ

เมื่อจิตได้พิจารณาอสุภะอสุภังหลายครั้งหลายหน จนเกิดความชำนิชำนาญพิจารณาคล่องแคล่วว่องไวทั้งรูปภายนอกทั้งรูปภายใน จะพิจารณาให้เป็นอย่างไรก็เป็นได้อย่างรวดเร็ว แล้วจิตก็จะรวมตัวเข้ามาสู่อสุภะภายใน และจะเห็นโทษแห่งอสุภะที่ตนวาดภาพไว้นั้นว่าเป็นเรื่องมายาประเภทหนึ่ง แล้วปล่อยวางทั้งสองเงื่อน คือเงื่อนอสุภะและเงื่อนสุภะ

ทั้งสุภะทั้งอสุภะสองประเภทนี้ เป็นสัญญาคู่เคียงกันกับเรื่องของราคะ เมื่อพิจารณาเข้าใจทั้งสองเงื่อนนี้เต็มที่แล้ว คำว่า สุภะ ก็สลายตัวลงไปหาความหมายไม่ได้ คำว่า อสุภะก็สลายตัวลงไปหาความหมายไม่ได้ ผู้ที่ให้ความหมายว่าเป็นสุภะก็ดี อสุภะก็ดี ก็คือใจก็คือสัญญา สัญญาก็รู้เท่าแล้วว่าเป็นตัวหมาย เห็นโทษแห่งตัวหมายนี้แล้ว ตัวหมายนี้ก็ไม่สามารถที่จะหมายออกไปให้ใจติดและยึดถือได้อีก นั่น เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตก็ปล่อยวางทั้งสุภะทั้งอสุภะ คือทั้งสวยงามทั้งไม่สวยงาม โดยเห็นเป็นเพียงตุ๊กตา เครื่องฝึกซ้อมของใจของปัญญาในขณะที่จิตยังยึด และปัญญาพิจารณาเพื่อถอดถอนยังไม่ชำนาญเท่านั้น

เมื่อจิตชำนาญ รู้เหตุผลทั้งสองประการคือ สุภะ อสุภะ นี้แล้ว ยังสามารถย้อนมาทราบเรื่องความหมายของตนที่ออกไปปรุงแต่งว่า นั้นเป็นสุภะ นั่นเป็นอสุภะ อีกด้วย

เมื่อทราบความหมายนี้อย่างชัดเจนแล้ว ความหมายนี้ก็ดับลงไป และเห็นโทษแห่งความหมายนี้อย่างชัดเจนว่านี้คือตัวโทษ อสุภะไม่ใช่ตัวโทษ สุภะไม่ใช่ตัวโทษ ความสำคัญว่าเป็นสุภะ อสุภะ ต่างหากเป็นตัวโทษ เป็นตัวหลอกลวงเป็นตัวให้ยึดถือ นั่นมันย่นเข้ามา นี่การพิจารณาย่นเข้ามาอย่างนี้และปล่อยวางโดยลำดับ

เมื่อจิตเป็นเช่นนั้นแล้ว เราจะกำหนดสุภะหรืออสุภะก็ปรากฏขึ้นอยู่ที่จิต โดยไม่ต้องไปแสดงภาพภายนอกเป็นเครื่องฝึกซ้อมอีกต่อไป เช่นเดียวกับเราเดินทางและผ่านสายทางไปโดยลำดับฉะนั้น นิมิตเห็นปรากฏอยู่ภายในจิต ในขณะที่ปรากฏอยู่ภายในจิตนั้นก็ทราบแล้วว่าสัญญาตัวนี้หมายขึ้นมาได้แค่นี้ ไม่สามารถออกไปหมายข้างนอกได้ แม้จะปรากฏขึ้นมาภายในจิต ก็ทราบได้ชัดว่าสภาพที่ปรากฏเป็นสุภะอสุภะนี้ก็เกิดขึ้นจากตัวสัญญาอีกเช่นเดียวกัน รู้ทั้งภาพที่ปรากฏขึ้นอยู่ภายในใจ รู้ทั้งสัญญาที่หมายตัวขึ้นมาเป็นภาพภายในใจอีกด้วย สุดท้ายภาพภายในใจนี้ก็หายไป สัญญาคือความสำคัญความหมายขึ้นมานั้นก็ดับไป รู้ได้ชัดว่าเมื่อสัญญาตัวเคยหลอกลวงว่าเป็นสุภะ อสุภะ และเป็นอะไรต่ออะไรไม่มีประมาณหลอกให้หลง ทั้งสองเงื่อนนี้ดับไปแล้ว สัญญาก็ดับไปด้วย ไม่มีอะไรจะมาหลอกใจอีก นี่การพิจารณาอสุภะพิจารณาอย่างนี้ตามหลักปฏิบัติ แต่เราจะไปหาในคัมภีร์หาที่ไหนก็ไม่เจอ นอกจากหาความจริงในหลักธรรมชาติที่มีอยู่กับกายกับใจอันเป็นที่สถิตแห่งสัจธรรมและสติปัฏฐานสี่เป็นต้น และสรุปลงในคัมภีร์ที่ใจนี้ จะเจอดังที่อธิบายมานี้

นี่เป็นรูป รูปกายก็ทราบได้ชัดว่า กายของเราทุกส่วนนี้ก็เป็นรูป มีอะไรบ้างในรูปนี้ อวัยวะทุกส่วนเป็นรูปทั้งนั้น ไม่ว่าผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ปอด พังผืด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ล้วนแล้วแต่เป็นรูปเป็นสิ่งหนึ่งต่างหากจากใจ จะพิจารณาเป็นอสุภะ มันก็ตัวอสุภะอยู่แล้วตั้งแต่เรายังไม่ได้พิจารณา และคำที่ว่าสิ่งนี้เป็นสุภะ สิ่งนั้นเป็นอสุภะ ใครเป็นผู้ไปให้ความหมาย สิ่งเหล่านี้เขาหมายตัวของเขาเองเมื่อไร เขาบอกว่าเขาเป็นสุภะ เขาบอกว่าเขาเป็นอสุภะเมื่อไร เขาไม่ได้หมายไม่ได้บอกว่าอย่างไรทั้งสิ้น อันใดจริงอยู่อย่างไร มันก็จริงอยู่ตามสภาพของเขาอย่างนั้นมาดั้งเดิม และเขาเองก็ไม่ทราบความหมายของเขา ผู้ไปทราบความหมาย

ในเขาก็คือสัญญา ผู้หลงความหมายในเขาก็คือสัญญาเอง ซึ่งออกจากใจตัวหลงๆ เมื่อมารู้เท่าสัญญาอันนี้แล้ว สิ่งเหล่านี้ก็หายไปอีก ต่างอันก็ต่างจริง นี่คือความรู้เท่าหรือการรู้เท่าเป็นอย่างนี้

เวทนา คือ ความสุข ความทุกข์ เฉยๆ ที่เกิดขึ้นจากร่างกาย กายก็เป็นธรรมชาติอันหนึ่งซึ่งมีอยู่ตั้งแต่ทุกข์ยังไม่เกิด ทุกข์เกิดขึ้น ทุกข์ตั้งอยู่ ทุกข์ดับไป กายก็เป็นกาย ทุกข์ก็เป็นทุกข์ ต่างอันต่างจริง พิจารณาแยกแยะให้เห็นตามความจริง สักแต่ว่าเวทนา สักแต่ว่ากาย ไม่นิยมว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเรา เป็นเขา เป็นของเรา เป็นของเขา หรือของใคร เวทนาก็ไม่ใช่เรา ไม่เป็นของเรา ไม่เป็นของเขา ไม่เป็นของใคร เป็นแต่เพียงสิ่งที่ปรากฏขึ้นมาชั่วขณะแล้วดับไปชั่วกาลเท่านั้นตามสภาพของเขา ความจริงเป็นอย่างนี้

สัญญา คือ ความจำได้ จำได้เท่าไรไม่ว่า จำได้ใกล้ได้ไกล จำได้ทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน จำได้เท่าไร ความดับก็ไปพร้อมๆ กัน ดับไปๆ เกิดแล้วดับๆ จะมาถือว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคลที่ไหน นี่หมายถึงปัญญาขั้นละเอียดพิจารณาหยั่งทราบเข้าไปตามความจริง ประจักษ์ใจตัวเองโดยไม่ต้องไปถามใคร

สังขาร คือ ความคิดความปรุง ปรุงดี ปรุงชั่ว ปรุงกลางๆ ปรุงเรื่องอะไรก็มีแต่เรื่องเกิดเรื่องดับๆ หาสาระอะไรจากความปรุงนี้ไม่ได้ ถ้าสัญญาไม่รับช่วงไปให้เกิดเรื่องเกิดราว สัญญาก็ทราบชัดเจนแล้ว อะไรจะไปปรุงไปรับช่วงไปยึดไปถือให้เป็นเรื่องยืดยาวต่อไปเล่า ก็มีแต่ความเกิดความดับภายในจิตเท่านั้น นี่คือสังขารมันเป็นความจริงอันหนึ่ง อันนี้ท่านเรียกว่าสังขารขันธ์ ขันธ์ แปลว่ากอง แปลว่าหมวด รูปขันธ์ แปลว่ากองแห่งรูป สัญญาขันธ์ แปลว่ากองแห่งสัญญา หมวดแห่งสัญญา สังขารขันธ์ คือ กองแห่งสังขาร หมวดแห่งสังขาร

วิญญาณขันธ์ คือ หมวดหรือกองแห่งวิญญาณที่รับทราบในขณะสิ่งภายนอกเข้ามาสัมผัส เช่น ตาสัมผัสรูป เป็นต้น เกิดความรู้ขึ้น พอสิ่งนั้นผ่านไป ความรับรู้นี้ก็ดับไป ไม่ว่าจะรับรู้สิ่งใด ย่อมพร้อมที่จะดับด้วยกันทั้งนั้น จะหาสาระแก่นสารและสำคัญว่าเป็นเราเป็นของเราที่ไหนได้กับขันธ์ทั้งห้านี้

เรื่องของขันธ์ทั้งห้านี้เป็นอย่างนี้ มีอย่างนี้ปรากฏอย่างนี้ และเกิดขึ้นดับไปๆ สืบต่อกันอยู่เรื่อยๆ อย่างนี้ตั้งแต่วันเกิดมาจนกระทั่งบัดนี้ หาสาระอะไรจากเขาไม่ได้เลย นอกจากจิตใจไปสำคัญมั่นหมาย แล้วยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นตนเป็นของตน แล้วแบกให้หนักยิ่งกว่าภูเขาทั้งลูกขึ้นมาภายในใจเท่านั้น ไม่มีสิ่งใดเป็นเครื่องตอบรับหรือเป็นเครื่องสนอง ความสนองก็คือสนองความทุกข์นั้นเอง เพราะความหลงของตนพาให้สนอง

เมื่อจิตได้พิจารณาเห็นสิ่งเหล่านี้อย่างชัดเจนด้วยปัญญาอันแหลมคมแล้วนั้น รูปก็จริงตามรูปโดยหลักธรรมชาติประจักษ์ด้วยปัญญา เวทนา สุข ทุกข์ เฉยๆ ในส่วนร่างกายก็รู้ชัดตามเป็นจริงของมัน เวทนาทางใจคือความสุข ความทุกข์ เฉยๆ ที่เกิดขึ้นภายในใจนั่นเป็นสาเหตุให้จิตสนใจพินิจพิจารณา แม้จะยังไม่รู้เท่าทันสิ่งนั้น สิ่งนั้นก็ยังต้องเป็นเครื่องเตือนจิตให้พิจารณาอยู่เสมอ เพราะขั้นนี้ยังไม่สามารถที่จะรู้เท่าทันเวทนาภายในจิตได้ คือ สุข ทุกข์ เฉยๆ ภายในจิตโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับเวทนาทางกาย

วิญญาณก็สักแต่ว่าต่างอันต่างจริง นี่ชัดแล้วตามความเป็นจริง จิตหายสงสัยที่จะยึดจะถือสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นตนอีกต่อไป เพราะต่างอันต่างจริงแม้จะอยู่ด้วยกันก็เช่นเดียวกับผลไม้หรือไข่ เราวางลงในภาชนะ ภาชนะก็ต้องเป็นภาชนะ ไข่ที่อยู่ในนั้นก็เป็นไข่ ไม่ใช่อันเดียวกัน จิตก็เป็นจิต ซึ่งอยู่ในภาชนะ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันนี้ แต่ไม่ใช่รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หากเป็นจิตล้วนๆ อยู่ภายในนั้น นี่เวลาแยกชัดเจนแล้วระหว่างขันธ์กับจิตเป็นอย่างนั้น

ทีนี้เมื่อจิตได้เข้าใจในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่างชัดเจนหาที่สงสัยไม่ได้แล้ว ก็จะมีแต่ความกระดิกพลิกแพลงความกระเพื่อมภายในจิตโดยเฉพาะๆ ความกระเพื่อมนั้นก็คือสังขารอันละเอียดที่กระเพื่อมอยู่ภายในจิต สุขอันละเอียดที่ปรากฏขึ้นภายในจิต ทุกข์อันละเอียดที่ปรากฏภายในจิต สัญญาอันละเอียดที่ปรากฏขึ้นภายในจิตมีอยู่เพียงเท่านั้น จิตจะพิจารณาแยกแยะกันอยู่ตลอดเวลาด้วยสติปัญญาอัตโนมัติ คือจิตขั้นนี้เป็นจิตที่ละเอียดมาก ปล่อยวางสิ่งทั้งหลายหมดแล้ว ขึ้นชื่อว่า

ขันธ์ห้าไม่มีเหลือเลย แต่ยังไม่ปล่อยวางตัวเองคือความรู้ แต่ความรู้นั้นยังเคลือบแฝงด้วยอวิชชา

นั่นแหละ ท่านว่าอวิชชารวมตัว รวมอยู่ที่จิต หาทางออกไม่ได้ ทางเดินของอวิชชาก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย เพื่อไปสู่รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส เมื่อสติปัญญาสามารถตัดขาดสิ่งเหล่านี้เข้าไปได้โดยลำดับๆ แล้ว อวิชชาไม่มีทางเดิน ไม่มีบริษัทบริวาร จึงยุบๆ ยิบๆ หรือกระดุบกระดิบอยู่ภายในตัวเอง โดยอาศัยจิตเป็นที่ยึดที่เกาะโดยเฉพาะ เพราะหาทางออกไม่ได้ แสดงออกเป็นสุขเวทนาอย่างละเอียดบ้าง ทุกขเวทนาอย่างละเอียดบ้าง แสดงเป็นความผ่องใสซึ่งแปลกประหลาดอัศจรรย์อย่างยิ่ง ในเมื่อปัญญายังไม่รอบและทำลายยังไม่ได้บ้าง จิตก็พิจารณาอยู่ที่ตรงนั้น

แม้จะเป็นความผ่องใสและสง่าผ่าเผยเพียงไรก็ตาม ขึ้นชื่อว่าสมมุติจะละเอียดขนาดไหน ก็จะต้องแสดงอาการอันใดอันหนึ่งขึ้นมาให้เป็นที่สะดุดจิต พอจะให้คิดอ่านหาทางแก้ไขจนได้ เพราะฉะนั้น สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี อันเป็นของละเอียดเกิดขึ้นภายในจิตโดยเฉพาะ ตลอดความอัศจรรย์ความสว่างไสวซึ่งมีอวิชชาเป็นตัวการ แต่เพราะความไม่เคยรู้เคยเห็น เมื่อพิจารณาเข้าไปถึงจุดนั้นจึงหลงยึด และจึงถูกอวิชชากล่อมเอาอย่างหลับสนิท โดยหลงยึดถือความผ่องใสเป็นต้นนั้นว่าเป็นเรา ความสุขนั้นก็เป็นเรา ความอัศจรรย์นั้นก็เป็นเรา ความสง่าผ่าเผยที่เกิดขึ้นจากอวิชชาซึ่งฝังอยู่ภายในจิตนั้นก็เป็นเรา เลยถือจิตทั้งอวิชชาเป็นเราโดยไม่รู้สึกตัวเสียทั้งดวง

แต่ก็ไม่นาน เพราะอำนาจของมหาสติมหาปัญญาอันเป็นธรรมไม่นอนใจอยู่แล้ว คอยสอดคอยส่องคอยพินิจพิจารณาแยกแยะไปมาอยู่อย่างนั้นตามนิสัยของสติปัญญาขั้นนี้ กาลหนึ่งเวลาหนึ่งต้องทราบได้แน่นอน โดยทราบถึงเรื่องสุขที่แสดงขึ้นเล็กๆ น้อยๆ อันเป็นเรื่องผิดปกติ ทุกข์แสดงขึ้นนิดๆ หน่อยๆ อย่างละเอียด ตามขั้นของจิตก็ตาม ก็พอเป็นเครื่องสะดุดจิตให้ทราบได้ว่า เอ๊ะ ทำไมจิตจึงมีอาการเป็นอย่างนี้ไม่คงเส้นคงวา ความสง่าผ่าเผยที่แสดงอยู่ภายในจิต ความอัศจรรย์ที่แสดงอยู่ภายในจิต ก็แสดงความวิปริตผิดจากปกติขึ้นมาเล็กๆ น้อยๆ พอให้สติปัญญาขั้นนี้จับได้อยู่นั่นเอง

เมื่อจับได้ก็ไม่ไว้ใจและกลายเป็นจุดที่ควรพิจารณาขึ้นมาในขณะนั้น จึงตั้งจิตคือความรู้ประเภทนี้เป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณา เมื่อสติปัญญาขั้นนี้ได้จ่อลงไปถึงจุดนี้ว่านี้คืออะไร สิ่งทั้งหลายได้พิจารณามาแล้วทุกสิ่งทุกอย่างจนสามารถถอดถอนมันได้เป็นขั้นๆ แต่ธรรมชาติที่รู้ๆ ที่สว่างไสวที่อัศจรรย์นี้คืออะไร อันนี้มันคืออะไรกันแน่ สติปัญญาจ่อลงไปพิจารณาลงไป จุดนี้จึงเป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณาอย่างเต็มที่ และจุดนี้จึงกลายเป็นสนามรบของสติปัญญาอัตโนมัติขึ้นมาในขณะนั้น ไม่นานนักก็สามารถทำลายจิตอวิชชาดวงประเสริฐ ดวงอัศจรรย์สง่าผ่าเผยตามหลักอวิชชาให้แตกกระจายออกไปโดยสิ้นเชิง ไม่มีสิ่งใดเหลือค้างอยู่ภายในใจแม้ปรมาณูอีกต่อไป

เมื่อธรรมชาติที่เคยเสกสรรโดยไม่รู้ตัวว่าเป็นของประเสริฐอัศจรรย์เป็นต้นได้สลายตัวลงไปแล้ว สิ่งที่ไม่ต้องเสกสรรปั้นยอว่าเป็นของประเสริฐ หรือไม่ประเสริฐก็ปรากฏขึ้นอย่างเต็มที่ ธรรมชาตินั้นคือความบริสุทธิ์ ความบริสุทธิ์นั้นเมื่อเทียบกับจิตอวิชชา ที่ว่าเป็นของประเสริฐเลิศเลอแล้ว จิตอวิชชานั้นจึงเป็นเหมือนกองขี้ควายกองหนึ่งดีๆ นี่เอง ธรรมชาติที่อยู่ใต้อวิชชาซึ่งหุ้มห่ออยู่นั้น เมื่อเปิดเผยตัวขึ้นมาแล้วจึงเป็นเหมือนทองคำธรรมชาติ ทองคำธรรมชาติกับกองขี้ควายเหลวๆ นั้น อันไหนมีคุณค่ากว่ากันเล่า แม้แต่เด็กอมมือก็ตอบได้ อย่าว่าแต่จะมามัวเทียบเคียงให้เสียเวลาและขายความโง่อยู่เลย

นี่ละการพิจารณาจิต เมื่อถึงขั้นนี้แล้วเป็นขั้นที่ตัดขาดจากภพจากชาติซึ่งมีอยู่กับจิต ตัดขาดจากอวิชชาตัณหาทั้งมวล **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ตัดขาดไปเป็น **อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ.** เป็นต้นจนกระทั่ง **เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส, นิโรโธ โหติ** เมื่ออวิชชาดับแล้ว สังขารสมุทัยก็ดับและดับตามๆ กันไปดังท่านแสดงไว้นั่นแล สังขารที่ปรุงประจำขันธ์ก็กลายเป็นสังขารล้วนๆ ไปไม่เป็นสมุทัย วิญญาณที่ปรากฏขึ้นภายในจิตก็เป็นวิญญาณล้วนๆ ไม่เป็นวิญญาณสมุทัย **วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผสฺโส** อะไรที่เป็นรูปเป็นนาม เป็นสฬายตนะสัมผัสต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นหลักธรรมชาติของมันเอง ไม่ทำความกำเริบให้แก่จิตใจดวงเสร็จสิ้นไปแล้วนั้น จนกระทั่งถึง **เอวเมตสฺส**

เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส, นิโรโธ โหติ. คำว่า **เอวเมตสฺส เกวลสฺส** สิ่งทั้งมวลที่กล่าวมานั้น ได้ดับลงไปแล้วโดยสิ้นเชิง เรียกว่า นิโรธเต็มภูมิ

การดับกิเลสตัณหาอวิชชา ดับโลกดับสงสาร จะดับที่ไหน ถ้าไม่ดับที่ตัวจิตซึ่งเป็นตัวโลกตัวสงสาร ตัวอวิชชาตัวเกิดแก่เจ็บตาย เชื้อของความให้เกิดแก่เจ็บตาย ก็ได้แก่ราคะตัณหา มีอวิชชาเป็นตัวสำคัญ มีอยู่ที่จิตดวงนี้เท่านั้น เมื่อดับอันนี้ให้ขาดกระเด็นออกไปจากจิตใจหมดแล้วก็ **นิโรโธ โหติ** เท่านั้น นี่แหละงานแห่งการประพฤติปฏิบัติตามหลักศาสนาของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้คงเส้นคงวาไม่มีที่ใดยิ่งหย่อนในบรรดาหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้ว ว่าจะไม่ทันกลมายาของกิเลสประเภทต่างๆ เป็นไม่มี จึงเรียกว่าเป็น **มัชฌิมาปฏิปทา** เป็นธรรมที่เหมาะสมกับการแก้กิเลสทุกประเภทตลอดไป จนกิเลสไม่มีเหลือหลอด้วยอำนาจแห่งมัชฌิมาปฏิปทานี้ จงพากันเข้าใจอย่างนี้

การปฏิบัติตนให้ถือธรรมข้อนี้ เพราะความพ้นทุกข์เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเหนือโลกทั้งสาม เราเห็นโลกทั้งสามนี้ว่าอะไรเป็นสิ่งวิเศษวิโสกว่าความหลุดพ้นแห่งใจจากทุกข์ทั้งมวลเล่า เมื่อทราบชัดด้วยเหตุผลแล้ว ความเพียรก็จะได้คืบหน้ากล้าตายต่อสงครามตายก็ตายไปเถอะ ตายด้วยการรบการพุ่งชิงชัยกับกิเลสอาสวะซึ่งเคยครอบงำหัวใจเรามานาน ไม่มีธรรมบทใดไม่มีเครื่องมือใดที่จะสามารถฟาดฟันหั่นแหลกกิเลสนี้ให้จมลงไปได้ เหมือนมัชฌิมาปฏิปทาที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้แล้วนี้เลย

ฉะนั้นคำว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** จึงเป็นที่อบอุ่นใจ เป็นที่แน่ใจเป็นที่สนิทใจว่าได้ทรงบำเพ็ญทั้งเหตุทั้งผล ทุกสิ่งทุกอย่างมาโดยสมบูรณ์ จึงได้นำธรรมมาสอนโลก **สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** ก็ตรัสไว้ชอบแล้วด้วยความรู้ยิ่งเห็นจริงทุกสิ่งทุกอย่างคือตรัสไว้ชอบทุกแง่ทุกมุมแล้ว **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** พระสงฆ์สาวกท่านดำเนินตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้าโดยไม่ย่อหย่อนอ่อนกำลัง จนสามารถคว่ำกิเลสออกจากใจกลายเป็นใจที่เลิศประเสริฐขึ้นมาเป็นสรณะของพวกเรา ก็ไม่พ้นจากการปฏิบัติตามหลักปฏิปทานี้เลย ด้วยเหตุนี้ขอให้เราทั้งหลายจงฟังให้ถึงใจ อย่าสนใจใฝ่หาเรื่องหลอกเรื่องลวง เรื่องปลอมแปลงทั้งหลายซึ่งมีเต็มโลกเต็มสงสาร ให้สนใจใฝ่ธรรมของจริง

ปฏิบัติของจริง เราจะเห็นของจริงขึ้นกับใจไปเรื่อยๆ ในท่ามกลางแห่งของปลอมซึ่งมีอยู่ภายในใจและมีอยู่เต็มโลก อย่าพากันสงสัย จะเป็นความอาลัยเสียดายกิเลสไม่มีที่สิ้นสุด

การปฏิบัติธรรมให้มุ่งทางด้านนามธรรม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสำคัญยิ่งกว่าด้านวัตถุ ด้านวัตถุนั้นพอเป็นพอไปเพียงได้อาศัยก็พอแล้ว อยู่สถานที่ใด คนเราเกิดมาจากมนุษย์ มาเป็นพระก็มาจากคน คนเขามีบ้านมีเรือน พระก็จำต้องมีที่พักที่อาศัยพอบรรเทาเป็นธรรมดา ควรทำพอได้อาศัยเท่านั้น อย่าทำให้หรูหรา อย่าทำแข่งโลกแข่งสงสาร มันเป็นการสั่งสมกิเลสขึ้นมาปรากฏชื่อลือนามไปในทางโลก ไปในทางกิเลสหัวเราะเยาะ ให้ปรากฏชื่อลือนามด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา ศรัทธา ความเพียรให้ปรากฏชื่อลือนามในการบำเพ็ญแก้หรือถอดถอนตนให้พ้นจากกิเลสกองทุกข์ในวัฏสงสาร นี้ชื่อว่าเป็นผู้เพิ่มอำนาจวาสนาของตนโดยตรงอย่างแท้จริง อย่าได้ละความพากเพียรของตน จงเอาให้ตลอดรอดฝั่งแห่งวัฏวนวัฏวุ่นให้ได้ในชีวิตอัตภาพนี้ ซึ่งเป็นที่แน่ใจกว่ากาลสถานที่และอัตภาพอื่นใด

และอย่าลืมเวลาไปที่ไหนๆ อย่าเป็นบ้าการก่อสร้าง ไปที่ไหนก่อสร้างยุ่งไปหมดและเป็นบ้าก่อสร้างทั่วไปหมด น่าอิดหนาระอาใจ พอมองเห็นหน้ากัน เป็นยังไงศาลาเป็นยังไงโรงเรียน จวนเสร็จแล้วยัง สิ้นเงินเท่าไร เวลาจะมีงานทีไรและมีงานอะไรๆ กว้านบ้านกว้านเมือง กวนบ้านกวนเมืองเขา ให้ต้องมาสิ้นเปลืองวุ่นวายด้วยอยู่ไม่หยุดหย่อน ให้เขาพอมีเงินและผ่อนเงินทองเข้าถุงบ้าง เขาเสาะแสวงหามาแทบล้มแทบตายเพียงได้ห้าได้สิบมาแทนที่จะเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย เลี้ยงครอบครัวเลี้ยงหลานเลี้ยงเหลน และสิ่งจำเป็นอื่นๆ บ้าง และทำบุญให้ทานตามอัธยาศัยบ้างกลับกลายเก็บกวาดเอามาช่วยพระเพราะการเรี่ยไรรบกวนจนหมดไม้หมดมือและยุ่งไปตามๆ กัน นี้มันเป็นศาสนากวนบ้านกวนเมือง ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่พาทำและไม่สั่งสอนให้ทำอย่างนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายเข้าใจเอาไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้พาทำอย่างนี้ นี่มันศาสนวัตถุ ศาสนเงิน มิใช่ศาสนธรรมตามเยี่ยงอย่างของศาสดา เราดูซิ กุฏิของพระหลังเท่าภูเขาอินทนนท์นี่ หลังหนึ่งมีกี่ชั้น สูงจรดฟ้าโน่น หรูหราขนาดไหน มันน่าสลด

สังเวชขนาดไหน แม้แต่กุฏิผมนี้ ผมก็ยังอดละอายไม่ได้เหมือนกัน ทั้งๆ ที่ผมก็จำใจอยู่ ผมต้องทนละอายหน้าด้านเอาบ้าง เพราะเขาส่งเงินมาให้ทำโดยไม่บอกไว้ล่วงหน้าก่อน ละอายตัวเองที่ขอทานเขามากินประจำชีวิต แต่กุฏิหอปราสาทในแดนสวรรค์สู้ไม่ได้ ทั้งๆ ที่เขาผู้ให้ทานอยู่กระต๊อบหลังเท่ากำปั้นนี่ ที่ถูกที่เหมาะสมกับพระผู้เห็นภัยเป็นนิสัย ที่พักที่อยู่ อยู่ที่ไหนอยู่เถอะ พอหลวมตัวนอนได้นั่งได้แล้วอยู่ไปเถอะ แต่เรื่องการทำความพากเพียรนั้น ขอให้มีความหนักแน่นมั่นคง มีความขยันหมั่นเพียรบึกบึน

อย่าให้เสียเวลาเพราะงานใดๆ มาเป็นอุปสรรคได้ เพราะงานนอกนั้นส่วนมากมันเป็นงานทำลายงานจิตตภาวนาเพื่อฆ่ากิเลสทำลายกิเลส ซึ่งเป็นงานใหญ่โตประจำตัวประจำใจของพระผู้มุ่งต่อแดนหลุดพ้น ไม่เยื่อใยในการกลับมาเกิดมาตายเพื่อแบกหามกองทุกข์น้อยใหญ่ในภพชาตินั้นๆ อีกต่อไป ภัยใดไม่เท่าภัยที่กิเลสครอบหัวใจ บังคับถูไถให้เป็นไปได้ทุกอย่างที่ธรรมไม่พึงประสงค์ ทุกข์ใดไม่เท่าทุกข์ของคนมีกิเลสกดคอไม่สู้กับกิเลสคราวบวชนี้ จะสู้เวลาตายแล้วได้หรือ ความเป็นอยู่ของชีวิต ธาตุขันธ์นั้นพออดพอทนได้ แต่ขออย่าทนให้กิเลสกดคอต่อไป เป็นความไม่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับพระลูกศิษย์ตถาคต

อะไรๆ จะพอเป็นพอไปหรือขาดแคลนขนาดไหน ขอให้เล็งพระตถาคตเป็นสรณะอยู่เสมอ อย่าให้สิ่งไม่จำเป็นสำหรับพระหรูหรามากเกินเหตุเกินผล เช่น สร้างอะไรก็สร้างเสียจนแข่งโลกแข่งสงสารเขา จนกลายเป็นบ้าชื่อเสียงเกียรติยศแบบลมๆ แล้งๆ แต่ธรรมหากรอกใจพอฟื้นจากสลบไสลบ้างไม่สนใจสร้างกัน โลกเขาอยู่บ้านหลังเล็กๆ เพียงไอจามก็จะล้ม อยู่กระท่อมห้อมหอ ได้อะไรมาก็อุตส่าห์แย่งปากแย่งท้อง แย่งลูกหลานมาทำบุญให้ทานกับพระ แต่พระอยู่ตึกอยู่ร้านกี่ชั้น หรูหราโอ่อ่ายิ่งกว่าพระมาจากแดนสวรรค์ เหมือนไม่ใช่คนที่เคยอยู่บ้านกับพ่อ-แม่หลังเล็กๆ มาก่อนไปบวชเป็นพระเลย ทั้งไม่ทราบว่ามีอะไรเป็นเครื่องประดับประดาตกแต่งแข่งกับโลกเขา มันน่าละอายโลกเขายิ่งกว่าลูกสะใภ้ละอายย่าขณะจาม เผลอผายลมทางทวารล่างหลุดออกอย่างแรงแทบสลบไป ทั้งๆ ที่ศีรษะโล้นๆ ไม่ได้คิดถึงศีรษะตนบ้างเลย มิใช่มันด้านเกินไปแล้วหรือพวกเราน่ะ นั่นไม่ใช่หลักของศาสนาที่สอนให้นักบวชแก้กิเลสเพราะความ

เห็นภัยในสิ่งประโลมโลกรกรุงรังแก่ศาสนาและหัวใจพระเรา จึงขออย่าพากันคิดกันทำ จงทำความรู้สึกตัวไว้เสมอ นี้ไม่ใช่หลักธรรมเพื่อแก้กิเลสให้เห็นประจักษ์ใจ แต่เป็นเครื่องส่งเสริมให้พระลืมตัวเมามัวมั่วสุมกับเรื่องของกิเลส ซึ่งไม่ใช่เรื่องของพระ

หลักธรรมของพระแท้อันดับหนึ่ง **รุกฺขมูลเสนาสนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา. ตตฺถ เต ยาวชีวํ อุสฺสาโห กรณีโย** บรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาแล้ว ให้เธอทั้งหลายเที่ยวอยู่ตามรุกขมูล ร่มไม้ ชายป่าชายเขา ตามถ้ำ เงื้อมผา ที่แจ้ง ลอมฟาง อันเป็นสถานที่เหมาะสมแก่การฆ่ากิเลสทำลายกิเลสให้สิ้นซากไปจากใจเถิด จงอุตส่าห์พยายามทำอย่างนี้จนตลอดชีวิตนะ นอกนั้นเป็นสิ่งเหลือเฟือ ดังที่ว่า **อติเรกลาโภ** เป็นต้น เป็นสิ่งนอกจากความจำเป็นอันดับแรก

งานที่ทรงให้ทำก็ **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ ตโจ ทนฺตา นขา โลมา เกสา** นอกจากนั้นก็ว่าไปถึงอาการ ๓๒ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ปอด พังผืด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ซึ่งมีอยู่กับตัวเรา ท่านทั้งหลายจงพยายามคลี่คลายสิ่งเหล่านี้ให้เห็นแจ้งชัดเจนตามหลักความจริงที่มันมีอยู่เป็นอยู่ด้วยปัญญา ท่านทั้งหลายเมื่อได้ทำงานนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยสติปัญญาอันเต็มภูมิของวีรบุรุษแล้ว ความหลุดพ้นจากทุกข์อันเป็นสมบัติมหาศาลนั้นจะเป็นของท่านทั้งหลายเอง นั่นฟังซิ มันห่างไกลกันไหมกับพวกเราที่ชอบสะดวกสบายกับของเศษๆ เดนๆ ที่ท่านสอนให้ละให้ทิ้งด้วยธรรมทุกบททุกบาททุกปิฎกน่ะ

พวกเรานี่มันเป็นคู่แข่งศาสนธรรมเสียเอง อะไรที่ธรรมตำหนิ มันกลับหรูหราไปหมด ประชาชนญาติโยมสู้ไม่ได้ ของดิบของดีเขาเอามาทำบุญให้ทาน เขากินอะไรใช้อะไรก็พอทำเนา ขอให้ได้ของดีมาทำบุญให้ทานพระก็เป็นที่พอใจตามนิสัยของนักแสวงบุญ แต่พระเรากลับเป็นนักหรูหรา กุฏิก็อยู่ดีๆ เครื่องใช้ไม้สอยก็มีแต่ของดิบของดี นอกจากนั้นยังมีวิทยุ ยังมีเทวทัตโทรทัศน์ และยังมีรถยนต์กลไกแถมเข้าไปอีก ดูตามหลักธรรมวินัยของพระเราแล้วน่าสลดสังเวชเหลือประมาณ ทำไมพากันคิดฆ่าพระพุทธเจ้าแบบสดๆ ร้อนๆ ได้ลงคอด้วยความโอ่อ่าท่าใหญ่ของพระ อันเป็นความดื้อด้านไม่ยอมรู้สึกตัวเลย มันน่าละอายที่สุด

ทุกท่านขอให้คำนึงเรื่องเหล่านี้ให้มาก ถ้าเราบวชเพื่ออุทิศต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จริงๆ มิใช่บวชมาเพื่อเป็นคู่กรรมคู่เวรต่อศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า ขอให้คำนึงถึงอรรถถึงธรรมถึงการดำเนินของพระพุทธเจ้ายิ่งกว่าเรื่องใดๆ สมัยใดก็ตามไม่มีเยี่ยมยิ่งกว่าพุทธสมัย ธรรมสมัย สังฆสมัย ที่พาดำเนินมา อันนี้เป็นหลักใหญ่โตมาก ให้ท่านทั้งหลายจงประพฤติปฏิบัติตามหลักพุทธสมัยเถิด ผลอันชุ่มเย็นพึงใจจะเป็นที่ยอมรับกับหลักแห่ง **สวากขาตธรรม นิยยานิกธรรม** ไม่มีทางสงสัย

นี่ก็ได้ปฏิบัติมาพอสมควร เป็นผู้น้อยผมก็เคยได้เป็น ไปศึกษาอบรมกับครูบา-อาจารย์ เฉพาะอย่างยิ่งท่านอาจารย์มั่น ฟังจริงๆ ฟังท่านพูด ท่านจะพูดทีเล่นทีจริงเป็นธรรมดาของลูกศิษย์กับอาจารย์ เราจะไม่มีฟังเล่น จะมีแต่ฟังจริงอย่างฝังใจตลอดมา มีความเคารพรัก ความเลื่อมใส ความกลัวท่านมากที่สุด ยึดเอาทุกแง่ทุกมุมที่จะพึงประพฤติปฏิบัติได้ ได้มาสั่งสอนลูกศิษย์ลูกหานี้ก็เพราะอำนาจครูบาอาจารย์ที่ท่านให้การสั่งสอนมา

เพราะฉะนั้นการปฏิบัติในวัดของเรานี้ แม้จะผิดแผกแตกต่างกับวัดทั้งหลายบ้าง ผมก็แน่ใจตามหลักเหตุผลและหลักธรรมวินัย จึงไม่สะทกสะท้าน ผมไม่ได้คิดว่าเป็นการทำผิด เพราะมีแบบมีฉบับที่ได้รับมาจากศาสนธรรม และจากครูบาอาจารย์ทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นแบบฉบับมาดั้งเดิมอยู่แล้ว จึงได้พาหมู่เพื่อนดำเนินเรื่อยมาอย่างนี้ ผิดถูกประการใดจะต้องพูดกันตามหลักเหตุผล ความเกรงอกเกรงใจกันนั้นเป็นเรื่องของโลกเป็นเรื่องของบุคคล ไม่ใช่เรื่องของธรรมของวินัยอันเป็นหลักดำเนินตายตัวด้วยกัน การพูดกันโดยอรรถโดยธรรมเพื่อให้เป็นที่เข้าใจและปฏิบัติถูกนั้นเป็นธรรมแท้ เพราะฉะนั้น คำว่า ลูบหน้าปะจมูก จึงไม่มีในธรรมทั้งหลายของผู้มุ่งต่อธรรมด้วยกัน

การแสดงธรรมก็เห็นสมควรขอยุติเพียงแค่นี้

ความอยากเป็นมรรคก็มี

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒

ที่นี่ก็ทราบแล้วว่าวัดป่า มีการบำเพ็ญทางจิตตภาวนาโดยถ่ายเดียวเท่านั้น การดำเนินทางด้านจิตตภาวนาต้องอาศัยกายวิเวก เป็นอุปกรณ์แก่จิตวิเวก ความสงัดกายไม่พลุกพล่านวุ่นวายด้วยหมู่คณะและประชาชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องบ่อยๆ จิตวิเวก เมื่อกายได้รับความสะดวกในการบำเพ็ญแล้ว จิตก็เป็นไปเพื่อความสงบสงัดด้วยจิตวิเวก แล้วก็เป็นอุปกรณ์ให้ถึงอุปธิวิเวก ความสงัดจากกิเลสอันเป็นธรรมสูงสุดตามแนวทางของพระพุทธเจ้าที่ทรงดำเนินและประจักษ์พระทัยมาแล้ว ผู้ต้องการผลดังพระพุทธเจ้า ดังพระสาวกท่าน ก็ต้องดำเนินตามแนวแถวทางที่ท่านดำเนินมาแล้วอย่างไร ถ้าหลบหลีกปลีกตัวออกจากร่องรอยแห่งการดำเนินของท่าน ก็เท่ากับการหลบหลีกปลีกตัวออกจากผลที่จะพึงได้พึงถึงอย่างท่าน

ต้องคิดเสมอผู้ปฏิบัติ มีหลักเหตุผลเป็นเครื่องรักษาตนเป็นเครื่องบำเพ็ญ เพราะเหตุผลเป็นสิ่งสำคัญมาก เนื่องจากเหตุผลนั้นรวมเข้ากันแล้วเป็นหลักธรรม ผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ อย่าปล่อยให้ความอยากเข้าไปเป็นหัวหน้าชักจูงหรือลากถูไป ความอยากของสามัญชนนั้นร้อยทั้งร้อยมักเป็นกิเลสเสมอ ส่วนความอยากที่เป็นไปด้วยเหตุผลนั้นเป็นมรรค เช่น อยากทำบุญให้ทาน อยากรักษาศีล อยากทำสมาธิภาวนา อยากพ้นทุกข์ เหล่านี้จัดเป็นมรรค มุมานะเพื่อรบกับกิเลสหรือต่อสู้กับกิเลส

โกรธเคียดแค้นกับกิเลส เหล่านี้จัดเป็นมรรค เราเคยมีในลักษณะนี้มาแล้วเหมือนกัน นี่ก็เรียกว่าเป็นทางมรรค เป็นความคิดที่ถูก เพราะเป็นเครื่องหนุนให้มีกำลังใจเพื่อต่อสู้กับกิเลสจนได้ชัยชนะ ถ้าไม่มีกำลังใจ ไม่มีการมุมานะ การปฏิบัติก็ไม่มีกำลังและไม่สำเร็จประโยชน์เท่าที่ควร

ความมุ่งมั่นและความมุมานะจึงเป็นสิ่งสำคัญ สุดท้ายก็ไม่พ้นจากอิทธิบาททั้งสี่ไปได้ เราพูดแยกเป็นแขนงๆ ไปเฉยๆ ลงท้ายก็อิทธิบาททั้งสี่นั่นแล คือธรรมที่สอนให้มุมานะเพื่อต่อสู้กับกิเลสทุกด้าน

ฉันทะ ความพอใจ พอใจกับอะไร เช่น พอใจกับมรรคผลนิพพาน ความมุ่งมั่นก็เป็นไปตามกับความพอใจนั้น ถ้าไม่ไป **วิริยะ** จะไปไหน เรื่องความพากเพียรก็ต้องเป็นไปตามกัน

จิตตะ ท่านว่าให้เอาใจฝักใฝ่ นั่นหมายถึงจิตใจมีความผูกพันอยู่กับหน้าที่การงานของตนที่จะเป็นไปเพื่อความสมหวังนั่นเอง

วิมังสา ได้แก่ องค์ปัญญา คือความรอบคอบในงานของตน ได้แก่การประกอบความพากเพียรทั้งภายนอกภายใน

อิทธิบาททั้งสี่ก็รวมลงที่นั่น ผู้ปฏิบัติจึงต้องเล็งทางดำเนินที่พระพุทธเจ้าพาสาวกดำเนินอย่างไร หรือพระองค์เองทรงดำเนินอย่างไร แม้ทรงสั่งสอนสาวกก็ทรงสั่งสอนแบบเดียวกับที่พระองค์ทรงดำเนินและได้ผลมาแล้วนั้น ไม่มีธรรมะอื่นที่พระพุทธเจ้าจะพอลดหย่อนผ่อนผันเพื่อเป็นความสะดวกสบายแก่สัตว์โลกแล้วได้รับผลเป็นที่พึงพอใจ นอกจากหลักธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้แล้วนี้เท่านั้น เพราะเป็นธรรมที่ทรงรับรองในทางเหตุว่าถูกต้อง และในทางผลว่าต้องได้รับตามกำลังแห่งเหตุไม่สงสัย เมื่อเหตุก็ทรงบำเพ็ญมาแล้ว ผลก็ทรงได้รับมาแล้วอย่างนั้น จึงต้องนำวิธีการเหล่านี้มาสั่งสอนสัตว์โลกนับตั้งแต่สาวกลงมาโดยลำดับ จะปลีกแวะจากนี้ไม่ถูกทางแห่งสวากขาตธรรม

ผู้ปฏิบัติจงพยายามให้มีงานน้อยที่สุด งานอย่างอื่น เช่น งานที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่อาศัย เช่น ทำโน้นทำนี้ก็พยายามให้มีน้อยมาก หากมีความจำเป็นแล้วก็ทำ แต่

แล้วให้ทำความเข้าใจไว้เสมอ ไม่เผลอตัวเพลินไปกันการงานทั้งหลาย โดยถือว่าเป็นความสะดวกสบายเป็นเครื่องแก้รำคาญ จนกลายเป็นนิสัยใฝ่ใจกับงานภายนอกที่ไม่จำเป็น นี่คือความคิดผิด การห่างเหินจากความเพียรไปในกิจการภายนอกนั้น จะเป็นการแก้รำคาญได้อย่างไร ความรำคาญเป็นเรื่องของกิเลส การแก้ความรำคาญต้องชำระจิตใจ ต้องบังคับบัญชาจิตใจที่กิเลสมันพาให้อยากทำอะไร พาให้อยากไปไหน นั่นต้องหักห้ามกันจึงเป็นทางถอดถอนกิเลส เป็นการแก้กิเลสตัวพาให้รำคาญไม่มีสิ้นสุด

ผู้ที่ท่านดำเนินได้รับผลมาแล้วท่านดำเนินกันอย่างนั้น เฉพาะครั้งพุทธกาลแล้วรู้สึกว่างานจิตตภาวนาเป็นงานหลักแหล่งของสมณะของใจจริงๆ เป็นแก่นของพระศาสนาจริงๆ ไม่มีงานอื่นใดเข้ามาวุ่นวายทับถมโจมตีกันให้ยุ่งเหมือนอย่างสมัยปัจจุบัน งานชิ้นไหนก็เป็นงานเพื่อถอดถอนกิเลสทั้งนั้น ครั้งพุทธกาลท่านดำเนินกันอย่างนั้น ความคิดความนึกปรุงแต่งในเรื่องอะไรต้องอยู่ในความระมัดระวัง อยู่ในความมีสติมีปัญญาเครื่องไตร่ตรองเสมอ ไม่ได้คิดไปตามยถากรรมอันเป็นเรื่องของกิเลสฉุดลากพาให้คิดให้ปรุงไป การพูดการกระทำทุกสิ่งต้องใช้ความพินิจพิจารณาอยู่เสมอ จึงชื่อว่าเป็นผู้มีสติ เป็นผู้ระวังรักษาตน เป็นผู้บำรุงรักษาใจให้เจริญในธรรมทั้งหลาย ไม่ใช่ปรนปรือใจด้วยปุ๋ยบำรุงกิเลสดังพวกเราชาวพุทธเห่อกัน

ใจเมื่อได้รับการบำรุงรักษาด้วยดีโดยอรรถโดยธรรม เฉพาะอย่างยิ่งด้วยสติปัญญานั่นแลหนีไม่พ้น จิตย่อมจะได้รับความเยือกเย็นมีความสงบสุขขึ้นไปโดยลำดับ การทุกข์ยากลำบากด้วยการประกอบความเพียรนั้นอย่าถือเป็นอุปสรรค อย่าถือเป็นข้อหนักใจสำหรับผู้ต้องการจะถอดถอนกิเลส ซึ่งเป็นภัยอันสำคัญอยู่ภายในใจให้หมดสิ้นไปโดยลำดับ ต้องถือความเพียรเป็นสำคัญกว่า เรื่องที่ว่าหนักใจสู้ไม่ไหวไปไม่รอด จอดอยู่แค่กระทะแค่เขียงสับยำหั่นหอมกระเทียมของกิเลส เพราะเคยถูกมันดัดสันดานมาพอแล้ว นักปราชญ์ท่านเดินอย่างนั้น

ดังที่เคยได้พูดให้ฟังหลายครั้งหลายหนแล้วว่า สาวกท่านประกอบความพากเพียรได้รับความทุกข์ความลำบากมีจำนวนมากทีเดียว ก่อนที่จะได้บรรลุธรรมเป็นขั้นๆ จนถึงขั้นธรรมอันสุดยอด ไม่ใช่ท่านผู้ล้างมือเปิบด้วยการถือความลำบากลำบน

ในการประกอบความเพียรว่าเป็นอุปสรรค แล้วท้อถอยด้อยความพากเพียรไปเสีย ดังนั้นหาไม่ เมื่อเรานำสิ่งเหล่านี้เข้าไปเป็นเครื่องสนับสนุน ก็แสดงว่าเป็นการทำลายตัวเอง และเป็นการทำลายวงศ์สกุลของพระศาสนาซึ่งท่านพาดำเนินมา ท่านสำเร็จมรรคผลนิพพานด้วยความพากเพียร ท่านสำเร็จมรรคผลนิพพานด้วยความอุตส่าห์พยายามด้วยความหนักก็เอาเบาก็สู้ ขึ้นชื่อว่าเป็นความเพียรที่ชอบธรรมแล้วไม่ถอยหลัง แบบนั่งคอยนอนคอยมรรคผลนิพพานให้ลอยมาสวมใส่ให้เองโดยไม่ต้องทำอะไรให้ลำบากอันเป็นวิสัยของคนสิ้นท่าบัดซบชอบและปรารถนากัน

นี่คือทางเดินของปราชญ์ท่านที่เดินมาแล้ว ไม่มีทางอื่นให้เลือกเดินได้ หากว่ามีทางอื่นให้เป็นที่สะดวกสบายในการดำเนินของสัตว์โลกแล้ว ใครจะฉลาดเหนือพระพุทธเจ้าไม่มี จะทรงแยกแยะให้สัตว์โลกทั้งหลายได้รับความสะดวกสบายด้วยกันโดยไม่ต้องได้รับความลำบากเหมือนพระองค์ เหมือนสาวกทั้งหลายที่พระองค์พาดำเนินมาแล้วนั้นเลย จะต้องแยกแยะหาความสะดวกให้ มันคดมันโค้งก็พยายามหาทางลัดให้ มันลำบากลำบนขรุขระในวิธีการเดินก็หาความสะดวกให้โดยลำดับๆ จนถึงขนาดเอาหมอนมัดติดคอให้เลย พระองค์ก็จะทำให้ไม่ต้องลำบาก ล้มที่ไหนก็เป็นหมอนและหลับที่นั่น เป็นมรรคผลนิพพานที่นั่น ไม่ต้องประกอบความพากเพียรให้ลำบากลำบนอะไรเลย เรียกว่าธรรมสะดวกศาสนาสบาย เอ๊า ตถาคตได้พิจารณาค้นคว้าหมดแล้ว เห็นธรรมสะดวกอย่างยิ่งแล้ว จึงได้นำมาสอนท่านทั้งหลายว่า เอ๊า นอนมันเลยถ้าอยากนอน มรรคผลรออยู่แล้ว พระองค์จะต้องแสดงอย่างนี้ไม่ให้ขัดใจสัตว์โลกผู้ชอบธรรมสะดวกสบาย

แต่นี่ไม่มีทางใดนอกจากมัชฌิมาที่ทรงแสดงไว้แล้วนี้ว่าเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งแล้ว จะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ เพราะกิเลสทุกประเภทไม่เคยเปลี่ยนแปลงตัวเองเป็นอย่างอื่น พอที่จะเปลี่ยนแปลงมัชฌิมาธรรมให้เป็นไปตามนั้นได้เลย ด้วยเหตุนี้เมื่อกิเลสแสดงตัวแสดงอาการออกมาอย่างไร มัชฌิมาใดที่เหมาะสมกับกิเลสประเภทใด ซึ่งจะปราบปรามมันให้อยู่ในเงื้อมมือของมัชฌิมาขั้นนั้นๆ จำต้องทุ่มเทมัชฌิมาขั้นนั้นๆ ลงไปให้เหมาะสมกับกิเลสประเภทนั้นๆ จนบรรลัยไปจากใจ

โดยไม่ต้องลดละท้อถอย เรื่องเป็นอย่างนี้ ขอให้พากันเข้าใจเอาไว้และให้ทำความเข้าใจกับตนอย่างซึ้ง อย่าสักแต่ว่าฟังเฉยๆ แล้วไม่แน่ใจ หาความแน่นอนในใจไม่ได้ แบบหลักปักขี้ควายคอยแต่จะล้ม นั้นไม่ใช่ผู้ดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ จะเกิดความท้อถอยอ่อนแอและล้มเหลวไปในวันหนึ่งแน่นอน

อย่าเอาเรื่องอดีตในการประกอบความพากเพียรที่ได้รับความทุกข์ความลำบากเข้ามาเป็นอุปสรรคต่อการบำเพ็ญในปัจจุบัน ซึ่งจะทำให้เกิดความท้อใจอ่อนแอไปได้ ให้มุ่งมั่นต่อสู้กับกิเลสที่ยังเหลืออยู่มากน้อยร่ำไป สมมุติว่าจิตใจมีความฟุ้งซ่านก็แสดงว่า นี่กิเลสกำลังแสดงลวดลายท้าทายเราเต็มที่ ฉุดลากเราจนถลอกปอกเปิกและจะตายทั้งเป็นอยู่แล้วเวลานี้ ถ้าเราไม่ช่วยตัวเองด้วยความพากเพียร ความอดความทนเราจะช่วยตนด้วยวิธีใด พระพุทธเจ้าท่านทรงสอนไว้อย่างไรบ้าง จงรีบหาศาตราธรรมาวุธนั้นเข้ามาต่อสู้แก้ไขทันที ไม่นอนใจให้มันกล่อมได้ นี่ชื่อว่าเป็นอุบายที่ถูกต้อง อย่านำเอาเรื่องอดีตหรืออนาคตซึ่งเป็นความลำบากผ่านมาแล้วมาเป็นอุปสรรค เช่นเคยทำมาแล้วได้รับความลำบากอย่างนั้นๆ ไม่เห็นได้อะไร และอนาคตเราก็จะต้องลำบากลำบนอย่างนี้ไป ล้วนแต่สร้างขวากหนามไว้สำหรับกั้นทางเดินของตน จะไปไหนก็ไปไม่รอด ต้องจอดจมอยู่ในปัจจุบันนั้นแบบจมปลัก ท่านเรียกว่า จมปลัก หาทางไปไม่ได้ นี่ไม่ใช่ทางนักปราชญ์ และไม่ใช่ทางของผู้ปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง จงพากันระวังอย่าให้เกิดขึ้นได้จะเป็นภัยแก่ตน

ทางนักปราชญ์ท่านยึดธรรม **วิริเยน ทุกฺขมจฺเจติ** การหลุดพ้นจากทุกข์นั้น ต้องหลุดพ้นด้วยความเพียรเป็นหลักสำคัญ นี่เป็นธรรมยืนยง จงตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติ อย่าไปคำนึงในเรื่องมรรคผลนิพพานว่าอยู่ที่ไหนมันเสียเวลา และดีไม่ดีสร้างความวุ่นวายส่ายแส่ ความสงสัยสนเท่ห์ต่างๆ ให้แก่จิตใจของตนซึ่งไม่เป็นประโยชน์อะไร นอกจากเป็นการทำลายความมุ่งหวังมรรคผลนิพพานที่ตนจะพึงได้พึงถึงให้ด้อยลงไปจนก้าวไม่ออก

ความคิดใดที่จะเป็นข้าศึกต่อมรรคผลนิพพาน ให้พึงทราบว่าความคิดนั้นเป็นเรื่องของกิเลส เพราะกิเลสต้องมีแง่งอนมาก มีเล่ห์เหลี่ยมมาก แหลมคมมากอยู่เสมอ

ไม่มีสิ่งใดในโลกทั้งสามนี้จะเหนือกิเลสไปได้นอกจากธรรมเท่านั้น ฟังซิ เรื่องความแง่งอนเรื่องความมีเล่ห์เหลี่ยมอันแหลมคมสลับซับซ้อน จนกระทั่งเราผู้ตั้งหน้าฆ่ากิเลสตัวกำลังกดหัวอยู่ก็เคลิ้มหลับไปตามมันโดยไม่รู้สึกตัว และไม่เห็นโทษของมันว่ากิเลสเคยให้โทษแก่เรามามากและนานเพียงไร แม้บัดนี้ก็ให้โทษแก่เราในปัจจุบันจิตและยังจะให้โทษแก่เราต่อไปอีกไม่มีเวลาสิ้นสุด เหล่านี้ไม่มีความระลึกรู้ได้เลย เพราะความแหลมคม เพราะความกล่อมอันสนิท เพลงของกิเลสนี้ไพเราะเพราะพริ้งมากทีเดียว ใครฟังแล้วต้องติดใจและหลับจมไปด้วยกิเลส

นี่พูดถึงเรื่องอำนาจความฉลาดแหลมคมของกิเลส ในสามโลกธาตุนี้เป็นบริษัทบริวารของกิเลสทั้งนั้นนอกจากธรรมะ มีธรรมะเท่านั้นมีอานุภาพมากเหนือสิ่งเลวร้ายทั้งหลายคือกิเลสทุกประเภท ซึ่งจะสามารถนำมาระงับดับกันได้ด้วยมัชฌิมาปฏิปทาที่พระองค์ท่านประทานไว้แล้วโดยสมบูรณ์ ให้ยึดเอาหลักนี้เป็นเครื่องปกครองตนและเป็นเครื่องปราบปรามกิเลสให้สิ้นซากไปจากใจ อย่าเสียดาย ไม่มีกิเลสตัวใดที่น่าเสียดาย เพราะพาให้เกิดให้ตายเวียนว่ายในกองทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้น

ผู้ดำเนินจะได้เห็นความสว่างกระจ่างแจ้ง เห็นความเบาอกเบาใจของตนไปโดยลำดับด้วยความพากเพียรหนักบ้างเบาบ้างไปตามจังหวะในเชิงรบ ถ้าไม่มีความพากเพียร จะเอาแต่ความสะดวกเข้าว่า นั้นก็เป็นเชิงของกิเลสต่อยเอาๆ เท่ากับการเพิ่มพูนกิเลสให้มากขึ้น สุดท้ายเลยก้าวไม่ออก เดินจงกรมก็ก้าวขาไม่ออก จะกำหนดจิตตภาวนาก็เหมือนอกจะแตกคับแน่นในทรวงอก จะทำอะไรก็ทำไม่ได้ มีแต่กิเลสหนีบเอาบังคับเอา บีบบี้สีไฟเอาเสียจนแหลกหาทางเดินไม่ได้ ตายจมอยู่ในวัฏสงสารไม่รู้กี่กัปกี่กัลป์หาประมาณไม่ได้เลย นั่นเป็นของดีแล้วหรือ เราควรนำมาพินิจพิจารณาด้วยดี

ทุกข์ก็ช่างเถอะ ในโลกนี้ไม่มีใครได้เปรียบเสียเปรียบ ขึ้นชื่อว่าความทุกข์แล้วไม่ว่าจะเป็นเศรษฐี กฎุมพี มีเงินสักกี่หมื่นกี่แสนล้านก็ตาม ไม่ว่าใครจะมีความรู้ความเฉลียวฉลาดเรียนจบปริญญาไหนมาก็ตาม ไม่ว่าคนโง่คนฉลาด คนมีฐานะและคนจนขึ้นชื่อว่าได้ก้าวเขามาติดคุกในเรือนจำทั้งสามชั้นนี้แล้ว คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก

จะต้องอยู่ในความควบคุมของนายเหนือหัวคือกิเลส มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะตัณหา เป็นตัวการสำคัญ ไม่พ้นไปได้สักรายเดียว แล้วเราจะสงสัยที่ไหนว่าโลกนี้มีความสุขความสบายหายกังวลหม่นหมอง ไม่ต้องนั่งนอนกอดทุกข์กัน

ความทุกข์นั้นได้รับด้วยกันทุกคน ขึ้นชื่อว่าเป็นนักโทษแห่งความเกิดแก่เจ็บตาย กิเลสเป็นผู้รัดรึงตรึงใจไว้ทุกระยะ กิเลสเป็นผู้บังคับบัญชาบีบคั้นอยู่ตลอดเวลาภายในใจ แล้วรายไหนจะไม่มีทุกข์ในโลกนี้ เราสงสัยทุกข์กับผู้ใดว่าไม่มี มีแต่ผู้แบกกองทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น แบกกองทุกข์โดยปกติของขันธ์ แบกทุกข์ด้วยการวิ่งเต้นขวนขวาย ด้วยการเจ็บไข้ได้ป่วย แล้วยังแบกกองทุกข์เรื่องเกี่ยวกับความวุ่นวาย ความกระทบกระเทือนภายในใจมากน้อยยิ่งเป็นของสำคัญ ในโลกนี้มีแต่กองไฟเผาหัวใจอยู่ตลอดเวลาไม่ว่ารายไหนๆ เรายังสงสัยจุดใด ดอนใด เกาะใด ว่าจะเป็นที่มีความสุขความสำราญบานใจ ขึ้นชื่อว่ากิเลสเป็นผู้บีบบังคับในหัวใจอยู่แล้ว

เมื่อได้พิจารณาให้ชัดเจนอย่างนี้แล้ว ความเพียรจะหนักมากน้อยเพียงไรก็พอสู้พอฟัดพอเหวี่ยงกันทั้งนั้นแหละคนเรา เมื่อไม่ได้สงสัยว่าโลกนี้จะให้ความสุขอะไรบ้าง เพราะเต็มไปด้วยกองทุกข์ นอกจากเที่ยวกว้านเอาเครื่องหลอกๆ ลวงๆ มาประดับหน้าร้านเท่านั้น ภายในมีแต่ไฟไหม้แกลบ คือไหม้อย่างลึกลับอยู่ภายในหัวใจก็มี ไหม้แสดงออกมาอย่างเปิดเผยทางกิริยามารยาทผิวพรรณวรรณะก็มี แสดงความร้องห่มร้องไห้พิไรรำพันเสียอกเสียใจก็มี ที่สุมอยู่ภายในจิตใจแดงโร่ทั้งวันทั้งคืนนี่มีจำนวนมาก ไม่เว้นชาติชั้นวรรณะเลยที่ไฟกองนี้จะไม่สุมอยู่ภายในจิตใจได้ เพราะกิเลสก็คือไฟ เราสงสัยอะไรที่ตรงไหนบ้าง นอกจากเป็นทะเลไฟเพราะกิเลสไปตามๆ กันเท่านั้น

การประกอบความเพียรที่ว่าเป็นทุกข์นั้น เป็นทุกข์ด้วยความชอบธรรมเพื่อจะหนุนให้หลุดพ้น เพื่อจะถอดถอนตนออกจากไฟทั้งหลายที่กำลังไหม้รอบจิตใจอยู่เวลานี้ เรายังเห็นว่าเป็นทุกข์ในความเพียรอย่างนี้อยู่แล้วก็จะหาทางไปไม่ได้ ต้องตายจมกองนรกอเวจีในมนุษย์โลกนี้อยู่ตลอดกัปตลอดกัลป์ หากำหนดกฎเกณฑ์ไม่ได้ คือหาความแน่นอนในกำเนิดที่เกิดในภพชาตินั้นๆ ไม่ได้ ซึ่งล้วนแต่กองทุกข์ทั้งมวล

การประกอบความเพียรเพื่อจะถอนเชื้อไฟที่เผาลนภายในจิตใจ และเชื้อที่ชักจูงฉุดลากเราไปเกิดในภพน้อยภพใหญ่ในใจอันได้แก่กิเลสอวิชชานี้ เป็นสิ่งที่ควรใช้ความเพียรพยายามอย่างยิ่ง

หนักก็หนัก เบาก็ยอมรับ ทุกข์ขนาดไหนก็สู้กัน ขึ้นชื่อว่านักรบแล้วไม่มีถอยหลัง เพราะพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของเราไม่ได้พาให้ถอยหลัง สาวกทั้งหลายไม่ใช่ผู้ถอยหลัง ผู้ก้าวหน้าเดินเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ จนหลุดพ้นไปโดยถ่ายเดียว จึงได้ปล่อยวางความพากเพียรในแนวรบ แล้วเสวยวิมุตติสุขภายในใจทั้งที่ขันธ์ยังครองตัวอยู่ และเสวยวิมุตติสุขในพระนิพพาน เพราะความทุกข์เพียงเล็กน้อยทางความเพียรในอัตภาพเดียวหรือเพียงช่วงเวลาไม่กี่เดือนกี่ปี การประกอบความเพียรตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นจนได้ตรัสรู้หรือบรรลุธรรม บางองค์ก็นานเป็นปี บางองค์ก็รวดเร็ว บางองค์เพียงครู่เดียวก็มี ตามอำนาจวาสนาบารมีที่สร้างมามากน้อยต่างกัน นักปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้งแทงตลอดในธรรมทั้งหลาย จึงไม่ควรนำความช้าความเร็วของท่านที่ปฏิบัติและบรรลุธรรมไปแล้วมาเป็นอารมณ์ฝ่ายกีดขวางตัวเอง จะทำให้เสียกำลังใจและก้าวไม่ออก

นี่เราก็เกิดในท่ามกลางแห่งวาสนาบารมีอยู่แล้ว ดีเราก็ทราบได้อย่างชัดเจน ชั่วก็ทราบได้อย่างชัดเจน บุญบาปก็ทราบอยู่ประจักษ์ใจ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเราก็ได้ศึกษาเล่าเรียน ครูบาอาจารย์ทั้งหลายท่านก็แนะนำสั่งสอนวิธีการดำเนิน ทั้งเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องกิเลสตัณหาอาสวะ เรื่องอรรถเรื่องธรรม ให้เราฟังทุกแง่ทุกมุม ก็ควรจะซึ้งภายในใจด้วยความเชื่อความเลื่อมใสให้หนักลงไป เพื่อเป็นอุปกรณ์แก่ประโยคพยายามของเราจะได้ก้าวหน้า ก้าวเข้าสู่สันติธรรมคือความสงบโดยลำดับ จนถึงสันติธรรมอันราบคาบ ด้วยความตะเกียกตะกายของเราที่เดินตามครูคือพระพุทธเจ้าซึ่งสลบถึงสามครั้งก่อนจะได้เป็นศาสดาขึ้นมา เอานั่นละมาเป็นตัวอย่างมาเป็นแบบเป็นฉบับ อย่าหาเอาคนขี้เกียจขี้คร้านอ่อนแอมาเป็นแบบฉบับ จะกลายเป็นคนหมดคุณค่าหมดราคา หาทางก้าวเดินไม่ได้ เป็นโมฆภิกษุ อยู่ไปกินไปหาความหมายไม่ได้ภายในจิตใจ ทั้งๆ ที่ธรรมะมีความหมายเต็มตัวภายในใจของผู้ปฏิบัติอย่างเอาจริง

เอาจัง เอ๊า จงพากันตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติแบบตายเอาดาบหน้า อย่าถอยหลัง ให้กิเลสหัวเราะเยาะ จะทนอายไปตลอดกัปกัลป์ไม่มีวันสร่างซา

การพิจารณา ท่านผู้ใดถนัดในอาการใดในเบื้องต้นแห่งการพิจารณาหรือการสมถกรรมฐานจะมีความสะดวกเหมาะสมกับจริตของตนในธรรมบทใด ซึ่งได้เคยอธิบายให้ฟังแล้ว พึงยึดเป็นหลักเป็นเกณฑ์ เช่น พิจารณา เกสา กำหนดเกสาก็ **เกสา โลมา นขา ทฺนตา ตโจ** กำหนดบทนั้นๆ ให้จริงจัง อย่าปล่อยใจให้เถลไถลไปที่อื่น ถึงวาระที่จะบริกรรมก็บริกรรม ถ้าเป็นความถนัดในการบริกรรมก็บริกรรม หรือถนัดในระยะต่อไปเป็นความดูดดื่มที่จะต้องพิจารณาตามเรื่องของ **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** จนกระทั่งถึงอาการ ๓๒ ให้ตลอดทั่วถึง ซึ่งมีอยู่ภายในร่างกายเรานี้ก็พิจารณาให้มีสติติดแนบไปทุกระยะทุกประโยคแห่งความเพียรพยายาม กิเลสจะไม่เข้ามาแทรกแซง กิเลสจะไม่เข้ามาฉุดลาก ถ้าสติยังกำกับอยู่กับความรู้คือใจนั้นเมื่อไร ใจจะมีความปลอดภัย และใจจะทำงานตามหน้าที่ ปัญญาเป็นผู้สอดส่องตรองดูความจริงที่มีอยู่ในร่างกายนี้ ที่ท่านว่าสัจธรรม

เวลาทำใจให้มีความสงบก็ตั้งหน้าตั้งตาทำ ให้มีสติอยู่นั้น เรื่องของโลกทั้งมวลมันเป็นไปจากจิตเราดวงเดียวนี่แหละ เป็นตัวโลกเป็นตัวก่อเรื่องก่อราวทั้งหลาย ถ้าความรู้มารวมตัวเสียอย่างเดียว โลกนี้ก็เหมือนไม่มี เพราะไม่มีผู้ไปปรุงไปแต่งไปหลอกไปหลอนให้ความหมายอย่างนั้นอย่างนี้ ดีชั่วสวยงามหรือกว้างแคบสูงต่ำประการใด ออกจากจิตดวงเดียวนี้เท่านั้น เป็นผู้ไปวาดภาพหลอกตนอยู่ทั้งวันทั้งคืน ยืนเดินนั่งนอน

ในการปฏิบัติ ถ้าได้จดจ่อเข้าไปที่จิตจริงๆ จะเห็นเรื่องราวของจิตที่แสดงตัวอยู่ตลอดเวลา เกี่ยวกับเรื่องดินฟ้าอากาศ ต้นไม้ ภูเขา บุรุษหญิงชาย เรื่องโลกสงสารมากน้อย มีแต่เรื่องของจิตเป็นผู้ปรุงผู้แต่งแล้วก็ตื่นเงาตัวเอง เพลินไปตามเงา เศร้าโศกไปตามเงาของตัวอยู่ตลอดเวลา นี่ขันธ์มันหลอก ขันธ์อันนี้มาจากจิตที่ไม่บริสุทธิ์ คืออวิชชาเป็นต้นเหตุ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** มันหมุนกันออกมาเรื่อยๆ ให้ปรุงให้แต่ง ให้เกิดความสำคัญมั่นหมาย อยู่เฉยๆ อยู่โดดเดี่ยว มีแต่ความรู้ล้วนๆ มันอยู่ไม่ได้ เพราะ

กำลังของสติปัญญาไม่พอที่จะหักห้ามจิตไม่ให้ปรุงไม่ให้แต่ง ไม่สามารถที่จะกำจัดความคิดในแง่ต่างๆ ให้สิ้นไปจากใจ เหลือไว้แต่ความสงบราบคาบให้เห็นความจริงภายในจิตดวงเดียวคืออะไรได้

จิตดวงเดียวคือความรู้กับความอัศจรรย์อย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีอันใดเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นสองเลย จิตแท้เป็นอย่างนั้น ในขณะที่เราต้องการความสงบ เราก็ไม่พึงเกี่ยวข้องกับอะไร ให้ดูจุดที่จิตจะกระเพื่อมผลักดันออกมาให้คิดให้ปรุง มันบอกอยู่ชัดๆ ถ้ามีสติ เอ๊า จิตแสดงเป็นอะไรให้ถือนั้นเป็นอารมณ์ ถือนั้นเป็นจุดเป็นหมาย ถือนั้นเป็นเป้าหมาย กำหนดสติลงที่จุดนั้น จะว่าพุทโธก็ให้อยู่กับตรงนั้นให้ถี่ยิบเข้าไปดูซิมันเป็นอย่างไร แล้วมันจะมีเรื่องมีราวหลอกเจ้าของไหม

ถ้าลงสติได้กำกับจิตด้วยดีแล้ว จิตจะปรุงออกมาเป็นเรื่องหลอกเจ้าของไม่ได้ เรื่องต่างๆ ที่เคยผ่านๆ ไปแล้วกี่ปีกี่เดือนกี่เวล่ำเวลา มันมาสุมอยู่ภายในหัวใจ และหลอกเราตลอดเวลานั้น มันมาจากไหน เรื่องนั้นเป็นแล้วผ่านไปแล้วกี่ปีกี่เดือน มันหายไปหมดแล้ว แต่จิตดวงนี้มันไม่หาย อารมณ์อันนี้มันปรุงขึ้นมาอยู่เรื่อยๆ หลอกเจ้าของอยู่เรื่อยๆ เพลินอยู่กับตุ๊กตาเครื่องเล่นของเด็กภายในใจของตัวอยู่อย่างนั้น จงสังเกตดูให้ดีจะเห็นได้อย่างชัดเจน ไม่นอกเหนือไปจากที่กล่าวนี้เลย เพราะนี่ได้พูดตามเรื่องความจริงที่เป็นอย่างนั้นจริงๆ ได้พิจารณาอย่างนั้นมาแล้วไม่สงสัย

เอ๊า จะพิจารณา **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** ตลอดอาการ ๓๒ ก็ให้รู้ตั้งแต่อาการเหล่านี้เท่านั้น อย่าเอาความรู้นี้แยกไปปรุงไปแต่งให้มีภาพนั้นเรื่องนั้นเข้ามาแทรกจนกระทั่งกลบเกลื่อนหรือทำลายวัตถุที่เราพิจารณา หรืออารมณ์ที่เราพิจารณานี้สูญหายไปเสีย เหลือตั้งแต่กิเลสเครื่องยั่วยวนกวนใจ ภาวนาวันไหนก็ไม่ได้เรื่องได้ราวมีแต่เรื่องไม่ต้องการ เพราะกิเลสมีอำนาจมาก มันฉุดมันลากมันผลักมันดันออกไปได้อย่างง่ายดาย ถ้าเราไม่ฝึกหัดเอาจริงเอาจัง เอาความตั้งใจเข้าว่าอย่างมั่นเหมาะกันจริงๆ จะไม่เห็นเรื่องของตัวเอง แล้วก็จะตื่นเงาสำคัญมั่นหมายไปต่างๆ อยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้นเพื่อความแน่ใจ จงมีสติเป็นเครื่องกำกับรักษาให้ดี ให้เห็นผลในการปฏิบัติภาวนาของตน

ท่านว่าสมาธิๆ เป็นยังไง คือความมั่นคง ความแน่นหนา ความตั้งมั่นของใจ จิตสงบจิตก็มั่นเท่านั้นเอง ถ้าไม่สงบก็รวนเรเอนเอียงไปที่โน่นที่นี่ หาความเป็นตัวของตัวไม่ได้แม้แต่ขณะเดียว จิตมีความสงบ คำว่า **สงบ** ก็คือสงบความคิดความปรุงต่างๆ ซึ่งเคยยั่วยวนกวนใจมาแต่ก่อนนั้นแล เหลือแต่ความรู้อันสงบแน่วอยู่นั้น ใจก็สบาย ไม่มีอะไรรบกวน นั่นเรียกว่าจิตสงบ สงบหลายครั้งก็เป็นสมาธิ คือความแน่วแน่มั่นคงของใจขึ้นมาให้ได้ชมสมาธิสมบัติที่ตนขวนขวายได้มาเอง

วาระต่อไปจะพิจารณาให้เป็นปัญญา ก็พึงพิจารณาดังที่กล่าวมานี้ แยกแยะดูร่างกายส่วนต่างๆ ให้ดี จะเอาข้างนอกมาเป็นปฏิภาคเป็นอุคคหนิมิตก็ได้ ไม่ว่ารูปหญิงรูปชาย มันติดได้ทั้งนั้นแหละ ไม่ว่าข้างนอกข้างในติดได้ เป็นสมุทัยได้ เมื่อนำมาพิจารณาให้เป็นมรรค ให้เป็นทางเดิน ให้เป็นธรรม เป็นเครื่องแก้เครื่องถอดถอนกิเลสทำไมจะเป็นไม่ได้ พิจารณาแยกแยะออกเป็นเรื่อง **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ก็ได้ หรือจะพิจารณาเป็นอสุภะอสุภังก็ได้ ดูมันมีแต่เรื่อง **อสุภะอสุภัง อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** กองกันอยู่เต็มตัวสัตว์ตัวบุคคล ตัวเขาตัวเราไม่มีบกพร่องแม้แต่รายเดียว ทำไมจึงไม่เห็นของจริงมีอยู่เต็มตัวเต็มใจ นั่นคือความจริง ใจเรามันปีนเกลียวกับธรรมอยู่ร่ำไป มันถึงได้เหยียบย่ำแต่ขวากแต่หนามคือกิเลสตัณหายอกหัวใจอยู่ทั้งวันทั้งคืน ยืน เดิน นั่ง นอน หาความสงบสบายไม่ได้ ก็เพราะจิตใจปีนเกลียวกับความจริงคือธรรม

จงพิจารณาให้เห็นตามที่ท่านสอนไว้ตั้งแต่ **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** ซึ่งบอกชัดๆ อยู่แล้ว ถลกหนังออกมาดูซิเป็นยังไง คนทั้งคนดูได้ไหม มันมีหญิงมีชายที่ไหน เมื่อถลกหนังออกมาแล้ว ความสวยความงามปรากฏอยู่ที่ไหน ก็มีแต่หนังบางๆ หลอกอยู่ข้างนอกเท่านั้นเอง ก็ทราบแล้วว่าหนัง ดูให้ซึ้งซิ เมื่อถลกหนังออกแล้วเป็นอย่างไร สวยงามไหม เอ๊า ดูทั้งหนังด้วย ข้างในข้างนอกของหนังเป็นอย่างไร แล้วดูเนื้อ ดูเอ็น ดูกระดูก ดูเข้าไปทุกแง่ทุกมุมในอาการต่างๆ จนกระทั่งถึงอาหารใหม่ อาหารเก่า เต็มไปด้วยป่าช้าผีดิบของปฏิกูลโสโครกเน่าเหม็นเต็มตัว ทั้งเขาทั้งเรามันมีที่ตรงไหนที่ว่าสวยว่างาม ว่าน่ารักใคร่ชอบใจน่ะ มันหาเรื่องหาราวหลอกตัวเองอย่างสดๆ ร้อนๆ อย่างดื้อๆ ด้านๆ ไม่ฟังเสียงอรรถเสียงธรรมบ้างเหรอจิตนี่ ฟาดกันลงไปให้เห็นเหตุเห็นผลเป็นไร

นี่แหละคือความดื้อด้านของจิตที่กิเลสยึดเป็นเครื่องมือต่อสู้กับความจริงคือธรรม ใจจึงไม่ยอมเป็นไปตามความจริง ฉะนั้น มันถึงได้เกิดความทุกข์ความลำบากแก่จิตใจอยู่เสมอ ไม่ว่าไปอยู่ที่ไหนมันมีแต่ไฟกองนี้แหละเผาอยู่ตลอด เฉพาะอย่างยิ่งไฟราคะตัณหา เพราะความปีนเกลียวกับธรรมคืออสุภะอสุภัง ซึ่งมีอยู่เต็มในร่างกายของทุกคน กองป่าช้า กองอสุภะอสุภัง กองปฏิกูลโสโครกเต็มไปหมด ตั้งแต่เบื้องบนลงเบื้องล่าง ไม่มีชิ้นใดที่จะพอน่าดูน่าชมบ้างเลย แม้เช่นนั้นมันก็ยังเสกสรรได้ลงคอว่าเป็นของสวยของงาม ถึงกับจิตใจเกิดความกำเริบอยู่ไม่เป็นสุข มีแต่เรื่องของตัวหลอกตัวเองทั้งนั้น ไม่ใช่อะไรจากที่ไหนมาหลอกนะ

รูปก็สักแต่ว่ารูป มีอยู่ตามความจริงของตน เราจะดูก็ตามไม่ดูก็ตาม คิดแง่ใดก็ตามไม่คิดก็ตาม เขาไม่มีความหมายสำหรับรูปอันนั้นๆ ผู้ไปเห็นนี่แหละมันมาเกิดปัญหาเกิดเรื่องเกิดราวขึ้นมาในตัวผู้รู้ผู้เห็นนี่แหละ ไปปรุงแต่งไปสำคัญมั่นหมายว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็หลงความสำคัญมั่นหมายของตน เคลิบเคลิ้มไปตาม ผลที่ปรากฏก็คือความทุกข์ ความแน่นในหัวอกแทบจะเป็นจะตาย บางครั้งกินไม่ได้ นอนไม่หลับนี่โทษแห่งความคิดความปรุงของใจ มันแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน ขนาดนั้นเรายังยอมเชื่อมันอยู่หรือ ยังไม่เห็นโทษของมันบ้างหรือ สำหรับผู้ปฏิบัติแท้ๆ น่ะ มันน่าคิดอยู่มากในจุดนี้

เอาซิ ขุดค้นลงไปให้เข้าใจความจริงอันนี้ เรื่องมรรคผลนิพพานไม่ต้องถามสิ่งเหล่านี้แหละที่ปกคลุมหุ้มห่ออย่างมิดตัวไม่ให้มองเห็นกระแสของความสว่างไสวของความสงบเย็นใจ พอจะแสดงความอัศจรรย์ขึ้นมาโดยลำดับๆ จนเป็นมรรคผลนิพพานนั้นขึ้นมาได้ ก็เพราะสิ่งสกปรกโสมมทั้งหลายเหล่านี้แหละ มันปกคลุมหุ้มห่อเสียอย่างมิดตัว เพราะฉะนั้นจึงต้องแก้มันด้วยสติ แก้มันด้วยปัญญา เพิกถอนมันออกเลิกมันออก เปิดเผยมันออกให้เห็นความจริง เมื่อเริ่มเห็นความจริงบ้างแล้ว ความสงบไม่ต้องบอก หากค่อยเป็นไปเอง มันยุ่งวุ่นวายเพราะอะไร เพราะมันหลง เมื่อเห็นตามความจริงแล้ว จิตก็ถอนตัวเข้ามาเท่านั้น เดี๋ยวนี้ยุ่งกับอะไร ก็ยุ่งกับสิ่งที่จิตกำลังหลงจงพิจารณาให้รู้ไปโดยลำดับและปล่อยวางไปพร้อมๆ กัน จิตก็หมุนตัวเข้ามา เอ๊า พิจารณา

ย้ำเข้าหลายครั้งหลายหน เหมือนเขาคราดนา คราดจนมูลคราดมูลไถแหลกละเอียด ควรแก่การปักดำ นั่นแหละเป็นสำคัญ

การพิจารณากี่เที่ยวกี่ครั้งกี่หนไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ความชำนิชำนาญ ความคล่องแคล่วแกล้วกล้า ซาบซึ้งภายในจิตใจด้วยการพิจารณา และเป็นอย่างนั้นจริงๆ ซึ้งอย่างนั้นจริงๆ ว่าอสุภะของปฏิกูลโสโครก ก็ซึ้งถึงใจว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** หรือแง่ใดก็ซึ้งถึงใจถึงความจริง เรียกว่าซึ้ง แล้วจิตจะไปหลงของปลอมอยู่ได้หรือ นี่การพิจารณา พิจารณาอย่างนั้น

ยืน เดิน นั่ง นอน อย่าให้เผลอ พยายามระมัดระวังตัวเสมอ การพูดการคุยกันก็ทำให้เผลอได้ จงมาตามกิจตามการในการเกี่ยวข้องกัน อย่ามาด้วยความเผอเรอต่างๆ อย่ามาด้วยความเซ่อๆ ซ่าๆ ความไม่มีสติสตัง เป็นความไม่มีท่าทางในเชิงเป็นนักรบในตัว เป็นความไม่มีความหมายในการมาของตัว ในการพูดการคิดการทำทั้งหลาย ไม่มีความหมายอะไรเลย ไม่มีสาระ จงทำให้เป็นสาระแก่เจ้าของด้วยความมีสติรักษาตัวอยู่เสมอ

เอ๊า ทุกข์ก็ทุกข์ ยอมรับว่าทุกข์ ตายก็ตาย ตายด้วยความเพียรเป็นไรไป แม้เขาไม่เคยภาวนา เขาก็จะตายเช่นเดียวกัน โลกนี้คือโลกป่าช้า โลกแห่งความเกิดตายของสัตว์ มันจะพ้นไปไหนได้ ต้องตายด้วยกันทั้งนั้นแน่นอนที่สุด นอกจากเร็วหรือช้าต่างกันไปเล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น เราทุกข์เพราะความพากเพียรเพื่อให้เห็นจริงเห็นจังตามหลักธรรม เป็นทุกข์ที่ชอบธรรม ไม่ฝืนธรรม

เมื่อพิจารณาจนมีความช่ำชองแล้วไม่ต้องบอกแหละ จิตต้องถอนต้องปล่อยวางเข้ามาเป็นลำดับๆ ดังที่เคยอธิบายให้ฟังแล้ว จิตก็ยิ่งมีความผ่องใส มีความคล่องแคล่วแกล้วกล้า เบาหวิวภายในจิต เพราะเบาจากอุปาทาน ข้างนอกก็ไม่ยึด ข้างในก็พิจารณาเข้าไป รู้แจ้งเห็นจริงเข้าไปเป็นลำดับ จนกระทั่งปล่อยวางรูปที่ว่ารูปกาย กายเป็นเราเป็นของเรา เป็นของสวยของงาม พิจารณาแล้วมีแต่เนื้อแต่หนัง แต่เอ็นแต่กระดูก พิจารณาเข้าไปแล้วมีแต่ของอสุภะอสุภังเต็มไปหมดทั้งร่าง เป็นเราได้อย่างไร เมื่อพิจารณา

หลายครั้งหลายหนก็แจ่มแจ้งไปเอง นอกจากนั้นพูดถึงเรื่องธาตุก็ซึ้ง พูดถึงเรื่องอสุภะอสุภังก็ซึ้ง เห็นชัดเจนตามความจริง แล้วอุปาทานซึ่งเป็นผลของตัวจอมปลอมที่ไปสำคัญมั่นหมาย มันก็ถอนตัวออกมาเองโดยไม่ต้องบังคับขับไสให้ปล่อยวาง

ถ้าลงได้พิจารณาและรู้เห็นขนาดนั้นแล้ว ความเพียรไม่ต้องพูดละ มาเอง ความขี้เกียจหายหน้าไปหมด ไม่ต้องไปบังคับบัญชากันอีก ไม่ต้องได้ถูได้ไถกันเหมือนแต่ก่อนขั้นเริ่มแรกซึ่งยังไม่เคยเห็นผล ก็เหมือนเด็กทำงานนั้นแหละ ผู้ใหญ่ต้องคอยกำกับดูแลหรือควบคุมใกล้ชิด พอผู้ใหญ่เผลอหรือปลีกตัวไปธุระเสียบ้าง เด็กก็หลบหลีกหรือเลิกงานไปเสียไม่ทำงาน กลับหยอกเล่นกันไปเสียเพราะเขาไม่เห็นผลของงาน ถ้าเป็นผู้ใหญ่รู้ผลของงานแล้วก็ทำเอง อยู่คนเดียวก็ทำได้ อยู่กับหมู่กับเพื่อนก็ทำได้ ไม่ว่าที่แจ้งที่ลับ ใครจะมาควบคุมไม่ควบคุมไม่สำคัญ เพราะเห็นผลของงานมีความมุ่งมั่นต่องานให้เป็นผลสำเร็จเป็นสำคัญ

นี่ผู้ปฏิบัติธรรมะในขั้นเริ่มแรกก็ต้องถูไถต้องบังคับบัญชาตัวเอง เพราะยังไม่เห็นผลของธรรมที่เกิดขึ้นจากการภาวนาอันจะแสดงขึ้นที่ใจเป็นผู้รับผล เมื่อยังไม่เห็นผลก็ต้องถูไถบังคับบัญชากันไป ขั้นนี้เป็นขั้นที่ลำบากอยู่บ้าง เอ๊า ลำบากก็ทราบกันอยู่แล้ว ขั้นต่อไปที่ปรากฏผลบ้างแล้ว ความอุตส่าห์พยายามนั่นค่อยเป็นมาเอง ความพากเพียรก็มาเอง พอถึงขั้นปัญญาแล้วก็เริ่มหมุนตัวเป็นเกลียวไปกับเหตุการณ์ที่สัมผัสสัมพันธ์ไม่ขาดวรรคขาดตอนในวงความเพียร ความขี้เกียจหายหน้าไปหมด เดินจงกรมไม่เคยคำนึงกับเวล่ำเวลาว่าเช้าสายบ่ายเย็น มีแต่หมุนตัวติ้วๆ อยู่กับกิเลสว่าตัวไหนที่ยังรู้ไม่ชัด หน้ากิเลสตัวไหนที่ยังรู้ไม่ชัดยังฆ่าไม่ได้ มันเกาะอยู่กับอะไร มันทำให้เสียดแทงจิตใจเราอยู่เวลานี้ ค้นลงไปๆ จนกระทั่งทราบชัดแล้วถอนออกไปเป็นตอนๆ ฆ่าตายเป็นตัวๆ เป็นพักๆ เรื่อยๆ ไป สติปัญญาเข้าใจในอันนั้นเข้าใจในอันนี้ อ้อ เรื่อยๆ กำหนดพิจารณาเข้าไปเรื่อยๆ การกำหนดพิจารณาก็คือการสู้กันนั่นเอง แล้วทำไมจะไม่ทุกข์ล่ะ

แต่มันไม่สนใจกับเรื่องทุกข์ยิ่งกว่าการที่จะถอดถอนกิเลส หรือการห้ำหั่นกับกิเลสให้แหลกแตกกระจายเป็นผุยผงไป และเห็นต่อหน้าต่อตาภายในใจเรานั้น มีน้ำหนัก

มากเกินกว่าจะมัวเกียจคร้านอ่อนแออยู่ได้ เพราะฉะนั้น ความขี้เกียจจึงหายหน้าไปหมด เดินจงกรมไม่มีเวล่ำเวลา คิดว่าเดินเพียงครู่เดียว มันปาเข้าไปสามชั่วโมงสี่ชั่วโมงโน่น นั่งอยู่ที่ไหนก็เพลินต่อการพิจารณา ไม่มีเวล่ำเวลาในอิริยาบถทั้งสี่ เว้นเสียแต่หลับเท่านั้น พอตื่นขึ้นมาก็จับงานปุ๊บ ได้แก่จิตจับอารมณ์ที่ตนยังพิจารณาไม่เสร็จไม่สิ้นนั้น คลี่คลายออกดูไม่หยุดยั้งจนกระทั่งเข้าใจแล้วปล่อยเองๆ

แต่อย่ามาคาดหมายนะ ไม่ถูก บอกวิธีการให้ทราบเฉยๆ การคาดหมายไม่ถูกให้เป็นขึ้นในตัวเองนั่นแหละ ความจริงต่อความจริงจะเข้ากันได้ทันที ครูบาอาจารย์ที่แสดงให้เราฟังนี้ล้วนแต่ความจริง เวลานี้เรายังไม่เห็นความจริงตามที่ท่านสอน เราก็พยายามดำเนินไป พอจิตเราถึงความจริงขั้นใดแล้ว มันยอมรับกันๆ เข้ากันได้ทันทีๆ ไปโดยลำดับ ตั้งแต่ธรรมขั้นต่ำจนถึงธรรมขั้นสูงและสูงสุด หาที่ค้านกันไม่ได้เลย เพราะเป็นความจริงเช่นเดียวกัน

การปฏิบัติ จิตถ้ามีความเป็นไป ครูบาอาจารย์คอยแนะนำสั่งสอนอยู่เสมอโดยถูกทางไม่เป็นที่สงสัย ก็น่าจะเขยิบขึ้นไปเรื่อยๆ และรวดเร็วกว่าปกติที่เราทำโดยลำพัง เราเห็นโทษแห่งการบำเพ็ญเพียรโดยลำพังมาแล้ว จึงได้ชี้แจงให้หมู่เพื่อนฟังว่าอย่านอนใจ การที่จะแนะนำตักเตือนสั่งสอนกันทางด้านจิตตภาวนานี่ จิตต้องสอนจิตเท่านั้น จะไปยกคัมภีร์นั้นคัมภีร์นี้มาสอนกันสุ่มสี่สุ่มห้านั้น สาธุ ไม่ได้ประมาท เพราะเราก็เคยเรียนมาบ้าง มันก็เหมือนกับยกยาทั้งตู้ทั้งหีบมาทุ่มใส่คนไข้นั่นแล โดยไม่ทราบว่าเป็นไข้อะไร ยาก็ไม่ทราบว่ายาอะไรต่ออะไร ทุ่มกันลงไปแบบสุ่มเดาก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร ดีไม่ดีทำให้คนไข้ตายเสียด้วยซ้ำไป

ความรู้ตามตำรับตำราและความรู้สุ่มสี่สุ่มห้าในการปฏิบัติ จะมาสอนผู้รู้จริงเห็นจริงตามขั้นภูมิของจิตของธรรมแห่งผู้ปฏิบัตินี้ มันสอนกันไม่ได้ สอนกันไม่ลง ผู้ที่ปฏิบัติที่เข้าใจอรรถธรรมตั้งแต่สมาธิเป็นลำดับของขั้นสมาธิ และของปัญญาโดยลำดับของขั้นปัญญาเท่านั้นที่ลงกันได้หรือสอนได้ เพราะรู้ความจริงตามลำดับ ผู้สอนสมาธิจะเอาแบบแผนตำรับตำรามาสอนมันไม่ได้ความ เอาปัญญาตามตำรับตำรามาสอนไม่ได้ความ ถ้าจิตตนไม่เป็นสมาธิขั้นนั้นๆ มาก่อนแล้ว จะสอนไม่เข้าเรื่องเข้าราว

ไม่เข้ากฎเข้าเกณฑ์ ไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังด้วยความสนใจนั้นเลย นี่เป็นของสำคัญอยู่มาก เมื่อต่างมีความจริงรับกันอยู่แล้ว ผู้สอนก็สอนด้วยความจริงซึ่งเห็นแล้วรู้แล้วมันจะผิดไปไหน และก็รวดเร็วทันใจด้วย ติดข้องที่ตรงไหน ท่านแก้ปั๊บๆ ไปเลย ไม่เสียเวล่ำเวลา กรรมฐานจึงสำคัญที่ครูอาจารย์คอยแนะแนวทางให้ ฉะนั้น พระธุดงคกรรมฐานจึงติดครูอาจารย์ที่มีคุณธรรมทางจิตตภาวนา

ครั้งพุทธกาล สาวกก็ต้องอาศัยพระพุทธเจ้า และลูกศิษย์ลูกหาของสาวกแต่ละองค์ๆ ก็อาศัยครูอาจารย์ที่เข้าใจในด้านจิตตภาวนามาแล้วอย่างสมบูรณ์ เป็นผู้สั่งสอนมาโดยลำดับ ถ่ายทอดมาเรื่อยจนมาถึงปัจจุบันนี้ ฉะนั้น ขอให้พากันตั้งอกตั้งใจพินิจพิจารณาอุตส่าห์พยายามอย่าลดละ

นักรบต้องทำใจกล้าหาญ อย่าท้อแท้อ่อนแอ อย่าหวังมอบป่าช้าให้กับภพใดชาติใดซึ่งเป็นเรื่องกองทุกข์ทั้งมวลไม่เป็นที่ไว้ใจได้เลย ไม่เหมือนมอบร่างกายมอบชีวิตจิตใจแม้เป็นความทุกข์ความลำบากขนาดใดไว้กับความพากเพียรไว้กับธรรมเท่านั้น เฉพาะอย่างยิ่งไว้กับความพ้นทุกข์ เอ๊า ตายก็ตาย ไม่ต้องกลัวไม่ท้อถอย เราจะเห็นแดนแห่งหนองอ้อที่ว่า อ้อ นี้หรือที่ท่านว่าความจริงเต็มส่วน ความบริสุทธิ์เต็มภูมิ นี้หรือหนองอ้ออ้อ เราเจอเสียแล้วที่นี่ แต่ก่อนได้ยินแต่ชื่อ คราวนี้เจอเสียแล้วคำว่า อ้อๆ นี้ ท่านว่าธรรมประเภทฟากตาย นี่หรือหนองอ้อน่ะ

ดังที่ท่านอาจารย์มั่นอุทาน ซึ่งเราเขียนไว้ในประวัติท่านว่า อ้อๆ นี่หรือหนองอ้อนั่นแหละ หนองอ้อก็คือหมดปัญหาที่จะสงสัยโดยประการทั้งปวงแล้ว มีแต่ความบริสุทธิ์ล้วนๆ จากขณะนั้นแล้วก็หมดปัญหาโดยประการทั้งปวงตลอดกาล นั่นแหละหนองอ้อจะอยู่ในหัวใจของผู้ปฏิบัติด้วยความเอาจริงเอาจัง หนองอ้ออันประเสริฐนี้ จะเกิดขึ้นที่ใจของผู้ปฏิบัติเท่านั้น ไม่อาจเกิดได้ด้วยการวาดภาพ ด้วยการคาดคะเน ด้วยการจดจำและด้วยความสำคัญมั่นหมายต่างๆ แต่จะเกิดได้ด้วยภาคปฏิบัติจิตตภาวนาเป็นสำคัญ

เราอยู่ที่ไหนเวลานี้ ทุกข์ก็เห็นกันอยู่ชัดๆ ทั้งร่างกายและจิตใจ สมุทัยก็รู้กันอย่างชัดเจน ทั้งดีใจเสียใจ ทั้งรักทั้งชัง ทั้งเกลียดทั้งโกรธ เป็นเรื่องของสมุทัยทั้งมวล คิดใน

แง่ใดๆ ส่วนมากเป็นเรื่องสมุทัยพาให้คิดให้ปรุงทั้งนั้น ถ้าสติปัญญาเครื่องบังคับบัญชาไม่มี กิเลสต้องบังคับจิตให้คิดปรุงออกมาเป็นเรื่องสมุทัยทั้งมวล มรรคก็คือสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ประกอบกันเข้าหนุนเต็มกำลังโดยลำดับๆ เพื่อกำจัดกิเลสความฟุ้งซ่านที่มีอยู่ภายในใจ นั่นคือมรรค นิโรธคือความดับ เมื่อมรรคมีกำลังมากน้อยก็ดับความฟุ้งซ่านรำคาญเข้าไปโดยลำดับๆ นี่เรียกว่านิโรธ

นิโรธคือความดับทุกข์ มรรคคือความดับกิเลสเป็นชิ้นเป็นอันไป จนกระทั่งดับกิเลสโดยสิ้นเชิง ทุกข์ก็ดับอย่างสนิท เรียกว่านิโรธเต็มภูมิ เพราะกิเลสสิ้นไปแล้ว ท่านว่า **สจฺฉิกาตพฺพนฺติ เม ภิกฺขเว** นิโรธความดับทุกข์ควรทำให้แจ้ง เราได้ทำให้แจ้งแล้ว ภิกษุทั้งหลาย หลังจากนั้นแล้วไม่มีสัจธรรมอันใดจะแสดงตัวออกมาอีกต่อไป ต่างก็ยุติทุกข์ทางใจก็หมดปัญหาโดยสิ้นเชิงไม่มีเหลือ เรียกว่าทุกข์ทางใจดับโดยสิ้นเชิง เพราะสมุทัยดับไปด้วยอำนาจของมรรค นิโรธแสดงขึ้นเต็มที่ในขณะที่มรรคประหารกิเลสเด็ดขาดไปโดยสิ้นเชิง หลังจากนั้นแล้วไม่มีงานอะไรต่อไปอีก เหลือแต่ทุกข์ภายในร่างกายซึ่งเป็นทุกข์ประจำขันธ์เท่านั้น ทุกข์ภายในใจไม่มี เพราะสมุทัยเป็นผู้ผลิตทุกข์ประเภทนี้ไม่มี

คำว่ามรรคๆ ที่เคยใช้ ใช้เฉพาะฆ่ากิเลส เมื่อกิเลสสิ้นสุดลงไปแล้ว คำว่ามรรคก็หมดหน้าที่ไป ท่านไม่เรียกว่ามรรคสำหรับผู้สิ้นกิเลสแล้ว บรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายท่านไม่เรียก ท่านไม่สำคัญ ท่านไม่หมายอะไรทั้งมวล เหลือแต่ความบริสุทธิ์ ความที่รู้ว่าทุกข์ดับไป เพราะสมุทัยดับไปด้วยมรรค นั่นคือธรรมชาติที่บริสุทธิ์ ไม่ใช่นิโรธไม่ใช่มรรค และไม่ใช่สัจธรรมทั้งสี่ ธรรมชาติที่นอกจากสัจธรรมออกไปคือผู้บริสุทธิ์นี้เพราะสัจธรรมเป็นธรรมคู่และเป็นสมมุติ คือกิเลสกับมรรคเป็นศัตรูต่อกัน เป็นคู่ศัตรูหรือเป็นคู่แข่งกัน ทุกข์กับนิโรธก็เป็นคู่ปรับกัน ขณะที่ทุกข์ดับก็คือนิโรธ จากนั้นแล้วก็หมดปัญหาในวงสมมุติแห่งสัจธรรมทั้งสี่ที่ปฏิบัติต่อกัน มีเพียงกิริยาอาการ การประกอบความพากเพียรในทิฏฐธรรม วิหารธรรม คือความเป็นอยู่ระหว่างขันธ์กับจิตทรงกันไปด้วยสมาธิสมาบัติ บำเพ็ญจิตใจเพื่อพักผ่อนหย่อนใจระหว่างขันธ์กับจิตให้พอเหมาะพอสม พอถึงกาลอันควรแห่งขันธ์เท่านั้นที่จะสลายตัวลงไป อันเป็นของแน่นอนอยู่แล้วว่าต้องแตก

เพราะฉะนั้นบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลายนับแต่พระพุทธเจ้าลงมา จึงประกอบความพากเพียรอยู่โดยสม่ำเสมอจนถึงกาลอายุขัย ดังที่ปรากฏในตำรับตำรานั่นแล แต่ไม่ได้ประกอบความพากเพียรเพื่อละกิเลสถอดถอนกิเลสตัวใด เป็นเพียงประกอบวิหารธรรมระหว่างขันธ์กับจิตให้อยู่ครองกันสะดวกสบายโดยสม่ำเสมอจนถึงอายุขัยแล้วก็ปล่อยไปตามกาลอันควร นี่งานของพระศาสนา งานถอดถอนกิเลสเป็นงานที่เสร็จสิ้นลงได้ งานทางโลกหาความสิ้นสุดไม่ได้ ตายก็ตายกับงาน ตายกับความยุ่งเหยิงวุ่นวายและความห่วงใย ไม่มีใครทำงานสำเร็จแล้วค่อยตายไป โลกทั้งโลกเป็นอย่างนี้กันทั้งนั้น ไม่เหมือนงานคือการถอดถอนกิเลสให้สิ้นสุดลง แล้วนิพพานไปด้วยความหายห่วง **"อนาลโย"** ไม่มีงานใดให้เป็นห่วงอีกแล้ว

เอาละยุติ

ยึดแบบฉบับของผู้เห็นภัย

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

ผู้ทรงประเพณีอันเป็นทางดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ของพระพุทธเจ้าไว้ได้คงเส้นคงวา ไม่อ่อนข้อย่อหย่อน ต้องเป็นผู้เดินตามทางศาสดา ไม่ปลีกไม่แวะออกนอกลู่นอกทาง เฉพาะอย่างยิ่งงานจิตตภาวนาอันเป็นงานชั้นเอกของศาสดาและสาวกทั้งหลาย ต้องถือเป็นงานสำคัญมากยิ่งกว่างานอื่นใด นั่งก็ให้เห็นโทษของกิเลสภายในตัวอยู่เสมอ ยืน เดิน นอน ขบฉัน ตลอดอาการเคลื่อนไหวทุกสิ่งทุกอย่างให้มีความรู้สึกคือสติ อันเป็นลักษณะของผู้เห็นภัยอยู่เสมอ นั่นแหละเป็นความถูกต้อง เพราะฉะนั้นจึงได้พูดกับท่านสิงห์ทองว่า มันเป็นยังไงกันนี่จึงพากันซดซ้ายซดขวาอย่างสนุกเพลิดเพลิน นี่ไม่ใช่พากันลืมครูอาจารย์และธรรมไปหมดแล้วหรือ มองดูถ้วยวางเป็นแถวกันอย่างนี้ นับแต่พระเถระเถโรลงมาจนถึงเณรหัวเท่ากำปั้น ไม่มีเว้นที่ไม่ซดกันน่ะ ไปเอาแบบไหนมาใช้ จึงวางไว้เป็นถ้วยๆ แล้วซดกันเป็นแถวๆ อย่างนี้ อร่อยดีไหม รสน้ำแกงพอจะกล่อมลิ้นให้เคลิ้มหลับในขณะกำลังนั่งฉันนั่งซดเพลินๆ ได้ไหม ลิ้นนับว่าเก่งมาก ธรรมตามไม่ทันเลย

เราเคยอยู่กับท่านอาจารย์มั่นมาแล้วด้วยกัน ทำไมจึงต้องให้เป็นอย่างนี้ เข้าใจว่าท่านอาจารย์มั่นโง่ ไม่ฉลาดเหมือนเราอย่างนั้นหรือ นั่นมันโง่ต่อรสของตัณหา โง่ต่อลิ้นต่อปากต่อท้องต่างหากนี่ นั่นคือความเพลินในรส นั่นคือความไม่เห็นภัยตาม

ปฏิสงฺขา โยนิโส ปิณฺฑปาตํ ปฏิเสวามิฯ ที่ท่านตีไว้ขนาบไว้นี่ นั่นคือความติดรส ติดชาติ ความเห็นแก่ความเอร็ดอร่อยอันเป็นข้าศึกต่อธรรมต่างหาก เรื่องธรรมแล้วละเอียดสุขุมมากสุดจะกล่าวได้ถูกต้องกับความจริง นี่เราอย่าเข้าใจว่าเป็นธรรมดาของโลกนิยม นอกจากจะเป็นธรรมดาของผู้ดื้อด้านสันดานเลวไม่ยอมฟังครูอาจารย์ผู้มีธรรมนิยมเต็มหัวใจเท่านั้น อย่าพากันเอากิเลสมาแข่งธรรมอวดครูอาจารย์ จะเป็นพระสันดานดื้อแตกปลอกแหวกแนวแบบสัตว์ไม่มีเจ้าของและขึ้นเขียงได้อย่างง่ายๆ

อย่างท่านอาจารย์มั่นท่านแสดงออกมา เราซึ้งใจมากและฝังลึกไม่มีวันถอน ยิ่งซึ้งเข้าไปทุกวัน ท่านว่า ผมไม่ทราบเป็นยังไง พอเอาช้อนตักลงไปในบาตร มันขวางในจิตทันทีเลย นั่นฟังซิคำว่า **"ขวางในจิต"** จิตท่านอาจารย์มั่นกับจิตเรามันเป็นยังไง พิจารณาซิ ถ้าอยากทราบความจริง จิตท่านเป็นจิตไม่มีกิเลส สิ่งที่เป็นกิเลส กิริยาอันเป็นกิเลสแทรกเข้าไปท่านรู้ทันที การทำอย่างนั้นมันไม่ใช่ลักษณะของความเห็นภัย ท่านว่า มีอะไรก็ฟาดมันลงไปในบาตรใบเดียวนั้น มีมากมีน้อยไม่สนใจกับอาหารดีไม่ดี มีมากมีน้อยเท่าไรก็ฉันไปตามเรื่องของธาตุของขันธ์ พอยังชีวิตให้เป็นไปเท่านั้น ไม่ฉันเพราะอำนาจปากลิ้นฉุดลากไป นั่นจึงชื่อว่าผู้เห็นภัย

ระหว่างคำพูดของท่านผู้ไม่มีกิเลสพูด กับความรู้สึกของเราการกระทำของเราที่มีกิเลส มันขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลาดังที่รู้ๆ เห็นๆ อยู่นี่แล จงพากันฟังอย่างถึงใจ ถ้าเราจะเอา **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** เป็นหลักใจ **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** พระสงฆ์ที่เป็นสรณะในวงปัจจุบันนี้ ก็มีท่านอาจารย์มั่นเป็นหลักสำคัญ เป็น **สรณํ คจฺฉามิ** ได้อย่างตายใจไม่มีสงสัย เราไปอยู่กับท่านแล้วหายสงสัย ไม่มีอะไรเลยภายในจิต จึงได้น้อมรับถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ ตายก็มอบถวายท่านเลย กิริยาอาการของท่านที่แสดงออกทุกอย่างเป็นลักษณะของผู้เห็นภัยคือตื่นตัวอยู่เสมอ นั้นแลคือผู้เห็นภัยรู้ภัยและพ้นภัยแท้

การขบการฉันมีอะไรใช้สอยไปตามเรื่องตามราวที่เกิดที่มี เมื่อความมุ่งมั่นอยู่กับธรรมแล้ว อะไรก็ไม่กังวล การขบการฉันอะไรฉันได้หมด อาหารประเภทใดไม่ขัดกับหลักธรรมวินัยกับธาตุขันธ์ ไม่แสลงกับโรคภัยแล้ว ฉันได้หมด นั่นคือผู้เห็นภัยดังพระพุทธเจ้าเสด็จออกทรงผนวช จากความเป็นกษัตริย์ลงถึงขั้นเป็นคนขอทาน

ธรรมดาทั่วๆ ไปเหมือนโลกเขาซึ่งเป็นตัวอย่างอันยอดเยี่ยม เพราะแต่ก่อนไม่มีศาสนานี่ทำไมพระองค์ทำได้คิดดูซิ เวลาจะฉันเหมือนกับว่าลำไส้จะทะลักออกมาเพราะมันฝืน ท่านก็มีอุบายวิธีแก้ด้วยความฉลาดแหลมคมของท่าน ก็สิ่งของลงในบาตรว่าเป็นของปฏิกูล แล้วอยู่ในท้องจะไม่เห็นว่าเป็นปฏิกูลหรือ มันร้ายยิ่งกว่านั้น นั่น ท่านแก้ปั๊บทันทีและเสวยได้ในอาหารทั่วๆ ไปไม่ทรงเลือก

อาหารของคนขอทาน เขาจะได้ของดิบของดีแต่ที่ไหนมาให้ทานท่าน เนื่องจากศาสนาที่สอนว่าทำบุญให้ทานมีอานิสงส์มากอย่างนั้นอย่างนี้ยังไม่มี นักบวชที่เป็นหลักเป็นเกณฑ์อย่างพุทธศาสนานี้ในระยะนั้นยังไม่มี มีเพียงเป็นนักบวชอย่างที่เห็นนั่นแหละ เดียรถีย์นิครนถ์บ้าง ฤาษีดาบสบ้างอย่างนั้น หาขอทานกินธรรมดาๆ เขาก็ให้แบบธรรมดาๆ นั่นแหละ ไม่ได้ให้ด้วยศรัทธาความเชื่อความเลื่อมใสความเคารพนับถืออะไร ไม่เหมือนคนให้ทานแก่พระเจ้าพระสงฆ์ที่อยู่ในพุทธศาสนาดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้เลย แล้วท่านจะได้ของดีและเหลือเฟือมาจากไหน

เราอย่าให้กิเลสเหยียบย่ำทำลายจิตใจได้ เป็นนักปฏิบัติต้องเป็นนักค้นคว้าเป็นนักเหตุผล เป็นผู้มีความรู้สึกเร็วต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับตน ผู้ท่านพ้นจากทุกข์และเป็น **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** ของพวกเราท่านดำเนินอย่างนั้น ในครั้งพุทธกาล พระสงฆ์สาวกที่ออกมาบวชจากสกุลใดบ้างเราก็เห็นกันทุกคนในตำรา เป็นพระมหากษัตริย์ก็เยอะเชื้อพระวงศ์กษัตริย์ก็ไม่น้อย เศรษฐี มหาเศรษฐี กฎุมพี รองกันลงมา จนกระทั่งพ่อค้าประชาชนคนธรรมดา เมื่อออกมาบวชแล้ว เข็มทิศทางเดินของท่านตรงแน่วต่อมรรคผลนิพพานเหมือนกันหมด ในเมื่อเข็มทิศทางเดินตรงแน่วอย่างนั้น ความพากเพียรทุกสิ่งทุกอย่าง อากัปกิริยาที่แสดงออกจะไม่ตรงแน่วได้ยังไง เพราะเข็มทิศคือความมุ่งมั่นนั้นเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดให้เป็นไปตามนั้น เครื่องสนับสนุนคือความเพียรความพออกพอใจ ความอดความทน เครื่องบุกเบิกคือสติกับปัญญาบุกเบิกไปเรื่อยฟาดฟันไปเรื่อย จนทะลุดงหนาป่ากิเลสทั้งมวลถึงแดนพ้นทุกข์ และกลายมาเป็น **สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** ของพวกเรา นั้นแลครั้งพุทธกาลท่านดำเนินอย่างนั้น พวกเราไม่ยึดเอาท่านเป็นสรณะและดำเนินตามแล้ว จะหวังอะไรเป็นสาระภายในใจของพระ อันรสๆ ลิ้นๆ นั้น แม้ในสัตว์เดรัจฉานก็มีเกลื่อนไปไม่เป็นของแปลก อย่าเอามาอวดธรรม

แบบฉบับของท่านเราต้องคำนึงเสมอ อย่าส่งจิตออกไปคิดไปดูสิ่งที่จอมปลอม และอย่านำเข้ามาเป็นอารมณ์และเป็นแบบฉบับ เพราะสิ่งเหล่านั้นเคยมีเต็มโลก **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** มานาน ไม่เคยพาให้ใครพ้นทุกข์ถึงแดนวิเศษได้ นอกจากผู้ฉลาดนำมาเป็นหินลับปัญญา สิ่งเหล่านั้นจึงจะเกิดประโยชน์ตามคุณภาพของตน และกำลังสติปัญญาของผู้นำมาใช้ พระพุทธเจ้าไม่ใช่ศาสดาจอมปลอม ธรรมไม่ใช่ธรรมจอมปลอม พระสงฆ์ที่เรานับถือเป็นสรณะก็ไม่ใช่พระสงฆ์ที่จอมปลอม ท่านเป็นหลักใจได้อย่างแน่ใจแม่นยำไม่มีเคลื่อนคลาด ไม่มีสิ่งใดที่น่าสงสัย ท่านเหล่านี้เป็นท่านผู้วิเศษตามหลักธรรมชาติด้วย เป็นผู้วิเศษตามคำเล่าลือที่ท่านรู้จากหลักธรรมชาตินั้นด้วย เราจึงยึดท่านนั้นเป็นหลักใจไว้เสมอ อย่าหันเหเร่ร่อนจะตายเปล่าไม่มีหลักยึด

หลักธรรมวินัยนั้นแลคือหลักศาสดา หลักของพระสงฆ์สาวกหรือดวงพระทัยของพระพุทธเจ้าและดวงใจของสาวกอรหันต์ทั้งหลายอยู่ที่พระธรรมพระวินัย ไม่อยู่กับกาลสถานที่หรือสิ่งหนึ่งสิ่งใด ให้ยึดนี้เป็นหลัก อ่านไปตรงไหนท่านบอกไว้ว่าควรหรือไม่ควร ให้ถือเหมือนพระพุทธเจ้าทรงชี้บอกอยู่ต่อหน้าต่อตานั้น หรือพระสงฆ์สาวกท่านชี้บอกอยู่ต่อหน้าต่อตาว่า อันนี้ควรอันนั้นไม่ควร อันนั้นทำอันนั้นอย่าทำ เหมือนประทานด้วยพระโอษฐ์อยู่ต่อหน้าเราในขณะนั้น ท่านประทานไว้ว่า **"ธรรมวินัยที่เราตถาคตบัญญัติไว้นี้แล จะเป็นศาสดาของท่านทั้งหลายแทนเราตถาคตเมื่อเวลาเราผ่านไปแล้ว"** พระวาจานี้ไม่มีอะไรเคลื่อนคลาดแม้นิดหนึ่งเลย ซาบซึ้งมาก พระธรรมก็ดีพระวินัยก็ดีที่ประทานไว้ เหมือนองค์ศาสดาชี้บอกอยู่ต่อหน้าต่อตานั่นแล นี่คือทางดำเนินเพื่อความมั่นใจของพวกเรา จึงอย่าถือใครเป็นศาสดาเป็นเนติแบบฉบับ

ดังที่ท่านอาจารย์มั่นท่านสอนไว้ในมุตโตทัย ตอนนั้นท่านได้รับความกระทบกระเทือนทางโลกธรรม เพราะท่านอาจารย์มั่นเป็นผู้เริ่มบุกเบิก ไปที่ไหนจึงมักได้รับความกระทบกระเทือนเสมอ เพราะทีแรกเขาไม่เคยรู้เคยเห็น ก็ต้องคัดต้องค้านท่านต้องกีดต้องขวาง แต่ท่านเป็นจอมปราชญ์ ท่านมีอุบายสติปัญญาหลบหลีกจนได้ท่านไม่ให้กระทบกระเทือนองค์ท่านเองและผู้หนึ่งผู้ใด บางทีจิตใจก็มีลักษณะแปลกๆขึ้นมาที่ถือว่าเป็นข้าศึกแก่ตัวเอง ท่านก็แก้ปุ๊บปั๊บ ไม่รั้งรอให้อารมณ์นั้นฝังจมในจิต

ไปนาน บางครั้งอุบายต่างๆ ก็แสดงขึ้นภายในจิตท่านว่า ให้ถือเราตถาคตผู้บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเป็นศาสดา อย่าไปถือปากสกปรกปากที่เต็มไปด้วยกิเลสโสมมเป็นศาสดา เรื่องเขาสรรเสริญนินทาเป็นเรื่องของโลกธรรมซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิม

ตถาคตก็เกิดในท่ามกลางแห่งโลกธรรม แต่ตถาคตไม่ตื่นโลกธรรม ไม่ติดโลกธรรมอันเป็นเหมือนก้อนเมฆที่พัดไปผ่านมาเท่านั้น เราเป็นลูกศิษย์ตถาคตต้องดำเนินแบบตถาคต อย่าตื่นอย่าลุ่มหลงกับสิ่งใดที่มาสัมผัสสัมพันธ์ สิ่งเหล่านั้นมันคือโลกธรรมนั่นแล นี่คืออุบายที่สอนท่านเวลาจำเป็นซึ่งเป็นความถูกต้อง เพราะโลกหาประมาณไม่ได้ ธรรมวินัยนั้นแลคือประมาณอันเหมาะสมอย่างยิ่ง ให้ยึดเป็นหลัก อย่าไปยึดสิ่งสกปรกโสมมทั้งหลายเหล่านั้น

ที่เขียนไว้ในมุตโตทัยนั้นสั้นนิดเดียว ท่านพูดให้ฟังหลายเรื่องและยืดยาวน่าจับใจมากทุกๆ ตอน เพราะอยู่กับท่านมาเป็นเวลาหลายปี ทำไมจะไม่ได้ฟังเรื่องสำคัญๆ ธรรมอันสำคัญๆ เล่า นี่แหละ หลักท่านดำเนินท่านดำเนินอย่างนี้ ขอให้พากันยึดหลักเหล่านี้ให้ดี อย่าไปสนใจกับสิ่งใดในโลกมาเป็นเครื่องกีดขวางถ่วงธรรมภายในใจให้เนิ่นช้า ให้มุ่งต่ออรรถต่อธรรมที่พระองค์ทรงแสดงไว้แล้วอย่างเดียวยึดเป็นหลักเป็นเกณฑ์ อยู่คนเดียวเป็นความสุขรื่นเริง ต่างองค์ที่อยู่ด้วยกันมีจำนวนมากน้อย มีความรู้ความเห็นอย่างเดียวกัน มีความรื่นเริงในธรรมเป็นเครื่องประดับกันให้มีความสวยงาม และเป็นเครื่องค้ำชูหนุนกันให้มีความอบอุ่นต่อกัน สำคัญที่จิตใจเป็นอรรถเป็นธรรมแล้วอยู่ด้วยกันเป็นผาสุกทั้งนั้นแหละคนเรา

อยู่ที่ไหนก็คน อยู่ที่ไหนก็พระ เราเข้าใจเรื่องคนเรื่องพระด้วยดีแล้วย่อมอยู่ด้วยกันได้ เฉพาะเราไม่ใช่โลก เราเป็นลูกศิษย์ตถาคต เกิดที่ไหนก็คน เกิดในบ้านก็คน เกิดในป่าก็คน เกิดในเมืองก็คน เกิดในกรุงก็คน เกิดนอกกรุงก็คน เกิดในป่าในเขาก็คน เกิดประเทศเขตแดนใดก็คน หลักแห่งคำว่าคนนี้คือความสมบูรณ์เต็มที่แห่งความเป็นมนุษย์แล้ว ถือเอาตรงนี้ นี่แหละพระพุทธเจ้าพาดำเนินมาอย่างนั้น ไม่ได้ถือชาติชั้นวรรณะใดทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ลูกศิษย์ตถาคตจึงมีทุกชาติชั้นวรรณะ เป็นลูกตถาคตทั้งนั้น ผู้ใดมีความเชื่อความเลื่อมใสปฏิบัติตามพระองค์ท่านแล้ว ไม่ว่าจะเกิดในที่ใด

ชาติชั้นวรรณะใด สามารถที่จะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางได้เช่นเดียวกันหมด และตถาคตก็ทรงโปรดเต็มที่เช่นเดียวกัน ไม่ทรงแยกเป็นสัดเป็นส่วนฝ่ายนั้นฝ่ายนี้ แบบคนทะนงตัว แล้วเหยียบคนนั้น ดูถูกคนนี้ เพื่อยกตัวขึ้นให้เหนือมนุษย์ตาดำๆ ด้วยกัน ราวกับตนเป็นเทวดามาจากแดนสวรรค์ชั้นพรหมไหนก็ไม่รู้

นั่นมันแบบอึ่งอ่างพองตัว แบบโลกที่เต็มไปด้วยความหยิ่งยโส ทั้งอยากเด่นอยากดัง อยากจะมีเกียรติยศชื่อเสียง อยากมีชาติชั้นวรรณะอันสูงส่ง แต่ธรรมชาติที่แท้ก็คือคน ซึ่งต้องทำดีจึงจะเป็นคนดี ต้องทำชั่วจึงจะเป็นคนชั่วได้ มิได้เป็นได้เพราะความเสกสรรปั้นยอเอาเฉยๆ สิ่งเหล่านั้นเป็นเครื่องเสกสรรกันขึ้นมาต่างหาก ไม่ใช่เป็นเรื่องความจริง ความจริงตามสมมุติอันแท้จริงก็คือคน ย่อมมีความเสมอภาคแห่งความเป็นมนุษย์ด้วยกันหมด

คำว่าคนด้วยกันแล้ว ถึงจะเป็นภาษาใดก็ตาม อยู่บ้านใดเมืองใดก็มีภาษาของตนเป็นเครื่องใช้ต่อกัน เข้าใจกันได้ก็เป็นอันใช้ได้ด้วยกัน แม้แต่นกและสัตว์ต่างๆ เขายังมีภาษาของเขาเอง เขาก็ใช้ต่อกันอย่างสะดวกสบายและเข้าใจซึ่งกันและกันได้ เหตุใดมนุษย์เราพูดรู้เรื่องของกันและกันดีอยู่แล้วจะไม่เข้าใจกันได้ ฉะนั้นมนุษย์เราจะเกิดมาจากสถานที่ใดๆ ก็ตาม เมื่อเข้าสู่หลักธรรมวินัยแล้ว ย่อมสนิทแนบเนียนต่อกันไปหมด เพราะธรรมวินัยเป็นสิ่งที่กลมกล่อมหล่อหลอมจิตใจให้มีความสนิทแนบเนียนต่อกัน

การปฏิบัติเคยพูดให้ฟังเสมอ นอกจากหลักการแห่งการปฏิบัติที่อธิบายมาแล้ว เบื้องต้นที่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกท่านพาดำเนิน ท่านดำเนินอย่างนั้น ถือจิตตภาวนาเป็นสำคัญยิ่งกว่างานใด สำหรับที่อยู่อาศัยพอบังแดดบังฝนพักผ่อนนอนหลับเท่านั้น แม้แต่สัตว์เขายังทำรวงทำรังเพื่ออยู่อาศัยตามสภาพของเขา มนุษย์เราที่มาบวชเป็นพระก็มาจากคน คนมีบ้านมีเรือนมีที่อยู่อาศัยมีเครื่องใช้ไม้สอย พระก็จำต้องมีตามสภาพของสมณะ อะไรขาดตกบกพร่องก็จำเป็นต้องขวนขวายในกิจที่สมควรแก่สมณะที่ควรจัดควรทำ แต่ไม่ถึงกับเป็นกิจการพร่ำเพรื่อวุ่นวายจนถึงกับเป็นอารมณ์ขุ่นมัวมั่วสุมกับงานนั้นจริงๆ ซึ่งในขณะเดียวกันก็เป็นการเหยียบย่ำทำลายจิตใจของตนลงไป เพราะความกังวลกับงานภายนอกจนกลายมาเป็นข้าศึกต่องาน

จิตตภาวนา ผู้ปฏิบัติต้องระวังให้มากไว้นั่นแลพอดี เพราะพระเราส่วนมากชอบเลยเถิดจนกลายเป็นเตลิดเปิดเปิงแหวกแนวซึ่งมีมากต่อมากในวงปฏิบัติ

นี่จึงได้พยายามระวังเสมอ ที่คิดไว้ก็แน่ใจว่าไม่ผิด เช่น มีท่านผู้ศรัทธาจะถวายเงินเพื่อสร้างโบสถ์ทั้งหลัง เรายังไม่อาจรับได้ นั่น เคยมีบ้างไหมในประเทศไทยและองค์ไหนที่มีผู้ถวายเงินสร้างโบสถ์ทั้งหลังแล้วไม่รับ นอกจากขรัวตาวาสนาน้อยนี้เท่านั้นจึงไม่อาจรับได้ ที่ไม่อาจรับได้นั้นก็มีเหตุผลเหมือนกัน แต่เวลาพูดกับวงภายนอกก็พูดว่าไม่มีวาสนาจึงไม่อาจรับได้ พูดเลี่ยงไปเสียพอให้เรื่องผ่านไป ความจริงหลักธรรมที่เราเล็งอยู่ยึดถืออยู่ กราบไหว้บูชาเป็นขวัญใจและเทิดทูนสุดจิตสุดใจอยู่ตลอดเวลานั้นเป็นสิ่งที่ใหญ่โตมากยิ่งกว่าสิ่งใดในโลกธาตุ

สิ่งเหล่านั้นเราไม่ได้เทิดทูนเหมือนธรรม เพราะเป็นเพียงปัจจัยเครื่องอาศัยไปเป็นวันๆ เท่านั้น ส่วนธรรมเป็นเรื่องใหญ่โตมากที่ต้องรักสงวน เรื่องการสร้างโบสถ์สำหรับวัดนี้ยังไม่มีความจำเป็น สิ่งใดที่จำเป็นก็ทำสิ่งนั้น เช่น จิตตภาวนาเป็นงานจำเป็นอย่างยิ่งนี่ต้องทำ การทำอุโบสถสังฆกรรมทำที่ไหนก็ได้ ตามร่มไม้ชายเขาที่ไหนก็ได้ไม่ขัดข้องอะไร ตามหลักพระวินัยจริงๆ แล้ว ไม่มีอะไรขัดข้อง การสร้างโบสถ์สร้างวิหารควรให้เป็นที่เป็นฐานที่เหมาะที่ควร ไม่ใช่จะสร้างดะไปหมด

การสร้างโบสถ์หลังหนึ่งเป็นยังไง นับตั้งแต่เริ่มแรกตกลงกับช่างในการสร้างโบสถ์เป็นยังไง ถนนหนทางเข้าไปในวัดจนถึงบริเวณที่จะสร้างโบสถ์จะต้องเปิดโล่งตั้งแต่บัดนั้นจนกระทั่งถึงวันสร้างโบสถ์สำเร็จ ต้องบุกเบิกไปหมดยิ่งกว่าโรงงาน คนงานก็ต้องมีทั้งหญิงทั้งชายจำนวนมากมายที่จะเข้ามานอนกองกันอยู่นี้ ทั้งช่างทั้งคนงานไม่ทราบมาจากแห่งหนตำบลใด บางรายหรือส่วนมากก็ไม่เคยรู้เลยว่าศาสนาเป็นยังไงพระเณรในวัดท่านปฏิบัติยังไง แล้วเขาจะมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยพอเป็นความสงบงามตาแก่พระเณรในวัดได้ยังไง มันต้องเหมือนกับเอายักษ์เอาเปรตเอาผีเข้ามาทำลายวัดนั่นเอง

ในขณะที่เปิดโอกาสตกลงกันเรียบร้อยแล้วนั้นน่ะ ไม่ว่าผู้คนหญิงชาย รถราต่างๆ ต้องเข้าต้องออกกันตลอดเวลา ประตูวัดปิดไม่ได้เลย และสถานที่ที่จะสร้างโบสถ์ขึ้นมา

ให้เป็นของสง่างามแก่วัดแก่พระสงฆ์ในวัด แต่พระกลับตายกันหมดจากจิตตภาวนา จากมรรคจากผลนิพพานที่ควรจะได้จะถึงจากสมณธรรมคือจิตตภาวนา แล้วจะเอาอะไรมาเป็นความสง่างามอร่ามตา ลองพิจารณาดูซิ นี่เราคิดอย่างนั้นและพูดอย่างนี้นะ จะเป็นความคิดผิดพูดผิดหรือถูกประการใดบ้าง

ธรรมเป็นสิ่งสำคัญมากมาตลอดอนันตกาล พระพุทธเจ้าก็ดีสาวกก็ดี ไม่ใช่นักสร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างสิ่งรโหฐานสำราญตาอะไรเลย แต่เวลาท่านรู้อรรถรู้ธรรมภายในใจของท่านแล้ว เป็นยังไงบ้างการประกาศธรรมสอนโลกของท่านน่ะ ยกตัวอย่างสมัยปัจจุบันท่านอาจารย์มั่นท่านสร้างอะไร นอกจากท่านสร้างจิตสร้างใจท่านอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยเต็มสติกำลังความสามารถด้วยจิตตภาวนาจนเป็นผู้ฉลาดแหลมคมเต็มภูมิ แล้วย้อนมาสั่งสอนโลกอย่างเต็มภูมิ เป็นยังไงเราดูเอา คนนับถือท่านอาจารย์มั่นทั่วประเทศไทยเราจนตลอดถึงเมืองนอก นั่นผลแห่งการปฏิบัติธรรม รู้ธรรมเห็นธรรม มีใจเป็นหลักเป็นเกณฑ์ด้วยอรรถด้วยธรรมแล้ว สั่งสอนโลกได้ลึกซึ้งกว้างขวางขนาดไหน พิจารณาดูซิ นี่ละธรรมภายในใจ สมบัติภายในใจแท้เป็นอย่างนี้ ผิดกับสมบัติกาฝากเป็นไหนๆ

ใจเป็นสิ่งสำคัญ มีอำนาจมาก สามารถทำประโยชน์ได้มากมายเมื่อมีคุณสมบัติอยู่ภายในใจแล้ว แล้วโบสถ์หลังไหนที่มีอำนาจวาสนามาก ไปเที่ยวประกาศศาสนาสอนโลกสงสารให้คนเข้าถึงธรรม ธรรมถึงใจ ซาบซึ้งเป็นคนดีขึ้นมาได้ เราเคยเห็นโบสถ์หลังไหนบ้าง ทั้งนี้เราไม่ได้ประมาท แต่แยกมาเทียบเคียงตามหลักเหตุผล เราไม่ได้ประมาทและไม่ได้ห้ามว่าไม่ให้สร้างโบสถ์ สถานที่ควรสร้างเราไม่ว่า แต่สถานที่ที่ไม่ควรสร้างก็ไม่ควรมาทำลาย สถานที่นี่เป็นสถานที่สร้างจิตใจด้วยจิตตภาวนาให้มีหลักฐานมั่นคง พระองค์หนึ่งๆ ได้ประโยชน์ทางด้านจิตใจแล้ว จะทำประโยชน์ให้โลกได้รับกว้างขวางมากมายเพียงไร เราคิดหมดแล้วเรื่องเหล่านี้

เพราะฉะนั้นบรรดาท่านทั้งหลายที่มาสู่สถานที่นี่ มาจากภาคต่างๆ กัน ผมจึงเห็นใจและอุตส่าห์พยายามอบรมสั่งสอนอยู่เสมอ ไม่ละไม่ปล่อยไม่วาง แม้จะสอนประชาชนไม่ได้ในบางกาลเพราะเกี่ยวแก่สุขภาพไม่อำนวย ผมก็พยายามหาเวล่ำเวลาอบรมพระ ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ของพระโดยตรง เวลาพระได้รับประโยชน์จากการได้ยินได้ฟังแล้ว

ปฏิบัติตนเต็มเม็ดเต็มหน่วย จนเป็นหลักเป็นเกณฑ์ภายในจิตใจแล้ว การประกาศศาสนานั้นหากเป็นไปเองตามภูมินิสัยวาสนา เมื่อมีสมบัติแล้วย่อมแจกจ่ายได้อย่างไม่อัดไม่อั้น ตามแต่เหตุการณ์สถานที่จะอำนวย แต่แบบขายก่อนซื้อ แบบสุกก่อนห่ามนั้นมันจมทั้งนั้นแหละ ตนยังไม่รู้เรื่องอะไร สอนตนก็ยังไม่ได้ แต่อวดฉลาดแหวกแนวไปสอนคนอื่นนั้น ตนและธรรมเลยกลายเป็นโลก แล้วก็ร้ายยิ่งกว่าโลกไปอีก จะจัดว่าเป็นอุบายวิธีที่น่าชมเชยได้ยังไง นั้นไม่ใช่ทางของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทางของสาวกท่านที่พาดำเนินมา

ท่านรู้เสียก่อน องค์ไหนๆ ก็เหมือนๆ กัน ก่อนที่จะนำธรรมไปสอนโลก รู้เห็นเสียก่อนไม่อย่างนั้นเอาอะไรไปสอนเขา เอาแต่คำพูดเฉยๆ ไปสอนเขามีหลักมีเกณฑ์อะไร ก็ไม่มีที่ซึมซาบ ไม่มีที่ยึดที่เหนี่ยว ไม่เป็นเครื่องดึงดูดจิตใจของผู้ฟัง ไม่เหมือนผู้มีคุณธรรมเต็มหัวใจแล้วไปสอนคน นั่งอยู่เฉยๆ ก็เป็นคุณสมบัติอยู่ในตัว ผู้มีธรรมภายในใจอยู่ไหนก็มีธรรมอยู่นั้นแหละ การอบรมจิตใจมีคุณค่าอย่างนี้ ฉะนั้นขอให้พากันตั้งอกตั้งใจ เอาให้จริงให้จัง ฝังใจลงให้ถึงธรรมนับแต่สมาธิธรรมขึ้นไปโดยลำดับ

มรรคผลนิพพานอย่าไปคาดไปหมายที่ใด มีอยู่ในวงกายกับจิตนี้ อยู่ในวงขันธ์ห้านี้ เอาให้ดี สิ่งใดมีส่วนเกี่ยวข้องกับใจก็พิจารณาไป เช่น รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส เพราะความสัมผัส ความพัวพันความติด ทั้งรักทั้งชัง มันติดได้ทั้งนั้นแหละจิตใจมันติดทั้งรักติดทั้งชัง ติดทั้งโกรธทั้งเกลียด ติดไปหมดติดไม่เลือก กินไม่เลือก เพราะฉะนั้น จึงต้องแยกแยะคลี่คลายออกให้รู้เรื่องของมันด้วยสติปัญญา จนจิตหายสงสัยแล้วถอนตัวเข้ามาที่เรียกว่าปล่อยวาง เพราะความเข้าใจแล้วด้วยการพิจารณาผลสุดท้ายก็ไม่ไปที่ไหน ลงมารวมที่ใจ เมื่อใจไม่กังวลวุ่นวายเพราะปัญญาหว่านล้อมให้ทราบเรื่องราวหมดแล้ว ใจก็หายกังวล ทีนี้จะทำสมาธิภาวนาเมื่อไร ใจก็สงบสะดวกสบาย ใจมีแต่ความสงบร่มเย็นเป็นเรือนอยู่

เอ้า คลี่คลายทางด้านปัญญา อย่าอยู่เฉยๆ เมื่อถึงกาลเวลาที่ควรพิจารณาต้องพิจารณา ปัญญาเป็นสิ่งสำคัญอยู่มาก สติเป็นภาคพื้นเป็นเครื่องควบคุมงานให้เป็นไปด้วยความเจาะจง เป็นไปด้วยความรู้สึกตัว เป็นไปด้วยเจตนา ปัญญาก็ทำหน้าที่เต็มเม็ด

เต็มหน่วย เมื่อเห็นผลแห่งการพิจารณามากน้อยแล้ว ปัญญาก็เขยิบไปเรื่อยๆ เพราะความมีแก่ใจ เหมือนกับเราค้าขายที่มีกำไรขึ้นมา นักการค้าก็มีความขยันหมั่นเพียร ถ้าค้าอะไรก็มีแต่ลักษณะซื้อสิบขายห้าๆ ขาดทุนๆ คนเราก็ขี้เกียจ เมื่อซื้อห้าขายสิบๆ ได้กำไรก็ขยันไปเอง

ใจก็เหมือนกัน เมื่อพยายามตั้งอกตั้งใจภาวนาแล้ว จะต้องเป็นลักษณะซื้อห้าขายสิบ ไม่สงสัย แต่การนั่งอยู่เฉยๆ เหมือนหัวตอ ไม่มีความรู้สึกอะไร ใจลอยไม่มีสติกับอรรถกับธรรม แต่ใจไปวุ่นวายอยู่กับโลกภายนอกซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสตัณหาล้วนๆ นั้นแหละเป็นงานสั่งสมกิเลสมาทับถมจิตใจให้มีความอับเฉายิ่งขึ้นไป แถมยังมัวเมาเสียด้วยซ้ำ คือมัวคิดมัวอ่านกับอารมณ์อันเป็นพิษอยู่อย่างนั้น ไม่รู้อรรถรู้ธรรมว่าเป็นยังไง เดินจงกรมก็มีแต่ก้าวขาไป นั่งสมาธิก็สักแต่ว่ากิริยา มีแต่กิริยา ความทำจริงๆ คือจิต มันเป็นไปตามโลกตามสงสาร รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อดีต อนาคต วุ่นไปหมดภายในใจ จะเอาอะไรมาเป็นกำไร ก็มีแต่ขาดทุนป่นปี้ละซิ ทีนี้เจ้าของก็ขี้เกียจ เพราะเจ้าของหากทำทางขี้เกียจให้ตัวเอง เจ้าของก็เดินเอง ผลแห่งความขี้เกียจคือกองทุกข์ถมหัวใจทุกภพทุกชาติไม่มีที่สิ้นสุด เพราะจิตที่ขี้เกียจทางหนึ่ง ย่อมขยันในอีกทางหนึ่ง เมื่อขี้เกียจทางความเพียรเพื่อการชำระกิเลส ก็ต้องขยันในการสั่งสมกิเลส ไม่มีทางหยุดหย่อนเกียจคร้านเลย ผลคือกองทุกข์ทางใจจึงต้องพอกพูนหนาแน่น เพราะฉะนั้นจงเห็นความขี้เกียจเป็นโทษแก่เราเอง แล้วพยายามพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงสติปัญญา เพื่อลบล้างความขี้เกียจด้วยอุบายต่างๆ นั้นแหละจึงจะมีวันรู้เห็นธรรมไปโดยลำดับ

การสร้างตัวเราเองนี่แหละสำคัญมากยิ่งกว่าสร้างสิ่งอื่นใด จะหนักจะเบาก็ช่างเถอะ มันเท่าตัวของเรานี่แหละ ไม่สุดวิสัยกำลังของเราไปได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ให้พอเหมาะพอสมกับเราอยู่แล้ว ปริมาณแห่งธรรมที่พอประมาณก็ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ สรุปลงแล้วก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ก็ไม่เห็นมากมายจนเกินความสามารถ และอยู่ในวงกายกับจิตของเรานี้ทั้งนั้น ทำไมเราจะทำไม่ได้ รู้ไม่ได้เล่า

เดินจงกรมก็ให้สืบเนื่องไปโดยลำดับด้วยสติ นั่งสมาธิก็ให้สืบเนื่องไปโดยลำดับด้วยสติ การบังคับบัญชาตนอยู่เสมอนั้นแลคือผู้มีความเพียร ความเห็นว่าการบังคับบัญชาจิตใจเป็นเสี้ยนเป็นหนามแล้วไม่อยากทำ อยากอยู่เฉยๆ เหมือนคนสิ้นท่า และปล่อยตามอำเภอใจนั้นเป็นคุณงามความดี นั้นแหละคือกองทัพกองแทรกแซงของกิเลสมันเข้ากระซิบกระซาบภายในใจ จนหลงเคลิ้มไปตามมันและลืมเนื้อลืมตัวไปแล้วกลับเห็นว่าความเพียรเป็นข้าศึกแก่ตน เห็นว่ากิเลสนั้นเป็นมิตรเป็นสหาย นั้นแหละคือหนทางเกิด-ตาย ไม่มีหยุดมียั้ง เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด วกไปเวียนมา เพราะถูกมนต์ขลังของกิเลสเข้าเต็มเปา เขลาไม่มีวันสร่าง ธรรมซึ่งเป็นยาแก้แต่กลับเห็นว่าเป็นยาพิษ สิ่งที่ผิดเห็นว่าเป็นคุณ นี่คือมนต์ขลังของกิเลสทำแก่สัตว์โลกเรื่อยมาอย่างได้ผลเกินคาด พากันทราบเสียถ้าไม่ต้องการให้มันกล่อมอยู่เรื่อยไป และนอนจมอยู่ในกองทุกข์ร่ำไป

สถานที่อยู่นี้ก็รู้สึกว่าพอเหมาะสม แม้ว่าจะไม่เป็นมหาวิทยาลัยดังครั้งพุทธกาลที่ท่านอยู่ตามป่าตามเขาอันเหมาะสมอย่างยิ่ง แต่ก็เป็นป่าเป็นที่เหมาะสมพอประมาณเราก็พยายามช่วยเหลือทุกด้านทุกทาง เพราะเห็นใจหมู่เพื่อนผู้มาบำเพ็ญ เราพอพูดได้ไม่ว่าชาติชั้นวรรณะใดที่เข้ามาเกี่ยวข้องที่นี่ เหตุผลที่ควรพูดมีอยู่เราพูดได้ เราไม่เกรงผู้ใดในโลกอันนี้ให้นอกเหนือธรรมไป เคารพธรรมมากยิ่งกว่าเคารพผู้ใดสิ่งใดในโลกเมื่อถึงกาลที่จะพูดโดยอรรถโดยธรรมแล้วเราพูดได้ เพื่อไม่ให้ใครไปรบกวน เวลานี้ท่านภาวนาอย่าไปกวนท่าน เวลานี้ท่านกำลังทำงานคือเดินจงกรมบ้างนั่งสมาธิภาวนาบ้างเวลาแสดงเสียงเอ็ดตะโรโฮเฮไป ท่านได้ยินเสียง ท่านก็หลบหลีกหนีเสีย นั่งภาวนาอยู่ก็หลีกหนีเสีย กำลังเดินจงกรมก็หลีกหนีไปเสีย ทำให้เสียงานเสียการของท่าน ไม่ควรไปรบกวนในเวลาเช่นนี้ เวลาไหนที่เหมาะสมเราก็บอกเขาให้เป็นที่เข้าใจ ใครจะโกรธจะเคียดเราไม่ติดใจ เพราะถือว่าการพูดลงไปด้วยเหตุด้วยผลนั้นเป็นความถูกต้องดีงามแล้วทั้งฝ่ายเขาฝ่ายเรา ไม่มีอะไรเป็นความเสียหาย หากจะเกิดเป็นความเสียหายภายในใจเขา ก็เพราะเหตุของเขาคิดขึ้นในทางไม่ดีของเขาต่างหาก แต่ใครจะไปถือโกรธถือเคียดเล่า แน่ใจว่าไม่มี เพราะต่างก็มามุ่งอรรถมุ่งธรรมอยู่แล้ว การบอกเตือนก็บอกเตือนโดยธรรมย่อมเข้ากันได้สนิทไม่สงสัย

เวลานั่ง ถ้ารู้สึกร่างกายมันหนักให้เดินมากๆ ไม่ได้ทำงานก็ให้เดินมากๆ เป็นการทำงาน ตั้งสติให้ดี ความเพียรอยู่กับสติเป็นสำคัญ การพิจารณาก็ถือร่างกายของเราหรือร่างกายของสัตว์ของคนหญิงชายได้ทั้งสิ้น เป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณา เวลาพิจารณาให้เห็นตามความจริงของสิ่งนั้นๆ จริงๆ ด้วยสติปัญญา มรรคมีได้ทั้งภายนอกภายใน เพราะสมุทัยคือตัวกิเลส มันมีได้เกิดได้ทั้งภายนอกภายใน เช่น ติดรูป ติดเสียง กลิ่น รส เป็นต้น ก็เป็นสมุทัยแล้ว รูป เสียง กลิ่น รส ทั้งหลายมันอยู่ข้างนอก จิตไปติดสิ่งนั้นไปติดสิ่งนี้ ไปติดคนนั้นไปติดคนนี้ แก้เหตุติดข้องนั้นด้วยปัญญา จนเป็นที่เข้าใจก็เป็นมรรค เพราะฉะนั้นการพิจารณาจะพิจารณารูปใด หญิงใด ชายใด สัตว์ตัวใดได้ทั้งนั้น พิจารณาให้เป็นธรรม เช่น พิจารณาให้เป็นอสุภะอสุภังปฏิกูลโสโครก ป่าช้าผีดิบ หรือพิจารณาเป็น อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ซึ่งเป็นความจริงด้วยกันได้ทั้งนั้น ข้างนอกก็ได้ ข้างในก็ได้ ถ้าพิจารณาเป็นมรรค

การพิจารณาต้องขัดต้องขืนกันฟัดเหวี่ยงกันระหว่างกิเลสกับธรรม เพราะทั้งสองนี้เป็นข้าศึกกันมาแต่กาลไหนๆ อยู่ในใจดวงเดียวกัน มันก็เป็นข้าศึกกันอยู่อย่างนั้น ส่วนมากมีแต่กิเลสเป็นฝ่ายได้เปรียบอยู่เสมอโดยเราไม่รู้สึกตัว ถ้ารู้สึกตัวอยู่บ้างว่าเออ..วันนี้เราแพ้กิเลสประเภทนั้นๆ ก็จะพอมีอุบายวิธีหรือมีแก่ใจฟิตสติปัญญา ศรัทธาความเพียร ขึ้นให้กล้าแข็งและต่อสู้กันจนได้ชัยชนะ ย่อมสมนามว่านักรบ

การขึ้นเวทีไม่รู้แพ้รู้ชนะ มีแต่ถูกน็อกลงไปๆ สลบลงไปไม่รู้เนื้อรู้ตัว มันดูได้หรืออย่างนั้น เอาให้เห็นความแพ้ความชนะบ้าง จึงชื่อว่าผู้มีสติปัญญาทดสอบตัวเอง วันไหนเดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาเท่านั้นๆ แต่ไม่ได้เรื่องอะไรเป็นเครื่องสะดุดใจ ความสงบก็ไม่ปรากฏให้เป็นเครื่องสะดุดใจ อุบายสติปัญญาควรที่คิดขึ้นมาก็ไม่พอเป็นผลให้เป็นเครื่องสะดุดใจ จะเรียกว่าทำงานได้ผลอย่างไรกัน เพราะมีแต่ขาดทุนโดยถ่ายเดียว

ต้องฟิตสติปัญญาขึ้นมาใหม่ พลิกอุบายขึ้นมาใหม่และพิจารณาต่อไปใหม่จนเห็นผลประจักษ์ใจ ไม่มีคำว่าถอยหลัง นั่งเซ่อตาเหม่อมองแบบถูกน็อกจากกิเลส เพราะไม่ใช่วิถีทางของนักรบเพื่อชัยชนะ ถึงกาลเวลาเด็ดก็ต้องเด็ด เวลาธรรมดาก็ธรรมดาบ้าง

เมื่อกิเลสมันโผนออกมา เราก็โผนเข้าใส่กันและรบกัน เอ้า จะตายก็ตาย อย่าเสียดายชีวิต ธาตุขันธ์ยิ่งกว่าธรรมคือแดนพ้นทุกข์ ซึ่งรอรับนักรบผู้กล้าหาญชาญชัยอยู่แล้ว นี่เคยเป็นมาแล้ว ไม่ได้พูดแบบลมๆ แล้งๆ นะ ถึงเวลาควรจะเอากันอย่างเต็มที่สุดเหวี่ยงก็ทำอย่างนั้นจริงๆ ถ้าได้ทำอย่างนั้นแล้วมันแน่ใจจุใจทุกๆ ครั้งที่ทำ และพูดได้อย่างเต็มปากว่าได้ผลคุ้มค่า ไม่เสียทีของการพลีชีพแบบสู้ตาย พร้อมทั้งรู้หน้ากิเลสตัวผาดโผนได้อย่างเต็มตาเต็มใจ (สติปัญญา)

ฉะนั้น อุบายต่างๆ ที่สอนนี้จงนำไปแยกแยะไปพิจารณาเอาเอง ผู้ปฏิบัติมีจริตนิสัยไม่เหมือนกัน แต่พึงทราบว่ากิเลสมันชอบความอ่อนแอเสมอนะ ธรรมะชอบความเข้มแข็ง ความเข้มแข็งเครื่องชนะความอ่อนแอคืออุบายของกิเลส ความฉลาดเป็นเครื่องชนะความโง่ กิเลสพาคนให้โง่ พาจิตใจให้โง่ ตัวกิเลสนั้นไม่ได้โง่ สติปัญญาจึงต้องนำไปใช้เพื่อปราบปรามความโง่อันเป็นตัวกิเลสฝังใจนั้นให้หมดไปๆ ความสง่างามของใจไม่ต้องถามไม่ต้องบอกละ จะค่อยปรากฏขึ้นมาเอง

ธรรมสมบัติเป็นสิ่งสำคัญมาก โลกขาดธรรมสมบัตินี้แลโลกถึงได้ร้อน สมบัติภายนอกไม่เป็นประโยชน์อะไรพอที่จะให้โลกได้รับความร่มเย็น ถ้าไม่มีธรรมสมบัติอยู่ภายในใจเป็นคู่เคียงกัน จะรักษาตัวรักษาโลกให้มีความสงบร่มเย็นไปไม่ได้ มนุษย์เรา ด้วยเหตุนี้ศาสนาจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งต่อมนุษย์ทุกเพศทุกวัย

อย่างที่พวกทำลายโลกทำลายความเป็นมนุษย์ลงให้เป็นสัตว์เสมอกันหมดเขาโจมตีนั้น ชาวพุทธบางรายก็แก้เขาไม่ได้ ที่เขาหาว่าศาสนาเป็นยาเสพติด เหมือนกับศาสนามีความบกพร่อง ทั้งที่ไม่มีอะไรผู้ใดจะสมบูรณ์เทียมเท่าศาสนาเลย ถ้าคนไม่เคยอ่านไม่เคยปฏิบัติศาสนาไม่เคยรู้ศาสนา ก็ไม่ทราบความจริงของศาสนาและหาทางแก้เขาไม่ได้ว่า พระกินแรงงานส่วนเกินของคนอย่างนั้นอย่างนี้ พระอยู่เฉยๆ ไม่ได้ทำประโยชน์อะไรแก่โลก เขาว่าอย่างนั้น หม้อแกงไปไถนาให้คนเหรอ แต่เวลาได้ข้าวได้อาหารมาก็มาหุงต้มที่หม้อแกง มันงานคนละหน้าที่ๆ เช่น ไฟฟ้าเครื่องชาร์จแบตเตอรี่มันไปทำงานให้ใคร กระแสไฟที่ส่องสว่างทั่วดินแดนนั้นมันออกจากไหน ถ้าไม่ออกจากที่ชาร์จหรือโรงไฟฟ้าน่ะ การสั่งสอนอบรมคนให้มีหลักเกณฑ์ให้รู้ความผิดถูกชั่วดี

และเพื่อเป็นกำลังใจในการประกอบกิจการต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็นมาแต่ไหนแต่ไร โดยที่ผู้สั่งสอนไม่จำต้องไปประกอบกิจการต่างๆ ดังผู้มาศึกษาอบรม การอบรมสั่งสอนเพื่อผลของงานอันถูกต้องดีงามไม่ผิดพลาด ซึ่งเหมือนกับชาร์จแบตเตอรี่ ถ้าไม่ใช่เรื่องศาสนาจะเป็นเรื่องอะไร

คนไข้ไม่ติดยาไม่ติดหมอ ไม่เกี่ยวข้องกับยาไม่เกี่ยวข้องกับหมอ จะหายจากโรคกลับเป็นคนดีได้ยังไง ยิ่งกว่านั้นมันก็เป็นคนตายเท่านั้นเอง พิจารณาดูซิ คนไข้ต้องพัวพันกับยา พัวพันกับหมอ เพราะเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องเกี่ยวข้องกัน ถ้าคนไข้ถือว่าการรับประทานยาจากหมอ การติดต่อเกี่ยวข้องกับหมอเป็นยาเสพติดแล้ว คนไข้คนนั้นมันก็ต้องตาย คนมีกิเลสก็เป็นคนไข้แต่ละคนแต่ละประเภทๆ เพราะมีความผิดเต็มตัว มีโทษเต็มใจ ไม่มียาธรรมโอสถคือศาสนาช่วยบำบัดรักษา ไม่มีครูอาจารย์แนะนำสั่งสอนแล้ว มันจะหาความดีงามมาจากไหนคนเรา โรคคือความโลภมันก็รุนแรง โรคคือความโกรธก็รุนแรง โรคคือความหลงไม่มีขอบเขตเหตุผลก็รุนแรง จนทำโลกให้แตกได้ ถ้าไม่มียาคือธรรมบำบัดรักษาเลย

เมื่อนำศาสนาเข้ามาแก้ไขดัดแปลง หรือชะล้างสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบสุขของโลกให้เบาบางลงพอมนุษย์อยู่ด้วยกันได้ด้วยความสงบสุข มันเป็นความเสียหายที่ตรงไหน คนดีขึ้นทุกวัน อาการทุกสิ่งทุกอย่างดีขึ้น โลกได้รับความร่มเย็น เพราะศาสนธรรมกล่อมเกลาขัดถู แล้วศาสนาเป็นยาเสพติดทำให้คนเสียคนที่ตรงไหน เหมือนอย่างคนไข้หายจากโรคด้วยยา หายจากโรคด้วยหมอ มันเป็นยาเสพติดทำให้คนเสียคนที่ตรงไหน หาที่ตำหนิว่าไม่ถูกไม่ดีที่ตรงไหน นอกจากคำกล่าวหาเหล่านั้นเป็นการอุตริหาเรื่องก่อกวน และทำลายความสงบสุขของโลกให้ฉิบหายโดยถ่ายเดียว ไม่มีสารคุณแม้แต่นิดเลย จะเป็นคำพูดวิเศษวิโสมาจากเทวดาตนใดจึงจะพอลงใจเชื่อถือได้

ยาเสพติดเป็นสิ่งที่ทำให้คนเสียคนต่างหาก ศาสนาไม่ได้ทำให้คนเสียคน นอกจากทำคนให้ดีและดีเยี่ยมโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ผู้ไม่ถืออะไรเลยนั่นแหละคือคนตายหมดสารคุณ ผู้ไม่ได้ติดอะไรไม่ได้เกี่ยวข้องกับอะไรเลยคือคนตายไร้คุณค่า เพราะ

คนตายไม่รู้สึกสนใจกับอะไรทั้งสิ้น เราเป็นคนดีๆ ยังมีชีวิตอยู่ ต้องมีความจำเป็นในสิ่งที่เห็นว่าจำเป็นอยู่ร่ำไปทั่วโลกดินแดน จนชีวิตหาไม่แล้วจึงไม่ถืออะไรไม่สนใจกับอะไรเพราะสุดวิสัย

ร่างกายมีความจำเป็นกับวัตถุ เช่น ข้าว อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยปัจจัยประเภทต่างๆ ส่วนใจมีความจำเป็นกับศาสนธรรมเป็นอย่างยิ่งทีเดียว เพราะธรรมเป็นเครื่องเสวยของใจโดยตรง วัตถุไม่ใช่วิสัยของใจ ธรรมเป็นทั้งเครื่องส่องทางเป็นทั้งเครื่องเสวย เป็นที่อบอุ่นของใจ ใจต้องพึ่งพิงธรรมตลอดไปจนถึงจุดที่หมาย ซึ่งไม่ต้องอาศัยอะไรมาส่งเสริมเพิ่มเติม เหมือนคนเดินทาง เมื่อยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางเมื่อไร ทางย่อมมีความจำเป็นตลอดไป หรือเช่นเดียวกับคนไข้เมื่อยังไม่หายจากโรคยากับหมอต้องมีความจำเป็นที่คนไข้จะต้องเกี่ยวข้องอยู่ตลอดไป จะว่าติดหรือไม่ติดความจริงก็เป็นอย่างนี้ นั้นมันเป็นเรื่องใจสกปรก ปากสกปรก ใจมืดใจบอด ใจไม้ไส้ระกำใจไม่มีความรู้ไม่มีความหมาย จึงไม่รู้จักคิดสนใจในสิ่งที่เป็นสารคุณ จึงพูดเพื่อทำลายมนุษย์ผู้มีจิตเป็นกุศลให้ขาดผลขาดประโยชน์ ยิ่งกว่านั้นก็ทำให้คนโง่หลงและเสียไปด้วยอย่างน่าเสียดาย

จิตคนเราเมื่อยังมีกิเลสตัณหาอาสวะครอบงำอยู่ เรากำลังดำเนินเพื่อการแก้ไขถอดถอนยังไม่ถึงจุดหมายปลายทางตราบใด ธรรมต้องเป็นของจำเป็นอยู่ตราบนั้นเพื่อเป็นเครื่องชี้แนวทางอยู่เรื่อยไป จนกระทั่งถึงที่สุดจุดหมายปลายทางแล้ว **บุญญปาปปหินบุคคล** นั่น ใจย่อมปล่อยเอง เพราะเป็นผู้มีบุญและบาปอันละเสียแล้ว เหมือนเราเดินขึ้นมาบนศาลานี้ เมื่อขึ้นถึงที่แล้ว บันไดก็หมดปัญหาไปเอง ใครไปกอดบันไดไว้มีไหมเมื่อถึงที่แล้ว นี่ศาสนาก็ไม่ได้สอนให้คนกอดแบบนั้นนี่ คนที่หายจากโรคแล้วก็ไม่ใช่จะมากอดยากอดหมอไว้ เมื่อหายจากโรคแล้วก็ปล่อยวางกันไปเองกับยากับหมอ นี่เมื่อธรรมเข้าถึงใจอย่างเต็มภูมิแล้ว ก็เป็นเหมือนคนไข้กับยากับหมอนั่นเองหากปล่อยวางกันเอง แล้วศาสนาเป็นยาเสพติดที่ตรงไหน

เวลานี้ศาสนธรรมกับใจเราจงเอาให้เต็มที่ ให้ติดพันกันอยู่อย่างนั้นอย่าลดละสติปัญญาเอาให้ติดพันกับกิเลสตัวแสบ ตัวเป็นยาเสพติดกันทั่วโลกธาตุ กิเลสพาให้

สัตว์ทำชั่วมัวหมองถึงกับมืดบอดไม่มองเห็นบุญเห็นบาปอะไรเลย ไม่อายเด็กๆ ที่เขามีศาสนาประจำใจบ้าง ก็นับว่าเป็นโรคประเภท ไอ.ซี.ยู. หมดหวังทั้งที่ลมหายใจยังฟอดๆ อยู่ กิเลสมันเป็นยาเสพติดทำคนให้เป็นสัตว์ไปมากต่อมากไม่เห็นพูดกัน ส่วนธรรมะที่นำมาแก้กิเลสจะกลับเป็นยาเสพติดที่ตรงไหน ตัวกิเลสมันเป็นยาเสพติดต่างหาก มันติดมาตั้งกัปตั้งกัลป์แล้วจนนับภพนับชาติไม่ได้ ผู้หนึ่งมันกี่กัปกี่กัลป์ เรื่องเกิดเรื่องตาย เพราะอำนาจของกิเลสพาให้เป็นไป นั่นมันเป็นยาเสพติดหรือไม่ติด ใครปล่อยกิเลสได้สักคน เบื่อหน่ายในกิเลสได้สักคน หลุดพ้นจากกิเลสได้สักกี่คน ไม่เห็นมี กิเลสมันติดอยู่ในหัวใจนี่จนมองดูใจไม่เห็นเลย ทำไมไม่พูดตรงนี้ไม่ตำหนิตรงนี้ไม่แก้ตรงนี้ ถ้าเป็นนักกีฬาจริงต้องพูดต้องยอมรับความจริงกัน โลกเขาโลกเราจะได้มีวันสงบเย็นบ้างสมกับมีมนุษย์ครองโลก ไม่ปล่อยให้ความชั่วครอบหัวใจมนุษย์โดยถ่ายเดียวดังที่เป็นอยู่ทั่วดินแดน

สติเป็นของสำคัญ พูดเสมอ สติปล่อยไม่ได้เพราะเป็นธรรมจำเป็นอย่างยิ่งกับตัวเราผู้ประกอบความเพียรเพื่อความหลุดพ้น ไม่ใช่เพียรเพื่ออยู่ในวัฏวน จงมีสติประจำตัว อุบายวิธีเปลี่ยนแปลงของการภาวนานั้น มันแล้วแต่จะปลุกใจตนเองด้วยอุบายวิธีใดที่จิตจะมีความสนใจจดจ่อและสติจะสืบเนื่องกัน ต้องพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงหลายท่าหลายทาง แม้คำบริกรรมก็มิใช่จะเป็นคำเดียวแต่ต้นจนตลอดไป ผู้ฉลาดต้องหาอุบายเปลี่ยนแปลงไปตามที่เห็นควรในจังหวะนั้นๆ ทั้งนี้แล้วแต่อุบายของสติปัญญานี่ก็เคยทำมาอย่างนั้นเหมือนกันไม่ใช่ไม่เคยทำ สิ่งที่นำมาสอนมีแต่สิ่งที่เคยปฏิบัติดำเนินและเห็นผลมาแล้วทั้งสิ้น จึงกล้าสอนตามความเป็นจริง ไม่คิดกลัวว่าจะผิดไป

การพิจารณาทางด้านปัญญา ก็ไม่ว่าภายนอกภายในในสติปัฏฐานสี่ **กาเยกายานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตา วา กาเยกายานุปสฺสี วิหรติ, พหิทฺธา วา กาเยกายานุปสฺสี วิหรติ, อชฺฌตฺตพหิทฺธา วา กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ.** พิจารณาทั้งกายนอกกายใน พิจารณากายนอกบ้างกายในบ้าง พิจารณาทั้งกายนอกกายใน ย่อมเป็นมรรคทั้งนั้น ถูกต้องทั้งนั้นแหละ เวทนาก็เหมือนกัน เวทนานอกเวทนาใน เวทนานอกที่เขาเป็นทุกข์กันแต่เวทนานอกของคนอื่น เวลาเป็นทุกข์เป็นสุขถ้าเขาไม่แสดงอาการออกมา เราก็ไม่รู้

แต่สำหรับการปฏิบัติแล้ว เราถือกายเวทนาเป็นเวทนานอก จิตเวทนาเป็นเวทนาใน สำหรับการปฏิบัติเรามีความรู้สึกแน่ใจอย่างนี้

ก็ไม่ปฏิเสธเรื่องเวทนานอก เช่น เขาร้องห่มร้องไห้แสดงทุกขเวทนาขึ้นมา แต่อันนั้นมันห่างไกลมากต่อสติปัฏฐาน ๔ ที่มีอยู่กับตัวของเราอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว ถ้าเวทนาในเวทนานอกไม่มีอยู่ในกายในจิตนี้จะมีอยู่ที่ไหน สติปัฏฐาน ๔ ก็ไม่สมบูรณ์ละซิ นี่สติปัฏฐาน ๔ มีสมบูรณ์แต่ละคนๆ นอกจากไม่ฟื้นขึ้นมาพิจารณาให้เห็นเด่นชัดเท่านั้น เช่น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ก็มีอยู่ในกายในจิตอันเดียวกันนี้ มีสมบูรณ์อยู่แล้ว สติปัฏฐาน ๔ ก็มีอยู่ในกายในจิตสมบูรณ์อยู่แล้ว ถ้าลงเป็นที่แน่ใจว่าสมบูรณ์อยู่แล้วนี้ แม้จะพิจารณาเรื่องนอกเข้ามาประกอบกันดังที่เคยได้อธิบายไว้แล้ว ก็ไม่มีอะไรขัดข้อง แต่ให้เห็นอย่างนั้น อย่าไปเห็นขัดแย้งต่อธรรม ใครจะพิจารณาไปทางไหนได้ทั้งนั้น ขึ้นอยู่กับความฉลาด พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนคนให้โง่

เอาให้จริงให้จังซิ ให้เห็นกิเลสหลุดลอยไปด้วยสติปัญญาของเราจริงๆ เพราะเป็นไปได้จริงๆ เช่น พิจารณาอสุภะก็เอาจริงๆ จนเกิดความสลดสังเวชน้ำตาร่วง อสุภะเป็นอย่างนี้เหรอๆ เห็นกายเห็นอย่างนี้เหรอ มันออกอุทานภายในใจขึ้นมาเอง เพราะมันเป็นจริงๆ รู้เห็นจริงๆ และสลดสังเวชขึ้นมาภายในใจ แล้วร่างกายก็เปื่อยพังทลายลงไปๆ สติปัญญาจ่อลงไปตรงไหน เหมือนกับเอาไฟเผาพร้อมๆ กันไป กระจายลงไป เปื่อยลงไปให้เห็นอย่างชัดเจน จากอสุภะก็แปรลงไปเป็นธาตุ มีแต่ธาตุกับจิตเท่านั้นเมื่อร่างกายสลายลงไปหมดแล้ว

แต่อย่าไปคิดคาดคิดหมายกับการอธิบายนี้นะ ไม่ถูก จะเป็นสัญญาอารมณ์ พิจารณาจนมันลงถึงที่สุดของมันในขั้นนี้แล้ว จิตจะเข้าใจได้อย่างชัดเจนพร้อมด้วยความอัศจรรย์เกินคาดว่า โธ่มีแต่ของปฏิกูลเต็มร่างกายทุกส่วน จากนั้นก็แปรเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ มันหลงอะไรเมื่อเป็นอย่างนี้ ไปเสกสรรปั้นยอมันหาอะไร ความจริงมันมิได้เป็นไปตามความเสกสรรนั่นเลย มันเป็นดังที่พิจารณารู้เห็นอยู่เดี๋ยวนี้ต่างหาก ความเสกสรรนั้นมันคือของปลอมจากกิเลสล้วนๆ เพราะกิเลสมีอำนาจมากแหลมคมมากทีเดียว ของไม่สวยไม่งามมันก็เสกสรรว่าสวยว่างาม เราก็เชื่อมัน ของ **อนิจฺจํ** เป็นของ

ไม่เที่ยง แปรสภาพอยู่ตลอดเวลา มันก็เสกเป่าว่าเป็นของจีรังถาวร เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นเราเป็นเขาไปได้อย่างไม่อายความจริงคือธรรมบ้างเลย **ทุกฺขํ อนตฺตา** พระพุทธเจ้าสอนไว้ว่าเป็นทุกข์ ไม่ใช่เราไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เขาไม่ใช่ของเขา ไม่ใช่ของใคร กิเลสก็ไปลบล้างให้เป็นตามมันเสียสิ้น

เหมือนเทวทัตที่ลบล้างศาสดาลบล้างศาสนานั่นแล ทุกวันนี้มันกำลังลบล้างอย่างนั้นแหละ เช่น หาว่าศาสนาเป็นยาเสพติดเป็นต้น มันลบล้างแบบกิเลสลบล้างธรรมนั่นแล ปากว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** แต่จิตไม่ได้รู้เห็นไปตาม **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** แต่มันไปตามแบบกิเลสกันทั้งนั้น และลบล้างธรรมของตัวเองให้งอกเงยขึ้นไม่ได้ อสุภะอสุภัง ความจริงก็เห็นกันอย่างชัดๆ ไม่ปิดบังเลย มีอยู่ทุกตัวสัตว์บุคคล แต่ใจก็ไม่เห็นว่าเป็นอสุภะอสุภัง มันเห็นเป็นของสวยของงามไปเสีย จึงเป็นเรื่องของกิเลสลบล้างธรรมทั้งนั้น ถ้าได้รู้ตามเรื่องของธรรมจริงๆ ที่ท่านสอนไว้ ใครจะมาฝืนแบกหามอุปาทานให้มันกดถ่วงจิตใจให้ทุกข์ร้อนแทบล้มแทบตายทั้งวันทั้งคืนอยู่อย่างนี้ล่ะ มันต้องสลัดปัดทิ้งด้วยกันทั้งนั้นแหละคนเรา ถ้าเห็นโทษเห็นภัยจากการพิจารณาจริงๆ ตามหลักธรรมไม่สงสัยแล้ว เมื่อไม่มีกิเลสตัวจอมปลอมร้ายแรงขัดแย้งหลักธรรมภายในใจแล้ว จะเห็นความจริงโดยลำดับๆ ใจจะปล่อยวางว่างเปล่าไปเรื่อยๆ มีความสบายหวิว ปัญญาก็พุ่งตัวได้สะดวก เอ้า มันขัดที่ตรงไหน มันข้องที่ตรงไหน ตามแก้ตามปลดมันจนได้

รูป กายทั้งกายก็คือกองรูปอยู่แล้ว แยกแยะออกดูทั้งเรื่องอสุภะอสุภังตลอดเส้นเอ็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยที่ต่อกันเป็นร่างกาย มันก็เห็นทุกชิ้นทุกอันน่ะซิ อวัยวะส่วนต่างๆ ที่ติดต่อกันเป็นก้อนเป็นกลุ่มจนเป็นร่างเป็นกายอยู่เวลานี้ ก็อาศัยเส้นเอ็นรัดรึงไว้ หนังหุ้มห่อไว้เท่านั้น มันเหมือนผ้าคลุมศพนั้นแล ผ้าคลุมศพมันเป็นของดิบของดีอะไรบ้าง ฟังว่าศพๆ อันนี้มันก็หนังหุ้มกระดูก หุ้มเนื้อ หุ้มของสกปรกโสโครกไว้ มันจึงเหมือนผ้าห่อศพไว้นั้นแหละ ผิดอะไรกับผ้าหุ้มห่อศพ พิจารณาหยั่งปัญญาลงให้ถึงความจริงให้เห็นความจริงอย่างนี้ซิ ใจก็ถอนของมันเอง อุปาทานจะหนาแน่นขนาดไหน มันก็เหมือนกับความมืดนี่แหละ จะมืดขนาดไหน มืดมานานกี่กัปกี่กัลป์

ก็ตาม พอเปิดไฟจ้าขึ้นเท่านั้น ความมืดแตกกระจายไปหมด นี่เมื่อปัญญาความสว่างได้หยั่งลงตรงไหนแล้ว ความมืดคือกิเลสมันแตกกระจายไปหมด **นตฺถิ ปญฺญาสมา อาภา** ท่านว่าแสงสว่างเสมอด้วยปัญญานี้ไม่มี ไม่มีอะไรสว่างเสมอด้วยปัญญา พระอาทิตย์ก็ส่องมาแต่ที่แจ้งเท่านั้น แต่ที่มืดพระอาทิตย์ไม่ตามส่องได้ ส่วนปัญญานี้ส่องได้ตลอดทะลุปรุโปร่งไปหมด จึงเรียกว่า **โลกวิทู** รู้แจ้งเห็นจริงโลกทั้งสาม

เราพิจารณารู้เห็นในขันธ์ในใจเราแจ้งชัดฉันใด สิ่งภายนอกเหล่านั้นก็ฉันนั้นเหมือนกันไปหมด แทงทะลุไปหมดด้วยปัญญาที่ซึ้งภายในใจ การพิจารณากายพิจารณาอย่างที่ว่านี้ กายในกายนอกเหมือนๆ กัน รู้ในรู้นอกทะลุถึงกันหมด เราถนัดทางไหน ถนัดทางอสุภะ ก็ฟาดลงไปให้เห็นเป็นกองอสุภะอสุภังปฏิกูลโสโครกเต็มเนื้อเต็มตัวไปหมด มีแต่กองอสุภะทั้งนั้น ถ้าเราไม่นอนใจถูกกล่อมจากกิเลสให้หลับอยู่ตลอดเวลาเท่านั้นมันต้องรู้ เวลาพิจารณาเข้าใจแล้วก็ปล่อย มันไม่ฝืนถือต่อไปได้หรอก ที่ยึดถือก็เพราะความไม่รู้ เพราะความสำคัญมั่นหมายไปตามกิเลสให้มันมัดแน่นโดยสำคัญว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นเราเป็นของเราเสียทุกชิ้นทุกอัน อะไรก็เหมาว่าเป็นเราเป็นของเรา อุปาทานเข้าไปแทรกไปสิงอยู่หมดทุกสรรพางค์ร่างกาย ธรรมเลยหาที่แทรกไม่ได้ ใจทั้งดวง กายทั้งร่าง สิ่งเกี่ยวข้องทั้งมวล มีแต่กิเลสตัวเป็นเราเป็นของเราเข้ามัดไว้หมด ไม่มองเห็นของจริงแม้นิดบ้างเลย

เมื่อปัญญาสอดแทรกเข้าไปตามที่ท่านสอนไว้แล้ว สิ่งเหล่านั้นก็ค่อยกระจายออกไปๆ สุดท้ายก็เข้าใจได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย รู้รอบขอบชิด สละคืน **ปฏินิสฺสคฺโค** ตามของเดิมเขาเสีย **อนาลโย** หมดความห่วงใยอาลัยเสียดาย เพียงขั้นนี้ก็เป็นความสุขมากแล้ว ใจเบาแล้ว ใจเบาแสนเบา ถ้าพูดถึงการค้าขายก็มีกำไรมาก ตั้งตนเป็นเศรษฐีได้แล้วในขั้นนี้

ที่นี่ขั้นมหาเศรษฐี เอ้า สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ฟาดลงไป ความสุข ความทุกข์มันมีอยู่ในขันธ์ มันก็สักแต่เวทนา ฟังซิท่านพูด **เวทนา** คือความเสวย มันแสดงขึ้นมาให้เราผู้ยังหลงยังยึดเสวย สุขเกิดขึ้นก็ดับไป แน่ะ เอาสาระอะไรกับมัน ทุกข์เกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป อุเบกขาเฉยๆ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ทั้งทางกายและจิตใจ เอาเป็นสัตว์

เป็นบุคคล เอาเป็นเราเป็นของเราที่ไหนได้ ถ้าหยั่งลงด้วยปัญญาแล้ว มันต้องเห็นเป็นความจริงแต่ละอย่างๆ ไปโดยลำดับไม่สงสัย

สัญญา สัญญานี้เป็นของละเอียดมาก ในวงขันธ์ห้ารู้สึกสัญญาละเอียดมากทีเดียว ในวงผู้ปฏิบัติทั้งหลายต้องได้พิจารณาอย่างละเอียดลออกว่าจะเข้าใจและปล่อยวางได้ มันค่อยซึมซาบออกไปวาดภาพหลอกเจ้าของได้อย่างแยบยลมาก สังขารยังมีกระเพื่อมขณะที่จะปรุง มันรู้สึกมีอะไรๆ ภายในจิต แล้วกระเพื่อมตัวออกมาเป็นความปรุง แต่สัญญานี้ไม่กระเพื่อมเลย ค่อยๆ ซึมซาบออกไปด้วยความละเอียด เวลากำหนดลงไปจะปรากฏเป็นภาพหลอกเจ้าของอยู่แล้ว

จิตใจก็อยู่กับขันธ์ห้านี้แหละ เอาขันธ์ห้านี่เป็นเครื่องหลอกตัวเอง หลอกเรื่องนั้นหลอกเรื่องนี้ หลอกเรื่องสัตว์เรื่องบุคคล เรื่องอะไรต่ออะไร สัญญานี่หมายวาดภาพไว้ **สังขาร** ก็คิดไปปรุงไปตามมัน โน่นเวลาถึงขั้นที่ควรรู้ได้มันรู้เองเพราะอำนาจของปัญญานั่นแล สัญญาจะวาดภาพไปไหน พอกำหนดรู้ทันด้วยปัญญามันก็ถอยตัวเข้ามา เข้ามาอยู่ที่จิตนี้ ภาพก็หายไป ภาพอะไรขึ้นมาปรากฏ เวลาตามกำหนดพิจารณาเข้าจริงๆ ภาพเหล่านั้นจะย่นเข้ามาๆ สู่จิต จึงเป็นความจริงว่าภาพเหล่านี้ออกไปจากจิต เห็นได้อย่างชัดเจน จะภาพอะไรๆ ก็ตาม มันออกไปจากใจ ใจเป็นผู้ไปปรุงหลอกตัวเองต่างหาก ภาพอันแท้จริงนั้นไม่มี มันมีอยู่กับสัญญา สังขารที่ปรุงหลอกตัวเองต่างหาก ภาพที่เราวาดขึ้นนั้นมันเป็นขึ้นจากใจ แล้วก็หลงและตื่นเงาจากภาพที่เกิดขึ้นกับตน ไม่มีวันเบื่อหน่ายอิ่มพอ ใจถือเอาอาการของขันธ์ห้าที่แสดงอยู่นี้มาเป็นเครื่องเพลิดเพลินลุ่มหลง เศร้าโศกเสียใจ เป็นอยู่อย่างนี้ตลอดกัปตลอดกัลป์

วิญญาณ ก็รู้แย็บๆ ขณะที่สัมผัสกับสิ่งภายนอก พอรับรู้แล้วก็ดับไป ขณะที่สิ่งภายนอกดับไป และดับไปพร้อมๆ เหมือนแสงหิ่งห้อยหรือแสงฟ้าแลบ คิดไปพิจารณาไปทวนไปทวนมา ทวนกระแส พลิกหน้าย้อนหลังด้วยอุบายของปัญญาเพราะความไม่ไว้ใจในสิ่งเหล่านี้ เพื่อทราบความจริงของสิ่งเหล่านี้ด้วยความสนใจ พิจารณาไม่หยุดก็รู้จนได้ เมื่อรู้แล้วก็เป็นขันธ์ห้าอยู่อย่างนั้นแหละ เราไม่รู้ มันก็เป็นของมันอยู่นั้น แต่มันเป็นเรื่องของสมุทัย ถ้าไม่รู้ไม่เข้าใจ เพราะมันออกมาจากใจสมุทัยโน่น สมุทัยแท้ๆ กิเลสแท้ๆ อยู่ที่ใจ

การพิจารณาธรรมขั้นนี้เป็นความเพียรอัตโนมัติ คือหมุนตัวไปเองไม่ต้องบังคับ เหมือนขั้นเริ่มแรกที่กำลังล้มลุกคลุกคลาน เพราะกิเลสมีกำลังมาก มันฉุดลากเอาไว้ไม่ให้พากเพียร พอมาถึงขั้นกิเลสตาย ที่ยังเหลือก็หมอบและซ่อนตัว สติปัญญามีกำลังมาก จึงหมุนตัวไปเองโดยไม่มีกิเลสตัวใดมาคัดค้านต้านทาน สติปัญญาพิจารณาเข้าไปตีตะล่อมเข้าไป เข้มงวดกวดขันเข้าไปโดยลำดับๆ จนเข้าใจเป็นระยะๆ เป็นวรรคเป็นตอน กิเลสก็แคบ งานก็มีวงแคบเข้าไปตามๆ กันและแคบเข้าไปๆ สุดท้ายกิเลสที่เหลือ ก็รวมตัวเข้าไปกองอยู่ในหัวใจดวงเดียว แย็บออกมาก็รู้ว่ามันออกจากใจนั้นเสีย ออกไปทางด้านสัญญาก็ไปไม่ได้ ออกไปทางด้านสังขารเป็นเรื่องเป็นราวก็ไปไม่ได้ เพราะสติปัญญาทันอยู่ทุกระยะ พอปรุงแย็บออกมาเหมือนแสงหิ่งห้อยมันก็ดับไปพร้อม เมื่อสติทันแล้ว เรื่องราวก็ไม่สืบต่อกันไปยืดยาว สติรู้ทันก็ดับของมันรู้ทันกับรู้เท่าพร้อมอยู่ด้วย สติปัญญาก็ฟาดฟันหั่นแหลกกันลงไปตรงนั้น สุดท้ายก็เหลือแต่ **อวิชชา**

อวิชชากับจิตมันเป็นอันเดียวกัน ถ้าสงวนจิตก็สงวนอวิชชาด้วยนั่นแล เพราะกำลังกลมกลืนเป็นอันเดียวกัน รักจิตสงวนจิตก็รักอวิชชาสงวนอวิชชา ติดจิตก็ติดอวิชชา หลงจิตก็หลงอวิชชา เพราะมันอยู่ด้วยกัน ถึงขั้นนี้แล้วสติปัญญาทำงานไม่ต้องบังคับ นอกจากรั้งเอาไว้ให้อยู่ในความพอดีและให้เข้าพักสงบในสมาธิตามเวลาที่ควร ไม่ให้บุกงานจนเกินไป จิตขั้นนี้มีแต่จะไปท่าเดียว มีแต่จะเอาให้ทะลุท่าเดียว ที่จะถอยย้อนไปข้างหลังไม่มีเลย เป็น **อกุปฺปฯๆ** มาโดยลำดับ จนกระทั่งถึงจุดพอตัวแล้ว ก็ลงนิวเคลียร์หรือปรมาณูซิ ปัญญาขั้นนิวเคลียร์ขั้นปรมาณูตูมลงไปตรงนั้น อวิชชาก็แหลกแตกกระจายไปหมดราวกับโลกธาตุหวั่นไหว (ความจริงโลกธาตุภายในจิตถนัดกว่าที่อื่นๆ)

ทีนี้หมดละ เชื้อที่เคยเกิดเคยตายมากี่ภพกี่ชาติกี่กัปกี่กัลป์ ก็เห็นได้อย่างประจักษ์ว่าบัดนี้ไม่มีอีกแล้วเรื่องความเกิดความตายต่อไป เพราะเชื้อที่จะพาให้เกิดให้ตาย คืออวิชชานี้ได้ถูกทำลายโดยสิ้นเชิงแล้ว นั่นแลที่ท่านว่า **วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ, วิมุตฺตสฺมึ วิมุตฺตมิติ ญาณํ โหติ.** เสร็จงานที่แสนลำบากแสนตะเกียกตะกาย แทบจะไปจะอยู่ สิ้นเสร็จในขณะอวิชชาตกบัลลังก์จากใจ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ญาณความรู้แจ้งชัดว่า จิตหลุดพ้นแล้วย่อมปรากฏขึ้นในขณะนั้น นี่งานของพระเราสิ้นสุดลงที่ตรงนี้ ไม่สิ้นสุดที่ตรงไหน

สิ้นสุดตรงนี้เอง อวิชชาแตกกระจายลงไปแล้ว ก็เรียกว่าข้าศึกที่รบกันนั้นหมดฤทธิ์และตายเกลี้ยงไม่มีเหลือแล้ว สติปัญญาที่หมุนตัวเป็นเกลียวก็หมดภาระไปเอง หมดปัญหาไปเอง เพราะไม่ได้ฆ่ากิเลสตัวใดอีกแล้ว กิเลสตัวไหนจะมาให้ฆ่าอีก เพราะมันฉิบหายหมดแล้ว จอมวัฏจักรสิ้นสุดลงไปแล้วก็หมดเท่านั้น

ผลแห่งงานของเราที่ทำมามากน้อยหนักเบาขนาดไหน เป็นธรรมเกินค่า เมื่อมาถึงตรงนี้แล้วหมดอดีต อนาคต ไม่สำคัญมั่นหมาย ปัจจุบันก็รู้เท่าชัดเจนทุกอย่างแล้ว หมดทั้งอดีต ทั้งอนาคต ทั้งปัจจุบัน ปัญหาไม่มี แม้ยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็ไม่มีปัญหา ตาย ท่านก็ไม่มีปัญหาสำหรับท่านที่รู้อย่างนั้นแล้ว จะตายด้วยเหตุผลกลไกอะไรก็ตาม ไม่มีปัญหา เมื่อถึงขั้นหมดปัญหาแล้วไม่มีปัญหาทั้งนั้น สำหรับพระอรหันต์ท่านตายด้วยเหตุนี้เอง ท่านจะยืนนิพพานก็ได้ เดินนิพพานก็ได้ นั่งนิพพานก็ได้ นอนนิพพานก็ได้ ตามอัธยาศัยแห่งความถนัดใจของท่านแต่ละองค์ๆ ที่ท่านจะทำในวาระสุดท้ายแห่งขันธ์จะแตกสลาย

ดังท่านอาจารย์มั่นท่านแสดงที่เราเขียนไว้ในประวัติท่านนั้น เพราะเหตุไร เพราะทุกขเวทนาอันเป็นสมมุติภายนอกนี้ ไม่สามารถเข้าไปเหยียบย่ำทำลายจิตใจของท่านให้กำเริบให้หวั่นไหวได้ แล้วทำไมท่านจะทำนิพพานตามอัธยาศัยของท่านไม่ได้ เพราะจิตท่านอยู่เหนือสมมุติแล้วนี่ เวทนาก็เป็นสมมุติ ทุกขเวทนามันมีอยู่เพียงร่างกายนี้เท่านั้น ไม่สามารถเข้าไปทับถมจิตใจของท่านให้หวั่นไหวไปได้เลย ท่านทำไมจะทำตามอัธยาศัยของท่านไม่ได้ล่ะ นิพพานท่าไรก็เอาซิ ในวาระสุดท้าย กิเลสตัวใดจะมาขัดขวางท่านได้อีก เมื่อมันตายด้วย กุสลา ท่านปราบเรียบแล้ว พวกเรามันพวกตาบอด หูหนวก ใจห้องน้ำห้องส้วมที่แสนสกปรกโสมม ยังไปกล้าให้คะแนนท่านตัดคะแนนท่านว่าเป็นไปไม่ได้ ที่ถูกควรเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ไม่อายตาบอดของตัวบ้างหรือที่กล้าไปจูงคนตาดีน่ะ

ที่ได้มาเป็นครูเป็นอาจารย์สอนหมู่เพื่อนนี้ ผมเคยเป็นมาแล้ว ตอนที่จิตมันยังไม่ได้เรื่องได้ราว มันฝืนเราอย่างหนัก ทั้งๆ ที่จิตเราตั้งอกตั้งใจขนาดนั้นยังเป็นได้ กิเลสมันถอยใครเมื่อไร พอจากท่านอาจารย์มั่นไปได้ ๒-๓ วัน จิตมันดีดมันดิ้น

หาเขียงสับยำเพื่อเป็นอาหารกิเลสอย่างเห็นได้ชัด ถึงทราบได้ชัดว่า อ๋อ...นี่มันกาจับภูเขาทอง...ว่าเจ้าของอยู่กับครูบาอาจารย์จิตสงบร่มเย็น พอออกจากท่านมาแล้วไม่ได้เรื่องได้ราว ทำความเพียรก็เดินไปเฉยๆ ไม่มีอุบายอะไรที่จะแก้กิเลสได้สักตัวเดียว มีแต่ความฟุ้งซ่านภายในใจ นับวันรุนแรงขึ้นทุกวันๆ อยู่ห่างท่านไม่ได้ ถ้าเป็นอย่างนี้เรารู้แล้ว นี่หนีจากครูบาอาจารย์ไม่ได้เมื่อเป็นแบบนี้ เรารีบกลับคืนไปหาท่านทันทีแต่เดชะบุญ เวลากลับคืนไปท่านไม่เคยตำหนิติเตียน ท่านไม่เคยขับไล่ไสส่งเลย ความจริงเราก็ไปภาวนา คิดว่าประมาณเดือนนั้นเดือนนี้ก็จะกลับมา แต่มันไม่ทันถึงเดือนนั้นเดือนนี้นี่นา ไฟนรกในใจมันเผาขึ้นมาก่อนนี่ ก็ต้องรีบกลับมา นี่ก็ได้เอาเรื่องที่เคยผ่านมาแล้วนี้แหละมาสอนหมู่เพื่อน เพราะจิตใจเราเหมือนๆ กัน

เรื่องของกิเลสแล้ว จะไม่เดินนอกลู่นอกทางของกิเลสไป จะต้องไปตามทางของกิเลสโดยตรง ใครอุบายทันก็ได้ ใครอุบายไม่ทันก็จมไป เพราะมัน **อาจริโย เม ภนฺเต โหหิ, อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺฉามิ.** ท่านถึงได้ว่า...พึ่งตัวเองยังไม่ได้ ต้องอาศัยครูบาอาจารย์เป็นที่พึ่งไปก่อน ๕ พรรษานั้น ท่านพูดไว้พอประมาณ ถ้า ๕ พรรษาล่วงแล้ว ยังเป็นไปไม่ได้ ก็ต้องอยู่เพื่อศึกษาอบรมกับท่านผู้ดีกว่าตนต่อไป คิดดูซิ พระ ๖๐ พรรษา ที่ยังไม่มีหลักเกณฑ์ ก็ยังต้องมาขอนิสัยจากผู้ ๑๐ พรรษา แต่มีหลักจิตหลักธรรมวินัย ท่านบอกไว้แล้วในพระวินัย เพราะมันไม่สำคัญอยู่กับพรรษา แต่สำคัญที่ความทรงตัวได้หรือไม่ได้ สำคัญตรงนี้ต่างหาก

อย่าเชื่อมันง่ายๆ กิเลส เราเคยเชื่อมันมานาน แล้วได้ผลอะไรจากการเชื่อกิเลสนี้ เราตั้งใจจะมาเชื่อธรรม การเชื่อธรรมต้องฝืนกิเลสถึงจะจัดว่าเชื่อธรรมและปฏิบัติตามธรรมได้ ถ้ายังไม่ฝืนกิเลสก็แสดงว่าเราเชื่อกิเลส ยอมจำนนต่อกิเลสร่ำไป ทั้งๆ ที่ว่าเราปฏิบัติธรรมนั้นแล เมื่อจิตยังตั้งหลักไม่ได้ ต้องเป็นอย่างนั้นด้วยกัน นักปฏิบัติเราแม้ตั้งหลักได้แล้ว ก็ยังมีความจำเป็นโดยลำดับเกี่ยวกับครูบาอาจารย์ที่ตนจะต้องศึกษาต่อไป ไม่ใช่ว่าตั้งหลักได้แล้วจะไม่มีความจำเป็นกับครูอาจารย์ มันจำเป็นตามขั้นของจิตของธรรมนั่นแล

เมื่อพูดตามความจริงแล้ว มันหนีจากท่านไม่ได้ ยิ่งจำเป็นมากขึ้นตามขั้นของจิตของธรรมภายในใจ นี่ผมก็เคยเป็นมาแล้ว ในขั้นที่พอตั้งตัวได้ เช่น จิตมีความสงบเป็นสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์ในจิตใจ ไม่วุ่นวายส่ายแส่กับสิ่งภายนอก แต่เราหวังจะก้าวหน้าละซิ จะทำยังไงจึงจะก้าวหน้า เพราะอุบายวิธีต่างๆ จะพิจารณามันไม่ค่อยได้ความอะไร ลำพังตนทำเองไม่มีผู้บอกแนะ มันต้องมาอาศัยท่านอีกนั่นแหละ บางทีพิจารณาทางด้านปัญญา มันติดขัดอะไรต่ออะไร อุบายวิธีเจ้าของที่จะแก้ความติดขัดซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสนั้น มันไม่ทัน มันไม่พอ มันก็แก้ไม่ได้ เมื่อเวลามาเล่าถวายท่านท่านใส่ปุ๊บเดียวเท่านั่น ปัญหาข้อข้องใจนั้นๆ แตกกระจายไปในทันทีทันใดเลย นี่ก็กิเลสหลุดลอยไปเพราะท่าน เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เห็นคุณค่าในการอยู่กับท่านน่ะซิ จึงเป็นความจำเป็นไปเรื่อยๆ

ดังที่ว่ากิเลสมันมารวมตัวอยู่ในจิตดวงเดียวนั้นถึง ๘ เดือน นี่ถ้าสมมุติว่าพ่อแม่ครูจารย์ยังมีชีวิตอยู่ มันจะไม่ติดอยู่นานขนาดนั้นเลย โน่น มันจะพังทลายลงตั้งแต่ขณะที่เริ่มปรากฏอยู่ที่วัดดอยฯ โน่น วันเดือนสามแรม พอถวายเพลิงท่านเรียบร้อยแล้วก็ขึ้นไปวัดดอยฯ ไปภาวนาอยู่นั่น ตอนนั้นจิตของเรามันสว่างไสว ก็อย่างว่านั่นแหละคนเป็นบ้าอัศจรรย์ตัวเอง ไม่มีใครอัศจรรย์เท่าเจ้าของอัศจรรย์บ้าในตัวเอง ไม่ใช่อัศจรรย์ธรรม แต่อัศจรรย์บ้า ความหลงความยึดจิตเป็นอวิชชา มันจึงอัศจรรย์ตัวเอง เวลาเดินจงกรมอุทานออกมาในใจว่า แหม...จิตเราทำไมมันสว่างเอานักหนานะ ร่างกายเรามองดูมันเห็นพอเป็นรางๆ เป็นเงาๆ เพราะความรู้ทะลุไปหมด สว่างไปหมด ก็อัศจรรย์ล่ะซิ เราถึงว่าอัศจรรย์บ้า วันนั้นเป็นวันจะฉันจังหัน

ระยะนั้นไม่ได้อดอาหารมากนะ เพราะท้องไม่ดีมาแล้ว อดเพียง ๓ วัน มาฉันมันก็ถ่ายแล้ว นั่นก็อด ๓ วัน ตอนนั้นพรรษา ๑๖ เพราะเรื่องอดอาหารเราเริ่มสมบุกสมบันมาตั้งแต่เริ่มปฏิบัติอยู่แล้ว นิสัยของเราเองมันถูกกับการทรมานด้วยการอดอาหาร วันนั้นไม่ได้บิณฑบาต ท่านอาจารย์...ท่านอนุญาตให้ชาวบ้านมาใส่บาตรวันพระในวัดทุกๆ วันพระที่วัด วันนั้นพอดีเป็นวันที่จะฉัน พอได้อรุณแล้วก็ออกจากกุฏิไปเดินจงกรมทางด้านตะวันตก เดินอยู่จนกระทั่งถึงเวลาบิณฑบาต เดินไป

เดินมาและรำพึงขึ้นมาว่า เอ...จิตนี่ทำไมอัศจรรย์นักหนานะ มันสว่างไสวเอามาก นี่ถ้าพ่อแม่ครูจารย์ยังอยู่ จิตอวิชชาดวงสว่างไสวมันจะพังทลายลงไปตั้งแต่ระยะนั้นแหละ มันจะขาดสะบั้นไปเลย นี่ก็เพราะอุบายเราไม่ทัน มิหนำยังติดยังยึดมันเข้าเสียอีก

พอนึกว่าจิตอัศจรรย์นักหนาอย่างนั้น ขณะจิตหนึ่งผุดขึ้นมาอย่างไม่คาดไม่ฝันว่า **"ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ที่ไหน นั้นแลคือตัวภพ"** เพียงเท่านั้น เราเลยงงเป็นไก่ตาแตกไปเลย แทนที่จะได้อุบายจากอุบายนั้นเลยไม่ได้ ยังกลับเพิ่มความสงสัยเข้าไปอีก แหม...เมื่อเรามาพิจารณาทีหลัง อุบายนี้ถูกต้องจริงๆ แต่ปัญญาเรามันโง่ต่างหาก จึงไม่ทันกับอุบายที่ผุดขึ้นมาบอกนั้น เมื่อรำพึงถึงเรื่องความอัศจรรย์ของจิต พอหยุดลงเท่านั้น อุบายก็ผุดขึ้นมาเป็นคำๆ เป็นประโยคๆ ทีเดียวนะ (นี่ถ้าเป็นท่านผู้รู้ผู้ฉลาดท่านก็ว่า **"ธรรมเกิด"** แต่เรามันโง่ จึงไม่อาจคิดขึ้นได้) จากนั้นมาไม่ลืมเลยว่า **"ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ตรงไหน นั้นแลคือตัวภพ"** ว่าอย่างนี้ เรางงเหมือนไก่ตาแตก แทนที่จะเข้าใจ ก็จุดสว่างไสวน่ะซิ มันมีจุดอยู่นั้นน่ะ นั่นแหละคือจุดคือต่อมแห่งผู้รู้ ก็มันอยู่ที่ผู้รู้นั่นเอง

ถ้ามีจุดมีต่อมแห่งผู้รู้อยู่ตรงไหน นั้นแลคือตัวภพ นั้นบอกชัดๆ เลยนะ แต่เรามันงงเป็นไก่ตาแตกไปได้ เอ...จุดที่ไหน ต่อมที่ไหน เอาอีกแหละ ก็มองเห็นชัดๆ อยู่แล้ว เพราะจุดสว่างมันเห็นเป็นดวงอยู่ในจิต สว่างจ้าอยู่ภายในจิตนี้ พูดง่ายๆ ก็เหมือนตะเกียงเจ้าพายุ มันสว่างจากไส้ตะเกียง นั่นตัวไส้มันละคือจุดที่สว่าง มันก็เห็นอยู่แล้ว นี้ก็เป็นอย่างนั้น มันสว่างจ้าอยู่กับจิต จุดแห่งความสว่างมันก็เห็นได้อย่างชัดๆ แต่มันไม่จี้เข้าตรงนี้ซิ กลับลูบคลำไปที่ไหนตามประสาความโง่นั่นแล อุบายผุดขึ้นมาขนาดนั้นแล้วน่าจะยึดได้ มันยังไม่เห็นยึดได้ โง่ขนาดไหนพระเรานะ

ก็แบกปัญหานี้ไปคนเดียวทางอำเภอบ้านผือ ท่าบ่อ ในป่าในเขา ทีแรกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ท่านไปด้วย เราก็จำเป็นให้ท่านไปด้วย แต่เวลาอยู่ด้วยกัน เราก็คอยหลีกเลี่ยงท่านอยู่เรื่อย เพราะกลัวขาดการสืบต่อทางความเพียร ไม่ค่อยมาสนทนาธรรมกับท่านบ่อยนัก ท่านจึงได้ใส่ปัญหาเราว่า *"เธอเอ๊ย เรากลับไปแล้วเธอก็จะสบายหรอก เธอยุ่ง*

เพราะเรา" ท่านว่าอย่างนั้น คือเรามันไม่สะดวกจะอยู่ด้วยใครๆ เวลานั้น ท่านก็มีเรื่องจะพูดจะคุยอะไรกับเราอยู่เรื่อย ส่วนเรามันขาดความเพียร ไม่อยากให้เสียเวลา เวลาพูดคุยกับท่านมันก็ชะงักไปบ้างในทางความเพียร

พอออกจากท่านไป มันดีดผึงๆ จึงต้องกลับมาที่วัดดอยๆ อีก เดือนเมษายนมาบวชหลวงตาเริญ พอบวชแล้วก็ขึ้นวัดดอยฯ อีก จุดต่อมนี้มันถึงได้ไปเข้าใจกันตรงนั้นแหละ ที่วัดเก่า วัดที่เกิดปัญหานั่นแล เป็นแต่เพียงคนละกุฎีเท่านั้น พอเข้าใจอันนี้แล้ว โฮ้ย...คำว่าจุดว่าต่อม มันไม่มีปัญหาอะไรเล๊ย ถ้าสมมุติว่ามาเล่าถวายท่านอาจารย์มั่นตรงนี้ปั๊บ ถ้าพ่อแม่ครูจารย์ยังอยู่นะ ท่านจะใส่ผางมาทันที ทีนี้จะเข้าใจปุ๊บเดียว จุดนั้นก็พังทลายไปเลย นี่มันไม่เข้าใจ ปัญหาก็บอกชัดอยู่แล้ว นี่ซิถึงได้ว่าความจำเป็นมีอยู่ทุกระยะนา ยิ่งละเอียดลออเข้าไป ถ้าจะพูดตามแบบโลก ผมมันทิฐิสูงนี่นะ ใครจะมาสอนสุ่มสี่สุ่มห้าได้เหรอ สมมุติว่าเราเล่าให้ท่านผู้นั้นฟังตามความจริงแห่งจิตของเรานี้ ถ้าผู้ไม่เข้าใจก็จะมาสอนเราสุ่มสี่สุ่มห้า แล้วประกาศภูมิให้เราเห็น หือ...ภูมิขนาดนี้มาสอนเราได้อย่างไร นั่นมันบอกในตัว ถ้าผู้สูงกว่านั้นท่านจี้ปั๊บ เราเข้าใจทันทียอมๆ ราบเลย เรื่องจิตนี่จึงสำคัญที่ครูที่อาจารย์ผู้ให้การอบรมสั่งสอน ผู้ที่ท่านรู้แล้วไม่ต้องพูดมากเลย ท่านใส่ปั๊บเดียวได้ความ ใครจะมาสุ่มครอบทั้งหนองทั้งบึงไม่ได้ จะโยนยาใส่กันทั้งตู้ทั้งหีบมันไม่ได้ เรื่องความจำเป็นกับครูอาจารย์มันจำเป็นอย่างนี้ไม่ว่าขั้นไหนๆ

แต่มันต่างกันที่เราจะออกไปอยู่คนเดียวที่หนึ่งที่ใดตามระยะกาล เมื่อมีข้อข้องใจอะไรจึงค่อยมาถามท่านนี่ก็ได้ มันไม่ยุ่งวุ่นวายเกี่ยวกับเรื่องโลกเมื่อจิตมีหลักแล้ว เป็นแต่เพียงว่าความก้าวหน้าของเรามันช้า...ผิดกัน ปัญหาบางอย่างแก้กันอยู่ ๒ วัน ๓ วัน แก้กันยังไม่ตก นั่นซิ มันจะตาย ไม่ตกมันก็ไม่ถอย จะต้องแก้ให้ตกจนได้ นี่ซิมันจะตาย เพราะความว่าแพ้นั้นมีไม่ได้ ถ้าจะแพ้ให้ตายเสียดีกว่า นอกจากต้องทะลุโดยถ่ายเดียว ถ้าไม่ทะลุ ก็ต้องเจาะกันอยู่อย่างนั้น หมุนติ้วๆ อยู่นั้น ปัญหาเหล่านี้พอเล่าให้ครูบาอาจารย์ฟัง ท่านจี้ปั๊บเท่านั้น ทะลุไปเลย ผมเคยได้อุบายจากท่านมาแล้ว

ก็มีท่านอาจารย์...องค์หนึ่ง สามารถแก้ได้ตลอดทั่วถึงทางด้านจิตใจ เดี๋ยวนี้ท่านก็ไม่เอาเรื่องกับใครแล้ว ประการหนึ่ง ก็ไม่มีใครไปเล่าให้ท่านฟัง ท่านขี้เกียจยุ่งกับเรื่องขี้หมูราขี้หมาแห้ง ท่านก็อยู่สบายๆ ลองมีผู้มีภูมิจิตภูมิธรรมมีความรู้ความเห็นต่างๆ ทางด้านปฏิบัติไปเล่าให้ท่านฟังดูซิ ไม่ต้องสงสัยว่าเสียงท่านจะไม่ขึ้นปึ๋งปั๋งๆ เพราะท่านอยู่กับธรรมเท่านั้น ถ้าไม่ติดธรรม ท่านก็อยู่กับธรรมเป็นเครื่องรื่นเริงระหว่างขันธ์กับจิตที่ครองตัวอยู่

อย่างคราวที่แล้วผมเอาปัญหาไปแหย่หลวงปู่....พอเราสอดปั๊บ ท่านก็ตอบผึงมาเลย เพราะปัญหานี้ไปหาในพระไตรปิฎกก็ไม่มี เพราะเป็นปัญหาป่า ถ้าผู้ไม่รู้ ตอบไม่ได้ พอถามท่านปั๊บ ท่านตอบผึงมาเลย โฮ้ย...ท่านคึกคักตึงตังนะ ประมาณ ๑๐ นาทีจบ พอจบ ก็ถามท่านเข้าอีก คราวนี้ท่านก็ไปใหญ่เลย นานประมาณ ๔๕ นาที พอจบลงแล้วท่านพูดว่า *"เอ้า...ท่านมหาค้านนะ ถ้าผิดตรงไหนค้านนะ" "กระผมไม่ค้าน กระผมหาฟังอย่างนี้แหละ"* ในขณะเดียวกัน ปัญหานี้ท่านก็ทราบ ถ้าไม่รู้ปัญหาป่า เอามาถามไม่ได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่จำเป็นต้องมาถามเราอีก

นี่จึงทำให้เราเชื่อในหนังสือที่มีอยู่ในธรรมบทที่กล่าวแล้ว กัลยาณชนไม่สามารถตอบปัญหาของพระโสดาบันได้ พระโสดาฯ ไม่สามารถตอบปัญหาของพระสกิทาคามีได้ พระสกิทาคามีไม่สามารถตอบปัญหาของพระอนาคามีได้ พระอนาคามีไม่สามารถตอบปัญหาของพระอรหันต์ได้ แม้พระอรหันต์ก็ไม่สามารถตอบปัญหาของพระโมคคัลลา สารีบุตรได้ ถึงพระสารีบุตร โมคคัลลา ก็ไม่สามารถตอบปัญหาของพระพุทธเจ้าได้ คือความสามารถต่างกัน พอถึงขั้นอรหัตก็พอแล้ว ส่วนที่ว่าพระสารีบุตร โมคคัลลา ไม่สามารถตอบปัญหาพระพุทธเจ้าได้นั้น หมายถึงความกว้างแคบลึกตื้นแห่งความรู้นั้นต่างกัน นอกจากความบริสุทธิ์ไปแล้ว ยังมีความลึกตื้นต่างกัน กว้างแคบต่างกัน ภูมิของพระพุทธเจ้าเป็นพุทธวิสัย ภูมิของพระสารีบุตร โมคคัลลา เป็นสาวกวิสัย จึงต่างกัน สามัญวิสัยกับอริยวิสัยก็ผิดกัน แต่ละขั้นละภูมิมีเคล็ดลับประจำขั้นภูมินั้นๆ

แต่ก่อนเราก็ไม่รู้ไม่เข้าใจว่ามีเคล็ด ถามเคล็ดปั๊บก็ติด ดังพระเรียนจบพระไตรปิฎกครั้งพุทธกาล แต่ลืมเนื้อลืมตัว ดูถูกเหยียดหยามพระปฏิบัติ หาว่านั่งหลับหูหลับตา

ไม่ทำประโยชน์อะไรให้แก่โลก เลยจะเอาปัญหามาถามพระปฏิบัติท่าน หาอุบายไล่พระปฏิบัตินั่นเอง พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงเสด็จมาท่ามกลางสงฆ์ที่กำลังสันนิบาตนั้นว่า พวกนี้กำลังจะมาทำลายลูกศิษย์เราตถาคต แล้วมันจะไปตกนรกกันทั้งหมด ท่านไม่ได้ว่ากลัวพระปฏิบัติจะเสีย ท่านว่าพวกนี้จะตกนรกกันทั้งหมด พอเสด็จถึง พระองค์ทรงตั้งปัญหาขึ้นปั๊บ ถามพวกใบลานเปล่า ตอบไม่ได้ รับสั่งถามพระปฏิบัติปุ๊บ ตอบได้ผึงยกปัญหาขึ้นปั๊บ ถามพวกนั้น นิ่ง เหมือนคนตายแล้ว ตอบไม่ได้ วกกลับมาถามพระปฏิบัติ ตอบได้ปุ๊บๆ ตลอด

จากนั้นพระพุทธเจ้าก็แสดงธรรมขนาบเสียอย่างเต็มที่ว่า *"พวกเธอนั้นน่ะเหมือนกับลูกจ้างเลี้ยงโคให้เขา ได้ค่าจ้างเพียงรายวันๆ เท่านั้น ไม่เหมือนลูกของเรา หมายถึงพระปฏิบัติ ซึ่งเป็นเจ้าของโค โคก็เป็นสมบัติของตัว น้ำนมโคก็ได้ดื่มเต็มเม็ดเต็มหน่วยตามความต้องการ พูดถึงเรื่องธรรม ก็เป็นเจ้าของธรรม เป็นธรรมสมบัติ เป็นมหาสมบัติ พวกเธอนี้เพียงแต่เรียนและจดจำมาเฉยๆ ธรรมสมบัติอันแท้จริงยังไม่เคยได้ดื่มบ้างเลย ส่วนลูกเราตถาคต ทั้งได้ปฏิบัติ ทั้งได้ดื่มธรรมรสโดยสมบูรณ์ จึงไม่ควรประมาท"*

ปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งถาม เป็นปัญหาทางด้านจิต ถามพวกปริยัติไม่ได้เรื่อง พอมาถามพวกปฏิบัติ ตอบได้ผึงๆ เลย ปัญหาเราถามหลวงปู่....เป็นปัญหาป่าต่างหาก ท่านไม่รู้ท่านไม่เคยอยู่ในป่าท่านจะตอบได้ยังไง เพราะพูดอย่างตรงไปตรงมาแบบคนโง่ๆ ก็ไปอ่านหัวใจกันนั้นเอง เราไปหลายหนแล้วพลาดมาทุกที เพราะคนมากไปคราวนี้จึงจะให้พลาดไม่ได้ ท่านเองก็อยากทราบภูมิจิตภูมิธรรมของพระปฏิบัติของครูบาอาจารย์ทั้งหลายเหมือนกัน จึงมีการถามถึงครูอาจารย์ทั้งหลายบ้าง

เราอยากให้หมู่เพื่อนปฏิบัติให้รู้ภายในใจแล้วมาเล่าให้ฟังนา ผลเป็นยังไง เราอยากรู้ผลแห่งการอบรมสั่งสอนหมู่เพื่อนและการปฏิบัติของหมู่เพื่อน มีแต่ผ้าเหลือง มีแต่รูปพระเฉยๆ ไม่มีอรรถมีธรรมในหัวใจไว้เป็นสมบัติของตนออกโชว์กันบ้าง มันน่ารื่นเริงน่าอนุโมทนาสาธุการที่ไหน ถ้าเอาจริงเอาจัง มันต้องรู้ ไม่ต้องสงสัยอย่างทุกวันนี้พูดจริงๆ ตามความรู้สึกโง่ๆ นี่แหละ มันไม่เคยไปหนักในอดีต อนาคต

อะไรเลย เช่นครั้งพุทธกาลท่านเป็นอย่างนั้นๆ ครั้งนี้เป็นอย่างนี้ๆ ไม่เลย เพราะแน่ใจว่ามัชฌิมาปฏิปทานี้คงเส้นคงวาตลอดมา กิเลสก็เป็นตัวคงเส้นคงวาในหัวใจสัตว์นั่นเอง ถ้าไม่แก้ไม่ถอดถอนออกจากใจให้เบาบางและสิ้นไป

มัชฌิมาปฏิปทา เป็นเครื่องปราบกิเลสทุกประเภทได้อย่างไม่มีปัญหา ถือเอาตรงนี้ เชื่อตรงนี้ เชื่อจริงๆ ๑๐๐% เพราะฉะนั้น ครั้งนั้นครั้งนี้จึงไม่มีปัญหา ขอให้มีความเพียรเถอะ กิเลสจะต้องพังทลายไม่สงสัย ไม่ว่าครั้งไหน ไม่มีกิเลสตัวใดที่จะแปลกปลอมมาจากครั้งพุทธกาลพอจะมาเป็นตัวใหม่ที่จะแก้ด้วยมัชฌิมาปฏิปทานี้ไม่ได้ นี่เราเชื่อตรงนี้ ฉะนั้น จงเอาให้จริงให้จัง ดูจิตกับกิเลสที่ปกคลุมใจไม่มีกาลโน้นกาลนี้ การแก้การถอดถอนกิเลสจึงไม่ควรคิดให้นอกเหนือจากวงมัชฌิมา และนำมาปราบกิเลสที่มีอยู่ในจิตนี้ให้สิ้นซากไป นั่นแลที่สมหมายอยู่ตรงนั้นแต่ไหนแต่ไรมาจนถึงปัจจุบัน

เอาละ หยุดแค่นี้

ความเพียรเราต้องฝืน

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๓

มนุษย์และสัตว์เกิดมาในท่ามกลางแห่งความวุ่นวาย เพราะธาตุขันธ์เป็นต้นเหตุสำคัญที่จะให้อยู่ตามความสะดวกสบายไม่ได้ ปากท้องมีจำต้องขวนขวายหามาเยียวยารักษา ไม่ว่ามนุษย์และสัตว์เหมือนกันทั่วโลก การงานต่างๆ เกิดขึ้นเพราะปากท้องเป็นสำคัญ คนและสัตว์จึงต้องมีงานประจำหน้าที่และเพศของตน ไม่มีใครอยู่เฉยๆ ได้ในแดนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์ด้วย มีงานประจำตัวอยู่ตลอดเวลา เพราะการเลี้ยงปากเลี้ยงท้องบรรดาสัตว์ก็มีอย่างนั้น

ส่วนมนุษย์นี้ยังมีอะไรๆ อีกมาก และที่เด่นขึ้นไปกว่าสัตว์เกี่ยวกับความโลภความไม่รู้จักประมาณไม่มีเมืองพอ มนุษย์มีความโลภมากกว่าสัตว์เป็นพิเศษ จะว่ามนุษย์ฉลาดหรือมนุษย์โง่ก็แล้วแต่จะพิจารณาเอา ถ้าพูดตามขอบเขตเหตุผลความพอดีของมนุษย์มันก็มี ที่ว่ามนุษย์มีภาระมากกว่าสัตว์นั้น ความจริงก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ เพราะความโลภมีมากจนน่าเกลียดน่ากลัว เพราะฉะนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกลัวกันแม้แต่มนุษย์ด้วยกันยังอดกลัวมนุษย์ประเภทโลภมากไม่ได้

ถ้าลำพังปากท้องการบริโภคใช้สอย สำหรับความจำเป็นในเรื่องของมนุษย์เราก็ไม่มากนัก บรรดาภาระก็จะไม่ทำให้หมุนตัวเป็นเกลียวไปตลอดเวลา ย่อมจะมีโอกาส

พอพักผ่อนได้บ้าง แต่นี้เป็นเรื่องพิเศษที่ทำให้หมุนคือกิเลส ความไม่เคยมีเมืองพอติดตัวบ้างเลย

คำว่า **กิเลส** ก็มีหลายชนิดและมีหลายเรื่องหลายราวผสมกันเข้า ซึ่งล้วนแต่เป็นกิ่งเป็นแขนงและเป็นรากเหง้าของกิเลสทั้งนั้น มาทำให้มนุษย์เราต้องหมุนตัวเป็นเกลียว รวมแล้วเรียกว่า **งาน** มนุษย์ไม่มีวันที่จะอยู่ได้เฉยๆ ว่างๆ โดยไม่มีงานและห่วงงาน ต้องวิ่งเต้นขวนขวายอยู่เช่นนั้นเป็นประจำ

เราเป็นมนุษย์เหมือนกับโลกวุ่นวายทั่วไปก็จริง แต่เราเป็นเพศนักบวช มีความรู้ความเห็น เจตนาและความมุ่งหมายผิดจากโลกทั้งหลายไปคนละแง่ละทาง เพราะฉะนั้นหน้าที่ของพระ ตลอดกิริยามารยาทการแสดงออกต่างๆ จึงมีแตกต่างจากโลกอยู่ไม่น้อย การแสดงออกของนักบวชคือพระเรา ย่อมแสดงออกด้วยความมีสติ ด้วยความคิดอ่านไตร่ตรองเรียบร้อยพอประมาณ ก่อนแสดงออกมาทางกาย วาจา ตลอดความประพฤติแม้อยู่ภายใน ก็ยังต้องพินิจพิจารณากันว่าสิ่งใดที่เป็นความคิดผิดถูกประการใดบ้าง แล้วค่อยแสดงออกมาเป็นความประพฤติ เป็นกิจการงานของพระที่จะต้องทำอย่างนั้นเสมอไป

งานประจำอันเป็นงานสำคัญหรือหน้าที่ของพระโดยตรงก็คือ การบำเพ็ญภาวนา รักษาสิกขาบทวินัยน้อยใหญ่ให้สมบูรณ์ตามเพศของตนไม่ให้ด่างพร้อยและขาดทะลุได้ นอกจากนั้นก็บำเพ็ญความพากเพียรในด้านจิตตภาวนา เดินจงกรมเพื่อชำระจิตใจให้มีความสะอาดผ่องใส มีความสงบเยือกเย็น นั่งสมาธิภาวนาให้จิตได้รับความสงบเย็นใจ เพราะงานของจิตมีอยู่ตลอดเวลา ไม่เลือกกาลสถานที่อิริยาบถ แต่มีความคิดปรุงอยู่เช่นนั้น เรียกว่า งานประจำไม่มีว่าง ไม่มีวันเสาร์ วันอาทิตย์ มีแต่ความคิดปรุงอยู่เสมอ นี้คืองานประจำจิต

เราต้องการจะเลือกเฟ้นงานซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตให้เป็นงานที่เหมาะสมเป็นสารคุณหรือเป็นประโยชน์แก่เรา จึงต้องระงับดับความคิดปรุงทั้งหลายที่เป็นเครื่องก่อกวนจิตใจลงไปโดยลำดับ โดยทำงานทางจิตตภาวนาเข้าแทนที่ เพื่อใจได้รับความ

สงบ เยือกเย็น ปล่อยวางภาระทั้งหลายคือความคิดปรุงต่างๆ เสียได้ แม้ที่สุดเมื่อจิตได้รับความสงบตามภูมิของตนแล้ว ยังปล่อยวางคำบริกรรมภาวนาหรือบทธรรมต่างๆ อีกวาระหนึ่ง เข้าพักจิตอยู่ด้วยความสงบเย็นใจ จนถึงวาระที่จิตถอยตัวออกมาเป็นปกติ นี่ก็เป็นคุณสมบัติอันหนึ่งที่ควรพยายามสั่งสมให้เกิดให้มีขึ้นภายในใจ เพราะเป็นอัตสมบัติโดยแท้

ปัญญา คือ ความคิดอ่านไตร่ตรองในทุกแง่ทุกมุมทั้งภายนอกทั้งภายใน ทั้งใกล้ทั้งไกล อดีต อนาคต ที่มาสัมผัสสัมพันธ์กับใจ ให้สติปัญญาได้พิจารณาไตร่ตรองเลือกเฟ้นด้วยดี สิ่งที่ควรปล่อยก็ปล่อย สิ่งที่ควรยึดไว้เป็นหลักใจเป็นสารคุณต่อจิตใจต่อไปก็ยึดไว้ สิ่งใดที่ไม่เป็นสาระก็เลือกเฟ้นตัดออกโดยลำดับ แม้จะเสียดายเพียงไร ก็ทราบแล้วว่าสิ่งนั้นไม่เป็นสารคุณอันใด นอกจากเป็นพิษภัยต่อจิตใจโดยถ่ายเดียว

เพราะฉะนั้น งานของนักบวชจึงเป็นงานที่หนัก เพราะความฝืนกระแสของจิตซึ่งเคยคิดมาดั้งเดิมด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา ถ้าเป็นทาง ก็เป็นทางเตียนโล่งราวกับมีผู้คอยปัดกวาดอยู่ตลอดเวลา เพราะคิดทั้งวันทั้งคืน คิดกลับไปกลับมา วกเวียนอยู่ในเรื่องของเก่านั่นแหละจนราบรื่นไปเอง นี่แล กระแสแห่งความคิดที่เป็นไปเพราะอำนาจกิเลสพาให้คิด ย่อมคิดได้อย่างสะดวกสบาย จะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจ ก็คิดได้ใช้คล่องทั้งนั้น เพราะกิเลสเครื่องหมุนจิตนั้นมันคล่องแคล่วชำนาญในตัวของมันอยู่แล้ว เหมือนน้ำไหลลงสู่ที่ต่ำนั่นแล

แต่การหักห้ามสิ่งเหล่านี้ด้วยประโยคพยายามที่เรียกว่าความเพียรนั้น จึงต้องมีความจงใจ มีเจตนา และฝืนกันไม่เบาเลยในขั้นเริ่มแรก ความคิดใดก็ตาม คำพูดใดก็ตาม การกระทำใดก็ตาม ในงานใดก็ตาม จำต้องใช้ความพิจารณาและหักห้ามในสิ่งไม่ควรอยู่เสมอ จะถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่สำคัญไม่ได้ จะเป็นการส่งเสริมความประมาทให้มากขึ้น และกลายเป็นคนไม่มีอะไรสำคัญในตัวเลย จนกลายเป็นโมฆภิกษุไปได้ไม่สงสัย ฉะนั้น จงพากันระมัดระวังให้มากตลอดไป ไม่ว่ากิจนอกการภายในให้ถือว่าเป็นงานและผลของงานเพื่อเราทั้งสิ้นตลอดไป

การต้องการความสะดวกสบายโดยไม่ต้องฝืนนั้นเป็นไปไม่ได้ ต้องฝืน ถ้าไม่ฝืนก็เรียกว่า นั่นคือการปล่อยใจไปตามกระแสของกิเลสให้ผลักดันไปอย่างคล่องตัวโดยไม่สงสัย ฉะนั้น ผู้บำเพ็ญทุกๆ รายจึงต้องฝืนกิเลสประกอบความเพียรและความดีทั้งหลาย ไม่ฝืนไม่ได้ ยิ่งเราเป็นนักปฏิบัติก็เหมือนเป็นนักต่อสู้ เราต้องฝืน อยู่ด้วยความฝืน ยืน เดิน นั่ง นอน ด้วยความฝืนกิเลส ต่อสู้กิเลสทุกอาการไม่มีถอย ไม่มีการปล่อยตัวปล่อยใจไปตามกระแสกิเลส

การอยู่ด้วยความสะดวกสบายตามนิสัยเดิมนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่องของความเพียร ไม่ใช่เป็นเรื่องของการต่อสู้ มันเป็นเรื่องของกิเลสทำงานบนหัวใจทั้งสิ้น การปล่อยตัวปล่อยใจไปตามอำนาจของกิเลสดังที่เคยเป็นมานั้น ไม่สมควรอย่างยิ่งสำหรับพระปฏิบัติเรา นอกจากจะมีความหนักแน่นมั่นคงในหน้าที่การงานของตนเป็นพื้นฐานของใจประจำอิริยาบถโดยลำดับเท่านั้น และจงถือว่ากิจนี้งานนี้เป็นสาระเหนือชีวิตของเราเพราะชีวิตนี้ลงเอยกันแค่ตาย ส่วนผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของเรานี้เป็นคุณสมบัติประจำใจ เกี่ยวพันกับใจไปในอนาคตไม่มีสิ้นสุดเหมือนร่างกาย

ถ้าได้พยายามบำเพ็ญตัวเราเต็มสติกำลังความสามารถแล้ว คุณสมบัตินี้จะสนิทติดแนบกับใจตลอดไป ในขณะเดียวกันก็จะตัดกระแสแห่งการท่องเที่ยวในวัฏสงสารซึ่งเคยเป็นมาอย่างยืดยาวนาน และจะเป็นไปอย่างยืดยาวนานให้สั้นลงโดยลำดับ จนถึงขั้นตัดขาดโดยสิ้นเชิง ปรากฏแต่ความบริสุทธิ์ล้วนๆ ภายในใจโดยถ่ายเดียว ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันสูงส่ง ไม่มีคุณธรรมใดจะสูงส่งยิ่งกว่าและนอกเหนือไปจากใจที่บริสุทธิ์ล้วนๆ แล้วนั้นเลย นี่แหละการประพฤติปฏิบัติธรรม เมื่อมาถึงจุดนี้แล้วเป็นธรรมสมบัติอันสว่างกระจ่างแจ้งอยู่กับใจและหายห่วงโดยประการทั้งปวง

เพราะฉะนั้น การประกอบความเพียรทุกประโยคจึงต้องฝืน ฝืนทุกระยะ อย่าหาความสะดวกสบายตามนิสัย เพราะนั้นเป็นทางเดินของกิเลสผลักดันให้ไปตามอำนาจของมันต่างหาก เราต้องการความผาสุกเพราะการปราบปรามกิเลสให้ลดน้อยลง และดับไปเป็นขั้นๆ ตอนๆ จนกิเลสหมดสิ้นไปจากใจต่างหาก ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของธรรมและความมุ่งหมายของเราด้วยใจจริง

งานนี้เป็นงานชำระสะสางกิเลส ไม่ใช่งานสั่งสมกิเลสอาสวะ จึงต้องคำนึงถึงความพ้นทุกข์จากกิเลสเสมอ อย่าคิดสิ่งใดให้มากนอกเหนือไปจากความจดจ่อดูความเคลื่อนไหวของใจที่กิเลสพาให้เป็นไป ต้องใช้ความสนใจอย่างมาก สติและปัญญาจดจ้องและพินิจพิจารณาอยู่โดยสม่ำเสมอ จิตที่มีการอารักขานั้น เทียบกับเด็กมีพี่เลี้ยงคอยดูแลรักษาอยู่เสมอย่อมปลอดภัย ไม่เป็นอันตรายได้อย่างง่ายดาย

จิตใจที่มีสติปัญญาคอยเข้มงวดกวดขัน คอยระมัดระวังสิ่งที่เป็นภัยอยู่โดยสม่ำเสมอ ย่อมได้รับความปลอดภัยและสงบเย็น มีสติปัญญาเป็นเครื่องระลึกรู้และพิจารณาฟาดฟันหั่นแหลกสิ่งที่มาเกี่ยวข้องและกีดขวางลวงใจนั้นให้ขาดลงไปโดยลำดับๆ ใจย่อมปลดเปลื้องภาระลงได้เป็นพักๆ ตอนๆ ภาระก็คือของหนักที่กดถ่วงจิตใจนั้นแล

เมื่อปัญญาตัดขาดภาระเหล่านั้นไปเป็นขั้นๆ ตอนๆ จิตใจย่อมมีความสงบเย็นมีความผ่องใส มีความสง่าผ่าเผยองอาจกล้าหาญ จากนั้นก็กล้าหาญชาญชัย ไม่มีหวั่นต่อกิเลสตัวใดทั้งสิ้น ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้ว ไม่ว่าประเภทใดเป็นสู้ไม่ถอย ใจกล้าหาญเต็มภูมิเพราะเชื่อกำลังสติปัญญาศรัทธาความเพียรของตน

เมื่อยังเชื่อตนไม่ได้ก็ต้องล้มลุกคลุกคลานไปก่อน เหมือนฟุตบอลที่ถูกเตะนั่นแหละ กลิ้งไปโน้นกลิ้งไปนี้ เดี๋ยวถูกเตะออกไปข้างนอก เดี๋ยวถูกเตะเข้ามาข้างในเตะวกไปเวียนมา ถูกขยี้ขยำด้วยฝ่าเท้าอยู่ทำนองนั้น โดยไม่มีจุดหมายปลายทางว่าจะยุติเมื่อไร จนแหลกแตกกระจายไปในที่สุด นี่แหละการท่องเที่ยวในวัฏสงสาร เหมือนฟุตบอลที่ถูกฝ่าเท้าเขาเตะกลิ้งไปกลิ้งมาในสนามกีฬานั่นแล

นี่ก็คือกิเลสมันถีบมันเตะจิตใจของเราให้เข้าสู่ภพนั้นให้เข้าสู่ภพนี้ แม้ในวงปัจจุบันคือในอัตภาพนี้ ก็ยังถูกมันเตะกลิ้งไปกลิ้งมาอยู่ด้วยความไม่มีสติ ด้วยความไม่มีปัญญา เครื่องคัดค้านต้านทานหรือต่อสู้กันพอให้มีความสงบสุขต่อจิตใจได้บ้างเลยน่าทุเรศเวทนาเอานักหนาที่นักปฏิบัติภาวนาเราเสียเปรียบให้กิเลสในสนามรบน่ะฉะนั้น จงทำความเข้าใจกับตนอยู่เสมอ อย่าปล่อยวางหน้าที่การงานอันสำคัญของตน

ให้กิเลสคว้าเอาอาวุธเรากลับมาทำลายเราบนเวทีแห่งความเพียร ครูอาจารย์ทนดูไม่ได้ จะกระอักเลือดตายต่อหน้าเวทีนั่นแล เพราะอับอายขายหน้าเกินกว่าจะทนดูต่อไปได้

อย่าเห็นงานใดเป็นสิ่งที่ประเสริฐเลิศเลอยิ่งกว่างานแก้กิเลสงานปราบกิเลสที่ทำด้วยความเพียรเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งธรรมทั้งหลายภายในใจ พระพุทธเจ้าจะประเสริฐเลิศโลกขึ้นมาเพราะงานประเภทที่เรากำลังทำอยู่เวลานี้ ท่านทรงทำมาแล้วทั้งฝ่ายเหตุคือการต่อสู้ วิธีต่อสู้ และผลเป็นที่พอพระทัยแล้ว จึงได้นำอุบายวิธีต่างๆ นี้มาสอนพวกเราให้ดำเนินตาม จงดำเนินตามหลักของศาสดาสมกับคำอุทิศต่อท่านว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** จงถือพระองค์เป็นที่ฝากเป็นฝากตายในแนวรบ ให้บรรจบลงด้วยชัยชนะ ธรรมมากน้อยตั้งแต่สมาธิธรรม ปัญญาธรรมเป็นขั้นๆ ขึ้นไป จะปรากฏขึ้นจากใจของผู้ปฏิบัติโดยลำดับ ตลอดถึงวิมุตติธรรม แยกกันไม่ออก เมื่อการปฏิบัติดำเนินเป็นไปตามคลองธรรมที่ประทานไว้ จะต้องได้รับผลอย่างนั้นแน่นอน ไม่มีอะไรมากีดกั้นได้

จงนึกน้อมถึงพระพุทธเจ้ายิ่งกว่าสิ่งใด และนึกถึงธรรมเป็นหลักใจอยู่โดยสม่ำเสมอในอิริยาบถต่างๆ ไม่เลือกกาลสถานที่ เวลาเกิดความท้อถอยอ่อนแอขึ้นมาในขณะใดให้พึงทราบว่า นั้นคือกิเลสเข้าเหยียบย่ำทำลายจิตใจแล้ว ไม่ใช่อะไรที่ไหนมาทำให้อ่อนแอท้อแท้ คือตัวกิเลสโดยแท้นั่นเอง

จงระลึกถึงพระสงฆ์ที่ท่านอุตส่าห์พยายามตะเกียกตะกายมาก่อนพวกเราจนได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า การเป็นอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้าขึ้นมาแต่ละองค์นั้นไม่ใช่เป็นของหาได้อย่างง่ายดาย ต้องเอาชีวิตจิตใจเข้าแลกเสียเป็นส่วนมากดังในตำรับตำราท่านแสดงไว้ ส่วนเราจะมาล้างมือเปิบเอาเฉยๆ มันก็ขัดต่อสรณะที่ท่านดำเนินมาและขัดต่อธรรมของพระพุทธเจ้าด้วย จึงไม่ควรอุตริคิดทำกัน จะเป็นปฏิปทาแหวกแนวศาสนธรรมของศาสดา ผู้มีความเพียรนั้นแลจะเป็นผู้หลุดพ้นจากทุกข์ไปได้อย่างแน่นอน ความไม่เพียร ความขี้เกียจอ่อนแอ แต่ขยันกินขยันนอน หมูสู้ไม่ได้ แต่จะหลุดพ้นกิเลสกองทุกข์นั้น ไม่เคยมีในแบบแผนตำรับตำราฉบับใดเลย จึงอย่าหาธรรมนอกตำรา (คลังกิเลส) มาแข่งศาสดา

ด้วยเหตุนี้จึงไม่ควรนำความอ่อนแอท้อถอยซึ่งเป็นข้าศึกต่อความเพียรเข้ามาใช้ในวงการปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส จะเป็นการขัดแย้งต่อศาสนธรรมและหลักของศาสดาที่ทรงสอนไว้โดยถูกต้องทุกแง่ทุกมุม ตลอดการดำเนินของท่านและสาวกทั้งหลายที่เป็นตัวอย่างอันดีเยี่ยมแก่พุทธบริษัท จะเป็นการขัดแย้งไปหมด จะเป็นข้าศึกต่อท่านด้วย เป็นข้าศึกต่อศาสนธรรมด้วย จงพากันยึดหลักนี้ไว้ภายในใจอย่าได้ลดละปล่อยวาง ความพยายามตะเกียกตะกายทั้งหลายจะเป็นมงคลแก่ตัวเราเองและวงพระศาสนาไม่มีประมาณ

จงคิดให้ถึงใจกับตนเองว่า เราเป็นศิษย์ตถาคตองค์ลือนามในหมู่สัตว์ จะไม่ยอมถือความลำบากลำบนในการประกอบความพากเพียรเข้ามากีดขวางลวงใจ เพราะเป็นอุบายของกิเลสหลอกเรามานาน ทำอย่างไรจะมีความเข้มแข็ง มีความกล้าหาญชาญชัยอุบายใดที่จะเป็นไปเพื่อการส่งเสริมเราให้มีการก้าวหน้าทางด้านธรรมะเป็นขั้นๆ ไปนั้นเราจะพยายามคิดหาอุบายนั้น มาต่อต้านกันกับความท้อถอยอ่อนแอตลอดไป ไม่ยอมให้กิเลสที่เคยหลอกใช้เรามานานนำมาหลอกใช้ และบังคับทรมานเราอีกต่อไป เมื่อชีวิตสติปัญญาเรายังพอผลิตพอคิดค้นขึ้นมาต่อสู้กับกิเลสมีอยู่ นี่คือการปลุกใจตัวเองเพื่อความกล้าหาญในการรบการต่อสู้กับศัตรูหมู่ปัจจามิตรทั้งหลาย และเพื่อมีกำลังใจอยู่เสมอ ไม่หลงกลของกิเลสที่คอยกระซิบหลอกหลอนอยู่ตลอดเวลา ส่วนสติปัญญาอันเป็นอาวุธสำคัญ เราพอคิดค้นขึ้นมาใช้ได้กับทุกคนที่สนใจคิดและเปลื้องตน ไม่เป็นธรรมที่เหลือวิสัยอะไรเลย

การนั่งสมาธิที่จะให้มีความสงบด้วยอารมณ์ของสมถะ ก็ให้ทำอย่างจริงจังตามหลักของสมถะ เวลาจะพิจารณาทางด้านปัญญา ก็อย่าหวงสมถะอย่าห่วงสมถะ คืออย่าไปห่วงสมถะคือความสงบใจ ให้ทำงานเต็มเม็ดเต็มหน่วยทางด้านปัญญาจริงๆ อย่าให้งานสมถะและวิปัสสนาก้าวก่ายกัน จะรู้เห็นสิ่งใดก็ให้รู้เห็นด้วยปัญญาที่จดจ่อต่อแขนงกันจริงๆ จะเห็นได้ชัดโดยลำดับว่ากิเลสลดน้อยลงไปเพียงไร ตลอดถึงกิเลสขาดเป็นวรรคเป็นตอนไปก็ทราบด้วยปัญญา เพราะปัญญาเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสทุกประเภท ไม่มีอันใดจะนอกเหนือสติปัญญานี้ไปได้เลยในวงแห่งเครื่องมือการชำระซักฟอกกิเลสออกจากจิตใจ

สมาธิเป็นต้นทุนให้จิตใจได้รับความสงบ ไม่หิวโหย ไม่ดิ้นรนกวัดแกว่ง เป็นจิตที่อิ่มตัวกับอารมณ์ทั้งหลาย เวลานำไปใช้ทางด้านปัญญา จิตก็ตั้งหน้าตั้งตาทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะจิตมีความอิ่มตัวด้วยความสงบ ผิดกับจิตที่ไม่สงบ และแสดงความหิวโหยโรยแรงยุ่งเหยิงวุ่นวายส่ายแส่ทุกแง่ทุกมุมด้วยสัญญาอารมณ์ต่างๆ อยู่มาก การบังคับจิตประเภทนี้เข้ามาสู่ด้านปัญญาก็เถลไถลไปตามสัญญาอารมณ์นั้นเสีย ไม่เป็นปัญญาความแยบคายให้ตามต้องการ

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงสอนว่า **สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา** สมาธินั้นแหละเป็นต้นทุนของปัญญา หรือเป็นเครื่องหนุนปัญญาให้ทำงานด้วยความสะดวก ให้ทำงานตามหน้าที่ของตนด้วยความคล่องแคล่ว ไม่อึดอาดเนือยนาย นั่นแม้ท่านสอนไว้อย่างนี้ก็จริง เมื่อถึงคราวที่เราจะใช้ปัญญามาปฏิบัติต่อจิตดวงที่ผาดโผนโลดเต้นไปด้วยอารมณ์ต่างๆ อันเป็นเรื่องของกิเลส ก็ให้นำสติปัญญามาใช้ให้ทันกับเหตุการณ์ดังที่เคยกล่าวไว้แล้วในปัญญาอบรมสมาธิ

จิตคิดไปในแง่ใดมุมใดอันเป็นเรื่องของกิเลส ตามต้อนมาด้วยสติปัญญาจนกระทั่งจิตหรือกิเลสมันจนตรอกจนมุม ยอมรับความจริงจากปัญญาแล้วสงบตัวลงไป นั่นแลเรียกว่าการทรมานจิตทันกับเหตุการณ์

ความสงบประเภทนี้มีความแกล้วกล้ามาก มีความอาจหาญมาก ทั้งขณะที่สงบตัวลง ก็ลงได้อย่างอาจหาญรู้เหตุรู้ผลที่เป็นมาโดยลำดับ เวลาถอนขึ้นมาแล้วก็มีความกล้าหาญชาญชัย มีความกระหยิ่มต่องานของตนที่ทำมาแล้ว และยึดไว้เป็นหลักใจไม่มีวันลืมกระทั่งวันตาย นี่เป็นอุบายหนึ่งที่เรียกว่า **ปัญญาอบรมสมาธิ**

อุบายที่สมาธิอบรมปัญญาก็คือเรื่องสมถะ อุบายของปัญญานี้ใช้ปัญญาอบรมจิตให้เป็นสมาธิ โดยไล่ตีต้อนจิตที่กำลังผาดโผนโจนทะยานนั้นให้เข้าสู่ความสงบได้ด้วยการยอมจำนนต่อปัญญา กาลใดขณะใดที่ควรจะนำมาใช้ในธรรมแง่ใด เราก็นำมาใช้เพื่อประโยชน์ของเราเอง ไม่มีอะไรผิดและขัดข้องในวงความเพียรของผู้ปฏิบัติที่ต้องการความแยบคายให้ทันกับกลมายาของกิเลสที่เคยฉลาดแหลมคมบนหัวใจมาแต่กาลไหนๆ

การเกิดตายไม่ควรสงสัยแล้ว เพราะเราเป็นตัวเกิดตัวตายมาตลอดอยู่แล้ว ความทุกข์ความลำบากที่ติดตามมากับความเกิดต่อเนื่องกันมาจนกระทั่งถึงวาระสุดท้ายคือตาย ไม่มีระยะห่างกันเลยกับตัวเรา **ชาติปิ ทุกฺขา** เวลาเริ่มเกิดอยู่ในท้องแม่มันก็ทุกข์ทรมานแสนสาหัสอยู่แล้ว เป็นแต่จำไม่ได้เท่านั้น เวลาตกคลอดออกมาก็ออกมาจากช่องแคบ ซึ่งเป็นความทุกข์ความทรมานอย่างมากมาย เรียกว่า เดนตายถึงได้เป็นมนุษย์ขึ้นมา แต่พากันมองข้ามเหตุการณ์อันรุนแรงนี้ไปเสีย เพราะคนใดที่เกิดขึ้นมาเป็นลูกเป็นหลานของตน ใจพุ่งไปทางความดีอกดีใจไปเสีย ความทุกข์ความลำบากที่เด็กเผชิญและตกคลอดมานั้นไม่ได้คำนึงกัน จิตเพลินมองข้ามความจริงไปเสีย **ชาติปิ ทุกฺขา** เลยไม่เห็นโทษแห่งความเกิดเรื่อยมา และยังจะมองข้ามเรื่อยไปไม่มีการย้อนจิตกลับมาคิดกันบ้างพอได้เห็นโทษของความเกิดอันเป็นเครื่องหมายของผู้นับถือพุทธศาสนาและผู้ปฏิบัติธรรม

ต่อจากนั้นก็ไปตำหนิความตาย ไม่อยากตายกัน มีแต่อยากเกิดท่าเดียว เมื่อผิดแต่ต้นมาแล้ว ตอนปลายมันก็ผิดเรื่อยไป ถ้าพิจารณาให้เห็นความจริงตามหลักธรรมชาติอันเป็นหลักธรรมแล้วว่าการเกิดนี้มีความทุกข์มากน้อยเพียงไร ได้เห็นประจักษ์ตาประจักษ์ใจแล้ว การแก่ชราคร่ำคร่าลงไป มันก็มีทุกข์ติดแนบไปโดยลำดับๆ ไม่ขาดวรรคขาดตอนเลยเรื่อยมา จนถึงวาระสุดท้ายนั่นแหละถึงตายไป ก่อนจะตายก็มีความทุกข์แสนสาหัสจนทนไม่ได้จึงต้องตายนั่นเอง

นี่เป็นไปอยู่กับสัตว์กับบุคคลทุกภพทุกชาติ ทุกอัตภาพร่างกาย ไม่มีอัตภาพใดที่จะเดินข้ามความทุกข์นี้ไปได้ นับแต่วันเกิดจนถึงวันตาย ต้องเป็นไปกับความทุกข์อย่างแนบสนิทติดกันแยกไม่ออก นี่ความจริงที่มีอยู่กับสัตว์โลก มีอยู่กับเราทุกคน

เราเป็นนักคิดนักพินิจพิจารณา มีสติปัญญาเป็นเครื่องมือบุกเบิกให้เห็นความจริงของสิ่งเหล่านี้ ทำไมจะไม่รู้ไม่เห็นเพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่กับตัวเราเอง เราก็เคยผ่านมาอยู่แล้ว ปัจจุบันนี้ก็มีอยู่กับอัตภาพร่างกายนี้ ขึ้นชื่อว่าทุกข์ ไม่ทุกข์ที่ไหน นอกจากเบญจขันธ์กับจิตใจที่สัมผัสสัมพันธ์กันอยู่นี่เท่านั้น จึงควรพิจารณาแยกแยะให้เห็นตามหลัก

ความจริง ไม่ควรสงสัยเรื่องความเกิดว่าจะมีความสุขความสบายสำราญบานใจในภพนั้นภพนี้ มันเต็มไปด้วยทุกข์ดังกล่าวนี้ทั้งนั้นแหละ

สิ่งที่เป็นสาเหตุของเรื่องนี้คืออะไร ท่านกล่าวไว้แล้วว่า **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ,** จนกระทั่งถึง **ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ. เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส, สมุทโย โหติ.** นั่นแหละปลายของมัน ผลของมันเป็นไปจากอวิชชา นี่แหละตัวผลิตทุกข์ทั้งหลาย จับสัตว์ไสเข้าไปในภพในชาติ ไสเข้าไปในกองทุกข์ ก็คือกิเลสตัณหาอวิชชานั่นแลเป็นตัวการจะเป็นอะไรไป

ถ้าเห็นสิ่งเหล่านี้ว่าเป็นภัยต่อตนเองอยู่แล้ว ทำไมความเพียรจะไม่แก่กล้าสามารถจะไม่บากบั่นภายในตน จะเป็นไปได้เหรอมนุษย์เราทั้งคนน่ะ นอกจากจะพิจารณาแบบเผินๆ ความขี้เกียจเต็มตัว หัวใจเป็นคลังกิเลสอยู่เต็มล้นเหลือบัญชีไปเสียอีก

มองอะไรดูอะไร ก็ให้กิเลสพาดู ให้กิเลสพามอง ให้กิเลสพาทำ ให้กิเลสพาคิด มันก็เป็นไปตามเรื่องของกิเลสเป็นผู้คิดบัญชีเอาเสียหมดละซิ เรื่องของธรรมที่บ่นเพ้อกันอยากรู้อยากเห็น จึงไม่ปรากฏแม้แต่เงาภายในใจและกิริยาที่แสดงออก ถ้าธรรมพาคิด ธรรมพามอง ธรรมพาพินิจพิจารณาแล้ว จะไม่ข้ามความจริง จะตรงเป๋งกับความจริงทุกระยะ และทราบความจริงอย่างซึ้งใจไปโดยลำดับ ไม่ต้องไปถามใครเพราะสัจธรรมมีอยู่กับทุกคน

คำว่า **ทุกฺขํ อริยสจฺจํ** มีอยู่ที่ไหน ถ้าไม่มีอยู่ในธาตุขันธ์ในจิตใจของเรานี้ **สมุทยอริยสจฺจํ** ถ้าไม่มีอยู่ในใจจะมีอยู่ที่ไหน มันสัมผัสสัมพันธ์และบีบบังคับใจเราอยู่ตลอดเวลา ทำไมจะไม่เห็น ถ้าใช้สติปัญญาพิจารณาแบบนักธรรมะ **มรรคปฏิปทา** หมายถึงอะไร ถ้าไม่หมายถึง สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาสมาธิ เป็นที่สุด ซึ่งมีอยู่ภายในกายในใจของคนๆ เดียวนี้ จะหมายถึงอะไร นี่แหละเป็นเครื่องบุกเบิก เป็นเครื่องสอดส่องมองดูทุกขสัจ สมุทัยสัจ ให้เห็นทะลุปรุโปร่งไปหมดด้วยมรรคสัจ มีสติปัญญาเป็นสำคัญ

เมื่อมองทะลุไปแล้ว สมุทัยมันก็ขาดลงไปโดยลำดับๆ นิโรธ คือความดับทุกข์นั้นเป็นผลของมรรคที่ทำหน้าที่ได้มากน้อยเพียงไร กิเลสตายไปมากน้อย ทุกข์ก็ดับไปเรื่อยๆ นิโรธก็แสดงตัวขึ้นมาเรื่อยๆ นิโรธไม่ได้ทำงานแก้กิเลส นิโรธเกิดขึ้นจากการที่กิเลสดับไปเพราะอำนาจของมรรค ทุกข์จึงดับไปพร้อมในระยะเดียวกันนั้น จนวาระสุดท้าย ทุกข์ก็สิ้นไปหมดจากใจ ท่านเรียกว่า **เรียนสัจธรรมจบ** เพราะสัจธรรมทั้งมวลมีอยู่ที่ตัวของเรานี้ ในตำรับตำราจะมีมากน้อยเพียงไร ท่านไม่ได้ชี้ไปไหนนี่ ไปดูซิในตำรา ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ชี้เข้ามาที่กายที่จิตของสัตว์ของเราของท่านนี้ทั้งนั้น จงพิจารณาเข้ามาจุดนี้ นี้คือจุดแห่งความจริง อย่ามองข้ามความจริงนี้ไป จะไม่เจอความจริงตลอดไป ถ้ามองข้ามนี้แล้ว

ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้มองเข้ามาสู่ความจริง คืออริยสัจที่มีอยู่ภายในกายในใจของเรานี้เป็นความจริงอยู่ตลอดเวลา ใครจะวินิจฉัยใคร่ครวญหรือจะนอนหมกจมกันอยู่ที่นั่น มันก็เป็นสัจธรรมอยู่โดยตรง ถ้าพิจารณาให้รู้แจ้งเห็นจริงก็รู้สัจธรรม เมื่อรู้สัจธรรมแล้วก็ละสัจธรรมทั้งหมดเพราะอันนี้เป็นทางก้าวเดิน ผู้ที่หลุดพ้นหรือผู้ที่จะก้าวข้ามหรือรู้เท่าในสัจธรรมทั้งสี่ รู้รอบสัจธรรมทั้งสี่นี้แล้ว หมดห่วง ก็คือจิตที่บริสุทธิ์เต็มที่แล้วนั่นแล นั่นไม่ใช่สัจธรรม

สัจธรรม มีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ทั้งสองฝ่ายนี้เป็นคู่ปรับกัน เป็นคู่อริกันหรือเป็นเครื่องแก้กัน ทุกข์กับสมุทัยเป็นฝ่ายผูกมัด นิโรธกับมรรคเป็นฝ่ายแก้ฝ่ายถอดถอน ฝ่ายระงับดับลงไปเรื่อยๆ จนกระทั่งดับลงโดยสิ้นเชิง หลังจากความดับแห่งกิเลสทั้งหลายโดยสิ้นเชิงแล้วนั่นแล คือความหลุดพ้นของจิต จากนั้นจิตก็ไม่เป็นสัจธรรมต่อไปอีก

ในขณะที่จิตยังมีกิเลสหุ้มห่ออยู่นั้น เป็นสัจธรรมทั้งดวงทีเดียว พอชำระซักฟอกกิเลสอันเป็นสมุทัยสัจออกจากใจหมดแล้ว ใจก็กลายเป็นความจริงอันประเสริฐ แต่ไม่ใช่ความจริงในอริยสัจ เป็นความหลุดพ้นของตัวเอง อันนี้ไม่ใช่สัจธรรม การพิจารณาจึงเป็นกิริยาทั้งนั้น เมื่อถึงขั้นที่หมดกิริยาแล้ว สัจธรรมทั้งสี่นี้ก็เป็นอันว่าหมดหน้าที่ไป เช่น มรรคเป็นเครื่องดำเนินแก้กิเลสก็หมดหน้าที่ไป เหลือแต่ความบริสุทธิ์ล้วนๆ

นี้แหละคือการตัดภพตัดชาติตัดกิเลสตัณหาไม่ให้มีเกี่ยวข้องภายในจิตใจได้อีกเลยตลอดอนันตกาล ไม่มีกาลใดสมัยใดที่ทุกข์จะเข้ามาสัมผัสสัมพันธ์ใจได้อีก หรือตนจะไปโดนทุกข์ที่ตรงไหนภายในใจอีก ภพนั้นภพนี้ไม่มีในจิตแล้ว ทุกข์จะมีที่ไหนได้ ก็มีแต่ความบริสุทธิ์พุทโธเท่านั้น นอกจากทุกข์ประจำขันธ์ซึ่งพระพุทธเจ้าแลสาวกก็ยอมรับรู้แต่ไม่ยึดเท่านั้นเอง

นี่คือผลแห่งการประพฤติปฏิบัติกำจัดสิ่งที่เป็นข้าศึกอยู่ภายในใจ ด้วยความพากเพียร อย่าลดละท้อถอย ให้เอาให้จริงให้จังต่องานของตนอย่างยิ่ง อย่าเห็นงานใดเป็นสิ่งที่วิเศษวิโสยิ่งกว่างานของพระเรา นี่แหละ พระเรามีงานอย่างนี้ นี่แลงานของพระในครั้งพุทธกาลท่านมีอย่างนี้กันทั้งนั้น องค์ใดออกจากสกุลต่างๆ มาบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าหรือสำนักใดก็ตาม เมื่อได้สดับตรับฟังพระโอวาทของพระพุทธเจ้าให้เต็มที่เต็มฐานแล้ว ก็ออกประกอบความพากเพียรที่เรียกว่าทำงาน เดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนา ชำระจิตใจประจำตนไม่ลดละ จนบรรลุผลสำเร็จดังใจหวัง นี่ละงานคือการชำระจิตใจ

ชำระมันทำไมจิตใจน่ะ ก็มันเต็มไปด้วยของสกปรกรกรุงรังอยู่ภายในนั้นมาตั้งกัปตั้งกัลป์นับไม่ถ้วนแล้วจึงต้องชำระสะสาง และสิ่งนี้แลเป็นตัวเหตุที่พาให้ได้รับความทุกข์ความทรมานในภพน้อยภพใหญ่เรื่อยมา จึงต้องชำระมันออกให้หมดด้วยกิจการงานเหมาะสมของเราที่ดำเนินอยู่นี้ เมื่อชำระเสร็จสิ้นลงไปแล้ว อดีตก็หมดอนาคตก็หมดความหมายไปโดยประการทั้งปวง เพราะจิตนั้นบริสุทธิ์เต็มตัวแล้วแม้ปัจจุบันก็รู้เท่า ไม่ยึดทั้งอดีตทั้งอนาคตทั้งปัจจุบัน รู้ตามความจริงโดยตลอดทั่วถึงไม่มีจุดมีต่อมที่ไหนอีกแล้ว นั่นแลคือการเสร็จงานอันวิเศษ กลายเป็นคนวิเศษขึ้นมาภายในตัวเอง ซึ่งแต่ก่อนหาคุณค่าไม่ได้

จงสนใจพินิจพิจารณาอย่างเอาจริงเอาจัง เอาร่างกายนี้เป็นตัวเหตุ เป็นสนามรบเป็นสถานที่คลี่คลายดูความจริง เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ จนกระทั่งอาการสามสิบสองมีแต่ความจริงล้วนๆ ภายในตัวเรา จงมองลงไปตามจุดความจริงดังที่ท่านสอนไว้นั้นจะเห็นความจริงเต็มกายเต็มหัวใจ ตลอดถึงกระแสของใจที่ไปคิดสำคัญมั่นหมาย

ว่านั้นเป็นเรา นี้เป็นของเรา รูปเป็นเรา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นเรา เป็นของเรา

ความสำคัญมั่นหมายเหล่านั้นมันจะหมดความหมายไปทันที เพราะความเสกสรรทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล เมื่อปัญญาได้ชะล้างเข้าไปตรงไหนแล้ว จะมีแต่ความจริงล้วนๆ ปรากฏขึ้นมา ความจอมปลอมทั้งหลายที่เคยเสกสรรปั้นยอต่างๆ นั้นจะหายหน้าไปหมด ปรากฏแต่ความบริสุทธิ์ที่ไม่ยึดไม่ถือสิ่งใด เพราะรู้เห็นตามความจริงเต็มส่วนแล้ว นี่คือการปล่อยวางอุปาทานในขันธ์ ปล่อยวางอุปาทานในจิต ปล่อยด้วยอุบายดังกล่าวมา

เมื่อปล่อยวางหมดแล้วก็ไม่ได้บอกว่าเลิศ หากรู้ภายในตัวเอง ไม่มีการเสกสรรปั้นยออีกแล้วที่นี่ อยู่ตามความจริง อยู่ตามหลักธรรมชาติ ไม่สำคัญตนว่าสูงยิ่งกว่าผู้อื่นผู้ใด ไม่สำคัญตนว่าต่ำต้อยน้อยหน้ากว่าผู้ใด ไม่ยกตนข่มผู้หนึ่งผู้ใด แล้วไม่นึกคิดนำเรื่องของผู้ใดเข้ามาเป็นอารมณ์เหยียบย่ำทำลายตน ต่างอันต่างจริง ข้างนอกก็จริง ข้างในก็จริง ใจก็จริง จริงทุกสิ่งทุกอย่างแล้วไม่กระทบกระเทือนกัน นั่นคือความอยู่สบายในระหว่างขันธ์กับจิต อยู่สบายในระหว่างโลกกับเรา เพราะรู้เท่าทันหมดแล้วไม่ไปเกาะไม่ไปยึด ก็ไม่มีอะไรมากระทบกระเทือน

พอสิ้นวาระของธาตุขันธ์ที่สืบต่อกัน มันก็สลายตัวลงไปตามหลักธรรมชาติของขันธสมมุติ ซึ่งเราก็ได้พิจารณารอบตัวไว้หมดแล้ว ย่อมไปอย่างสุคโต ไปอย่างเป็นสุข สุขอันนี้ไม่ใช่สุขธรรมดาในวงสมมุติ เป็นบรมสุขที่เรียกว่า **ปรมํ สุขํ–ปรมํ สุขํ** ได้แก่ท่านผู้ที่ไปจากธาตุจากขันธ์จากอุปาทานโดยประการทั้งปวง ไม่มีอะไรห่วงใยเลย เป็น **อนาลโย** คำว่า **อนาลโย** คือความหมดอาลัย ก็หมดที่ใจนี้เอง ไม่ใช่หมดที่ไหน อย่าเที่ยวตะครุบเงากัน

ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรมของจริง จงอย่าไปคาดไปหมายเรื่องมรรคผลนิพพานว่าจะอยู่ในสถานที่ใด นอกจากจะอยู่ในท่ามกลางแห่งสัจธรรมทั้งสี่นี้เท่านั้น ไม่นอกเหนือไปจากนี้เลย พึงทราบว่าสัจธรรมทั้งสี่ สติปัฏฐานสี่ ซึ่งมีอยู่กับกายกับใจเรานี่แล

คือตลาดแห่งมรรคผลนิพพาน ให้ดูตรงนี้ให้ดี แล้วจะเป็นที่ยอมรับภายในตัวเอง ยิ่งกว่าผู้หนึ่งผู้ใดมาบอกมาสอนเป็นไหนๆ **ปจฺจตฺตํ** รู้จำเพาะตน **สนฺทิฏฺฐิโก** เห็นเอง ประจักษ์ใจหายสงสัย

ธรรมเหล่านี้เป็นธรรมสำคัญที่จะได้นำไปประพฤติปฏิบัติให้ปรากฏผลขึ้นกับตัวเอง ด้วยความเข้มแข็งทางด้านความเพียรและเข้มแข็งทุกด้านทุกทาง ข้อวัตรปฏิบัติภายนอกภายในมีความกลมกลืนกัน เพราะภายนอกก็เกี่ยวกับเรื่องภายใน คือใจเราเอง ข้างนอกเหลวไหลข้างในก็โลเล ถ้าข้างนอกดีข้างในก็ดี แน่นหนามั่นคงไปทุกสัดทุกส่วน เพราะเราทำเพื่อเรา ไม่ได้ทำเพื่อผู้หนึ่งผู้ใด

จงเอาให้จริงให้จัง ให้เห็นธรรมวิเศษที่มีอยู่ในท่ามกลางแห่งขันธ์นี้คืออะไร คือจิตที่บริสุทธิ์จากการชำระซักฟอกด้วยตปธรรม เมื่อจิตกับธรรมเป็นอันเดียวกันแล้ว ไม่ต้องเสกสรร หากรู้ชัดๆ ว่าแตกต่างกับสิ่งทั้งปวงในแดนสมมุติ แตกต่างจากทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ไม่มีอะไรเหมือนจิตเหมือนธรรมที่บริสุทธิ์เป็นอันเดียวกัน คือธรรมเป็นจิต จิตเป็นธรรม จิตกับธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ ไม่เหมือนสิ่งใด จะรู้ภายในตัวของผู้ปฏิบัติเอง จงพากันประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นอัตสมบัติของตนให้ได้ เพราะนักบวชเราพร้อมทุกอย่างแล้วทางการรบเพื่อจบพรหมจรรย์ในพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่เลิศในหัวใจของผู้เรียน ผู้ปฏิบัติและรู้เห็น

หยุดแค่นี้แล

โอวาทปาฏิโมกข์

เทศน์อบรมพระและฆราวาส ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๒๔

วันนี้เป็นวันที่เราทั้งหลายระลึกถึงธรรมดวงประเสริฐ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐ พระธรรมเป็นธรรมที่ประเสริฐ พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าที่พร้อมกันมาสันนิบาตในสำนักของพระพุทธเจ้าซึ่งคล้ายวันนี้นั้นจำนวน ๑,๒๕๐ องค์ ล้วนแต่เป็นองค์ประเสริฐทั้งสิ้น หาที่ต้องติไม่ได้ ใจของเราได้ทุ่มเทลงไปในธรรมชาติที่ประเสริฐวันนี้ นับว่าเป็นสิริมงคลแก่จิตใจของเราอย่างยิ่ง เพราะชุ่มชื่นด้วยพระธรรมดวงเลิศ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

การทำประทักษิณสามรอบนั้น คือการทำความเคารพต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีองค์พระประธานเป็นสักขีพยานว่าคือองค์แทนศาสดา ในครั้งพุทธกาลท่านถือการเดินทำประทักษิณ คือเดินเวียนขวาสามรอบเป็นการเคารพ ถือการยืนเป็นการเคารพ เพราะฉะนั้น เวลาพระยืนอยู่ แต่พวกญาติโยมนั่งอยู่ จึงห้ามแสดงธรรม ถ้ายืนต้องยืนด้วยกัน นั่งต้องนั่งด้วยกัน เพราะฉะนั้น การทำประทักษิณสามรอบซึ่งบางท่านอาจจะไม่เข้าใจ นั่นคือแสดงกิริยาความเคารพด้วยการทำประทักษิณ นี่คือความเคารพ เป็นอาการแห่งความเคารพอาการหนึ่งซึ่งแสดงในวันเช่นนี้เพื่อท่านทั้งหลายได้ทราบเอาไว้

พระที่เราทั้งหลายระลึกถึงท่านนี้ เป็นพระที่ประเสริฐ ประเสริฐกว่าทุกสิ่งทุกอย่างในสามโลกธาตุนี้ ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน ผู้ที่ก้าวเข้าถึงธรรมอันประเสริฐ จึงเรียกว่าเป็นผู้ประเสริฐ จิตใจเข้าถึงธรรมอันประเสริฐได้โดยสมบูรณ์ ธรรมอันประเสริฐนั้นย่อมปรากฏที่ดวงใจ ใจกับธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้น เวลาท่านปรินิพพานแล้ว จึงไม่อาจจะพูดได้ว่าจิตของท่านบริสุทธิ์หรือพูดได้ว่าจิต เพราะผ่านจากสมมุติไปแล้ว

สมมุติคือธาตุขันธ์ ได้แก่สกลกาย เมื่อมีสกลกายอันเป็นสมมุติที่อาศัยกันอยู่กับจิตที่เป็นวิมุตติหลุดพ้นไปแล้วนั้น จึงเรียกว่าจิตบริสุทธิ์ เรียกท่านว่าเป็นพระอรหันต์ พอผ่านจากขันธ์นี้ไปแล้ว ไม่มีสมมุติใดๆ เข้าเจือปนกับจิตดวงนั้น จิตดวงนั้นเป็นธรรมทั้งแท่ง เป็นธรรมทั้งดวง จึงไม่เรียกว่าจิตอีก และคำว่าปรินิพพานนั้น ก็หมายถึงเรื่องสมมุติได้ดับสนิทไปหมดแล้วไม่มีชิ้นเหลือ ไม่เหมือนท่านที่ยังครองขันธ์อยู่ทั้งที่จิตบริสุทธิ์ แต่ก่อนดับเฉพาะกิเลสภายในใจ พอธาตุขันธ์สลายลงไปสู่สภาพเดิมของตนแล้ว นั้นเรียกว่าปรินิพพาน คือดับหมด กิเลสก็เป็นอันว่าดับไปแล้วตั้งแต่ขณะตรัสรู้และขณะบรรลุธรรม ถึงขั้นสุดยอดแห่งธรรมแล้ว วาระสุดท้ายขันธ์ก็สลายไปหมดความรับผิดชอบกันเพียงเท่านั้น

สภาพของขันธ์ก็มีธาตุสี่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ชัด สลายตัวลงไปสู่สภาพเดิมของตน จิตที่บริสุทธิ์ผ่านออกไปแล้วจึงไม่เรียกว่าจิตได้อีก ธรรมชาติที่เรียกไม่ได้นี้แลที่เราทั้งหลายได้กราบระลึกอยู่ทุกวันว่า **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** คือธรรมชาตินี้ **ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** นี้พูดตามอาการ จึงมีสามรัตนะ เมื่อเข้าถึงความบริสุทธิ์เต็มที่แล้ว กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ที่เป็นอาการรวมเข้าสู่ธรรมดวงเดียว

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อโลกสมมุติยังมีอยู่ ธาตุขันธ์ของเรายังมีอยู่ ต้องระลึกถึงทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ สิ่งที่ระลึกนั้นแลเป็นธรรมชาติที่ประเสริฐ มีอยู่ตลอดกาลเวลาไม่ได้สูญสิ้นไปไหน แต่มิได้มีอยู่แบบสมมุติทั้งหลาย และมิได้สูญแบบสมมุติทั้งหลาย แต่ทรงอยู่แบบนอกสมมุติ คือแบบวิมุตติล้วนๆ สมมุติเอื้อมไม่ถึง

วันที่ท่านประทานพระโอวาทปาฏิโมกข์นั้นเรียกว่า **วิสุทธิอุโบสถ** คือ ประทานพระโอวาทแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ล้วนๆ จึงเรียกว่าวิสุทธิอุโบสถ แสดงแก่ท่านผู้บริสุทธิ์ล้วนๆ ในเนื้อความแห่งพระโอวาทที่แสดงนั้น ท่านแสดงไว้ว่า **สพฺพปาปสฺส อกรณํ** การไม่ทำความชั่วทั้งปวงหนึ่ง **กุสลสฺสูปสมฺปทา** การยังความฉลาดให้ถึงพร้อมหนึ่ง **สจิตฺตปริโยทปนํ** การทำจิตของตนให้ผ่องใสจนกระทั่งถึงความบริสุทธิ์หนึ่ง **เอตํ พุทฺธาน สาสนํ** นี้คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ซึ่งสอนเป็นแบบเดียวกันอย่างนี้

จากนั้นท่านก็บรรยายขยายความออกไปว่า **อนูปวาโท** อย่าไปกล่าวร้ายคนอื่น **อนูปฆาโต** อย่าทำความเบียดเบียนและทำลายผู้อื่น **ปาฏิโมกฺเข จ สํวโร** ให้สำรวมอยู่ในหลักพระวินัยอย่างเรียบร้อยสวยงามในเพศของพระ **มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ** ความรู้จักประมาณในการขบการฉัน การใช้สอยในทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ให้ลืมเนื้อลืมตัว **ปนฺตญฺจ สยนาสนํ** ให้มีที่นั่งที่นอนที่พักผ่อนเพื่อการบำเพ็ญสมณธรรม เป็นที่สงบสงัดงบเงียบ **อธิจิตฺเต จ อาโยโค** การทำจิตของตนให้ยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ จนกระทั่งสุดขีดแห่งความยิ่ง ถึงขั้นแห่งความประเสริฐของจิต **เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺติ** นี่ก็เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ๆ เช่นเดียวกันและสอนแบบเดียวกัน

ปัจจัยทั้งสี่เป็นเครื่องอาศัย เป็นเครื่องสนับสนุนสำหรับนักบวชผู้มาบวชในศาสนา ขันธ์ห้านี้เป็นเหมือนโลกทั่วๆ ไป เวลาออกมาบวชแล้วก็ต้องมีที่อยู่ที่พักที่อาศัย มีเครื่องนุ่งห่มใช้สอยเป็นธรรมดาเช่นเดียวกับโลก เป็นแต่ปัจจัยเครื่องอาศัยต่างกันเกี่ยวกับเพศของนักบวชผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเท่านั้น ส่วนใหญ่เหมือนกัน เช่น จีวรก็หมายถึง ผ้านุ่ง ผ้าห่ม สบง สังฆาฏิ ถ้าเป็นฆราวาส ก็เรียกว่าเครื่องนุ่งห่ม เป็นพระก็เรียกว่าเครื่องนุ่งห่มเหมือนกัน แต่แยกไปเป็นจีวร เป็นสบง เป็นสังฆาฏิ หรือเป็นบริขารเครื่องอาศัยเป็นอยู่ใช้สอย

สรุปความแล้ว สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของสมณะเพื่อบำเพ็ญหรือเพื่ออยู่ด้วยความสะดวกสบาย และเพื่อบำเพ็ญตนด้วยความราบรื่นในธรรมวินัย ไม่ขัดข้องกับสิ่งเหล่านี้ว่าไม่มี

บิณฑบาต ได้แก่ การขบการฉัน **มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ** ให้รู้จักประมาณในการบริโภคขบฉัน นี่อยู่ในโอวาทปาฏิโมกข์ที่ท่านแสดงเป็นวิสุทธิอุโบสถแก่พระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ วันนี้ได้ยกธรรมเหล่านี้มาแสดงให้ท่านทั้งหลายซึ่งเป็นนักบวชฟังตลอดถึงประชาชนซึ่งจะต้องเป็นผู้มีขอบมีเขตมีความพอดิบพอดีเช่นเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงสูงต่ำหยาบละเอียดเท่านั้น นอกนั้นเหมือนๆ กัน

การนุ่งห่มใช้สอยก็ไม่ฟุ่มเฟือยจนกลายเป็นความฟุ้งเฟ้อ โก้เก๋ เกินเหตุเกินผลเกินเนื้อเกินตัว เกินความพอดีที่ควรจะเป็นสุข เพราะสิ่งเหล่านี้เมื่อไม่รู้ประมาณย่อมทำลายตัวเองได้ ทำไมถึงว่ามาทำลายตัวเอง เพราะทุกสิ่งทุกอย่างต้องหามาด้วยทรัพย์สมบัติเงินทอง ไม่ใช่จะเกิดมีขึ้นมาเฉยๆ ลอยๆ ตามความต้องการ ต้องได้แลกเปลี่ยนกันมา เช่น เอาเงินไปซื้อ เป็นต้น การนุ่งห่มใช้สอยให้พอเหมาะพอสมกับตน ความสุขก็มีขึ้น

ถ้าเลยจากความพอดีแล้ว ไม่ว่าอะไรเป็นความยุ่งเหยิงวุ่นวาย นำความทุกข์มาให้ทั้งนั้น การขบการฉันการรับประทาน **โภชเน มตฺตญฺญุตา** ก็ให้รู้จักประมาณในการบริโภคการขบฉัน ถ้าการรับประทานเลยเหตุเลยผลเลยความพอดีไปแล้ว ก็ทำความสิ้นเปลืองและทำความเสียหายแก่ตัวเอง และกลายเป็นนิสัยได้ อะไรก็ตามถ้ากลายเป็นนิสัยแล้ว ย่อมจะแก้ไขได้ยาก ท่านจึงสอนให้รู้จักประมาณในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับตนจะมีส่วนได้ส่วนเสียด้วย

เฉพาะอย่างยิ่งพระเรา **มตฺตญฺญุตา จ ภตฺตสฺมึ** นี้ ท่านแสดงไว้หลายบทหลายบาทหลายสูตรหลายคัมภีร์ทีเดียว พระพุทธเจ้าทรงย้ำแล้วย้ำเล่า กลัวพระจะลืมตัว กลัวว่าลิ้นจะแซงธรรม ปากท้องจะแซงอรรถแซงธรรมไปเสีย ไปที่ไหนก็มีแต่ลิ้นแต่ปากแต่ท้องออกหน้าออกตาแซงหน้าธรรมไปเสีย ธรรมเลยโผล่ขึ้นไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะความเห็นแก่ลิ้นแก่ปากแก่ท้องเหนือความเห็นแก่อรรถแก่ธรรม ท่านจึงสอนไว้อย่างนั้นธรรมเหล่านี้ไม่ใช่เป็นธรรมเล็กน้อย เป็นธรรมสำคัญมาก

การปฏิบัติต้องได้สังเกตสอดรู้ตนอยู่เสมอ ผู้ต้องการความเจริญรุ่งเรืองด้วยธรรมไม่ต้องการความเจริญด้วยปัจจัยสี่อันเป็นด้านวัตถุ พระพุทธเจ้าไม่ทรงสอนให้เสาะ

แสวงหาสิ่งเหล่านี้เลยขอบเขตแห่งความดีงามของสมณะ และไม่ให้ใช้สอยและขบฉันให้เลยขอบเขตแห่งความพอดีของสมณะ เพราะจะเป็นการทำลายอรรถธรรมซึ่งควรจะเกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญอันตรธานไป เพราะสิ่งเหล่านี้เหยียบย่ำทำลาย ท่านจึงสอนแล้วสอนเล่าอยู่เสมอหลายบทหลายบาทหลายสูตรหลายคัมภีร์เพื่อผู้ศึกษาอบรมจะได้สะดุดใจเห็นโทษในสิ่งที่ทรงตำหนิแล้วระมัดระวังตัว

เสนาสนะ คือที่อยู่ที่อาศัย ท่านว่า **ปนฺตญฺจ สยนาสนํ** ที่นอนที่นั่งอันสงบสงัดนั่น ฟังซิ ที่ไหนเป็นที่สงัด ตั้งแต่วันบวชมาทีแรกพระพุทธเจ้าก็ได้ประทานพระโอวาทไว้แล้วเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย จนมาถึงอุปัชฌายะทุกวันนี้ บวชกุลบุตรสุดท้ายภายหลังก็จะต้องบอกนิสสัย ๔ นี้ให้ เว้นไม่ได้ อุปัชฌายะองค์ใดเว้นเป็นต้องปลดออกจากความเป็นอุปัชฌายะทันที เพราะทำให้ขาดสิ่งสำคัญและจำเป็นแก่ความเป็นพระและหน้าที่ของพระไป

รุกฺขมูลเสนาสนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา, ตตฺถ เต ยาวชีวํ อุสฺสาโห กรณีโย. บรรพชาอุปสมบทแล้ว ให้ท่านทั้งหลายไปเที่ยวเสาะแสวงหาอยู่ตามร่มไม้ ชายป่า ชายเขา ตามถ้ำเงื้อมผา ป่ารกชัฏ อันเป็นสถานที่สงบสงัดสะดวกแก่การบำเพ็ญสมณธรรม เพราะปราศจากสิ่งพลุกพล่านรบกวนต่างๆ จงพยายามทำอย่างนี้ตลอดชีวิตเถิด นี่คือโอวาทสำคัญที่อุปัชฌายะทุกๆ องค์บวชกุลบุตรสุดท้ายภายหลังเสร็จแล้ว ต้องได้ให้โอวาทข้อนี้ และงานของพระที่จะเป็นไปเพื่อความวิเศษศักดิ์สิทธิ์ภายในจิตใจของตนคืออะไร ก็คือกรรมฐาน ๕ เป็นพื้นฐานไปก่อน

เวลานั้นเป็นระยะที่สั้นมาก ท่านจึงสอนมอบงานให้เพียงสั้นๆ ว่า **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** เพียงเท่านี้ก่อน นี่หมายถึงอะไร หมายถึง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ให้เอานี้ไปพิจารณาคลี่คลายดูตามหลักความจริงของมันในสถานที่สงัดงบเงียบอันเป็นความสะดวกแก่การพิจารณาคลี่คลายงานเหล่านี้ให้รู้แจ้งแทงทะลุ ตลอดถึงอาการสามสิบสองภายในร่างกายของตน ทั้งข้างนอกข้างใน **อชฺฌตฺตา วา พหิทฺธา วา** เทียบกันได้ทุกสัดทุกส่วน ด้วยความเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ด้วยความเป็นของปฏิกูลโสโครกเต็มไปหมดในร่างกายของสัตว์ของบุคคล แต่ละสัตว์แต่ละบุคคลไม่มีใครยิ่งหย่อน

กว่าใคร เต็มไปด้วยสิ่งเหล่านี้ด้วยกัน นี่แหละคืองานที่ท่านให้ทำให้พิจารณา ท่านสอนเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริง ปัญญาแทงทะลุแล้วปล่อยวางอุปาทาน

ที่สอนให้พิจารณาคลี่คลายร่างกายมี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เพื่อชะล้างของปลอมที่แทรกอยู่ในกายนั้นออกเพื่อความจริงคือธรรมจะได้ปรากฏ กิเลสคือของปลอม ของเทียม เมื่อแทรกจิตจึงทำให้จิตปลอมไปด้วยกิเลสไม่อาจทรงความจริงไว้ได้ จึงถูกหลอกมาตลอด ถูกฉุดลากมาเป็นประจำ พาเที่ยวปักปันเขตแดนเอาไว้หมด ว่าสิ่งนั้นสวยสิ่งนี้งาม สิ่งนี้เป็น **นิจฺจํ** ของเที่ยง สิ่งนี้เป็น **สุขํ** คือความสุข สิ่งนี้เป็น **อตฺตา** เป็นเราเป็นของเรา แม้กำลังจะเป็นจะตายอยู่ มันก็ว่าเป็นเราเป็นของเรา นี่คือเรื่องของกิเลสต้องขัดขวางธรรมอยู่อย่างนี้

ที่ท่านให้พิจารณาตามความจริงนั้น คือความจริงเป็นอย่างไร ท่านก็สอนให้รู้ให้เห็นอย่างนั้น เช่น **อนิจฺจํ** เป็นของไม่เที่ยง ร่างกายเราทุกส่วนหาความเที่ยงแท้ถาวรไม่ได้ มีแต่ความแปรสภาพอยู่ตลอดเวลาทุกอาการ จนถึงวาระสุดท้ายสลายลงไปสู่ความจริงของตน **ทุกฺขํ** ก็เคยได้ยินแต่ทุกข์ขังเรา เราไม่เคยได้ขังทุกข์เอาไว้พอให้สบายขยายอำนาจบังคับบัญชากิเลสบ้าง ทั้งนี้เพราะเราไม่ทราบความจริง พอทราบความจริงแล้วทุกข์จะมาขังเราไม่ได้ ดังพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลาย ไม่มีทุกข์ตัวใดที่จะไปขังจิตขังใจของท่านให้เป็นนักโทษเหมือนอย่างแต่ก่อนเลย ท่านอยู่เหนือทุกข์ทั้งมวล

ดังที่ท่านอาจารย์มั่นเคยพูดให้ฟังและได้เขียนไว้ในประวัติของท่านว่า พระอรหันต์บางองค์ท่านยืนนิพพาน บางองค์ท่านนั่งนิพพาน บางองค์ท่านเดินนิพพาน บางองค์ท่านนอนนิพพาน ทำไมท่านจึงทำผิดแปลกจากมนุษย์ทั่วๆ ไปในโลกนี้เล่า ก็เพราะความรู้ความเห็นความสัตย์ความจริงที่มีอยู่ในใจของท่านไม่ได้เหมือนกับโลกทั่วๆ ไป ธรรมนั้นเป็นสมบัติของท่านโดยเฉพาะไม่เกี่ยวกับโลก ท่านจึงไม่ทำเหมือนโลก และโลกก็ทำเหมือนท่านไม่ได้ การที่จะขัดแย้งท่านว่าท่านทำไม่ได้ ท่านเป็นอย่างนั้นไม่ได้ จึงเป็นโมฆะทั้งสิ้น หาความจริงไม่ได้ เพราะผู้นั้นไม่มีความจริงเหมือนท่าน จะให้ท่านมาเป็นอย่างตัวเองได้อย่างไร ท่านเป็นท่านเต็มตัว เราก็เป็นเราแบบนี้อย่างเต็มยศ (ของปุถุชน ผู้ชอบชนดะ)

ทุกขเวทนาในขันธ์ก็สักแต่ว่าสมมุติอันหนึ่งๆ เท่านั้น เช่น **รูป** คือกองรูป นี่ก็เป็นสมมุติอันหนึ่ง เวทนา สุข ทุกข์ เฉยๆ นี่ก็เป็นอาการอันหนึ่งๆ ของขันธ์แต่ละอย่างๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสมมุติทั้งมวล แต่จิตของท่านหลุดพ้นแล้วจากสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ จิตจึงเหนือสิ่งเหล่านี้ ทุกข์ภายในร่างกาย วาระสุดท้ายจะหนักมากขนาดไหนก็ไม่สามารถทำใจของท่านให้กระทบกระเทือนให้หวั่นให้ไหวเอนเอียงไปได้เลย ด้วยเหตุนี้ท่านจึงสามารถปรินิพพานตามอัธยาศัยในท่าที่ตนถนัดในวาระสุดท้ายได้ตามความสะดวกและอัธยาศัย โดยไม่มีเวทนาตัวใดที่จะสามารถเข้าไปเหยียบย่ำทำลายจิตใจของท่านให้เอนเอียงไปได้เหมือนอย่างสามัญชนทั่วๆ ไปเลย ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงปรินิพพานได้ในท่าต่างๆ ตามอัธยาศัยของท่าน เช่น ยืนนิพพานบ้าง เดินนิพพานบ้าง นั่งนิพพานบ้าง นอนนิพพานบ้าง ด้วยความเป็นอิสระเสรีภายในใจ เพราะท่านไม่มีเวทนาทางใจ

คำว่า เวทนา นี้ หมายถึง เวทนาภายในจิต เวทนาในร่างกายนั้นมี ท่านรับทราบเพราะท่านรู้ จะไม่รับทราบอย่างไร แม้แต่เรามีกิเลสอยู่ภายในจิตใจเรายังรู้ เจ็บตรงไหนในส่วนร่างกาย เจ็บท้อง ปวดศีรษะ เรายังทราบ ทำไมท่านจะไม่ทราบ แต่ความทราบของเรากับความทราบของท่านมันต่างกัน ความทราบของเราทราบไปตามยถากรรมของคนมีกิเลส ไม่ได้หยั่งทราบด้วยความรู้จริงเห็นจริงเหมือนพระขีณาสพท่าน จึงต้องยึดต้องถือ จึงต้องเกิดความทุกข์ทรมานภายในจิตใจไม่มีประมาณ เวลาร่างกายไม่สมประกอบหรือมีความทุกข์ความลำบากขึ้นในอวัยวะส่วนใด ใจเลยกลายเป็นโรคกังวล โรควุ่นวาย โรคเสียอกเสียใจขึ้นมาด้วย

แต่พระขีณาสพท่านไม่มี เพียงแต่รับทราบทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นภายในขันธ์เท่านั้น ขันธ์ก็เป็นขันธ์ จิตเป็นจิต เวทนาจะไปแทรกจิตท่านได้อย่างไร เมื่อต่างอันต่างจริงแล้วไม่กระทบกัน ขันธ์แสดงตัวจนวาระสุดท้าย คือทุกขเวทนาแสดงตัว ก็แสดงตัวอยู่ในวงขันธ์โดยเฉพาะ ไม่สามารถไปแสดงตัวในวงจิตของท่านได้ นี่แหละ ระหว่างพระอรหันต์กับเราต่างกันมากราวฟ้ากับดินหินกับเพชรนั่นแล

พระอรหันต์ท่านไม่มีเวทนาทางใจ เวทนามีอยู่เฉพาะภายในขันธ์นี้เท่านั้น ไม่มีอยู่ภายในจิตของพระอรหันต์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านจะไม่ปรินิพพานในท่าต่างๆ ได้ตาม

ความต้องการของท่านหรือตามอัธยาศัยของท่านได้อย่างไร ท่านต้องเป็นท่านโดยสมบูรณ์ตลอดไป ไม่มีสมมุติใดๆ อาจเอื้อมลบล้างความจริงของท่านได้ตลอดอนันตกาล ความจริงเป็นอย่างนี้ เราจึงยอมในคำพูดของท่านอาจารย์มั่นที่ว่า พระอรหันต์นิพพานในท่าต่างๆ กัน อย่างหมอบราบตามประสาคนโง่ ใครๆ อย่าเอาอย่าง จะกลายเป็นคนโง่พระโง่ไปหลายคนหลายองค์

คำว่า เวทนา นี่เป็นสมมุติ จะเป็นสุขเวทนาก็ตาม ทุกขเวทนาก็ตาม อุเบกขาเวทนาก็ตาม จะมีได้ภายในร่างกาย เกิดขึ้นภายในกาย สุขเกิดขึ้นภายในกาย ทุกข์เกิดขึ้นภายในกาย เฉยๆ เกิดขึ้นภายในกายนี้เท่านั้น ไม่สามารถจะไปเกิดภายในจิตของพระอรหันต์ได้เลย เพราะจิตนั้นเป็นวิสุทธิจิต เป็นวิมุตติจิตที่พ้นจากสมมุติแล้ว ท่านจึงไม่มีเวทนาใดที่จะให้เสวย

ตามหลักความจริง เวทนาทั้งปวงเป็นสมมุติ แต่จิตของท่านเป็นวิมุตติจิต จะเข้ากันได้อย่างไร ฉะนั้น จึงไม่มีเวทนาใดที่จะเข้าเหยียบย่ำทำลายจิตใจของท่านได้ นอกจากสุขในหลักธรรมชาติ ดังที่ท่านว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขในนิพพานหรือสุขของท่านผู้บริสุทธิ์จิตบริสุทธิ์นั้น ไม่ใช่สุขเวทนา เป็นสุขของวิมุตติจิต เหนือสมมุตินี้ไปแล้ว สุขนั้นจึงไม่มีคำว่า อนิจฺจํ เวทนา อนิจฺจา อย่างนี้ก็ไม่มี สุขก็เป็น อนิจฺจา ทุกข์ก็เป็น อนิจฺจา อุเบกขาเฉยๆ ก็เป็น อนิจฺจา หรือเป็น อนิจฺจํ ถ้าเป็นเวทนาแล้วต้องมี อนิจฺจํ เป็นคู่กันเสมอไป

แต่สุขของพระอรหันต์ สุขของวิสุทธิจิต นั้น ไม่ใช่เวทนา จึงไม่มี **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เข้าไปแทรกได้เลย นี่ผิดกับสุขของโลก เวทนาของโลก ท่านจึงเรียก **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง สุขนั้นเป็นสุขในหลักธรรมชาติของความบริสุทธิ์ ไม่ใช่สุขเสกสรรปั้นยอขึ้นมา สุขแล้วดับ ดับแล้วเกิดอยู่อย่างนั้น นี่แหละจิตของพระอรหันต์ต่างกันอย่างนี้ เราควรทราบเอาไว้ เมื่อเราถึงขั้นของท่านที่ถึงแล้ว ถ้ายังเขี้ยวแหลมคมและกัดเก่งอยู่ ค่อยไปชวนท่านต่อยก็ได้ไม่ห้าม กลัวเป็นบาป

การที่ทราบจากการได้ยินได้ฟังนี้ ไม่ได้เป็นความแน่ใจนัก ยังต้องมีความสงสัยอยู่เป็นธรรมดา เพื่อจะทราบตามหลักความจริงในสิ่งที่เป็นจริงนั้น ต้องทราบด้วยภาคปฏิบัติที่เรียกว่า **ปฏิเวธธรรม** พระพุทธเจ้าได้ธรรมมาสั่งสอนโลกก็ได้จากภาคปฏิบัติ ได้เป็นศาสดาเอกของโลกขึ้นมาก็ได้จากภาคปฏิบัติ คือการประพฤติปฏิบัติทางจิตตภาวนา เช่น เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา ผลจึงเกิดขึ้นเต็มภูมิและเป็นศาสดาของโลก พระสาวกทั้งหลายท่านก็ประพฤติปฏิบัติเป็นอรหันต์ขึ้นมาด้วยภาคปฏิบัติ ไม่ได้เป็นขึ้นมาด้วยภาคจดจำเฉยๆ หรือภาคจดจำล้วนๆ

ความจำเป็นความจำ ความจริงเป็นความจริง เรานำความจำที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาไปประพฤติปฏิบัติตามที่เราเข้าอกเข้าใจจากการเล่าเรียนมานั้น กลายเป็นภาคปฏิบัติขึ้นมา เมื่อปฏิบัติตามที่เรียนมาแล้ว ผลคือปฏิเวธ ความรู้แจ้งเห็นจริงย่อมรู้แจ้งเห็นจริงไปโดยลำดับๆ จนกระทั่งรู้แจ้งแทงทะลุเป็นความจริงขึ้นมาเต็มภูมิภายในใจ เมื่อเป็นเช่นนั้น จะไม่ถามในสิ่งที่กล่าวมานี้ เช่น พระอรหันต์ท่านไม่มีเวทนาในจิตอย่างนี้ จะปรากฏในจิตของเราเสียเอง จิตของพระพุทธเจ้ากับจิตของเรานั้นไม่มีอะไรผิดแปลกกัน เมื่อเข้าถึงความจริงเต็มสัดเต็มส่วนเหมือนกันแล้ว ไม่มีอะไรจะสงสัยกัน ไม่มีอะไรจะมาคัดค้านกัน ไม่มีอะไรมาลบล้างกันได้ เพราะเป็นเหมือนกัน จริงเท่ากัน เนื่องจากรู้แบบเดียวกัน

ดังที่กล่าวว่าเวทนาในจิตของพระอรหันต์ไม่มีอย่างนี้ ดูซิว่าใจเราเป็นยังไง เข้าใจทันที อ้อ เป็นอย่างนี้เอง นี่แหละที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต เห็นความจริงอันนี้ซึ่งเป็นเหมือนกัน ของเราฉันใด ของท่านฉันนั้น ของท่านฉันใด ของเราฉันนั้น นิพพานเที่ยงหรือไม่เที่ยง ดูจิตของเราก็รู้ ถามนิพพานว่าเที่ยงไม่เที่ยงไปทำไม ตัวก็รู้ นิพพานหรือไม่นิพพานอยู่ที่จิตนี้ นั่นเป็นชื่อต่างหาก คำว่านิพพานนั้นเป็นเงา หรือเป็นชื่อของธรรมชาติที่เราทรงอยู่เวลานี้รู้อยู่เวลานี้ ได้แก่จิตที่บริสุทธิ์นี้ นี่คือตัวประธานแท้ ดูตัวประธานแล้ว รู้ตัวประธานแล้ว สงสัยเงาไปหาอะไร นี่แหละหลักความจริง ใครอยากเป็นเจ้าของก็ปฏิบัติเอา อย่าขี้เกียจ ความขี้เกียจคือตัวสังหารทำลายมรรคผลนิพพาน ความขยันหมั่นเพียรต่างหากเป็นทางเดินเพื่อมรรคผลนิพพาน

ธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทุกบททุกบาท เป็นมัชฌิมาปฏิปทาอยู่เสมอ ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปไหน เพราะเหตุใด เพราะกิเลสทุกประเภทซึ่งเกิดภายในจิตใจหรือมีอยู่ภายในจิตใจของสัตว์โลก ไม่มีกิเลสตัวใดเปลี่ยนหน้าเปลี่ยนตาไปเป็นอย่างอื่น พอที่จะเปลี่ยนแปลงมัชฌิมาปฏิปทาให้เป็นอย่างอื่น เพื่อให้ทันกับกิเลสประเภทนั้นๆ กิเลสเหล่านี้ไม่เหนืออำนาจแห่งธรรม จึงไม่ต้องเปลี่ยนแปลงธรรมที่ทรงสอนแล้วนี้ เพราะทรงได้ผลมาแล้วจากปฏิปทาเหล่านี้ จึงต้องนำปฏิปทาเหล่านี้มาปราบกิเลสตามที่พระพุทธเจ้าพาดำเนินมา

ถ้าเราดำเนินตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้นี้ ศาสนธรรมหรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ คือตลาดแห่งมรรคผนิพพานของเราอย่างเต็มสัดเต็มส่วนนั่นเอง หาที่สงสัยไม่ได้เลย นอกจากจิตใจหรือการประพฤติปฏิบัติจะเป็นลุ่มๆ ดอนๆ สูงๆ ต่ำๆ ไม่เป็นไปตามหลักธรรมที่ทรงสอนไว้เท่านั้น จึงไม่สมหวัง ถ้าตั้งใจปฏิบัติตามนี้ คำว่ามัชฌิมา คือธรรมเหมาะสมเพื่อมรรคผลนิพพานตลอดเวลาอยู่แล้ว การประพฤติปฏิบัติก็เหมาะสมกับเหตุ ผลทำไมจะไม่สมดุลกันเล่า ต้องสมดุล ผู้ปฏิบัติเช่นนี้แลจะเป็นผู้รับมรดกที่พระพุทธเจ้าประทานให้

พระพุทธเจ้าไม่ได้เกิดขึ้นจากไหน เกิดขึ้นจากมัชฌิมาปฏิปทานี้ สาวกทุกๆ องค์ อย่าว่าแต่ ๑,๒๕๐ องค์นี้เลย เป็นหมื่นๆ แสนๆ ล้านๆ องค์ ท่านก็สำเร็จจากมัชฌิมานี้ทั้งนั้น ไม่มีที่อื่นเป็นที่สำเร็จมรรคผลนิพพานได้ นอกจากมัชฌิมาเป็นทางเดิน เป็นเครื่องชำระซักฟอก เป็นเครื่องหล่อหลอมให้จิตแต่ละดวงกลายเป็นจิตบริสุทธิ์ขึ้นมา ขอให้เป็นที่มั่นใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมและสถานที่ดังกล่าวมานี้เถิด เพราะเป็นที่ที่เหมาะสมตลอดมาไม่เคยล้าสมัย คือในป่า ในเขา ในที่สงัดวิเวก ดังที่ท่านพาอยู่พาดำเนินมา

การขบการฉัน ดังได้กล่าวมาแต่เบื้องต้นว่า เป็นปัจจัยเครื่องอาศัยของวิบากขันธ์เท่านั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งสำคัญดังวิสุทธิธรรมที่เรามุ่งมั่นอยู่เวลานี้ สิ่งที่เรามุ่งมั่นนั้นคือวิสุทธิธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำคัญมาก ส่วนปัจจัยเครื่องอาศัยต่างๆ เป็นเพียงเครื่องบำรุงเยียวยาธาตุขันธ์พอให้อยู่ได้เป็นไปได้วันหนึ่งๆ เท่านั้น อย่าได้ลืมเนื้อลืมตัวกับสิ่งอาศัย

ว่าเป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นตัวของตัวขึ้นมา จะลืมอรรถลืมธรรม สิ่งเหล่านี้จะกลายเป็นภัยเหยียบย่ำทำลายจิตใจลงไปโดยไม่รู้สึกตัว การเหยียบย่ำทำลายจิตใจ ก็คือการเหยียบย่ำธรรมซึ่งจะเกิดขึ้นภายในใจนั้นแล ให้พากันระมัดระวังเสมอ คำว่า **สกฺกาโร ปุริสํ หนฺติ** ลาภสักการะฆ่าบุรุษผู้โง่ให้ฉิบหายจากธรรม ก็คือความลืมตัวกับสิ่งเหล่านี้แล จะเป็นอะไรมาจากที่ไหน

การประพฤติปฏิบัติให้เล็งดูจิต อย่าดูที่อื่น กิเลสอยู่กับจิต แสดงออกที่จิต ไม่ว่าดี ว่าชั่ว ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะตัณหา คิดมากคิดน้อยคิดขึ้นที่จิต เกิดขึ้นที่จิต เผาลนที่จิต ไม่ได้เผาที่ไหน มัชฌิมาปฏิปทา มีสติปัญญาเป็นสำคัญ ให้สอดส่องมองดูจิตตลอดระยะเวลา เพราะเรามีหน้าที่อันเดียวเท่านี้

พระบวชมาปล่อยหมดแล้วกิจบ้านการเรือนอะไรๆ ที่โลกจัดทำกัน มีแต่ปฏิบัติศีลธรรมอย่างเดียว ไม่เกาะเกี่ยวกับสิ่งภายนอก ส่วนอาหารปัจจัยสี่ที่กล่าวมา ไม่ต้องเป็นกังวล ผิดวิสัยพระศิษย์ตถาคต เป็นหน้าที่ของประชาชนศรัทธาญาติโยมเขาซึ่งพร้อมและบริบูรณ์อยู่แล้วอยากจะสนับสนุนผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติกำจัดกิเลสเพื่อได้บุญได้กุศลกับท่านเหล่านั้น เอ้า ปฏิบัติลงไป ถ้าเป็นลูกศิษย์ตถาคตเข้าสู่สงครามแล้วไม่ต้องกลัวตาย ผู้ปฏิบัติไม่ได้ตายเพราะการต่อสู้กับกิเลส ดังพระพุทธเจ้าเพียงสลบ แต่กิเลสตายเรียบ ดูเอาในตำรามีให้ดู ไม่โกหก ส่วนมากคนเรามีแต่กิเลสย่ำยีตีแหลกให้ตายทั้งนั้นแหละ

จงเห็นโทษแห่งการย่ำยีตีแหลกของกิเลสจนถึงขั้นตายแล้วเกิด เกิดแล้วตายอยู่นี้ในภพน้อยภพใหญ่ไม่หยุดไม่ถอยมาจนบัดนี้ ควรจะเห็นโทษในสิ่งเหล่านี้มากกว่าการกลัวทุกข์กลัวตายที่จะต่อสู้กับกิเลสเป็นไหนๆ เราเป็นนักธรรมะต้องเล็งเหตุผลยิ่งกว่าความกลัวทุกข์กลัวตายโดยไม่มีเหตุผล จึงถูกหลักของธรรมที่จะทำให้พ้นทุกข์ และผู้เช่นนั้นจะพ้นทุกข์ได้ไม่สงสัย ไม่ต้องกลัว ขึ้นบนเวทีแล้วกลัวตายทำไม ถ้ากลัวตายอยู่บนเวทีต่อยไม่ออก ต่อยไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย กำลังตก เพราะขาดกำลังใจ เดี๋ยวถูกเขาน็อกเอา ให้มีแต่ความหวังชนะกับความชนะเท่านั้นอยู่ในหัวใจขณะต่อสู้ นักต่อสู้ขึ้นบนเวทีแล้วมีแต่ความหวังชนะ ไม่มีคำว่ากลัวคู่ต่อสู้ นี่เราก้าวขึ้นบนเวทีแล้ว เพศของ

เราเป็นเพศนักรบ ไม่ใช่เพศนักหลบ นักหลอกตัวเอง และหลอกประชาชนที่เขาศรัทธาในพุทธศาสนา ศรัทธาในพระ ต้องสู้สุดกำลัง สู้จนสุดขีดสุดแดน สู้จนได้ชัยชนะมาสู่สังคมพุทธศาสนาอย่างสง่าผ่าเผยและภาคภูมิในตัวเอง

ทุกสิ่งทุกอย่างเครื่องสนับสนุนมีพร้อมแล้ว อาหารปัจจัยจะกินให้ตายก็ได้ถ้าเราไม่เสียดายธรรม ถ้าเห็นขี้ดีกว่าไส้ ก็พุงทะลุพุงระเบิดไม่รู้ตัว ลิ้นแซงอยู่เรื่อย แซงอรรถแซงธรรมน่ะ ท้องปากแซงอยู่เรื่อยๆ หาเวลาว่างไม่มี หาเวลาบกพร่องบ้างไม่มี มีแต่เรื่องกินๆ แบบกิเลสตัณหาอาสวะบรรจุเข้าเต็ม เต็มเท่าไรยิ่งบรรจุเข้าไปๆ สุดท้ายก็ตายเพราะกิเลสไม่มีเมืองพอ ท่านจึงนำธรรมมาสกัดลัดกั้นไว้เพื่อรักษาชีวิตพระไม่ให้ตายเพราะท้องแตกว่า **โภชเน มตฺตญฺญุตา** ให้รู้จักประมาณในการบริโภคขบฉัน

อย่าลืมเนื้อลืมตัวในปัจจัยสี่ซึ่งเป็นเครื่องอาศัยเท่านั้น สิ่งที่มุ่งหวังอย่างแรงกล้าคืออรรถคือธรรม ความประเสริฐเลิศเลออยู่ที่ธรรมในใจ เอา สู้ลงไป จะตายด้วยการต่อสู้กับกิเลสก็ให้เห็นเสียที ไม่เคยมีในศาสนาของพระพุทธเจ้านี้ นักต่อสู้สู้กับกิเลสจนตายที่เห็นมามีแต่กิเลสนั่นแหละตายเวลาต่อสู้เข้าไปๆ ดังพระพุทธเจ้าก็สลบสามหนพระองค์ก็ไม่ตาย สุดท้ายกิเลสตายไม่มีเหลือ นั่น สาวกทั้งหลายได้รับความทุกข์ทรมานเพราะการต่อสู้กับกิเลสมามากเท่าไร ก็ไม่ได้ยินว่าท่านตาย สุดท้ายกิเลสตายๆ จึงได้ปรากฏเป็นผู้วิเศษวิโสขึ้นมาเพราะการต่อสู้ นี่แหละคุณค่าแห่งการต่อสู้ ทำให้คนบริสุทธิ์พุทโธขึ้นมาในใจได้อย่างเด่นชัด

เราเป็นลูกศิษย์ของตถาคต ต้องถือเอาเยี่ยงอย่างของพระพุทธเจ้ามาดำเนินอย่าสักแต่ว่ากล่าว **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** ใจลอยเมฆไปไหนหรือลงนรกอเวจีที่ไหนก็ไม่รู้ **ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ** ว่าแต่ปากคิดแต่ใจแย็บเดียว ถูกกิเลสฉุดลากไปต้มตุ๋นที่ไหนก็ไม่รู้ วันหนึ่งๆ หาเวลาคิดตามคลองอรรถคลองธรรมเพียงแย็บๆ แทบไม่มีและดำเนินไปนิดๆ หน่อยๆ ก็หาว่าทุกข์ว่าลำบากไปเสีย ซึ่งล้วนแต่เป็นกลมายาของกิเลสมันหลอกมันลวงไม่ให้เข้าช่องอรรถช่องธรรม เพราะกลัวจะผ่านอำนาจมันไปเสียมันจึงไม่ยอมให้ไป มัดไว้กับความขี้เกียจอ่อนแอ มัดไว้กับความหนุ่มน้อยกำลังเพลิดเพลิน มัดไว้กับความเฒ่าแก่ชราจำศีลภาวนาไม่ได้ มัดไว้กับความยุ่งยากจิปาถะ

จนประมาณไม่ได้ และอยู่ในเงื้อมมือของมันเรื่อยมา นี่แหละคำว่า มารๆ คืออะไร กิเลสมารเป็นเบอร์หนึ่งในหัวใจของคนและสัตว์ เฉพาะอย่างยิ่งในหัวใจของเรา ซึ่งเป็นนักปฏิบัติ ให้ทราบว่ามารคืออะไร ก็คือกิเลสทุกประเภท ไม่มีอะไรที่เป็นมารเท่ากิเลส ให้เห็นมารรู้มารที่ตรงนี้ และปราบมารที่ตรงนี้

การต่อสู้กับกิเลสก็อย่าออมกำลังอย่าออมแรง เพราะเราไม่เคยเห็นกิเลสตัวใดตั้งแต่ประพฤติปฏิบัติมาอย่างเต็มสติกำลังความสามารถจนถึงปัจจุบันนี้ว่าเป็นตัวสุภาพเรียบร้อยอ่อนโยน (เวลาดัดสันดานเรา มันทำเบาๆ ออมแรงไว้ กลัวเราทุกข์มาก) พอที่จะต่อสู้มันด้วยความสุภาพอ่อนโยนนิ่มนวล นอนราวกับตาย หลับครอกๆ แทบจะได้ กุสลา มาติกา ไม่รู้จักตื่นทำก็ได้ เดินเซ่อๆ ทำก็ได้ จิตเถ่อไปไหนมองไปไหนก็ได้ อยู่สะดวกสบาย กินให้มากนอนให้มากเหมือนกับหมูตัวหนึ่ง กิเลสก็ตายไปอย่างเรียบวุธด้วยวิธีการเหล่านี้ เราไม่เคยเห็น เคยเห็นแต่ฟัดกันเต็มเหนี่ยว เอ้า มันไม่ตายให้เราตาย เราไม่ตายให้มันตายเท่านั้น สู้กันอย่างไม่ถอย

นอกจากนั้นยังทรมานทางกายช่วยจิตตภาวนาอีกด้วย เพราะกิเลสมันมีทางกายเป็นกำลังเครื่องส่งเสริมมันด้วย กินมากๆ เข้าไป ร่างกายอ้วนพีขึ้นมา กิเลสมันก็ตัวดีตัวเด่นขึ้นมา แล้วเหยียบย่ำทำลายจิตใจลงไป การภาวนาโงหัวไม่ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นต้องตัดทอนกำลังทางร่างกาย นอนมากมันทำให้มีกำลังมากและทำให้ทับถมจิตใจมาก กินมากมีกำลังมาก มันทับถมจิตใจมาก การภาวนาก้าวไม่ออก ตัดอาหารลงไป ตัดเรื่องการหลับการนอนลงไป ตัดกำลังทางกายในแง่ต่างๆ ลงไปโดยลำดับ จิตใจจะได้ภาวนาสะดวกขึ้น ความจริงก็เป็นอย่างนั้นจริงๆ

เวลาร่างกายมีกำลังน้อยลงไป ลดลงไปๆ จิตใจมีกำลังกล้าแข็งขึ้นทุกระยะ เวลาที่เราประกอบความเพียรอยู่เห็นได้ชัด เมื่อเป็นเช่นนั้น ถึงจะยากลำบากก็ต้องทนเพราะทางไปสายนี้ยากก็ไป ง่ายก็ไป ขรุขระก็ไป เพราะทางไปอยู่นี้ ทางเดินอยู่นี้ ทางเดินเพื่อความพ้นทุกข์อยู่ตรงนี้ อุบายวิธีเพื่อฆ่ากิเลสอยู่ที่ตรงนี้ๆ ก็ต้องได้ทนทุกข์ทรมานตนทำไปเพราะเคยเห็นผลอย่างนี้ นี่ละการประพฤติปฏิบัติจึงต้องใช้อุบายหลายแง่หลายทาง ไม่สักแต่ว่าเดินจงกรมแล้วก็เดินไปเฉยๆ ไม่ได้คำนึงถึงเหตุถึงผลว่าได้

ผลมากน้อยเพียงไร เดินสักแต่เป็นกิริยาใช้ไม่ได้ ต้องเอาให้จริงให้จัง มีสติปัญญากำกับงานและคอยทดสอบผลได้ผลเสียของตนอยู่เสมอ

สติแนบอยู่กับจิต นี้แลคือผู้รักษาจิต สติเป็นสำคัญ ปัญญาเป็นผู้ใคร่ครวญเหตุผลดีชั่วประการต่างๆ ธรรมสองอย่างนี้เป็นสำคัญ วิริยะ คือความเพียร นี่เป็นเครื่องสนับสนุนเป็นกำลังใจเพื่อความเพียร ความจดจ่อต่อเนื่องกันเพื่อทำลายกิเลส แล้วสติปัญญาเป็นสำคัญมาก เราไม่เห็นอันใดที่จะมีคุณค่ายิ่งกว่าสติปัญญาในการปราบปรามกิเลส แม้แต่ขั้นต้นๆ สติปัญญาก็มีความจำเป็นอยู่เช่นนั้น จนกระทั่งถึงวาระสุดท้าย เอ้า ลงไป คำว่าวาระสุดท้ายคืออะไร ถึงขั้นกิเลสละเอียด ถึงขั้นธรรมละเอียด สติปัญญาต้องละเอียดไปตามกิเลสไม่อย่างนั้นไม่ทันกัน

ใครจะว่ากิเลสมันโง่เมื่อไร กิเลสจอมฉลาดจึงได้ครองไตรภพ สัตว์โลกเกิดตายอยู่นี้เพราะอำนาจของกิเลสทั้งนั้น ไม่ใช่เพราะอำนาจของอะไร ถ้ากิเลสไม่แหลมคมเหนือกว่าสัตว์โลก ใครจะไปเชื่อ ใครจะไปยอมจำนนกับกิเลส เพราะก็ทราบแล้วว่ากิเลสเป็นภัย เหตุใดจึงไม่ทราบในขณะที่มันกล่อม ก็เพราะอุบายของเรา สติปัญญาของเราไม่ทันมันนั่นเอง จึงจำต้องยอมจำนนมันไปโดยไม่รู้สึกตัว นี่เวลาสติปัญญาเราผลิตขึ้นมาๆ ทันกิเลสประเภทนี้แล้ว ต่อไปก็ทันกิเลสประเภทนั้น เห็นโทษของกิเลสประเภทนี้ เห็นเล่ห์เหลี่ยมของกิเลสประเภทนั้น แก้เล่ห์เหลี่ยมของกิเลสนี้ไปได้ แล้วแก้เล่ห์เหลี่ยมของกิเลสประเภทนั้นได้โดยลำดับ และฆ่าได้โดยลำดับด้วยเรื่อยไปๆ จนกระทั่งเอ้า พูดกันให้ถึงเหตุถึงผลถึงอรรถถึงธรรม ฟาดกันไปถึงขั้นมหาสติมหาปัญญาแล้วเอาละที่นี่

คำว่า **มหาสติมหาปัญญา** หมายถึง สติปัญญาอัตโนมัติ หมุนตัวกับเหตุการณ์ต่างๆ อยู่ตลอดเวลา ไม่มีคำว่ายืน ว่าเดิน ว่านั่ง ว่านอน จะเผลอตัวขณะใด เว้นแต่ขณะหลับเท่านั้น นอกนั้นสติปัญญาจะต้องทำงานอยู่ตลอดเวลา จนถึงกับได้ยับยั้งเอาไว้ไม่เช่นนั้นจะเลยเถิด ดังท่านกล่าวไว้ในธรรมสังโยชน์เบื้องบนว่า **อุทธัจจะ** ความฟุ้งความฟุ้งซ่านรำคาญ อุทธัจจะ นี้ หมายถึงความเพลินในงานของตน ไม่ใช่อุทธัจจกุกกุจจะแบบนิวรณ์ห้า ซึ่งมีอยู่ในสามัญชนทั่วไป

อุทธัจจะ นี้ เป็นสังโยชน์เบื้องบน จะตัดได้ด้วยอรหัตตมรรคเท่านั้น ท่านผู้ที่ดำเนินอรหัตตมรรค จะเป็นผู้เพลิดเพลินในธรรมข้อนี้ จึงเรียกว่า อุทธัจจะ ความเพลินเกินตัวก็ไม่ถูกนะ ถ้าจะพูดเป็นการเตือนก็บอกว่าความเพลิดเพลินเกินไปไม่ถูกนะ งานแม้จะได้เพราะการกระทำก็จริง แต่การกระทำงานทั้งหลายนั้นย่อมมีการพักผ่อนเป็นธรรมดา พักผ่อนนอนหลับ พักผ่อนรับประทานอาหาร แม้แต่รถวิ่งไปตามถนนยังต้องเติมน้ำมัน ยังต้องพักเครื่อง

ผลจะได้เพราะการทำงานก็จริง แต่เมื่อทำไปจนหมดกำลังแล้ว ผลของงานจะได้มาจากไหน นี่สติปัญญาเมื่อหมุนตัวไม่หยุด ไม่พักผ่อนหย่อนตัวบ้างเลยก็เหนื่อย จิตเหนื่อยเมื่อยล้าจึงต้องพักในวงสมาธิ ท่านบอกให้เข้าพักในสมาธิเสียให้จิตมีความสงบ พอได้รับความสงบเป็นกำลังแล้ว จิตมีกำลังออกพิจารณา เช่นเดียวกับคนที่ทำงานจนกำลังกายและจิตเหนื่อยเมื่อยล้า แล้วก็มาพักผ่อนนอนหลับ มารับประทานอาหารให้สะดวกสบาย ถึงเวลาจะเสียไป อาหารการบริโภคเหล่านั้นจะเสียไปก็ตาม แต่ได้กำลังขึ้นมาชดเชยกันเพื่อการงานต่อไปอีกและเพื่อเพิ่มผลแห่งงานขึ้นไปโดยลำดับ เพราะกำลังเกิดจากการพักผ่อนและการรับประทานนั้น

นี่การพักผ่อนในสมาธิจะเสียเวล่ำเวลาบ้างไม่เป็นไร เพราะกำลังชาร์จ พูดง่ายๆ ชาร์จแบตเตอรี่ทางด้านจิตใจ ให้จิตมีความสงบ มีกำลังทางสมาธิ ในขณะที่พักต้องพักจริงๆ ไม่ยุ่งกับสติปัญญาใดๆ ทั้งสิ้น พอออกจากการพักแล้ว จิตจะมีกำลังวังชา สติปัญญาแหลมคม กิเลสตัวนั้นแล สติปัญญาประเภทที่เคยแก้กิเลสนี้แล ใส่เข้าไปขาดสะบั้นๆ เพราะกำลังสติปัญญามีมาก เนื่องจากได้พักผ่อนอย่างสะดวกสบายแล้ว นี่วิธีการดำเนินวิปัสสนาโดยสม่ำเสมอ

เมื่อถึงขั้นนี้แล้วความขี้เกียจขี้คร้านหายหน้าไปหมด นอกจากได้รั้งเอาไว้เท่านั้น ความเห็นโทษก็ถึงใจ นอนใจได้ยังไง ความเห็นคุณก็ถึงใจ เห็นโทษแห่งกิเลสทุกประเภท เห็นอย่างถึงใจ เห็นอย่างซึ้ง เห็นอย่างน่าเข็ดน่าหลาบ เห็นอย่างน่ากลัว คนเราเมื่อกลัวแล้วอยู่ได้ยังไง ที่ไหนจะเอาตัวรอดได้ต้องเผ่น ที่ไหนเห็นว่าจะพ้นภัยต้องเผ่นไปที่นั่น นี่จิตเห็นว่าจะพ้นภัยด้วยวิธีไหนก็ต้องโดดออก จะพ้นภัยด้วยวิธีต่อสู้

กับกิเลสก็ต้องต่อสู้ เหมือนที่ต่อสู้ด้วยปัญญา เพราะความเห็นคุณแห่งความพ้นทุกข์ และเพราะธรรมอัศจรรย์ตามขั้นที่ปรากฏอยู่ในใจพาให้ฮึกหาญ

แม้จะไม่ถึงขั้นอัศจรรย์เต็มภูมิก็ตาม ขึ้นชื่อว่าธรรมแล้ว ย่อมเป็นของแปลกของอัศจรรย์อยู่ภายในจิตใจของผู้รู้ผู้เห็นนั้นแล้ว นั้นแลเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่ภายในใจอยู่แล้ว และเป็นเครื่องสนับสนุนให้มีกำลังใจเพิ่มขึ้นที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมเบื้องสูงขึ้นไปไม่หยุดหย่อน ว่าให้พ้นเท่านั้น ไม่พ้นก็ให้ตายเท่านั้น คำว่าถอยมีไม่ได้แล้ว นี่สติปัญญาอัตโนมัติเป็นอย่างนั้น ในครั้งพุทธกาลท่านว่า **มหาสติมหาปัญญา** คือ หมุนตัวเป็นเกลียวอยู่ตลอดเวลา อัตโนมัติ ไม่มีคำที่ว่าบังคับบัญชา นอกจากต้องได้รั้งเอาไว้ เพราะจะเป็นอุทธัจจะคือฟุ้งเกินไป เพลินกับการกับงานการพิจารณาค้นคว้าจนเกินความพอดีไป แต่ไม่ได้ผลเท่าที่ควร จึงต้องให้พักผ่อนในสมาธิเสีย เมื่อมีกำลังแล้วจึงพิจารณาค้นคว้าต่อไปจนกระทั่งทะลุปรุโปร่งไปหมด

อุทธัจจะ คือ ความฟุ้ง ความเพลิดเพลินในงานของจิต **มานะ** ความถือความรู้ที่เต็มไปด้วยอวิชชานั่นเอง จะเป็นอะไรเอาให้มันถึงนั่นซิ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นของปลอมเมื่อไร มีอยู่กับนักปฏิบัติ ฝึกให้ได้ จิตเป็นสิ่งที่ฝึกได้ ฝึกไม่ได้ พระพุทธเจ้าดีไม่ได้ เป็นศาสดาของโลกไม่ได้ พระธรรมกระเทือนโลกธาตุอยู่เวลานี้ ออกจากจิตท่านที่ได้ฝึกมาทั้งนั้น จิตเป็นสมบัติของเรา ไม่ใช่สมบัติของใคร เราเป็นผู้รับผิดชอบภายในจิตของเรา เป็นก็เรา ตายก็เรา สุขก็เรา ทุกข์ก็เรา รับทั้งนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจะปล่อยให้กิเลสเหยียบย่ำทำลายอยู่ตลอดไปสมควรแล้วเหรอ ต้องเอาให้จริงให้จังนักปฏิบัติ

อย่ามองอะไรยิ่งกว่าใจซึ่งเป็นสถานที่เกิดเหตุ มหาเหตุอยู่ที่นั่น โรงผลิตงานของกิเลสประเภทต่างๆ อยู่ที่นั่น ในขณะเดียวกันโรงผลิตอรรถผลิตธรรมก็อยู่ที่นั่น เอ้าแยกแยะกันเข้าไป จิตนี้เป็นตัวสำคัญมาก เอาให้ถึงเหตุถึงผล จิตนี้เป็นเหมือนนักโทษเวลานี้ ธรรมเป็นเครื่องแก้เครื่องปลดเปลื้อง กิเลสเป็นเจ้าอำนาจบังคับบัญชาจิตใจแก้ลงไปๆ เมื่อแก้ลงไปได้มากน้อยจิตจะดีดขึ้นมาๆ โดยลำดับลำดา จนกระทั่งแก้ได้หมดโดยสิ้นเชิง ไม่มีสิ่งใดเหลือแล้ว นั้นแลความหมุนตัวของสติปัญญาที่เป็นไป

กับเหตุการณ์ต่างๆ ในวงความเพียรย่อมยุติลงเอง เหมือนกับนักรบ เมื่อได้ชัยชนะเต็มที่แล้ว การรบพุ่งชิงชัยที่เป็นไปทั้งวันทั้งคืนนั้นก็ยุติกันลง

สติปัญญากับกิเลสเมื่อได้ฟาดฟันหั่นแหลกกันลงไป จนไม่มีกิเลสตัวใดมาต่อกรแล้ว เรื่องความหมุนติ้วๆ อยู่ด้วยสติปัญญานี้ก็หมดหน้าที่ไป เหลือแต่ความบริสุทธิ์ล้วนๆ เอ้า อยู่ไหนอยู่เถอะที่นี่ ไม่มีกาลไม่มีสถานที่ ไม่ยุ่งกับอดีตว่าเคยเป็นมาอย่างไร ไม่ยุ่งกับอนาคตว่าจะไปเกิดเป็นอะไรต่อไปอีก ปัจจุบันก็รู้เท่า ไม่ยึดมั่นถือมั่นในความรู้ความเป็นของตน ต่างอันต่างจริงทุกสัดทุกส่วน จิตก็จริงตามจิต จริงตามหลักธรรมชาติ จริงในความประเสริฐของตน เมืองพออยู่ที่นี่ พอจิตหมดภัยแล้วทุกสิ่งทุกอย่างได้คลายไปตามๆ กัน นั้นแลคือผลแห่งการประพฤติปฏิบัติอันเป็นที่พึงใจ

พระพุทธเจ้าก็ดี สาวกทั้งหลายก็ดี ได้นำจิตดวงนี้ขึ้นมาประกาศธรรมสอนโลกนั้นได้มาด้วยภาคประพฤติปฏิบัติ และได้มาด้วยความขยันหมั่นเพียรด้วยความเป็นนักต่อสู้ ไม่ใช่ได้มาด้วยความขี้เกียจขี้คร้าน ความเห็นแก่ปากแก่ท้อง ความเห็นแก่หลับแก่นอน ขี้เกียจอ่อนแอ นั่นไม่ใช่ทางของผู้จะดำเนินตนเพื่อความพ้นทุกข์ แต่เป็นทางอันเตียนโล่งของกิเลสที่จะสั่งสมฟืนไฟขึ้นมาภายในใจโดยถ่ายเดียว

นี่ท่านทั้งหลายมาจากที่ต่างๆ ได้มาอบรมศึกษาอยู่ในสำนักนี้ ผมมีความเมตตาสงสาร ถึงจะอยู่ด้วยกันมากบ้างก็ทนเอา ท่านองค์นั้นก็มีหัวใจองค์นี้ก็มีหัวใจ เป็นผู้มุ่งมาเพื่ออรรถเพื่อธรรม ผมเองก็ได้คิดเทียบเคียงทุกสัดทุกส่วนแล้วกับหมู่กับเพื่อนเพราะเราเคยเป็นผู้น้อยมาแล้ว ไปเสาะแสวงหาครูอาจารย์ที่ไหนที่ต้องจิตต้องใจเป็นผู้ที่น่าเคารพกราบไหว้เป็นที่ลงใจของเรานั้น มันหายากนักยากหนากว่าจะพบเห็นท่าน

เมื่อไปถึงครูบาอาจารย์องค์ใดที่เป็นที่สนิทติดใจกับท่าน ด้วยความเชื่อความเลื่อมใสจริงๆ แล้ว เราพอใจที่จะอยู่ อยากให้ท่านเมตตาสงสารรับไว้สั่งสอน ใจจะขาดออกจากหทัยของเรา ถึงขนาดนั้นทีเดียวสำหรับผม นี้หมู่เพื่อนมาศึกษาอบรมก็เห็นใจ

อย่างนั้นเหมือนกัน ถึงจะไม่ได้อยู่ แต่ได้รับการอบรมชั่วกาลชั่วเวลาก็ยังดี นี่แหละ ขอให้คิดเห็นอรรถธรรมที่กล่าวมาเหล่านี้นำไปประพฤติปฏิบัติ อย่าท้อถอยอ่อนแอ สิ่งเหล่านี้เคยมีอยู่ในหัวใจเราอยู่แล้ว ไม่เห็นเป็นของประเสริฐของอัศจรรย์จากมัน นอกจากธรรมอันประเสริฐที่จะเกิดขึ้นจากความเพียร ความหนักเอาเบาสู้เท่านั้น

นี่วันนี้ได้อธิบายธรรมภาคปฏิบัติให้ท่านทั้งหลายได้เข้าอกเข้าใจ ทางพระเป็นสำคัญ เพราะเป็นจุดศูนย์กลางแห่งจิตใจของประชาชน และเป็นผู้รักษาศาสนาในวงภายใน และมีหน้าที่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เพศก็ประกาศอย่างเด่นชัดแล้วว่า เพศนี้เป็นเพศสมณะ เป็นเพศที่บำเพ็ญอรรถธรรมโดยถ่ายเดียว จึงได้แสดงให้ท่านทั้งหลายได้เข้าอกเข้าใจเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนตลอดผู้เกี่ยวข้องมากน้อย

บรรดาศรัทธาญาติโยมทั้งหลาย จิตใจก็เหมือนกันกับพระ ต่างกันก็สักแต่เพศเท่านั้น จิตใจไม่มีคำว่าเป็นผู้หญิงผู้ชาย มีความรักใคร่ชอบใจศรัทธาในศาสนาเช่นเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติตนในคุณงามความดีทั้งหลายเป็นสิริมงคลแก่เราเช่นเดียวกับพระท่านประกอบหน้าที่การงานทางด้านธรรมะของท่าน เป็นสิริมงคลแก่ใจของท่าน เรามาประกอบบำเพ็ญคุณงามความดีทั้งหลาย มีทาน ศีล ภาวนา เป็นสำคัญก็เป็นสิริมงคลแก่จิตใจของเรา ใจเป็นสำคัญมาก ขอให้พยายามบำรุงใจ ใจเป็นหลักใหญ่ใจเป็นนักท่องเที่ยว ดังที่ท่านอาจารย์มั่นท่านพูด หาข้อแย้งไม่ได้

จะท่องเที่ยวไปไหนก็ตาม ขอให้ท่องเที่ยวไปด้วยบุญด้วยกุศล ด้วยคุณงามความดีเป็นเครื่องสนับสนุนเถิด จะเป็นที่เบาอกเบาใจ เป็นที่สะดวกสบาย เป็น **สุคโต** ไปก็ดี อยู่ก็เป็นสุข เกิดในภพใดชาติใดถ้ามีคุณงามความดีเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจเป็นเครื่องบำรุงจิตใจสนับสนุนจิตใจ เป็นเครื่องเสวยของใจอยู่แล้ว อยู่สบายทั้งนั้น ความดีจึงไม่ล้าสมัย ให้พากันพยายามบำเพ็ญ

วาระนี้เป็นวาระที่เหมาะสมมากสำหรับเราทุกท่าน หากชีวิตหาไม่แล้วก็ต้องหยุดชะงักในงานทั้งหลาย ก้าวไม่ออก เพราะคนตายแล้วไม่มีงาน ทำไม่เป็น ขณะนี้

ยังมีชีวิตอยู่ จะรีบเร่งขวนขวายสิ่งใดก็รีบเร่งเสีย สมบัติภายในก็ให้มี สมบัติภายนอกก็ให้มี อยู่ก็เป็นสุข ไปก็เป็นสุข ไม่ขาดทุนสูญดอกทั้งอยู่ทั้งไปสำหรับคนมีธรรมมีบุญกุศลอยู่ที่ใดไปที่ใด ไม่อดไม่จนในที่ทุกสถานตลอดกาลทุกเมื่อ

การแสดงธรรมก็เห็นว่าสมควร จึงขอยุติเพียงแค่นี้

โอชารสแห่งธรรม

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔

ใจที่ถูกบังคับบีบคั้นหรือกดถ่วงอยู่ตลอดเวลา กับใจที่หลุดพ้นจากสิ่งบังคับบีบคั้นกดถ่วงนี้ไปโดยสิ้นเชิงแล้ว ต่างกันมาก โดยไม่มีสมมุติใดจะเทียบได้ เพราะจิตประเภทนั้นไม่ได้อยู่ในวงสมมุติพอจะมาเทียบให้ถูกต้องตามหลักความจริงของธรรมชาตินั้นได้ แม้จะมีข้อเปรียบเทียบ ก็เทียบกันไปอย่างนั้นเอง ไม่ตรงตามความจริงที่เป็นอยู่ของธรรมชาตินั้น เมื่อโลกมีสมมุติ มีข้อเปรียบเทียบ ก็จำต้องนำมาเปรียบเทียบกัน

เราดูนักโทษในเรือนจำที่ถูกกดขี่บังคับ เสียความอิสระอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่วันก้าวเข้าสู่ความเป็นนักโทษหรือต้องโทษ จนกระทั่งวันออกหรือวันพ้นโทษ เขาจะมีความสุขอย่างไรบ้าง แม้จะมีการหัวเราะกันบ้างด้วยเรื่องราวต่างๆ ที่ทำให้หัวเราะ ก็คือนักโทษหัวเราะอยู่นั่นเอง ฟังแต่ว่านักโทษ ไม่ใช่คุณพาหัวเราะ โทษพาหัวเราะ มันกดขี่บังคับอยู่ในนั้น หาความสุขความสบายที่ไหนมี

เทียบเข้ามาสู่ภายในระหว่างจิตกับกิเลส สิ่งกดขี่บังคับภายในจิตใจของเรามันกดขี่บังคับอยู่ตลอดเวลาทุกขณะจิต แม้จะไม่ปรุงไม่แต่ง ก็ถูกกดขี่บังคับอยู่อย่างนั้นตามหลักธรรมชาติของมันเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นจะหาความสุขอันแท้จริงที่ไหนมี ความสุขก็เป็นความสุขเหมือนกับอาหารที่เขานำไปเลี้ยงนักโทษในเรือนจำนั่นแล

จะเป็นอาหารประเภทใดเล่า เพราะอาหารของนักโทษเราย่อมทราบดี แม้จะไม่เคยเป็นนักโทษ เราก็ทราบได้ว่าเป็นอาหารประเภทใด เป็นที่พึงพอใจไหม อาหารที่เขานำไปเลี้ยงนักโทษนั้น

อาหารคือเครื่องล่อที่กิเลสนำมาเลี้ยงจิตใจเรา ถ้าพูดตามภาษาโลกก็ว่าพอไม่ให้ตายเหมือนนักโทษในเรือนจำ เพื่อจะเอาการเอางานจากจิตดวงนี้ เช่นเดียวกับเขาต้องการการงานจากนักโทษ ผลของงานจากนักโทษนั้นแล อาหารของจิตที่กิเลสนำมาเยียวยาหรือพอมาประทังชีวิตเรา จึงเป็นอาหารประเภทเดียวกันกับอาหารของนักโทษ ไม่ได้ผิดอะไรกัน ถ้าเทียบแล้วเป็นเช่นนั้น

แต่นักโทษถ้าจะพูดในอีกแง่หนึ่งยังดีกว่าเรา คือเขายังรู้ว่าอาหารนี้กินไปด้วยจำเป็นจำใจเท่านั้น ไม่ได้กินด้วยความชอบพอในอาหารรสอาหารอะไรเลย เพราะไม่เป็นสิ่งที่น่าชอบใจเลยในอาหารประเภทต่างๆ ที่เขานำมาให้กิน สำหรับเราผู้เป็นนักปฏิบัติ ยังติดรสของโลกามิสด้วยความพอใจ จึงเรียกว่าติด ติดรูปก็มีรสอยู่ในรูปนั้นแล ติดเสียง ติดกลิ่น ติดรส เครื่องสัมผัสต่างๆ ล้วนแล้วแต่มีรสอยู่ภายในสิ่งนั้นๆ ด้วยกันทั้งนั้น ไม่ใช่จะมีแต่รสที่ว่าลิ้นลิ้มรสอย่างเดียวเท่านั้น รสที่เกิดจากการสัมผัสทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ มีด้วยกัน และติดกันชนิดไม่รู้เนื้อรู้ตัวว่าติดเรื่อยมาตั้งกัปตั้งกัลป์

จิตใจมีความติดมีความผูกพันรักชอบในสิ่งเหล่านี้โดยเจ้าตัวไม่รู้สึกว่าสิ่งเหล่านี้เป็นรสที่ทำความผูกมัด มันเป็นเรื่องของกิเลส เป็นรสของกิเลสทั้งมวล เราจึงติดไม่มีวันที่จะทราบโทษของรสเหล่านี้ได้เลย ถ้าไม่ใช้สติปัญญาพินิจพิจารณาโดยแยบคายไปตามลำดับ จะกี่กัปนับกัลป์ไม่ได้ก็ตาม จะต้องเป็นผู้ติดรสเพลิดเพลินในรสโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัวตลอดไป นี่แหละความแยบคายความแหลมคมของกิเลส แยบคายแหลมคมขนาดไหน

ถ้าอยากทราบ ก็จงตั้งใจประพฤติปฏิบัติ และอย่าลืมคำที่พูดนี้ หากจะประจักษ์ภายในใจในวันหนึ่งแน่นอนจากการปฏิบัติจริงของเรา จะไม่พ้นไปได้ คำที่ท่านว่า

“รสแห่งธรรม ชำนะซึ่งรสทั้งปวง” นั้น ฟังให้ดี รสแห่งธรรมเป็นอย่างไร จึงต้องชำนะซึ่งรสทั้งปวง ก็รสเหล่านั้นเป็นรสอาหารของนักโทษในเรือนจำที่ถูกคุมขังอยู่ในวัฏจักรด้วยอำนาจของกิเลสทั้งนั้น ไม่ใช่อาหาร ไม่ใช่รสที่พึงใจเป็นลำดับ ไม่ใช่รสที่แท้จริง ไม่ใช่รสแห่งความจริง มันรสแห่งความปลอมของกิเลสเสกสรรปั้นยอหรือปรุงแต่งขึ้นมาให้เราได้สัมผัสสัมพันธ์หรือให้เราได้รับได้กินต่างหาก ไม่ใช่รสแห่งธรรมแท้

ส่วนรสแห่งธรรมจะเริ่มปรากฏตั้งแต่จิตเป็นสมาธิ พอจิตเริ่มสงบ ความสุขเริ่มเป็นรสขึ้นมาแล้วตามความสงบมากน้อยในขั้นสมถะ คำว่า **ขั้นสมถะ** นี้ อย่าไปคิดว่าเป็นขั้นเหมือนบันได ท่านพูดไว้อย่างนั้นเอง ความจริงย่อมเชื่อมโยงไปตั้งแต่ความสุขของสมาธิขั้นพื้นๆ ไปโดยลำดับ จนถึงขั้นของสมาธิอันละเอียด ความสุขก็มีความละเอียดไปตามๆ กัน นี่ก็จัดว่าเป็นรสแห่งธรรม คือ สมาธิธรรม สันติธรรม ในขั้นแห่งความสงบของจิต

พอจิตมีอาหารคือความสงบเป็นเครื่องดื่มเท่านั้น จิตก็ปล่อยวางความกังวลเกี่ยวกับรสต่างๆ ทางรูป ทางเสียง ทางกลิ่น ทางรส ทางกายสัมผัส มาโดยลำดับลำดาเพราะรสนี้เริ่มเหนือกว่าแล้ว เพียงเท่านี้ก็เริ่มเหนือรสทั้งหลายอยู่แล้ว ยิ่งจิตได้พิจารณาแยกแยะโดยทางปัญญา กระจายออกตามหลักไตรลักษณ์ หรือหลักอสุภะอสุภังปฏิกูลโสโครกแห่งกรรมฐานก็ตาม เพราะในเบื้องต้นมักจะเดินทางด้านอสุภกรรมฐานคลี่คลายดูสกลกายทุกสัดทุกส่วนทั้งภายในภายนอกของตน และของบุคคลอื่น สัตว์อื่นตามแต่ความถนัดและเหมาะสมของการพิจารณาเพราะเป็นสภาพเหมือนกัน ให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งชัดเจนไปโดยลำดับ รสแห่งธรรมก็จะเพิ่มขึ้นอีกเป็นรสแยบคาย นอกจากเป็นรสแยบคายแล้ว ยังเป็นรสที่เกิดขึ้นจากการปล่อยวางได้ด้วย

ตามธรรมดาของจิต เมื่อพิจารณารู้แจ้งเห็นชัดในสิ่งใดแล้ว ย่อมปล่อยวาง การไม่ปล่อยวาง การยึดถือไว้นั้น เป็นโซ่เป็นตรวนของกิเลสมันมัดไว้ มันเสกสรรปั้นยอว่าสิ่งนั้นดี สิ่งนี้สวย สิ่งนั้นงาม มันไม่ได้บอกว่าสิ่งนั้นเป็นของปฏิกูล เป็นของโสโครกเป็นของน่าเกลียด เป็น **อนิจฺจํ** ของไม่เที่ยง เป็น **ทุกฺขํ** ความกดขี่บังคับหรือเป็นทุกข์ เป็น **อนตฺตา** ไม่ใช่เราไม่ใช่เขา ไม่ใช่ของเขาของใคร กิเลสมันไม่พูด มันไม่บอก

ไม่เสี้ยมสอนตามหลักความจริงนี้ แต่มันจะนำหลักวิชาของมันเข้ามาแทรกซ้อนกับธรรม หรือแทรกแซงกับธรรมเข้าไปว่าเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม คือว่าเป็นของสวยของงาม เป็นของจีรังถาวร เป็นของมีคุณค่า ลบล้างของจริงไปโดยลำดับเพราะมันมีอำนาจมาก ด้วยเหตุนี้จึงติดตามแก้ไขและถอดถอนกลมายาของมันด้วยธรรม มีสติธรรม ปัญญาธรรม เป็นต้น

โลกของเราเป็นโลกที่ติดอยู่ในกลมายาของกิเลสนี้ทั้งมวล เมื่อปัญญาได้พิจารณาเข้าไปตามหลักความจริงโดยทางอสุภะดังที่กล่าวแล้วนี้ และโดยทางไตรลักษณ์ คือ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** แยกแยะขุดค้น ย้อนหน้าย้อนหลัง ตลบทบทวนหลายครั้งหลายหน ด้วยสติด้วยปัญญาเพื่อหาความจริงที่ถูกกิเลสปิดบังไว้ เปิดเผยขึ้นมาตามหลักความจริง เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นความจริงล้วนๆ ไม่ใช่เป็นของปลอม เรื่องของปลอม ความเห็นที่ปลอมนั้นเป็นเรื่องของกิเลสต่างหาก ไม่ใช่เรื่องของธรรม

เราจะเห็นตามความจริงโดยไม่ต้องสงสัยเมื่อเปิดของปลอมที่ปกคลุมหุ้มห่อไว้ออกได้ เช่น ความสวยงาม เป็นต้น ความจริงแล้วสวยงามที่ไหน เอาอะไรมาสวยงาม คนทั้งคนดูได้เมื่อไร ถ้าพูดตามหลักธรรมชาติแห่งความจริงแล้ว มันมีตั้งแต่ของสกปรกเต็มไปหมดทั้งร่างไม่ว่าภายนอกภายใน จึงต้องชะล้างอยู่ตลอดเวลา แม้เครื่องนุ่งห่มใช้สอย สิ่งที่ร่างกายนี้อาศัย ต้องสกปรกรกรุงรังไปตามกันหมด เนื่องจากส่วนใหญ่คือร่างกายนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งความปฏิกูลอยู่แล้วทั้งภายนอกภายใน เมื่อสัมผัสสัมพันธ์หรือคลุกเคล้ากับสิ่งใด สิ่งนั้นจึงกลายเป็นของสกปรกโสโครกไปตาม เช่น สบง จีวร เสื้อผ้า สถานที่บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่หลับที่นอนหมอนมุ้งมนุษย์ ไปอยู่ที่ไหนสกปรกที่นั่น แต่ไม่มองเห็นความจริง เพราะความไม่สนใจมองนั่นแลเป็นหลักใหญ่

นักปฏิบัติค้นให้เห็นตามความจริงนี้ อย่าหนีจากหลักความจริง นี่คือความจริงแท้ สิ่งเหล่านั้นปลอม มันหลอกว่าสวยว่างาม เอ๊า ดูซิในตัวของเรานี้ เอาชิ้นไหนมาเป็นของสวยของงามมาแข่งกับธรรมคือของจริง ลองดูซิ จะมีชิ้นใดบ้างมากล้าแข่งว่าเหนือธรรมและจริงยิ่งกว่าธรรม นอกจากปลอมยิ่งกว่าธรรมเท่านั้น

ที่ธรรมไม่ปรากฏภายในจิตใจเรา เพราะเวลานี้ความปลอมมันมีอำนาจเหนือกว่า มันหนาแน่นกว่าและปิดบังไว้อย่างมิดชิด แม้เป็นของปฏิกูลทั่วสรรพางค์ร่างกายทั้งภายนอกภายใน ก็ยังเข้าใจว่าเป็นของสดสวยงดงาม เป็นของจีรังถาวรไปได้ ระหว่างความจริงกับความปลอมมันมีอยู่ในตัวของเรา มีอยู่ในจิตของเรานี้แล เพราะกิเลสแท้อยู่กับจิต กระจายอำนาจออกมาสู่อวัยวะส่วนต่างๆ นอกจากนั้นยังระบาดสาดกระจายไปทั่วโลกสงสาร นั่นเป็นเรา นี่เป็นของเรา อะไรๆ เป็นเราเป็นของเราไปหมด กลายเป็นของสวยของงาม เป็นของแน่นหนาถาวร น่ากระหยิ่มยิ้มย่องไปหมด ล้วนแล้วแต่เพลงของกิเลสตัวจอมปลอมมันหลอกลวงจิตใจเราให้วิ่งเต้นเผ่นกระโดดหมุนติ้วยิ่งกว่าฟุตบอลเป็นไหนๆ หาความสุขความเจริญใจที่ไหนจากการวิ่งเต้นเผ่นกระโดดกับสิ่งหลอกลวงทั้งหลายดังกล่าวมา

จนกระทั่งถึงบัดนี้ยังไม่ตื่นตัวตื่นใจ แล้วจะตื่นเวลาไหน สถานที่ใด ถ้าธรรมของพระพุทธเจ้าปลุกสัตว์โลก เช่น เรา ซึ่งเป็นนักปฏิบัตินี้ยังตื่นไม่ได้แล้ว ใครจะตื่นได้ในโลกนี้ คำว่า **สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม** พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสไว้ชอบแล้ว ชอบอย่างเห็นประจักษ์ ไม่มีปิดบังลี้ลับ ลี้ลับที่ไหน ดูที่ตาก็เห็น ดังที่กล่าวมาแล้วนี้

เอ้า ดูเข้าไปซิ ตั้งแต่ผิวหนังเข้าไป ขี้เหงื่อ ขี้ไคล เป็นของดีแล้วเหรอ เป็นของสวยของงามของสะอาดเหรอ ถ้าเป็นของสะอาด จะเรียกขี้ยังไง นั่น และดูเข้าไปจนกระทั่งถึงภายใน ภายในทั้งหมดนี้มันมีชิ้นไหนที่จะมาแข่งธรรมว่าเป็นของสวยของงาม ทั้งๆ ที่ธรรมบอกว่าไม่ได้สวยได้งาม เป็นของปฏิกูล แล้วมีชิ้นไหนที่จะมาแข่งธรรมของพระพุทธเจ้าได้ ถ้าธรรมไม่เป็นของจริง ธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ตรัสไว้ชอบ เอาอะไรมาแข่งมาลบล้างซิ สิ่งที่ธรรมตำหนิทั้งมวล เมื่อได้หยั่งลงด้วยปัญญาแล้วเป็นจริงอย่างนั้น หาที่ค้านไม่ได้

สิ่งทั้งปวงนั้นมันจริงอยู่แล้วตั้งแต่เรายังไม่ได้พิจารณา เป็นแต่ว่าเราถูกกิเลสปิดตาใจของเราไว้ ทั้งๆ ที่มองเห็นอยู่ มันก็ไม่เห็นไปตามความเป็นจริง ปฏิกูลเต็มเนื้อเต็มตัวมันก็มาลบล้างไปหมด กลายเป็นว่าเป็นของสวยของงามไปเสีย แล้วก็เชื่อมัน

โดยไม่มองดูธรรมที่โบกมือคอยช่วยเหลืออยู่เรื่อยมา ประหนึ่งตะโกนเรียกว่า เกาะซิ เกาะธรรม รีบเกาะจะพ้นภัย รีบปล่อยกิเลส มันเป็นไฟเผาอยู่นั่นน่ะ

จงฟาดฟันให้มันแตกกระจายไปนี้เป็นอย่างไร สู้จนหมดลมหายใจ นั้นแลธรรมจะแสดงอย่างเปิดเผยทุกสัดทุกส่วนให้เห็นได้อย่างชัดเจน นี่วิธีขุดค้นสิ่งปิดบังเพื่อเห็นความจริงคือธรรมแท้ ถ้าเห็นความจริงก็เริ่มเห็นธรรมแท้ไปโดยลำดับ เพียงแต่ขั้นความสงบก็ไม่ยุ่งกับอะไรแล้ว เพราะเป็นโอชารสแห่งธรรม ใจได้ดื่มธรรมคือความสงบเย็นใจ ใจย่อมไม่วิ่งเต้นเผ่นกระโดด ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิม ไม่ดิ้นรนกวัดแกว่งไปสู่อารมณ์ต่างๆ เพราะได้อาหารอันพึงใจเป็นเครื่องดื่มเครื่องเสวย

เมื่อได้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณา ที่เรียกว่าปรุงอาหารให้ละเอียดเข้าไปยิ่งกว่าอาหารทางสมถะนี้ เป็นอาหารทางด้านปัญญานั่น ยิ่งเป็นรสเป็นชาติที่ละเอียดลออเข้าไปไม่มีสิ้นสุด โดยพิจารณาแยกแยะดูสกลกายที่ให้นามว่ากรรมฐาน หลักใหญ่ของการแก้การถอดถอนกิเลสอยู่ตรงนี้ ท่านจึงสอนลงตรงนี้ สอนไปอื่นไม่ได้ เพราะสัตว์โลกติดอยู่ตรงนี้เป็นพื้นฐานเสียก่อน แล้วจึงไปติดภายนอก เมื่อพิจารณาให้เห็นตามความจริงนี้เป็นลำดับลำดาไม่หยุดไม่ถอยการพิจารณา จนกระทั่งเข้าใจแจ่มแจ้งแล้ว ความอิ่มพอแห่งการพิจารณาและความปล่อยวางแห่งความยึดมั่นถือมั่นจะกระเด็นออกไปเองด้วยอำนาจของปัญญา เป็นผู้เพิกผู้ถอนสิ่งปิดบังทั้งหลาย หรือตัดฟันรื้อถอนสิ่งทั้งหลายที่จอมปลอมนั้นออก เห็นความจริงอย่างประจักษ์ใจ ปัญญาขั้นนี้ก็หยุดไปเอง

เรื่องอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นไม่ต้องบอก เพราะนั้นเป็นผลแห่งความหลงต่างหาก เมื่อความรู้หยั่งไปถึงไหน ความหลงจะถอนตัวออกทันที อุปาทานจะทนได้อย่างไร ต้องถอนตัวออกมาโดยไม่ต้องสงสัย นี่การพิจารณาปรุงอาหาร คือธรรมารสขึ้นด้วยอำนาจของสติอำนาจของปัญญา พิจารณาคลี่คลายเห็นสิ่งเหล่านั้นชัดเจนตามความจริงเท่าไร จิตยิ่งมีความเบาหวิวๆ เกิดความสลดสังเวช โอ้โฮ นี่เคยติดมาตั้งแต่เมื่อไร ทำไมจึงกล้ามาเสกสรรปั้นยอเอาอย่างหน้าด้านๆ เช่นนี้ นั่นคือคำอุทานว่าเจ้าของเอง เพราะความจริงไม่ได้เป็นอย่างนั้นเลย ทำไมจึงเสกสรรปั้นยอเอาได้อย่างนั้นเป็นเพราะเหตุไร มันก็รู้เรื่องจอมปลอมที่พาให้เป็นได้ในทันทีทันใดนั้นเอง เพราะ

ปัญญาเป็นผู้หยั่งลงและเลือกเฟ้น จะไม่ทราบของจริงของปลอมได้อย่างไร เอ้า ถ้าจะแยกออกให้แตกกระจัดกระจาย ก็เห็นได้อย่างชัดเจนว่าคือกองป่าช้าผีดิบ ตายลงไปก็เป็นกองป่าช้าผีตาย ดูได้ที่ไหน เอ้า ดูไปทั่วโลกธาตุนี่ ที่ไหนไม่มีป่าช้า สัตว์ บุคคลอยู่ที่ไหนมีป่าช้าผีดิบผีตายอยู่ที่นั่น

พิจารณาให้ลงถึงความจริงซิ ปัญญามีไว้ต้มแกงกินได้เหรอ สำหรับมาใช้เพื่อรื้อเพื่อถอนความล่มจมของตัวให้หลุดลอยออกมาจากความเป็นนักโทษที่ถูกกิเลสควบคุมต่างหาก ทำไมจะทำไม่ได้ ธรรมะของพระพุทธเจ้าเหมาะสมอย่างยิ่งแล้วกับมนุษย์เรา จึงประทานพระโอวาทไว้กับแดนแห่งมนุษย์ เห็นว่าเป็นจุดศูนย์กลางอย่างยิ่งเหมาะสมอย่างยิ่ง ไม่มีใครฉลาดยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมศาสดาประทานธรรมะไว้ในจุดที่เหมาะสมอย่างยิ่งคือมนุษย์เรา

เวลานี้เราเป็นอะไร เราเป็นมนุษย์ เราแน่ใจอยู่แล้วว่าเป็นมนุษย์ นอกจากนั้นยังเป็นพระ ยังเป็นผู้ปฏิบัติอีก ทำไมจะไม่สามารถคว้าเอาของประเสริฐแห่งธรรมารสขึ้นมาชม ขึ้นมาเป็นสมบัติของตนได้ด้วยข้อปฏิบัติของตน ถ้าเราไม่สามารถ ใครจะสามารถในโลกนี้ มอบความสามารถนี้ให้กับใคร เวลานี้ทุกข์บีบบังคับอยู่ในหัวใจใดไม่ใช่บีบอยู่ในหัวใจเรานี้เหรอ เราจะมอบความสามารถเป็นต้นนี้ไว้กับใคร ภาระธุรังทั้งหมดเพื่อความปลดเปลื้องจะมอบให้ใคร มอบให้ทุกข์เหรอ ทุกข์ก็มีอยู่กับหัวใจนี้แล้ว นอกจากจะถอนทุกข์ออกด้วยความเพียรเท่านั้น

เราเป็นนักต่อสู้ ต้องเป็นนักท้าทาย ไม่มีคำว่าถอย เอ๊า ทุกข์เถอะ ทุกข์ถึงไหนถึงกัน ทุกข์ด้วยความเพียรไม่ล่มจม ดียิ่งกว่าทุกข์ที่บีบคั้นตัวเราอยู่ตลอดเวลา ซึ่งหาผลประโยชน์อะไรไม่ได้เป็นไหนๆ ขุดลงไปนักปฏิบัติ นี่ขั้นหนึ่งของการพิจารณา

ท่านสอนให้ไปดูป่าช้า ก็เพราะยังไม่เห็นป่าช้าภายใน ให้ไปดูป่าช้าภายนอกก่อนเพื่อเป็นบาทเป็นฐานเป็นแนวทาง แล้วได้ย้อนจิตเข้ามาสู่ป่าช้าภายในของตน มันมีมันเต็มไปหมด นอกจากร่างกายของเราเป็นป่าช้าผีดิบแล้ว สัตว์สาราสิงชนิดต่างๆ ยังเต็มอยู่ภายในท้องเรานี้อีกด้วย มีอะไรบ้าง บรรจุกันมานานเท่าไร ป่าช้าตรงนี้ทำไมไม่ดู

ดูให้เห็นชัดเจน ความเป็นอสุภะอสุภัง ความเป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** กองอยู่ในนี้หมด ไม่นอกเหนือไปจากนี้เลย

แยกไปทางความแปรปรวน คือเป็น **อนิจฺจํ** มันก็เห็นอยู่ชัดๆ แปรสภาพอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่วันเกิดจนกระทั่งวันตาย แม้แต่เวทนา มันก็ยังแปรของมัน มีสุข มีทุกข์ มีเฉยๆ ทั้งร่างกายและจิตใจ หมุนตัวอยู่อย่างนั้น มีเวลาหยุดยั้งที่ไหน ถ้ามีสติปัญญาทำไมจะไม่เห็นสิ่งเหล่านี้ทำงานของตัวโดยหลักธรรมชาติของเขา ด้วยสติปัญญาของเราต้องรู้ต้องเห็น ปิดไม่อยู่ ปิดสติปัญญาไม่อยู่ ต้องทะลุโดยไม่สงสัย

ทุกฺขํ อวัยวะส่วนไหนพาให้มีความสุขความสบายบ้าง นอกจากทุกข์เต็มตัว ต้องบำบัดรักษาอยู่เรื่อยมาจึงพอรอดมาได้ถึงวันนี้ ยังพากันเพลิดเพลินกับกองไฟอยู่หรือ

อนตฺตา ท่านประกาศไว้ชัดเจนแล้ว อย่ายุ่ง **อนตฺตา** เหมือนกับว่าจะตีข้อมือพวกเรานั่นแหละ อย่าไปเอื้อม อย่าไปจับ อันนั้นเป็นพิษเป็นภัย อย่าไปเข้าใจว่าเป็นตนเป็นของตน เป็นเราเป็นของเรา นั่นคือพิษคือภัย เมื่อว่าเป็นเราเป็นของเราเมื่อไรความยึดมั่นถือมั่นก็เหมือนการจับไฟนั่นแล จงถอนตัวออกมาด้วยปัญญา ให้เห็นว่าสิ่งนี้เป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** โดยแท้ จิตจะไม่ไปอาจไปเอื้อมไปจับ ไม่ไปแตะไปต้องจะปล่อยวางภาระธุรัง คืออุปาทานความยึดมั่นถือมั่นอันเป็นภาระอันหนักนั้นออกมาโดยลำดับ

เมื่อจิตถอนตัวออกจากอุปาทานความยึดมั่นถือมั่น จิตก็เบาขึ้นตามๆ กัน สบายขึ้นตามๆ กัน โอชารสของธรรมจะแสดงขึ้นโดยลำดับ ละเอียดยิ่งกว่าขั้นสมาธิ เมื่อรสแห่งธรรมเหนือรสของกิเลสประเภทนั้นๆ ก็ต้องเหยียบย่ำกันไป ปล่อยกันไปเรื่อยๆ

รูปขันธ์เป็นสำคัญ ทำจิตให้กระทบกระเทือนมากทีเดียว รักก็เป็นทุกข์ ชังก็เป็นทุกข์ เกลียดเป็นทุกข์ โกรธเป็นทุกข์ เกี่ยวกับเรื่องรูปขันธ์นี่สำคัญมากกว่าเพื่อน ถ้าจิตไม่สงบ ก็จะไม่มีสถานที่บรรเทา ไม่มีสถานที่หลบซ่อนตัวพอมีความสุขบ้างเลย พระเราจึงต้องพยายามทำจิตให้สงบ นำธรรมเข้ามาฟาดฟันหั่นแหลกกันลงไป

อย่าเสียดายเวล่ำเวลา อย่าเสียดายวัฏสงสาร อย่าเสียดายเรือนจำ อย่าเสียดายตะราง อย่าเสียดายผู้คุมขังผู้ทรมาน ผู้บีบบังคับเราคือตัวกิเลสแต่ละประเภทๆ นี้คือตัวทรมานเราอย่างใหญ่หลวงมาแต่ไหนแต่ไร นับไม่ได้ก็ตาม ให้ถือเอาหลักปัจจุบันนี้เป็นตัวการสำคัญแล้วจะกระจายไปหมด อดีตมีมานานเท่าไร ก็คือธรรมชาติแห่งกองทุกข์ดังที่เป็นอยู่นี้ หากปลดเปลื้องกันไม่ได้ก็จะเป็นอย่างนี้ตลอดไป

อย่าไปสนใจกับเรื่องอื่น ให้ดูเรื่องความเป็นจริงซึ่งมีอยู่ในตัวของเรา และประกาศอยู่ตลอดเวลานี้ด้วยสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร อย่าลดละถอยหลัง อย่าเห็นสิ่งใดมีคุณค่ายิ่งกว่าความเพียรที่จะรื้อถอนตนออกจากสิ่งบีบบังคับนี้ ให้กลายเป็นตนผู้วิเศษขึ้นมา ตนนี้จะเสกสรรก็ตาม ไม่เสกสรรก็ตาม ไม่ติดไม่เป็นภาระ ไม่เป็นอุปาทานเอาตรงนี้ให้ได้ นั่นแหละท่านว่า โอชารสอันสูงสุดอยู่ตรงนั้น ให้ถอดให้ถอนสิ่งที่เกี่ยวข้องพัวพันกันออกไปโดยลำดับ ถากถางเข้าไปตั้งแต่กองรูปซึ่งเป็นกำแพงอันหนึ่งหรือเป็นสิ่งหุ้มห่อหนาแน่นอันหนึ่ง

พอผ่านกองรูป ทำลายกองรูปนี้ไปได้ไม่มีเยื่อใย รู้ชัดแจ้งด้วยปัญญาแล้วเหมือนกับเรามีต้นทุนก้อนใหญ่ประจักษ์ใจแน่ใจในการที่จะก้าวให้หลุดพ้นได้ในชาติปัจจุบันนี้ และในวันใดวันหนึ่ง ไม่ได้คาดว่าปีโน้นปีนี้ ถ้าลงจิตได้ถึงขั้นนี้แล้วเป็นที่แน่ใจ ความเพียรมาเอง ความทุกข์ความยากความลำบากเพราะการประกอบความเพียรนั้น มันลบล้างกันไปเอง เพราะอำนาจรสแห่งธรรมที่ได้ปรากฏ คือเป็นผลปรากฏประจักษ์ใจเหนือกว่าความทุกข์เพราะความพากเพียรเป็นไหนๆ ใจมีความพอใจโดยหลักธรรมชาติขึ้นมา ความเพียรหมุนตัวเป็นเกลียวในบุคคลที่เคยเกียจคร้าน

ความเกียจคร้านเป็นเรื่องของกิเลสต้านทานธรรม ต่อสู้ธรรม เราจะประกอบความพากเพียร ความขี้เกียจขี้คร้าน ความอ่อนแอ ความท้อแท้เหลวไหล ความทุกข์ความลำบากจึงประดังกันเข้ามาบีบบังคับให้ก้าวไปไม่ได้ สุดท้ายก็ล้มตูม แสดงว่าถูกยิงแล้วไม่ต้องซ้ำหลายนัด ตูมเดียวก็ล้ม ล้มลงเสื่อลงหมอน หลับครอกๆ แครกๆ ล้วนแต่ถูกกิเลสมันยิงเอาๆ ฟันเอาแหลกแตกกระจาย ความเพียรไม่เป็นท่า ถ้าอย่างนี้แล้วก็คือผู้ที่จะจมอยู่ในวัฏสงสาร จมอยู่ในเรือนจำคือวัฏจักรนี้ตลอดไป หาวันหลุดพ้นไปไม่ได้ หาวันเป็นอิสระไม่ได้

เพราะฉะนั้น จงฟาดฟันลงไปตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้นี้ไม่เป็นอื่น จะต้องพ้นจากสิ่งที่บีบบังคับนี้โดยไม่ต้องสงสัย สำคัญอยู่ที่ความเพียร ที่สติ ที่ปัญญา ความอดความทน เอ้า ทนลงไป ทนเพื่อบึกบึนเป็นอะไรไป อย่างอื่นเรายังทนได้ ทุกข์แทบล้มแทบตายในร่างกาย ไม่มีใครมาอดมาทนให้เรา เราจำต้องอดต้องทนมา เคยทนมาแล้วไม่ใช่เหรอ ส่วนความอดความทนทุกข์เพราะการประกอบความเพียรนี้ ทำไมจะไม่พออดพอทนได้ เพราะทนเพื่อจะประกอบความเพียรรื้อถอนตนให้พ้นจากทุกข์ ทำไมเราจะทนไม่ได้ว่ะ เอาให้หนักแน่นซิหัวใจของพระ หัวใจนักปฏิบัติ ถ้าลงเห็นภัยตามหลักธรรมแล้ว เห็นคุณก็จะเห็นขึ้นในลำดับต่อไปด้วยความเพียรของเรานั้นแล

เบื้องต้นให้ฟาดฟันในเรื่องกรรมฐานนี้ให้มาก พอเป็นปากเป็นทางได้ นี้เป็นเหตุเป็นผลเป็นต้นทุนแล้ว เรื่องขันธ์สี่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มันก็เป็นอันทำงานด้วยกันอยู่แล้ว เวทนากายก็มี เวทนาจิตก็มี เวลาพิจารณาร่างกายนี้ ทำไมจะไม่วิ่งประสานกันเพราะธรรมเหล่านี้เกี่ยวเนื่องกัน ไม่ใช่พิจารณาร่างกายเสร็จแล้ว จึงไปพิจารณา เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อย่าไปคาดอย่างนั้น ผิด ในหลักปฏิบัติหลักความจริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้น ทำงานจ่อลงจุดใดแล้ว มันจะกระเทือนกันไปหมดแต่เวลาเด่น มันไปเด่นตอนที่ร่างกายหมดความหมายไร้ค่าไปแล้วจากธรรม แต่ก่อนเราเห็นว่าสิ่งนี้มีความหมายมีคุณค่ามาก พอธรรมความจริงเข้าไปทำลายความจอมปลอมของกิเลสตัณหาประเภทนี้แล้ว สิ่งเหล่านั้นก็หมดความหมายไร้ค่าไป ธรรมเป็นของมีคุณค่าเหนือนั้นแล้วอย่างเด่นชัด ทีนี้พวกเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี้จะเด่นเพราะได้เป็นปากเป็นทางมาแต่ขั้นรูปกายแล้ว

เวทนามีอะไร ส่วนมากจะเข้าสู่จิตเวทนา เวทนาส่วนร่างกายก็เคยได้อธิบายให้ฟังแล้ว แยกดูในขณะที่เจ็บไข้ได้ป่วย ในขณะที่นั่งนานๆ ก็รู้ ถ้าอยากรู้เอาวันนี้ ก็รู้เรื่องทุกขเวทนาด้วยสติปัญญา จะต้องรู้เห็นกันชัดเจนถ้าใช้ปัญญา อย่าอดทนเฉยๆ การต่อสู้กับทุกข์ต้องต่อสู้ด้วยปัญญา ต่อสู้เฉยๆ อดทนเฉยๆ ไม่จัดว่าเป็นมรรค **มรรค** คือสติปัญญา ทุกข์มีมากเพียงไรยิ่งหมุนติ้ว สติปัญญาจะออกจากจุดนั้นไม่ได้ เอาให้เห็นความจริงภายในนั้น เรื่องร่างกายแต่ละชิ้นละส่วนนั้นจะเป็นความจริงตามหลัก

ธรรมชาติของตนอย่างชัดเจนภายในจิต เพราะตามหลักธรรมชาติเขาก็เป็นความจริงของเขาอย่างนั้นอยู่แล้ว

เวทนาจะเกิดขึ้นมากน้อยเพียงไรภายในร่างกาย มันก็เป็นความจริงอันหนึ่งของตัวเอง มีจิตเท่านั้นเป็นผู้ไปสำคัญมั่นหมาย เมื่อจิตได้พิจารณารู้เท่าด้วยปัญญาแล้ว จิตก็ถอนตัวเข้ามาสู่ความจริงของตนในขั้นนี้ แล้วก็ต่างอันต่างจริง เมื่อต่างอันต่างจริงแล้ว เป็นโทษต่อกันที่ตรงไหน กระทบกระเทือนกันได้อย่างไร ไม่กระทบกระเทือนกัน กายก็เป็นกาย ทุกข์ก็เป็นทุกข์ ใจก็เป็นใจ คือ จิตเป็นจิต ต่างอันต่างจริงไม่กระทบกัน แม้ทุกขเวทนาจะไม่ระงับดับไปก็ตามก็ไม่กระทบกระเทือนกัน ไม่ทำความกระทบกระเทือนแก่จิตให้หวั่นไหวได้เลย นั่นคือเห็นความจริง หลายครั้งหลายหนก็สามารถถอดถอนอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นในส่วนร่างกายนี้ได้ เวทนาทางกายมันก็ผ่านไปด้วยกัน เหลือแต่เวทนาทางจิต

สัญญา สังขาร เป็นสำคัญ เวลาผ่านจากกายนี้ไปแล้ว รูปขันธ์นี้ไปแล้ว มันจะเด่นเรื่องสัญญา สังขาร ความคิดความปรุง เพราะมันหมดปัญหาทางร่างกายแล้ว จิตใจก็ไม่ยอมพิจารณา เหมือนกับเรารับประทานอิ่มแล้ว อาหารประเภทนี้อิ่มแล้วก็ปล่อยอันใดที่ยังสัมผัสสัมพันธ์ยังดูดดื่มก็รับประทานสิ่งนั้นๆ เรื่อยไป จนกระทั่งอิ่มโดยประการทั้งปวงแล้วปล่อยหมด ไม่ว่าอาหารหวานคาวประเภทใด การพิจารณาก็เหมือนกัน มันหากบอกอยู่ในตัวนั้นแล เมื่อใจอิ่มพอกับสิ่งใด ย่อมปล่อยวางสิ่งนั้น แล้วหยุดการพิจารณาในสิ่งนั้น พิจารณาสิ่งอื่นต่อไป เช่นเดียวกับเรารับประทานอาหารประเภทนี้เมื่อพอแล้ว ก็รับอาหารประเภทอื่นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งอิ่มพอตัวหมดแล้ว ปล่อยหมดทุกประเภทของอาหาร การพิจารณานี้ก็เพื่อความอิ่มพอ แล้วปล่อยวางนั่นแล

สังขาร คือความคิดปรุงอยู่ภายในจิต ปรุงดีปรุงชั่ว เรื่องนั้นเรื่องนี้ ปรุงอยู่ตลอดเวลา เราทุกคนหลงเรื่องของตัว ไม่มีคนอื่นมาเกี่ยวข้องก็ตาม จิตจะต้องวาดภาพความคิดความปรุงทั้งอดีตทั้งอนาคตยุ่งไปหมดภายในจิตใจ หลงเพลินอยู่กับอารมณ์นั้น โศกเศร้าอยู่กับเรื่องนั้น เรื่องผ่านไปแล้วกี่ปีกี่เดือนก็นำมาอุ่น นำมาปรุงมาแต่งให้กวนใจ บีบบังคับใจอยู่นั่นแล เพราะความหลงไม่ทันกับกลมายาของกิเลส

ประเภทนี้ จึงต้องพิจารณา จิตปรุงขึ้นมาเรื่องอะไร ดีก็ดับ ชั่วก็ดับ เอาสาระอะไรจากสิ่งเหล่านี้ มันเกิดขึ้นมาที่ตรงไหนก็ค้นลงไปตรงนั้น

สัญญา ความสำคัญมั่นหมาย มันก็หมายออกมาจากจิต จิตนี้เมื่อเข้าถึงขั้นละเอียดเป็นอย่างนั้น หากเป็นหลักธรรมชาติของการพิจารณาเองเป็นเช่นนั้น ใครไม่บอกก็เข้าใจไปเอง สัมผัสสัมพันธ์ที่ไหน สติปัญญาจะหมุนติ้วๆ อยู่ตรงนั้น จนกระทั่งเข้าใจแล้วปล่อย

เมื่อปัญญาได้ตัดสะพานทางรูปขันธ์ ก็เท่ากับตัดสะพานทางรูป เสียง กลิ่น รส ภายนอกเข้ามาเช่นเดียวกัน จะเหลืออยู่ภายในจิตก็เพียง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันนี้มีอยู่กับจิตล้วนๆ พิจารณาอยู่ในจุดนั้นด้วยปัญญา ไม่ทำความคุ้นเคยกับอาการใดในสี่อาการ คือ เวทนา สุขเกิดขึ้นมาก็ดับ ทุกข์เกิดขึ้นมาก็ดับภายในจิตนั้น ท่านจึงเรียกว่า **อนิจฺจาๆ** หรือ **อนตฺตาๆ** มันเป็นสิ่งเกิดดับ สัญญาก็ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เหมือนกัน จะยึดอะไร มันก็เป็นเหมือนกับรูปขันธ์นี้แหละ คือเป็นกองแห่งไตรลักษณ์เหมือนกันทั้งสิ้น

เมื่อพิจารณาหลายครั้งหลายหน อาการทั้งสี่นี้ก็หดตัวตะล่อมเข้าสู่จิต นี่แลการไล่กิเลสตีต้อนกิเลส ตีเข้าไปอย่างนี้ มันไปหลบไปซ่อนอยู่ที่ไหน คลี่คลายขุดค้นตามไปด้วยปัญญาจนกระทั่งรู้ชัดเห็นชัดแล้ว กิเลสหาที่หลบซ่อนไม่ได้ วิ่งเข้ามาสู่จิต จากนั้นสติปัญญาก็หมุนติ้วเข้าสู่จิต มโน ท่านก็ไม่ให้ยึด ฟังซิ มโนก็เป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** นั่น ฟังซิ มโนไม่เป็นไตรลักษณ์ได้ยังไง ก็กิเลสอยู่ในนั้น เราจะถือว่าใจเป็นเราเป็นของเราได้อย่างไร เมื่อกิเลสทั้งกองทัพมันอยู่ภายในจิตใจ ถ้าเราไปถือว่าจิตเป็นเราเป็นของเราแล้ว ก็เท่ากับถือกิเลสเป็นเราเป็นของเราเข้าอีก แล้วจะพ้นไปได้ยังไง ลึกซึ้งมากธรรมะข้อนี้ นี่ในขั้นพิจารณา

จิตก็เป็น **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ด้วยกัน เพราะกิเลสมีอยู่ภายในนั้น เอ๊า ฟาดลงไปด้วยการพิจารณา อะไรจะแหลกแตกกระจาย แม้ที่สุดจิตจะฉิบหายไปกับสิ่งทั้งหลายก็ให้เห็นประจักษ์ด้วยปัญญาของเราเถอะ

ตอนกิเลสเป็นยอดวัฏจักร ที่ท่านว่า **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** นั่นละเชื้อแห่งภพแห่งชาติมันฝังจมอยู่ภายในจิตดวงนี้ เมื่อถูกตัดสะพานออกหมดไม่มีที่หากิน ออกทางตา ก็ถูกตัดออกแล้ว ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ถูกตัดหมดด้วยปัญญา กิเลสหาทางออกไม่ได้ จะไปรักรูป รักเสียง รักกลิ่น รักรส เครื่องสัมผัส ก็ถูกตัดสะพานหมดแล้ว รู้เท่าความเป็นจริงหมดแล้ว มันก็วิ่งเข้าสู่ภายใน จะไปติดรูปขันธ์นี้ก็พิจารณารู้แล้วด้วยปัญญา ปล่อยวางไปแล้ว เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็พิจารณาไล่ตะล่อมเข้าไปโดยความเป็นไตรลักษณ์ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ไปหมดแล้ว มันอยู่จุดไหนกิเลส มันก็ต้องไปหลบซ่อนอยู่ในอุโมงค์ใหญ่คือจิต ปัญญาก็ฟาดฟันลงไป

ที่นี่ จิตเป็นเราเหรอ จิตเป็นของเราเหรอ ฟันลงไป เอ๊า อะไรจะฉิบหายก็ให้ฉิบหายไป ไม่อาลัยเสียดาย เราต้องการความจริงเท่านั้น แม้จิตจะฉิบหายกระจายไปหมดกับสิ่งทั้งหลายที่แตกกระจายไป ก็ให้รู้เห็นกับการปฏิบัตินี้ ฟาดฟันลงไป สุดท้ายสิ่งที่จอมปลอมทั้งหลายก็แตกกระจาย ธรรมชาติของจริงล้วนๆ ของจริงอันประเสริฐ คือจิตที่บริสุทธิ์นั้นไม่ตาย ไม่ถูกทำลาย นั่นเห็นไหม ที่นี่จะว่า อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา หรือไม่ว่าก็ตามเถอะ ขอให้จิตบริสุทธิ์เสียอย่างเดียวเท่านั้น ก็พ้นจากสมมุติไปหมดแล้ว **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** นี้อยู่ในวงสมมุติ พอจิตได้หลุดพ้นจากนั้นไปแล้ว หมดคำที่จะพูดอะไรต่อไปอีกแล้ว ทั้งๆ ที่รู้ๆ อยู่นั้นแล สงสัยอะไรที่นี่

นี้แลคือการพ้นจากที่คุมขัง พ้นจากวัฏจักร คือที่คุมขังของสัตว์ทั้งหลาย มีเราเป็นสำคัญ มีใจเราเป็นสำคัญ รื้อถอนออกที่ตรงนี้ ปลดเปลื้องออกที่ตรงนี้ เมื่อกิเลสหลุดลอยออกไปจากใจโดยสิ้นเชิงเสียเท่านั้น จะไม่มีอะไรเป็นปัญหาต่อจิตใจอีกเลย ท่านจึงเรียกว่า **อกาลิกจิต อกาลิกธรรม** หากาลหาเวลาไม่ได้ คือไม่มีกาลไม่มีเวลา เป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ พุทโธ เต็มดวงอยู่เช่นนั้น

ทีนี้เราจะไม่เห็นโทษของกิเลสชัดเจนได้อย่างไร เมื่อสติปัญญาเป็นต้น ขึ้นเหยียบหัวกิเลสให้แหลกแตกกระจายออกไปหมดแล้ว ทำไมจะไม่เห็นโทษของมันอย่างเต็มใจ ความสุขที่กิเลสนำมาป้อนเวลาเราจะตาย มันเอามาเยียวยาเราบ้างพอประทังชีวิต ทำไมจะไม่รู้ นี่ความสุขเคลือบน้ำตาลที่เกิดขึ้นจากกิเลสปรุง และนำมาเยียวยาเรา

พอประทังชีวิต มันเป็นอย่างนี้ นี่แลรสของกิเลส แต่รสของธรรมกลับตรงข้ามเป็นอย่างนี้ ทำไมจะไม่รู้

เมื่อสรุปความลงแล้ว จิตที่อยู่ในอำนาจของวัฏจักรคือกิเลสเป็นเครื่องบีบบังคับ จึงไม่ผิดอะไรกับนักโทษที่ถูกคุมขังอยู่ในเรือนจำ เมื่อได้พ้นจากสิ่งคุมขังคือกิเลสนั้นโดยสิ้นเชิงแล้ว จึงหาอะไรเทียบไม่ได้ แม้เช่นนั้นท่านก็ยังยกว่าประเสริฐๆ ซึ่งเป็นสมมุติอันหนึ่งขึ้นมา ที่ไม่ตรงกับความจริงอันนั้นนักเลย ถึงไม่ตรงก็ให้เป็นที่แน่ใจเถอะ ความต่างกันเป็นดังที่ว่านี้แล ระหว่างจิตที่มีสิ่งควบคุมกับจิตที่หลุดพ้นแล้วจากสิ่งบังคับทั้งหลาย เป็นอิสระเสรีเต็มที่ของตัวแล้ว ต่างกันดังที่กล่าวมาแล้วนี้แล

ขอให้พากันตั้งอกตั้งใจ ต่างมุ่งมาศึกษาหาสาระใส่ตน พิจารณาให้เห็นชัดตามหลัก **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ เพราะทั่วไตรโลกธาตุเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น ไม่มีอะไรจะเป็นของวิเศษพอให้อาลัยอาวรณ์กับมัน นอกจากการหลุดพ้นเสียเท่านั้นเป็นของวิเศษ เป็นธรรมชาติที่วิเศษแท้ ไม่ต้องเสกสรรปั้นยอก็เป็นธรรมชาติของตนพอกับทุกสิ่งทุกอย่าง นี้แลที่ว่า รสแห่งธรรม ชำนะซึ่งรสทั้งปวง รสที่เราเคยผ่านมาจะเป็นรสชนิดใดก็ตาม รสแห่งธรรมชนะทั้งหมด ปล่อยทั้งหมด เพราะไม่มีรสอะไรเสมอแม้รสนี้ก็ไม่ติด รสที่ว่าประเสริฐนี้ก็ไม่ติดตัวเอง เป็นหลักความจริงอันหนึ่งเท่านั้น

เอ๊า เอาให้จริงนักปฏิบัติ อย่าท้อถอย เอ้า พลีชีพต่อพระพุทธเจ้าเถอะ การพลีชีพต่อกิเลสนี้เราไม่ว่าพลีก็ตาม เราเคยพลีมามากและนานแสนนานแล้ว จนนับไม่ได้ในภพชาติหนึ่งๆ ของแต่ละสัตว์ แต่ละบุคคล นับไม่ได้แล้ว เอาวงปัจจุบันที่เห็นๆ เป็นๆ อยู่เวลานี้ ย้อนหลังไปจนหาประมาณไม่ได้ เป็นมาจาก **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ที่ฝังอยู่ภายในใจนี้แลเป็นภพๆ ชาติๆ สิ่งอื่นๆ ทั่วไตรภพ ไม่มีสิ่งใดชิ้นใดพาให้เป็นภพเป็นชาติ และพาให้แบกกองทุกข์ทั้งมวล มี **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** นี้เท่านั้น

เพราะฉะนั้น จิตเวลาคนตายแล้วว่าสูญ มันสูญไปไหน เอาภาคปฏิบัติเข้าไปจับซิ อย่าพูดตามกลมายาของกิเลสปิดหูปิดตาซิ กิเลสมันบอกว่าตายแล้วสูญ นั่น มันปิดไว้อย่างมิดชิดแล้ว กิเลสตัวพาให้สัตว์เกิดตายนั้นสูญไปไหน ทำไมไม่ย้อนศรแทงมันบ้าง

ถ้าอยากรู้กลหลอกของมัน มันพาสัตว์โลกให้จมอยู่ในวัฏสงสารนี้ มันสูญไปไหน กิเลสน่ะ และกิเลสบังคับอะไรถ้าไม่บังคับจิต จิตเมื่อมันสูญไปแล้ว กิเลสบังคับได้ยังไง มันไม่สูญน่ะซิ มันถึงบังคับให้เกิดแก่เจ็บตายได้เรื่อยมาเรื่อยไปไม่หยุดไม่ถอย ทำไมเราจะไปหลงกลมายาของกิเลสว่าตายแล้วสูญๆ ไม่สะดุดใจเห็นโทษกลหลอกของมันบ้าง กิเลสตัวแสบนี้เคยหลอกสัตว์โลกให้หลงและงมทุกข์มานานแสนนานแล้ว

พิจารณาให้ถึงความจริงซิ อะไรสูญไม่สูญก็ให้รู้ นี่จึงเรียกว่านักธรรมะ นักค้นคว้า พิจารณาให้ถึงความจริง ดังพระพุทธเจ้าที่ประกาศสอนธรรม ท่านประกาศสอนด้วยความจริง ท่านทรงปฏิบัติแล้ว ทั้งเหตุก็สมบูรณ์เต็มที่ จึงได้ผลเป็นที่พอพระทัย แล้วนำธรรมนี้ออกสอนโลก ท่านสอนไว้ที่ตรงไหนว่าสัตว์ทั้งหลายตายแล้วสูญ อยู่ที่ตรงไหน มีแต่ว่าเกิดแก่เจ็บตายๆ อยู่อย่างนั้น ท่านสอนไว้เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ค้านกัน เพราะรู้อย่างเดียวกันเห็นจริงอย่างเดียวกันตามหลักความจริงนั้นๆ จะลบให้สูญได้อย่างไรเมื่อเป็นความจริงเต็มส่วนอยู่แล้ว

การเกิด การตาย เกิดตายไม่หยุดไม่ถอยเพราะอะไรเป็นสาเหตุ ท่านก็สอนไว้แล้วว่า **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ** เป็นต้น นี่เป็นสาเหตุ มันฝังอยู่ภายในจิต จึงพาให้เกิดอยู่ไม่หยุดไม่ถอย พอทำลาย **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ลงไปแล้วเป็นอย่างไร **อวิชฺชายเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา สงฺขารนิโรโธ** นั่น พออวิชชาดับจากใจเสียเท่านั้น ไม่ว่าอะไรๆ ดับไปหมด **นิโรโธ โหติ** นั่นจะว่าไง หรือว่า **เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส นิโรโธ โหติ** นั่น พออวิชชาดับไปเท่านั้น ทุกสิ่งทุกอย่างดับไปหมด แล้วผู้ที่รู้ว่าอวิชชาดับนั่นคือผู้บริสุทธิ์ ผู้บริสุทธิ์นั้นดับสูญไปได้อย่างไร ความจริงสุดส่วนเป็นอย่างนี้ ดูเอาฟังเอา ผู้ถือ **พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ** น่ะ ก็พวกเราชาวพุทธ มิได้ถือ **กิเลสํ สรณํ คจฺฉามิ** นี่วะ

เราเป็นนักปฏิบัติ ต้องค้นให้เห็นความจริงซิ ใครจะยกสามแดนโลกธาตุมาหลอกมาค้านก็ไม่หวั่น ถ้าลงได้รู้เห็นความจริงเต็มหัวใจแล้วค้านได้ยังไง เราคิดดู พระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ทำไมจึงสามารถเป็นครูเป็นศาสดาของโลกได้ทั้งสามโลก ถ้าไม่เอาความจริงที่ทรงรู้ทรงเห็นเต็มพระทัยมาสอน เอาอะไรมาสอน การสอนก็สอน

ด้วยความอาจหาญ ไม่มีใครเกินพระพุทธเจ้าผู้เป็นอาชาไนย ผู้นำความจริงล้วนๆ มาสอนโลก ไม่ได้เอาความปลอมความด้นเดามาสอนนี่ การพูดออกมาด้วยความด้นเดาเกาหมัดนั้นเป็นวิชาของอวิชชา เป็นหลักวิชาของอวิชชาที่กล่อมโลกให้ล่มจมไปตามมันต่างหาก หลักธรรมแท้ๆ ไม่ได้สอนให้ล่มจม ถึงเรียกว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของปลอม ธรรมเป็นของจริงที่พึ่งเป็นพึ่งตายได้ไม่สงสัย

กิเลสมันปลอมทั้งเพ ร้อยทั้งร้อยปลอม ธรรมจริงร้อยทั้งร้อยจริงหมด มันเดินสวนทางกันระหว่างกิเลสกับธรรม จึงต้องเป็นข้าศึกกัน การปฏิบัติความพากเพียรไม่รบกับกิเลสจะรบกับอะไร นี่คือข้าศึก ไม่รบกับอันนี้จะรบกับอะไร เวลานี้กิเลสเป็นข้าศึกต่อธรรม เป็นข้าศึกต่อเรา เราไม่รบกับกิเลสที่เป็นข้าศึกต่อเราและต่อธรรม จะรบกับอะไร เมื่อรู้เรื่องของกิเลสเสียทั้งมวลแล้ว จะสงสัยธรรมไปที่ไหนกันอีก เฉพาะอย่างยิ่งจิตสงสัยอะไร เรื่องตายเกิดตายสูญ สูญที่ไหนก็ให้รู้ซินักปฏิบัติ ฟังอะไร เสียงลมปากที่อมกิเลสตัวสกปรกพ่นออกมา ไม่ขี้เกียจล้างหูหรือ จงฟังเสียงธรรมของศาสดาองค์เอกนั่นซิ หูจะได้สะอาด ใจจะได้บริสุทธิ์

เอาให้จริงให้จัง ทำลุ่มๆ ดอนๆ เหลาะๆ แหละๆ เห็นแก่หลับแก่นอน เห็นแก่ปากแก่ท้องเหล่านี้เคยฝังใจมานานแล้ว เป็นเรื่องของกิเลสทั้งมวล จงพลิกแพลงเปลี่ยนแปลงให้เป็นเรื่องของธรรมขึ้นมา จะสมชื่อสมนามว่าเป็นลูกศิษย์ตถาคต ได้พลีตนออกมาบวชในพระพุทธศาสนา และดำเนินตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า จะได้มหาสมบัติอันล้นค่ามาครองใจ เมื่อธรรมครองใจกับกิเลสครองใจนั้นต่างกันอย่างไร นี่ก็ดังที่พูดแล้ว ธรรมครองใจประเสริฐเลิศเลอ สง่าผ่าเผย มีอิสระเต็มตัวเต็มใจ ไม่ไขว่คว้า ไม่หิวโหย ไม่เสาะแสวง ไม่หวังพึ่งอะไร เพราะธรรมเต็มใจแล้วอิ่มพอ

พูดต่อตอนท้ายแห่งการแสดงธรรม

ระหว่างพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ที่จะมาตรัสรู้เรียก **พุทธันดร** ระหว่างพุทธันดรที่ว่างจากศาสนานั้น ไม่ได้ยินคำว่า บาป บุญ นรก สวรรค์ นิพพาน เลย เพราะไม่มีใครบอกว่าธรรมเป็นยังไง กิเลสเป็นยังไง แล้วจะมีทางเดินได้ยังไง ก็หัวสุมกันอยู่ในเรือนจำนั้นน่ะซิจะว่าไง ในเรือนจำนั้นยังทำโทษต่อกันในเรือนจำได้อีก ไม่เพียงแต่ว่าเป็นนักโทษแล้วมันทำโทษอะไรไม่ได้นะ เป็นนักโทษแล้วมันก็ยังทำโทษได้อีก อย่างนักโทษในเรือนจำฆ่ากันเก่งอยู่ในเรือนจำนั้น

นี่ก็เหมือนกัน เมื่อไม่มีอรรถมีธรรมอะไรมาชี้แจงแสดงบอกเหตุบอกผลดีชั่วต่างๆ แล้ว ก็มีแต่ความชั่วเต็มหัวใจสัตว์ แล้วจะไปเอาความดีที่ไหนมาทำ เพราะมีแต่ความชั่ว ถ้าพระพุทธเจ้าไม่ได้มาตรัสรู้แต่ละพระองค์ๆ และสั่งสอน ก็จมอยู่ในโลกันตสัตว์นั้นตลอด พอพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ จึงได้ยกอันนี้ขึ้นมา ยกอันนั้นขึ้นมา ให้รู้ให้เห็นกันทั้งบุญทั้งบาป ทั้งนรกทั้งสวรรค์และนิพพาน ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านั้นมีอยู่ติดกับตัวเรานั่นแหละ แต่เจอไม่ได้เห็นไม่ได้เพราะไม่มีผู้บอก เจอตั้งแต่ทุกข์ที่กิเลสบีบบังคับให้แสดงผลออกมา ตัวสาเหตุคือกิเลสที่ผลิตทุกข์ให้เรา บีบบังคับเราให้เป็นทุกข์นั้น เราก็ไม่เห็นทางที่จะออกจากกิเลส เราก็ไม่รู้ไม่เห็น เพราะไม่มีธรรมแสดงทางออกพอได้ขวนขวาย

นี่เราพร้อมแล้ว ถึงพระพุทธเจ้าจะปรินิพพานไปนานสักเท่าไร ก็ **สวากขาตธรรม** นั้นแลคือองค์ศาสดา ดังที่พระองค์ตรัสกับพระอานนท์นั่น แหมซึ้งมากนะ **"พระธรรมและวินัยที่เราแสดงไว้แล้วนี้แลอานนท์ จะเป็นครูเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายแทนเราในกาลที่เราล่วงไปแล้ว"** หมายถึงพระสรีระพระองค์ล่วงไปเป็นธรรมดาของ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ส่วนธรรมของจริงนั้นเป็นศาสดาไปโดยตลอด ผู้เคารพธรรมวินัยจึงชื่อว่าเคารพศาสดา และเดินตามนี้จะไม่ไปไหน จะไปตรงที่พระพุทธเจ้าทรงสอนแล้วนั้นแล เหมือนพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ไม่ผิดอะไรกันเลย

สวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบแล้วๆ ขอให้เดินตามหลักธรรมที่ชอบนั้นเถอะ จะเป็นผู้ปฏิบัติชอบปฏิบัติดีตรงก็อยู่ที่นั่น **สุปฏิปนฺโน** ก็อยู่ที่นั่น **อุชุฯ** ก็อยู่ที่นั่น **ญายฯ** อยู่ที่นั่น

สามีจิฯ อยู่ที่นั่น สุดท้ายก็ **เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ** เมื่อบรรลุธรรมเป็นขั้นๆ จนถึงความหลุดพ้นแล้ว นั้นแลคือสาวกของพระพุทธเจ้าอยู่ที่นั่น

ผู้ทรงหลักความจริงนั้นแหละ จะเป็นผู้ไม่หวั่นไหว จะเป็นผู้เป็นหลักของตัวและของโลกไปได้ คือทรงความจริงไว้ไม่หวั่น ถ้ามีความจริงอยู่ภายในใจแล้ว ไม่หวั่นการประพฤติปฏิบัติ ทุกอย่างสม่ำเสมอ ไม่เป็นลุ่มๆ ดอนๆ สำคัญอยู่ที่จิต เพราะฉะนั้นจึงต้องสอนเน้นลงที่จิต ให้หมู่เพื่อนได้หลักได้เกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติทางด้านจิตใจ ข้อวัตรปฏิบัติ สิกขาบทวินัยอะไร จะเป็นไปตามหลักของจิต เมื่อจิตได้น้อมลงสู่ธรรมแล้ว การดำเนินทำไมจะไม่เป็นไปโดยความเป็นธรรมเป็นวินัย ต้องเป็น

ถ้าเพียงแต่ความจำเฉยๆ มันไม่ได้เรื่องนา ผมไม่ได้ประมาทธรรมของพระพุทธเจ้า เรียนก็เรียนเพื่อความจำ มีแต่ความจำเฉยๆ ความจำอันไหนมาแก้กิเลสได้มีเหรอ จำได้หมดพระไตรปิฎก กิเลสก็เต็มตัวอยู่นั้น ไม่มีกิเลสตัวไหนที่หนังบางเอานักหนา พอผิวมันถลอกบ้าง หนังมันถลกบ้าง นอกจากจะเพิ่มกิเลสขึ้นมาให้หนังหนาเท่านั้น ด้วยความสำคัญว่าเราเรียนมากรู้มาก เคลื่อนที่ไปไหนไม่ได้ มันหนักความรู้ความฉลาดของตนที่เรียนมามาก ความจริงมันหนัก กิเลสความถือเนื้อถือตัว ความสำคัญมั่นหมายว่าตัวรู้ตัวฉลาดต่างหาก นั้นแลกิเลสมันแทรกอย่างนั้น จงเข้าใจไว้ด้วยดี อย่าลืมตัวว่าเรียนมาก รู้มาก ฉลาดมาก กิเลสน้อยลง ถ้าไม่ได้ลงมือปฏิบัติเพื่อความจริงแห่งธรรมทั้งหลาย จะไม่มีหวังเห็นธรรมของจริงประจักษ์ใจตลอดไป

เอ้า ภาคปฏิบัติฟาดลงไป เราจะเห็นเรื่องเหล่านี้แตกกระจายออกไปภายในจิตใจของเราที่เคยแบกเคยหามความรู้ความฉลาดอันเป็นกิเลสสำคัญนั้นอย่างประจักษ์ไม่สงสัย เพราะความจำกับความจริงนั้นต่างกัน ความจริงนี้ลงได้เข้าถึงไหน กิเลสหลุดลอยไปถึงนั้น ความจำ จำไปถึงไหน กิเลสพองตัวขึ้นถึงนั้นแหละ นี่เป็นความจริง พูดตามความจริง เราก็เคยเรียนมา นี่ถ้าหากว่าเราไม่เรียนมา ใครๆ เขาจะว่าเรานี้ประมาทเอาเสียจนสิ้นดี เราไม่ได้ประมาท ในความรู้สึกของเราไม่เคยมีความประมาทธรรมพระพุทธเจ้าเลย เรียน เราก็ได้เรียน จำ เราก็ได้จำ เรียนนักธรรมตรี ได้ความรู้นักธรรมตรีที่นี่มันหมายออกไปแล้วนะ โอ...เรานี่มีความรู้มากนะ ได้ถึงนักธรรมตรี พอได้นักธรรมโท

ขยายออกไปอีกแล้ว แหม...เรามีความรู้มากถึงนักธรรมชั้นโทนะ เป็นนักธรรมเอกขึ้นเป็นมหาเปรียญ โอ๋ย ยิ่งจะก้าวไม่ออก มันหนักความรู้ มันหนักความรู้ตายอะไร มันหนักกิเลสทิฐิมานะว่าตัวรู้ตัวฉลาดต่างหาก นั้นละตัวโง่ที่สุด มันไม่ได้เรียนเพื่อฉลาด มันเรียนเพื่อโง่ถ้าเป็นอย่างนั้น

ถ้าเรียนเพื่อรู้หลักข้อปฏิบัติแล้วจะได้ดำเนินตามนั้น นั่นละเรียนเพื่อความฉลาด การเรียนนั้นจะเป็นประโยชน์ยิ่งกว่าการเรียนแล้วมาสำคัญตัว และยึดเอาสมบัติของพระพุทธเจ้าจากที่เรียนมาจำได้มานั้นมาเป็นสมบัติของตนเป็นไหนๆ ความจำเป็นสมบัติได้ยังไง ความจริงต่างหากเป็นสมบัติ เมื่อเรียนแล้วก็ปฏิบัติ ท่านจึงว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ** ฟังซิ ธรรมทั้งสามเป็นธรรมเกี่ยวเนื่องกันแยกกันไม่ออก ถ้าผู้มุ่งผลตามหลักความจริงที่ทรงสอนไว้แล้ว ต้องดำเนินตามธรรมทั้งสามประเภทนี้ ปริยัติเรียนรู้แล้ว เอ้า ปฏิบัติ ท่านสอนว่ายังไง เช่น **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** เป็นต้น เป็นเรื่องเล็กน้อยหรือ ครอบโลกธาตุอยู่แล้วนี่

ดังที่พูดตะกี้นี้อะไร ร่างกายมันเป็นยังไง เกสา ดูซิ โลมา ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง แน่ะ คนเรามันดูกันได้เพียงหนังหุ้มห่ออยู่เท่านั้นแหละ ผิวบางๆ หลอกตาคนโง่ให้หลงกันเสียจนทั่วดินแดน ท่านจึงสอนไว้ตรงนั้น **ตจปริยนฺโต** มีหนังหุ้มห่ออยู่เท่านั้นนะ จึงพอดูได้ กิเลสมันละเอียดแหลมคมมาก มันฉลาดมาก มันเอาหนังบางๆ มาหลอกสัตว์หุ้มไว้ในร่างว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล ว่าเป็นหญิงเป็นชาย ว่าเป็นของสวยของงาม ทำให้สัตว์โลกฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมดิ้นรนกวัดแกว่งยิ่งกว่าสุนัขเดือนเก้า เดือนสิบ เสียงเห่าเสียงหอนอึกทึกเพราะอำนาจแห่งราคะตัณหามันกำเริบมันดิ้นรน นั้นอำนาจของหนังห่อกระดูกมีอิทธิพลมากไหม พิจารณาดูซิ มันดิ้นรนอะไร พิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงแล้วมันจะไปดิ้นอะไร เพราะเห็นชัดๆ อยู่แล้วนี่ ตาก็เห็นอยู่นี่ ชะล้างอยู่ทุกวัน ชะล้างของสกปรกนั่นเอง สะอาดแล้วไปชะล้างกันทำไม ท่านสอนมาถึงนี้ซึ่งเป็นส่วนใหญ่แล้วท่านก็หยุด เพราะเวลามีน้อย ยังไม่ได้สอนให้มากกว่านี้

ผู้พิจารณาก็พิจารณากระจายออกไปถึงอาการ ๓๒ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย

อาหารใหม่ อาหารเก่า นั่น หมดแล้วธาตุดินภายในร่างกาย ที่นี่เราก็พิจารณากระจายให้แหลกด้วยปัญญาเป็นไร มันจะหลงไปไหน กิเลสมันหลบมันซ่อนอยู่ตามอาการเหล่านี้ มันเสกสรรปั้นยออยู่ตามนี้ ฟาดฟันลงไปให้ถึงหลักความจริงด้วยสติปัญญา มันจะไปไหนกิเลส จะหาที่หลบซ่อนได้ที่ไหนดังที่พูดแล้ว

ใครมาสอนอย่างนี้ ไม่ใช่พระพุทธเจ้าใครจะมาสอนอย่างนี้ได้ เพราะไม่มีใครเห็นใครรู้นี่ กิเลสปิดหูปิดตาโลกไว้อย่างมิดชิดทีเดียว เมื่อสติปัญญาอันเป็นธรรมเครื่องประหารฟาดฟันเข้าไปตรงไหน มันแตกกระจายไปตรงนั้น เห็นความจริงตรงนั้นๆ ทีนี้มันก็ถอนตัวเข้ามาๆ ละซิ นี่คือความจริง เข้าถึงไหนแตกกระจายไปถึงนั้น จิตเบาขึ้นๆ นั่นคือการถอดถอนกิเลสด้วยความจำเพื่อการปฏิบัติเป็นอย่างนั้น

เมื่อรู้แล้วก็ให้ปฏิบัติดังที่รู้มา **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** เป็นต้น นี่เราจำได้แล้วในภาคปริยัติ ที่ท่านสอนกรรมฐานทีแรกนั้นคือปริยัติ เราได้เรียนแล้วจากอุปัชฌาย์อาจารย์ของเรา จากนั้นก็เป็นภาคปฏิบัติ นำไปคลี่คลายกระจายดูให้เห็นตามหลักความจริงนี้คือภาคปฏิบัติ เมื่อเห็นตามความจริงมากน้อย ย่อมถอดถอนตนออกมาๆ กิเลสค่อยหลุดลอยไปๆ ท่านจึงว่า ปฏิเวธๆ ความรู้แจ้งแทงตลอด คือแทงทะลุไปเรื่อยๆ จนแทงทะลุปรุโปร่งไม่มีอะไรเหลือเลย พ้นจากโลกพ้นที่ไหน ถ้าไม่พ้นที่ใจซึ่งเคยถูกบีบบังคับอยู่นี้จะไปพ้นกันที่ไหน ใครจะมีจรวดดาวเทียมมาให้ขับขี่ให้ขึ้นไปเพื่อพ้นโลกพ้นโลกอะไรอย่างนั้น มันไปตายอยู่บนอวกาศก็ยังมี มันพ้นที่ไหนถึงได้ตาย แต่กิเลสที่ไม่ตายยังฝังอยู่ในจิต มันก็พามาเกิดอีกนั่นแล ให้พ้นที่จิตนี้ซิ เพราะกิเลสตัวบีบบังคับอยู่ที่จิตนี้ มิได้อยู่ที่อวกาศ

ความเกิด ความตาย จิตเป็นตัวการสำคัญที่ยาพิษคือกิเลสแทรกเข้าไปให้หมุนติ้วๆ ทั้งวันทั้งคืน ยืน เดิน นั่ง นอน และในภพนั้นภพนี้ ภพน้อยภพใหญ่ ภพไหนมันก็กองอยู่กับใจดวงนี้ นักปฏิบัติธรรมสงสัยที่ตรงไหน สงสัยอะไรกัน เอาให้จริงซิ ถ้าลงได้รู้วิวัฏจิตนี้แล้ว ไม่ต้องบอกความพ้นทุกข์หรือพระนิพพาน จิตรู้เองเห็นเองพ้นทุกข์ถึงพระนิพพานเอง โดยไม่สนใจกับใครจะมาบอกหรือตามส่งเสียแหละ เหมือนกับนักโทษนั่นแล พอถูกปล่อยออกจากเรือนจำเท่านั้น เขาไม่ถามว่าบ้านของข้าอยู่ที่ไหน

ข้าติดตะรางมาหลายปีแล้ว ข้าจำบ้านไม่ได้ ไปส่งข้าด้วย ดังนี้ไม่มี มีแต่เผ่นถึงบ้านทีเดียว อยากให้มีสัก ๕ ขา หรือ ๑๐ ขาโน่น จะได้เผ่นพร้อมๆ กันให้ถึงเร็วทันใจ เพราะความอยากกลับบ้านกลับเรือนเพื่อเห็นหน้าลูกหน้าเมียญาติมิตรเพื่อนฝูง และกลับไปสู่ความเป็นอิสระ อะไรจะมีกำลังมากยิ่งกว่าหัวใจที่พองตัวเวลาพ้นจากโทษแล้ววะ

นี่ก็เหมือนกัน เมื่อจิตหลุดลอยออกจากกิเลสแล้ว ไม่ต้องถามหาละนิพพาน ถามหาทำไม ขอให้รู้นิพพานประจักษ์ใจเถอะ จะไม่ต้องถามใครทั้งสิ้น ที่ไม่รู้นิพพานนั่นซิถึงถามกันให้ยุ่งในชาวพุทธเรา ดีไม่ดียังทะเลาะกันด้วยมวยฝีปากไม่ยอมลงเวที ซึ่งมีอยู่เยอะ

นิพพานคืออะไร ขอจงทำใจให้บริสุทธิ์เถอะ จะหมดปัญหาโดยประการทั้งปวง ขึ้นชื่อว่าสมมุติ จะไม่มีเข้าไปเกี่ยวข้องขัดแย้งได้เลย นี่ละธรรมะพระพุทธเจ้า เป็นธรรมสดๆ ร้อนๆ อยู่อย่างนี้ มรรคผลนิพพานทำไมจะไม่สดๆ ร้อนๆ กับผู้ปฏิบัติเล่า เราไปคว้าหาอะไรลมๆ แล้งๆ ตะครุบเงา ตะครุบไปทำไม เอาตัวจริงนั่นซิ จับตัวได้แล้วก็จับเงาได้เท่านั้นแหละ เพราะเงานี้ออกไปจากตัว จับตัวได้แล้ว ทำไมจะจับเงาไม่ได้ไม่ถูก การตะครุบเงา เงามันวิ่งเราก็วิ่ง ทันเมื่อไร ความสำคัญมั่นหมายหลอกเราไปเรื่อยๆ นี้แลคือเงา จงจำไว้ให้ถึงใจ จะถึงธรรมคือตัวจริง

ไม่มีอะไรที่จะมากั้นกางมรรคผลนิพพาน มีสัจธรรม ๒ ประการเท่านั้น คือ ทุกข์กับสมุทัย เป็นเครื่องปิดบังจิตใจไม่ให้ก้าวเข้าสู่มรรคผลนิพพานได้ แล้วอะไรจะเป็นเครื่องบุกเบิกสิ่งที่ปิดบังหุ้มห่อทั้งสองประเภทนี้ ก็มรรคสัจ นิโรธสัจ นั่นแล มีเท่านี้ เครื่องบุกเบิกที่จะให้ถึงมรรคผลนิพพาน มีมรรคสัจ ได้แก่ ข้อปฏิบัติ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป จนกระทั่งสัมมาสมาธิเป็นที่สุด นี่คือเครื่องมือบุกเบิกที่จะให้เข้าสู่มรรคผลนิพพาน ปราบให้เตียนโล่ง กิเลสไม่มีเหลือ เพราะมัชฌิมาปฏิปทานี้แล มันเพราะกาลสถานที่ที่ไหน มันเพราะบุคคลผู้ใดมีอำนาจมากีดกันบังคับจิตใจของเราไม่ให้พ้นจากกิเลส มันไม่มีกาลสถานที่และสิ่งใดหรือบุคคลผู้ใดมากีดกันมรรคผลนิพพาน นอกจากเราเองที่ถูกกิเลสกล่อมเอาเท่านั้น มันถึงไปไม่รอดและหลับครอกๆ อยู่ด้วยความประมาทนอนใจเท่านั้น มันเป็นเรื่องของกิเลสคือทุกข์

สมุทัยทั้งมวลที่ขับกล่อมและกีดกันสัตว์โลกไม่ให้ถึงมรรคผลนิพพานน่ะ มรรคผลนิพพานจะไปล้าสมัยที่ไหน ถ้าไม่ใช่เราเป็นคนล้าสมัยเสียเอง ถ้าอยากให้ทันสมัยก็เอาซิ ปฏิบัติตามหลักธรรมพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงและถึงใจซิ คำว่าล้าสมัยอันเป็นกลมายากดถ่วงของกิเลสจะสิ้นซากไปเอง

ธรรมะของพระพุทธเจ้าล้าสมัยที่ตรงไหน มัชฌิมาๆ ฟังซิ พอเหมาะพอดีอยู่ตลอดเวลากับการปราบกิเลสทุกประเภท อะไรจะเหมาะยิ่งกว่ามัชฌิมา ความพอเหมาะพอดีกับการปราบกิเลสทุกประเภท กิเลสประเภทไหนเก่งกล้าให้ผาดโผนออกมา ถ้าไม่อยากพังทลายตายเกลื่อนน่ะ กิเลสประเภทนี้เก่งให้ออกมา มัชฌิมาปฏิปทา เครื่องมือชนิดนี้ฟาดฟันขาดสะบั้นไปหมด เอ้า กิเลสประเภทไหนเก่งให้ออกมา ถ้าสามารถให้ออกมา มัชฌิมานี้เป็นไม่ถอย ถ้าเราได้ยึดหลักมัชฌิมาให้ดีแล้ว กิเลสต้องพังทลายๆ เป็นลำดับลำดาจนถึงวาระสุดท้าย กิเลสละเอียดก็พังทลายด้วยมัชฌิมาขั้นละเอียดแหลมคม ไม่มีเหลือซากอีกต่อไป นี่อยู่ตรงนี้มรรคผลนิพพาน อย่าสงสัย สงสัยไปทำไม ธรรมคือความจริงมีอยู่ อย่าถูกหลอกไปเรื่อยๆ เชื่อกิเลสเชื่อมานานและล่มจมเพราะมันมานานแล้ว ให้เชื่อธรรมคือทางหลุดพ้นและความหลุดพ้น พระองค์ประทานไว้หมดแล้ว รีบนำมาใช้ปราบกิเลส อย่าจดๆ จ้องๆ เลื่อนๆ ลอยๆ จะเสียการณ์และตายเปล่า

มัชฌิมาปฏิปทา นั้นแล ธรรมเครื่องบุกเบิก **นิโรธ** ความดับทุกข์ นั่นเป็นผลของมัชฌิมาปฏิปทาต่างหาก มัชฌิมาทำหน้าที่ได้มากน้อยเพียงไร ความดับทุกข์ก็ดับไปเรื่อยๆ จนกระทั่งมัชฌิมาปฏิปทามีกำลังเต็มที่ ทำหน้าที่โดยสมบูรณ์ นิโรธคือความดับสนิทแห่งกองทุกข์ทั้งหลายก็แสดงผลเต็มที่ ทุกข์หมดไปโดยสิ้นเชิงไม่มีเหลือ แล้วจะถามหามรรคผลนิพพานที่ไหน ไม่ถาม เพราะรู้สดๆ ร้อนๆ อยู่กับตัวของเรา อยู่กับใจของเราโดยสมบูรณ์แล้ว

จงดูกลมายาของกิเลสให้ดี ตัวปิดตัวกั้น กั้นด้วยวิธีใด อาการความคิดความปรุงของจิตในแง่ต่างๆ ล้วนเป็นอาการของกิเลสแสดงตัวนะ ถ้าสติไม่ทัน เมื่อสติทัน ก็เห็นความเคลื่อนไหวของกิเลส โน่น เข้าถึงขั้นสติปัญญาอัตโนมัติ หรือมหาสติมหาปัญญาโน่นละ ถึงจะรู้ชัดเรื่องความเคลื่อนไหวของกิเลสว่ามันรวดเร็วขนาดไหน แต่ก็สู้

สติปัญญาอัตโนมัติ หรือมหาสติมหาปัญญาไปไม่ได้ พอกิเลสเคลื่อนพับ สติปัญญาตื่นแล้ว ปัญญาตามต้อนแล้ว เมื่อถึงขั้นนี้กิเลสต้องหมอบ ความหมอบของกิเลสไม่ใช่กิเลสกลัวธรรมนะ นั่นเป็นความฉลาดของกิเลสต่างหากที่มันหมอบหลบซ่อนน่ะ สติปัญญาต้องคุ้ยเขี่ยขุดค้นกันขึ้นมาทำลายเอาจนกิเลสแหลกแตกกระจายไปหมด ตลอดลูกเต้าหลานเหลนของกิเลสก็ดับ และดับเชื้อไม่มีเหลือภายในใจแล้ว **นิจฺฉาโต ปรินิพฺพุโต** ท่านว่าดับความหิวกระหาย ไม่มีอะไรดับสนิทยิ่งกว่ากิเลสดับจากใจ แล้วมีอะไรที่นี่ โลกสามโลกก็เหมือนไม่มีนั่นแล

มีแต่กิเลสเท่านั้นรบรวนกวนใจ บีบคั้นจิตใจ เมื่อกิเลสหมดไปแล้ว ไม่มีอะไรมาบีบบังคับอีก ต้นไม้เป็นต้นไม้ ภูเขาเป็นภูเขา ดินฟ้าอากาศเป็นดินฟ้าอากาศ เขามีมาตั้งแต่ไหนแต่ไร ไม่เห็นมาบีบบังคับเรา ภูเขาทั้งลูกก็ไม่ได้มาบีบบังคับ กิเลสต่างหากบีบบังคับหัวใจ ฟาดฟันกิเลสให้แหลกตรงนี้แล้ว อะไรไม่มาบีบบังคับแหละ

เอาให้รู้ให้เห็นซินักปฏิบัติ ให้เห็นกับตัวนี่ อย่าให้เห็นกับผู้ใดว่าดียิ่งกว่าเห็นกับตัวของเรา ด้วยการปฏิบัติของเรา เอาให้จริง จะรู้จริงเห็นจริงตามหลักแห่งสวากขาตธรรม ไม่สงสัย เพราะเป็นธรรมค้ำประกันโลกและมรรคผลนิพพานมานานแสนนาน ไม่เป็นอื่นเรื่อยมา

นี่ก็ได้พยายามสอนหมู่สอนเพื่อนจนเต็มเหนี่ยว ผมไม่ได้สงสาร ผมไม่ได้ห่วงใยผมยิ่งกว่าห่วงหมู่ห่วงเพื่อนนะ จงเห็นใจ หมู่เพื่อนนี่ผมเอาใจใส่จริงๆ ในจิตของเราปฏิพัทธ์และรักสงวนหมู่เพื่อนมาก ตาก็แหลม หูก็กาง รับหมู่เพื่อนตลอดเวลา ไม่ใช่อวดนะ พูดตามเจตนาความรู้สึกของจิตพาให้ตาแหลมตาสอดส่อง หูก็แหลมไปตามกัน อะไรๆ ว่าแล้วดุเล่าๆ เพราะอันนั้นมันผิดนี่ จะเปิดโอกาสให้กิเลสมันเหยียบย่ำทำลายลูกศิษย์เราอยู่ได้ยังไง เราเป็นอาจารย์ก็บอกละซิ นั่นเหมือนกับว่าช่วยตบออก ช่วยตีออก ปิดป้องให้ดีซิ อย่าเปิดตรงนั้น กิเลสจะต่อยตรงนั้น อย่าเปิดตรงนี้ นั่นเหมือนนักมวยเขาฝึกซ้อมมวยกัน ครูกับลูกศิษย์ฝึกซ้อมมวยกัน ครูต้องเตือนเสมอว่า อย่าเปิดตรงนั้นๆ พอครั้งที่สาม ครูก็เตะตูม พอเตะก็เตะ พอศอกก็ศอกเข้าไป พอหมัดก็หมัดเข้าไป พร้อมกับคำเตือนว่าอย่าเปิดตรงนั้น ในเวลาฝึกซ้อมกัน

ครูมวยตี ครูมวยต่อย ครูมวยเตะ มันไม่ได้เจ็บเท่าคู่ต่อสู้ตบหรือต่อย คู่ต่อสู้ต่อยดีไม่ดีตาย ครูนั้นตีบอกตีสอน เตะบอกเตะสอน แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังต้องเตือนต้องบอก ฝึกซ้อมกันไปๆ เตือนบอกกันไปว่าอย่าเปิดตรงนั้น และเตะต่อยที่เผลอ พร้อมบอกว่า แน่ะ บอกแล้วนะ ฝึกซ้อมกันไปๆ อย่าเปิดตรงนั้น แล้วฝึกซ้อมกันไป พอครั้งที่สาม ก็ตูมเข้าไป อย่าเปิดตรงนั้น

นี้มันก็ทำนองนั้นแหละ ดุตรงนั้น ดุตรงนี้ ดุองค์นั้น ดุองค์นี้ ก็เหมือนกับ อย่าเปิดตรงนั้นๆ นั่นเอง เพราะไหวพริบปัญญาของเรามันไม่ทันกิเลส เห็นแต่กิเลส มันเหยียบหัว เตะโน้นเตะนี้ ทั้งศอกทั้งเข่า เรากลิ้งไปกลิ้งมายังเพลินหลับครอกๆ อยู่ได้ ถูกกิเลสเตะเอาขนาดนั้น มันก็น่าโมโหละซิผู้เป็นครูอาจารย์ฝึกอบรมน่ะ อย่าเปิดตรง นั้นๆ ก็ต้องว่าละซิ ทำไมองค์นั้นเป็นอย่างนั้น ทำไมองค์นี้เป็นอย่างนี้ แน่ะ ก็เหมือนกับว่า อย่าเปิดตรงนั้นๆ นั่นแล

เมื่อสติปัญญาเหนือกิเลสอยู่แล้ว มันจะอยู่ในหัวใจดวงใด จะแสดงออกมาด้วย ท่าทางหรืออาการใด จะไม่พ้นจากสติปัญญาที่เหนือมันไปได้ ต้องรู้เห็นหมดทั้งๆ ที่ผู้นั้น ไม่รู้ ถ้าลงได้เหนือกิเลสแล้วเป็นอย่างนั้น กิเลสมันเคยอยู่ในหัวใจเรามานานเท่าไรแล้ว และเคยต่อสู้กับมันด้วยวิธีการต่างๆ มาแล้ว เอ้า สมมุติว่ากิเลสพินาศฉิบหายไปจาก หัวใจนี้แล้ว แม้กิเลสอยู่หัวใจอื่น ทำไมจะไม่รู้ เพราะมันเป็นเพลงเดียวกัน วิชาเดียวกัน ที่มันไปเสี้ยมสอนสัตว์โลก กล่อมสัตว์โลก ทำไมจะไม่รู้กลมายาของมันเล่า พูดไป เตือนไป ดุด่าไป ซึ่งเป็นเหมือนคลังกิเลสสำหรับผู้ฟัง ฟังเสียงเปรี้ยงๆ ขณะพูดอรรถ พูดธรรมให้หมู่เพื่อนฟัง ทั้งนี้ก็เพราะพูดด้วยความตั้งใจ บอกสอนให้เห็นจุดบกพร่อง จริงๆ ผู้ฟังจะได้ถึงใจ ไม่ผิดพลาดบ่อยๆ

เอาละพอวันนี้ เหนื่อยแล้ว

พระกรรมฐานติดครูอาจารย์

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๔

การปฏิบัติจิตตภาวนา ต้องอาศัยครูอาจารย์ที่มีความชำนิชำนาญทางนี้มาแล้ว จึงจะสอนถูกต้องแม่นยำและเป็นไปเพื่อความราบรื่นดีงาม ไม่ให้เกิดความสงสัยขัดข้องในปฏิปทาเครื่องดำเนินของตน ภาคปฏิบัติจึงเป็นสำคัญมาก ทางด้านปริยัติเราเรียนโดยลำพังก็ได้อ่านก็เข้าใจ แต่ภาคปฏิบัตินี้แม้เราเรียนมาแล้วทางด้านปริยัติจะนำมาเป็นเครื่องดำเนินด้วยความสนิทใจหายสงสัยไปโดยลำดับอย่างนั้นไม่ได้ เพราะการเรียนมานั้นเป็นการจดจำ ย่อมไม่พ้นจากความวาดภาพคิดคาดคะเนด้นเดาไปสุ่มสี่สุ่มห้า ซึ่งไม่ใช่หลักความจริงไปได้ แต่การปฏิบัตินี้เพื่อหลักความจริงโดยถ่ายเดียว

พอเริ่มปฏิบัติก็จะเริ่มเห็นความจริงเข้าไป เพียงจ่อสติเข้าสู่จิตซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งเรื่องราวทั้งหลายก็จะทราบเรื่องราวทั้งหลาย แม้จะไม่สามารถบังคับหรือถอดถอนเรื่องราวอันเป็นส่วนกิเลสนั้นได้ก็ตาม แต่ก็ทราบว่านี่คือความจริงอันหนึ่งที่แสดงออกมาอยู่ไม่หยุดหย่อนด้วยความคิดปรุงเรื่องราวต่างๆ ทั้งอดีต อนาคต ปัจจุบัน ยุ่งไปหมด เมื่อมีสติก็ทราบความจริงของสัจธรรมประเภทสมุทัยที่แสดงออกทางด้านจิตใจได้ แม้ยังละไม่ได้

แต่เมื่อไม่มีสติ ไม่เป็นภาคภาวนา ย่อมไม่ทราบได้ว่าจิตมีอะไรบังคับให้ทำงานในวันหนึ่งๆ นั้น มีงานอะไรบ้างที่จิตต้องหมุนตัวราวกับกงจักรอยู่ตลอดเวลา โดยไม่

เป็นตัวของตัวเลย มีแต่ถูกบังคับจากสิ่งที่มีอำนาจอยู่เป็นประจำจนมองไม่เห็นจิต ทั้งๆ ที่รู้ๆ อยู่นี้คือจิต แต่สิ่งที่แฝงความรู้รู้คือจิตนั้น จิตไม่สามารถมองเห็นได้เลย เพราะถูกสิ่งนั้นครอบงำหรือปิดบังอย่างมิดชิด เมื่อจ่อสติเข้าไป ก็ทราบการแสดงออกของสิ่งนั้นๆ โดยลำดับ และปฏิบัติตามอุบายวิธีที่ครูอาจารย์แนะนำสั่งสอน เช่น พยายามทำจิตให้สงบด้วยจิตตภาวนาในภาคสมถะเป็นต้น นำธรรมที่ท่านสอนนั้นมาปฏิบัติบังคับจิตให้อยู่ในงานที่ทำ คือบทธรรมที่บริกรรมนั้นโดยเฉพาะ จิตจะเริ่มปรากฏเป็นความสงบเย็นใจขึ้นมา นี่ก็เรียกว่าเป็นความจริงอันหนึ่งที่จิตได้ทำหน้าที่เอง และได้เห็นผลที่ปรากฏขึ้นจากงานประจักษ์ใจโดยลำดับ เมื่อปรากฏผลขึ้นมา ถ้ายังไม่เป็นที่แน่ใจก็จำต้องศึกษาไต่ถามครูบาอาจารย์ซึ่งเป็นที่แน่ใจ เพราะท่านเคยผ่านมาแล้วอย่างช่ำชอง การแนะนำสั่งสอนด้วยอุบายต่างๆ ก็ถูกต้องแม่นยำไม่ผิดพลาด ไม่เสียเวล่ำเวลาและไม่ทำผู้มาศึกษาไต่ถามและอบรมนั้นๆ ให้ผิดและเสียไป

ดังนั้น ภาคปฏิบัติจึงเป็นภาคจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้มาศึกษาและปฏิบัติ จำต้องเสาะแสวงหาครูหาอาจารย์ที่มีความสามารถและชำนิชำนาญในด้านปฏิบัติทั้งเหตุและผลไม่เหมือนด้านปริยัติ

การสั่งสอนด้วยความไม่มั่นใจ ก็คือผู้สั่งสอนนั้นไม่มั่นใจในความรู้ความเข้าใจซึ่งสืบเนื่องมาจากการปฏิบัติของตน กำลังยังไม่เพียงพอที่จะรู้จะเห็นผลอันเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ จึงไม่สามารถแนะนำสั่งสอนคนอื่นด้วยความแน่ใจของตน เมื่อเป็นเช่นนั้นผู้ฟังก็ไม่อาจแน่ใจได้หรือไม่แน่ใจได้ ผลที่จะพึงเกิดก็มีน้อย หรืออาจทำผู้มาศึกษาอบรมให้ผิดไปด้วยได้ ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติจึงต้องอาศัยการศึกษาการอบรมจากครูจากอาจารย์ที่ตนเห็นว่าแน่ใจ ด้วยการแนะนำพร่ำสอน หรือด้วยการศึกษาไต่ถามการเทศนาว่าการอยู่โดยสม่ำเสมอ ซึ่งเทียบได้กับการรดน้ำพรวนดินต้นไม้ที่ปลูกใหม่นั่นแล

การที่ผู้แนะนำสั่งสอนได้รู้ได้เห็นมาประจักษ์ใจทุกขั้นทุกภูมิของธรรมนั้น จึงไม่มีปัญหาในการแนะนำสั่งสอนบรรดาผู้มาศึกษา ผู้สั่งสอนไม่มีอัดมีอั้น ไม่มีสงสัย สอนได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย พูดได้เต็มอรรถเต็มธรรม เต็มขั้นเต็มภูมิของธรรมขั้นนั้นๆ ทะลุ

ปรุโปร่งไปหมด ผู้ฟังก็ฟังได้อย่างเต็มใจโล่งใจ หายสงสัย แม้ตนจะยังไม่รู้ไม่เข้าใจก็หายสงสัยในธรรมที่ท่านสั่งสอนนั้นๆ เป็นที่แน่ใจ เพราะเข้าใจไปโดยลำดับจากการได้ยินได้ฟังท่านอธิบายในธรรมขั้นต่างๆ

พระกรรมฐานจึงต้องติดครูติดอาจารย์ เพราะการอบรมสั่งสอนเป็นลักษณะถอดออกจากใจดวงหนึ่งสู่ใจอีกดวงหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่ได้นำบทนั้นบาทนี้มาพร่ำมาสอนกันแบบสุ่มสี่สุ่มห้า สอนเฉพาะจุดสำคัญๆ ของผู้มาศึกษาอบรมที่ควรจะได้รับในเวลานั้นเท่านั้น ครั้งพุทธกาลท่านสอนกันอย่างนั้น ๑. พระพุทธเจ้าประทานพระโอวาทด้วยพระองค์เอง ๒. พระสาวกที่เป็นครูเป็นอาจารย์ของพุทธบริษัท ท่านสอนด้วยความแน่ใจของท่าน ออกมาจากใจจริง การสอนก็เป็นที่มั่นใจเป็นที่แน่ใจสำหรับพุทธบริษัทผู้มาศึกษา เพราะฉะนั้น ผลจึงได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยหรือได้ผลมาก ต่างกันกับสมัยปัจจุบันนี้จนเทียบกันไม่ได้

เทศน์ถึงโทษก็ให้เห็นอย่างถึงใจตามหลักความจริงไม่ผิดเพี้ยน เพราะท่านได้รู้โทษเห็นโทษมาอย่างประจักษ์ใจจริงๆ เทศน์เรื่องคุณ ท่านก็เทศน์ได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ถึงบุญถึงคุณจริงๆ อย่างถึงใจทั้งผู้เทศน์และผู้ฟัง เพราะท่านได้เห็นคุณมาอย่างถึงใจ การเทศน์ให้เห็นทั้งโทษทั้งคุณอย่างถึงใจนี้ จึงเป็นการเพิ่มกำลังใจของผู้มาศึกษาให้มีแก่ใจและความก้าวหน้าในทางความเพียร เมื่อมีกำลังใจเพราะความเชื่อในโทษในคุณนั้นๆ แล้ว ความอุตส่าห์พยายาม ความพากความเพียร ความอดความทนนั้นมันเกี่ยวโยงกันย่อมเป็นไปเอง หนุนกันไปเอง

คนเราเมื่อมีความเชื่อทั้งโทษทั้งคุณอย่างเต็มใจแล้ว ความมุ่งมั่นที่จะสลัดทั้งโทษที่เห็นว่าไม่ดี และการก้าวเข้าถึงคุณ ย่อมมีกำลังเต็มหัวใจด้วยกัน เมื่อมีกำลังใจแล้วย่อมสามารถประกอบความพากเพียรด้วยความเต็มใจ ไม่ว่าหนักว่าเบา เพราะใจเป็นสำคัญ กำลังอยู่ที่ใจ จึงไม่มีอำนาจหรือกำลังใดเสมอเหมือนกำลังใจนี้เลย สิ่งใดก็ตามเมื่อได้ถึงใจแล้ว ย่อมสามารถทำได้ด้วยกันทั้งฝ่ายดีฝ่ายชั่ว ใจจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในตัวคน ท่านจึงสอนให้อบรมใจในทางที่ถูกต้องดีงาม ใจจะมีกำลังทำประโยชน์อย่างมหาศาลไม่มีประมาณ

การเทศน์ จะเทศน์ไปที่ใดก็ไม่พ้นเรื่องจิตไปได้ เพราะจิตมีอยู่กับทุกรูปทุกนาม อย่าว่าแต่พระแต่เณรและฆราวาสญาติโยมเลย แม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็ยังมีจิต จิตแต่ละดวงๆ ที่เป็นไปอยู่ในสัตว์ในสังขารนั้น ต้นเหตุที่ให้เป็นเช่นนั้นเป็นมาจากอะไร เป็นมาจากสิ่งมืดมิดปิดตาคือ **อวิชชา** นั่นแลเป็นตัวการ จะมีอะไรพาให้มืดให้บอดเล่า สิ่งนี้ไม่มีใครหยั่งทราบสาเหตุของมันได้เลย แม้จะพาให้สัตว์เกิดตายในภพต่างๆ สูงๆ ต่ำๆ ลุ่มๆ ดอนๆ และเปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติให้เป็นอย่างไรก็ไม่มีใครทราบได้ เพราะจิตเป็นสิ่งที่ละเอียดมากอยู่แล้วโดยปกติ สิ่งที่แทรกสิงอยู่ภายในจิตก็เป็นสิ่งที่ละเอียดมากพอๆ กัน จึงอยู่ด้วยกันได้บังคับกันได้ และยังมีอำนาจเหนือจิตอีก จึงสามารถบังคับจิตให้เป็นต่างๆ ได้ตามความต้องการของมัน แม้จิตก็ไม่สามารถทราบโทษทราบคุณแห่งสิ่งบังคับนั้นได้เลย จึงต้องยอมจำนนและยอมทำตามสิ่งที่มีอำนาจเหนือจิตนั้นเรื่อยมาจนปัจจุบันนี้ สัตว์โลกจึงยอมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ยอมรับทุกข์ทั้งมวลที่มันผลิตขึ้นและยอมเป็นไปตามอำนาจของสิ่งลึกลับนั้น

ท่านกล่าวไว้ชัดๆ สำหรับผู้รู้แล้วด้วยกันย่อมเข้าใจทันที ผู้กล่าวก็กล่าวอย่างชัดเจน ผู้ฟังก็เข้าใจอย่างชัดเจน ไม่มีข้อสงสัย ไม่มีข้อโต้แย้ง ไม่มีที่คัดค้าน คือ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** เป็นต้น นี่ท่านพูดอย่างเปิดเผยด้วยความรู้อันเปิดเผยของท่าน ผู้ที่รู้อย่างเดียวกับท่านก็ฟังอย่างแจ่มแจ้งหาที่สงสัยไม่ได้ สิ่งนี้แลคือสิ่งที่มีอำนาจมาก ครอบจิตสัตว์โลกไว้อย่างสนิทติดจม ไม่อาจรู้โทษของมันได้แม้แต่นิดเลย จะแสดงออกมาด้วยอาการใดก็ตาม ไม่เคยสะดุดใจว่าสิ่งนี้เป็นภัยและมีอำนาจบังคับจิตใจเรา เราต้องต่อสู้ขัดขวางมันดังนี้ นอกจากยอมจำนนไปโดยถ่ายเดียว

ไม่ว่าจะบังคับให้คิดให้ทำ ถ้าพูดถึงจิตแล้ว ก็เรียกว่าเจ้าอำนาจเหนือหัวนั้นบังคับให้ทำ คือบังคับให้คิดตามความต้องการของตน จิตจึงต้องคิดแล้วคิดเล่า หมุนไปเวียนมา ของเก่าของใหม่ ไม่มีคำว่านี่เป็นเดนไปแล้ว เพราะเป็นความคิดเก่า คำพูดเก่า การกระทำเก่า ไม่มีคำว่าเอือมระอา ไม่มีคำว่าคิดซ้ำๆ ซากๆ ไม่มีคำว่าอิดหนาระอาใจต่อความคิดนั้นๆ แม้จะวกไปวนมากี่ตลบทบทวนก็ไม่มีเบื่อหน่ายอิ่มพอ ไม่มีความรู้สึกตัว เพราะอำนาจอันนั้นลึกลับเกินกว่าจิตจะเห็นโทษในการแสดงออกของมัน

นี่สัตว์โลกที่เป็นมามีสิ่งนี้ครอบอยู่ที่หัวใจ ไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดในสามแดนโลกธาตุนี้จะรู้โทษของมันได้โดยลำพังตัวเอง

มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นเป็นพระองค์แรก ทรงพินิจพิจารณาค้นหาเหตุหาผลหาต้นหาปลายของความเกิดความตาย ดังที่มีในพระประวัติท่านว่า เมื่อมีมืดแล้ว ก็ต้องมีแจ้งเป็นคู่กัน มีเกิดก็มีตายเป็นคู่กัน เมื่อมีเกิดมีตาย ความไม่เกิดไม่ตายก็คงมี เป็นเหตุให้พระองค์สนพระทัยพินิจพิจารณา สรุปความวาระสุดท้ายก็พ้นพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นนักค้นคว้าหาเหตุหาผลไปไม่ได้ จนได้ตรัสรู้ธรรมอัศจรรย์ขึ้นมาให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจมาจนบัดนี้ ดังนั้นจึงเป็นพระพุทธเจ้าองค์อัศจรรย์เหนือโลกแห่งไตรภพไม่มีใครเสมอเหมือน

คำว่า **ตรัสรู้ธรรม** ก็คือการทำลายกองแห่งวัฏฏะซึ่งครอบหัวใจนั้นออกโดยสิ้นเชิงนั่นแล เมื่อทรงทราบชัดว่าได้ทำลาย **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** นี้ออกจากพระทัยจนหมดสิ้นไปไม่มีเหลือแล้ว จึงประกาศพระองค์ว่าได้ตรัสรู้แล้ว ได้ถึงแดนแห่งความพ้นทุกข์แล้ว ดังธรรมในปฐมโพธิกาลท่านแสดงไว้ว่า **อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ อนิพฺพิสํ** เป็นต้น ที่เราได้เคยท่องเที่ยวเกิดตายในภพน้อยภพใหญ่อยู่ในห้วงแห่งสังสารจักรนี้มาจำนวนมากจนไม่สามารถจะนับอ่านภพชาติได้เลย ก็เพราะอวิชชานี้ ท่านเทียบไว้ว่าตัณหาเป็นนายช่างเรือน อะไรๆ ท่านก็ว่าไปตามตำรับตำรา อวิชชาเป็นรากฐานสำคัญพอถอดถอนรากฐานอันสำคัญแล้ว เรื่องที่จะพาให้เกิดให้ตายในภพน้อยภพใหญ่อันเป็นกิ่งก้านสาขาแผ่ไปตามแขนงต่างๆ ของกองทุกข์นั้นก็หมดสิ้นไปโดยสิ้นเชิง

นี่คือพระพุทธเจ้าองค์สยัมภู ทรงรู้เองเห็นเอง ไม่มีครูไม่มีอาจารย์ ไม่มีใครมาบอกมาสอน แต่ทรงค้นคว้ารู้เห็นได้โดยลำพังพระองค์ จึงเรียกว่า **สยัมภู** ทรงรู้เอง จากนั้นก็ได้นำอุบายวิธีการที่ทรงปราบปรามสิ่งที่มีอำนาจเหนือหัวใจนี้ให้แก่ผู้อื่น เช่น สาวกมีเบญจวัคคีย์เป็นต้น จนท่านเหล่านี้ได้เข้าอกเข้าใจวิธีการดำเนิน และได้บรรลุธรรมตามพระพุทธเจ้าขึ้นมา นอกจากนั้นไม่มีใคร ถ้าไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนเสียก่อนจะรู้ไม่ได้ เพราะธรรมชาตินี้ลึกลับมาก ละเอียดมาก เกินกว่าความรู้ที่ไม่มีสติปัญญาอันเป็นทางปลดเปลื้องจะรู้ได้

ลำพังสติปัญญาของโลกทั่วๆ ไป ก็เป็นเครื่องมือของมันเสีย เรียนรู้มีความฉลาดมากเพียงไร ยิ่งทำความชั่วได้อย่างคล่องตัว ปัญญาของสามัญชนที่ไม่มีธรรมเคลือบแฝงมักเป็นเครื่องมือของกิเลส ความโลภ โกรธ หลง ราคะตัณหา ได้เป็นอย่างดี เจ้าของเองก็ภูมิใจว่าตนฉลาด แต่ไม่สะดุดใจว่าตนคือบ๋อยคนโปรดของกิเลสประเภทต่างๆ

การพิสูจน์ความรู้นี้ให้เห็นประจักษ์ไปโดยลำดับ จึงต้องอาศัยภาคปฏิบัติเป็นสำคัญ ดังในตำราท่านว่า **ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ** เกี่ยวโยงกันอย่างแยกไม่ออก ถ้าไม่ปล่อยให้กิเลสช่วยแยก โดยเห็นว่าเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งก็พอแล้ว ดีถมไป ดังนี้ ปริยัติ คือเราศึกษาเล่าเรียนจากตำรับตำราแล้วประพฤติปฏิบัติ เริ่มตั้งแต่ฝึกหัดภาวนา ในขณะที่จิตมีความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมไม่รู้เนื้อรู้ตัว รื่นเริงบันเทิง และเศร้าโศกเสียใจไปตามอำนาจของกิเลส แต่ไม่ทราบว่ากิเลสเป็นผู้ทำพิษ เป็นผู้บังคับบัญชาให้เป็นเช่นนั้น ดังนั้น ท่านจึงสอนให้ภาวนาอบรมจิตให้มีความสงบเย็นเพื่อเห็นผลเป็นความสุข

เมื่อได้อบรมทางด้านจิตตภาวนาเข้าไปตามหลักธรรมที่ท่านสอนไว้ ย่อมจะปรากฏเป็นความสงบขึ้นมา เพียงความสงบขึ้นมาเท่านั้น ก็เห็นเป็นของแปลกแล้วสำหรับจิตใจของคนที่ไม่เคยภาวนาและไม่เคยสงบมาเลย เพราะใจเราเคยคลุกเคล้ากับความสุขที่กิเลสมันป้อนพอประทังชีวิตให้เป็นไปในวันหนึ่งๆ จนจำเจแล้ว ไม่เห็นได้ความวิเศษวิโสอะไร สุขเลยจากนั้นไปไม่ได้ มันไม่ให้เลยไปกว่านั้น พอประทังไว้เพียงให้มีชีวิตลมหายใจสืบต่อภพต่อชาติไปในภพหนึ่งๆ เท่านั้น แต่เมื่อความสุขที่เกิดขึ้นจากความสงบปรากฏขึ้นนี้ เป็นสิ่งที่แปลกประหลาดกว่าความสุขทั้งหลายที่เคยได้สัมผัสสัมพันธ์มาอยู่มาก ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ผู้ได้รับผลแห่งความสงบนั้นมีความสนใจใฝ่ธรรมเพื่อความสงบยิ่งๆ ขึ้นไป ด้วยความเข้มงวดกวดขัน และพยายามทำจิตของตนให้มีความสงบละเอียดยิ่งขึ้น เมื่อจิตมีความสงบสมควรพอเป็นบาทเป็นฐานหรือเป็นปากเป็นทางแล้ว ก็มีอุบายอีกแง่หนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ว่า ให้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาเพื่อความรู้ความฉลาดในสภาวธรรมให้กว้างขวางออกไป

คำว่า **ปัญญา** ได้แก่ความแยบคายของจิต อาการอันแยบคายของจิต ความคิดความปรุงอันแยบคาย เพื่อแก้กิเลสของจิตนั่นแล หากเป็นความแยบคายประเภทหนึ่ง

ที่เกิดขึ้นจากจิต ท่านเรียกว่า ปัญญา เป็นอาการที่เกิดขึ้นจากจิต สติก็เป็นอาการอันหนึ่งที่เกิดขึ้นจากจิต แต่ไม่ใช่จิต หากนำไปใช้เป็นประโยชน์แก่จิตได้ และได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ได้เต็มขั้นเต็มภูมิจากการใช้ปัญญาพินิจพิจารณา

การพิจารณาก็ไม่ได้พิจารณาที่ไหน พิจารณาตรงที่กองทัพกิเลสมันสุมอยู่นั้นแหละ **รูปูปาทานกฺขนฺโธ เวทนูปาทานกฺขนฺโธ สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ** ความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ห้านี่ละเป็นสำคัญ ท่านจึงสอนให้พิจารณาขันธ์ห้าขันธ์ใดก็ได้ตามแต่ถนัด ในกองรูปคือร่างกายของเราและของสัตว์บุคคลทั่วๆ ไป ในเวทนา สุข ทุกข์ เฉยๆ ทั้งทางกายและทั้งทางใจ ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ โดยพิจารณาเป็น **อสุภะอสุภัง ทุกฺขํ อนิจฺจํ อนตฺตา** ทบไปทวนมาจนเข้าใจตามธรรมที่ท่านสอนไว้

เบื้องต้น ท่านให้คุ้ยเขี่ยขุดค้นทางรูป คือรูปกายนี้ให้มาก เพราะกิเลสมันหนาแน่นอยู่ตรงนี้ ถือเด่นออกหน้าออกตาอยู่ตรงนี้ ฉากในลึกๆ นั้น เรายังมองไม่เห็น เพราะกิเลสประเภทนั้นฉลาดแหลมคมยิ่งกว่าประเภทที่มาจับจองมายึดมาถือมากำอำนาจในสกลกายนี้อยู่มาก เพียงแต่กิเลสประเภทที่มากุมอำนาจอยู่ภายในร่างกายของเรานี้ เรายังไม่สามารถมองเห็นได้ ทั้งๆ ที่เห็นได้ด้วยตาเนื้อนี้แหละ แต่ตาใจตาปัญญาไม่มี จึงไม่สามารถมองเห็น เช่น **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ** เป็นต้น มีใครบ้างที่เห็นผมอย่างถึงที่ถึงฐานตามหลักความจริงของมันและของธรรม นอกจากเห็นไปตามกิเลสล้วนๆ ร้อยเปอร์เซ็นต์เท่านั้น ขน เล็บ ก็เป็นเหมือนกัน ฟัน ก็กระดูก ตามหลักความจริงแล้วมันยังไม่เห็น คือไม่เห็นตามอรรถตามธรรม

รวมร่างกายทั้งก้อนหรือทั้งท่อน มีอะไรบ้างอยู่ภายในนี้ ล้วนแต่กิเลสกุมอำนาจไว้หมดไม่ให้เห็น และเปิดทางของมันไว้ว่านั่นสวยนี่งาม นั่นน่ารักใคร่ นี่น่าชอบใจ นั่นน่ากำหนัดยินดี นั่นเป็นสิ่งจีรังถาวร หรือไม่ได้คิดถึงความจีรังถาวรหรือไม่ถาวรบ้างเลย มีแต่ติดมีแต่รักใคร่ชอบใจถ่ายเดียว อันนี้จะแปรสภาพไปอย่างไรไม่คำนึง เพียงความชอบใจความพอใจนี้ก็พอตัวแล้ว กิเลสมันหลอกเพียงแค่นี้ก็ได้การและอยู่มือมันแล้ว นักปฏิบัติเราไม่สามารถจะคิดให้ถึงความจีรังถาวรหรือไม่จีรังถาวรของมัน

ได้เลย เพราะถูกกล่อมเสียอ่อนปวกเปียก เรียกหากุสลา มาติกา เสียก่อนแล้ว แต่ไม่ยอมเรียกกุสลาธรรม คือสติปัญญาที่ติดแนบอยู่กับใจซึ่งพร้อมที่จะช่วยนั่นบ้างเลย ถ้าคิดถึงเรื่องความไม่จีรังถาวร มันจะมีอันหนึ่งแทรกขึ้นมาว่าจีรังถาวร มันปิดประตูไว้ไม่ให้คิดในทางที่ถูกเสีย

ทุกฺขํ บีบอยู่ทุกคนทั้งร่างกายและจิตใจ อย่างมากก็บ่นเอา เหมือนกับว่าเป็นทางระบายออกแห่งทุกข์ ความจริงไม่ใช่เป็นทางระบายออก เป็นทางเสริมสร้างของกิเลส เป็นทางของกิเลสเดินต่างหาก ที่บ่นเรื่องนั้นบ่นเรื่องนี้ มันไม่ใช่เป็นการระบายทุกข์ มันเป็นทางเดินเสริมทุกข์เสริมสมุทัยต่างหาก นี่ตามความจริง ท่านจึงสอนให้พิจารณาที่นี่

อนตฺตา ก็เหมือนกัน ว่าเป็นก้อนเราทั้งก้อน ก็คือกิเลสนั่นแหละหลอกน่ะ มันก้อนของกิเลสนั่นแหละ อำนาจของกิเลสนั่นแหละที่เป็นทางออก มันปิดไว้หมด บังคับอย่างไม่รู้สึกตัวเลยว่า นี้เป็นเราเป็นของเรา เป็น **อตฺตา** ตัวตนทั้งนั้น จึงต้องใช้ปัญญาอันเป็นหลักความจริงที่จะลบล้างความจอมปลอมทั้งหลายนี้ด้วยวิธีการต่างๆ นับตั้งแต่ เกสา โลมา ไปโดยลำดับ จนกระทั่งสกลกายทั้งร่าง แยกแยะดูทั้งภายในภายนอก คลี่คลายดูซ้ำๆ ซากๆ ถือนี้เป็นงานสำคัญประจำชีวิตจิตใจและอิริยาบถไม่ละไม่ถอย

จงใช้ปัญญาพิจารณาคลี่คลายดูด้วยดี เป็นงานประจำตัวของพระ ประจำตัวของผู้ปฏิบัติ เป็นงานประจำจิตของผู้จะรื้อถอนตนออกจากทุกข์เพราะความยึดมั่นถือมั่นสำคัญผิดในสิ่งเหล่านี้ ด้วยอำนาจของกิเลสหลอกลวงกิเลสบังคับให้เป็นไป เพื่อจะได้ถอนตนออกจากสิ่งเหล่านี้ จึงต้องทำทั้งกลางวันกลางคืน ยืน เดิน นั่ง นอน ทุกอิริยาบถ ทุกอาการของจิตเคลื่อนไหว มีสติปัญญาพิจารณาสอดส่องอยู่เสมอ ชื่อว่าทำงานตามหลักธรรมโดยชอบธรรม

เมื่อพิจารณาตามหลักความจริงแล้ว หาที่ค้านที่ไหนได้ มันเป็นเรื่องของกิเลสต่างหากมาเสกสรรความรู้ความเห็นความเข้าใจของเราให้ว่า นั่นเป็นนั่น นี่เป็นนี่ นั่นเป็นของสวย นี่เป็นของงาม นั่นเป็นสัตว์ นี่เป็นบุคคล นั่นเป็นหญิง นี่เป็นชาย

ความจริงแล้ว ถ้าจะพูดถึงเรื่องหนัง หรือพูดถึงเรื่องผม-ขน ดูซิ ผม-ขน เป็นเส้นๆ เพียงตกลงในภาชนะเท่านั้น ก็ขยะแขยงไม่อยากรับประทานแล้ว ยิ่งตกเข้าไปในอาหารด้วยแล้ว จะอาเจียนไปเสียด้วยซ้ำ เล็บของผู้ใดก็ตาม ปล่อยให้หลุดลงไปในภาชนะอาหารดูซิ ดูได้ไหม ฟันอย่างนี้เหมือนกัน ร่วงลงไปในภาชนะดูได้ไหม รับประทานได้ไหม นอกจากขยะแขยงกัน ดีไม่ดีในวงสำรับแตกฮือเลย ร่วมวงกันอยู่มากน้อย ต้องแตกศึกกัน

เรื่องความจริงเป็นอย่างนั้น แต่ทำไมจึงต้องเสกสรรปั้นยอเอานักหนาจนติดแน่นว่านี้เป็นเรา นี้เป็นของเรา นี้เป็นของสวย นี้เป็นของงาม ทั้งนี้เพราะกิเลสมันแหลมคมนั่นแล ใจจึงไม่สามารถมองดูหน้ามันได้ มันไม่ยอมให้มองดูหน้ามัน ให้ก้มหน้าลงไปเหมือนเขาปล้นบ้านปล้นเรือน จับเจ้าของมัดไว้ให้นอนคว่ำหน้า ไม่ให้มองดูหน้าของโจรผู้ร้ายนั้นเลย เพราะเขามีอำนาจ มองดูเขาก็ฆ่า กิเลสมีอำนาจก็เช่นเดียวกัน ไม่ให้มองย้อนหลังไปหามันเลย ให้มองส่งไปทางอื่นตามความต้องการของมัน ถูกมันผลักมันไสให้เป็นไปตามอำนาจของมันอยู่ตลอดมา

เพราะฉะนั้น เมื่อมีโอกาสมีวาสนาได้มาประพฤติปฏิบัติธรรม ได้ศึกษาเล่าเรียนหรือได้ยินได้ฟังธรรมจากครูจากอาจารย์ และเกิดความเชื่อความเลื่อมใส ได้ประพฤติปฏิบัติตนในทางที่กิเลสจะถอยทัพกลับแพ้ด้วยจิตตภาวนาเป็นสำคัญเช่นนี้ จงตั้งหน้าฆ่ากิเลสให้สิ้นซากไป

อธิบายเข้าสู่ปัญญา ซึ่งอธิบายยังไม่จบเวลานี้ ส่วนสมาธิก็ได้เริ่มไปบ้างแล้ว ให้พิจารณาอย่างที่ว่านี้ กิเลสจับจองไว้ที่ไหนบ้าง จงแทงทะลุเข้าไปด้วยปัญญา แทงเข้าไปในหนัง แทงเข้าไปถึงเนื้อ ถึงเอ็น ถึงกระดูกทุกท่อน ที่มีอยู่ในร่างกายนี้ เนื้อ เราดูไหมเป็นยังไง เนื้อสัตว์เป็นยังไง ทิ้งกองอยู่ตามตลาด มันผิดอะไรกับเนื้อคน ทำไมจึงเห็นว่านี้เป็นคน อันนั้นเป็นเนื้อ นี้ก็เนื้อ นั้นก็เนื้อ เอ็น กระดูก เหมือนกัน แล้วดูเส้นเอ็น ดูกระดูกทุกท่อน ทั้งของเราของสัตว์ที่ทิ้งเกลื่อนอยู่ตามถนนหนทางมีคุณค่าอะไรบ้าง ทำไมกระดูกอันนี้จึงเสกสรรปั้นยอว่ามีคุณค่าจนทับหัวใจเจ้าของแทบจะตาย ไม่มีวันฟื้นอยู่แล้ว

เมื่อพิจารณาสิ่งเหล่านี้เห็นชัดตามเป็นจริงโดยลำดับ จิตจะมีความดูดดื่ม จิตจะมีความยิ้มแย้มแจ่มใส ความพากเพียรความอดทนจะมาเอง หมุนตัวไปตามอาการต่างๆ ของร่างกาย พิจารณาเท่าไรยิ่งแจ้งยิ่งชัดซาบซึ้งในโอวาทคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พูดถึงเรื่อง **อนิจฺจํ** ก็ซึ้ง อ๋อ เป็นอย่างนั้นจริงๆ มีทุกอาการของร่างกายและจิตใจที่แสดงออก แต่ละอาการๆ ล้วนแต่เป็นเรื่อง **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** บีบบังคับอยู่ทุกสัดทุกส่วน หาช่องว่างไม่ได้เลย แม้แต่นอนหลับอยู่ก็ยังต้องบีบบังคับ บางครั้งถึงต้องสะดุ้งตื่นขึ้นมาเพราะความทุกข์มันบีบบังคับอย่างเต็มที่ จะทนนอนหลับครอกๆ อยู่ไม่ได้

ถ้าพูดถึงเรื่องอสุภะ ความปฏิกูลโสโครก ก็ไม่มีอะไรเกินร่างมนุษย์ ดูให้เห็นชัดเจนอย่างนั้นตามความจริงที่เป็นอย่างนั้นจริงๆ เมื่อเข้าใจนี้ชัดเจน จิตจะฝังแน่นด้วยอุปาทานขนาดไหนก็ตาม เพราะอำนาจของกิเลสเป็นผู้หลอกลวงให้ยึดให้ถือนั้น จะถอนตัวออกมาอย่างที่ไม่เคยพบเคยเห็นและประจักษ์กับใจไม่สงสัย จิตถอนอุปาทานจากรูปขันธ์เพราะความเห็นแจ้งด้วยปัญญาเป็นอย่างนี้

ทีนี้มีแต่หลักธรรมชาติแห่งธรรมล้วนๆ เต็มดวงใจ เพราะเห็นตามเป็นจริง หาที่ค้านไม่ได้ ที่สำคัญมั่นหมายอย่างนั้นๆ มาแต่ก่อนนั้น เป็นเรื่องของความจอมปลอมที่กิเลสมันปักเสียบเอาไว้ตามทำลายหมด ตามรื้อถอนออกหมด ปล่อยวางลงสู่ความจริงล้วนๆ **อนาลโย** หายห่วง หายความยึดถือในร่างอันนี้ เพราะรู้ตามความจริงเต็มส่วนของมัน

ในขณะเดียวกันเวลาพิจารณากายนี้ เวทนาปรากฏขึ้นมาก็กำหนดเช่นเดียวกัน เวทนากาย เวทนาจิต เมื่อเวทนาทางจิตเป็นของละเอียด ยังไม่สามารถทราบได้ในวาระนี้ เราก็พิจารณาเวทนาทางกายดังที่เคยอธิบายให้ฟังแล้ว

ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ เป็นการคลี่คลายสิ่งที่หุ้มห่อจิตใจ อุปาทานในกายก็คือกิเลสที่หุ้มห่อจิตใจ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่จิตไปหลงว่าเป็นเราเป็นของเราก็คือกิเลสเครื่องหุ้มห่อจิตใจ เมื่อพิจารณารูปขันธ์เห็นแจ่มแจ้งชัดเจนแล้ว เครื่องหุ้มห่อเหล่านี้ก็ขาดลงไป ยังเหลือแต่เครื่องหุ้มห่ออันละเอียด คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

นี่เราเปิดสิ่งลี้ลับด้วยปัญญาให้เห็นตามเป็นจริงในสภาวธรรมอันเป็นส่วนขันธ์ว่าเป็นอย่างไรกัน แต่ก่อนไม่รู้ว่าอะไรเป็นจิต รู้ก็รู้ทั้งร่าง รู้ไปหมดทั่วสรรพางค์ร่างกาย แต่จะยึดจะจับเอาจุดที่ว่าจิตนี้จับไม่ได้ เพราะถูกสิ่งเหล่านี้หุ้มห่อไว้หมด แตะเข้าตรงไหนเจอกิ่งก้านสาขาของ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ** เต็มไปหมด แตะตรงนั้นถูกกิ่งของอวิชชา แตะตรงนั้นถูกก้านของอวิชชา ถูกรากฝอยของอวิชชา ถูกเปลือกถูกกระพี้ของอวิชชา

เมื่อใช้ปัญญาถากถางเข้าไป กิ่งก็ฟันเข้าไป ก้านฟันเข้าไป รากฝอยฟันเข้าไป เปลือกฟันเข้าไป กระพี้ฟันเข้าไป ตั้งแต่รูปกายจนถึง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นชั้นๆ ของกิเลสที่แทรกสิงยึดครองด้วยอำนาจของอวิชชาเป็นหลักใหญ่พาให้แผ่กิ่งก้านออกไปจนเข้าใจอย่างชัดเจน จิตเปิดเผยตัวขึ้นมาโดยลำดับลำดา ความจริงก็เริ่มเห็นจิตมาตั้งแต่ขั้นสมาธิแล้ว แต่ยังไม่กระจ่างและขาดจากกันกับสิ่งเหล่านี้ เมื่อใช้ปัญญาเป็นเครื่องตัดฟัน ย่อมขาดไปโดยลำดับลำดา จนเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันเป็นส่วนละเอียดก็ขาดไปด้วยกัน หมดจากความเป็นเราเป็นของเรา รูปก็ดี เวทนาทั้งสามก็ดี สัญญาก็ดี สังขารก็ดี วิญญาณก็ดี ขาดจากความเป็นเราเป็นของเราอย่างเห็นได้ชัดด้วยปัญญา

นี่แลวิธีเปิดเครื่องหุ้มห่อของจิตให้เห็นอย่างชัดเจน เปิดด้วยภาคปฏิบัติ จิตตภาวนา เปิดเข้าไป ฟันเข้าไป กิเลสขาดสะบั้นเข้าไปโดยลำดับ ตัดสะพานของ **อวิชฺชาปจฺจยา** ซึ่งออกเที่ยวหากิน จนไม่มีทางออก ทางรูปก็ตัด ทางเวทนาก็ตัด สัญญา สังขาร วิญญาณก็ตัด ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่จะออกสู่รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส นั้นยิ่งห่างไกล ก็ถูกตัดเข้ามาจนขาดสะบั้นไปหมดแล้ว ยังเหลือเกาะเดียวดอนเดียว อุโมงค์เดียวคือจิต ซึ่งเป็นที่ซุ่มซ่อนหมกตัวอยู่ของอวิชชาอันเป็นกษัตริย์วัฏจักร

สติปัญญาเมื่อถึงขั้นนี้แล้วย่อมเกรียงไกรและฉลาดสามารถมาก เกินกว่าจะนำอะไรมาเทียบมาเสมอเหมือนได้ อย่างไรก็ไม่ทนอยู่ได้ถ้าลงสติปัญญาประเภทที่ฟันสะบั้นหั่นแหลกเข้าไปจนถึงจุดเดียวแล้ว จุดนั้นจะไม่ถูกทำลายย่อมเป็นไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น บรรดาพระอนาคามีท่านเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว จึงไม่กลับมาเกิดอีก เพราะเป็น

อัตโนมัติของสติปัญญาขั้นนั้นแล้ว ท่านก้าวขึ้นสู่สุทธาวาส ๕ ชั้น ตั้งแต่ชั้นต้น อวิหา อตัปปา สุทัสสา สุทัสสี อกนิฏฐา แล้วเลื่อนขึ้นไปโดยลำดับ ไม่กลับมาอีกเลย จากอกนิฏฐา แล้วก็นิพพาน นี่ก็เพราะอำนาจของจิตเป็นอัตโนมัติ ทำงานในตัวเองโดยหลักธรรมชาติ ไม่มีอะไรมาบังคับ หากหมุนไปโดยหลักธรรมชาติของตัวเอง

นี่จิตขั้นนี้ก็เหมือนกัน ทั้งๆ ที่ยังมีชีวิตอยู่ ไม่ต้องไปกล่าวถึงสุทธาวาส ๕ ชั้น แหละ กล่าวถึงจิตกับสติปัญญาที่รักษาตนและประหัตประหารสิ่งที่เป็นข้าศึก สิ่งที่เป็นเชื้อจะพาให้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ต่อไปอีก สุดท้ายก็ขาดสะบั้นลงไปจากจิต นั่นแล **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** อยู่ที่จุดนั้น ตัวนี้แลที่พาสัตว์ทั้งหลายไปเกิด ไม่ใช่อะไรอื่น เห็นได้ชัดเมื่ออะไรๆ ขาดไปหมด ยังเหลือแต่จิตที่กลมกลืนกับอวิชชา เพราะฉะนั้น จิตจึงต้องมีภพ แต่ไม่ใช่ภพเหมือนภพทั้งหลาย เป็นภพในสุทธาวาส ๕ ชั้น จิตดวงนี้บอกได้ชัดๆ อยู่ภายในจิตเอง จากนั้นก็ก้าวเข้าสู่นิพพาน

ทีนี้เพื่อให้ถึงนิพพานทั้งเป็นสดๆ ร้อนๆ นี้ เอ๊า สติปัญญาฟาดลงไปในจุดนั้นให้ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ซึ่งฝังอยู่ภายในจิตนั้นแตกกระจายลงไปไม่มีเหลือแล้ว นั้นแลจะว่าแดนแห่งนิพพานก็แล้วแต่จะพูด ไม่มีหิวโหยกับอะไรอีกแล้ว ไม่ต้องการอะไรอีกแล้ว พอตัวแล้ว เอ๊า เน้นลงไปว่าจิตเปิดเผยหรือไม่เปิดเผยที่นี่ เมื่อสิ่งที่ครอบหัวใจมาเป็นเวลานานได้ขาดกระเด็นลงไปหมดแล้ว ที่นี่จิตจะไปเกิดที่ไหนอีก แต่ก่อนเกิดตายๆ เพราะเหตุไร เกิดตายๆ มากี่ภพกี่ชาติ เราก็ไม่รู้ เพราะอะไรพาให้เกิดให้ตาย เพราะอันนี้แลเห็นได้ชัด

พออวิชชาถูกทำลายลงไปแล้วด้วยสติปัญญาอันแหลมคมก็หมดปัญหา อดีตที่เคยเป็นมามากน้อยไม่ต้องไปนับไปอ่านให้เสียเวลา เป็นมาเพราะสาเหตุอะไรก็บอกชัดๆ อยู่แล้วภายในจิต อนาคตที่จะเป็นไปข้างหน้าถ้าอันนี้ยังครอบหัวใจอยู่แล้ว จะต้องเป็นไปทำนองเดียวกันกับอดีตที่เคยเป็นมาแล้วไม่สงสัย แต่บัดนี้เชื้อแห่งภพได้ขาดกระเด็นลงไปแล้ว ปัจจุบันก็รู้เท่าแล้ว ระหว่างสมมุติกับวิมุตติขาดสะบั้นออกจากกันทั้งๆ ที่ยังไม่ตาย ได้รู้ได้เห็นชัดเจนแล้ว ถ้าคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ ร้อยเปอร์เซ็นต์ก็รู้ร้อยเต็มร้อย พันก็รู้พันเต็มพัน ผู้นี้ได้เปิดเผยตัวเต็มที่แล้ว นี่แหละคือจิตแท้

ในขณะเดียวกันก็นี้แลคือธรรมแท้อยู่ที่ตรงนี้ นี้แลคือบรมสุข นี้แลคือนิพพาน การใส่ชื่อก็ใส่เพื่อเป็นเครื่องหมายให้ทราบทางสมมุติเท่านั้นเอง ลำพังท่านผู้รู้ผู้เห็นแล้ว ท่านไม่จำเป็น รู้เห็นประจักษ์ใจแล้วก็พอ นี่แลกิเลสอวิชชาและจิตจะละเอียดลึกลับขนาดไหนก็เถอะ ถ้าลงได้นำธรรม มีสติธรรม ปัญญาธรรม เป็นต้น เข้าไปถากถางฟาดฟันกันจริงๆ แล้ว จะต้องถึงรากแก้วของกิเลสอวิชชา และถอนพรวดขึ้นมาอย่างไม่ต้องสงสัยข้อสำคัญ ขออย่าได้เชื่ออะไรยิ่งกว่าเชื่อธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เป็นที่มั่นใจและแน่ใจ

ขอให้ทุกๆ ท่านนำไปปฏิบัติด้วยความเอาจริงเอาจังด้วยความเห็นโทษแห่งความเป็นมาของตนที่ถูกกิเลสย่ำยีมาตลอดเถิด ไม่ต้องไปเชื่อผู้อื่นผู้ใดใครที่ไหนก็ได้ เพราะธรรมทุกแขนง พระพุทธเจ้าสอนไว้หมดแล้ว **ทุกฺขํ นตฺถิ อชาตสฺส** ทุกข์ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่เกิด นี่คือการตัดขาดจาก **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ถึง **ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ** ซึ่งเป็นกองทุกข์ทั้งมวล เมื่อเกิดมาก็ต้องเป็นอย่างนี้ นอกจากไม่เกิดก็ไม่มีทุกข์มาเกี่ยวข้อง

พระพุทธเจ้าสอนไว้อย่างไม่มีผิดเพี้ยน ไม่มีทางสงสัย **อวิชฺชาปจฺจยา** นี้แลพาสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับความทุกข์ความลำบาก เพราะไม่รู้โทษของมัน เนื่องจากมันไม่ยอมให้รู้ เพราะมันอยู่เหนือสัตว์ เมื่อสติปัญญาทันแล้วก็รู้หมด เคยเป็นมายังไงๆ รู้หมด กิเลสประเภทต่างๆ มันจะไปเป็นอยู่กับหัวใจใด กิริยาอาการของสัตว์ตัวใดบุคคลผู้ใดรู้หมด เพราะมันเคยอยู่ในหัวใจเราแล้วนี่ เราเคยปราบมันอย่างราบจนแหลกละเอียดไปแล้ว ไม่สามารถมาครอบงำหัวใจเราได้อีกเหมือนแต่ก่อน หรือเหมือนหัวใจใดๆ แล้ว เพราะฉะนั้น มันมีอยู่ในหัวใจใด แสดงอากัปกิริยาออกมาอย่างใด จึงทราบได้หมด เมื่อได้ทราบมันหมดแล้ว ปราบมันหมดแล้ว จะว่าเป็น **โลกวิทู** ตามหลักธรรมชาติก็ไม่ผิด ถึงจะไม่เป็นโลกวิทู รู้แจ้งแทงทะลุเม็ดหินเม็ดทราย กระทั่งสัตว์ตัวนี้ตายแล้วไปเกิดที่ไหน ตัวนั้นตายแล้วไปเกิดที่ไหนก็ตาม แต่ก็รู้แจ้งโดยหลักธรรมชาติ กิเลสขาดสะบั้นจากใจอย่างนี้แล **โลกวิทู** อย่างนี้เป็นคุณสมบัติของสาวก ท่านได้โลกวิทูในลักษณะนี้ตามนิสัยวาสนากว้างแคบต่างกัน ไม่เหมือนโลกวิทูของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพุทธวิสัย

นี่แหละ การปฏิบัติธรรมเพื่อรื้อถอนจิตซึ่งเป็นตัวมหันตโทษมหันตทุกข์ ที่ถูก **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** เป็นนายเหนือหัวครอบงำบังคับบัญชากดขี่ข่มเหงมาเป็นเวลานานแสนนาน ท่านปฏิบัติกันดังที่กล่าวมานี่แล เราสงสัยอะไร ไม่มีที่จะสงสัย ขอให้ยกหลักธรรมปัจจุบัน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คู่ปราบปรามกิเลสขึ้นประพฤติปฏิบัติกำจัดมันให้ได้เถอะ พระพุทธเจ้านิพพานกี่ร้อยกี่พันองค์ นิพพานไปนานแสนนานเท่าไร จะไม่มีปัญหาโดยประการทั้งปวง จะรวมกันอยู่ที่ปัจจุบันจิตปัจจุบันธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์ล้วนๆ นี่แห่งเดียวเท่านั้น ไม่มีทางอื่นจะเป็นเครื่องพิสูจน์ ไม่มีทางอื่นเป็นเครื่องยืนยัน มีอันนี้เท่านั้นเป็นเครื่องยืนยัน ดังธรรมท่านว่า **"ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต"** ก็หมายเอาธรรมชาติที่บริสุทธิ์นี้แลเป็นเครื่องยืนยัน เพราะพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งหลายบริสุทธิ์อย่างนี้เหมือนกันหมด เมื่อยอมรับอันนี้แล้ว ก็ยอมรับพระพุทธเจ้าทั้งหลายในขณะเดียวกัน หาที่ค้านกันไม่ได้

แต่การที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามธรรมดังที่ว่านี้ ต้องอาศัยความพากเพียร เพราะกิเลสแต่ละประเภทนั้นมีเล่ห์เหลี่ยมแหลมคมมากทีเดียว อย่าเข้าใจว่ามันโง่ เราฉลาดความจริงเราโง่มาก กิเลสฉลาดมาก และไม่มีอะไรฉลาดเหนือกิเลส นอกจากธรรมเท่านั้น วิธีการต่อสู้กับกิเลสนั้นจึงต้องอาศัยความฉลาดแหลมคม มีสติปัญญาเป็นสำคัญ อาศัยความบึกบึน อาศัยความอดความทน ความเอาจริงเอาจัง ทำเล่นๆ เหลาะๆ แหละๆ ไม่ได้ ถ้าเราอยากจะพ้นจากทุกข์ แต่ถ้าอยากจะเป็นนักโทษมหันตทุกข์อยู่นี้ มันก็เคยเป็นมาแล้วนี่ จะอยากไปอะไรอีกเพราะเคยเป็นมาแล้ว เราสงสัยที่ตรงไหน มีทางเดียวคือการรื้อถอนตนออกจากเปลวไฟอันใหญ่หลวงนี้ให้ถึงความสวัสดีเป็นบรมสุขตลออนันตกาลเท่านั้น

จึงขอให้ทุกท่านฟังให้ถึงใจ ปฏิบัติให้ถึงธรรม ด้วยความพากเพียรของตนเอง การแนะนำสั่งสอนก็ได้แนะนำสั่งสอนเต็มขั้นเต็มภูมิของผมเอง ไม่มีสิ่งใดลี้ลับแก่ท่านผู้มาศึกษา เคยปฏิบัติได้รู้อย่างไรเห็นอย่างไร ก็พูดให้ฟังหมดเปลือกแล้ว ยอมรับว่าไม่มีความรู้มากกว่านี้ ขอให้ฟังให้ถึงใจและปฏิบัติให้ถึงธรรม จะพ้นจากทุกข์อย่างถึงใจในขณะที่มีชีวิตอยู่นี้แล

พูดต่อตอนท้ายแห่งการแสดงธรรม

พระอยู่ด้วยกันมากๆ มันก็เหมือนรถบรรทุกของหนักนั่นน่ะ มันอืดอาด มันเนือยนาย มันชักช้าล้าหลังอยู่นั่นแหละ อะไรๆ ก็ต้องช้า เพราะความเป็นอยู่ทุกด้าน มันเกี่ยวโยงกันทั้งวัด ถ้าจะไปหาอยู่สะดวกสบายในการภาวนานี้ ก็ต้องเป็นตามอัธยาศัยและกำลังใจของแต่ละรายที่แน่ใจตัวเอง เพราะผมเคยเป็นมาแล้ว เวลาอยู่กับครูบาอาจารย์ มันเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดและพยุงจิตใจได้ดี แม้จะยังไม่ได้หลักได้เกณฑ์ทางด้านธรรมภายในใจ แต่ก็ได้อาศัยครูบาอาจารย์เป็นหลักเป็นเกณฑ์ให้ท่านเป็นเหมือนแม่เหล็กเครื่องดึงดูดให้มีความชุ่มใจ เพราะความหวังนั้นเป็นสำคัญ

พอออกจากท่านไป ทั้งที่จิตยังหาหลักยึดอะไรไม่ได้ มันอะไรบอกไม่ถูก ผมนี่เคยเป็นมาแล้วนะ เราก็ตั้งหน้าตั้งตาทำความเพียรอยู่เช่นกัน แต่มันไม่ได้เรื่องอะไร นี่หมายถึงใจยังไม่ได้หลักทางสมาธินะ ภาวนานี่มันไม่ได้เรื่องอะไรเลย จนงงในตัวเองว่า เอ๊ะ ทำไมเป็นอย่างนี้ จิตใจเราถ้าฝืนอยู่อย่างนี้ไม่นานจะจมแน่ๆ ต้องกลับเข้าไปหาครูบาอาจารย์ อยู่กับท่านความรู้สึกก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง แน่ะ มันอยู่ได้สบาย ทั้งๆ ที่ก็ไม่ได้หลักได้เกณฑ์อะไรขณะอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่มันไม่เดือดร้อนวุ่นวายเหมือนอยู่คนเดียว อาศัยยึดท่านเป็นหลักในทางจิตใจ ก็พออยู่ได้สบายๆ นี่ผมเคยเป็นมาแล้ว ทำยังไงมันก็ไม่ได้เรื่อง ภาวนาอย่างไรก็ไม่ได้เรื่อง ใจเวลามันดื้อมันดื้อต่อหน้าต่อตานั่นแหละ จนกว่ามันได้หลักได้เกณฑ์แล้ว ทีนี้ไปไหนก็พอไป อย่างน้อยจิตเป็นสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์แล้ว มันก็พอไปของมันพอสู้ของมัน คือต้นทุนมันมี ถึงความแยบคายทางด้านปัญญาไม่เกิด ก็อาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นเกณฑ์ อยู่ได้ด้วยสมาธิคือความสงบใจ ไม่ฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเหมือนแต่ก่อนที่มันไม่มีหลักมีเกณฑ์

นี่เหตุหนึ่งที่ไม่อาจขับไล่ไสส่งให้หมู่เพื่อนไปอยู่ที่นั่นที่นี่คนเดียว โดยเห็นว่าสบายดีกว่าอยู่กันหลายๆ องค์ แต่ก็ไม่แน่ใจในจิตใจของหมู่เพื่อนว่าจะมีความฉลาดแยบคายรักษาตัวได้เพียงไร แม้แต่อยู่ด้วยกันนี้ ก็ยังต้องได้ดุได้ด่ากันอยู่เสมอ เพราะความบกพร่องอันเป็นช่องโหว่ให้กิเลสทำลาย ต้องได้ช่วยปิดช่วยกั้นอยู่ไม่หยุด เพราะความ

ผิดพลาด เพราะความไม่คิดไม่อ่านมีอยู่มาก นี่เหตุหนึ่ง การไปอยู่คนเดียวจะฉลาดและจริงจังแค่ไหน เราก็ไม่แน่ใจนัก สุดท้ายก็ต้องพะรุงพะรังกันอยู่อย่างนี้จะว่าไง เพราะมันแก้ไม่ตก ถ้าไม่ช่วยกันแก้ที่ตัวเองซึ่งแสดงความบกพร่องให้เห็นอยู่ตลอดเวลาด้วยสติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียร ที่ครูอาจารย์หยิบยื่นให้ในเวลาอยู่ศึกษาอบรมกับท่าน

ตอนจิตได้หลักได้เกณฑ์พอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนาแล้ว การก้าวทางปัญญามันเป็นอีกอย่างหนึ่งนะ ทีแรกก็บังคับจิตออกพิจารณาทางด้านปัญญา พอจิตเห็นคุณค่าทางปัญญาแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง จากนั้นจิตจะหมุนของมันไปเองโดยไม่ต้องบังคับเหมือนขั้นเริ่มแรกพิจารณา เมื่อเกิดข้อข้องใจขึ้นมา เจ้าของแก้ไม่ได้ ก็มาหาครูบา-อาจารย์เพื่อช่วยแก้ให้ไม่ให้เสียเวลาไปนาน วิ่งมาหาท่าน เล่าถวายท่านจบ ท่านใส่เปรี้ยงเดียวเท่านั้น สิ่งที่เคยขัดข้องนั้นขาดสะบั้นไปเลยนะ เพราะท่านรู้ตลอดทั่วถึงแล้ว เราไม่รู้ ไม่รู้ทางออกทางเข้า ไม่รู้วิธีปลดเปลื้องจะปลดเปลื้องได้ยังไง เพราะปัญหาแต่ละอย่างๆ ที่เกิดขึ้นมากน้อยนั้นก็คือสมุทัยเข้ามาขวางธรรมนั่นเอง ปัญญาเราไม่สามารถแก้ได้ มันก็ต้องพิจารณาวกเวียนพลิกไปพลิกมาทำให้เสียเวลา พอมาเล่าถวายท่านแล้ว ท่านใส่เปรี้ยงเดียวเท่านั้นก็ขาดสะบั้นไปเลย นั่น มันต่างกันอย่างนั้น ระหว่างครูอาจารย์ผู้รู้ผ่านไปแล้วกับเราที่ยังไม่รู้ไม่ผ่าน ผู้ปฏิบัติจึงต้องอาศัยครูอาจารย์ช่วยบอกแนะตลอดไปจนถึงจุดที่หมาย เมื่อถึงที่แล้ว ปัญหาทั้งมวลก็สิ้นซากไปพร้อมกับกิเลส

ถ้าหากไม่มีครูมีอาจารย์ช่วยแนะจริงๆ เราก็พยายามตะเกียกตะกายไปเองด้วยสติปัญญาของตน แต่มันช้าน่ะซิ เราเห็นได้ชัดเวลาพ่อแม่ครูอาจารย์มั่นท่านล่วงลับไปแล้วนั่น ต้องเตือนตัวเองให้ตื่นตัวในการหวังพึ่งตัวเอง เอ๊า ไม่มีใครละที่นี่ เราคนเดียวเป็นก็เป็น ตายก็ตาย มันก็หมุนช่วยตัวเองไปได้เหมือนกัน เป็นแต่ช้าบ้างเท่านั้น ขั้นนี้ก็เป็นความช่วยตัวเองได้ เช่นเดียวกับเวลาที่เราจนตรอกจนมุมดังที่เคยเล่าให้ฟัง มันก็ช่วยตัวเองเต็มที่ไม่ยอมถอยหลัง เป็นแต่มันช้าเท่านั้นแหละ แต่สติปัญญาดิ้นดีดอยู่ไม่หยุดไม่ถอยน่ะซิ เพราะปัญญาขั้นนี้ไม่ถอยแหละ ช้าหรือเร็วมันก็สู้กันอยู่อย่างนั้นก็ทะลุของมันไปได้

แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องครูบาอาจารย์เป็นสำคัญมาก ทำให้กะทัดรัดเข้าไปเรื่อยๆ รวดเร็วราบรื่นดีกว่าทำโดยลำพังอยู่มาก นี่แลทางด้านจิตตภาวนาจึงสำคัญมากสำหรับครูอาจารย์ผู้คอยให้อุบาย จะเอาธรรมสุ่มสี่สุ่มห้ามาสอนกันไม่ได้นะ เรียนจบพระไตรปิฎกก็เถอะ นี่มิได้ประมาทการเรียน พูดตามความจริง ถ้าลงจิตนี้ไม่ได้ทรงอรรถทรงธรรมประจักษ์ใจจากการปฏิบัติแล้ว จะสอนไม่ถูกจุดที่จำเป็น แม้ยกมาสอนทั้งพระไตรปิฎกก็ไม่ถูกจุดที่ต้องการ ถ้าไม่รู้ทางจิตตภาวนามาก่อน ถ้าเป็นยา ก็ยกกันทั้งหีบนั่นแล ไม่สามารถหยิบยาขนานเฉพาะมารักษาคนไข้ได้ หากเป็นหมอเถื่อนซึ่งผิดกับหมอจริงอยู่มาก คนไข้รายใดมาก็จะยกยาทั้งหีบทุ่มใส่ มันก็ตายเท่านั้นละคนไข้

ไม่ได้เหมือนหมอที่แท้จริงนี่ หมอเขาไม่จำเป็นต้องไปยกกันมาทั้งหีบทั้งตู้อะไร เพียงถามอาการและตรวจดูรู้แล้วว่าเป็นยังไงแล้ว ควรฉีดก็ฉีด ควรให้ยารับประทานก็ให้ เท่าที่เห็นว่าเหมาะสมกับโรคประเภทนั้นๆ ครูบาอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจิตตภาวนาที่คอยให้อุบายเรา ก็สอนลงตรงจุดสำคัญทันทีๆ เลย การสั่งสอนจึงต่างกันอย่างนี้ ก็จิตสอนจิตนี่ พออาราธนาด้วยการเรียนถามปัญหาต่างๆ ปั๊บ ท่านรู้แล้ว ท่านเคยผ่านมาเท่าไรเป็นมาเท่าไรแล้ว ท่านใส่ปั๊บเดียวเท่านั้นเป็นกระจ่างไปทันทีทันใด นี่ซิที่ต่างกันมากกับทั่วๆ ไป

อยากให้หมู่เพื่อนได้กำลังทางด้านจิตใจ ให้ได้เห็นเรื่องโทษของกิเลส มันทำให้แสนทุกข์แสนทรมาน ไม่มีอะไรเกินกิเลสในโลกทั้งสามนี้ หากแต่มันไม่ให้เห็นโทษของมัน มันปิดเอาไว้หมด อันนี้ซิมันลำบากนะ แม้อยู่กับครูบาอาจารย์ท่านช่วยเปิดช่วยถอนให้ ก็ยังสู้กิเลสรุมปิดรุมล้อมไม่ได้อยู่นั่นแหละ การรื้อขนกิเลสออกจากใจจึงเหมือนกับขนจอกแหนขึ้นจากน้ำ พอแหวกออกมันก็หุบเข้ามา แหวกออกก็ไหลเข้ามาหุบเข้ามาอยู่อย่างนั้น เวลากำลังปัญญายังไม่พอกับมัน เมื่อถึงขั้นปัญญาที่ควรต่อสู้กับมันได้แล้ว ไม่เพียงแหวกออกเท่านั้น ยังจับโยนขึ้นบนฝั่งเสียเลย จับโยนขึ้นๆ มันจะมีจอกมีแหนอยู่เท่าไร คว้าปาขึ้นฝั่งให้หมด เหลือแต่น้ำใสสะอาดอาบดื่มใช้สอยสบาย นี่เมื่อขนกิเลสโยนทิ้งหมดแล้ว อยู่ไหนก็อยู่สบาย หายทุกข์กังวล ไม่มีปัญหาอะไรอีกแล้ว

ปัญหาทั้งมวลเกิดจากกิเลสอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อกิเลสสิ้นซากไปจากใจแล้ว อะไรจะมาเป็นปัญหาให้ยุ่งยากไม่มี โลกทั้งสามโลกธาตุนี้ก็เหมือนไม่มี เพราะจิตไม่ไปยุ่ง แม้จิตเองก็พอตัวอยู่แล้ว จะไปยุ่งกับอะไร แน่ะ ฟังซิ มันพอตัวอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่ากาลนั้น สถานที่นี้ อิริยาบถนั้น อิริยาบถนี้ กระทบนั้นเป็นอย่างนั้น กระทบนี้เป็นอย่างนี้ๆ ไม่มี กระทบอะไรก็มีเพียงสัมผัสกันแย็บๆ แล้วดับไปๆ เท่านั้น จิตรู้เรื่องของมันอยู่แล้วโดยหลักธรรมชาติ

เมื่อไม่มีผู้เป็นเจ้าของเข้าไปยึด ไม่มีเจ้าอำนาจเข้าไปยึดเสียอย่างเดียว ขันธ์ก็เป็นขันธ์ล้วนๆ แสดงอยู่อย่างนั้นตามหลักธรรมชาติของมัน แม้ตัวมันเองก็ไม่มีความหมายในตัวมัน ใจรู้ชัดๆ ว่าเป็นอย่างนั้น ดังร่างกายของเราที่นั่งอยู่นี่ มันก็เหมือนกับวัตถุทั้งหลายดีๆ นั่นเอง ไม่ได้ผิดกันเลย เป็นแต่เพียงว่าความรู้ไปเป็นเจ้าของ เป็นผู้รับผิดชอบขันธ์ใช้มันอยู่เท่านั้น ให้มันรู้อย่างนั้น ตามีหน้าที่เห็นรูป หูนั้นมีหน้าที่ฟังเสียงเป็นต้น ทางออกนี้ไปเจอนั้น ทางออกนั้นไปเจอนั้น ทางออกทางตาไปเจอรูป ทางออกหูไปเจอเสียง เป็นต้น มันเป็นทางออกของจิตไปเจอสิ่งต่างๆ เครื่องมืออันนี้สำหรับอันนั้น เครื่องมืออันนั้นสำหรับนั้นๆ เท่านั้น ก็เหมือนเครื่องมือทำงานสร้างบ้านสร้างเรือนนั่นแล สิ่วสำหรับนั้น ขวานสำหรับนั้น สว่านสำหรับนั้น เลื่อยสำหรับนั้น นำไปใช้ตามที่เห็นควรและความต้องการของช่าง พอทิ้งไว้เครื่องมือก็เป็นเหล็กอยู่อย่างนั้นเอง ไม่วิเศษอะไรไปกว่านั้น

ขันธ์ห้าก็เหมือนกัน ถ้าลงความรู้เป็นความรู้ ไม่ไปสับสนวุ่นวายกับสิ่งใด ไม่มีอะไรมาสับสนวุ่นวายกับความรู้นี้ เป็นความรู้ล้วนๆ มันก็เป็นเหมือนเครื่องมือทำงานนั่นเอง จะผิดอะไรกัน ร่างกายนี้กับท่อนไม้ท่อนฟืนมันผิดกันอะไร ไม่ได้ผิดกัน เป็นแต่เพียงว่าความรู้นี้ครอบครองขันธ์อยู่ รับผิดชอบอยู่ จึงมีการเคลื่อนไหวไปมาได้ มีต่างกันเท่านั้น เครื่องมือที่ยังใช้ได้ก็ใช้ไป มีเท่านั้น พอความรู้อันนี้ไม่เกี่ยวกับเรื่องอะไรแล้ว ก็เหมือนไม่มีโลก เพราะไม่มีอยู่ภายในใจ คำว่า **เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต** นี้ซึ้งมากนะ ก็พระอรหันต์พูดนี่ พระอัสสชิเป็นพระอรหันต์ทั้งองค์ **เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตุํ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณ** ธรรมทั้งหลาย

เกิดจากเหตุ เมื่อจะดับก็ต้องดับเหตุก่อน พระมหาสมณะพูดอย่างนี้ อะไรเป็นเหตุ ก็จิตเป็นมหาเหตุ ตัวที่อยู่ฉากหลังของจิตคืออะไร ก็พูดแล้วตะกี้นี้ คือสมุทัย ท่านสอนให้ดับเหตุก่อน มหาสมณะคือศาสดาของเราสอนอย่างนี้ ซึ้งมากทีเดียว

การต่อสู้กิเลส การถอดถอนกิเลส ต้องถือเป็นงานสำคัญจำเป็นต่อเราสุดชีวิต พูดอย่างอื่นผมไม่สนิทใจ ถ้าว่าเอาชีวิตเข้าแลกนั้นถึงใจนะ เพราะเคยเอาชีวิตเข้าแลกมาแล้วนี่ แม้ทุกข์ก็ยอมทุกข์ แต่ทุกข์นี้มันคุ้มค่านี่ ไม่เหมือนทุกข์ที่ค้นหาหัวหาท้ายไม่ได้ หาต้นหาปลายไม่ได้ เหมือนทุกข์ที่กิเลสบีบบังคับให้เกิดทุกข์ นั่นมันหาต้นหาปลายหาที่ยุติไม่ได้ ทุกข์อยู่ตลอด ทุกข์นี้มีต้นมีปลายมีที่ยุติ เวลาข้าศึกยังมีอยู่ก็ฟาดฟันกันลงไป แม้ทุกข์ก็ไม่ถอยการสู้ พอข้าศึกเกลี้ยงไปแล้วจะมีทุกข์มาจากไหน ทุกข์เพราะความเพียร มันมีที่ยุติ ไม่เหมือนทุกข์ที่ตายกองกันอยู่ในวัฏฏะ หาทางออกไม่ได้ ทุกข์อันนี้พิลึก ไม่มีเงื่อนต้นเงื่อนปลายเลย ทุกข์เพราะความเพียรนี้มีที่ยุติ จึงผิดกันอยู่มาก

เวลาถึงคราวถึงระยะของมันที่จะทุ่ม จิตหากเป็นของมันเอง ทุ่มลงๆ ชีวิต ก็ไม่ได้อาลัยเสียดาย มันทุ่มกันแบบถึงเป็นถึงตายมาไม่รู้กี่ครั้ง เวลาเข้าไปเจอข้าศึกก็ทุ่มทันทีไม่ยอมถอย ถ้าไม่ตายก็ให้ชนะเท่านั้น ถอยไม่ได้ นั่นซิ มันฟัดกันตรงนั้นซิ เขารบข้าศึกเขาก็ต้องเอาชีวิตเข้าแลก นี่เรารบกิเลสซึ่งเป็นข้าศึกอันใหญ่หลวง เราก็ต้องเอาชีวิตเข้าแลก ถึงวาระพอเจอกันเข้าก็ใส่กันเลย จะตายก็ให้รู้ ไม่ตายก็ให้รู้ สุดท้ายอยากพูดเต็มปาก กิเลสมันตาย เราไม่เห็นตายว่ะ แน่ะ

พระพุทธเจ้าก็กิเลสตาย พระองค์เพียงสลบเท่านั้น สุดท้ายกิเลสตาย ที่ท่านยกองค์เด่นๆ ในทางความเพียรมาให้เป็นตัวอย่างแก่พวกเราได้เห็นได้ยินก็เพื่อเป็นคตินั่นเอง เช่น พระโสณะ ท่านก็เพียงฝ่าเท้าแตก ท่านไม่ตาย แต่กิเลสทั้งมวลตายเรียบ ท่านเตะกับกิเลสฝ่าเท้าแตกแต่กิเลสตาย ท่านเองไม่ตาย เราจะกลัวตายทำไม พระจักขุบาลก็ฟัดกันกับกิเลส จักษุแตก แต่กิเลสตาย ท่านเองไม่ตาย แต่กลายเป็นผู้วิเศษขึ้นมา เป็นสรณะของพวกเรา ไม่ได้ยินว่าท่านเหล่านี้ตาย อย่างมากก็เพียง

ฝ่าเท้าแตกเพราะความเพียรกล้า ก็เพียงจักษุแตกเพราะความเพียรกล้า พระพุทธเจ้าก็เพียงสลบ แต่กิเลสมันเลยสลบคือตายเรียบ พระจักขุบาลก็เตะกิเลส จักษุแตก กิเลสตาย พระโสณะเดินจงกรมจนฝ่าเท้าแตก กิเลสตาย

การเดินจงกรมจนฝ่าเท้าแตกนี้ ถ้าเราคิดทั่วๆ ไปคงคิดว่าความเพียรของท่านเก่งด้วยความพยายาม เดินจงกรมจนฝ่าเท้าแตก เก่งจริงเรื่องความเพียรของท่าน แต่เป็นความเพียรที่สัมปยุตไปด้วยสติปัญญาอัตโนมัติ ไม่ใช่บังคับกันเดินเสียจนฝ่าเท้าแตกนะ ตามความแน่ใจของผม เพราะเมื่อถึงขั้นนี้แล้ว ความเพียรย่อมไม่มีกลางวันกลางคืน ไม่มีอะไรเข้ามาเกี่ยวข้อง มีแต่กิเลสกับจิตมันหมุนมันฟัดกันอยู่เช่นนั้น จะมีเวล่ำเวลาและไปสนใจกับเวล่ำเวลาความเจ็บปวดแสบร้อนอะไรที่ไหนกัน เพราะใจไม่คิดอย่างอื่นนอกวงความเพียรภายในไปนี่

เราก็เคยเป็นเช่นนั้นมาแล้วเหมือนกัน จึงกล้าพูดและพูดอย่างอาจหาญ แน่ใจว่าไม่ผิดด้วย ฟังซิ ฉันจังหันเสร็จแล้วไปเดินจงกรม น้ำไม่ได้ฉันเลยในเวลาจงกรมอยู่นั้น มันยังอยู่ได้ ไม่หิวโหยกับอะไรทั้งสิ้น ฟังซิ มันไปสนใจอะไรกับหมากพลูบุหรี่กับน้ำกับท่า มันไม่ได้สนใจเลย ฟัดกันกับกิเลสอยู่นั้น เรื่องอะไรๆ มันลืมคิดไปหมด กลางวันแสกๆ เดินจงกรมตากแดดได้อย่างสบาย เดินจงกรมตากแดดอยู่นั้นแหละ โดยไม่รู้สึกร้อนเลย ทางจงกรมไม่มีร่มไม้ด้วยนะ ฟัดกันอยู่นั้น มันลืมหมด อิดหิวเมื่อยล้าลืมหมด น้ำท่ามันไม่ได้สนใจเลย เพราะไม่มีเวลาจะออกมาสู่ภายนอก จิตน่ะมันหมุนของมันติ้วๆ อยู่ภายใน

เดินจงกรมนี้ ถ้าสมมุติมีคนมาด้อมดูเรา เขาจะว่าพระองค์นี้เป็นบ้าหรือไง จึงเดินสะเปะสะปะราวกับคนตาบอด ชนโน้น โดนนี้ ไม่ไปตามทาง ทั้งนี้เพราะจิตมันไม่ออกจากกายจากใจนั่นเอง มันหมุนอยู่ข้างในติ้วๆ ฉะนั้น มันจึงเดินโซซัดโซเซเข้าป่าเข้ารกเรื่อยๆ เดี๋ยวโครมครามเข้าป่า เอ๊า รู้สึกตัวว่าเข้าป่า ถอยออกมาเดินไปอีก จิตหมุนกันอยู่นี้ เดี๋ยวเข้าป่าโน้นอีกอยู่อย่างนั้น มันก็เดินได้ทั้งวันนะ เพราะเดินคนเดียวนี่ ใครจะมาว่าเป็นบ้าเป็นอะไร มันไม่สนใจนี่วะ มันโครมครามๆ ของมันอยู่อย่างนั้น แต่มันก็เดิน

ของมันได้ บางทีก็หยุดยืนเสีย ยืนเสียเป็นชั่วโมงก็ยืนได้ ถึงระยะที่จะยืน มันหากเป็นของมันเอง ยืนกำหนดพิจารณาจนได้ถ้อยได้ความชัดเจนแล้ว มันถึงจะก้าวเดินต่อไปอีก เวลาก้าวเดินก็อย่างนั้นแหละ ชนป่าชนหนามไป มันไม่ทราบว่าได้ก้าวไปทางไหน ขาก็ดี มันไม่สนใจกับขา สนใจอะไรเรื่องมันอยู่กับจิตนี่ มันจึงหมุนอยู่ตรงนี้

ฉันจังหันอยู่ จิตก็ไม่ได้อยู่กับอาหารนะ มันอยู่กับการพิจารณาต่างหาก เมื่อเวลาถึงขั้นตะลุมบอน มันเป็นอย่างนั้นนะ แล้วจิตจะเผลอไปไหน นั่นฟังซิ จัดอาหารจัดอะไรๆ ก็จัดซิ แต่จิตไม่ลดละการพิจารณา มันหากหมุนของมันอยู่อย่างนั้น ขั้นนี้เป็นความเพียรอัตโนมัติ เช่นเดียวกับกิเลสเวลามันหนาแน่นอยู่ภายในจิตใจเรา ทำอะไรอยู่ก็ตาม มันก็คิดเป็นเรื่องของกิเลสโดยอัตโนมัติ มันเป็นอัตโนมัติของมันเอง พอถึงขั้นอัตโนมัติของธรรมก็เป็นอย่างเดียวกัน ไม่งั้นไม่ทันกัน

จึงกล้าพูดได้ว่า ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้นมาจนกระทั่งถึงหลับ มันเผลอไปขณะไหนไม่มีเลย จะมีได้ยังไง ก็สติปัญญาสืบต่อด้วยความเป็นนักต่อสู้อย่างนั้นอยู่ตลอดเวลาโดยอัตโนมัติของมันเอง ไม่ต้องบังคับ เมื่อถึงขั้นมันเป็นของมันแล้ว ตายก็ไม่ถอยคำว่าแพ้มีได้ยังไง มีไม่ได้ ตายเสียเท่านั้น ไม่ตายก็ให้รู้ท่าเดียว สติปัญญาแข็งแกร่งเกินกว่าจะนำมาพูดให้ถูกต้องกับความจริงได้ สติปัญญาเมื่อถึงขั้นสละตายแล้ว คำว่าถอยคำว่าแพ้ไม่มี มีไม่ได้ นอกจากตายกับรู้ท่าเดียว

ทุกสิ่งมันขึ้นอยู่กับจิต อะไรก็ตาม มันหิวมันโหย มันอะไรๆ มันอยู่กับจิต พอจิตเป็นนักต่อสู้และเข้าตะลุมบอนกันแล้ว มันลืมไปหมดนะ ทีนี้เวลากลับมาที่พัก พอมองเห็นกาน้ำ ผมยังไม่ลืมนะเรื่องทำนองนี้ โอ้โฮ มันจะโดดใส่กาน้ำเลย ก็มันจะตาย รินน้ำใส่กระป๋องนมเปล่า เพราะใช้กระป๋องนมเปล่าเป็นประจำแทนแก้วน้ำแทบไม่ทัน นั่นน่ะพอใส่เข้าไป ดื่มสำลักกั๊กๆๆ จะตาย โอ้โฮ มันหิวขนาดนั้นนะ บทเวลามาเห็นกาน้ำเข้ามันหิวน้ำจะตาย แต่เวลาไปทำความเพียรอยู่คนเดียวไม่เห็นสนใจอะไร พอมาถึงที่พักมองเห็นกาน้ำเท่านั้น มันจะโดดเข้าใส่เลย ก็มันหิวน้ำจะตายน่ะ พอดื่มน้ำเข้าไป มันกลืนด้วยความอยาก ความหิวมากเลยสำลักจะตาย กลืนลงไปแทบไม่ทันน่ะซิ สำลักดังกั๊กๆๆ จะตาย ไม่ลืมนะนี่นะ

เวลาความเพียรเป็นไปเต็มที่ พิจารณาไม่หยุด มันก็วิตกวิจารณ์ เอ๊ เราคิดไว้ว่าจิตมีความละเอียดเข้าไปเท่าไร ความพากเพียรก็จะค่อยสะดวกสบาย งานการก็จะแคบเข้าไปๆ สะดวกสบายเข้าไปเรื่อยๆ แต่ทำไมมันจึงเป็นอย่างนี้ ดูซิความคาดความหมายไว้แต่ก่อนกับความจริงที่เป็นขึ้นกับจิตมันเข้ากันได้เมื่อไร เราคาดว่าอย่างนั้น เราคิดว่าอย่างนั้น จิตมีความละเอียดเข้าไปเท่าไรยิ่งจะมีความสะดวกสบายเรื่อยไปเลย แต่ครั้นแล้วไม่เป็นอย่างนั้นนี่ จิตละเอียดเข้าไปเท่าไร มันยิ่งหมุนในงานของมัน หมุนติ้วๆๆ จนได้คิดว่าเมื่อไรมันจึงจะยุติกันลงเสียที สะดวกสบายเสียทีนา ทำไมตั้งแต่ตื่นขึ้นมาจนกระทั่งหลับ มันหมุนกันติ้วๆ ไม่ยอมหยุดบ้างพอได้หายใจเต็มปอด

บางคืนนอนไม่หลับเสียด้วยซ้ำเพราะการพิจารณาไม่หยุด ทั้งที่นอนเพื่อจะให้หลับนั่นแล มันทำไมจึงเป็นอย่างนี้ เมื่อไรถึงจะมีความสะดวกสบายเสียทีนา จิตรำพึงขึ้นชั่วขณะเท่านั้น พอหยุดรำพึง มันก็หมุนติ้วอีกแล้วๆ นั่น จนกระทั่งถีบตัวไปหมดกำลังของมันแล้ว ไม่ต้องบอกไม่ต้องบังคับ ที่หมุนติ้วๆ นั้น มันหยุดของมันเอง เรื่องความเพียรอัตโนมัติเมื่อถึงขั้นควรเป็นแล้ว มันเป็นไปของมันเองดังที่เล่ามานี้แล

จากนั้นก็อยู่แบบเซ่อๆ ซ่าๆ ละที่นี่ เอ๊ ทำไมเป็นอย่างนี้ หือ เป็นอย่างนี้เหรอ ที่นี่สติปัญญาที่เคยหมุนติ้วๆ หายไปไหนหมด หายหมด หายทั้งสองอย่างนั้นแหละ สิ่งที่ต่อสู้กันก็ไม่ทราบว่าหายไปไหน คู่ต่อสู้ก็ไม่ทราบหายไปไหน ไปด้วยกัน ไปไหนก็ช่างมันเถอะ เราเคยทุกข์เพราะสิ่งเหล่านี้แหละ ข้าศึกก็ทำให้ทุกข์ การต่อสู้ก็ทุกข์ เพราะข้าศึกมาทำให้ทุกข์ เดินจงกรมก็เซ่อๆ ซ่าๆ ไป ไปเห็นกิ้งก่าก็เล่นกับกิ้งก่าเสีย เห็นนกก็เล่นกับนกเสีย เห็นสัตว์ตัวไหนก็เล่นกับมันไปเสีย เป็นอย่างนั้นไปเสีย ไม่ใช่เดินจงกรมอย่างจริงจังเหมือนแต่ก่อน

ไป ก็ไปยืนดูสัตว์ พิจารณาสัตว์ มันหากมีเรื่องของมันนะ ไม่ใช่ไปแบบเซ่อๆ เสียจริงๆ มันดูจิตดวงนี้ มันหยั่งเข้าจิตโน่นน่ะ จิตนี้เป็นได้ทุกอย่าง อำนาจของธรรมชาติอันนี้ไปฝังไว้หมด ไปกำอำนาจไว้หมด ไม่ว่าจิตสัตว์ จิตบุคคล สัตว์น้ำ สัตว์บก บนฟ้าอากาศ กายทิพย์ กายหยาบ กายละเอียด จิตมันละเอียดกว่านั้น กิเลสมันละเอียดกว่านั้น มันติดพันกันไปได้ แน่ะ มันหากคิดของมันเองนะ

มีเท่านี้ ตัวมหาเหตุในไตรภพ พอนี้บรรลัยไปแล้ว ไม่มีอะไรมาก่อกวน ก็อยู่ไปอย่างนั้น จะได้อะไรกับการอยู่ มืดแจ้งก็มีอยู่ตั้งแต่เรายังไม่เกิด ใครจะเอามืดเอาแจ้งไปเป็นสมบัติของตนได้ ใครจะเอาดินฟ้าอากาศ แผ่นฟ้าแผ่นดินนี้ไปเป็นสมบัติของตนได้ วัตถุทั้งหลายที่มองเห็นเกลื่อนอยู่เต็มโลกเต็มสงสารนี้ ใครจะเอาไปเป็นสมบัติของตนได้ มันต่างอันต่างมี ต่างอันต่างจริงอยู่ตามหลักธรรมชาติของมันอย่างนั้นมาแต่ไหนแต่ไรตั้งแต่เรายังไม่เกิด เกิดมาก็มีแต่กิเลสนี้มันบังคับให้อันนี้เป็นเรานั้นเป็นของเรา กวาดต้อนเข้ามา จะตายยังไม่ว่านะ ถ้าเป็นแบกก็หลังหักแล้ว ยังจะแบกตะพึดตะพือไม่ยอมว่าหนัก กิเลสไม่ยอมให้ว่าหนัก มันบังคับเอา เพราะฉะนั้น มนุษย์เราถึงโลภมาก ไม่รู้จักตายก็คือมนุษย์นี่แล

ถ้าพูดตามโลกสมมุตินิยมทั่วๆ ไป เขาว่ามนุษย์นี้ฉลาดกว่าสัตว์ ถ้าพูดตามหลักธรรมพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริงเพื่อจะปราบกิเลสแล้วไม่เป็นอย่างนั้น มนุษย์นี้ใช้ได้คล่องตัวที่สุด กิเลสใช้ได้คล่องตัวที่สุด กิเลสเสี้ยมสอนได้ง่ายกว่าสัตว์ทั้งหลาย มนุษย์นี้โง่กว่าสัตว์ทั้งหลายมาก พลิกไปอย่างนั้นเสีย ควรจะฉลาดแล้วยังกลับให้มันเอาความฉลาดไปใช้เป็นทาสของมันเสียสิ้น ควรจะเอาความฉลาดของธรรมเข้าไปแทรกในมนุษย์นี้ แต่ยังไม่ได้เรื่อง ตายทิ้งเปล่าราวกับสัตว์ที่เขาไม่ฉลาด สู้สัตว์ก็ไม่ได้ สัตว์เขาก็อยู่ประสีประสาเขาก็เป็นอย่างหนึ่ง มนุษย์นี้ควรจะมีความฉลาดเพราะตามหลักธรรมชาติมนุษย์ก็ฉลาดอยู่แล้ว ควรจะหาความฉลาดอันแท้จริงอันถูกต้องอันเป็นสารคุณเข้ามาแทรกหัวใจบ้าง อย่างนี้กลับไม่แทรก กลับเอาความฉลาดของกิเลสเข้ามาครอบงำเสียหมด เออ มนุษย์นี้เลยจะตายจมอยู่กับความสำคัญว่าตนฉลาด ทั้งที่โง่ ถูกกิเลสจูงจมูกจนไม่โงหัวขึ้นดูเดือนดาวบ้างเลย

โลภก็โลภไม่มีใครเกินมนุษย์ โลภจนเจ้าของจะตายยังไม่รู้ ตายแล้วก็ไม่ทราบว่าเอาอะไรไป พิจารณาซิ แม้แต่ร่างกายนี้เวลาหมดลมหายใจแล้ว เขาจะเผาไม่เผาฝังไม่ฝัง ทิ้งไว้อย่างนั้น มีแต่แมลงวันจะมาไต่มาตอมเท่านั้น ไม่มีทางที่จะได้ติดตัวไป เมื่อพิจารณาให้ถึงฐานแห่งความจริงของมันแล้ว โอ้โฮ ธรรมชาตินี้มันละเอียดจริงๆ

ไม่อาจรู้มันได้เลย ถ้าไม่ใช่วิชาธรรม ไม่เห็นมันแน่ๆ แม้ตายเกิดกี่กัปก็ไม่มีทางทราบได้เลย มีวิชาธรรมเท่านั้นที่จะมองเข้าไปเห็นมันได้ และทำลายมันได้โดยลำดับจนกระทั่งสิ้นซากไป มีธรรมเท่านั้น

การภาวนา มันก็มีเรื่องเกี่ยวข้องหลายประการ ที่ให้ความสะดวกก็มี ที่ให้ความขลุกขลักก้าวไม่ออกก็มี จึงต้องใช้หลายสันหลายคมในทางอุบายเกี่ยวกับหมู่กับเพื่อน ไม่เช่นนั้นก็จะไม่รู้เรื่องรู้ราวอะไร เช่น วัดป่าบ้านตาดนี้ รู้สึกจะอุดมสมบูรณ์ด้วยปัจจัยทั้งสี่ เราจะว่าอุดมสมบูรณ์นั้นไม่ผิด เราพูดได้เต็มปาก เพราะเคยไปที่ต่างๆ มาแล้วนี่ ถ้าไม่เคย เรามาเจอแต่นี้เสียทีเดียว เราก็ยังไม่กล้าพูดว่ามันสมบูรณ์ นี่เราก็เป็นนักท่องเที่ยว เกือบพูดได้ว่าทั่วประเทศไทย และเคยอยู่กับครูบาอาจารย์ที่ท่านพาปฏิบัติมาแล้ว

ยิ่งพ่อแม่ครูจารย์มั่น ท่านชอบอยู่ในป่าในเขา โอ้โฮ เวลาท่านเล่าให้ฟัง มันไปสัมผัสท่านถึงเล่านะ ไม่ใช่ท่านตั้งใจมาเล่าเฉยๆ เวลาพูดไปสัมผัส ท่านก็พูดให้ฟัง แต่เราก็เกิดความสลดสังเวช ไปบางแห่งฉันจังหันด้วยข้าวเปล่าๆ ไม่มีกับเลยเป็นเดือนนะท่านว่า เพราะเขาเข้าใจว่าพระกรรมฐานนี้ฉันแต่ถั่วกับงา ไม่ฉันเนื้อฉันปลา เขาไม่มีถั่วมีงา เขาก็เอาข้าวเปล่าๆ ใส่บาตรให้ฉัน เราก็ฉันอย่างนั้นเพราะเราหาอย่างนั้นนี่ ท่านว่าแต่ภาวนาดี ตัวเบา มันจะกินได้มากอะไรมีแต่ข้าวเปล่าๆ ท่านว่าอย่างนั้น การเดินธุดงค์ก็ลำบาก บางทีเดินจากนี้ไปบ้านนั้นไปหมู่บ้านนั้นก็ไม่ถึงเพราะหลงทาง โดนป่าลึกเข้าไปอีก แต่ก่อนหมู่บ้านไม่ได้เป็นอย่างนี้ เดินตั้งวันก็ไม่เจอหมู่บ้าน หลงทางบ่อยเพราะทางโขลงช้างมีแยะ โอ๊ย นอนจมอยู่ในป่า ท่านว่าบางทีไม่ได้กินข้าวก็มี เราก็เคยอดอยู่แล้วจะวิตกวิจารณ์อะไร เพราะเราไปหาภาวนานี่นะ เราไม่ไปหากังวลนี่ท่านว่าความกังวลเป็นเรื่องของกิเลส เราจะฆ่ากิเลสจะกังวลมันอะไร ไปอยู่ในป่าในเขาอดๆ อยากๆ ทั้งนั้นแหละ ท่านพูด ทีนี้ธรรมท่านซิสมบูรณ์ภายในใจไม่มีเวลาบกพร่อง ท่านภาวนาของท่านด้วยความสะดวกสบาย ไม่เกลื่อนกล่นวุ่นวายกับใครๆ จิตใจสง่าผ่าเผย ธรรมชอบเจริญในที่อดอยากขาดแคลน ไม่ได้เจริญในที่สมบูรณ์พูนผลด้วย

ปัจจัยเครื่องบำรุงบำเรอ ซึ่งดีไม่ดีติดปัจจัยสี่ซึ่งเป็นเพียงเครื่องอาศัยก็ได้ ถ้าลืมตัวเลยกลายเป็นเนื้อเป็นหนังเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาแบบกาฝากและทำลายจิตใจให้แหลกเหลวไปได้

เพราะฉะนั้น การฝึกฝนอบรมเจ้าของจึงต้องมีความลำบากลำบนด้วยที่อยู่ที่อาศัยบ้าง ด้วยปัจจัยต่างๆ เครื่องบรรเทาบ้าง ด้วยความเพียรบ้าง บวกกันเข้าก็ต้องทุกข์เพราะจะหนีจากทุกข์ ต้องเอาทุกข์แก้ทุกข์ซิ ทุกข์อันหนึ่งเป็นทุกข์เพราะกิเลสสร้างขึ้นมา ทุกข์อันหนึ่งเป็นทุกข์เพราะการบำเพ็ญธรรม ฝ่ายหลังนี้เป็นผลดี เป็นทางให้ประเสริฐ เป็นทางให้หลุดพ้น ยอมรับทุกข์ทางนี้มากกว่าจะยอมรับทุกข์ทางนั้น อย่างนั้นซิผู้ปฏิบัติต้องคิดแยกคิดแยะหลายสันหลายคมจึงเรียกว่าปัญญา ไม่อย่างนั้นหาทางออกไม่ได้นะ ปัญญาเป็นสำคัญ พลิกแพลงเปลี่ยนแปลงหลายตลบทบทวนจนคล่องตัวจึงจะทันกับกลของกิเลส ไม่งั้นตายจมอยู่ในเงื้อมมือมัน

นี่ก็ยิ่งร่อยหรอเข้าไปๆ ทุกวัน พระกรรมฐานเรากำลังจะกลายเป็นปลาเน่าไปขายอยู่ในตลาดลาดเลในเมืองใหญ่เมืองหลวงไปแล้วนะ เรื่องของกิเลสถ้ามีอยู่ในจิตแล้วมันลืมตัวได้ง่ายนะ เห็นคนมานับหน้าถือตาเคารพเลื่อมใสก็ลืมตัวเสียละซิ เหตุที่เป็นปลาเน่ากระจายเข้าตลาดน่ะ เพียงดินเหนียวติดหัวก็ว่าตัวมีหงอนไปแล้วนั่น นี่ละกรรมฐานตาย ผู้เห็นธรรมเป็นของแปลกประหลาดอัศจรรย์ภายในจิตใจอยู่แล้ว ท่านไม่หลง ท่านไม่ตื่นดินเหนียว ท่านรู้ มีแต่หาวิธีหลบหลีกปลีกตัวเท่านั้น จนผ่านพ้นไปได้แล้วนั้นก็ยิ่งรอบคอบ ควรจะสงเคราะห์ใครมากน้อยเพียงไร ท่านก็รู้ประมาณของท่านเอง ท่านไม่หลงท่านไม่ตื่น ผู้เช่นนั้นแล้วท่านเป็นผู้รอบคอบ ท่านรู้จักประมาณความพอดีในการปฏิบัติต่อประชาชน หนักเบามากน้อยเพียงไรท่านรู้ของท่านเอง ท่านไม่ถือใครเป็นประมาณ ท่านถือธรรมเป็นประมาณ กำลังวังชาของท่านเหมาะสมเพียงไร ท่านก็รู้ของท่านเอง เพราะท่านไม่ถือโลกามิสมาเป็นเจ้าอำนาจบังคับจิตใจท่าน ท่านไม่มีโลกามิสติดหัวใจ ท่านมีแต่ความเมตตาสงสารที่จะสงเคราะห์สงหาได้มากน้อยเท่าไร ท่านก็ทำไป ความรู้จักประมาณท่านมีอยู่ประจำใจ ท่านไม่ลืมตัว

ไม่ลืมธรรม จะไปลืมตัวอะไร คนลืมธรรมต่างหากจึงลืมตัวมั่วสุมแบบไม่มีสถานีจอดแวะ

หาอุบายสังเกตดูเจ้าของให้ดีนะ สิ่งเกี่ยวข้องกับเรามีอะไรบ้างที่ทำให้อึดอาดเนือยนาย ทำให้ล่าช้า ทำให้ไม่สะดวกสบาย ในจิตตภาวนามีอะไรบ้างต้องสังเกตเสมอ ถึงจะทุกข์ก็ทนเอา เมื่อเจ้าของรู้ว่าสะดวกทางด้านจิตตภาวนาในแง่ใด แม้ทุกข์ก็ต้องยอมทนเอา ไม่อย่างนั้นก้าวไปไม่ได้ เพราะกิเลสมันรึงรัดรอบด้านในหัวใจเรา ขยับออกช่องไหน ส่วนมากมีแต่กิเลสทั้งนั้นแหละ เมื่อสติปัญญายังไม่ทัน มีแต่กิเลสยึดอำนาจเอาเราเป็นเครื่องมือของมันทั้งนั้น แต่เราไม่รู้ว่ามันเป็นกิเลสน่ะซิ ต่อเมื่อสติปัญญาทันมันถึงจะรู้ และรู้แย็บมาตรงไหนรู้ ฟันกันแหลกๆ ไปเลย เมื่อถึงขั้นรู้แล้วปิดไม่อยู่จริงๆ นะ มันจะออกมาแง่ไหน มันรู้กันทันทีๆ ฟัดกันฟันกันแหลกๆ จนกระทั่งมันหมอบอย่างที่ว่านั่นแหละ หมอบแล้วยังไม่แล้ว ยังต้องคุ้ยเขี่ยหาอีกไม่หยุดไม่ถอย กิเลสมันหมอบ การหมอบของกิเลสอย่าเข้าใจว่ามันกลัวเรา มันหมอบหลบฉากต่างหาก อย่าเข้าใจว่ามันกลัวเราเลย มันหมอบหลบฉากด้วยลวดลายแห่งความฉลาดของมัน ความฉลาดของกิเลสเป็นอย่างนั้น

ฉากของธรรมะ ความฉลาดของธรรมเป็นยังไง ก็ตามขุดค้นจนเจอกันฟัดกันเรื่อยๆ หลายครั้งหลายหน สุดท้ายก็เจอปู่ย่าตายายของมันจนได้ คือ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** นี่ก็เอาแหลก เมื่อเจ้าโคตรมันหมดแล้ว สงครามก็หยุดรบลงทันที ฉะนั้นจงฟาดฟันจนหมดเจ้าโคตร ถ้าโคตรยังอยู่ มันก็แตกลูกแตกหลานมาเรื่อย เพราะมันมีโคตรมีแซ่นี่วะ เอาจนแหลกทั้งโคตรทั้งแซ่แล้วหมดปัญหาลงทันที สบายแสนสบาย

สนุกดูกิเลสที่นี่ สมมุติว่ามันไม่มีในหัวใจเรา มันก็มีในสัตว์ในบุคคล ไปไหนมันก็เห็นหมด เกลื่อนอยู่นั่น มันแสดงกิริยาท่าทางอะไรออกมาปิดไม่อยู่ เห็นหมด รู้หมด นอกจากจะพูดหรือไม่พูดเท่านั้น ทีนี้ความสงสารมันก็เป็นขึ้นมาพร้อมกัน อีกคนหนึ่งไม่รู้ คนหนึ่งรู้ มันดูกันง่าย คนไม่รู้ก็เหมือนคนไปนอนอยู่ในถ้ำเสือนั่นแล ได้ยินเสียงเสือคำราม ฮึ่มๆ ยังนึกว่าคนร้องเพลงให้ฟัง ยังฟังเพลินอยู่ได้ ไม่รู้จักตาย พวกเรา

มันพวกไปนอนอยู่ในถ้ำเสือ เสือคำรามจะกลืนหมดทั้งตัว ยัง อ้อ เพลงนี้ไพเราะเพราะพริ้งมากนะ แหม เพลงนี้มาจากไหน เพลงอะไร เพลงลูกทุ่งหรือลูกกรุงกันนะ ถึงได้ไพเราะเสนาะโสตเอานักหนา ไม่คิดว่าเสือมันกำลังหั่นหอมหั่นกระเทียมอยู่แล้ว เสียงกระหึ่มๆ ของมัน หั่นหอมกระเทียมกำลังจะขยำคลุกเคล้ากับเนื้อมนุษย์ผู้แสนโง่อยู่ประเดี๋ยว ใจยังไม่รู้ ยังเข้าใจว่าเขาร้องเพลงให้ฟัง กิเลสมันกล่อมคน กล่อมอย่างนั้นละ จงฟังให้ถึงใจ บทเพลงของกิเลสกล่อมพวกเรา และปฏิบัติให้ถึงธรรม ถ้าไม่อยากถูกขยำกับหอมกระเทียมของมัน

เอาละ เลิกกันละที่นี่

หลักแห่งการอยู่ร่วมกัน-ชัยชนะบนเวทีธรรม

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕

ความรู้สึกของพระ ท่านเปรียบไว้เหมือนแม่เนื้อระวังนายพราน หรือสัตว์ร้าย มีเสือเป็นต้น จะหาอยู่หากินหลับนอน เที่ยวไปไหนมาไหน ไม่ว่ากลางวันกลางคืนในอิริยาบถต่างๆ ของแม่เนื้อ เต็มไปด้วยความระมัดระวังรักษาตัวอยู่เสมอ แม้เช่นนั้นยังโดนสัตว์ร้ายกัดหรือนายพรานยิงเอาได้ นักปฏิบัติเราเมื่อเทียบกับแม่เนื้อแล้ว ความรู้สึกของผู้ที่ว่าเห็นภัยจะมีส่วนคล้ายคลึงกับแม่เนื้อบ้างหรือเปล่าก็ไม่รู้ การปฏิบัติเพื่อจะถอดถอนตนหรือรื้อถอนตนออกจากมหาอำนาจคือกิเลสทั้งมวลซึ่งครอบงำอยู่ในหัวใจหรือบังคับจิตใจอยู่ตลอดเวลา จำต้องใช้ความพยายามความระมัดระวังอยู่ตลอดเวลาจึงจัดว่าเป็นภาระอันหนัก หนักด้วยการระมัดระวัง หนักด้วยการพิจารณาหาช่องหาทางที่จะแก้ไขถอดถอนสิ่งที่ฝังจมอยู่ภายในใจ

ท่านผู้เห็นโทษท่านเห็นจริงๆ ดังพระพุทธเจ้าและสาวกท่าน และสอนให้เห็นโทษจริงๆ ด้วย ให้เห็นคุณแห่งความพากเพียรและความหลุดพ้นจากกิเลสประเภทต่างๆ จนกระทั่งหลุดพ้นไปโดยสิ้นเชิงด้วย ด้วยเหตุนี้การปฏิบัติของพวกเรากับการดำเนินของท่าน และโอวาทคำสั่งสอนของท่านที่แสดงไว้แล้วทุกแง่ทุกมุม มีความกลมกลืนกันตรงไหน หรือหันหลังให้พระโอวาทของพระพุทธจ้า และหันหลังให้การดำเนินของท่านที่เป็นคติตัวอย่างอันดีเลิศ และให้ผลเป็นที่พอพระทัยและพอใจมาแล้ว เป็นสิ่งที่เราทั้งหลายจะคิดคำนึงเสมอ

ความระวังตัวคือความมีสติคอยดูความเคลื่อนไหวของใจ ซึ่งปกติแล้วจะเคลื่อนไหวออกไปตามอำนาจของกิเลสอยู่เสมอ จะหาความเคลื่อนไหวออกสู่อรรถสู่ธรรมเพื่ออรรถเพื่อธรรมนั้นมีน้อยมาก เมื่อกำลังของธรรมยังไม่พอหรือกำลังของสติปัญญายังไม่พอ จึงต้องได้ถูไถ จึงต้องได้บังคับบัญชากันอยู่ทุกความเคลื่อนไหวของจิตและอิริยาบถต่างๆ แม้ที่สุดไปบิณฑบาต ก็จำต้องทำความระมัดระวังอยู่ทุกขณะที่เคลื่อนไหวไปมา ท่านกล่าวไว้ว่าบิณฑบาตเป็นวัตร หมายความว่าอย่างไร ก็คือมีข้อวัตรปฏิบัติ มีการระมัดระวังตัวอยู่เสมอ อยู่ปกติก็มีการระวัง มีสติประจำตัว ก้าวออกจากวัดไปไม่สนใจกับเรื่องอะไรนอกจากเรื่องของอรรถของธรรม เฉพาะอย่างยิ่งเรื่องของใจที่แสดงออกอยู่เสมอ เดินบิณฑบาตก็เท่ากับเดินจงกรมไปมาโดยลำดับเขาใส่บาตรรับบาตรก็มีสติอยู่กับความเพียรของตนตั้งแต่เริ่มแรกไปจนกระทั่งกลับมาประคองความเพียรไปโดยสม่ำเสมอไม่ให้ขาดวรรคขาดตอน นี่คืองานของพระที่เรียกว่าบิณฑบาตเป็นวัตร หรือบิณฑบาตเป็นกิจวัตรเป็นอย่างนี้

การบิณฑบาต ก็เป็นอริยประเพณีของพระพุทธเจ้าและพระสาวกท่านดำเนินมาใครจะออกมาจากสกุลใดก็ตาม **ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา, ตตฺถ เต ยาวชีวํ อุสฺสาโห กรณีโย.** ต้องเป็นกิจประจำองค์ประจำตัวของพระ คือบิณฑบาตมาครองชีวิตพอได้ประกอบความพากเพียร และให้ทำความพยายามอย่างนั้นตลอดชีวิตของพระเวลาไปก็ไม่ได้สนใจกับอาหารการบริโภคจะได้ประณีตบรรจงหรือไม่อย่างไร ก็ไปตามกิจวัตร นี้เรียกว่าไปด้วยความเป็นธรรม ถ้าไปด้วยความคิดความรู้สึกโลเลในอาหารประเภทต่างๆ ชนิดต่างๆ นั้น เป็นเรื่องของโลกของกิเลสซึ่งมีความหิวโหยหาความอิ่มพอไม่ได้ ไปด้วยความกวัดแกว่งของจิต ไปด้วยความหิวโหยของจิต ไม่ใช่กิจวัตรของพระผู้จะฆ่ากิเลส มันเป็นเรื่องของกิเลสไปเสีย จึงไม่ควรให้เป็นเช่นนั้นตลอดไปในชีวิตของพระ จะกลายเป็นชีวิตสกปรก ไม่สุจริตสะอาดตามจารีตประเพณีของการบิณฑบาตเป็นวัตร

การเดินไปบิณฑบาต จะมีกี่รูปกี่องค์ก็ตาม ต่างองค์ต่างรักษากิจวัตรของตนไปโดยลำดับ ไม่พูดไม่คุยเรื่องอะไรกับผู้ใดทั้งสิ้น ต่างรักษากิจจำเป็นของตัวโดยเฉพาะๆ

ทั้งไปทั้งกลับ นี่คือหลักประเพณีของท่านบิณฑบาตท่านเป็นอย่างนั้น เรียกว่าบิณฑบาตเป็นวัตร

ในขณะที่ขบฉันหรือได้อาหารมา ก็พึงพิจารณาว่าอาหารสักแต่ว่าเครื่องเยียวยาธาตุขันธ์ให้เป็นไปเท่านั้น ไม่ได้คิดว่าประณีตเลวทรามประการใด เพราะนั้นเป็นเรื่องของกิเลสตำหนิธรรมและทำลายธรรมในใจ อาหารประเภทใดที่ไม่ขัดต่อหลักธรรมหลักวินัย และธาตุขันธ์โรคภัยไม่แสลงกันแล้ว ก็รับได้ทั้งนั้น พระเป็นผู้เลี้ยงง่าย สุภโรๆ ผู้เลี้ยงง่ายๆ อยู่ง่าย กินง่ายไม่กังวล ลูกศิษย์ตถาคตเป็นเช่นนั้น

เวลาจะฉัน ก็พิจารณาอาหารที่อยู่คนละแห่งละหน อยู่ตามถ้วยตามชาม อยู่ตามถาดตามจานเป็นอีกอย่างหนึ่ง เวลาตักเข้ามารวมกันในบาตรแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่ง ในความรู้สึกต้องเปลี่ยนแปลงไป เพื่อจะตัดความโลภโลเลในอาหารอันเป็นเรื่องของกิเลสตัณหา จึงต้องให้พิจารณาความปฏิกูล อยู่ข้างนอกสีเป็นอีกอย่างหนึ่ง กลิ่นเป็นอีกอย่างหนึ่ง รสเป็นอีกอย่างหนึ่ง ตกเข้าไปในบาตรเป็นอีกอย่างหนึ่ง พอเข้าไปคลุกเคล้ากันกับอวัยวะซึ่งเป็นรังแห่งความปฏิกูลทั้งหลาย เริ่มแรกตั้งแต่ไปคลุกเคล้ากับน้ำลายซึ่งอยู่ในปากของเรานี้แหละ เพียงเท่านั้นก็เริ่มเป็นของปฏิกูลไปแล้ว นี่เป็นอีกอย่างหนึ่ง แล้วกลืนลงไปสู่ภายในอันเป็นกองแห่งปฏิกูลเต็มไปหมดในภายในนั้นด้วยแล้ว ไม่ว่ากลิ่นไม่ว่ารสชาติลักษณะอะไรต่างๆ กลายเป็นของปฏิกูลไปตามกันหมด นี่ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง

ท่านให้พิจารณาโดยแยบคายก่อน ไม่บริโภคด้วยตัณหาความโลภในอาหาร เพื่อไม่ให้มีความโลภ ตัดความโลภความโลเลในอาหาร ขบฉันพอได้ยังชีวิตอัตภาพให้เป็นไปเท่านั้น เพราะอัตภาพนี้ไม่ต้องการของสดสวยงดงาม มันเป็นของปฏิกูลอยู่แล้ว เมื่อเข้าไปนั้นแล้วจึงต้องกลายเป็นของปฏิกูลไปตามๆ กัน จะเอาเพชรนิลจินดาให้ธาตุขันธ์นี้รับ มันไม่ยอมรับ มันรับแต่ของปฏิกูลด้วยกัน อยู่ด้วยกันได้ ใจก็พิจารณาสิ่งเหล่านี้เพื่อถอนความยึดมั่นถือมั่นในอาหารและรสอาหารชนิดต่างๆ ตลอดอัตภาพร่างกายที่สำคัญว่าเป็นเราเป็นของเราออกได้ด้วยการพิจารณา เพราะความสำคัญเช่นนั้นเป็นการเห็นผิดไปตามกิเลส ไม่ใช่ถูกต้องตามหลักธรรม

เมื่อพิจารณาแล้วก็ลงมือฉัน ฉันไปจะพิจารณาอาหารไปเรื่อยๆ ก็ได้ หรือจะทำงานอันใดที่เป็นอรรถเป็นธรรมซึ่งเคยปฏิบัติมาอยู่แล้วก็ได้ เช่น ภาวนา มีความรู้สึกจดจ่ออยู่ในบาตร ตาสำรวมอยู่ในบาตร ไม่ให้เถ่อให้มองที่โน่นที่นี่ เวลาขบฉันก็ไม่ให้เถ่อมองในลักษณะสติลอย จิตใจเลื่อนลอย ไม่ได้ตั้งหน้าตั้งตาฉันด้วยความมีสติ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรม ท่านจึงสอนให้ฉันด้วยความสำรวม **ปตฺตสญฺญี** ให้มีความสำรวมอยู่ในบาตร ในเสขิยวัตรท่านก็บอกแล้ว **ปตฺตสญฺญี ปิณฺฑปาตํ** แน่ะ ให้ทำความสำคัญอยู่ในบาตร อย่าไปสำคัญอย่างอื่น ฝึกหัดจนชำนิชำนาญ

นี่ก็รู้สึกว่าเป็นนิสัย ในขณะที่ฉัน ไม่ค่อยได้เถ่อมองโน้นมองนี้โดยความไม่มีสติ ตั้งแต่ได้เริ่มฝึกหัดปฏิบัติ ตาก็ดี จิตใจก็ดี ให้อยู่ในนั้น มันเลยกลายเป็นนิสัย ถ้าจะมองไปข้างนอกมองไปที่ไหน ก็เป็นเรื่องความจงใจที่มองด้วยความมีเหตุมีผล ไม่ใช่มองด้วยความเผอเรอไปต่างๆ นานา หรือเหม่อลอยไปอย่างนั้น ไม่เป็น นี่เวลาฉันก็ให้มีสติ ไม่ว่าจะทำกิจใดงานใดนอกจากการขบฉันไปแล้ว ให้มีสติกับทุกสิ่งทุกอย่าง

งานของพระจึงเป็นงานที่ละเอียดมาก ผิดกับงานทางโลกอยู่ไม่น้อย ผู้ได้ก้าวเข้าสู่ธรรมะและได้บวชได้ปฏิบัติตามหลักศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว จะเห็นได้ว่างานที่เคยผ่านมาก็ดี ความคิดความอ่านทุกสิ่งทุกอย่างที่เคยผ่านมาแล้วก็ดี ผิดกันกับงานของพระ ซึ่งทำด้วยความมีสติความละเอียดลอออยู่มาก นอกจากจะปล่อยให้กิเลสเข้ามาเหยียบย่ำทำลายความเคลื่อนไหวไปมาการกระทำของเราเสีย มันก็ไม่ผิดอะไรกับงานของโลกเขา และเลวยิ่งกว่างานของโลกเขาอีก เพราะตัวประธานคือเรานี้เป็นพระไปทำแบบโลกเขา มันก็เลยโลกเขาไป เลวยิ่งกว่าโลกเขา

การอยู่ด้วยกันมีจำนวนมาก อย่าสนใจกับผู้หนึ่งผู้ใดในแง่ความไม่เป็นธรรม ความรู้สึกนึกคิดของแต่ละคน จริตนิสัยของแต่ละรูปละนามนั้นไม่เหมือนกัน ต้องพร้อมอยู่เสมอภายในใจ และทำให้เป็นพื้นฐานของใจว่าให้อภัยกัน นี่คือความเป็นธรรมระหว่างที่อยู่ด้วยกัน อย่าได้ไปยกโทษยกกรณ์ว่าองค์นั้นเป็นอย่างนั้น องค์นี้เป็นอย่างนี้ ความคิดเช่นนั้นมันกวนตัวเองด้วย นอกจากนั้นก็ระบายออกไปสู่เพื่อนฝูงหรือผู้ที่ตนเห็นว่าไม่ดี แล้วทางโน้นก็เป็นความรู้สึกประเภทเดียวกันขึ้นมา กิเลสต่อกิเลสมันเผากัน

ได้ง่ายๆ เมื่อมองกันด้วยแง่แห่งความเป็นธรรม คือมองในความให้อภัย มองด้วยความเมตตาสงสาร หรือมองด้วยหลักความจริงที่จะพิจารณาให้เป็นสติปัญญาของตนนั้นเป็นธรรม ถ้ามองไปในทางอื่นนอกจากนี้ไปแล้วก็เป็นการขาดทุน

แม้คนนั้นผิด องค์นั้นผิด เราผู้ที่คิดเพ่งเล็งไปว่าองค์นั้นผิดด้วยความไม่สบายใจ ไม่สะดวกใจ ด้วยความรู้สึกไม่พอใจอย่างนี้ ก็กลายเป็นความผิดขึ้นมาในใจของเราเอง เพราะความไม่พอใจนั้นคือเรื่องของกิเลส สติปัญญาต้องตามต้อนทันที หากมีโอกาสเมื่อไรซึ่งจะแนะนำตักเตือนซึ่งกันและกันในสิ่งที่ตนเห็นว่าผิดนั้น เราก็ตักเตือนกันได้ด้วยความเมตตาสงสาร ด้วยความจงรักภักดีต่อกันจริงๆ ผู้นั้นซึ่งมาปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรมด้วยกัน ก็ยอมรับกันด้วยเหตุด้วยผลจริงๆ ย่อมเป็นมงคลทั้งสองฝ่าย อยู่ด้วยกันเท่าไรก็อยู่ได้ เตือนกันมากน้อยหรือหนักเบาเพียงไรก็เตือนได้ เพราะต่างองค์ต่างพร้อมแล้วเพื่อธรรม ไม่ได้พร้อมเพื่อกิเลส

องค์นั้นก็มีหัวใจ องค์นี้ก็มีหัวใจ เราเป็นหัวหน้าก็เห็นใจทุกรูปทุกนามว่ามีคุณค่าด้วยกัน จึงต้องรับไว้ มากบ้างน้อยบ้างก็ทนเอา ทีนี้เมื่อเราอยู่ร่วมกันแล้วก็ต้องมาก เพราะนั้นองค์หนึ่ง นี้องค์หนึ่ง บวกกันเข้าก็เป็นสองแล้ว แล้วนั้นองค์หนึ่ง นี้องค์หนึ่งเข้าก็เป็นสี่เป็นหกเป็นสิบ เป็นจำนวนดังที่อยู่ด้วยกันนี้ ต่างองค์ก็ต่างมุ่งมา จึงให้เห็นคุณค่าแห่งการมุ่งมาของตนแต่ละรายๆ แล้วปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความสนใจ ด้วยความอุตส่าห์พยายาม ใช้ความอดความทนนั่นแหละ

จอมศาสดาคือจอมอดทน เพียรก็จอมศาสดา ไม่ว่าในแง่ใด พระพุทธเจ้าเป็นพระองค์แรกๆ เป็นผู้ออกหน้าออกตา โลกไม่มีใครเสมอ ธรรมประเภทนี้แลทำให้พระพุทธเจ้าได้เป็นศาสดาขึ้นมา ความอดทนก็ทนจริงๆ ความเพียรก็เพียรจริงๆ ความอุตส่าห์พยายามทุกแง่ทุกทางที่จะเป็นไปเพื่ออรรถเพื่อธรรมที่จะยังพระองค์ให้มีความเจริญรุ่งเรืองจนถึงขั้นสำเร็จเต็มภูมิ พระองค์ทรงทุ่มเทลงทุกสิ่งทุกอย่าง อดก็อดทนก็ทนอย่างถึงใจๆ นี่แหละศาสดาของพวกเราเป็นมาอย่างนี้

พวกเราอยู่ด้วยกันนี้เพียงไม่กี่องค์ ครั้งพุทธกาลอยู่ด้วยกันเป็นจำนวนร้อยๆ สี่ร้อยห้าร้อยท่าน ทำไมอยู่ด้วยกันได้ อยู่กันด้วยความเป็นธรรม อยู่มากน้อยเพียงไร

ก็เป็นธรรมทั้งนั้น ดีทั้งนั้น เพราะนั้นก็ดีนี้ก็ดี ต่างอันต่างดี ต่างองค์ต่างดี บวกกันเข้าคละเคล้ากันเข้ามีแต่ของดี จะเสียไปที่ตรงไหน นอกจากมีสิ่งไม่ดีเข้าไปทำลายเสียเพียงรายหนึ่งเท่านั้น ก็กระเทือนกันทั้งวัด อย่าว่าถึงสี่ร้อยห้าร้อยองค์เลย เพียงสององค์เท่านั้น ก็ทะเลาะกันได้ถ้าใจไม่เป็นธรรม นี่หลักแห่งการอยู่ร่วมกันก็เป็นความจำเป็นอันหนึ่ง เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่ถือสีถือสากัน เมตตาสงสารซึ่งกันและกัน มีปัจจัยไทยทานเกิดขึ้นก็เฉลี่ยเผื่อแผ่กันให้ทั่วถึงตามหลักสาราณิยธรรมอันเป็นธรรมผูกรักและระลึกถึงกัน

ที่กล่าวทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่าท่านทั้งหลายเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันขึ้นในวัดนี้ แต่กล่าวเพื่อความตักเตือนในการอยู่ร่วมกันซึ่งเคยมีเสมอ ไม่ว่าครั้งพุทธกาล ไม่ว่าสมัยปัจจุบัน มีได้ด้วยกันทั้งนั้น การที่จะปฏิบัติเพื่อความราบรื่นต่อกันจึงต้องได้รับการแนะนำตักเตือนสั่งสอน เฉพาะอย่างยิ่งผู้เป็นหัวหน้า ไม่คิดเรื่องเหล่านี้ไม่ได้ ต้องคิดมันอดคิดไม่ได้เพราะแบกเพราะหามอยู่ทั้งวัดทั้งวาทุกรูปทุกนาม ด้วยความจงใจด้วยเจตนา รับมาแต่ละองค์ๆ รับด้วยเจตนาที่จะแนะนำสั่งสอนให้เต็มสติกำลังความสามารถของตนที่จะรับและสั่งสอนได้

ด้วยเหตุนี้จึงอดคิดไม่ได้ ไม่ว่าครูบาอาจารย์องค์ใดจำต้องคิด เพื่อความอยู่ร่วมกันเป็นความสงบสุข และเป็นสังฆโสภณาในสังฆมณฑล พระสงฆ์งามตาเย็นใจแก่กันและกัน ย่อมทำความเย็นตาเป็นสุขใจแก่บริษัทผู้คอยสนับสนุน เพราะประชาชนกับพระนั้นแยกกันไม่ออกแต่ไหนแต่ไรมา เขาย่อมมีความภาคภูมิใจหัวใจพองขึ้นเพราะความเป็นสุขใจกับพระของเขาที่อยู่ด้วยกันเป็นผาสุก

การประกอบความพากเพียร แม้จิตจะยังไม่เป็นไปเพียงไรก็ไม่เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย เพราะความไม่ลงรอยและความร้าวรานซึ่งกันและกัน การอยู่กันด้วยความสงบสุข การประกอบความพากเพียรก็ราบรื่นดีงามสงบเย็นใจ ไม่ต้องไปเป็นอารมณ์กับเรื่องใดกับผู้ใดบรรดาที่อยู่ด้วยกัน ท่านจึงเรียกว่า **ปุคฺคลสปฺปาย** เพื่อนฝูงและบุคคลเป็นที่สบาย บุคคลก็คือเพื่อนฝูงนั่นแหละ บุคคลอยู่ภายนอกเขาจะมาเกี่ยวข้องอะไรกับเรา ก็พวกที่อยู่ด้วยกันนี่แหละที่เรียก **ปุคฺคลสปฺปาย** เพื่อนฝูงที่อยู่

ร่วมกันเป็นที่สบาย ต่างองค์ก็ต่างมีอรรถมีธรรม ธรรมต่อธรรมเข้ากันได้สนิท ถ้าธรรมกับโลกหมายถึงตัวกิเลสแล้ว เป็นข้าศึกกันทันที อย่าได้นำมาใช้ เวลานี้เรามาแก้กิเลสอาสวะประเภทต่างๆ ซึ่งเป็นข้าศึกต่อเราและเป็นข้าศึกต่อผู้ใดไม่มีสิ้นสุด จึงต้องระงับดับมันด้วยความพากเพียรและระมัดระวังเสมอ

การทำความเพียร ไม่ได้หมายแต่เพียงว่าการเดินจงกรม การนั่งสมาธิภาวนา หมายถึงสติอยู่กับตัว ทุกข์ก็ให้มีสติ สุขก็ให้มีสติ กายใจได้รับสัมผัสเย็นร้อนอ่อนแข็งประการใดก็ให้มีสติ ให้ถือเป็นพื้นของจิตอยู่เสมอ นี่ละงานของพระ จึงเป็นงานที่ละเอียดลออและเป็นงานที่หนักอยู่มาก ซึ่งต้องใช้ความพินิจพิจารณา ใช้ความระมัดระวังบังคับบัญชาใจอยู่เสมอ งานของใจเป็นงานที่หนักอยู่ลึกๆ ซึ่งโลกมองไม่เห็น งานภายนอกเช่น หามไม้หามเสา แบกนั้นหามนี้ ก็มองเห็นกันว่าสิ่งที่แบกที่หามมานั้นคาดกันได้ประมาณกันถูกว่าหนักอย่างนั้นๆ ผู้แบกผู้หามมาและผู้อื่นก็ทราบได้ว่าหนักเพราะสิ่งนั้นๆ แต่งานภายในใจนี้มองไม่เห็น มันแบกอยู่ลึกๆ ภายในใจ โลกจึงมองไม่เห็นและรู้ได้ยากถ้าไม่เคยผ่านมาบ้าง งานความเพียรนี้เป็นเช่นนั้น จึงต้องได้ใช้ความพินิจพิจารณาความพยายามอยู่เสมอ ผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น เจตนาให้ฝังลึก อย่าเป็นโยกๆ คลอนๆ ใช้ไม่ได้ ให้มีความจริงใจมีความหนักแน่นมั่นคงเป็นหลักใจอยู่เสมอ

เวลาทำภาวนาก็ให้มีแต่งานของการภาวนาเท่านั้น อย่าเสียดายความคิดความปรุงกับเรื่องใดทั้งสิ้น ไม่ว่าเป็นเรื่องอดีต อนาคต เรื่องบุคคลหญิงชาย เรื่องหน้าที่การงาน เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องมีเรื่องจน อย่านำเข้ามาเกี่ยวข้อง จะมาทำลายงานของเราที่กำลังทำอยู่นั้นให้ล้มเหลวไป ไม่ปรากฏผลเท่าที่ควรและไม่ปรากฏผลเป็นที่พอใจ จงถืองานที่ทำนั้นเป็นงานสำคัญ และถือว่ามีงานอันเดียวนี้เท่านั้นในขณะนี้ที่เกี่ยวข้องกับจิต คือความรู้สึกสัมผัสสัมพันธ์กันกับงานที่ทำไม่ขาดวรรคขาดตอน อย่างอื่นไม่คิดไม่ปรุงออกไปสัมผัสสัมพันธ์

ที่ว่าสิ่งนั้นเข้ามายุ่ง สิ่งนี้เข้ามายุ่ง เรื่องนั้นเข้ามายุ่ง เรื่องนี้เข้ามากวนนั้น มันเป็นคำพูดที่หาความจริงและหลักเกณฑ์ไม่ได้ พูดตำหนิภายนอกไปเสียมากกว่าที่จะมา

ตำหนิตัวเหตุอันสำคัญซึ่งคิดปรุงอยู่ภายในใจ ตัวนี้แลเป็นผู้แย็บออกไปเรื่องนั้นปรุงออกไปเรื่องนี้ เรื่องอดีต อนาคต เรื่องหญิง เรื่องชาย เรื่องหน้าที่การงาน หรือเรื่องราวใดๆ มีแต่ผู้นี้ปรุงออกไป ไม่ใช่สิ่งเหล่านั้นเข้ามาแทรกมาแซงเข้ามายุ่งกวนใจ ความจริงก็ใจนั่นแลเป็นตัวโจร ขโมยออกไปคิดออกไปปรุงออกไปเป็นเรื่องเป็นราวต่างๆ จิตที่กำลังทำงานอยู่นี้แลเล็ดลอดออกไปในขณะที่จิตเผลอไม่มีสติควบคุม แล้วปรุงภาพเรื่องนั้นเรื่องนี้ขึ้นมา จึงเป็นเหมือนกับเรื่องนั้นเข้ามายุ่งตัวเอง

ความจริงก็คือภาพของตัวเองที่ปรุงขึ้นจากใจนี้แลออกไปหลอกตัวเอง กวนตัวเอง ความปรุงนี้ไปเป็นภาพในสิ่งที่ตนเคยรู้เคยเห็นเคยได้ยินได้ฟังเคยสัมผัสสัมพันธ์มา แล้วก็ปรากฏเป็นภาพของเรื่องนั้นขึ้นมา จึงเป็นเหมือนว่าเรื่องนั้นเข้ามายุ่ง ความจริงเรื่องนั้นไม่ได้มากวน มันออกจากจิตที่ปรุงอยู่นี้แหละ จงเข้าใจกลของกิเลส จะไม่ถูกหลอกอยู่เรื่อยไปไม่มีวันรู้สึกตัว

เอาซิ ผู้ต้องการความหลุดพ้นจริงๆ จะไม่นอกเหนือจากความเพียรนี้ไปได้เลย จะต้องปรากฏเห็นผล **อยัมภทันตา** เพราะศาสนธรรมของพระพุทธเจ้าคงเส้นคงวาอยู่ตลอดเวลา **อกาลิโก** พระองค์จะปรินิพพานนานเพียงไรก็ตาม ขอให้ถือหลักความจริงเป็นที่ตั้งเป็นที่ยึด เป็นข้อปฏิบัติ เป็นที่ลงใจ ท่านสอนไว้ว่าอย่างไร ที่ว่า **สวากขาตธรรม** ก็คือองค์ศาสดาเป็นผู้ตรัสไว้ ตรัสไว้ชอบ นั่นฟังซิ มีที่ค้านตรงไหน ชอบต่อความจริง ชอบต่อความถูกต้อง ไม่ผิดพลาดคลาดเคลื่อนไหวไปไหน พระองค์จะปรินิพพานนานเท่าไรไม่สำคัญ หลักที่ประทานไว้เป็นเครื่องยืนยันก็คือธรรมและวินัยนั้นแล จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลายแทนตถาคต เมื่อตถาคตผ่านไปแล้ว

คำว่าเป็นศาสดาแทนพระองค์ก็คือ ศาสนธรรมนี้แลเป็นผู้ชี้บอกแนวทาง เหมือนกับเราตถาคตชี้บอกอยู่เวลานี้ ทรงชี้บอกเรื่องอะไร เรื่องนั้นก็มีอยู่กับตัวของเรา เช่น **ทุกฺขํ อริยสจฺจํ** ทุกข์มีอยู่ภายในกายในใจของเรานี้ นี่เป็นปัจจุบัน เป็นความจริงอยู่กับตัวของเราอยู่แล้ว บกพร่องไปที่ตรงไหน **สมุทยฺ อริยสจฺจํ** สมุทัยก็หมายถึงตัวกิเลส ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นต้น ก็อยู่ที่ใจของเรานี้ **นิโรธ อริยสจฺจํ มคฺค อริยสจฺจํ** ก็มีอยู่ที่กายที่ใจของเราทุกคนเวลานี้ ประหนึ่งทรงชี้พระหัตถ์บอกว่า

นี่น่าๆ อยู่ที่กายที่ใจของเธอทั้งหลายนี่น่า สัจธรรมคือความจริงเป็นพื้นฐานรับรองไว้ที่ตรงนี้ และศาสนธรรมก็แสดงลงที่จุดนี้ เท่ากับว่าพระพุทธเจ้าแสดงชี้แจงบอกเราอยู่ต่อหน้าต่อตาเวลานี้ เพราะสิ่งเหล่านี้มีอยู่กับเราปรากฏอยู่กับเราทุกๆ รายไป

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ ดับที่ตรงไหน ทุกข์จะดับไปได้เพราะอะไร ทุกข์จะดับไปได้เพราะสมุทัยดับ สมุทัยคืออะไร คือกิเลสประเภทต่างๆ มี กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นต้น ดับสนิทลงไป นิโรธปรากฏขึ้นมาเต็มที่ ดับเพราะอะไรทำให้ดับ เพราะมรรคทำให้ดับ

มรรค คืออะไร ท่านกล่าวไว้พอประมาณก็คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาสติ และถ้าจะพูดไปให้สุดในองค์แปดก็ **สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ** นั่น มรรคก็อยู่ที่ใจ การกระทำก็อยู่ที่กายของเราจะเป็นผู้กระทำ **สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป** หมายถึง ปัญญา คือความฉลาดแหลมคม ใครจะเป็นคนที่ขุดค้นปัญญาขึ้นมาใช้ ก็ต้องขุดค้นขึ้นมาที่ใจ **สัมมาวาจา** ใครจะเป็นผู้พูด ก็ปากของเราเองเป็นผู้พูด นี่อยู่กับเราทั้งนั้น **สัมมากัมมันโต** ทำการงานชอบทำอย่างไร เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา เป็นหลักสำคัญแห่งงานชอบทั้งหลาย เราก็เอากายของเรานี้เดิน นั่งสมาธิก็เอากายของเรานั่ง ทำความเพียรภายในใจก็เอาใจของเราทำ คิดค้น สติปัญญาก็เอาใจของเราเป็นผู้คิดผู้ค้น นี่อยู่กับตัวของเรา **สัมมาวายาโม สัมมาอาชีโว** ก็อยู่ในนี้ทั้งนั้นเป็นผู้จะทำ ไม่ใช่ผู้อื่นผู้ใดสิ่งใดจะมาทำสมบูรณ์อยู่ที่กายที่ใจที่วาจาของเราเอง จึงเป็นปัจจุบัน สิ่งที่กล่าวมาเหล่านี้เป็นปัจจุบันคือตัวของเราเป็นที่ตั้ง ไม่ได้เป็นอดีต ไม่ได้เป็นอนาคต เป็นตัวของเราโดยตรงที่จะนำมาใช้ให้เหมาะสมกับสัจธรรมทั้งสี่

ตู้แห่งสัจธรรมทั้งสี่มีอยู่ที่กายที่ใจของเราอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าทรงแสดงลงที่นี่ก็เหมือนกับพระพุทธเจ้าชี้บอกว่านี่น่าๆ อยู่อย่างนั้น ให้ใช้ความพิจารณาอย่างนี้ๆ ให้ใช้สติระมัดระวังตัวอย่างนี้ๆ ซึ่งมีอยู่กับเราทั้งนั้น ให้ใช้วาจาอย่างนี้ๆ จึงเรียกว่าเป็นวาจาที่ชอบ ให้เลี้ยงชีพอย่างนี้ จึงเรียกว่าเลี้ยงชีพชอบ เช่น **ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ** ให้บิณฑบาตมาฉันด้วยน้ำพักน้ำแรงด้วยกำลังปลีแข้งของตน อย่าขี้เกียจขี้คร้าน อย่าลืมตัวมั่วสุม

เลี้ยงชีพชอบก็เอากายนี้แหละไป แต่จะไม่อธิบายถึงการเลี้ยงชีพชอบภายในจิต เพราะเป็นความเพียรที่จะให้โอชารสแก่จิตอยู่แล้วในมรรคแปดนี้

สัมมาวายาโม เพียรชอบ ก็เพียรอยู่ในที่สี่สถาน กาย เวทนา จิต ธรรม หรืออริยสัจสี่นี้แน่ะ หรือเพียรอยู่ในสัมมัปปธานสี่ซึ่งเกี่ยวโยงกัน

สัมมาสติ ระลึกชอบ ระลึกอยู่ในกายในจิตนี้ ระลึกออกไปข้างนอกก็ไม่ให้หนีจากหลักสัจธรรม ระลึกเพื่อความเห็นโทษเห็นภัย เพื่อการถอดถอนกิเลส ไม่ว่าข้างนอกไม่ว่าข้างใน เป็นธรรมทั้งนั้น ก็มีอยู่ที่นี่

สัมมาสมาธิ จิตมีความสงบโดยชอบธรรม ไม่เป็นสมาธิหัวตอ ซึ่งรวมลงแล้วเหมือนหัวตอ เหมือนคนนอนหลับ ไม่ปรากฏคุณค่าในขณะจิตรวมตัวสงบลง

นี่แหละ ท่านว่ามรรคอยู่ที่ไหนเวลานี้ หรือร่วงโรยไปตามพระสรีระของพระพุทธเจ้าแล้วเหรอ ก็พระพุทธเจ้ากับเรามันคนละคน ไม่ใช่คนเดียวกัน อริยสัจอันเดียวกันจะร่วงโรยไปตามท่านอย่างไรกัน แยกให้ถูกซิ แยกอริยสัจ อริยสัจท่าน อริยสัจเรามันคนละอย่าง คนละอริยสัจนี่ การปรินิพพานนั้น หมายถึงพระสรีระของพระพุทธเจ้าสลายจากส่วนผสมลงไปเท่านั้น หลักธรรมหลักวินัยที่เป็นทางเดินอันถูกต้องดีงามเพื่อถึงจุดมุ่งหมายปลายทางนั้น ประทานไว้แล้วที่กายที่จิตของเรา ทุกคนจะบกพร่องที่ตรงไหน พิจารณาให้ดี นี่เหมือนองค์ศาสดาประทานอยู่ตลอดเวลา เป็นคำพูดที่สดๆ ร้อนๆ เพราะเป็น **สวากขาตธรรม** ตรัสไว้ชอบ และตรัสลงที่กายที่ใจของเรานี้ แม้พระพุทธองค์จะมาประทานพระโอวาทเสียเอง ก็ไม่ประทานนอกเหนือไปจากหลักธรรมหลักวินัยที่ทรงประทานไว้แล้วนี้เลย จึงว่าเป็นศาสดาแทนองค์ตถาคต ท่านถึงได้รับสั่งอย่างนั้น

กาย ใจ ของเราเป็นปัจจุบัน **อริยสัจ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค** เป็นหลักแห่งสัจธรรมซึ่งมีกายมีใจเป็นที่อยู่เป็นที่ตั้งของสัจธรรม ประทานพระโอวาทก็ประทานลงที่นี่ร่วงโรยไปไหน เวลานี้มีอยู่กับตัวของเราทุกคน นอกจากตายเสียเท่านั้น ก็เรียกว่าสัจธรรมของเราร่วงโรยไปแล้ว ทำงานอะไรไม่ได้แล้ว นี่เราทำได้อยู่ พิจารณาลงไปที่ว่า

มรรค มี สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป เป็นต้น สัมมาสมาธิ เป็นที่สุด รวมลงแล้วเรียกว่า เครื่องประหารปราบปรามกิเลสทุกประเภท ไม่นอกเหนือไปจากมรรคที่กล่าวนี้ไปได้เลย สดๆ ร้อนๆ อยู่มิใช่เหรอ ที่ไม่สดไม่ร้อนก็คือคนตายแล้ว อริยสัจก็ร่วงโรยไปด้วย ผู้ยังอยู่ อริยสัจก็ยังสดๆ ร้อนๆ อยู่นั่นเอง รีบขุดค้นขึ้นมาทำประโยชน์ซิ นอนเฝ้ากันอยู่ทำไม

ปัญญาพินิจพิจารณาไตร่ตรองดูตามหลักความจริง อย่าฝืนความจริง การฝืนความจริงนั้นเป็นเรื่องสัญญาอารมณ์ ซึ่งเป็นเรื่องของกิเลสตัวหลอกลวงและลบล้างความจริงคือธรรมไม่ให้ปรากฏภายในตัว เอาแต่ความรุ่มร้อนขึ้นมาเผาใจเพราะความเสกสรรปั้นยอในสิ่งจอมปลอมทั้งหลาย และเอายาพิษเข้ามาเผาลนจิตใจอยู่ตลอดเวลา นั่นคือเรื่องของกิเลส เรื่องของธรรมต้องใช้ปัญญาพินิจพิจารณาให้เห็นตามหลักความจริง แม้สกลกายนี้ก็เปิดเผยอยู่ด้วยความจริงของมัน ทำไมจะไม่เห็น

ดูลงไปซิตั้งแต่ศีรษะจนถึงพื้นเท้า มีตรงไหนสะอาดสะอ้าน มีตรงไหนน่ารักใคร่ชอบใจ มีตรงไหนเป็นสิ่งประเสริฐอัศจรรย์ มันเต็มไปด้วยเนื้อด้วยหนัง ด้วยของปฏิกูลโสโครกทั้งภายนอกทั้งภายใน มันคือป่าช้าผีดิบอยู่ดีๆ นี่แล มันวิเศษที่ตรงไหน มันน่ารักใคร่ชอบใจ น่ากำหนัดยินดีที่ตรงไหน ดูลงไปด้วยปัญญาให้เห็นตามความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ เรื่องที่น่ารักน่าชังเป็นของสดสวยงดงามซึ่งเป็นความจอมปลอมนั้น มันจะพังทลายลงไปเพราะอำนาจของปัญญาที่หยั่งทราบความจริงตลอดทั่วถึงแล้วโดยไม่ต้องสงสัย

นี่แล สถานที่พิจารณา พิจารณาที่ตรงนี้ ให้เห็นที่ตรงนี้ตามหลักธรรมที่สอนลงที่จุดนี้ พระพุทธเจ้าจึงเหมือนไม่ได้ปรินิพพาน เมื่อรู้ความจริงเต็มส่วนแล้ว องค์ศาสดาที่แท้จริงจะคืออะไร หรือองค์ผู้รู้ที่แท้จริง ธรรมชาติบริสุทธิ์อันแท้จริงจะคืออะไร ถ้าไม่ใช่คือจิตดวงที่กำลังเป็นนักโทษอยู่เวลานี้ เมื่อได้ถูกถอดถอนปราบปรามสิ่งที่ปกคลุมหุ้มห่อหรือสิ่งที่บังคับบัญชากดขี่อยู่ภายในใจนี้ออกหมดแล้ว เราจะถามหาพุทธะที่ไหนอีก พุทธะนั้นเป็นฉันใด พุทธะนี้จะแปลกปลอมไปไหน นี่ละที่ว่าตรงกันๆ เป็นปัจจุบันอยู่ตลอดเวลาอยู่ภายในใจนี้ จึงให้พิจารณาที่ตรงนี้ อย่าหนีจากหลักความจริงคือจิตคือธรรมนี้

กิเลสเคยฉุดเคยลากมากี่ภพกี่ชาติแล้วยังไม่เข็ดไม่หลาบอยู่เหรอ ธรรมเป็นเครื่องฉุดเครื่องลากให้พ้นจากหล่มลึก ทำไมจึงไม่สนใจ ยิ่งกว่าการสนใจกิเลสเครื่องหลอกลวงจอมปลอมและฉุดลากไปกี่ภพกี่ชาติกี่กัปกี่กัลป์ซึ่งเต็มไปด้วยความหาบหามทุกข์ไปด้วยกันทั้งนั้น ทำไมจึงไม่เข็ดไม่หลาบ สติปัญญามีเท่าไรทุ่มลงไปซิ ไม่เชื่อพระพุทธเจ้าจะเชื่อใคร เชื่อกิเลสก็เชื่อมานานแล้ว ได้ผลได้ประโยชน์อะไรบ้าง ต้องเอามาเทียบเคียงชั่งความหนักเบาลึกตื้นหยาบละเอียด ความจริงความปลอมของกันและกันคุณและโทษเป็นยังไง เอามาเทียบให้เห็นประจักษ์ใจ เพราะเป็นของมีอยู่ด้วยกันทั้งของจริงทั้งของปลอม จะมีทางออกได้ไม่จมปลักอยู่ร่ำไป

ปัญญามีพิจารณาลงไป สอดส่องลงไปให้ท่องเที่ยวอยู่ทั้งข้างบนข้างล่าง ทั้งข้างในข้างนอกในสกลกาย ท่านเรียกว่า **กรรมฐาน** ฐานแปลว่าที่ตั้ง กรรมแปลว่าการกระทำรวมกันเข้าเรียกว่าที่ตั้งแห่งงานซึ่งเป็นความชอบธรรม ที่ตั้งแห่งงานนี้เป็นงานที่จะถอดถอนกองทุกข์ทั้งมวลออกจากใจ และเป็นงานที่จะถอนใจออกจากหล่มลึกให้พ้นไปเสียได้เพราะงานนี้ ท่านจึงเรียกว่ากรรมฐานๆ ดังที่ท่านว่ากรรมฐาน ๕ คือ สอนย่อๆ ให้พอเหมาะสมกับกุลบุตรที่บวชในเวลาเช่นนั้น ซึ่งไม่มีเวลามากมายนัก ท่านสอน เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ ไปถึงหนังแล้วก็หุ้มห่อไปหมด หนังเป็นประโยคใหญ่โตมากโลกทั้งโลกหลงกันเพราะหนังเท่านั้นเป็นสำคัญ ถ้าถลกหนังออกหมดแล้วจะหลงกันที่ตรงไหน รักที่ตรงไหน สวยงามที่ตรงไหน หนังนั้นแหละเป็นเครื่องหลอกประดับหน้าร้าน ข้างในมีอะไร มูลสดมูลแห้งเต็มไปหมด ดูให้ชัดเจนดูให้ทั่วถึง ดูให้ลึกซึ้งจะเห็นความจริงเป็นลำดับลำดา

จิตนี้แม้จะถูกกิเลสตีตะปูไว้อย่างเหนียวแน่นก็ตามเถอะ เมื่อปัญญาได้สอดแทรกเข้าไปตรงไหนแล้ว จะดีดผึงๆ ขึ้นมาโดยไม่ต้องสงสัย ดีดขึ้นมาจนหลุดลอยไปไม่มีเหลือนี่ละงานของพระ งานนี้เป็นงานสำคัญมาก เพราะงานถอนตะปูที่ถูกกิเลสตีติดแน่นไว้ที่จิต ใส่ของจอมปลอมให้ติดแนบเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไว้ อะไรก็ว่าเป็นเรา อะไรก็ว่าเป็นของเรา มันจะพังทลายอยู่ก็ว่าเป็นเราเป็นของเรา เหม็นคลุ้งหมดทั้งตัวก็ว่าเป็นเราเป็นของเรา ยังจะจมอยู่กับป่าช้ากิเลสที่ขุดหลุมพรางไว้ฝังผู้ยึดมั่นสำคัญว่า นั่นเป็นเรา

นั่นเป็นของเราอยู่เหรอ ของจริงมีอยู่ทำไมไม่ยึด ของจริงมีอยู่ทำไมไม่ค้นหา ของปลอมไปเชื่อไปติดมันหาสาระอะไร เมื่อไรจะตื่นพวกเราน่ะ ลงธรรมปลุกยังไม่ยอมตื่นอยู่แล้วจะเอาอะไรมาปลุก กิเลสทั้งมวลล้วนแต่กล่อมให้หลับสนิทติดจมทั้งนั้นนะ จะว่าไม่บอกว่าธรรมไม่ปลุก

พิจารณาคุ้ยเขี่ยขุดค้นหลายครั้งหลายหนหลายตลบทบทวน และบังคับบัญชาจิตพิจารณาลงที่นี่ สิ่งอื่นเรื่องอื่นเรื่องใดเคยคิดเคยอ่านเคยปรุงเคยแต่งมาเสียมากต่อมากแล้ว และก็หาบกองทุกข์เข้ามาเผาหัวใจให้ใจแบกหามทุกข์และมหันตทุกข์มามากต่อมากแล้ว ควรจะยุติ ควรจะบังคับจิตให้งดงานนั้นแล้วหันเข้าสู่งานนี้ พิจารณาหลายครั้งหลายหนจนงานนี้เด่นขึ้นมาตามหลักความจริง งานเหล่านั้นจะค่อยล้มเหลวไปค่อยจางไปๆ โดยลำดับ สุดท้ายจิตก็หมุนติ้วเข้าสู่ความจริง จะเรียกว่าได้การก็ได้ พอเห็นร่องรอยละที่นี่ จิตใจเริ่มสว่างไสว สิ่งที่บีบบังคับอยู่ก็จะคลี่คลายตัวออกไปๆ เพราะอำนาจของสติปัญญาหยั่งทราบถอดถอนขึ้นมาๆ ที่สุดก็รู้เท่าทันอย่างละเอียดทั่วถึงอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นซึ่งเป็นเหมือนตะปูตีจิตติดกับสิ่งจอมปลอมทั้งหลายไว้ก็ถอนผึงขึ้นมาไม่ต้องสงสัย แล้วทำไมจะไม่เบา เหมือนเราแบกทัพสัมภาระที่หนักอยู่บนบ่าแทบหลังจะหักบ่าจะฉีก พอทิ้งภาระตูมลงไปแล้ว ทำไมตัวจะไม่เบา จะไม่ดีดไม่ลอยขึ้นมา จะไม่สบายเล่า ต้องสบายและแสนสบายตามลำดับที่ถอดถอนได้

การพิจารณาก็เพื่อถอดถอนสิ่งที่ฝังจมอยู่ภายในจิตออกนั้นเอง ไม่ใช่เพื่อความล่มจมฉิบหาย เพราะธรรมไม่เคยพาคนให้ล่มจมฉิบหาย กิเลสต่างหากพาสัตว์โลกให้ล่มจมฉิบหาย ทำไมจะไม่มีแก่ใจถอดถอนมันเล่า เอาให้จริงนักปฏิบัติ ถ้าอยากเห็นคุณค่าของธรรมกับโทษของกิเลสประจักษ์ใจลงได้พิจารณาอย่างที่ว่าจริงๆ แล้ว การเห็นคุณค่าของธรรมมากเท่าไร ก็ยิ่งเห็นโทษแห่งความจอมปลอมของกิเลสมากเท่าเทียมกัน สุดท้ายความเห็นโทษก็ถึงใจ ความเห็นคุณแห่งธรรมก็ถึงใจ นั่นเป็นเครื่องเสริมกำลังใจซึ่งเนื่องมาจากความเห็นโทษและความเห็นคุณเป็นพลังอย่างยิ่ง และพุ่งเลยเทียว

ความเพียรจะไม่มีกลางวันกลางคืน เพราะความเห็นโทษอย่างถึงใจ ความเห็นคุณอย่างถึงใจเป็นพลังเครื่องเสริมจิต ความเพียรหมุนตัวไปเอง สติปัญญาที่เคยนอนจม

อยู่เหมือนหมูแต่ก่อนๆ ก็ดีดขึ้นมา ทุกสิ่งทุกอย่างคล่องตัวไปตามกัน ความพากเพียรหมุนไปตามสติปัญญา หมุนไปตามความมุ่งมั่น หมุนไปตามความเห็นโทษเห็นคุณอย่างถึงใจและก้าวไปไม่หยุดยั้ง ใจนับวันเพลิดเพลินในความเพียร

เพลินทางธรรมผิดกับเพลินทางโลก เพลินทางธรรมเพลินไปด้วยความเบาบาง ความสว่างไสว ความสุขความสบาย เพลินเรื่องของกิเลส เพลินเท่าไรยิ่งทำให้จมลงไปๆ ผิดกันมาก คำว่าจมลงไปเป็นยังไง ก็ทุกข์บีบบังคับน่ะซิ เราเคยเป็นมาแล้ว สิ่งเหล่านี้เราเคยสัมผัสสัมพันธ์ เราเคยรู้เคยเห็นเคยเป็นมาแล้ว แต่เรื่องของธรรมเรายังไม่เคยรู้เคยเห็นยังไม่เคยเป็น ดังนั้น จงยึดศาสดาองค์เอกที่ทรงรู้ทรงเห็นทรงเป็นมาแล้ว ทรงปล่อยวางมาหมดแล้ว เป็นเกาะยึดของใจอย่าลดละปล่อยวาง

ถ้าพูดถึงรส ท่านก็กล่าวไว้แล้วในธรรม รสแห่งธรรมชนะซึ่งรสทั้งปวง นั่น ฟังซิ พระพุทธเจ้าทำไมจะไม่เคยสัมผัสสัมพันธ์รสของโลก เกิดมากี่กัปกี่กัลป์เช่นเดียวกับเรานี้ทำไมจะไม่เคย เหตุใดจึงสลัดปัดทิ้งรสเหล่านั้นไปเสียโดยสิ้นเชิง ถ้าไม่เหนือกว่าจะปล่อยกันได้ยังไง รสแห่งธรรมไม่เหนือกว่ารสกิเลสจะปล่อยกิเลสได้อย่างไร รสแห่งธรรมต้องเหนือรสของกิเลส จึงปล่อยรสของกิเลสได้ นอกจากการปล่อยแล้ว ยังปล่อยด้วยความเห็นโทษในรสของโลกามิสอีกด้วย นี่แลศาสดาองค์เอกได้รู้ได้เห็นทั้งโทษทั้งคุณทุกสิ่งทุกอย่างอย่างถึงใจแล้วจึงนำธรรมมาสั่งสอนโลก

เราเป็นลูกศิษย์มีครู สิ่งเหล่านั้นเราก็ผ่านมาแล้ว ส่วนธรรมยังไม่เคยสัมผัส การถือ **พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ** นั้น จงยึดเป็นหลักพึ่งเป็นพึ่งตาย **ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ** ล้วนแต่เป็นธรรมชาติที่ประเสริฐเลิศโลก จงยึดเป็นหลักใจและเป็นเครื่องดำเนิน เป็นเครื่องฝากเป็นฝากตายในทางความเพียรอย่าลดละปล่อยวาง ให้ได้เห็นธรรมของจริงดังที่ศาสดาสอนไว้ประจักษ์ใจ ธรรมนี้เป็นธรรมที่ท้าทายทั้งเหตุทั้งผล ไม่มีอะไรบกพร่อง **สนฺทิฏฺฐิโก** เป็นเครื่องตัดสิน จะรู้เองเห็นเองเมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมโดยถูกต้องไม่เป็นอื่น เพราะธรรมไม่เคยเป็นอื่นมาแต่กาลไหนๆ อยู่แล้ว

อย่าทำใจให้จืดๆ จางๆ ว่างๆ เปล่าๆ จากคุณค่าสารธรรมทั้งหลาย แต่ให้ใจมีรสมีชาติกับคุณค่าแห่งธรรมประจำใจอยู่เสมอ อย่ามัวแต่คอยฟังกิเลสมันกระซิบกระซาบ

อยู่นั่นไม่ตื่นตัว เดินจงกรมนั่งสมาธิภาวนาในอิริยาบถใดท่าใด ก็ไม่พ้นถูกกล่อม ถูกกระซิบกระซาบจากกิเลสจนได้ ปกติกิเลสจะแทรกอยู่ตลอดเวลา แต่เราไม่ทราบ เพราะสติปัญญายังไม่ทันมัน ต่อเมื่อสติปัญญาทันแล้วถึงจะทราบได้ชัดโดยลำดับ ในการแทรกการแซงของกิเลส จนกระทั่งกิเลสพังทลายไปหมดเพราะอำนาจของสติปัญญาแล้ว นั้นแลเราจะรู้ได้ชัดที่ว่าจิตเป็นจิตนิรโทษแล้ว มี **สนฺทิฏฺฐิโก** เต็มภูมิ หรือ **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** เต็มภูมิ ไม่มีอะไรมาเกาะมาเกี่ยวมายุ่งมากวนภายในใจ

แต่ก่อนอยู่ใต้กฎใต้ข้อบังคับอำนาจของกิเลสถ่ายเดียว หาเวลาจะดีดตัวโผล่หน้าขึ้นมาสักนิดหนึ่งก็ไม่ได้ ถูกมันตีจมลงไปๆ อย่างนี้กี่กัปกี่กัลป์มานับไม่ได้ ทีนี้ได้พ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิงแล้วเป็นยังไง อะไรจะมากวนใจอีกมีไหม ไม่มี อิริยาบถทั้งสี่ก็อยู่ด้วยธาตุด้วยขันธ์ ด้วยความรับผิดชอบตามสัญชาตญาณเท่านั้น ไม่มีอะไรจะมายุ่งมากวนจิตใจให้ได้รับความเดือดร้อนขุ่นมัวเหมือนแต่ก่อนอีกเลย เพราะกิเลสจอมยุ่งสิ้นซากไปแล้ว เป็น **อกุปปธรรม** ล้วนๆ คือไม่กำเริบแล้ว ไม่มีอะไรที่จะมาทำให้กำเริบ เพราะกิเลสตายสนิทแล้ว จิตก็ทรงธรรมชาติวิมุตติธรรมเต็มภูมิหาอะไรเทียบไม่ได้ นอกจาก **ปรมํ สุขํ** เท่านั้น เข้ากับธรรมนี้ได้อย่างสนิท

การครองธาตุขันธ์ก็ครองไป มีอะไรก็อยู่ไป กินไป หลับไป นอนไป เปลี่ยนไปตามสภาพรับผิดชอบกันไปอย่างนั้น ขันธ์นี่ก็เป็นเพียง **ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา** ส่วนย่อยเท่านั้นด้วยความรับผิดชอบ เพราะไม่ใช่ **ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา** ด้วยการยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ดังเมื่ออุปาทานขันธ์ยังอยู่ เป็นเพียงความรับผิดชอบต่อกันไปพอถึงกาลของขันธ์เท่านั้น เมื่อถึงกาลที่ควรปล่อยแล้ว ขันธ์ทนไม่ไหวก็เช่นเดียวกับรถ ซ่อมนั้นซ่อมนี้ ซ่อมตรงนั้นซ่อมตรงนี้ ซ่อมจนหาที่ซ่อมไม่ได้ มีแต่จะพังๆ ก็ปล่อยเสีย หรือโยนลงคลองไปเสีย การปล่อยวางความรับผิดชอบในขันธ์ก็ทำนองเดียวกันเมื่อถึงวาระแล้ว

การซ่อมขันธ์ ซ่อมตรงนั้นซ่อมตรงนี้ เยียวยาด้วยการอยู่การกินการหลับการนอน การเปลี่ยนอิริยาบถ สุดท้ายไปไม่รอดก็ปล่อยเสีย ทีนี้ **อนาลโย** ถอนความรับผิดชอบ ไม่ต้องมีอะไรมาเกี่ยวข้องมารับผิดชอบกันอีกแล้ว นั่นท่านว่า **อนุปาทิเสสนิพพาน**

หมดสมมุติโดยประการทั้งปวง ในขณะที่บรรลุธรรมหรือตรัสรู้ธรรมซึ่งยังมีขันธ์อยู่ ขันธสมมุติยังมีการเกี่ยวข้อง ยังมีความรับผิดชอบซึ่งกันและกันอยู่ เรียกว่า **สอุปาทิเสส-นิพพาน** จิตถึงนิพพานแล้วแต่ยังมีสมมุติเจือปนอยู่คือขันธ์ **อนุปาทิเสสนิพพาน** ปล่อยวางโดยประการทั้งปวงแล้ว หมดความรับผิดชอบ ขันธ์สลายลงไปตามสภาพของมัน ธรรมชาติที่บริสุทธิ์ก็เป็น **อนาลโย** หมดความรับผิดชอบ ถ้าจะว่าเป็นห่วงก็ไม่ถูก ท่านห่วงอะไร หมดความรับผิดชอบนั้นสนิทดี

นี่แลผลของการปฏิบัติด้วยความยุ่งยากวุ่นวาย ด้วยความหนักหน่วงถ่วงใจ ด้วยความพากเพียรทั้งหลาย ด้วยการต่อสู้กับกิเลสซึ่งเป็นตัวเหนียวแน่นแก่นฉลาดแหลมคมมาก ย่อมได้รับผลเป็นที่พึงใจ ไม่มีอะไรเสมอเหมือน ดังนั้น จงใช้ความพินิจพิจารณา ความพยายามให้มาก วันหนึ่งๆ อย่าให้เวล่ำเวลาเสียไปเพราะกิจการงานใดๆ นอกจากเสียเวล่ำเวลาไปกับการประกอบความเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสเท่านั้น เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้จะสลัดปัดทิ้งทุกข์ทั้งหลายออกจากใจโดยสิ้นเชิงทั้งๆ ที่มีชีวิตอยู่นี้

พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาปลอมเมื่อไร องค์เอก จริงเต็มที่ เลิศเต็มภูมิก็คือศาสดาธรรมะที่ตรัสไว้ชอบ ก็ชอบยิ่งจนกระทั่งถึงวิมุตติหลุดพ้น ทรงชี้บอกโดยตลอดทั่วถึง ไม่มีอะไรสงสัย ไม่มีบกพร่องตรงไหน สัจธรรมทั้งสี่ก็มีในกายในใจของเรา นอกจากบกพร่องทางมรรคสัจ คือ สติ ปัญญา ศรัทธา ความเพียรของเรายังอ่อน จงผลิตขึ้นให้มีกำลังเต็มที่เพราะเป็นสิ่งที่จะเต็มได้ เมื่อสติปัญญามีกำลัง นิโรธคือความดับกิเลสกับกองทุกข์ซึ่งเกี่ยวโยงกันก็จะดับไปโดยลำดับของมรรคสัจที่มีกำลัง จนถึงวาระสุดท้ายถอดพรวดขึ้นหมด **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ไม่มีอะไรเหลือภายในใจเลย นั่นแหละ **นิโรธะ** หรือว่า **นิโรธ** ความดับสนิทแห่งทุกข์ ดับเต็มที่ตอนนั้น มรรคที่ทำหน้าที่ถอดถอนกิเลสซึ่งหมุนตัวเป็นธรรมจักรก็หมดปัญหาภาระไปเอง

คำว่า **มหาสติมหาปัญญา** นี้ จะพูดได้เต็มปากก็เฉพาะเวลาประกอบความเพียรต่อสู้กับกิเลสประเภทละเอียดสุดจนถึงขั้นกิเลสบรรลัยไปโดยสิ้นเชิงแล้วเท่านั้น พอผ่านจากนั้นไปแล้ว มหาสติมหาปัญญาก็ผ่านไปโดยหลักธรรมชาติ เพราะเป็นสมมุติ

ด้วยกัน เป็นความจริงในวงสมมุติด้วยกัน สติปัญญาก็เป็นสมมุติ แต่เป็นสมมุติฝ่ายแก้ฝ่ายถอดถอน เวลาจะใช้ก็นำมาใช้ตามกิจตามกาลที่ควร ก็นำมาใช้ตามหน้าที่การงาน แต่ไม่ได้ใช้เพื่อแก้กิเลสตัณหาอาสวะแต่ประการใด เพราะฉะนั้นคำว่า มหาสติมหาปัญญา จึงหมดหน้าที่ไปในเวลาที่กิเลสสิ้นสุดลง ทีนี้จะว่ามีสติหรือไม่มีสติ ท่านไม่สำคัญ ท่านไม่นิยมในใจ ขาดสติก็คือสมมุติ มีสติก็คือสมมุติ ท่านไม่ได้อยู่ในความมีสติ ในความขาดสติ ถ้าว่าอยู่ ท่านก็อยู่กับความบริสุทธิ์ล้วนๆ ซึ่งไม่ใช่สมมุติเท่านั้น

ธรรมที่กล่าวมานี้ เราทำไม่ได้ใครจะทำได้ พระเรานี่เต็มภูมิแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างพร้อมมูลแล้ว ถ้าไม่งอมืองอเท้าอยู่เฉยๆ ผู้ทรงมรรคทรงผลจะเป็นใครถ้าไม่ใช่นักบวชและนักปฏิบัตินี้ ใครจะออกหน้าออกตาในการปฏิบัติธรรมและการทรงมรรคทรงผล พระเราเท่านั้นเป็นแนวหน้าอย่างเปิดเผย นอกนั้นส่วนมากก็เดินตามหลัง แต่วาสนาเรายอมรับ ไม่ว่าจะเป็นฆราวาส ไม่ว่าจะเป็นพระ เป็นผู้จะทรงมรรคทรงผลได้ด้วยกัน แต่เพศนี้เป็นเพศที่ออกหน้าออกตา เป็นเพศที่เด่นชัดในการเข้าสู่สงครามเพื่อปราบกิเลสให้แหลกแตกกระจายไปจากจิตใจได้ยิ่งกว่าเพศใดๆ จึงขอให้ทุกๆ ท่านตั้งอกตั้งใจปฏิบัติพินิจพิจารณาธรรมทั้งหลายเต็มสติกำลังความสามารถของตน

อย่าได้เสียดายอะไร มันมีแต่เรื่องเกิดเรื่องตาย เรื่องสมมุตินิยมครอบอยู่บนหัวใจ เพราะกิเลสไปกว้านเอามา ไม่มีอะไรจะวิเศษยิ่งกว่าที่รู้ๆ เห็นๆ ที่สัมผัสสัมพันธ์กันอยู่ทุกเวลานี่เลย ทุกสิ่งทุกอย่าง ดิน น้ำ ลม ไฟ ฟ้า อากาศ สิ่งนั้นเป็นนั้น สิ่งนี้เป็นนี้ มันเป็นเรื่องของกิเลสทั้งนั้นไปเที่ยวเสกสรรปั้นยอขึ้นมา แล้วหลอกเราให้ยึดมั่นถือมั่นสำคัญผิดไปตามเท่านั้น ความโลภก็มากขึ้นมาๆ จนทับหัวใจ กระดิกไม่ได้ ความโกรธก็มาด้วยกัน ความหลงเป็นพื้นเพาะหรือผลิตกิเลสทั้งหลายอยู่ภายใน เราเสียดายอะไร ดินก็เหยียบอยู่แล้ว ตัวของเรานี้ก็คือธาตุดิน เสียดายอะไร น้ำ ลม ไฟ เสียดายอะไร มันมีเต็มไปด้วยธาตุต่างๆ ทั้งนั้น เหล่านี้วิเศษอะไร ถ้าวิเศษ โลกนี้เกิดมากับสิ่งเหล่านี้ อยู่กับสิ่งเหล่านี้ มันวิเศษไปด้วยกันหมดแล้ว แม้แต่สัตว์เดรัจฉานไม่ว่าในน้ำบนบก ต้องวิเศษไปด้วยกันทั้งนั้น เพราะมีธาตุเหล่านี้ประจำตัวของเขาอยู่แล้ว และเขาก็อยู่กับสิ่งเหล่านี้ ก็วิเศษด้วยกันหมดนั่นแล

อะไรที่วิเศษที่เหนือจากนี้ คือ **ธมฺโม ปทีโป** ความสว่างแห่งธรรม ธรรมดวงสว่างไสว ก็คือจิตดวงนี้แหละ กลั่นกรองให้บริสุทธิ์หมดจดแล้ว ธรรมชาตินี้แล ท่านว่า **โลกุตระๆ** หมายถึงอะไร ถ้าไม่หมายถึงจิตที่เหนือสมมุติทั้งปวงแล้ว อันนี้ละวิเศษ อันนี้เลิศ ไม่ใช่กิเลสราคะตัณหาทั้งปวงเลิศ จงฟังให้ถึงใจ

เอ๊า เอาให้ได้สมบัติอันมหาศาล กินไม่มีวันหมดวันสิ้น เป็น **อกาลิโก อกาลิกจิต อกาลิกธรรม** มาครองใจ ขอให้ทุกท่านตั้งอกตั้งใจปฏิบัติและใช้ความพินิจพิจารณา งานของพระทุกกรณีในความรับผิดชอบถอดถอน อย่าอืดอาดเนือยนายให้เห็นนะ เมื่อมีสิ่งเกี่ยวข้องอะไรกับศาลา มีธุระหน้าที่อะไรให้ทำกัน แล้วให้รีบไปประกอบความพากเพียร แม้มาประกอบการงานอันเป็นกิจวัตรอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ก็อย่าให้เผลอสติ ให้มีท่าแห่งนักรบอยู่เสมอ อย่าเป็นท่านอนแผ่สองสลึงให้กิเลสเหยียบเอาๆ ดูไม่ได้เลยนักปฏิบัติเรา

เอาละ ขอยุติเพียงเท่านี้

พูดท้ายเทศน์

ท่านอาจารย์..ด้านอบรมประชาชนพระเณร ท่านปล่อยวางหมดทุกอย่างแล้วเวลานี้ ผู้ที่จะเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรก็ร่อยหรอไปค่อยหมดไปๆ จะทำยังไง ต้นโพธิ์ที่ปลูกใหม่ก็ไม่ขึ้น ถูกตัวแมลงเอาไปกินหมด กัดหู กัดตา กัดจมูก กัดลิ้น กัดกาย กัดใจ เข้าไปทุกวันๆ มันเจริญได้ยังไง นอกจากกุดด้วนลงโดยลำดับ นับวันจะจมไปเรื่อยๆ จนไม่มีอะไรให้จม ดูการปฏิบัติ ความสนใจ ตลอดสติปัญญาก็พอทราบได้ถึงผลได้เสีย ความเจริญ ความเสื่อม

พวกเรามาอยู่กันมากๆ เข้า จะอืดอาดนะ ดูมันขวางตาอยู่นะ ผมทนเอาเฉยๆ นะนี่ ไม่อยากรับพระมากก็เพราะเหตุนี้เอง มันจะไม่ผิดกับที่คิดไว้นะ ดูอืดอาดเวลามากันมากต่อมาก ยั้วเยี้ยๆ ไม่ได้เรื่อง งานนอกอย่าเอามายุ่งและถือเป็นสำคัญยิ่งกว่างานภายใน คืองานภาวนาฆ่ากิเลสนะ เราไม่เห็นงานใดเป็นสำคัญยิ่งกว่างานภาวนาฆ่ากิเลส

สำหรับวัดนี้ แม้ทำงานภายนอกที่เห็นว่าจำเป็น ก็ทำชั่วระยะกาลแล้วให้หยุด เพื่อประกอบงานภาวนา เราเห็นคุณค่าของงานนี้มากกว่างานใดๆ สำหรับพระกรรมฐานเรา เป็นงานไม่กระทบกระเทือนใคร นอกจากกระเทือนหัวกิเลสตัวเป็นภัยต่อเราอย่างเดียว งานนี้เป็นงานเลิศ ผลก็เลิศ งานนี้ไม่มีใครมาแย่งชิงแซงหน้าแซงหลัง สนุกทำถ้าไม่ขี้เกียจ

นี่เราเคยทำมาแล้ว เวลาออกปฏิบัติเพื่อเอาจริงเอาจังหลังจากหยุดเรียนแล้ว ไม่ยุ่งกับงานอะไรเลย มีแต่การภาวนาอย่างเดียว เดชะนะ ผมไม่มีงานอะไรภายนอกมายุ่ง ยุ่งผม ก็ไม่ยุ่งด้วยนี่ เพราะงานนี้มันหนักมันหนา ต้องฟัดกันทั้งวันทั้งคืน ยิ่งเวลาจิตเดินทางปัญญาด้วยแล้ว โอ้โฮ ใครจะมายุ่งกับผมได้เหรอ แม้แต่เรานั่งอยู่บนกุฏิ เช่นเวลาอยู่วัดหนองผือ พอได้ยินเสียงบันไดก๊อกแก๊ก ใครมานั่น ว่างั้นเลย พอว่าองค์นั้นองค์นี้มาเท่านั้น ไม่ต้อง ไม่จำเป็น ไม่ให้ใครมาเกี่ยวข้องให้เสียเวลาเลย โน่นน่ะฟังซินั่นหมายถึงเวลาปัญญาออกก้าวเดิน มันไม่มีวันมีคืนนี่ คิดดูซิ เรื่องของกิเลสเป็นยังไงเหนียวแน่นไหม ต้องต่อสู้กันขนาดนั้นน่ะ กิเลสเหนียวไหม แก้ง่ายหรือแก้ยาก ฆ่าง่ายหรือฆ่ายาก ฟังดูคิดดูก็แล้วกัน

เดินจงกรมจนออกร้อนฝ่าเท้าไม่รู้ว่ากี่ชั่วโมง เพราะจิตเพลินอยู่ภายใน ฟัดกันอยู่นั้นน่ะ จิตไม่ออกไปไหน เดินไปๆ ร่างกายมันโซซัดโซเซ ตามันไม่เห็นเพราะสติปัญญาทำงานอยู่ข้างใน ไม่ได้ส่งออกข้างนอก เดินไปๆ โน่น เข้าป่าโน่น โครมครามเข้าป่าออกมาอยู่อย่างนั้น เพราะฉะนั้น ผมถึงไปหาอยู่ป่าลึกๆ เวลาคนไปเจอเข้าเวลานั้นเขาจะหาว่าผมเป็นบ้าเป็นไรไป เพราะเขาไม่เข้าใจเรื่องของเรา เนื่องจากเขาไม่เคยทำไม่เคยเป็นดังที่เราเป็นอยู่ขณะเดินจงกรมนั้น

นั่นละ เวลามันขุดกันมันขุดขนาดนั้นนะ ตามันไม่เห็นอะไร ถ้าลงจิตเข้าภายในแล้วมันจะเห็นอะไร ก็ตามันเป็นเครื่องมือ เหมือนประตูเปิดไว้ก็เปิดซิ คนไม่ออกไม่เข้าก็เปิดอ้าอยู่นั้นแหละ นี้ตามันก็ใสของมันอยู่อย่างนั้น แต่มันไม่เห็นนี่ เพราะสติปัญญาทำงานชุลมุนวุ่นวายกับกิเลสอยู่ข้างใน มันเป็นในตัวเราเองอย่างเห็นประจักษ์ พูดได้อย่างอาจหาญว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงๆ ถึงเวลามันเข้าข้างใน มันไม่ออกข้างนอกมันหมุนกันอยู่ภายในนั้นน่ะ ระหว่างกิเลสกับสติปัญญาสู้กันอยู่ภายใน ไม่สนใจกับ

อะไรภายนอก ราวกับตาหูไม่มีเพราะไม่ได้ใช้ ไม่สนใจกับร้อนและหนาว นอกจากจะเกินประมาณไปเท่านั้น

ปัญญาประเภทเกี่ยวกับเรื่องร่างกายนี้มันผาดโผนมากนะ เหมือนว่ากายจะไหวไปตาม มันรุนแรงมาก พอปัญญาเข้าส่วนนามธรรมล้วนๆ แล้วก็เป็นเหมือนน้ำซับน้ำซึมหมุนของมันอยู่อย่างนั้นไม่หยุดไม่ถอยทั้งวันทั้งคืน นอนไม่หลับ คิดดูซิ ตลอดรุ่งเอาเฉยๆ บางคืนนั่งภาวนาเหนื่อยละ พอแล้วละ นอนให้หลับเสียหน่อย แต่ใจมันไม่หลับหมุนติ้วๆ อยู่กับงานจนเหนื่อย นอนก็เหนื่อย เลยลุกขึ้นมาอีก เอ๊า ลงทางจงกรมโน่นต่อไม่ต่อเลยสว่าง กลางวันมันยังจะไม่นอนอีก คนจะตายมันยังไม่ถอย

นี่แหละกำลังของจิต เวลาสู้มันสู้จริงๆ เวลาหมอบมันก็หมอบจริงๆ อำนาจของกิเลสเหยียบให้มันหมอบ มันเคยรู้เคยเห็นมาแล้ว ตอนกิเลสเหยียบหมอบก็เห็นแล้วราวกับจะไม่มีวันโงหัวได้เลย เอ๊า เวลาสติปัญญาเหยียบกิเลสจนหมอบก็เห็นแล้วที่นี่พอกิเลสชนิดนี้ขาดไปปั๊บ ก็ขุดค้นหาอีก คุ้ยเขี่ยหาอยู่นั่นน่ะ การคุ้ยเขี่ยหากิเลสก็เป็นงานอันหนึ่ง พอเจอแล้วก็เอาละที่นี่ นั่นได้งานแล้ว ฟัดกันอีกแหละ บางอย่างพอเข้าใจแล้วหลุดลอยไปเร็วก็มี ช้าก็มี ที่มันช้านั่นซิเราจะตาย เพราะเราไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ครูบาอาจารย์ตลอดไปนี่ เราอยู่โดยลำพังก็มี เวลาออกเที่ยวภาวนา เวลาปัญหาต่างๆ เกิดขึ้นก็เป็น **อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ** น่ะซิ ถ้าปัญหาหนัก มันทุกข์เหลือกำลังจะตายจริงๆ ยังแก้ไม่หลุด ก็วิ่งมาหาท่านเสียทีหนึ่ง ถ้าไม่จำเป็นจริงๆ ก็ไม่มา เพราะมันไกล ลำบากการไปการมา ต้องสละเวลาเป็นวันๆ ถ้าอยู่ไกลก็หลายวัน มาแล้วก็ต้องศึกษาจนเป็นที่เข้าใจแล้วค่อยไป ถ้าอยู่ไกลก็จำต้องค้างคืนกลางทาง ทั้งเวลาพักอยู่ศึกษากับท่าน

เดินตั้งแต่ออกจากที่พักมาหาท่าน จิตไม่ไปไหน อยู่กับตัว เดินจงกรมมาเลยพอออกจากท่านไปก็เดินจงกรมไปเลย ไม่ได้สนใจกับความกล้าความกลัวว่ามืดว่าสว่างค่ำๆ จนเริ่มมืดแล้วค่อยออกจากวัดท่านไปก็มี ทางตั้ง ๑๓-๑๔ ก.ม. ไกลกว่านั้นก็มีต้องมาค้างคืนก็มี แน่ะ มันไปของมันได้สบาย เฉย ไม่สนใจกับอะไร ดูเผินๆ ก็เหมือนบ้านั่นแหละ เวลาเดินมาเดินกลับไปนั้น แต่มันไม่ได้บ้า สติปัญญาทำงานอยู่ข้างในนี่

ใครไม่เห็นไม่รู้เรื่องก็ช่างเขาซิ เรารู้อยู่เห็นอยู่ พอไปถึงที่พักก็เป็นความเพียรอยู่แล้ว ไม่ทราบว่าอะไรเป็นความเพียร อะไรไม่เป็นความเพียร เพราะมันเป็นความเพียรตลอดอยู่แล้ว ถึงระยะมันเป็นของมัน เวลาหมอบมันก็หมอบจริงๆ อำนาจของกิเลส แหมๆ เลยนะพูดไม่ถูก พอเวลามันได้ที่ ถึงได้ฟัดกันเสียอย่างไม่มีปรานีปราศรัย

วัดบ้านนามน จึงเป็นวัดที่ระลึกในชีวิตและความเพียรสำหรับผม เพราะตั้งแต่เราบวชมา การหักโหมทั้งร่างกายและจิตใจไปพร้อมๆ กัน ก็มีพรรษานั้น ในชีวิตของเราคือพรรษาที่ ๑๐ ความเพียรและความหักโหมมันเริ่มมาตั้งแต่ยังไม่เข้าพรรษา เดือนเมษายนและพฤษภาคมน่ะ มาจากพระธาตุพนมกับพ่อแม่ครูอาจารย์ ท่านไปเผาศพพ่อแม่ครูอาจารย์เสร็จกลับมา ก็ไปรับท่านมาด้วยกัน ก็เข้ามาอยู่บ้านนามน จำพรรษาที่นั่น มันหมุนติ้วๆ เริ่มแต่โน่นแล้ว สมาธิเริ่มแน่นไม่เสื่อมอีกมาตั้งแต่เดือนเมษายน แต่นี้ไม่เกี่ยวกับสมาธิ แต่เป็นปัญญาในเวลาจนตรอก มันเป็นปัญญาสายฟ้าแลบ สติปัญญากับกิเลสราวกับมัดคอติดกัน ไม่ใช้ปัญญาได้ยังไงเวลามันจะตาย มันจนตรอกจนมุมก็ต้องใช้ปัญญาซิ เวลารู้ขึ้นมา มันก็รู้ด้วยปัญญา

ที่ว่าเกิดความอาจหาญในเรื่องความเป็นความตาย อะไรมันตาย พิจารณาจนกระทั่งหาสิ่งที่ตายไม่ได้เลย นี้มันกลัวอะไร มันกลัวตาย หือ โกหกกัน นั่น เวลาพิจารณาลงไปดินก็เป็นดิน น้ำเป็นน้ำ ลมเป็นลม ไฟเป็นไฟ ใจที่กลัวตาย มันก็ไม่ตาย มันยิ่งเด่นยิ่งเห็นชัด มันตายได้ยังไง มันสง่าผ่าเผย รู้เด่น นี่มันตายได้ยังไง โกหกกัน นี่ละพรรษานี้เอากันอย่างเต็มเหนี่ยวเลย หักโหมร่างกายหักโหมมากจริงๆ กลางวันไม่นอนเลย เว้นแต่วันไหนเรานั่งสมาธิตลอดรุ่ง วันนั้นจะยอมพักกลางวันให้ ถ้าวันไหนทำความเพียรธรรมดา กลางวันไม่พักให้เลย ไม่นอนกลางวันในพรรษานั้น ถึงว่ามันหักโหมมาก

เวลาที่เราไม่คิดจะต่อสู้มัน นั่งฉันจังหันต้องได้พลิก นั่งขัดสมาธิฉันไม่ได้ เพราะเจ็บก้นมาก นี่มันไม่ลืม คือเรานั่งขัดสมาธิกลางคืนเหมือนกับมันพองหมดก้นเรา กระดูกเหมือนจะแตกทุกข้อทุกท่อน กระดูกมันต่อกันตรงไหน แม้แต่ข้อมือก็เหมือนมันจะขาดจากกัน ทุกขเวทนาเวลาขึ้น มันขึ้นหมดทุกสิ่งทุกอย่างทุกแง่ทุกมุมในร่างกาย ปัญญาฟัดกันลงแหลกไปได้นี่นะ มันอัศจรรย์ มันล้างกันได้ เวทนาเงียบเลย หายจนกระทั่ง

ร่างกายไม่มีเหลือเลยในความรู้สึก เหลือแต่ความอัศจรรย์ของจิตดวงนั้นที่สักแต่ว่าปรากฏ แม้จิตนั้นจะมีอวิชชา มันหากเป็นของอัศจรรย์ของมัน เพราะมันพรากอะไรออกหมด เหลือแต่ความรู้

ความรู้นั้นก็เป็นความรู้อวิชชานั่นแหละ แต่ตอนนั้นมันไม่รู้อวิชชาหรือไม่อวิชชาแหละ หากแต่เห็นความอัศจรรย์ อ๋อ ธรรมชาตินี้เมื่ออะไรก็สิ้นไปหมดๆ ในความรู้สึกแล้ว เหลือแต่สักแต่ว่ารู้อันเดียวเท่านั้น ธรรมที่สักแต่ว่ารู้นี้ ทำไมจึงอัศจรรย์นักหนานะ

จิตเมื่อเข้าถึงขั้นนี้แล้ว มันแยกได้สองอย่าง อย่างหนึ่งเวลาจิตรอบแล้ว เวทนาก็เป็นเวทนา ต่างอันต่างจริง กายก็สักแต่ว่ากาย เวทนาสักแต่ว่าเวทนา จิตก็เป็นความจริงของจิต ต่างอันต่างจริงไม่กระทบกัน นี่อันหนึ่ง อันหนึ่งพอจิตรอบของมันแล้ว เวทนาก็ดับวูบลงไม่มีเหลือเลย กายก็หายพร้อมกันเลยในความรู้สึก มันเห็นเป็นสองอย่างสำหรับเรา แต่จะเป็นอย่างไหนก็ตาม เราไม่ได้ปรุงได้แต่ง มันเป็นผลอย่างนั้นของมันเอง เป็นความรู้สึกอัศจรรย์บอกไม่ถูก และเป็นสักขีพยานซิ เพราะมันเป็นความจริงด้วยกันนี่ มันดับหมดก็เป็นความจริงอันหนึ่ง มันยังคงอยู่แต่ต่างอันต่างจริงก็เป็นความจริงอันหนึ่ง

พรรษาที่หนักมากในชีวิตของนักบวช ผมหนักมากพรรษานั้น แต่ไม่ได้สนใจว่าเป็นภาระหนักมากนะ เพราะความมุ่งมั่นมาก มันจำไม่ลืม กลางวันไม่นอน เดินจงกรมหมากพลูไม่แตะเลยในสามเดือน ทิ้งเลย พอหลังออกพรรษาแล้วไปที่ไหน แต่ก่อนมันมีหมากพลูเต็มไปหมดนี่ เขาเอามาถวายก็ฉันไปอย่างนั้นเอง เลยฉันมาเรื่อยๆ ปีนั้นมันหักโหมเต็มที่ ทิ้งหมด เรื่องหมากเรื่องอะไรไม่เอา มันเป็นกังวล ไม่เอา ทิ้งหมดเลย จิตเป็นเหมือนหิน สมาธิแน่นปึ๋งเหมือนหิน แต่มันไม่ใช้ปัญญาน่ะซิ ถ้าใช้ปัญญามันก็จะไปรวดเร็วกว่านั้น มันเพลินกินเพลินนอนอยู่กับสมาธินั้นเสีย มันขี้เกียจมันสบายไม่ยุ่งกับอะไร จิตมันอิ่มตัวของมัน อิ่มตัวในขั้นสมาธินะ ไม่ใช่อิ่มตัวด้วยการหลุดพ้นโดยประการทั้งปวงแล้ว มันอิ่มตัวในสมาธิ ไม่ยุ่งกับอารมณ์อะไร รูปเสียงอะไรๆ ไม่ยุ่งสบายอยู่นั้นแบบหมูได้เขียง ไม่ได้คิดว่าเขียงคือที่รองสับยำหมูเลย

พอมาค้นทางปัญญาถึงได้มีงานมาก โอ้โฮ งานทางปัญญานี่ งานมาก งานหนัก งานหยุดไม่ได้รั้งไม่อยู่ ตอนพิจารณาร่างกายเป็น **อสุภะอสุภัง** มันผาดโผนมาก กว่าจะปล่อยกันได้ มันผาดโผนมากและคล่องตัวมาก มองเห็นอะไรในร่างกายใครก็ตามเป็นอสุภะไปหมด ในความรู้สึกเหมือนกับว่ามันเป็นพื้นอสุภะอยู่เลยเทียว ขนาดนั้นมันถึงปล่อยของมันได้ พอรู้เต็มสัดเต็มส่วนหาที่สงสัยไม่ได้แล้ว มันก็ถอนของมันเองไม่ต้องบังคับ นี่ก็รู้ จากนั้นมาการพิจารณาร่างกายนี่ไม่เอาเลยนะ มันรู้ชัดๆ ว่าอิ่มแล้วอิ่มตัวแล้วมันก็รู้ เวลาพิจารณาอสุภะเพลินๆ นั้น ก็เป็นรสของธรรมอันหนึ่งเหมือนกัน กิเลสยังมีอยู่ ก็เหมือนกับไฟตามเชื้อของมัน ไหม้กันไปเรื่อยๆ ตามที่สัมผัส พอมันหมดเกี่ยวกับเรื่องของร่างกายแล้ว มันก็ถอยกรูดเลยนะ ไม่เอา จิตมีแต่สัมผัสสัมพันธ์กับพวกนามธรรม

เวทนา เวทนาเกี่ยวกับร่างกาย เวทนาเกี่ยวกับจิต สัญญาละสำคัญ สัญญา สังขารสำคัญมาก ละเอียดมากนะ มันพิจารณากันอยู่นั้นแหละ เปาะแปะๆ กันอยู่นั้น เพราะไม่กว้างขวางอะไรนี่ ก็มันรู้หมดแล้ว ปล่อยหมดแล้ว มันไม่สนใจ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส มันเหมือนอยู่กันคนละทวีปโน่น บทเวลามันปล่อย มันย้อนกลับมาเหมาว่ามีแต่จิตตัวเดียวนี้เป็นตัวโทษ มันมาเหมาตรงนี้ที่นี่ นี่ตัวโทษมันแสดงยิบแย็บๆ จิตก็หมุนอยู่ตรงนี้เสีย สิ่งเหล่านั้นเขาไม่ใช่โทษ รูป เสียง กลิ่น รส ไม่ใช่โทษ อะไรๆ ไม่ใช่โทษ ตัวนี้เป็นโทษ ตัวนี้เป็นตัวเหตุ มันเหมาลงจุดเดียว จนกระทั่งพร้อมแล้วมันถึงหมดปัญหาบนเวทีที่ต่อยุทธกัน ไม่รบกันแล้ว

ทีแรกก็ใส่เวทีกาย ออกเวทีกายก็ใส่เวทีของนามธรรมทั้งสี่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แล้วเข้าตัวจิตๆ หมุนกันอยู่กับจิตนั้น เพราะเรื่องราวยังมีเหลือ แต่จิตแย็บออกมาก็จิต ที่นี่ไม่ได้ไปเกี่ยวกับว่าแย็บไปอะไร เรื่องอะไร มันไม่ไปตามแล้ว แต่ก่อนมันตามพิจารณา รู้แล้วก็ดับไปๆ พอมันรู้จริงๆ แล้วมันปล่อย มันยิบแย็บๆ มันดูแต่ยิบแย็บๆ กับธรรมชาติที่เป็นฐานคือฐานหลอกลวงใหญ่ ฐานอวิชชากับจิตมันกลมกลืนเป็นอันเดียวกันในขณะนั้น สติปัญญาจึงหมุนอยู่นั้น พอเวทีนั้นพังลงไปเท่านั้นก็เลิกเวทีกันเลย ไม่ทราบจะรบกับอะไรต่อไปอีก การชนะบนเวทีธรรมนี้ **สนฺทิฏฺฐิโก** ตัดสินเอง ไม่มีกรรมการอื่นใดมาตัดสินให้ เพราะไม่ใช่ฐานะไม่ใช่วิสัย

พูดให้หมู่เพื่อนฟังก็หมดไส้หมดพุงนะผมน่ะ ขอให้เห็นใจเถอะ ผมพยายามที่สุดกับหมู่กับเพื่อน ทุกข์ยากขนาดไหนผมก็ทนเอาเพราะความสงสาร นี่พูดให้เต็มเม็ดเต็มหน่วย สงสารจริงๆ ไม่ใช่สงสารเพียงเสกสรรปั้นยอนะ มันเป็นอยู่ภายในจิตจริงๆ เพราะฉะนั้น มองดูอะไรจึงมองดูจริงๆ มองหมู่เพื่อนไม่ได้มองเพื่อจะยกโทษยกกรณ์กันแบบโลกๆ ดุตรงไหนว่าตรงไหน เป็นความบกพร่องอยู่ตรงนั้น เตือนตรงนั้น ดุตรงนั้นแก้ตรงนั้นซิ พูดง่ายๆ เหมือนนักมวยฝึกซ้อมกันก็ว่า อย่าเปิดตรงนั้น ปิดป้องตรงนั้นซิ เดี๋ยวตายนะ คู่ต่อสู้เขาใส่ผางเข้าไปตรงที่เปิดไว้นั้นเสร็จนะ ความหมายว่าอย่างนั้น

งานใดจะยิ่งกว่างานของจิตตภาวนา แม้จะลำบากขี้เกียจขนาดไหน อย่าไปถอยมัน ความขี้เกียจคือตัวกิเลสนั้นมันรบความเพียรนะ ให้ถือเป็นจุดขึ้นมา ให้ถือเป็นเหตุขึ้นมา มันขี้เกียจ มันรำคาญ ตัวรำคาญตัวขี้เกียจนั้นคือตัวกิเลส ฟัดมันลงไป อันนี้มันจะเลิกจะถอนตัวของมันไปเองเมื่อถูกฟัดถูกตี เราจะเห็นคุณค่าของความเพียรตรงนั้นแหละ พอขี้เกียจรำคาญอะไรๆ อย่างนี้ เราก็ล้มไปตามมันเสีย นั่นละมันได้กำลัง เพิ่มกำลังให้ตัวขี้เกียจให้ตัวรำคาญมากขึ้น นั่นแหละตัวกิเลส มันรำคาญตรงไหน เอาความรำคาญนั่นเป็นเหตุและเป็นเป้าหมายแห่งความเพียร ฟัดกันลงตรงนั้น เวลามันรู้กันแล้ว อ๋อ นี่แหละเป็นกิเลส นั่น

เอาละเลิกกัน เหนื่อยแล้ว

แบบแปลนของศาสนธรรม

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๕

แบบแปลนแผนผังที่เขาสร้างบ้านสร้างเรือนก็ดี ตำรับตำราทางโลกก็ดี ตำรับตำราทางศาสนาก็ดี ถ้ายังไม่ได้ลงมือทำตามแบบแปลนแผนผังนั้นก่อนแล้ว จะไม่ทราบความลึกตื้นหยาบละเอียดของตัวตึกและของธรรมได้เลย เพียงแต่จำได้เฉยๆ ถ้ายังไม่ได้ทำหน้าที่ภาคปฏิบัติตามแปลนและตำรานั้นๆ ก่อน ก็ยังไม่สำเร็จประโยชน์อันใด ทั้งยังไม่ทราบความลึกตื้นหยาบละเอียดแห่งแบบแปลนและตำรับตำรานั้นๆ อย่างมั่นใจได้ด้วย

ศาสนธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศสอนโลก เทียบกันได้กับแบบแปลนที่สร้างตึกสร้างร้านนั่นแล พูดอย่างพื้นๆ ธรรมดา ก็เรียกว่าแบบแปลนเพื่อความเป็นคนดี ท่านให้สร้างตนตามแบบแปลนคือแนวทางแห่งธรรมที่สั่งสอนไว้ และสร้างตนให้เป็นคนดีตามลำดับชั้น เพราะแปลนคือศาสนธรรม มีตั้งแต่ขั้นพื้นฐานถึงขั้นละเอียด และละเอียดเข้าไปเป็นลำดับจนถึงขั้นวิมุตติหลุดพ้น เหมือนเขาสร้างบ้านสร้างเรือนจนสำเร็จตามขนาดที่แปลนกำหนดไว้

แปลนที่เรามองเห็นหยาบๆ แต่ภายนอกนั้นเป็นอย่างหนึ่ง กฎเกณฑ์ของแปลนซึ่งอยู่ภายในห้องในหับในที่ต่างๆ ทั่วทั้งตึกนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง นับว่าเป็นความสลับซับซ้อนมาก ตำราแห่งศาสนธรรมซึ่งเทียบกับแปลนบ้านที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้

เป็นพื้นๆ นั้นอย่างหนึ่ง ที่ละเอียดสุขุมคัมภีรภาพมากเกินกว่าความรู้ธรรมดาจะรู้ได้เป็นอย่างหนึ่ง รวมแล้วก็คือแบบแปลนเพื่อความเป็นคนดีตามลำดับภูมิของสัตว์ของจิตของธรรม

ท่านให้ปฏิบัติตนตามแบบแปลนแห่งศาสนธรรมที่สั่งสอนไว้นั้นตามขั้นแห่งธรรมตามกำลังแห่งความสามารถเป็นลำดับไป เริ่มตั้งแต่ความสนใจในอรรถในธรรมเริ่มได้ยินได้ฟังคำสั่งสอนในแง่ต่างๆ และเริ่มปฏิบัติตาม นับแต่การให้ทานด้วยความเชื่อว่ามีผลอย่างนั้น การรักษาศีลมีผลอย่างนั้น และก้าวขึ้นสู่ขั้นภาวนามีผลอย่างนั้นเรื่อยๆ ไป ซึ่งล้วนแต่แปลนคือแนวทางที่จะสร้างคนให้เป็นคนดีด้วยกันทั้งนั้นและดีเป็นชั้นๆ ขึ้นไปตามแบบแปลน คือศาสนธรรมที่สั่งสอนไว้หลายขั้นหลายภูมิ

เริ่มต้นตั้งแต่ผู้เริ่มมีความเชื่อความเลื่อมใสศาสนาและนับถือศาสนา กราบพระสวดมนต์เป็นกิจวัตรประจำตน จากนั้นก็ก้าวเข้าสู่ความเป็นผู้มีศีล แม้จะไม่ได้มากเพียงศีล ๕ เป็นกาลเป็นเวลาก็ยังดี หรือไม่ได้ทุกองค์แห่งศีล เพียงได้ในองค์ใด หรือข้อใดข้อหนึ่งก็ยังดีกว่าผู้ไม่มีศีลเสียเลย และก้าวเข้าสู่ศีลที่เป็นความละเอียดทางความรู้สึกและการปฏิบัติสูงขึ้นไปเป็นลำดับลำดา นี่คือภาคปฏิบัติได้แก่การกระทำตาม

การนับถือนั้นเป็นอย่างหนึ่ง คือ นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นหลักยึดของใจ ไม่นับถือสิ่งใดยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ นี่เรียกว่าการนับถือศาสนา มีความเคารพกราบไหว้บูชาด้วยความเชื่อความเลื่อมใส จะเรียกว่ามีการปฏิบัติแฝงไปด้วยเพราะการกราบไหว้นั้นก็ถูก

การปฏิบัติตามพระโอวาทที่ทรงสั่งสอนไว้เป็นขั้นๆ ตอนๆ นั้นเรียกว่าภาคปฏิบัติคือ ปฏิบัติตามแบบแปลนที่ได้ยินได้ฟังมาจากโอวาทนั้นแล แต่แยกออกมาเป็นเหมือนแบบแปลนที่เขาสร้างบ้านสร้างเรือน พระโอวาทที่ทรงสั่งสอนไว้เหล่านี้ จะถือเป็นมรรคเป็นผลทีเดียวโดยที่ยังไม่มีการปฏิบัตินั้นยังไม่ได้ เช่นเดียวกับการถือตัวบ้านตัวเรือนจากแปลนโดยที่ยังไม่ได้ลงมือสร้างไม่ได้นั่นแล เพราะเป็นเพียงแปลนเท่านั้น ไม่ใช่เป็นตัวบ้านตัวเรือนเป็นตัวตึกตัวร้านอะไรที่จะให้สำเร็จเป็นตัวบ้านตัวเรือนอย่างแท้จริง

ต้องสร้างตามแปลนที่ชี้ที่แนะที่บอกไว้ กว้าง แคบ สั้น ยาว ลึก ตื้น หยาบ ละเอียด ขนาดไหน ต้องทำตามแปลนนั้น บ้านหลังนั้นจะสำเร็จขึ้นมาโดยสมบูรณ์ เพราะนายช่างที่เขาทำแปลน เขาศึกษาเล่าเรียนและคำนวณมาอย่างถูกต้องทุกสัดทุกส่วนแล้วจึงนำออกมาใช้

ศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ทรงค้นคว้าทดสอบทั้งฝ่ายเหตุฝ่ายผลเป็นที่พอพระทัย ไม่มีแง่ใดแห่งธรรมเป็นที่สงสัยแล้ว จึงได้นำออกมาสั่งสอนสัตว์โลกแน่ะ การสั่งสอนสัตว์โลกจึงเป็นเหมือนกับการมอบแปลนให้โลกชาวพุทธผู้ที่นับถือได้ประพฤติปฏิบัติตนตามพระโอวาทขั้นนั้นๆ เป็นลำดับไป ผลที่เกิดขึ้นจากภาคปฏิบัตินั้นแล จะเริ่มเป็นรูปเป็นร่างแห่งความดีขึ้นมา เช่นเดียวกับผู้สร้างบ้านสร้างเรือนตามแปลนนั้น จะเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาโดยลำดับจนถึงขั้นสมบูรณ์เต็มที่แห่งตึกรามบ้านช่องนั้นๆ

การประพฤติตัวการปฏิบัติตัวให้เป็นไปตามสวากขาตธรรมที่เรียกว่า แปลนอันพระองค์ตรัสไว้ชอบแล้วนั้น ก็ย่อมจะสำเร็จเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาภายในของผู้ปฏิบัติคือเป็นคนดีขึ้นมาเป็นลำดับลำดา ความประพฤติทางกายที่ออกมาจากใจซึ่งได้รับการอบรมมาพอสมควรแล้วก็ย่อมดี ไม่แสลงแทงตากระเทือนใจผู้อื่น การแสดงออกทางวาจาก็ถูกต้องตามเหตุผลที่โลกยอมรับกัน เพราะจิตเป็นผู้ยอมรับเหตุผลจากศาสนธรรม เนื่องจากศาสนธรรมทุกขั้นเต็มไปด้วยเหตุผลคือความถูกต้องดีงามทั้งสิ้น ผู้ต้องการความเป็นคนดีและดีเยี่ยม ย่อมปฏิบัติตัวตามศาสนธรรม นับแต่ขั้นให้ทานรักษาศีล แล้วก้าวขึ้นสู่ด้านจิตตภาวนาซึ่งเป็นธรรมละเอียดและงานละเอียดโดยลำดับ

เฉพาะอย่างยิ่งนักบวช เป็นผู้ตั้งหน้าตั้งตาจะสร้างตัวเป็นคนดีและดีเยี่ยมอยู่แล้ว จำต้องสนใจต่อหลักธรรมหลักวินัยซึ่งเป็นแบบแปลน คือแนวทางอันถูกต้องดีงามไม่ผิดพลาดได้ มีการระมัดระวังประจำตัวประจำจิตประจำอิริยาบถไม่ให้ผิดคลาดเคลื่อนไปได้ ยิ่งฝ่ายพระวินัยซึ่งเกี่ยวกับโทษหนักเบาด้วยแล้ว ก็ยิ่งเข้มงวดกวดขันไม่ให้ผิดพลาด ไม่ให้ตำหนิตนได้ คำว่าเจตนาล่วงเกินศีลนั้น ไม่ให้มีเลย นอกจากความเผลอความผิดพลาดโดยไม่มีเจตนาในโทษที่เยียวยาได้หรือแก้ไขได้เท่านั้น

ธรรมของผู้ปฏิบัติก็เริ่มแต่สมถธรรมขึ้นไป สมถธรรมคือธรรมที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับความสงบเย็นใจ ท่านจึงเรียกว่า **สมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน** สมถกรรมฐานแปลว่า ที่ตั้งแห่งงานเพื่อความสงบ ได้แก่ผู้เริ่มภาวนาบริกรรมธรรมบทใดก็ตามที่เหมาะกับจริตนิสัยของตนด้วยความจดจ่อต่อเนื่อง ด้วยความสนใจจริงๆ มีสติเป็นผู้ควบคุมจนปรากฏผลขึ้นมาเป็นความสงบภายในใจโดยไม่ต้องไปถามผู้หนึ่งผู้ใดเลย รู้ขึ้นจำเพาะใจของตนว่าเวลานี้ได้รับความสงบเย็นใจเพราะการภาวนาอย่างนั้นๆ นี่คือผลเริ่มปรากฏเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาแล้วจากแปลนคือสมถธรรมที่ท่านแนะไว้ และพยายามอบรม พยายามบำรุง พยายามรักษาจิต อยู่โดยสม่ำเสมอ

เพราะปกติจิตมีสิ่งจอมปลอมและปลิ้นปล้อนหลอกลวงแทรกอยู่ภายในเป็นจำนวนมากจนคณนาไม่ได้ อย่าให้เป็นไปตามสิ่งเหล่านี้ ให้ระงับดับกันด้วยสมถธรรมและวิปัสสนาธรรม มีสติเป็นสำคัญในการควบคุมจิต ระวังจิตใจของตนด้วยดี ไม่ให้ส่ายแส่ไปตามสิ่งผลักดันที่ออกไปสู่ทางตา ทางหูฯ และสู่ทางรูป ทางเสียง ทางกลิ่น ทางรส เครื่องสัมผัสต่างๆ ตลอดถึงธรรมารมณ์ที่ครุ่นคิดอยู่ภายในจิตใจ อันเนื่องมาจากการได้เห็นได้ยินเหล่านั้น แล้วกลับมาเป็นข้าศึกแก่ตนจนใจหาความสงบไม่ได้ เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นมาเพราะการก่อไฟเผาตนด้วยเหตุแห่งความส่ายแส่ของจิต เพราะไม่มีสติตามรักษา

สติ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอยู่มากที่จะอบรมหรือบำรุงจิตใจให้เป็นไปเพื่อสมถธรรมดังที่กล่าวแล้ว นี่เรียกว่า **ภาคสมถกรรมฐาน** เป็นขั้นเริ่มแรกแห่งการก่อตั้งจิตใจของตนเริ่มอย่างนี้แล

เมื่อจิตมีความสงบเย็นใจพอสมควร พอยับยั้งตนได้ ไม่กวัดแกว่ง ไม่ไขว่คว้า ไม่หิวไม่กระหาย ไม่วุ่นวายกับอารมณ์ต่างๆ มีสมถธรรมคือความสงบเป็นอาหารเครื่องดื่ม เป็นเครื่องยึดเครื่องอาศัยเป็นที่เย็นอกเย็นใจแล้ว ท่านสอนให้ใช้ **วิปัสสนากรรมฐาน** ในวาระจากความสงบนี้ไป และผลัดเปลี่ยนกันทำงานคนละเวลา ระหว่างสมถกรรมฐานกับวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ใช่ทำในเวลาเดียวกัน นอกจากมีเหตุการณ์ที่ควรจะทำ อันนั้นเป็นกรณีพิเศษของแต่ละรายๆ ที่จะปรากฏการณ์ขึ้นมาให้ควรทำวิปัสสนา พิจารณาก็ทำได้ไม่ขัดกัน

คำว่า **วิปัสสนากรรมฐาน** คือ ฐานที่ตั้งแห่งการงานเพื่อความรู้แจ้ง วิปัสสนา แปลว่า ความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยปัญญานั่นแล เวลานี้จิตไม่รู้แจ้งเพราะอะไร มีอะไรเป็นเครื่องปกปิดกำบังไว้ ปกติใจซึ่งเป็นนักรู้อยู่แล้วตลอดมาตั้งแต่กาลไหนๆ ไม่เคยปราศจากความรู้นี้เลยแม้แต่ขณะเดียว แต่เหตุใดจึงไม่รู้แจ้งเห็นจริง ก็เพราะสิ่งที่ปิดบัง คือกิเลสประเภทต่างๆ มันปกคลุมหุ้มห่ออยู่ภายในใจให้เป็นใจฝ้าฟาง รู้ก็ให้รู้ไปตามแถวแห่งความฝ้าฟาง แถวมืดบอด ไม่ให้รู้ตามความจริง ให้รู้ไปแบบปลอมๆ แฝงๆ เพราะกิเลสมันทำให้เป็นเช่นนั้น ไม่ใช่ธรรมพาให้เป็น

เนื่องจากกิเลสไม่ใช่ของจริง เป็นของปลอม หากแทรกอยู่ภายในจิตนั้น ธรรมเป็นของจริง จึงต้องอาศัยธรรมเป็นเครื่องชะล้าง เป็นเครื่องสอดส่องมองดูสิ่งที่ปลอมทั้งหลายซึ่งอยู่ภายในใจนั้นให้เห็นกระจ่างแจ้งออกไปโดยลำดับ เช่น ท่านสอนกรรมฐาน ๕ ในเวลาบวชเบื้องต้นว่า **เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ ตโจ ทนฺตา นขา โลมา เกสา** เป็นต้น นี้แลคือตัวปิดบังจิตใจ

ไม่ใช่ภูเขาทั้งลูก ไม่ใช่แผ่นดินทั้งแผ่น ไม่ใช่สิ่งใดทั้งมวล ไม่ใช่ความมืดเพราะอากาศมาปิดบังจิตใจ แต่เพราะอวิชชาคือกิเลสตัวสำคัญเป็นพื้นฐานเป็นรากเหง้าเค้ามูลของกิเลส มันขยายอำนาจออกมาทั่วสรรพางค์ร่างกายนี้ให้เป็นสิ่งปิดบังความจริงไว้ทั้งมวล จิตจึงเห็นด้วยความฝ้าฟาง เห็นด้วยความจอมปลอม สำคัญผิดไปด้วยความเห็นนั้นๆ เพราะกิเลสพาให้สำคัญ กิเลสพาให้มั่นหมาย กิเลสพาให้ติด กิเลสพาให้พัวพัน กิเลสพาให้ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งเหล่านี้

เพราะฉะนั้น ธรรมท่านจึงสอนลงในจุดที่กิเลสผูกมัดหรือกิเลสปิดบังไว้เพื่อเพิกถอนความจอมปลอมของกิเลสที่สำคัญว่า นี้เป็นเรา นี้เป็นของเรา นี้เป็นหญิง นี้เป็นชาย นั้นเป็นสัตว์เป็นบุคคล ออกไปโดยลำดับด้วยการพิจารณา มีกรรมฐาน ๕ เป็นสำคัญ เพราะเป็นพื้นฐานแห่งการพิจารณาในเบื้องต้น ท่านจึงมอบอาวุธอันสำคัญให้ ๕ ประการ มีเกสา โลมา เป็นต้น เราจะพิจารณาอาการใดก็ได้ใน ๕ อาการนี้ เพื่อเพิกถอนสิ่งจอมปลอมทั้งหลายที่แทรกอยู่ในอาการ ๕ เป็นต้นนั้น นี่เรียกว่า **วิปัสสนา** เพื่อความเห็นแจ้งตามความจริงของสภาพนั้นๆ ในส่วนร่างกาย

เกสา ดูเป็นยังไง ผมอยู่บนศีรษะมันสวยตรงไหน มันงามตรงไหน มันน่ารักน่าชอบใจที่ตรงไหน เพียงเป็นเส้นดำๆ ขาวๆ อยู่บนศีรษะเท่านั้น มันหาความสวยงามมาจากไหน ถ้าตามหลักความจริงของมันแล้ว หาความสวยงามไม่ได้ เพียงผมเส้นหนึ่งเท่านั้น เอาความสวยงามเอาความเลิศเลอมาจากไหน เอาความเป็นหญิงเป็นชาย เป็นสิ่งที่น่ารักน่าชอบใจมาจากไหน ผมเส้นหนึ่งนั้นมันมีอำนาจวาสนามาจากไหนจึงมากล่อมจิตใจของสัตว์โลกให้ลุ่มหลงและยึดถือว่าเป็นของสวยของงาม เป็นของน่ารักใคร่ชอบใจเอานักหนา

พิจารณาลงไปตั้งแต่ปลายเส้นผมลงถึงที่เกิดที่อยู่ของมัน มันเกิดที่ไหน สถานที่มันเกิดวิเศษไหม ตัวของมันเองคือเส้นผมนั้นน่ะวิเศษไหม สถานที่มันเกิดวิเศษไหม สถานที่มันอยู่วิเศษไหม ถึงได้ยกได้ยอ ถึงได้ยึดได้ถือ ได้สำคัญมั่นหมาย ได้เคารพยกย่องมันเอานักหนา จนลืมเนื้อลืมตัวว่าเป็นของสวยของงาม ว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลว่าเป็นเราเป็นเขา เป็นหญิงเป็นชาย ไปทั่วแดนโลกธาตุด้วยผมเพียงเท่านั้น โง่ขนาดไหนมนุษย์เรา เฉพาะอย่างยิ่งพระกรรมฐานเราน่ะโง่ขนาดไหน จงดูความโง่ของตนตรงนี้ดูซิ

ดูผมให้ชัดเจน แล้วดูสถานที่อยู่สถานที่เกิด มันเกิดขึ้นมาจากหนัง หนังวิเศษอะไรดูให้ดีซิหนัง มันวิเศษอะไร ข้างนอกมันก็เต็มไปด้วยมูล มูลคือขี้เหงื่อขี้ไคลเต็มไปหมดรอบตัวมีว่างเว้นที่ตรงไหน ไม่ว่าหนังรอบศีรษะ หนัง **ตจปริยนฺโต** คือหนังที่หุ้มอยู่รอบสกลกายนี้ เต็มไปด้วยขี้เหงื่อขี้ไคล ต้องชะต้องล้างกัน ต้องอาบต้องถูกันตลอดเวลาหนังบนศีรษะมันเป็นหนังวิเศษมาจากไหน ที่ผมเกิดและอยู่ที่นั่น มันได้ความวิเศษมาจากไหนถึงได้หลงมันชนิดไม่ลืมหูลืมตาบ้างเลย ความจริงมันก็เป็นหนังเหมือนกันหมดและเยิ้มไปด้วยปุพฺโพโลหิต เหมือนสิ่งที่อยู่ภายใน มันอาศัยสิ่งสกปรกหล่อเลี้ยงกันอยู่เท่านั้น ตามสภาพของมันก็เป็นของสกปรกโสโครกด้วยกัน นี่ ดูผม

ขนก็เหมือนกัน มันมีอยู่ทั่วสรรพางค์ร่างกาย มันว่ามันวิเศษไหม มันว่ามันสวยมันงามไหม เราต่างหากเป็นผู้ไปสำคัญมั่นหมาย และเราต่างหากเป็นผู้นำเอาสิ่งเหล่านี้มาเป็นฟืนเป็นไฟเผาจิตใจตัวเอง ไม่ใช่สิ่งเหล่านั้นมาเป็นฟืนเป็นไฟ เป็นความหลงของเราต่างหากพาให้เป็นไฟเผาตน

ความหลงนี้คืออะไร ถ้าไม่ใช่เรื่องของกิเลสตัวจอมปลอมเป็นตัวพาให้หลง นี้ละอำนาจของกิเลสมันเก่งกาจสามารถฉลาดแหลมคมอย่างที่เห็นอยู่สดๆ ร้อนๆ นี้แหละเรายังเชื่อมันได้อย่างสนิทติดจม ไม่สะดุดในโทษของมันบ้างเลย เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัยกรรมฐาน ๕ เป็นต้นนี้ เป็นเป้าหมายแห่งการพิจารณาทางสติปัญญาเพื่อบุกเบิกเพิกถอนออกให้เห็น ผมเป็นยังไง ขนเป็นยังไง เล็บเป็นยังไง สวยงามที่ไหน เล็บมันวิเศษวิโสสวยงามที่ตรงไหน ก็เล็บรู้ๆ กันอยู่แล้ว ฟัน ก็คือกระดูกเราดีๆ นั้นแลเพราะมันเหมือนกระดูกทั้งหลายในร่างกายส่วนต่างๆ ท่านให้ชื่อว่าฟัน แล้วมันสวยมันงามที่ตรงไหน ก็กระดูกรู้กันอยู่ชัดๆ

ตามหลักความจริงของธรรมเป็นเช่นนี้ แต่ตามความจอมปลอมของกิเลสเสกสรรปั้นยอไปแล้วได้ร้อยแปดพันประการ แล้วแต่สัตว์จะติดจะพันยังไง จะหลงไปตามมันในแง่ใด มันหลอกได้ทุกแง่ทุกมุมตลอดเวลาทุกอาการของร่างกายที่มีอยู่นี้ นอกจากนี้แล้วมันยังหลอกไปทั่วโลกทั่วสงสาร สัตว์โลกดังพวกเราซึ่งตาบอดหูหนวกจึงถูกมันจูงจมูกมาตั้งกัปตั้งกัลป์ก็ไม่รู้ว่าถูกจูง นี้แหละผู้นำของวัฏฏะให้สัตว์ทั้งหลายได้เกิดแก่เจ็บตายหาบความทุกข์ทรมานต่างๆ ไปทุกภพทุกชาติ เพราะความเกิดเป็นตัวการสำคัญ เนื่องมาจากอวิชชา ได้แก่จอมกษัตริย์วัฏจักรของกิเลส ตัวพาให้ลุ่มหลงเป็นตัวเหตุอันเริ่มแรก

สัตว์ทั้งหลายจึงพากันแบกแต่กองทุกข์ หาเวลาปล่อยวางไม่ได้เลยจนกระทั่งบัดนี้แล้วยังจะแบกต่อจากนี้ไปจนตลอดอนันตกาล หาเวล่ำเวลาปล่อยวางไม่ได้ ถ้าไม่ปลดเปลื้องตัวจอมปลอมที่ผูกมัดรัดรึงจิตใจนี้ออกด้วยธรรมะของพระพุทธเจ้าเสียเมื่อใดแล้วจะไม่มีวันหลุดพ้นจากทุกข์นี้ไปได้เลย จะบ่นขนาดไหนก็บ่นเถอะ บ่นเรื่องทุกข์ บ่นเท่าไรก็หมดลมไปเปล่าๆ ถ้าไม่แก้ต้นเหตุแห่งความทุกข์ที่ให้เกิดทุกข์นั้นออกไปได้ด้วยอรรถด้วยธรรม

เพราะฉะนั้น ธรรมจึงเป็นธรรมชาติจำเป็นและสำคัญมากที่จะชะล้างหรือลบล้างปราบปรามกิเลสทั้งหลายให้ราบไปจากใจ เป็นใจอิสระ เป็นใจที่วิเศษวิโสขึ้นมา

นี่แหละ ขั้นเริ่มแรกท่านจึงสอนกรรมฐานให้ จากนั้นก็ ทนฺตา ฟัน ตโจ หนัง ดูซิสวยที่ตรงไหน งามที่ตรงไหน วิเศษที่ตรงไหนหนัง หนังสัตว์ก็มี อย่าว่ามีแต่หนังคน

หนังเราเลย แล้วเขาวิเศษอะไรกัน สัตว์เขามีหนังเหมือนมนุษย์เรานั่นแล ทำไมเขาไม่วิเศษ เหตุใดมนุษย์เราจึงถือว่าตัววิเศษด้วยหนังบางๆ ห่อกระดูกเพียงเท่านี้

จงเปิดเข้าไปด้วยปัญญา พิจารณาดูซิ ข้างนอกก็เต็มไปด้วยขี้เหงื่อขี้ไคล ต้องชะต้องล้างอยู่เป็นประจำ ไม่ชะไม่ล้างไม่อาบไม่สรงไม่ได้ จะส่งกลิ่นเหม็นคลุ้งไปหมด ต่างคนก็ต่างหาบมูลสดมูลแห้งเต็มตัวมาอยู่ด้วยกันได้ยังไงมนุษย์ ถ้าไม่ชะไม่ล้างไม่อาบไม่สรงให้พอดูได้บ้าง ก็ไม่ผิดอะไรกับสุกรที่นอนจมมูตรจมคูถอยู่ด้วยกัน เรายังจะเสกสรรปั้นยอให้มันเป็นของวิเศษวิโสได้ที่ตรงไหน ดูจากผิวหนังนี่ก็รู้อยู่แล้ว ถ้าดูด้วยอรรถด้วยธรรมคือดูด้วยสติปัญญา ถ้าไม่ดูด้วยอำนาจแห่งกิเลสตัวมืดมิดปิดตา ตัวโลกันตรนรกมันปิดเราให้ร้อนอยู่ทั้งวันทั้งคืน เพราะความมองหาอะไรไม่รู้ไม่เห็น ขึ้นชื่อว่าของจริง แต่จะเจอแต่ของปลอมซึ่งเป็นฟืนเป็นไฟเผาลนเราเท่านั้น

ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงสอนบทธรรมย่อๆ ให้เวลาบวช ซึ่งเป็นเวลาเพียงเล็กน้อยเพื่อให้นำอันนี้ไปพิจารณา เอ้า เราจะบริกรรมเป็นสมถกรรมฐานก็ได้ บริกรรมในอาการทั้งห้านี้ บทใดก็เป็นสมถะได้ บริกรรมไปแล้วยังไม่แล้ว ยังพิจารณาไปตามอาการที่ตนบริกรรมนั้นอีก จนกลายเป็นวิปัสสนาไปด้วยกันนั้นได้ จากนั้นก็พิจารณาเข้าไปหนังข้างนอกกับหนังข้างใน มันต่างกันอยู่มาก แม้ข้างนอกจะเป็นของสกปรก แต่ก็ยังสู้ข้างในไม่ได้ พลิกออกมาดูซิ เต็มไปด้วยเลือด ด้วย **ปุพฺโพโลหิต** ลึกเข้าไปข้างในมีตั้งแต่กองอสุภะกองสกปรกโสโครกทั้งนั้น

ร่างกายมนุษย์ทั้งร่าง อะไรจะสกปรกยิ่งกว่านี้ล่ะดูซิ ทำไมไม่พิจารณาให้เห็นตามความจริง ให้กิเลสมันหลอกอยู่ทำไมว่าสวย สวยได้ยังไง ตาก็เห็นกันอยู่นี้ มันสวยที่ตรงไหน ตาเราก็เห็นอยู่ ตามนุษย์แท้ๆ ยิ่งเป็นตาอรรถตาธรรมตาลูกศิษย์ตถาคตที่จะสอดแทรกปัญญาซึ่งเป็นกล้องอันสำคัญส่องเข้าไปตามหลักความจริง ทำไมจะไม่รู้ไม่เห็น พระพุทธเจ้าสอนไว้มีแต่กล้องที่ทันสมัยทั้งนั้น มีปัญญาเป็นต้น สติครอบลงไปบังคับกันไป พิจารณาให้เห็นตามความจริงของอาการทุกส่วนภายในร่างกายหรืออาการใดก็ตาม หากจะกระจายไปหมดทั่วสรรพางค์ร่างกาย เพราะเป็นสิ่งเหมือนๆ กัน ถ้าพูดว่าอสุภะอสุภังของปฏิกูลโสโครก มันก็เต็มไปหมดทั้งเนื้อทั้งตัวเราตัวเขาอยู่แล้ว

ไม่มีอะไรที่น่าสงสัย และไม่มีอะไรปฏิกูลเกินร่างกายของมนุษย์หญิงชายนี้เลย เหตุใดจึงไปเสกสรรปั้นยอว่าเป็นของสวยของงาม เป็นของน่ารักใคร่ชอบใจ

เรื่องของกิเลสมันแยบยลบนหัวใจสัตว์โลกอย่างนี้แหละ มันจึงสามารถเอาความจอมปลอมไปครอบในของจริงทั้งหลายจนมองไม่เห็นความจริง ทั้งๆ ที่ความจริงก็เป็นดั่งที่ว่ามานี้ ก็มองไม่เห็น เชื่อไม่ได้ว่าเป็นของจริง ไม่ลงใจว่าเป็นของจริง แต่มันลงใจว่าเป็นของจริงตามกิเลสที่มันหลอกไปเสีย เลยเข้าใจว่าเป็นของจริง ทั้งๆ ที่สิ่งนั้นเป็นของปลอม ความจริงแท้มันไม่ยอมเชื่อ ก็เหมือนว่าธรรมเป็นของปลอมไปเสีย เพราะถูกกิเลสกล่อม กิเลสมันปิดบังไม่ให้เห็นความจริง โลกทั้งหลายจึงลุ่มหลงกัน ใครไม่อยากหลง แต่สิ่งที่ทำให้หลงมันมีอำนาจเหนือกว่าครอบอยู่ที่ใจนั้น

ด้วยเหตุนี้จึงต้องพิจารณาด้วยปัญญาธรรม แยกแยะเข้าไปตามสัดส่วนต่างๆ ซึ่งมีอยู่ในร่างกายนี้ นับแต่เบื้องบนเบื้องล่าง ดูไปตลอดทั่วถึงที่เรียกว่าเที่ยวกรรมฐานภายในร่างกายนี้ อย่าพูด อย่าเที่ยว อย่าดูแต่เพียงกรรมฐาน ๕ เท่านั้น ปัญญากระจายไปได้ทั้งนั้นเพราะเป็นกรรมฐานด้วยกัน จงดูให้ชัดเจนด้วยปัญญา และดูเข้าไปลึกและละเอียดเท่าไร ก็ยิ่งจะเห็นความจริงขึ้นมาโดยลำดับ และเห็นสิ่งสกปรกโสมมเต็มไปหมดในร่างกายนี้ เพราะตามหลักความจริงแล้ว ไม่มีของสะอาดสวยงามในร่างกายนี้ มีแต่ของสกปรกทั้งสิ้น

ต่อจากนั้นก็เป็นเนื้อ เนื้อเป็นยังไง สวยงามไหม อะไรมันวิเศษวิโส ก็เนื้อมันวิเศษวิโสที่ตรงไหน น่ารักใคร่ชอบใจที่ตรงไหน เนื้อก็รู้กันอยู่แล้ว เอ็นสวยงามที่ตรงไหนวิเศษวิโสที่ตรงไหน น่ารักใคร่ชอบใจที่ตรงไหน ก็เอ็น กระดูก กระดูกก็เป็นท่อนๆ เหมือนกระดูกสัตว์ทั้งหลายนั้นแล มันมีสาระอะไรพอที่จะยกยอปอปั้นขึ้นว่าเป็นของวิเศษวิโสว่าเป็นเราเป็นของเรา ถึงได้รักชอบเทิดทูนมันนักหนา จนกระทั่งมันสร้างกองทุกข์เผาจิตใจเพราะความยึดความถือความหลงงมงายในมันโดยไม่รู้สึกตัว หนักเท่าไรก็ทนเอา

แบกอะไรทุกวันนี้ แบกแต่ร่างกายเท่านี้ก็ยังไม่พอ ยังแบกความสำคัญมั่นหมายในร่างกายนี้ว่า เป็นเราเป็นของเรา ว่าเป็นเขาเป็นของเขา รักนั้นชอบนี้ เกลียดนั้นชังนี้

เข้าไปอีก ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องของกิเลสที่จะโยนทุกข์เข้ามาให้เราแบกเราหามอยู่ตลอดเวลา นี่เรายังไม่เห็นโทษของมันแล้วจะเห็นอะไรเป็นคุณค่า ถ้าลงไม่เห็นโทษในสิ่งนี้เสียก่อน คุณค่าแห่งธรรมก็ยังไม่ปรากฏขึ้นมาได้ เพราะฉะนั้น จึงต้องอาศัยสติปัญญาพิจารณาคลี่คลายลงไป นอกจากนั้นก็กำหนดให้มันตายมันแตกสลาย ในตัวของเราก็ตาม ของเขาก็ตาม คนตายแล้วเป็นยังไง เราตายก็ตาม เขาตายก็ตาม เรายังไม่ตายก็ตาม ดูคนตายก็เคยดูกันมาแล้วเป็นยังไง น่าพึงใจไหม ดูอะไรทุกส่วนมันน่าสะอิดสะเอียน น่าเกลียดน่ากลัวเอาเสียอย่างถึงใจไม่มีวันหลงลืม ติดหูติดตา นอกจากนั้นยังกลัวผีมันอีก อะไรจะน่าขยะแขยงน่าหวาดน่ากลัวยิ่งกว่ามนุษย์ตาย แล้วเหตุใดจึงไปหน้าด้านเสกสรรปั้นยอว่าเป็นของสวยของงามน่ารักใคร่ชอบใจ แบกหามอุปาทานแทบจะเป็นจะตายเรื่อยมาดังที่รู้ๆ เห็นๆ อยู่นี้

ถ้าใจนี้เป็นสิ่งที่สลายไปได้เหมือนสิ่งทั้งหลายละ ก็ต้องแหลกไปนานแล้ว เพราะความบอบช้ำไม่มีอะไรเกินจิตนี้เลย กิเลสไม่ว่าตัวไหนก็เผาเข้าที่ตรงนั้น ทุกข์น้อยใหญ่เผาที่ตรงนั้น เผาที่ตรงจิตซึ่งเป็นตัวเกิดตัวรับทุกข์ทั้งมวล เพราะอวิชชาเป็นเชื้อนำพาให้เกิด ทุกข์น้อยใหญ่จึงเผาลงที่จิต หากว่าจิตเป็นสิ่งที่สลายตัวได้เหมือนสิ่งทั้งหลายแล้วต้องแหลกเป็นผุยผงไปนานไม่มีเหลือเลยในจิตของบุคคลและสัตว์ดวงหนึ่งๆ ผู้หนึ่งๆ รายหนึ่งๆ

แต่นี้จิตไม่ได้เป็นตัวฉิบหาย ไม่ได้ตาย ทุกข์ขนาดไหนก็ยอมรับว่าทุกข์แต่ไม่ฉิบหาย จึงทนมาได้ถึงขนาดนี้ แล้วเรายังจะทนทุกข์ทรมานเพราะอำนาจแห่งความหลงที่กิเลสกล่อมนี้ไปเรื่อยๆ โดยไม่สนใจกับอรรถกับธรรมกับการพินิจพิจารณาเพื่อปลดเปลื้องใจออกจากความหลงความทุกข์เพราะกิเลสสร้างขึ้นมานั้น มันสมควรแล้วเหรอกับนักปฏิบัติเรา เราต้องสอนเราอย่างนี้ พิจารณาเราอย่างนี้ หาอุบายยอกย้อนเราอย่างนี้ด้วยปัญญา ไม่เช่นนั้นจะเกิดอุบายขึ้นมาไม่ได้ อยู่เฉยๆ ก็เฉยๆ อย่างนั้นแหละ แต่กิเลสมันไม่ได้อยู่เฉยๆ มันสร้างกองทุกข์ให้เราอยู่ตลอดเวลา

ผู้ที่จะแก้กิเลสอยู่เฉยๆ ได้ยังไง ต้องพินิจพิจารณา เช่น การพิจารณาร่างกายก็ดังที่ว่ามานี้ เอ๊า ตายแล้วเป็นยังไง มันพองมันขึ้นอืดและเน่าเหม็นไปทั่วจักรวาลและ

แตกกระจายลงไปอย่างน่าสลดสังเวชเป็นไหนๆ เหล่านี้กำหนดดูให้เห็นชัดซิ เมื่อแตกลงไปแล้วเป็นยังไง กลิ่นเป็นยังไง รูปลักษณะมันเป็นยังไง น่าพึงใจไหม จนกระจายตัวลงไปจากสภาพเดิมโดยสิ้นเชิง เมื่อกระจายลงไปเต็มที่แล้ว ส่วนดินก็ลงไปเป็นดินตามธาตุเดิมของมัน ส่วนน้ำก็กลายเป็นน้ำตามธาตุน้ำของตน ลม ไฟ ไปตามธาตุเดิมของตนแล้วไหนคำว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคลอยู่ที่ตรงไหน

ดินนั่นหรือเป็นเรา ดินนั่นหรือเป็นของเรา ดินก็เรียกว่าดินอยู่แล้ว เป็นเราเป็นของเราได้อย่างไร แม้เวลาอยู่ในร่างกายนี้มันก็คือดิน คือน้ำ คือลม คือไฟ ไปเสกสรรปั้นยอว่าเป็นเราเป็นของเราได้อย่างไร การใช้ปัญญาต้องทำอย่างนี้ซิ ซักฟอกกันอย่างนี้ให้เห็นถึงความจริงที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้จนเห็นได้ชัดเจนประจักษ์ใจว่า อ๋อ นี้คือธาตุดิน ออกจากความเป็นปฏิกูลโสโครกไปแล้ว เลื่อนไปเป็นธาตุ พิจารณาเป็นธาตุ ก็สักแต่ว่าธาตุเท่านั้น ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ มีใจเป็นผู้ครองเพราะใจเป็นผู้หลงเนื่องจากสิ่งที่ทำให้หลงครอบหัวใจ ใจจึงต้องหลง จึงต้องอยู่ใต้อำนาจสิ่งเหล่านี้พาให้เกิดให้แก่ให้เจ็บให้ตายในภพน้อยภพใหญ่ สูงๆ ต่ำๆ ลุ่มๆ ดอนๆ ตามอำนาจแห่งวิบากกรรมที่ทำมาทั้งดีและชั่ว

ใจเป็นผู้ทำ เมื่อทำลงไปแล้วสัตว์ทั้งหลายจึงต้องได้รับทั้งผลดีผลชั่ว จะจำได้จำไม่ได้ในการกระทำของตนเองทั้งดีและชั่วก็ตาม ผลจะปฏิเสธไม่ได้ เพราะใจเป็นผู้ทำใจตีตราไว้แล้ว ผลดีและชั่ว สุขแลทุกข์ จะต้องมาที่ตรงนี้ เพราะผู้นั้นเป็นผู้เกิดและเป็นผู้รับผลทั้งมวล ภพน้อยภพใหญ่ก็คือผู้นี้เป็นตัวภพตัวชาติ เที่ยวเกิดแก่เจ็บตายอยู่ไม่หยุดไม่ถอย เพราะ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** นั้น เป็นสำคัญมากทีเดียว นี่การพิจารณาพิจารณาให้เห็นชัดลงไปอย่างนี้ ถ้าอยากทราบความจริงและหลุดพ้นไปด้วยธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่ต้องมาแบกกองทุกข์อีกต่อไป

นี้แหละการเดินตามแบบแปลนแผนผัง คือศาสนธรรมที่พระองค์ทรงสอนไว้ให้ดำเนินอย่างนี้ เอ้า พิจารณาให้หลายตลบทบทวน ซ้ำๆ ซากๆ ให้ถือนี้เป็นงานประจำจิตของตนเอง เรียกว่าความเพียรหรืองาน หมายถึงการพิจารณาดังที่กล่าวมา ท่านเรียกว่าปัญญานี่ละ **วิปัสสนา** ความเห็นแจ้งตามความจริง พูดถึงอสุภะอสุภังก็เป็นจริง ประจักษ์

ด้วยปัญญา พูดถึงธาตุก็เห็นประจักษ์ด้วยปัญญา เห็นความแตกสลายก็เห็นประจักษ์ด้วยปัญญา เห็น **ทุกฺขํ** ก็เห็นประจักษ์ด้วยปัญญา **อนิจฺจํ** ความแปรสภาพก็ประจักษ์ด้วยปัญญา **อนตฺตา** หาสาระหาความเป็นตัวเป็นตนไม่ได้ในอัตภาพร่างกายนี้หรือในขันธ์ทั้งห้านี้ก็ประจักษ์ด้วยปัญญา

การพิจารณาอย่างนี้เรียกว่าปัญญา สอดแทรกลงไปให้เห็นตามความจริงของสภาวธรรมส่วนต่างๆ แล้ว อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นแม้จะหนาแน่นยิ่งกว่าภูเขาทั้งลูกก็เถอะ ทนปัญญาความรู้แจ้งเห็นจริงไปไม่ได้ พอรู้แจ้งเห็นจริงที่ตรงไหน ต้องปล่อยทันทีๆ เมื่อรู้แจ้งเห็นจริงตลอดทั่วถึงก็ปล่อยหมด ความหลงที่ว่าสัตว์ ว่าบุคคล ว่าเขาว่าเรา ก็หมด เหลือแต่ความจริงล้วนๆ คือสักแต่ว่าธาตุ สักแต่ว่าขันธ์ สักแต่ว่าเราว่าเขาตามชื่อเขาสมมุติเท่านั้น แต่จิตไม่ได้ยึดไม่ได้ถือ เพียงแต่ปฏิบัติตามขั้นของสมมุติเราก็รู้ว่าเรา เขาก็รู้ว่าเขา ตามขั้นของสมมุติ นั้นหญิงนี้ชาย ก็รู้ตามขั้นของสมมุติแต่ไม่ติด แต่ไม่รักไม่ชัง ไม่เกลียดไม่โกรธให้สิ่งเหล่านั้น ไม่ยึดไม่ถือสิ่งเหล่านั้นนี่เรียกว่าปัญญา ถ้ารู้แล้วไม่ยึดจึงเรียกว่าปัญญา

รู้อะไรเห็นอะไรยึดนั้น นั้นคือกิเลส ตากระทบรูปก็เป็นไฟเข้ามาเผาหัวใจ เพราะความรักความชังในรูปนั้นๆ หูกระทบเสียงก็กว้านเอาไฟเข้ามาเผาใจ เพราะความพอใจไม่พอใจในเสียงนั้นๆ กลิ่น รส สัมผัส เช่นเดียวกัน กระทบสัมผัสอะไร กว้านเอาไฟเข้ามาเผาลนใจๆ ทั้งนั้น เพราะกระแสที่ออกไปนี้ล้วนแต่เป็นกระแสของกิเลส ออกไปทางตาสู่รูป ออกไปทางหูสู่เสียง ออกไปทางจมูกสู่กลิ่น ออกไปทางลิ้นสู่รส ออกไปทางกายสู่เครื่องสัมผัสเย็นร้อนอ่อนแข็ง แล้วกว้านความลุ่มหลงที่เกิดขึ้นจากความรักความชัง ความเกลียด ความโกรธ ความไม่พอใจในสิ่งทั้งหลายเข้ามาเผาหัวใจ ทั้งนี้ล้วนเป็นวิธีการของอวิชชาหากิน ของอวิชชาสั่งสมความทุกข์ใส่หัวใจของสัตว์เต็มอำนาจของมัน มันเรืองอำนาจเต็มที่เมื่อสติปัญญายังแทรกเข้าไม่ถึง

การพิจารณาดังที่กล่าวมานี้ คือการเปิดความจริงออกมาจากความจอมปลอมของกิเลสตัณหาอวิชชาที่เสกสรรปั้นยอเอาไว้ปักเสียบเอาไว้ เปิดเผยออกมาให้เห็นตาม

ความจริง แล้วปล่อย เห็นก็รู้ว่าเห็น แต่ไม่ติด ได้ยิน กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อะไรมาสัมผัสสัมพันธ์ก็รู้เหมือนกันกับคนทั่วๆ ไป เห็นเหมือนกันกับคนทั่วๆ ไป แต่ไม่ยึดไม่ถือ เพราะความรอบคอบของสติปัญญาพอตัวแล้ว ปล่อยวางโดยสิ้นเชิงแล้ว นี้แลความเห็นของใจที่เป็นธรรมแล้วกับความเห็นของใจที่เป็นกิเลสทั้งดวง ต่างกันอย่างนี้ การได้เห็น การได้ยินเป็นต้น จึงไม่เหมือนกัน ผลที่เกิดขึ้นก็ไม่เหมือนกันเลย ผลของกิเลสต้องเป็นฟืนเป็นไฟ ผลของธรรมต้องเป็นสุขร่มเย็นตลอดเวลา ไม่มีอะไรมากระทบกระเทือน ไม่มีอะไรเอื้อมเข้าถึงได้เลย เพราะสติปัญญาพอตัว

ยิ่งจิตถึงขั้นบริสุทธิ์ด้วยแล้ว สมมุติทั้งมวลไม่มี สมมุติแม้ชิ้นหนึ่งหรือแม้เท่าเม็ดหินเม็ดทรายที่จะเข้าแทรกในจิตตวิมุตตินั้นได้เลย เพราะตัดออกหมด ขึ้นชื่อว่าสมมุติ ไม่มีสิ่งใดเหลืออยู่ภายในใจนั้นเลย เหลือแต่วิมุตติ ความบริสุทธิ์ล้วนๆ ของใจนั้นแล จิตที่บริสุทธิ์ล้วนๆ แล้วเป็นจิตที่วิเศษ อันนั้นต่างหากวิเศษ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก อวัยวะในส่วนร่างกายทุกส่วนที่เราแบกเราหามอยู่นี้ ไม่ใช่ของวิเศษ มันกองป่าช้าผีดิบต่างหาก มาเสกสรรปั้นยอว่าวิเศษอะไรกัน สิ่งที่วิเศษอย่างแท้จริง คือใจที่บริสุทธิ์ต่างหาก

ทางที่จะก้าวเข้าสู่ความบริสุทธิ์วิเศษนั้นคืออะไร ก็คือ สมถธรรม วิปัสสนาธรรม ดังที่กล่าวมานี้ เพราะฉะนั้น จงพากันดำเนินเดินตามแบบแปลน คือสวากขาตธรรม ที่ตรัสไว้ชอบแล้วนี้ทั้งสมถะและวิปัสสนา อย่าลดหย่อนอ่อนกำลัง อย่าท้อถอย

กิเลสไม่เคยอ่อนกำลังโดยลำพังตนเอง นอกจากจะอ่อนกำลังลงด้วยการต่อสู้ การรบฟันหั่นแหลกกันด้วยสติธรรม ปัญญาธรรม เป็นต้นเท่านั้น ให้มันอ่อนกำลังลง โดยธรรมชาติของมันนั้นไม่มีทาง และทุกข์ที่จะหมดไปจากใจของสัตว์โลกเพราะการอยู่เฉยๆ ไม่สนใจปลดเปลื้องแก้ไขถอดถอนชะล้าง ตลอดกัปตลอดกัลป์ไหนก็แบกทุกข์อยู่เช่นนั้น ไม่มีคำว่าต้น ไม่มีคำว่าปลาย ก็คือจิตกับทุกข์ที่แบกหามกันอยู่นี้แล ที่จะสิ้นสุดหลุดพ้นไปได้ก็เพราะอำนาจของความเพียร ตั้งแต่ ทาน ศีล ภาวนา ขึ้นไปโดยลำดับ นี้คือสิ่งชะล้าง

เฉพาะอย่างยิ่งจิตตภาวนาเป็นงานสำคัญที่จะล้างโลก โลกคืออะไร โลกคือหมู่สัตว์ คำว่าหมู่สัตว์ได้แก่อะไร ได้แก่หัวใจที่ติดพันกับสิ่งทั้งหลาย ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าหัวใจใด ท่านเรียกว่าหมู่สัตว์ด้วยกัน **สตฺต** แปลว่า ผู้ข้องผู้ติด

การข้ามโลกข้ามกันที่ตรงนี้ ล้างโลกล้างที่ตรงนี้ โลกที่สกปรกที่สุดก็คือโลกที่เต็มไปด้วยกิเลสตัณหาอาสวะ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะตัณหา นี้คือตัวสกปรกครอบหัวใจสัตว์โลกอยู่ ใจจึงหาความวิเศษไม่ได้ เมื่อสติปัญญา ศรัทธา ความเพียรชะล้างเข้าไปหรือปราบปรามเข้าไป สิ่งเหล่านี้จะพังลงๆ แตกกระจายลงไปโดยลำดับลำดาจนไม่มีอะไรเหลือแล้ว นั้นแลความวิเศษคือจิตดวงที่บริสุทธิ์ล้วนๆ เหนือสิ่งใดๆ ในสามแดนโลกธาตุไม่มีอะไรเหมือน นั้นแลคือจิตแท้ นั้นแลคือธรรมแท้ ที่เป็นผลขึ้นมาจากแบบแปลนคือตำรับตำราที่ท่านสอนไว้ สอนให้เข้าสู่จุดนี้ต่างหาก ไม่ใช่มรรคผลนิพพานจะอยู่กับคำสอนนั้นเท่านั้น อันนั้นเป็นแปลน อันนั้นเป็นตำรับตำรา สอนเข้ามาเพื่อถึงความจริงอันนี้ นี้แลเป็นตัวมรรค นี้แลเป็นตัวผล นี้แลเป็นผู้บริสุทธิ์ เป็นผู้หลุดพ้นคือผู้นี้ นี้ละถ้าพูดว่าบ้าน ก็นี้คือบ้าน นั้นเป็นแปลน นี้เป็นบ้านสำเร็จอยู่ที่ตรงนี้

ขอให้พากันประพฤติปฏิบัติอย่าท้อถอย อย่าชินชากับความทุกข์ทั้งหลาย มันเคยทุกข์มานานแล้วน่าเข็ดหลาบ พระพุทธเจ้าองค์ศาสดาของเราทรงเข็ดหลาบมาเต็มพระทัยแล้ว ได้ตรัสรู้ธรรมขึ้นมากระเทือนสามแดนโลกธาตุ เพราะความหลุดพ้นจากความกดขี่บังคับของวัฏจักรวัฏจิต สังสารจักรก็ได้แก่กิเลส กษัตริย์วัฏจักรก็ได้แก่กิเลสตัวครอบหัวใจไว้ไม่ให้มีทางออกได้เลยนี่แล เมื่อพระองค์ถึงขั้นวิเศษสมบูรณ์แล้ว จึงมีพระเมตตาต่อสัตว์โลกจนหาประมาณไม่ได้ ไม่มีใครจะมีความรู้ความฉลาดแหลมคมนำอุบายความหลุดพ้นแห่งการเปลื้องทุกข์ออกจากใจของมวลสัตว์ได้ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า มีพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่ทรงค้นพบ โดยไม่มีครูมีอาจารย์ มีใครมาแนะนำสั่งสอนเลย แต่ทรงเป็นสยัมภู ทรงค้นพบเอง รู้เองเห็นเอง บริสุทธิ์เอง แล้วนำพระโอวาทเหล่านี้ออกมาสั่งสอนสัตว์โลก ตั้งแต่หลังจากตรัสรู้แล้วจนกระทั่งวันปรินิพพาน พระองค์ไม่เคยลดละในการสงเคราะห์โลก ไม่ว่าจะเป็นโลกใด ควรสงเคราะห์ด้วยอรรถด้วยธรรมด้วยวิธีการใด เป็นสงเคราะห์ทั้งนั้น ไม่มีใครเป็นคู่แข่งพระพุทธเจ้า

ถ้าพูดถึงหลักวิชาธรรมที่ทรงสั่งสอนสัตว์โลก ก็ไม่มีสัตว์ตัวใดรายใดจะมีวิชาประเภทนี้เป็นคู่แข่งกับพระพุทธเจ้า อุบายในการแนะนำสั่งสอนสัตว์โลกก็ไม่มีใครฉลาดแหลมคมยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า ถ้าพูดถึงเรื่องความบริสุทธิ์วิเศษ ใจที่บริสุทธิ์วิเศษก็ไม่มีใครเป็นคู่แข่งพระพุทธเจ้า มีพระองค์เดียวเท่านั้นในขั้นเริ่มแรกที่ได้ตรัสรู้ขึ้นมา

การทำประโยชน์ให้โลกจึงไม่มีใครเสมอพระพุทธเจ้า ทรงทำได้ทั้งสามโลกธาตุ อุบายวิธีการสั่งสอนทุกอย่างไม่ต้องหามาจากไหน ไม่ต้องศึกษาเล่าเรียนมาจากที่ไหน คัมภีร์ใด จากครูใด อาจารย์ใด ทรงขวนขวายโดยลำพังพระองค์เอง ด้วยหลักของสัพพัญญู อันเป็นหลักประจำองค์ของศาสดาแต่ละพระองค์ๆ เป็นอย่างนั้น และการสั่งสอนสัตว์โลก พระพุทธเจ้ามีเวลาเมื่อไรนับแต่ตรัสรู้แล้ว ในหลักพุทธกิจ ๕ ก็บอกไว้แล้ว นี้หมายถึงเป็นกาลเวลานะ

ตอนบ่าย ๓ โมง ๔ โมงเย็น ประทานพระโอวาทแก่ไพร่ฟ้าประชาชน นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมาโดยลำดับถึงประชาชนคนธรรมดา

ตอนค่ำ ก็ประทานพระโอวาทแก่พระสงฆ์เป็นประจำ

พอเที่ยงคืน ก็ประทานพระโอวาทและแก้ปัญหาเทวดาตามขั้นภูมิต่างๆ ที่เข้าเฝ้าและทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ตั้งแต่พรหมโลกลงมาถึงภุมมเทวดา คือรุกขเทวดา อากาสาเทวดา

พอปัจฉิมยาม ทรงเล็งญาณดูสัตวโลก ญาณคือความละเอียดแหลมคมแห่งความรู้ที่ไม่มีใครเป็นคู่แข่ง ทรงเล็งดูสัตวโลกว่าผู้ใดมีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมหลุดพ้นจากทุกข์ได้ในกาลรวดเร็ว แต่จะเป็นอันตรายต่อชีวิตเสียก่อน จะไม่สมหวัง ผลที่พึงจะได้รับเต็มหัวใจนั้นจะขาดสะบั้นลงไปเพราะอันตรายแห่งชีวิตจะมาถึงก่อน พระองค์ก็เสด็จไปโปรดผู้นั้นก่อนใคร แน่ะ

ตอนเช้า ก็เสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์โลกด้วยพระเมตตาจริงๆ ไม่ได้ไปด้วยความโลเลโลกเลกในเรื่องอาหารโลกามิสทั้งหลาย แต่ไปด้วยหลักของศาสดา ไปด้วย

พระเมตตา ไปด้วยความสงสารสัตว์โลกจริงๆ ใครได้เห็น ใครได้ยินได้ฟังเวลารับสั่ง แม้เพียงประโยคเดียวเท่านั้น ก็เป็นสิริมงคล มหามงคลเต็มที่แล้ว วัตถุไทยทานที่เขามาบริจาคท่านผู้บริสุทธิ์วิเศษดังพระพุทธเจ้า จะประมาณได้ยังไงว่ามีผลอานิสงส์มากขนาดไหน จึงเรียกว่าโปรดสัตว์โลก เห็นก็เป็นการโปรด ได้ยินก็เป็นการโปรด เขาทำบุญมากน้อยเป็นการโปรดทั้งนั้น

หากจะว่างบ้างก็หลังเสวยพระกระยาหารแล้ว ได้พักบ้างเล็กๆ น้อยๆ เป็นบางกาลบางเวลา แล้วประชาชนเมื่อมีความเคารพเลื่อมใสพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว ทำไมเขาจะไม่มากลางวัน แม้แต่เพียงวัดป่าบ้านตาดเรานี่ อย่างผมซึ่งเท่ากับหนูตัวหนึ่งเท่านั้น ก็ยังมีประชาชนมาหา กลางวี่กลางวันเขาก็มา เวลาไหนเขาก็มา เขาไม่เห็นมีกำหนดกฎเกณฑ์อะไร นี่เขามาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่ออรรถเพื่อธรรม เพื่อเคารพกราบไหว้ศาสดาองค์เอก ทำไมจะมีเวล่ำเวลาจำกัดจำเขี่ยถึงขนาดไม่มีคนมาเฝ้าพระพุทธเจ้าในเวลาที่นอกจากพุทธกิจแสดงไว้ ชาวพุทธเราเชื่อแน่ว่าต้องมีคนมาเฝ้านอกเวลาไม่สงสัย

นั่นหมายถึงหลักใหญ่ที่พระพุทธเจ้าทรงทำตามพระวิสัยของพระองค์ ที่เรียกว่าพุทธกิจ ๕ คืองานของพระพุทธเจ้า ส่วนปลีกย่อยกลางวี่กลางวันนี้ก็ต้องมี ล้วนแล้วแต่การสงเคราะห์โลกทั้งนั้น เราพิจารณาซิ

แล้วใครในโลกนี้ที่จะทำประโยชน์ให้โลกได้ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า สอนโลกก็สอนได้ถึงสามแดนโลกธาตุ มนุษย์สอนกันไม่เห็นได้เรื่องได้ราว มนุษย์ตาดำๆ มองเห็นกันอยู่ด้วยกันนี้ ยังสอนกันไม่ลง สอนกันไม่ได้ จะอวดตัวว่าทำประโยชน์ได้กว้างขวางอย่างไร ใครจะเชื่อได้ลงคอ แม้ตัวเองยังสอนตัวเองไม่ได้ บางครั้งมันเถลไถลยิ่งกว่าช้างตกมัน พระพุทธเจ้าทรงสอนได้ทั้งเทวบุตรเทวดา แล้วใครจะทำประโยชน์ได้ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้า ลองพิจารณาซิ

นี้ละอำนาจของธรรม อำนาจแห่งความดี อำนาจแห่งความศักดิ์สิทธิ์วิเศษของใจที่บริสุทธิ์แล้ว อำนาจของธรรมที่เกิดขึ้นจากพระทัยที่บริสุทธิ์แล้วนั้นมีอำนาจมากเป็นความจริงเต็มสัดเต็มส่วน

การแนะนำสั่งสอนผู้ใดรายใดก็ตาม ทรงทราบทั้งพระญาณภายในจิตใจ ถ้าเป็นหมอก็เป็นหมอปริญญาเอก พอมองเห็นคนไข้ยังไม่ทันถามด้วยซ้ำ รู้แล้วและวางยาถูกปั๊บๆ ไม่ได้เหมือนหมอเถื่อน หมอเถื่อนนั้นผิดกันอยู่มากทำให้คนตายเยอะ ถ้าหมอปริญญาที่เรียนมาด้วยความถูกต้องแม่นยำแล้วจะได้ผลประโยชน์มาก นั่น นี่องค์ศาสดาก็คือองค์ปริญญาธรรมอันเอกไม่มีใครเสมอแล้ว เอกคือธรรมแท่งเดียว ใจบริสุทธิ์ดวงเดียววิเศษอยู่ในนั้น นำธรรมออกมาจากตรงนั้นมาสั่งสอนโลกจะผิดไปที่ไหน ใครจะสั่งสอนโลกได้ถูกต้องแม่นยำและถึงใจยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าไม่มี นี่ถึงว่าพระองค์ได้ทำประโยชน์ให้โลกได้กว้างขวางมากมายจนไม่มีประมาณ

รองลำดับลงมาก็คือสาวก เพราะเป็นผู้รู้จริงเห็นจริง สิ่งที่รู้จริงเห็นจริงนั้นนำมาสั่งสอนหรือนำมาพูดให้ใครฟังก็ตาม จะมีความสะทกสะท้านที่ไหน เมื่อได้เห็นประจักษ์ได้รู้ประจักษ์ใจแล้ว แม้แต่เราเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหูต่อกัน เรายังไม่เห็นสะทกสะท้านก็เราไปเห็นสิ่งนั้นเอง เราได้ยินเองเรื่องนั้น เราพูดได้ แม้แต่เด็กก็ยังพูดได้ นี่พระพุทธเจ้าทรงรู้ประจักษ์พระทัยแล้ว ทำไมจะสั่งสอนโลกผิดๆ พลาดๆ ไปได้ จึงเชื่อแน่ว่าไม่ผิดไม่พลาด และตรงตามหลักแห่งสวากขาตธรรมนั่นแล นี่เรื่องความวิเศษของจิตเป็นเช่นนั้น

พลังของจิตของธรรมไม่มีอะไรเสมอ เมื่อกิเลสมีพลังมาก พลังของจิตของธรรมเกิดไม่ได้ มีไม่ได้ มีแต่พลังของกิเลส การแสดงออกทางหู ทางตา ทางจมูก ทางลิ้นทางกาย ตลอดถึงอวัยวะทุกส่วนที่แสดงออกเพราะอำนาจของกิเลส ใครก็รู้กันเห็นกันทั้งนั้น เป็นยังไง เช่น ความกริ้วความโกรธ ความไม่พอใจ แสดงออกมาเป็นยังไงเรื่องของกิเลส ความพอใจก็เป็นเรื่องของกิเลส แสดงออกมาเป็นยังไง ใครๆ ก็รู้ เพราะต่างคนต่างก็เป็นคลังกิเลสด้วยกัน

แต่ส่วนธรรมะที่บรรจุอยู่ในพระทัยของพระพุทธเจ้าและใจของพระสาวก หรือครูอาจารย์ใดก็ตามที่ท่านถึงความบริสุทธิ์แล้ว พลังใจของท่านที่บริสุทธิ์แล้วนั้นเป็นอย่างไร ไม่มีใครทราบ ไม่มีใครรู้ เพราะฉะนั้น ในเวลาท่านแสดงออกด้วยกิริยาท่าทางต่างๆ เช่น ในลักษณะขึงขังตึงตังดุด่าว่ากล่าวซึ่งเป็นพลังของธรรมล้วนๆ เขาก็เห็นว่า

ท่านโมโหโทโส เขาก็ว่าท่านเป็นคลังกิเลส มีแต่ความโกรธ ความโมโหโทโสสั่งสอนโลก สั่งสอนมนุษย์มนา ทำไมจึงดุว่าอย่างนั้นให้เขา เขาหาได้ทราบไม่ว่านั้นคือพลังของธรรม ที่แสดงออกมาด้วยความบริสุทธิ์ใจล้วนๆ เพราะเขาไม่เคยรู้ เขาไม่เคยเห็น เขาจึงคิดว่า ท่านโกรธท่านโมโห

ทั้งนี้เนื่องจากธรรมไม่มีเครื่องมือแสดงออกเป็นของตน ร่างกายเหล่านี้เป็น เครื่องมือของกิเลส เป็นวิบากของกิเลสต่างหาก วิบากได้แก่ผลที่เกิดขึ้นมาจากกิเลส พาให้เกิด จึงเป็นเครื่องมือของกิเลส เมื่อกิเลสได้ถูกปราบแหลกละเอียดลงไปไม่มี เหลือแล้ว ขันธ์อันนี้จึงกลายมาเป็นเครื่องมือของธรรมโดยปริยาย ธรรมจึงอาศัยขันธ์ อันนี้เป็นเครื่องแสดงออก ดังพระพุทธเจ้าประกาศธรรมสอนโลก ก็ต้องอาศัยธาตุขันธ์ อันนี้แล เสด็จไปที่นั่นที่นี่ การแสดงอรรถแสดงธรรม ล้วนแต่ใช้ขันธ์นี้เป็นเครื่องแสดง ออกทั้งนั้น ส่วนธรรมอยู่ในพระทัย ธรรมที่อยู่ในพระทัยระบายออกมาทางขันธ์ให้โลก ได้เข้าอกเข้าใจการแนะนำสั่งสอน

หากว่าธรรมมีเครื่องมือเป็นของตนแล้ว จะไม่มีอะไรสวยงามและวิเศษวิโสยิ่งกว่า ลวดลายของท่านผู้มีธรรมและพลังของธรรมแสดงออกมาให้โลกเห็นนั้นเลย และไม่มี อะไรเป็นคู่แข่งได้ แต่นี้ธรรมไม่มีเครื่องมือเป็นของตน การแสดงออก โลกจึงเข้าใจ ได้ยาก และมักเข้าใจว่าเป็นเรื่องของกิเลส ความโมโหโทโสกันไปเสีย เมื่อพลังของธรรม แสดงออกมาในลักษณะเช่นนั้น เพราะเครื่องมือนี้เป็นเครื่องมือของกิเลส กิริยาที่ แสดงออกจึงคล้ายคลึงกัน ทั้งๆ ที่อันหนึ่งเป็นพลังของธรรม อันหนึ่งเป็นพลังของกิเลส แต่ก็เป็นเครื่องมืออันเดียวกัน จึงทำให้ผู้ได้เห็นได้ยินเข้าใจและตีความหมายว่าท่าน เป็นคลังกิเลสไปเสีย ทั้งที่ใจท่านเป็นคลังแห่งวิสุทธิธรรมล้วนๆ

ขอพูดยอกย้อนกลับมาถึงเรื่องสมถวิปัสสนาอีก นี้ล่ะทางเพื่อความพ้นทุกข์ พ้นที่ใจ เราอย่าเข้าใจอย่าสำคัญว่าจะไปพ้นที่โน่น ไปพ้นที่นี่ ไปพ้นบนดินฟ้าอากาศ ที่ไหน พ้นที่ใจ เพราะทุกข์อยู่ที่ใจ เครื่องผูกมัดอยู่ที่ใจ ปลดเปลื้องด้วยธรรม ปลดเปลื้อง ที่ใจ แก้กันที่ใจ พิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงดังที่อธิบายมานี้ แล้วความสงบของใจ ที่เราเคยได้ยินแต่ชื่อว่า สมาธิๆ ในตำรับตำรา ก็จะปรากฏเป็นตัวบ้านตัวเรือน คือเป็น

องค์ธรรมขึ้นมา คือสมาธิธรรมขึ้นภายในใจของเรา คำว่าวิปัสสนาก็เหมือนกัน จะปรากฏความรู้แจ้งเห็นจริงขึ้นมาประจักษ์ใจ

สิ่งที่เคยยึดเคยถือเคยสำคัญมั่นหมายพังทลายลงไปหมด เพราะอำนาจแห่งวิปัสสนา ความรู้แจ้งเห็นจริง ปล่อยวางไว้ตามเป็นจริง ก็จะปรากฏเป็นร่างแห่งธรรมประเภทต่างๆ ขึ้นมา คือธรรมแสดงขึ้นมาที่ใจ ชำระลงไปๆ จนกระทั่งไม่มีอะไรเหลือ มันเกาะอยู่ที่ตรงไหนกิเลสน่ะ ปัญญาฟาดฟันเข้าที่ตรงนั้น เผากันที่ตรงนั้น เกาะอยู่ในรูป พิจารณาทางรูปจนเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงแล้ว ก็เหมือนกับเผากิเลสไปในตัวเสร็จ ความยึดมั่นถือมั่นพังทลายลงไปเพราะกิเลสพัง ความยึดมั่นถือมั่นก็ต้องพัง เพราะเป็นบริษัทบริวารของกันและกัน

เอ้า จิตไปติดอยู่ที่ เวทนา ความสุข ความทุกข์ เฉยๆ ปัญญาหยั่งลงไป เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นความจริงแต่ละอย่างๆ เท่านั้น ไม่ใช่เป็นสัตว์เป็นบุคคล ปัญญาหยั่งทราบลงไป อันนี้ก็พัง สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่กิเลสเข้าไปถือว่าเป็นเจ้าของ กิเลสพังลงไปๆ ไม่มีที่อยู่ ไม่มีที่เกาะ ไม่มีที่อาศัย ถูกอาวุธคือสติปัญญาฟาดฟันหั่นแหลกเข้าไป กิเลสวิ่งเข้าสู่อุโมงค์ได้แก่จิต ที่นี่อวิชชาล้วนๆ อยู่ที่นั่น

กิ่งก้านสาขาของอวิชชา บริษัทบริวารของอวิชชาที่แผ่กระจายออกมาภายนอก ถูกสติปัญญาตีต้อนเข้าไปจนกระทั่งไม่มีที่อยู่ ก็วิ่งเข้าสู่จิต พิจารณาที่จิตอีกด้วยสติปัญญาอัตโนมัติ ในครั้งพุทธกาลท่านว่า **มหาสติมหาปัญญา** เมื่อพินิจพิจารณาฝึกซ้อมอยู่ไม่หยุดไม่ถอย ไอ้เรื่องความล้มลุกคลุกคลานนั้น มันลุกได้ตั้งได้จะว่ายังไง สติปัญญาประเภทนี้ก็กลายเป็นสติปัญญาที่เกรียงไกรขึ้นมา ทันต่อเหตุการณ์ ทันต่อกลมายาของกิเลสทุกประเภท จนกระทั่งตีตะล่อมเข้าไปสู่จิตดวงเดียว แล้วฟาดฟันหั่นแหลกกันเข้าไปที่นั่นอีก

การพิจารณาอวิชชาอยู่ที่จิต ก็พิจารณาเช่นเดียวกับสภาวธรรมภายนอก เป็นแต่เพียงว่าไม่มีอสุภะอสุภัง แต่เป็นเรื่องของ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เพราะกิเลสนั้นเป็นสมมุติ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ก็ครอบกันกับสมมุตินั้น พิจารณาซิ มันเป็นเราที่ไหน จนกระทั่ง

แยกแยะกันได้แตกกระจายลงไปไม่มีอะไรเหลือแล้ว ทีนี้ **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** ก็หมดปัญหาไป มหาสติมหาปัญญาก็หมดหน้าที่ไปเมื่อกิเลสดับไปหมดแล้ว อะไรที่รู้ว่ากิเลสดับไป อันนั้นแลคือธรรมชาติที่บริสุทธิ์ จิตที่บริสุทธิ์อันนั้นแล คือธรรมวิเศษ จิตกับธรรมเป็นอันเดียวกัน นี่ละการสัมผัสธรรม ตาไม่สามารถสัมผัสธรรมได้ หูไม่สามารถสัมผัสธรรมได้ จมูก ลิ้น กาย ไม่สามารถสัมผัสธรรมได้ เพราะธรรมไม่ใช่วิสัยของตา หู จมูก ลิ้น กาย จะสัมผัสสัมพันธ์ได้ แต่เป็นวิสัยของใจอย่างเดียวเท่านั้น

จงเริ่มปฏิบัติกันเพื่อความสัมผัสธรรมตั้งแต่ **สมถธรรม วิปัสสนาธรรม** ขึ้นไปจนกระทั่งถึงวิมุตติธรรม จะนอกเหนือจากจิตนี้ไปไม่ได้เลย เอาลงตรงนี้ซิ พิจารณาตรงนี้ให้ได้เห็นซิว่าความหลุดพ้นเป็นยังไง และให้ได้เห็นชัดๆ ประจักษ์ใจซิว่า มนุษย์เราก็ดี สัตว์ทั้งหลายก็ดี เกิดแล้วตาย หรือตายแล้วสูญ หรือตายแล้วไม่สูญ มันเป็นยังไง จะไม่นอกเหนือจากการพิจารณานี้ไปได้ จะรู้กันโดยตลอดทั่วถึง เคยเกิด แก่ เจ็บ ตาย มากี่ภพกี่ชาติ จะประมวลมาสู่จิตดวงเดียวนี้ว่า **อวิชฺชาปจฺจยา** ตัวเดียวนี้เท่านั้น พาให้สัตว์เกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะมันเป็นเชื้ออันสำคัญฝังอยู่ภายในใจ พอพังอันนี้ลงหมดแล้ว ทีนี้จิตตายไหมและสูญไหม นั่น จิตตายและจิตสูญจะบริสุทธิ์ได้ยังไง พระพุทธเจ้าทรงปราบกิเลสพังลงไปหมดแล้ว พระองค์สั่งสอนสัตว์โลกได้เพราะจิตบริสุทธิ์ ถ้าจิตบริสุทธิ์นั้นตายและสูญไปแล้ว จะเอาอะไรไปสอนโลก เอาให้เห็นชัดๆ ซิ

สนฺทิฏฺฐิโก ความเห็นเอง **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** รู้ที่นี่ ไม่ได้รู้ที่ไหน ปฏิบัติที่ตรงนี้ แก้กันที่ตรงนี้ ไม่มีคำว่ากาลนั้น สถานที่นั่น ที่นี่เป็นมรรคผลนิพพาน หรือสิ้นสุดมรรคผลนิพพาน แต่มีอยู่ที่ใจของเรานี้แล กิเลสก็ห้อมล้อมอยู่ที่นี่ จึงทำให้สัตว์โลกโง่หลงงมงายไปตามมันว่า มรรคผลนิพพานหมดเขตหมดสมัยแล้ว ปฏิบัติเท่าไรๆ ก็ไม่รู้ไม่เห็น ก็จะเห็นยังไงเมื่อกิเลสปิดหัวมันอยู่ กิเลสหลอกมันอยู่เวลานั้น คำพูดเช่นนั้นก็เป็นคำพูดที่ถูกกิเลสหลอกต่างหากนี่ เมื่อเวลาบุกเบิกเพิกถอนออกไป ทีนี้ตัวจอมปลอมที่ว่ามรรคผลนิพพานไม่มี ก็แตกกระจายออกไป อะไรคือมรรคผลนิพพาน ก็คือการปราบกิเลสเรียบนั้นแลคือมรรคผลนิพพาน จะเป็นที่ไหนไป

เอาให้จริงจังซินักปฏิบัติ ให้รู้ให้เห็นซิ ธรรมะของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ตุ๊กตาเครื่องเล่นของเด็กนี่วะ พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาองค์เอก ทำไมธรรมไม่เป็นธรรมเอก เราปฏิบัติแบบลุ่มๆ ดอนๆ จะให้เห็นของจริงได้ยังไง จงเอาให้เห็นของจริงซิ อยู่ที่จิตไม่ได้อยู่ที่ไหน อย่าไปหลงงมงายกับมนต์คนว่า กาลนั้นสถานที่นั่นเป็นเวลาที่มรรคผลนิพพาน มี ไม่มี หรือสูญสิ้นไป ใครปฏิบัติยังไงก็ไม่มีมรรคผลนิพพาน มรรคผลนิพพานสิ้นสุดไปแล้ว นั่นมันโมฆบุรุษ บุรุษตาฟาง บุรุษตาบอด อย่าไปเชื่อถ้าไม่อยากจมไปกับมันน่ะ

พุทธํ ธมฺมํ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ให้เชื่อตรงนี้ ไปเชื่ออะไรคนหูหนวกตาบอด มันพูดออกมาด้วยความโง่หลงงมงาย เพราะกิเลสครอบหัวมันต่างหาก พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ กิเลสไม่ได้ครอบท่านนี่นะ นี้ละเป็นสาระของพวกเรา เอาตรงนี้เป็นหลัก ตายก็ตายเถอะ เราเคยเกิดเคยตายมากี่ภพกี่ชาติแล้ว ทุกข์เท่าไร เอ้า ทุกข์ทุกข์เพราะการต่อสู้กับกิเลสเพื่อเอาตัวรอดเป็นยอดคนยอดเรา เราไม่เคยทุกข์หรือเราเคยทุกข์มาแล้ว ทำไมเราไปกลัวอะไรกับทุกข์ในการต่อสู้กับกิเลส เอาให้จริงให้จังซิ

รู้สึกเหนื่อย เอาละเพียงเท่านี้ ยังไม่ถึงไหนเลย โรคหัวใจเป็นอย่างนี้แล มันไม่ฟังเทศน์ฟังธรรมกับใครทั้งสิ้น

ภาวนามยปัญญา กาฝากในวงพุทธศาสนาจริงหรือ?

เทศน์อบรม ณ สวนแสงธรรม กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๒

ขอให้บรรดาพี่น้องทั้งหลายได้ทราบเอาไว้เรื่องระหว่างธรรมกับอธรรม หรือความชั่วกับความดีที่มันผลักมันดันมันต่อสู้กันนี้ เราไม่ทราบได้ง่ายๆ นะ คือเรื่องของกิเลสนี้เราไม่ได้สังเกตว่ามันเป็นเหมือนกับถนนเป็นคลื่น มีสูงมีต่ำ เป็นหลุมเป็นบ่อก็มี เป็นเรียบๆ ธรรมดาก็มี เป็นเหมือนเราขึ้นเขาก็มี แต่ยังไงก็ตามเถอะ ถ้าเป็นเรื่องของกิเลสแล้ว ขึ้นเขาก็พอใจปีน ไม่ถอยง่ายๆ หรอกนะ คำว่าขี้เกียจ เพราะเห็นโทษของกิเลสมาหลอกต้มเราให้ขึ้นเขานี้ไม่มี มีแต่ปีนตะพึดตะพือถ้าลงว่ากิเลสมาบอก ให้ลงหลุมก็ลง ลงบ่อก็ลง ให้ปีนก็ปีน ให้ล้มก็ล้ม แล้วลุกใหม่ นั่นเรื่องของกิเลสมันแหลมคมเอามากๆ เราเคยพูดเสมอ นี้ถอดออกมาจากพระทัยของพระพุทธเจ้านะ ถึงเราไม่รู้ก็ตาม เราก็เรียนธรรมะพระพุทธเจ้า แล้วถอดออกมาจากดวงพระทัยพระพุทธเจ้ามาสอนท่านทั้งหลาย ถึงบอกว่ากิเลสนี้ละเอียดมากจริงๆ นะ

จึงได้พูดว่าอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าที่อุบัติขึ้นมาได้โดยลำพัง ไม่มีใครบอกใครแนะเลย นี้อัศจรรย์จริงๆ ไม่ใช่ธรรมดานะ เราอัศจรรย์อย่างถึงใจจริงๆ โดยไม่มีใครบอกไม่มีใครแนะพระองค์เลย สามารถผุดขึ้นมาได้ท่ามกลางแห่งความหนาของกิเลสในสามไตรโลกธาตุ สามไตรโลกธาตุหนาขนาดไหนที่ปิดสัตว์ทั้งหลายไว้ สามแดนโลกธาตุ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก หรือกามภพ รูปภพ อรูปภพ นี้เป็นที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย

ที่กิเลสครอบเอาไว้ หนาขนาดนั้นละ พอพ้นจากนี้ก็ติดอันนี้ พ้นจากชั้นนี้ก็ไปติดชั้นนี้ พ้นจากนี้ก็ไปติดชั้นนี้ พ้นจากภพนี้ก็ไปติดภพนั้น พ้นจากภพนั้นก็ไปติดภพนี้ อยู่อย่างนี้ตลอดมา นับไม่ได้นะว่าเท่านั้นกัปเท่านี้กัลป์ นานขนาดไหนฟังซิ สัตวโลกเคยเป็นมาอย่างนี้

จิตดวงนี้ก็ผิดก็พลาดของมันอยู่ตลอดมาอย่างนี้แหละ ผิดพลาดๆ อยู่เรื่อยๆ แล้วก็ไม่มีทางที่จะเห็นโทษได้ เพราะวิชาปิดบังที่ไม่ให้เห็นโทษของกิเลสมีอีก มันมีทุกอย่าง วิชาของมันรอบตัวๆ แล้วอยู่ๆ ไม่คาดไม่ฝัน พระพุทธเจ้าก็ผุดขึ้นมาถึงได้ประกาศธรรมให้เห็นโทษของมันว่าเป็นยังไงๆ พูดง่ายๆ ก็คือเอาพระองค์เป็นตัวประกันว่าความล่มจมในวัฏสงสาร เราเป็นมามากและนานแสนนานแล้ว เหมือนกับว่าเอาพระองค์เป็นตัวประกันเลยทีเดียวว่า เชื่อตถาคตเถิด ตถาคตจะไม่พาท่านทั้งหลายให้ล่มจมนะ ตถาคตได้ตรัสรู้สิ้นจากกิเลสด้วย ได้เป็นพระพุทธเจ้าด้วย ความเป็นพระพุทธเจ้านี้ ได้ทำความปรารถนามานานสักเท่าไร บารมีจนเต็มภูมิแล้ว จึงได้ผุดขึ้นมาเป็นพระพุทธเจ้า ความเป็นพระพุทธเจ้าก็ดี ต้นเหตุที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าคือความปรารถนาของเราตถาคตก็ดี ไม่ใช่ความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าด้วยบารมีที่จะมาหลอกลวงโลกนะ พูดง่ายๆ ว่าอย่างนั้น ให้เชื่อเถิด ตถาคตเจอเองทุกอย่าง ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งผิดทั้งถูก ทั้งความทุกข์มากทุกข์น้อย ตถาคตเป็นตัวประกันให้เห็นทุกอย่างบรรดาสิ่งที่มีในโลกสมมุติทั้งหลาย เอ้า เชื่อเถิด เหมือนอย่างนั้นนะ ธรรมพระพุทธเจ้าเป็นการท้าทายอย่างนี้ว่า เชื่อเถิด ธรรมนี้ไม่ผิด ให้เดินตามนี้เถิดไม่ผิด บอกอย่างนั้นเลย ลำดับต่อมาก็คือว่าพระสาวก ก็พระองค์แนะแล้วจึงค่อยรู้ นอกนั้นไม่รู้นะ เมื่อพระองค์ได้แนะแล้วก็ค่อยรู้ๆ ค่อยรู้ตาม เรื่อยๆๆ มา

ทีนี้ที่ว่ากิเลสมีความละเอียดแหลมคมมีร้อยสันพันคมนั้น ก็คือว่ามันมีทุกอย่างที่จะปิดๆ ไม่ให้เราเห็นโทษๆๆ คิดดูอย่างที่ว่าข้างต้นนั้น ถ้ากิเลสบอกให้ขึ้นเขาแล้วขึ้นเลย ไม่มีถอย ถ้าลงกิเลสได้บอกแล้วขึ้นได้เลย ขึ้นเขาก็ขึ้นได้ ตกลงมาแม้ตายก็ยอมตาย คนนั้นตกเขา คนนี้ตกบ่อ คือความฉิบหายล่มจมและความทุกข์ทรมาน การตกบ่อมีสาเหตุอะไรถึงต้องไปตกบ่อ มันก็มีสาเหตุอันหนึ่งซึ่งขึ้นอยู่กับกิเลส

ตัวแสนเล่ห์แสนกลอีกเหมือนกัน กิเลสมีส่วนจนได้ๆๆ อย่างขึ้นบนภูเขา ก็ขึ้นด้วยความเพลิดเพลิน นั่น ก็กิเลสพาไปให้ลืมเนื้อลืมตัวเพลิดเพลินเกินไปจนตกภูเขาลงมา ตกเหวตกหน้าผาจริงๆ ลงมาก็มี ตกเพราะกลกิเลสอื่นๆ ก็มี มีอยู่ทุกแง่ทุกมุม บรรดากลกิเลสจะทำคนให้เสียและล่มจม ทีนี้เราไม่รู้เรื่องกลมายาของมัน จึงจมเอาๆ มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่รู้ รองลำดับลงมาก็พระสาวกอรหันต์ ท่านเหล่านี้ร้อยเปอร์เซ็นต์ๆ รู้หมด ความรู้กลมายาของกิเลสนี้รู้เหมือนกันกับพระพุทธเจ้า ไม่มีแง่ที่น่าสงสัยเลย

นี่แล เราถึงได้พูดเรื่องภาวนามยปัญญาไว้พอประมาณ กลัวว่าต่อไปนี้ปัญญาอันที่สามที่สำคัญมากที่สุดนี่ ซึ่งเป็นรากแก้วของศาสนาในการบุกเบิกเพิกถอนกิเลสทุกประเภท คือ **ภาวนามยปัญญา** จะถูกลบล้างไปเสีย เพราะไม่มีผู้ปฏิบัติให้รู้ให้เห็นภาวนามยปัญญา ให้รู้ให้เจอภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่คาดไม่ถูกเลย ถ้าไม่เป็นขึ้นในหัวใจเจ้าของแล้วคาดไม่ถูก ที่คาดไม่ถูกเพราะความไม่เป็น ความไม่เป็นอาจจะเป็นเพราะความไม่ได้ปฏิบัติให้ได้ให้ถึงปัญญาขั้นนี้ก็ได้ ทีนี้เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ภาวนามย-ปัญญา ซึ่งเป็นรากแก้วของพุทธศาสนาเรานี้ อาจจะเห็นเป็นของไม่มีความสำคัญอะไรก็ได้ เพราะคนไม่ได้สนใจปฏิบัติจึงไม่รู้ เมื่อไม่รู้แล้วจะทราบได้อย่างไรว่าภาวนามยปัญญามีความสำคัญอย่างไรในวงศาสนา ตลอดถึงการปราบปรามกิเลสเอาปัญญาชนิดใดมาปราบ เมื่อไม่รู้ไม่เห็นแล้ว ก็อาจจะมีการแก้ไขดัดแแปลงหรือลบล้างปัญญาประเภทนี้ออกจากวงพระพุทธศาสนาไม่ให้มีก็ได้ เพราะสมัยทุกวันนี้นักปราชญ์มีมาก จึงขอให้ท่านผู้ฟังทั้งหลายจำเอาไว้เพื่อเหตุการณ์ดังกล่าวมาที่อาจเป็นได้ บางทีหลวงตาบัวตายแล้วจะได้นำไปเป็นข้อคิดและทบทวนต่อไป ธรรมะข้อนี้จะไม่สิ้นไม่สุดไปกับลมปากของผู้ตายไปโดยถ่ายเดียวเสีย

ภาวนามยปัญญานี้ ตามหลักธรรมชาติแล้วเป็นแก่นของศาสนาอันหนึ่งในองค์มรรค ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป ภาวนามยปัญญานี้อยู่ในองค์นี้ คือเป็นมรรค เป็นมรรคอันสำคัญด้วย ทีนี้เมื่อเวลาไม่ได้ปฏิบัติก็ไม่รู้ ดีไม่ดีอาจคิดว่าปัญญาประเภทนี้จะเกิดขึ้นธรรมดาเหมือนสุตมยปัญญา ที่ได้ยินได้ฟังจากเรื่องต่างๆ นี้เป็นสุตมยปัญญา ปัญญานั้นไม่ใช่อย่างนี้ สำหรับจินตามยปัญญา คิดอ่านไตร่ตรองไป

ธรรมดาๆ เป็นปัญญาของสามัญชนเราธรรมด๊าธรรมดา เราก็คิดได้ตรองได้ พอเป็นปาก เป็นทางเป็นปัญญาได้ สองอย่างนี้เราพอคาดได้ ถ้าจะว่าเดาก็พอเดาได้ แต่ภาวนามย-ปัญญานี้ ถ้าไม่เป็นขึ้นกับผู้ปฏิบัติแล้ว เดาเท่าไรก็เดาเถอะ จะไม่ถูกต้องกับความจริงเลย ถ้าจิตไม่เป็นเสียเอง

เดาไม่ถูกด้วย ความไม่สนใจที่จะปฏิบัติให้เป็นอย่างนั้นด้วย แล้วก็ไม่รู้สิ่งนั้นด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้น คำว่าภาวนามยปัญญาที่เป็นองค์มรรคอันสำคัญของพุทธศาสนานี้ จะกลายเป็นกาฝากแห่งพุทธศาสนาไปเสีย ด้วยความเห็นความสำคัญของชาวพุทธเราว่า ภาวนามยปัญญานี้ไม่จำเป็นเลย นี้สำคัญมาก เพราะวิสัยของคนมีกิเลสต้องไม่พ้นกิเลสที่จะแผงเข้ามาทำลายจนได้ว่า ภาวนามยปัญญานี้ไม่ใช่ธรรมจำเป็นในวงพุทธศาสนา เป็นธรรมส่วนเกิน เป็นธรรมเคลือบแผงต่างหาก เหล่านี้มีทางเป็นได้ และมีทางจะปัดปัญญานี้ที่จะฆ่ามันที่จะสังหารมันออกไม่ให้มีอยู่ในวงพุทธศาสนา แล้วกิเลสจะสนุกเพ่นพ่านตั้งตลาดตเลบนหัวใจและความประพฤติของชาวพุทธเราโดยไม่อาจสงสัย เพราะพุทธศาสนาขาดอาวุธที่ครบองค์แห่งมรรคซึ่งจะทำลายสังหารกิเลสบนหัวใจสัตว์

ตลาดของกิเลสนั้นไม่เหมือนตลาดค้าขายเรานะ ให้ท่านทั้งหลายนำไปพิจารณากิเลสตั้งตลาดบนหัวใจคนเป็นอย่างไร ตลาดความโลภ ความโกรธ ความหลง นี้ตลาดของกิเลสราคะตัณหาเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหน ถ้าไม่อยู่ที่หัวใจคนน่ะ ทุกวันนี้เป็นอย่างไร กิเลสเข้าไปตั้งร้านค้ามากไหม แต่ก่อนกิเลสอย่างนี้ก็เคยมีอยู่ แต่ไม่ได้ออกหน้าออกตาดื้อด้านเหมือนอย่างทุกวันนี้ เพราะไม่มีใครเสริมมันมาก เหตุใดจึงไม่มีใครเสริมมันมากเหมือนสมัยปัจจุบันนี้ เพราะธรรมครอบหัวมันไว้ พอธรรมจางไปๆ จากหัวใจคนมันโผล่ขึ้นมาได้ๆ ออกเพ่นพ่านทั่วดินแดนแบบกินไม่เลือก อันใดที่เป็นของสำคัญในหลักธรรมที่จะปราบปรามมัน มันบอกว่าอันนั้นไม่สำคัญ อันใดที่เป็นเครื่องส่งเสริมมันให้มีกำลังให้ดีให้เด่นเพื่อมันทั้งนั้นแหละ อันนั้นสำคัญมาก ถึงจะเลวขนาดไหนก็ถือว่าสำคัญมาก ดีมากไปตามๆ กัน ถ้าลงกิเลสได้ชมว่าดีแล้ว เป็นบ้าไปหมดละพวกเรา ยิ่งลูกศิษย์หลวงตาบัวนี้ด้วยแล้ว เป็นบ้ากันทั้งนั้นนะ พากันจำเอาคำนี้ไปคิดอ่านไตร่ตรองให้เกิดประโยชน์แก่ตน

จะขอย้อนมาเรื่องภาวนามยปัญญาอีก คือภาวนามยปัญญานี้เป็นปัญญาที่ออกจากสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา เป็นเครื่องหนุนให้เกิดปัญญานี้ขึ้นมา โดยมีสมาธิเป็นพื้นฐาน ปัญญาที่จะพาให้เกิดทีแรกต้องอาศัยการบังคับบัญชา เพราะปัญญายังไม่รู้ผลของตัวเอง ไม่เห็นคุณค่าของตัวเองเพราะยังไม่เกิด เนื่องจากยังไม่ได้พิจารณา พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า **สีลปริภาวิโต สมาธิ มหปฺผโล โหติ มหานิสํโส** สมาธิที่มีศีลอบรมแล้วจิตใจย่อมอบอุ่น ไม่มีอารมณ์ฟุ้งซ่านวุ่นวายไปในแง่ต่างๆ ให้เป็นอารมณ์กวนใจ ทำภาวนา จิตย่อมสงบได้ง่าย นี่เป็นภาษาทางภาคปฏิบัติ

ทางภาคปริยัติ เราก็เรียนมาเหมือนกัน ท่านมหาก็เรียน ค้านก็ค้านกันซิ มหาต่อมหา (นี่มีพระมหาท่านฟังอยู่ด้วย) แปลตามศัพท์นั้นแปลว่าอย่างไร แปลตามความจริงนี้แปลว่าอย่างไร เวลาปฏิบัติไปเจอเหตุผลเข้าเป็นอย่างไรกับความจำที่เรียนมา นี่เอาตรงนี้ตรงที่กิเลสจะหมอบ เราแปลมาธรรมดานี้ ดีไม่ดีไม่พ้นเป็นหนอนแทะกระดาษนะ เราก็เคยเป็นมา เวลาเอาภาคความจำออกมาปฏิบัติที่นี่ กิเลสจะหลงทิศหลงทางตรงนี้ เพราะไปโดนหัวกิเลสเข้าอย่างจังๆ **สมาธิปริภาวิตา ปญฺญา มหปฺผลา โหติ มหานิสํสา** ปัญญาที่มีสมาธิเป็นเครื่องหนุนเป็นเครื่องอบรมแล้ว ย่อมคล่องตัวไม่เถลไถล นั่นฟังซิ นี่ภาคปฏิบัติ คือเมื่อมีสมาธิแล้ว จิตไม่หิวโหยไม่คิดไปโน้นคิดไปนี้ เพราะความพอตัวของจิต อิ่มอยู่ในอารมณ์แห่งสมาธิคือความสงบใจ ความสงบใจนี้มีรสชาติพอที่จะติดได้ เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติจึงติดสมาธิได้

จิตอยู่ในอารมณ์แห่งสมาธินี้ไม่วุ่นวายส่ายแส่ไปกับอารมณ์ต่างๆ ทีนี้ก็พาทำงาน คือพาใช้ทางด้านปัญญา มี **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา อสุภะอสุภัง** เป็นฐานแห่งการทำงาน เวลาพิจารณาไปๆ ก็ค่อยรู้ไปๆ และค่อยก้าวไปๆ เพราะสมาธิหนุน ไม่ได้คิดนอกลู่นอกทาง ให้ทำงานอะไร จิตก็ทำอย่างนั้นจริงๆ ไม่หิวโหย ไม่เป็นสัญญาอารมณ์ ก็เป็นปัญญาขึ้นมาได้ และพอใจในการพิจารณาทางปัญญา ขั้นที่สามนี่สำคัญมาก พอปัญญาขั้นนี้เกิดขึ้นแล้ว จะเห็นคุณค่าแห่งปัญญาของตน เมื่อเห็นคุณค่าแล้วเกิดความสนใจ พอเกิดความสนใจแล้ว ความขยันหมั่นเพียรจะหนักเข้า ความสนใจจะหนักเข้า ความรู้จะปรากฏแปลกๆ ต่างๆ ขึ้นมาเรื่อย สิ่งที่ไม่เคยรู้-รู้ สิ่งที่ไม่เคยเห็น-เห็น เห็นขึ้นมา

รู้ขึ้นมาโดยลำดับลำดา ท่านจึงเรียกว่าปัญญาทางจิตตภาวนาเป็นอย่างนั้น จากนั้นก็ก้าวเข้าสู่ภาวนามยปัญญา

พอจิตก้าวเข้าสู่ภาวนามยปัญญา นั่นคือปัญญาที่หมุนตัวไปเองโดยอัตโนมัติ ถ้าเทียบแล้วก็เช่นเดียวกับกิเลสที่หมุนตัวของมันอยู่บนหัวใจเราเป็นวัฏจักรวัฏจิตตลอดเวลานั่นแล ไม่ว่าจะหมุนตัวหรือกระดิกพลิกแพลงออกทางด้านไหนแง่ใดมุมใด มีแต่กิเลสสร้างเหตุสร้างผลของมันเพื่อวัฏวนเพื่อวัฏจักรวัฏจิตขึ้นในหัวใจของสัตวโลกโดยอัตโนมัติของมัน ทีนี้พอภาวนามยปัญญาเริ่มเกิดขึ้น ก็ทำงานเช่นนั้นเหมือนกัน นี่เรียกว่าจิตเริ่มงานคืองานอัตโนมัติ อยู่อย่างไรก็ตาม อิริยาบถใดก็ตาม ปัญญานี้จะหมุนตัวเหมือนธรรมจักรเรื่อยๆ ไป นี่ปัญญาของพระพุทธเจ้าและภาวนามยปัญญาแท้ในวงพระพุทธศาสนา

ท่านทั้งหลายจำเอานะ อย่าให้เห็นอยู่แต่ในตำรับตำรา ให้เห็นอยู่ในหัวใจตน หัวใจเราบ้างซิว่าเป็นยังไงปัญญาอันนี้ พระพุทธเจ้าเลิศ-เลิศเพราะอะไร จากนั้นก็ย้อนตลบทบทวนไปได้หมดว่า กิเลสประเภทใดก็ตาม ถ้าลงปัญญาประเภทนี้ได้เกิดขึ้นแล้วต้องเสร็จ ว่างี้เลย พูดอย่างอื่นไม่ถึงใจ บอกว่าเสร็จอย่างนั้นเลย เอ้า กิเลสจะหนาแน่นขนาดไหนก็ตาม เจอปัญญาประเภทนี้เข้า เป็นพังทันทีเลย สมมุติว่าเชื้อไฟมีอยู่กว้างแคบขนาดไหน ถ้าลงไฟได้จ่อเข้าไปแล้ว ไม่ต้องถามไม่ต้องบอก ไฟจะไหม้ตามเชื้อไปได้หมด จนกระทั่งเป็นเถ้าเป็นถ่านแล้วถึงจะหยุด นี่กิเลสซึ่งเป็นเหมือนเชื้อไฟ ไฟ คือตปธรรม ได้แก่ภาวนามยปัญญา จะหมุนตัวไปอย่างนั้น จะลุกลามไปเรื่อยๆ เป็นอัตโนมัติหมุนตัวไปเอง ไม่ต้องถูกบังคับเหมือนแต่ก่อน

ทีนี้ก็ทราบได้ว่าอะไรเป็นธรรมชาติที่ฆ่ากิเลส และคำว่า ปัญญา-ปัญญา ประเภทใดฆ่ากิเลสสังหารกิเลส พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ด้วยปัญญาประเภทใด พระอรหันต์เป็นพระอรหันต์ได้เพราะปัญญาประเภทใด จะบอกอยู่ในหัวใจของผู้เป็นๆ นั่นเอง จนกิเลสก็ม้วนเสื่อไม่มีอะไรเหลือเลย ทำไมจะไม่รู้ว่าปัญญานี้เป็นยังไง ปัญญานี้ฆ่ากิเลสหรืออะไรฆ่ากิเลส ก็รู้อย่างแจ้งชัดไม่มีที่สงสัย

ปัญญาประเภทนี้ ถ้าไม่ได้ประพฤติปฏิบัติกัน มีแต่เรียนจดจำตามคัมภีร์ใบลานเฉยๆ ก็จะไม่พ้นเป็นหนอนแทะกระดาษแหละ และยังมีทางคิดไปได้ว่าปัญญาประเภทนี้ซึ่งเป็นปัญญาสำคัญมากในวงพุทธศาสนา จะแปรเปลี่ยนและกลายเป็นของไม่สำคัญไม่มีคุณค่าอะไร ดีไม่ดีนักปราชญ์แผนปัจจุบันจะเกิดขึ้นและตำหนิว่าปัญญาชนิดนี้ไม่สำคัญอะไรเลย เป็นธรรมส่วนเกิน เป็นปัญญาประเภทกาฝากาแฝงอยู่ในวงพุทธศาสนา ผู้แต่งก็เขียนกันแต่งกันไว้อย่างนั้นแหละ ไม่เห็นจำเป็นอะไร นั่น ก็คิดดูตั้งแต่เทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมทั้งหลายก็กว้านเข้ามาว่า ก็เราๆ ท่านๆ นี่เอง จะมีจะเป็นเทวบุตรเทวดามาจากไหน นี่เริ่มเป็นแล้ว เวลานี้นักปราชญ์แผนปัจจุบัน เทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมจะมีมาจากที่ไหน ก็พวกเราๆ ท่านๆ นี้แหละ นรกก็อยู่กับเราๆ นี่แหละว่างั้น กว้านเข้ามานี้หมดเลย

คนประเภทเรียนลัดนี้เหรอจะไปรู้เรื่องของเทวบุตรเทวดาอินทร์พรหม คนที่คุยโม้อยู่เวลานี้เหรอ หลอกโลกอยู่เวลานี้เหรอจะเป็นเทวบุตรเทวดาน่ะ นี่ล่ะปราชญ์สมัยปัจจุบัน แปดสมัยปัจจุบัน เข้าใจไหม ปราชญ์กับแปด มันแปดมันแลดอยู่นิดๆ เรียกว่าแปด แล้วก็ว่าตัวรู้ตัวฉลาด เดินไปไหนก้าวไม่ออก มันหนักความรู้ จะหนักความรู้อะไรกัน มันหนักกิเลสทับหัวใจรู้ไหม พูดแล้วโมโหจริงๆ นะ ก็พูดด้วยความจริงนี่ถึงโมโห โมโหอย่างนี่ไม่เป็นไรแหละ โมโหอันนี้ ไม่อยากตีคนฆ่าคนนี่ โมโหธรรมดาที่โมโหก็เพราะถึงใจนั่นเอง

เรื่องภาวนามยปัญญานี่ เป็นปัญญาที่ลึกลับมากทีเดียว ถ้าไม่ใช่ทางภาคปฏิบัติแล้วจะไม่รู้จะไม่เห็น นี่ละที่กลัวจะถูกตัดออกจากวงศาสนธรรมของพระพุทธเจ้า จึงทำให้วิตกวิจารอยู่ไม่วายถึงกับได้นำมาพูดอยู่เวลานี้ กลัวปราชญ์แผนปัจจุบันจะตัดออกโดยเห็นว่าไม่สำคัญ ปัญญาประเภทนี้เอามาจากศาสนาใดก็ไม่รู้ ลัทธิใดก็ไม่รู้ จะอุตริไปอย่างนั้นนะ เพราะตัวเองไม่เคยปฏิบัติ ตัวเองไม่เคยเห็น ตัวเองไม่เคยรู้ ก็ไม่เห็นความสำคัญของศาสนาว่าอันใดที่เป็นความสำคัญในศาสนาพุทธเราคืออะไร ท่านบอกว่า อริยสัจ อริยสัจประเภทไหนที่สำคัญมาก อริยสัจก็คือมรรคสัจนั่นเอง ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป รวมกันเข้าในภาวนามยปัญญานี้อย่างแยกไม่ออก ถ้าไม่จงใจแยกเพื่อทำลายพุทธศาสนาให้ฉิบหายล่มจมไปถ่ายเดียวเท่านั้น

เพราะเวลาภาวนามยปัญญาเกิดขึ้นแล้วเป็นอย่างที่ว่าจริงๆ คือหมุนตัวเพื่อเหตุการณ์อยู่ตลอด ไม่ว่าจะยืน จะเดิน จะนั่ง จะนอน ถ้าลงกิเลสไม่สิ้นจากใจเสียจริงๆ จนไม่มีอะไรเหลือแล้ว ยังไงปัญญาประเภทนี้จะไม่หยุดทำงานเลย แม้แต่นอน ยังต้องได้รั้งเอาไว้ รั้งคืออย่างไร คือหักห้ามไว้เพื่อไม่ให้พิจารณาเลยเถิดด้วยความเพลินในงานที่ทำ ท่านจึงว่า อุทธัจจะ ปัญญาฟุ้งเกินไปในสังโยชน์เบื้องบน สังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ ส่วนรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา นี่เป็นสังโยชน์เบื้องบน สังโยชน์เบื้องบนนี้จะละด้วยอรหัตตมรรค

อุทธัจจะ นี่หมายความว่าอย่างไร นั่นละจะวิ่งเข้ากันตรงนี้ อุทธัจจะ คือ จิตเวลาฆ่าหรือถอดถอนกิเลส จะเพลินในการฆ่าในการถอดถอน เพลินในการคุ้ยเขี่ยขุดค้นหากิเลสเพื่อฆ่าเพื่อสังหารมัน นี่ต้องได้รั้งเอาไว้ คำว่า รั้ง เอาไว้ คือถึงเวลาที่จะพักเข้าสู่สมาธิให้สงบอารมณ์เป็นพักๆ ไป กิริยาของจิตที่ทำงานนั้นให้พัก เรียกว่า พักงานต้องพัก เหมือนกับการพักผ่อนนอนหลับ แต่จิตจะไม่อยากพัก มันจะหมุนของมันเรื่อยเหมือนเศรษฐีเพลินในรายได้นั่นแหละ อันนี้ราคาเท่าไร อันนั้นราคาเท่าไร ลูกค้านั้นเข้ามาช่องนั้น ลูกค้านี้เข้ามาช่องนี้ อันนั้นราคาเท่านั้น อันนี้ราคาเท่านี้ เศรษฐีเลยจะตายเพราะไม่ได้กินข้าว อันนี้ก็เหมือนกัน เศรษฐีธรรมเป็นอย่างนั้นแหละ

พระพุทธเจ้าท่านถึงบอกว่า อุทธัจจะๆ แต่เราไม่รู้ว่าอุทธัจจะหมายความว่าอย่างไร เวลาไปเจอเข้า อุทธัจจะนี้ไม่ได้เหมือนอุทธัจจะในนิวรณ์ ๕ นะ ในนิวรณ์ ๕ มีอยู่ในสามัญชนทั่วๆ ไป อุทธัจจกุกกุจจะ ในนิวรณ์ ๕ นั่นคือทั้งฟุ้งซ่านทั้งรำคาญ อันนี้อุทธัจจะ คือเพลิน-เพลินในการค้นการพินิจพิจารณา ถึงปัญญาขั้นนี้แล้วเป็นอย่างนั้น อุทธัจจะนี้ต้องเพลินในงาน ไม่อยากจะเข้าพักในเรือนคือสมาธิ จนกระทั่งกิเลสไม่มีอะไรเหลือถึงจะหยุด หากกิเลสยังมีอยู่ จะต้องหมุนอยู่อย่างนี้ตลอดไป ไม่ว่าจะเดินเหินไปไหนก็ตาม นั่งก็ตาม นอนก็ตาม แม้ที่สุดสมมุติว่าเรารับประทานอาหารอยู่ก็ตาม อาหารจะสัมผัสเพียงลิ้นเพียงปากเท่านั้น แต่ระหว่างธรรมกับกิเลสฟัดกันนี้ จะไม่เกี่ยวข้องกับรสอาหารนี้เลย ไม่ได้สนใจกับอาหารนี้ หมุนติ้วๆ นั่นแลงานของธรรมที่ฆ่ากิเลสเป็นอย่างนั้น งานของภาวนามยปัญญาเป็นอย่างนั้น หมุนติ้วๆ อยู่โดยลำพัง

จนกระทั่งกิเลสได้ม้วนเสื่อหมดไม่มีอะไรเหลือเลย เรียกว่ากิเลสขาดสะบั้นลงไปหมด ปัญญานี้ไม่ต้องบอกก็ยุติเอง อุทธัจจะ ผ่านไปแล้วไม่ฟุ้งอีก คือไม่เพลินเกินไปถึงความพอดี นี่ละภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่ฆ่ากิเลสไม่มีกิเลสตัวใดเหลือ อนุสัยก็อนุสัยเถอะ ไม่พ้นจากภาวนามยปัญญานี้ไปได้ เพียงลำพังปัญญาเราธรรมดาที่คิดอ่านไตร่ตรองจะไปฆ่ากิเลสให้สิ้นไปจากใจนั้น อย่าหวัง ว่างี้เลย แม้เราตัวเท่าหนูนี้ก็ตามไม่ได้อวด แต่กล้าพูดว่าอย่าหวัง ว่างี้เลย ต้องขึ้นเวทีเองซีถึงจะรู้กัน ไม่ขึ้นเวที มีแต่เฮๆๆ อยู่เฉยๆ รอบเวทีได้เรื่องอะไร อยากให้ได้อย่างใจเจ้าของ แต่ผู้เขาต่อย เขาจะตายน่ะ นี่ให้ระหว่างกิเลสกับธรรมต่อยกันบนเวทีของผู้ปฏิบัติดูซีเป็นยังไง ให้มันรู้เองซี อันนี้มีแต่เฮๆๆ อยู่นอกวงความเพียรและหลับครอกๆๆ ภาวนาไม่ได้เรื่อง มีสารประโยชน์อะไร

ให้จำเรื่องเหล่านี้ไว้นะ แม้หลวงตาบัวตายแล้วก็ตาม นี้พูดอย่างอาจหาญว่างั้นเลยนะ พูดตามความจริง ไม่ได้พูดด้วยความโอ้อวด พูดตามหลักความจริงเป็นยังไงก็ว่าอย่างนั้น ดึงออกมาให้เห็นเลย ศาสนาพระพุทธเจ้าเป็นยังไง เหมือนอย่างนี้แหละดูเอา ปัญญาประเภทนี้เป็นปัญญาที่ลึกลับมากที่สุดเกินกว่าจะคาดคะเนด้นเดาได้ถูกถ้าไม่เป็นขึ้นกับตน ผู้ปฏิบัติเท่านั้นที่จะรู้ว่าอย่างนี้เลย บอกว่าเท่านั้น ถ้าธรรมดาเราจะเรียนจดๆ จำๆ มาธรรมดา ไม่มีหวังที่จะรู้ปัญญาขั้นนี้ จะให้ปัญญาขั้นนี้เกิดไม่มีหวังนี่ซิพวกเราไม่ได้สนใจทางที่จะให้ปัญญาประเภทนี้เกิด สุดท้ายก็มาคัดปัญญาหรือตัดปัญญานี้ออกโดยเห็นว่านอกจากศาสนาพุทธไป และว่าปัญญาประเภทนี้เป็นปัญญาปลอม ปัญญาแฝง มันจะออกแบบนี้นะให้ระวังให้ดี

เพราะฉะนั้นถึงได้เตือนเอาไว้ว่า หลวงตาบัวไม่ได้อยู่นานนะ ไม่ได้อยู่ค้ำฟ้านะนี้เกิดมาเพื่อตายเหมือนกัน ให้จำคำพูดอันนี้ไว้ เวลาหลวงตาตายแล้ว จะได้จำเรื่องนี้ไว้จะมีได้จริงๆ นะ สาเหตุที่จะให้มีให้เป็นได้ก็เพราะคนไม่สนใจปฏิบัติ แต่จะตั้งตัวเป็นนักปราชญ์อาจารย์สมัยเรียนลัด นักปราชญ์จรวดดาวเทียมนั่นซิ จะตัดเข้าไปๆ เดี๋ยวก็ตัดคอเจ้าของ นอกจากตัดคอคนอื่นที่เป็นชาวพุทธจำนวนมากมายให้เห็นผิด ขาดผลขาดประโยชน์มหาศาล แล้วก็ตัดคอเจ้าของเข้าไปอีกเป็นการแถมท้ายให้ฉิบหายไปตามๆ กัน เอาละพอ

พูดท้ายเทศน์

ภาวนามยปัญญา นี่เป็นธรรมที่สำคัญมาก เป็นปัญญาที่สำคัญมาก เป็นรากแก้วของอริยสัจเลย แต่กลัวจะถูกลบล้างไป ได้เห็นแล้วทุกวันนี้เริ่มลบล้างไป-ลบล้างไป ทั้งนรกและสวรรค์ก็จะถูกลบล้างไปด้วยความรู้ความเห็นอันจอมปลอมว่าไม่มี มีเฉพาะสวรรค์อยู่ในหัวอก นรกอยู่ในใจนี้เท่านั้น หลักธรรมท่านสอนไว้ว่า อย่าทำความชั่ว ถ้าทำความชั่วแล้ว ความชั่วนี้จะพาให้ไปเสวยทุกข์ในแดนนรก ให้สร้างความดี อันนี้ไม่ให้ละเว้น ให้บำเพ็ญความดี นี้คือทางเข้าไปสู่สวรรค์ และเมื่อไปถึงสวรรค์แล้ว ก็จะได้เสวยกุศลของเจ้าของนั่นแหละ เมื่อไปตกนรกก็จะไปเสวยกรรมของเจ้าของนั่นเอง จึงต้องบอกให้ละ อย่าทำบาปหยาบช้า

พวกเทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมอะไรท่านสอนไว้หมด ท่านสอนด้วยความลืมตาเห็นจริงๆ คือ ตาญาณ ส่วนพวกเรามันคลังกิเลสมืดบอด พากันหลับตาลบล้างว่าเทวบุตรเทวดาก็พวกเราๆ ท่านๆ นี่แหละ จะมีเทวบุตรเทวดามาจากที่ไหน ทั้งๆ ที่พระพุทธเจ้า ถ้าหากว่าภาษาปัจจุบันนี้เขาเรียกว่า แสดงไว้บอกไว้ในตารางสอนอยู่แล้ว **สตฺถา เทวมนุสฺสานํ** เป็นครูทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ฟังซิ ไม่ใช่ตารางสอนจะว่ายังไง **อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหนํ** ตอนเที่ยงคืนล่วงไปแล้ว ทรงแก้ปัญหาเทวดาและประทานพระโอวาทแก่เทวดาทั้งหลาย ตั้งแต่ชั้นท้าวมหาพรหมลงมา นี่ตารางสอนพระพุทธเจ้านี้พระโอวาทพระพุทธเจ้า ผู้ที่หูแจ้งตาสว่าง ทุกสิ่งทุกอย่างสว่าง บอกมาตามความสัตย์ความจริงอย่างนี้ต่อพวกเราให้สมบูรณ์เต็มที่ พูดง่ายๆ ว่าอะไรมีอยู่ พระองค์นำมาแสดงให้เห็นเต็มที่เต็มภูมิของศาสดา

แต่พวกเรานี้เป็นพวกตัดเข้าไป-ตัดเข้าไป ตัดเข้าไปด้วยความหูหนวกตาบอด เวลานี้ทุเรศมากที่สุดนะ อันใดที่เจ้าของไม่รู้ไม่เห็น ก็ว่าอันนั้นไม่มีแล้วตัดออกเสีย สิ่งใดที่เจ้าของไม่เจอ ก็ว่าสิ่งนั้นไม่มีแล้ว ตัดออกๆ นี่ซิ ทุเรศนะ เพราะฉะนั้น เราถึงได้รีบเตือนเอาไว้ว่า ภาวนามยปัญญานี้จะถูกตัดนะ เพราะไม่ได้ทำนี่ คิดดูซิ เทวบุตรเทวดาเดี๋ยวนี้ก็เริ่มตัดแล้ว เริ่มลบล้างแล้วว่าไม่มี มีก็พวกเราๆ ท่านๆ นี่แหละเทวบุตร

เทวดาอินทร์พรหมที่ประทานไว้ในศาสนธรรม ก็จะถูกตัดออกจากบัญชีแห่งความมีอยู่ของตนๆ ไม่อาจสงสัย

สิ่งที่เป็นอยู่ในมนุษย์เรานี้ เป็นเทพโดยสมมุติในเมืองมนุษย์เรา ท่านก็บอกไว้แล้ว เช่น พระราชามหากษัตริย์เป็นต้น เป็น **สมมุติเทพ** ที่โลกทั้งหลายได้สมมุติเป็นที่ยอมรับกัน **อุปปัตติเทพ** เทวดาโดยหลักธรรมชาติจริงๆ เป็นเทวบุตรเทวดาโดยกำเนิดที่เกิดอยู่ตามหลักธรรมชาติบุญกรรมของตัวเอง ส่งไปเกิดเป็นเทวบุตรเทวดาอินทร์พรหม ท่านก็บอกไว้แล้ว ตลอดถึง **วิสุทธิเทพ** เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ภพชาติต่างๆ ขาดสะบั้นออกจากพระทัยหรือใจ กลายเป็นพระทัยหรือใจที่บริสุทธิ์ขึ้นมา ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และบรรดาสาวกอรหัตอรหันต์ พระพุทธเจ้าก็นำมาแสดงอย่างไม่บกพร่องว่าอะไรมีอย่างไร ก็ทรงแสดงบอกไว้ไม่ได้บกพร่องเลย

คิดดูซี มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ ใครจะไปค้านพระพุทธเจ้าได้ ถ้าไม่ใช่พระอรหันต์ สำหรับพระอรหันต์แล้ว ท่านต้องรู้ นิพพาน ๑ ถ้าธรรมดาจะพูดไว้ทำไม นั่นละเอียดขนาดนั้นแลพระพุทธเจ้าของพวกเรา เมื่อเวลาพระอรหันต์ก้าวเข้าไป-ก้าวเข้าไปนี้ เพราะพระอรหันต์ท่านก็เห็นอยู่เหมือนกัน ค้านกันได้ยังไง พอก้าวเข้าไปๆ มรรค ๔ ผล ๔ ก้าวกันมาเป็นธรรมคู่ๆ นี้ ยังเป็นสมมุติๆ โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผล ตลอดถึงอรหัตตมรรค-อรหัตตผล นี่ยังเป็นธรรมคู่ๆ ยังเป็นสมมุตินี่ พอก้าวเข้าเต็มภูมิเหมือนอย่างเราก้าวขึ้นบันได พอเท้านี้ขึ้นถึงพื้นบ้านแล้ว ก้าวนี้ยังไม่ละจากบันไดขั้นสุดท้าย นี่แลมรรคกับผลกำลังก้าวกันอยู่ ยังทำงานอยู่ พอเท้าข้างซ้ายนี้ก้าวขึ้นไปถึงพื้นบ้านด้วยกันกับเท้าข้างขวาแล้ว หยุดกึ๊กตรงนั้น นั่นคือนิพพาน ๑ นี่คือธรรมสำคัญ ถ้าไม่ทรงแสดงไว้ให้สมบูรณ์ตามนี้ พระพุทธเจ้าจะทรงถูกติงจากสาวกอรหันต์ทั้งหลายโดยไม่อาจสงสัย

เอ้า ทีนี้ถ้าหากพระอรหันต์ท่านไป ท่านก็จะไปแบบนั้นนี่ เพราะเป็นหลักธรรมชาติจะต้องเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างอื่นไปไม่ได้ พอกึ๊กเข้าไปอย่างนั้นแล้ว เรื่องอันหนึ่งจะถูกติงจากพระสาวกทั้งหลายนะ อันหนึ่งพระองค์ไม่เห็นทรงแสดงไว้ อันที่เลยจากธรรมคู่ๆ นี้ไปแล้ว นี่อย่างน้อยก็ถูกติงถูกค้านอยู่นั่นแหละว่า อันหนึ่งไม่เห็นแสดงไว้

นี่แลเพื่อให้สมภูมิของศาสดาเอกไม่ให้มีความบกพร่อง ก็ว่า มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ นั่น พอพระอรหันต์ก้าวเข้านี่ปั๊บ เห็นแล้วยอมรับเลยว่าพระพุทธเจ้าละเอียดจริง นี่ละเชื่อพระพุทธเจ้าเชื่ออย่างนี้ซิ พระอรหันต์รู้ฉันใด พระพุทธเจ้าทรงรู้ไว้แล้วๆ หาที่ค้านไม่ได้แล้วๆ เมื่อเป็นเช่นนี้จะไปทะนงตนอยู่ได้ยังไงคนเรา เพราะหาความจริงอยู่แล้วนี่จะเอาอะไรมาทะนง นี่ซิที่สำคัญ

ธรรมสถิตที่ใจ

เทศน์อบรมพระ ณ วัดป่าบ้านตาด
เมื่อวันที่ ๒๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๒

ธรรมของพระพุทธเจ้าตั้งแต่พื้นๆ แห่งธรรม จนถึงวิสุทธิธรรม ธรรมเหล่านี้ เราจะไปหาไปค้นที่ไหนไม่พบไม่เจอไม่มีทางสัมผัสได้ นอกจากใจดวงเดียวนี้เท่านั้น เพราะฉะนั้น ธรรมกับใจจึงเป็นของคู่เคียงกันเป็นลำดับลำดาแห่งการปรับใจของตัวเอง ให้เหมาะกับธรรมขั้นนั้นๆ แล้วเราจะได้เห็นความแปลกประหลาดของธรรมที่สัมผัสใจ และสถิตอยู่กับใจ เมื่อมาเป็นสมบัติของตนไปโดยลำดับลำดาแล้ว ธรรมท่านสอนลงที่ใจ ไม่สอนลงที่ไหน

โลก ก็ดังที่พวกเราทั้งหลายได้รู้ได้เห็นอยู่นี้แลว่ากว้างแสนกว้างหรือกว้างขนาดไหน ไม่มีใครคำนวณได้ แต่ธรรมนั้นแม้จะกว้างจะละเอียดขนาดไหน ก็ไม่มีที่ไหลลง ไม่มีที่จอดที่แวะ ไม่มีที่สถิต นอกจากใจเท่านั้นที่ธรรมจะเข้าสัมผัสสัมพันธ์ จะสถิตอยู่ได้ มีใจอันเดียว ใจท่านใจเรา ใจสัตว์ใจบุคคล ตามขั้นตามภูมิของใจของอุปนิสัย ธรรมจึงลงสู่จุดเดียวนี้ และมีธรรมชาติคือความรู้ ได้แก่ใจดวงเดียวนี้เท่านั้น ที่จะรับทราบธรรมทั้งหลายได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนลงที่ใจๆ ในธรรมท่านก็บอกแล้วเป็นบาลีว่า **มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา** คือ สิ่งทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นประธาน สำเร็จแล้วด้วยใจ แม้ธรรมทั้งหลายก็รวมลงอยู่ที่ใจนี้ ท่านจึงสอนให้ชำระ

แต่เวลานี้ทำไมใจจึงไม่รู้ ทั้งๆ ที่ธรรมมีอยู่ตั้งแต่กาลไหนๆ มา จนกำหนดกฎเกณฑ์ไม่ได้ว่าธรรมนี้มีมาตั้งแต่เมื่อไร เช่นเดียวกับโลกมีมาแต่เมื่อไรนั่นเอง เราก็ยังทราบ

ไม่ได้ เพราะจิตนี้รู้มันไม่ได้ รู้เข้าสู่จุดแห่งธรรม จึงไม่ได้สัมผัสธรรม ไม่ได้รู้เพื่อจะสั่งสมธรรมให้เป็นคลังของธรรมให้เป็นที่สถิตของธรรม กลับตรงกันข้าม มันเสาะมันแสวงหาสิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยเข้ามาสู่จิตใจ สิ่งที่เป็นพิษเป็นภัยก็คือสิ่งที่เป็นข้าศึกกับธรรม ในศัพท์ของศาสนาท่านให้ชื่อว่า **กิเลส** คำว่ากิเลสเพียงอย่างเดียวเท่านั้นก็กระเทือนไปหมดในความเป็นภัยแห่งธรรม หรือความเป็นภัยกับธรรมทั้งหลาย

ใจที่ไม่สามารถจะรับทราบธรรมตั้งแต่ขั้นพื้นๆ จนกระทั่งถึงวิสุทธิธรรมที่เป็นธรรมเหนือโลก สุดขีดสุดแดนของโลกไม่มีประมาณ ก็เพราะจิตของเราไม่ได้ไปในแนวทาง หรือไม่ได้ปรับตัวไปในแนวทางแห่งธรรมขั้นนั้นๆ มีแต่สิ่งที่เป็นข้าศึกซึ่งฝังแน่นอยู่ภายในจิตของเรามากกว่าธรรมที่จะซึมซาบเข้ามาได้เป็นผู้บงการ กระดิกออกมาแง่ใด ความกระดิกออกมาก็ถูกผลักดันออกมาจากธรรมชาติที่มีกำลังฝังอยู่ภายในจิตใจนั้น

เพราะฉะนั้น ความรู้ของใจจะรู้มาตั้งกัปใดกัลป์ใดก็ตาม จนกระทั่งปัจจุบันนี้ตั้งแต่วันเกิดมาถึงเดี๋ยวนี้ ก็มีแต่การเสาะการแสวงการสั่งสมสิ่งที่เป็นภัยโดยหลักธรรมชาติหรือโดยอัตโนมัติ มากกว่าที่จะเสาะที่จะแสวงหาอรรถหาธรรมทั้งหลาย แม้การเสาะแสวงหาธรรมมีอยู่ ก็เป็นกาลเป็นเวลาในขณะที่ถูกบังคับด้วยความจงใจปฏิบัติธรรมบำเพ็ญธรรมทำบุญให้ทานไปเท่านั้น พอสิ้นจากขณะนั้นไปแล้ว สิ่งที่เป็นภัยนั้นมันก็ทำงานของมันตามอัตโนมัติไปโดยลำดับ เช่นดังที่เคยเป็นมาแล้วตั้งกัปตั้งกัลป์ และจะเป็นไปอีกเช่นนั้นถ้าอำนาจแห่งธรรมไม่เหนือกว่า

จึงเป็นสิ่งที่ลำบากสำหรับสัตว์ทั้งหลายถ้าไม่มีผู้แนะแนวทางให้รู้ให้เข้าใจในวิธีเสาะแสวงหาธรรม ในวิธีบำเพ็ญธรรมเข้าสู่ใจ ใจจะไม่มีช่องมีทางได้สัมผัสสัมพันธ์กับธรรม และไม่เป็นช่องไหลมาแห่งธรรมเพราะความประพฤติเพื่อกุศลธรรมนั้นเลย จะมีตั้งแต่ทางไหลเข้าและบรรจุเต็มไปหมดภายในใจดวงนี้ด้วยพิษภัยทั้งหลายนั่นแล โลกจึงได้รับความทุกข์เพราะเหตุนี้เอง

คำว่า **โลก** ก็หมายถึง จิตวิญญาณของแต่ละดวงๆ นี้เป็นของสำคัญมากยิ่งกว่าวัตถุอื่นใด ที่จะให้ชื่อเขาว่าเป็นโลกเป็นสงสาร เพราะสิ่งเหล่านั้นเขาไม่มีความหมายใน

ตัวของเขาเลย ดิน เราก็ให้ชื่อให้นามแก่เขาว่าเขาเป็นดิน ว่าเขาเป็นน้ำ เป็นลม เป็นไฟ เป็นอากาศธาตุ หรือเป็นแร่ธาตุต่างๆ มีแต่มนุษย์เรานี้ไปให้ชื่อให้นาม ไปสำคัญมั่นหมายเขาว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วว่าเป็นโลก ความจริงเขาไม่ทราบความหมายของเขาเลยว่าเขาเป็นอะไร จึงไม่เป็นข้อหนักแน่นที่เราจะนำมาพูดว่าโลก ยิ่งกว่าจิตวิญญาณของแต่ละดวงๆ แห่งสัตว์ทั้งหลายเต็มอยู่ในโลกธาตุนี้ ผู้ได้รับความสุขก็ดี ได้รับความทุกข์ก็ดี ได้รับบาปรับบุญก็ดี คือจิตนี้เป็นสำคัญ

เพราะฉะนั้น คำว่า **ทุกข์** จึงหมายถึงจิตแต่ละดวงๆ มีกี่ล้านๆ ดวง ก็ไม่พ้นที่ทุกข์จะเข้าไปปลูกบ้านปลูกเรือนอยู่ในจิตดวงนั้นๆ ต้องมีด้วยกันทุกดวง ขึ้นชื่อว่ากิเลส มีอยู่ในนั้นแล้ว ทุกข์ต้องมีอยู่ในนั้นตามส่วนของกิเลสที่มีมากมีน้อย แม้เป็นผู้มีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุธรรมได้อยู่ แต่ก็ไม่พ้นที่กิเลสจะฝังอยู่ในใจดวงนั้น ซึ่งยังไม่ได้บรรลุธรรมถึงขั้นสูงสุดแล้ว ก็จะต้องได้รับความทุกข์อยู่โดยดี นี่แลธรรมของพระพุทธเจ้าท่านสอนโลก ให้พึงทราบว่าสอนหัวใจสัตว์ สั่งสอนหัวใจสัตว์ ปลดเปลื้องหัวใจสัตว์ชำระล้างหัวใจสัตว์ที่สกปรกโสมมไปด้วยสิ่งที่จะให้ได้รับความทุกข์ความทรมาน

เพราะใจสกปรกไม่ได้เหมือนสิ่งทั้งหลายสกปรก นั้นเขาไม่มีความหมายอะไรสกปรกไม่สกปรก เขาก็ไม่เป็นทุกข์ แต่ใจที่สกปรกด้วยอำนาจของกิเลสตัณหาฝังจมอยู่ภายในนี้เป็นทุกข์มากน้อยตามส่วนของกิเลสนั้นแล ท่านจึงเรียกว่า **กองทุกข์** โลกนี้เป็นทุกข์ ก็ต้องหมายถึงจิตใจของแต่ละดวงๆ เป็นทุกข์ การตรัสรู้ธรรมก็ตรัสรู้ที่ดวงใจของพระพุทธเจ้าในเบื้องต้น แล้วก็นำมาประกาศสอนโลกซึ่งเต็มไปด้วยกองทุกข์หรือสอนโลกอันเป็นแหล่งแห่งความทุกข์ทั้งหลายตั้งอยู่ ได้แก่จิตใจของสัตว์โลกแต่ละดวงๆ ผู้มีความสามารถที่จะรับทราบได้ในธรรมทั้งหลาย พระองค์ก็แนะนำสั่งสอนตามขั้นตามภูมิของตนๆ เป็นลำดับมา ตั้งแต่วันตรัสรู้แล้วจนกระทั่งปรินิพพาน

เฉพาะพระพุทธเจ้าของเรานี้ ยังประทานพระโอวาทคำสั่งสอนคือแนวทาง หรือน้ำสำหรับชะล้างสิ่งที่สกปรกอยู่ภายในจิตใจของสัตว์ไว้ตั้ง ๕,๐๐๐ ปี ยังไม่ได้สิ้นสุดยุติไปตามการปรินิพพานของพระองค์เลย ก็เพราะพระเมตตานั่นเอง เหตุที่จะเมตตาเพราะอะไร เพราะความทุกข์ความทรมานที่สัตว์ทั้งหลายได้รับกันอยู่เรื่อยมาตั้งแต่

กัปไหนกัลป์ใดนั้น พระองค์เป็นพระองค์หนึ่งที่ได้เคยสัมผัสสัมพันธ์ ได้รับความทุกข์ความทรมานมาเช่นเดียวกับสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นโดยไม่มีทางสงสัย ความทุกข์นั้นเป็นเครื่องบีบบังคับสัตว์ในภพนั้นๆ มามากน้อยเพียงไร ความทุกข์ของพระองค์ที่กำลังท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสาร ก็ย่อมสัมผัสสัมพันธ์ความทุกข์มากน้อยเช่นเดียวกับสัตว์ทั้งหลายนั้น

เมื่อพระองค์ได้หลุดพ้นออกไปแล้ว โทษแห่งความเป็นมาของพระองค์มีมากขนาดไหน โทษแห่งความเป็นมาของสัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉันนั้น จึงมีพระเมตตาอย่างเต็มสัดเต็มส่วน เพราะความเห็นโทษในสิ่งเหล่านั้น แล้วสั่งสอนสัตว์โลกเต็มพระทัยซึ่งเต็มไปด้วยพระเมตตาล้วนๆ ไม่ได้สั่งสอนธรรมดาๆ เหมือนเราทั้งหลายสั่งสอนกัน เหมือนโลกทั้งหลายสั่งสอนกัน เหมือนคนมีกิเลสทั้งหลายสั่งสอนกัน

เพราะผู้สิ้นกิเลสอันเป็นตัวภัยสำคัญนั้น ย่อมผ่านภัยจากกิเลสมาแล้ว พระพุทธเจ้าของเราก็เรียกว่าประจักษ์พระทัย พระสาวกอรหัตอรหันต์ทั้งหลายก็ประจักษ์ใจ คือประสบมาแล้วอย่างเต็มหัวใจ จึงต้องเห็นโทษเต็มหัวใจเช่นเดียวกัน แม้ทุกข์เหล่านี้เพราะกิเลสเป็นเครื่องสั่งสมทุกข์ขึ้นมานั้นอยู่ในหัวใจดวงใดๆ ย่อมจะต้องเป็นทุกข์เหมือนกันนี้ พระองค์เคยทรมานฉันใด ทรมานมาเพราะกิเลสบีบบังคับหรือบีบบี้สีไฟมาฉันใด สัตว์ทั้งหลายก็เป็นฉันนั้น สัตว์ทั้งหลายเป็นฉันใด พระองค์ก็เคยเป็นฉันนั้นมาด้วยกัน

คำว่า **พ้นทุกข์** นี้ ไม่เพียงแต่ว่าพ้นมาเฉยๆ ดังที่เขาพ้นจากคุกจากตะรางมา ซึ่งเขาก็ไม่เห็นวิเศษวิโสอะไรถ้าพ้นธรรมดาอย่างนี้ พ้นมาก็มาเป็นคนสามัญทั่วไปเหมือนโลกทั้งหลาย เป็นแต่เพียงว่าสังคมยอมรับว่าเป็นคนธรรมดาสามัญ ไม่ได้เป็นคนขี้คุกขี้ตะรางที่สังคมรังเกียจเหมือนอยู่ในเรือนจำนั้นเท่านั้น เวลาออกมาแล้วก็ไม่เห็นมีดีกรีอะไร ความสุขเพราะการออกมาจากเรือนจำ ก็เพียงไม่ถูกกดขี่บังคับทั้งทางร่างกายและจิตใจเท่านั้น และความรู้สึกที่ว่าตนเป็นนักโทษนี่ก็จางหายไป แต่ที่เป็นแผลเป็นอยู่ในนั้นว่าเคยเป็นนักโทษนั้นย่อมฝังใจอย่างลึกอยู่ เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ออกมาจากเรือนจำแล้วก็จะมีความสุขความวิเศษวิโสต่างจากคนทั้งหลายไปอย่างไรบ้าง ไม่ได้มีอะไรต่างกัน

ส่วนพระพุทธเจ้าได้หลุดพ้นจากทุกข์นี้ เมื่อหลุดพ้นจากทุกข์แล้ว ยังมีบรมสุขเป็นเครื่องรับรองพระทัยของพระพุทธเจ้าด้วยพระทัยที่บริสุทธิ์ ความสุขอันนี้เป็นเครื่องรับรอง เป็นเครื่องยืนยัน เป็นเครื่องเสริมให้เด่นที่สุดเหนือโลกสงสาร ที่ว่ายอดโลกุตรธรรม ก็คือใจที่บริสุทธิ์ ธรรมที่บริสุทธิ์ครองกันเป็นบรมสุขดังที่ท่านว่า **นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ** นั่นละ คำว่า **ปรมํๆ** นั้น อยู่กับใจของท่านผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสโดยประการทั้งปวงแล้ว ท่านทรงความสุขอันนี้อย่างสมบูรณ์ ที่โลกทั้งหลายมีกิเลสไม่สามารถที่จะครองได้เลย ไม่สามารถที่จะเสวยได้เลย เพราะฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงหลุดพ้นแล้ว เวลาประกาศธรรมสอนโลกจึงสอนลงอย่างเน้นหนักในเรื่องโทษทั้งหลาย ก็ถึงพระทัยเพราะพระองค์เคยผ่านมาแล้วไม่มีที่สงสัย ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งหลายอันเป็นธรรมประเสริฐ พระองค์ก็ครองอยู่แล้ว จึงทรงสั่งสอนอย่างเต็มอรรถเต็มธรรมจนสะเทือนโลกธาตุ ไม่มีใครสามารถเป็นคู่แข่งได้เลย

สิ่งที่รับรองยืนยันในความหลุดพ้นนั้น ก็คือ **ปรมํ สุขํ** นี่พระองค์ก็ทรงไว้อย่างเต็มพระทัยแล้ว เหตุใดการสั่งสอนสัตว์โลกจะสั่งสอนธรรมดาสามัญเรานั้นเป็นไปไม่ได้ ถ้าเป็นภาษาตลาด ก็เรียกว่าเป็นไปอย่างสุดเหวี่ยงสุดความสามารถที่จะสั่งสอนสัตว์โลกได้มากน้อยเพียงไร ให้เห็นโทษจริงๆ เพราะโทษมีจริงๆ อย่างนั้น พระองค์ได้ผ่านมาแล้ว พระองค์เป็นสักขีพยานแห่งความทุกข์ทั้งหลายแห่งนรกทั้งหลาย เพราะพระพุทธเจ้าเมื่อเป็นสามัญชนธรรมดาเหมือนโลกทั่วๆ ไป ความรู้สึกก็ย่อมเป็นความรู้สึกสามัญสำนึกธรรมดา ย่อมทำได้ทั้งบาปทั้งบุญทั้งคุณทั้งโทษมากน้อยเช่นเดียวกับสัตว์ทั่วๆ ไป เมื่อเป็นเช่นนั้น ธรรมไม่ลำเอียง วิบากกรรมไม่ลำเอียง ต้องได้เสวยทุกข์มากน้อยตามกรรมของตนที่ทำมาแล้วเหมือนกับสามัญชนทั่วๆ ไป แล้วเหตุใดท่านจะไม่ตกนรกหมกไหม้ไม่ว่าหลุมใดแห่งนรก เพราะเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด ด้วยอำนาจแห่งวัฏจักรวัฏจิตนี้พาให้หมุนให้เวียน และกิเลสนี้ยังไม่เพียงหมุนเวียนแค่นี้ ยังเป็นสาเหตุให้ทำกรรมและให้เสวยความทุกข์ความทรมานมาเป็นลำดับลำดาอีกด้วย นานขนาดไหนนับไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมพระพุทธเจ้าตั้งแต่สมัยเป็นคนสามัญธรรมดาเหมือนสัตว์โลกทั่วๆ ไปจะไม่ตกนรกหลุมไหน จะเว้นได้ยังไง เพราะเกิดแล้วตายเล่านับไม่ได้มากต่อมาก ก็คือจิตวิญญาณที่เต็มไปด้วยความเกิดความตายของสัตว์โลก เอาอะไร

ไปแข่ง ในโลกนี้เอาวัตถุอะไรไปแข่งจิตวิญญาณ แม้ดวงเดียวนั้น เพราะมีเรื่องมากต่อมาก

การเกิดการตายของจิตวิญญาณดวงนั้นมากขนาดไหน ยังไม่มีอะไรสามารถไปนับไปแข่งได้เลยว่ามีมากกว่านั้น คือมากยิ่งกว่าการเกิดการตายของจิตวิญญาณดวงหนึ่งๆ นั้น เพราะอันนี้มีมานานแสนนานแล้ว พระพุทธเจ้าเวลาเป็นสามัญชนธรรมดาสามัญชนเขาเป็นฉันใด พระองค์ก็เป็นฉันนั้น จึงจำต้องตกนรกเช่นสัตว์โลกทั่วๆ ไป ขึ้นชื่อว่าบาปแล้ว ไม่ลำเอียง ขึ้นชื่อว่ากิเลสแล้ว ไม่ทำใจดวงใดให้เป็นอิสระ ต้องให้ทำกรรมโดยไม่อาจสงสัย แล้วก็เป็นผลของกรรมมาเช่นเดียวกัน ในนรกหลุมต่างๆ มีกี่หลุม ก็ไม่มีเว้นที่จะไม่ตกนรก ในสัตว์รายหนึ่งๆ ตกด้วยกันทั้งนั้น สวรรค์ชั้นพรหมก็เหมือนกัน เว้นแต่พรหมโลกที่ก้าวขึ้นไปแล้วผ่านไปเลย ดังสุทธาวาส ๕ ชั้น นอกจากนั้นอายุจะกี่หมื่นปีดังที่ท่านกล่าวไว้ในตำรับตำราว่า ๗ หมื่นปี ๘ หมื่นปี วินาทีกินไป นาทีกินไป ชั่วโมงกินไป ก็หมดก็สิ้นเช่นเดียวกัน

นี่พูดถึงเรื่องความมากแห่งการเกิดการตาย มากแห่งความทุกข์ความทรมานของสัตว์ที่ติดแนบอยู่กับใจกับภพชาตินั้นๆ ไม่มีประมาณเลย นี่พระพุทธเจ้าทรงประมวลมาเห็นหมดรู้หมด แล้วเหตุใดการสั่งสอนโลกจะสั่งสอนธรรมดา ต้องสั่งสอนอย่างเต็มที่เต็มฐานเต็มพระกำลังความสามารถของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ๆ นั่นแล นอกจากนั้นยังหยิบยกสิ่งที่วิเศษวิโสเพราะการพ้นจากทุกข์โดยประการทั้งปวง พ้นจากกิเลสโดยประการทั้งปวง ขึ้นสู่วิมุตติธรรม ให้เห็นธรรมที่เลิศเลอนี้อีก สำหรับผู้ที่หลุดพ้นจากทุกข์โดยประการทั้งปวงแล้ว กิเลสสิ้นซากไปแล้ว เป็นผู้ครองวิมุตติธรรม วิสุทธิธรรมอันเป็นบรมสุขเสมอกัน และหมดปัญหาการเกิดตายสิ้นเชิงแล้ว ผู้ที่จะต้องแหวกว่ายต่อไปไม่มีวันสิ้นสุดยุติ ก็คือผู้กิเลสยังครองใจอยู่นั่นแล ฉะนั้น จงตั้งปัญหาถามตัวเองว่าจะยอมจมอยู่หรือจะไปให้พ้นภัย

เพราะฉะนั้น พระองค์จึงได้นำมาแสดง มาท้าทายทั้งสองอย่าง คือทุกข์เพราะอะไร เพราะกิเลส ก็ทรงแสดงให้สัตว์ทั้งหลายทราบอย่างถึงใจ สุขเพราะอะไร ที่ว่าบรมสุขเพราะอะไร เพราะกิเลสสิ้นซากไป ไม่มีสิ่งใดมาก่อกวน ไม่มีสิ่งใดมายุแหย่ ไม่มีสิ่งใด

มาทำลาย ไม่มีสิ่งใดมาบีบบังคับจิตใจนี้ให้เป็นเหมือนอย่างที่แล้วๆ มา ที่กิเลสยังเป็นเจ้าอำนาจครองหัวใจอยู่ ธรรมเป็นเจ้าอำนาจ ท่านไม่ได้บีบบังคับใคร จึงเป็นบรมสุขได้ด้วยธรรมครองใจ ธรรมที่บริสุทธิ์ครองใจ

การแนะนำสั่งสอนสัตว์โลก พระองค์สอนลงที่ใจ เพราะใจนี้เป็นแหล่งแห่งทุกข์ ใจนี้เป็นคลังแห่งทุกข์ ไม่มีสิ่งใดในโลกนี้จะกว้างแสนกว้างขนาดไหนก็ตาม ไม่มีที่สถิตของทุกข์ ไม่มีที่เกิดของกิเลส ที่อยู่ของกิเลส อันเป็นสิ่งบีบบังคับสัตว์ทั้งหลายให้ต้องทำบาปกรรมต่างๆ และได้รับความทุกข์ความทรมานอย่างนี้ มีใจนี้เท่านั้นๆ แล้วในสามแดนโลกธาตุนี้ จิตวิญญาณมีมากขนาดไหน หากว่าเรามีญาณพอหยั่งทราบแล้วจะหาทางก้าวเดินไปไม่ได้ ถ้าจิตวิญญาณแต่ละดวงๆ เป็นวัตถุแล้ว เราก้าวไปที่ไหนจะไม่โดนจิตวิญญาณของสัตว์โลกที่หมุนเวียนเกิดแก่เจ็บตายด้วยการเสวยวิบากกรรมต่างๆ กันเป็นไม่มี เพราะกิเลสเป็นเจ้าอำนาจบีบบังคับไม่ให้หลุดให้พ้นไปได้ จิตวิญญาณของสัตว์จึงมีเต็มอยู่ในสามแดนโลกธาตุนี้ ถ้ามีญาณหยั่งทราบบ้าง มันไม่น่าสลดสังเวชจนหัวใจจะพังโน้นเหรอ พระพุทธเจ้าท่านรู้ท่านเห็น...ท่านเห็นอย่างนั้น

รองลงมาก็คือพระอรหันต์ท่านเห็น แต่ท่านไม่หิวไม่โหยว่าท่านรู้ท่านเห็น ท่านอยากประกาศอวดโลกอวดสงสาร เหมือนดังกิเลสที่เป็นนักโอ้นักอวด ท่านจึงอยู่อย่างสงบเสงี่ยมด้วยความพอดิบพอดีไม่หิวไม่โหย คือความอิ่มธรรมภายในใจ เมื่อถึงกาลถึงเวลาที่ควรจะพูดเพื่อเป็นประโยชน์หนักเบามากน้อยเพียงไร ท่านก็นำออกแสดงโดยยกพระพุทธเจ้าเทิดทูนไว้ข้างหน้า ท่านไม่อาจเอื้อมและแสดงดังพระพุทธเจ้าของเราสั่งสอนโลกนั่นแล โลกไหน แม้แต่บุคคลก็เหมือนกัน บุคคลใด ภูมิใด สถานที่ใดที่ควรจะเทศนาว่าการประการใดแบบใดกับบุคคลใดบ้าง พระองค์ทรงนำออกมาให้พอเหมาะพอดีกับจริตนิสัยของผู้นั้นๆ จะได้รับประโยชน์เป็นคณะเป็นรายๆ ไป ไม่ได้นำออกมาแบบพล่ามๆ สุ่มสี่สุ่มห้าเหมือนอย่างผู้ที่มืดดำกำตาด้วยกิเลสเลย

นี่พูดถึงเรื่องความมีมากของกองทุกข์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบอย่างชัดเจนแล้วจึงต้องสอนโลกให้เต็มเม็ดเต็มหน่วยอย่างนี้ แล้วยกวิสุทธิธรรมขึ้นเป็นเครื่องประกาศยืนยันว่า นี่น่ะ ความหลุดพ้นแล้วเป็นอย่างนี้ๆ ประการหนึ่ง ทรงหยิบยกขึ้นมาให้

เห็นต่อหน้าต่อตาของเรา ความทุกข์ความทรมานมากน้อยเพียงไร ก็ทรงประมวลมาว่านี่น่ะ อย่าสงสัยว่าเราตถาคตเป็นเจ้าของแห่งทุกข์ หรือเป็นทำนบใหญ่ที่รองรับความทุกข์แต่ผู้เดียว จิตวิญญาณดวงใดก็เหมือนกันนี้แล ประหนึ่งว่าอย่าสงสัย อย่าพากันสงสัยเรื่องการเกิดการตาย มีแต่เรื่องการหาบการหามกองทุกข์มากน้อยอยู่โดยลำดับลำดานั่นแล เพราะวิบากกรรมมีอยู่ที่หัวใจสัตว์

ออกจากภพนี้ วิบากกรรมมันไม่ได้ออกจากจิต ติดแนบไปกับใจ ต้องไปเกิดได้เสวยความทุกข์ความทรมาน มีสุขมากน้อยก็เคยมี มีบุญมากน้อยก็ได้รับความสุขสับปนกันไป สัตว์โลกจึงมีทั้งสุขทั้งทุกข์เจือปนกันไป เพราะไม่ได้ทำแต่บาปอย่างเดียว บุญก็ทำ บาปก็ทำ เป็นแต่เพียงว่าเปลี่ยนวาระกันให้ความสุขบ้าง ให้ความทุกข์บ้าง ในจิตดวงเดียวซึ่งเป็นเจ้าของแห่งกรรมนั้นๆ เท่านั้น นี่เป็นหลักธรรมชาติแห่งความจริงที่ลบไม่สูญ

เพราะฉะนั้น จิตวิญญาณนี้จึงเป็นธรรมชาติที่ลี้ลับมาก ธรรมดาสามัญเรานี้จะไม่ทราบได้เลย และไม่ทราบความจริงของจิตวิญญาณดวงนี้ว่าเดินแถวไหน ไปยังไงมายังไง ความเป็นไปของจิตวิญญาณนี้ไปยังไงมายังไง ทั้งๆ ที่มีอยู่กับทุกสัตว์ทุกบุคคลแต่ถูกปิดถูกกั้นเรื่อยมา อย่างที่เรามาถึงภพนี้เวลานี้ เราก็ทราบได้แต่เพียงว่าเราเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งนามหนึ่งในสมมุติของสัตว์ทั่วโลกเท่านั้นว่าเราเป็นสัตว์มนุษย์ แล้วก่อนนี้เราเคยเป็นอะไรเราก็ไม่ทราบ เพียงอันดับที่ติดต่อกันมาสองชาติเท่านี้แหละ ชาติปัจจุบันนี้กับชาติที่ผ่านมาอย่างเมื่อวานนี้ ตายเมื่อวานนี้มาเกิดวันนี้ แล้วเมื่อวานนี้เป็นภพใด เกิดเป็นสัตว์ประเภทใด หรือเทวบุตรเทวดาตนใดไม่ทราบ นี่ละมันปิดมันกั้นมาพร้อมๆ

เรื่องของกิเลสจึงเป็นสิ่งที่ละเอียดแหลมคมมาก ไม่ให้รู้เรื่องของมันเลย มันจึงได้ครองโลกครองสงสารมาตลอดกาล บรรดาจิตวิญญาณดวงใดๆ เว้นแต่พระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์เท่านั้น ที่เหนือเงื้อมมือของมันไป มันไม่อาจเอื้อมได้ นอกจากนั้น มันเป็นเจ้าอำนาจครอบงำไว้หมด และครอบงำด้วยวิธีนี้เอง ไม่ว่าจะอากัปกิริยาใดที่แสดงออก กลมายาของมันเป็นสิ่งที่บีบบังคับ หรือเป็นสิ่งที่ปิดกั้นจิตวิญญาณ

ไม่ให้เห็นโทษหรือกลอุบายของมันได้เลย จนกระทั่งภพชาติที่เกิดอย่างเปิดเผยอย่างที่เราเห็นอยู่นี่ จึงรู้ว่าเราเกิด ภพชาติต่อไปจะเกิดเป็นอะไรก็ไม่ทราบได้อีก

แต่ที่ลี้ลับ ก็เพราะที่ผ่านมาแล้วกิเลสมันไม่ให้เห็นไม่ให้รู้ ตลอดถึงสาเหตุที่จะพาให้เกิดมาเป็นนั่นเป็นนี่ มันก็ไม่ให้รู้ เราจึงไม่รู้ เราจึงนอนใจ ทุกข์ขนาดไหนก็ไม่ทราบว่าเป็นมาจากความนอนใจหรือนอนจม มันหากจมมาอย่างนี้ๆ เรื่อยไป ถ้าไม่มีธรรมเป็นเครื่องสอดส่องมองทะลุให้เห็นโทษของมันและเห็นคุณค่าของธรรมแล้ว จะก้าวไม่ออกหรือไม่ก้าว ไม่สนใจจะก้าว ก็เหมือนอย่างสัตว์ที่ถูกขังอยู่ในหม้อในอะไรก็ตาม มันก็อยู่อย่างนั้นตามประสาของมัน ถึงเวลาก็โยนลงในหม้อน้ำร้อน ต่างตัวต่างดิ้นแล้วก็ตายเท่านั้น

นี่ละที่พูดถึงเรื่องจิตวิญญาณมีความสลับซับซ้อน เราเป็นนักเกิดนักตาย แต่เราไม่ทราบความเกิดความตายของเรา เราเป็นนักท่องเที่ยว แต่เราไม่สามารถอาจเอื้อมที่จะทราบความเป็นมาของเราว่าเป็นมาอย่างไร ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งสุขทั้งทุกข์ ซึ่งเจือปนกันมาทั้งมหันตทุกข์ เราก็ยังไม่ทราบ เท่าที่อธิบายมานี้สลับซับซ้อนไหม จิตวิญญาณลี้ลับไหม เพราะฉะนั้นจึงต้องมีศาสนามีธรรม มีศาสนาก็ตาม ถ้าไม่นำมาเปิดไม่นำมาใช้ ไม่นำมาแก้มาถอดมาถอน ก็ไม่มีทางทราบได้เหมือนกัน ท่านจึงสอนให้ปฏิบัติตามหลักศาสนธรรมที่ได้ศึกษามา

อย่างปริยัติ ท่านสอนไว้เป็นยังไง **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** ท่านก็บอกไว้อย่างเปิดเผย สำหรับท่านผู้รู้เต็มพระทัยแล้วคือพระพุทธเจ้า ท่านไม่สงสัยว่าเรื่องการเกิด เกิดมาเพราะอะไร ก็เกิดมาเพราะ **อวิชฺชาปจฺจยา** นี่เมื่อท่านเห็นแล้วท่านก็พูดได้ ตามภาษาของเราว่าพูดได้อย่างเต็มปาก ทีนี้สัตว์โลก ใครพูดได้สิ่งเหล่านี้ ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านี้มีอยู่กับทุกคน แต่ก็ไม่รู้ว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอะไร มิหนำยังไปเหมาอีกว่าสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเราเป็นของเรา เรากับสิ่งเหล่านี้ก็แยกกันไม่ออก และไม่สนใจที่จะแก้กันแยกกัน สุดท้ายเรากับธรรมชาติที่เป็นพิษเป็นภัยก็อยู่ด้วยกันเรื่อยมาอย่างที่เป็นมานี้แล และจะอยู่ด้วยกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดไปกี่ภพกี่ชาติไม่มีประมาณ เช่นเดียวกับที่ผ่านมาแล้วนั่นแล ถ้าไม่มีธรรมเป็นเครื่องแก้เครื่องถอดถอน ท่านจึงสอนให้มีการปฏิบัติเป็นคู่เคียงกันไป

ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนเข็มทิศทางเดิน หรือแบบแปลนแผนผังมาอย่างเรียบร้อยแล้ว **ปฏิบัติ** คือ ตั้งหน้าทำหน้าที่ดำเนินกิจการของตนที่ได้วาดเข็มทิศทางเดินไว้เรียบร้อยแล้วนั้นให้ถูกต้องตามเข็มทิศทางเดิน หรือตามแบบแปลนแผนผัง แล้วจะสำเร็จขึ้นมาเรื่อยๆ เช่น สมาธิธรรม ซึ่งเราเคยได้ยินแต่ชื่อในตำรับตำรา องค์ของสมาธิจริงๆ เราไม่เคยเห็น ก็จะเห็นและเห็นรู้ที่ใจของเราผู้ปฏิบัติ

เช่น ท่านสอนให้ภาวนาเพื่อสมถธรรม สอนอย่างไร ในกรรมฐาน ๔๐ ล้วนแล้วตั้งแต่เป็นธรรมเครื่องกล่อมเกลาจิตใจให้เข้าสู่ความสงบ เพื่อเป็นสมถธรรม สมถกิจทั้งนั้น เมื่อเราได้ทำตามนั้นแล้วก็ต้องปรากฏผลขึ้นมาจนได้ จิตไม่เคยสงบก็สงบ เมื่อทำตามแบบแปลนแผนผัง ให้ระมัดระวังรักษาใจ ระวังด้วยอะไร ก็ระวังด้วยสติ สติจึงเป็นของสำคัญ นี่ก็เป็นเข็มทิศเป็นแบบแปลนอันหนึ่ง นี่บีบบังคับเอาไว้อย่าเผลอ ให้ตั้งหน้าตั้งตาประพฤติปฏิบัติกำจัดความฟุ้งซ่านรำคาญด้วยสติอยู่กับตัว คำบริกรรมเป็นเครื่องเกาะของจิต อย่าปล่อยอย่าวาง นั่นภาคปฏิบัติ

เมื่อเราดำเนินไปอย่างที่กล่าวหรือที่ได้เรียนรู้มานั้น ใจยังไงก็ไม่พ้นความสงบจะสงบจนได้ จนกระทั่งปรากฏเป็นความสงบขึ้นมา อ๋อ นี่ความสงบเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ นั่น รู้แล้ว รู้ที่ใจนี่ ชื่ออยู่ที่ตำรับตำรา เพราะท่านผู้ที่รู้ท่านนำออกจากใจนำออกจากพระทัยของท่านมาแสดงไว้ แล้วก็จดจารึกกันใส่คัมภีร์ใบลานเอาไว้ เราจึงต้องไปอ่านตำราซึ่งมีแต่ชื่อเท่านั้น ไม่ได้มีตัว ถ้าต้องการองค์จริงตัวจริงจริงๆ ก็ต้องปฏิบัติตามนั้น แล้วจะพ้นใจของเราผู้เป็นตัวจริงที่จะทรงอรรถทรงธรรมทุกประเภทไปได้อย่างไร ต้องปรากฏที่ใจของเรานี่เอง

เมื่อได้อบรมจิตของเราตามแปลนที่ท่านสอนนี้ จิตไม่เคยสงบก็สงบ เอ้า สงบขนาดไหน เมื่อทำไม่หยุดไม่ยั้ง ทำอยู่ไม่หยุดไม่ถอย เสริมสมถะคือความสงบใจเข้าไปมากๆ แล้ว ก็เด่นดวง เป็นสมาธิเต็มภูมิ เห็นแล้วชัดเจนไม่สงสัย ถ้าพูดถึงเรื่องปัญญาท่านว่ายังไง ท่านสอนให้พิจารณาทางด้านปัญญา ปัญญามีอะไรเป็นทางเดิน ก็มี **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** มี **อสุภะอสุภัง** เป็นทางเดิน สิ่งเหล่านี้มีอยู่ที่ไหน ก่อนอื่นก็มีอยู่ที่ตัวของเรา

อสุภะอสุภัง ร่างกายอันนี้เป็นทองทั้งแท่งมาจากไหน มันก็เป็นเนื้อเป็นหนัง เป็นอสุภะอสุภังป่าช้าผีดิบเราดีๆ เต็มอยู่ในร่างกายของเรานี้ เป็นแต่เพียงหนังบางๆ เท่านั้นปิดเอาไว้ เราก็หลง เมื่อเรายังโง่อยู่ เราก็ไม่เห็นของจริงที่ท่านว่าอสุภะอสุภัง เป็นยังไง มันเต็มอยู่ในตัวของเรานี้แหละ แต่เราไม่เห็น ปฏิเสธได้ยังไงว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มี แต่มันไม่เห็นจะว่ายังไง จึงต้องได้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาอสุภะอสุภัง ก็ให้เห็น มันก็ต้องเห็นแน่ๆ ไม่สงสัย ถ้าพิจารณาตามพระพุทธเจ้าสอนไว้แล้ว ตามหลักธรรมตามตำรับตำราสิ่งเหล่านี้มีอยู่ มันไม่เห็นก็ขึ้นอยู่กับใจของเรา ขึ้นอยู่กับปัญญาของเรา หรือขึ้นอยู่กับตาใจของเรามันไม่เห็น สิ่งนั้นมีอยู่ เอ้า ดู ถ้าไม่ใช่คนตาบอดแล้วยังไงก็จะเจอ จะเจอจนได้

ปัญญาต้องพินิจพิจารณาหลายครั้งหลายหนหลายตลบทบทวนเข้าสู่ความจริงๆ พิจารณาเมื่อไรก็เข้าสู่ความจริงคือร่างกายของเรานี้ เข้าสู่ภายในออกมาภายนอก นี้ล้วนแล้วตั้งแต่เดินกรรมฐานในวงปฏิกูลป่าช้าผีดิบ เยี่ยมป่าช้าอยู่ภายในตัวของเรานี้ นานเข้าๆ ก็แจ่มแจ้งออกมาๆ ชัดออกมาๆ ทีนี้ก็รู้เต็มที่ในตัวของเรา ความรู้อันนี้อยู่ในท่ามกลางแห่งป่าช้าผีดิบ นั่น ชัดแล้วที่นี่ อ๋อ ความรู้อันนี้เป็นอย่างนี้ เด่นดวง แต่ก็อยู่ในท่ามกลางแห่งป่าช้าผีดิบคือร่างกายของเรานี้ อยู่ในท่ามกลางแห่งป่าช้าผีดิบที่ยังไม่ตายนี้ เรียกว่าป่าช้าผีดิบ มันก็เห็นชัดเจนหายสงสัย จากนั้นจะพิจารณาเป็น **อนิจฺจํ** เอ้า ไปในแง่ใดก็ไม่พ้นจากธรรมชาติป่าช้าผีดิบนี้ จะแปรสภาพให้เห็นอย่างชัดเจน **ทุกฺขํ** ก็บีบบังคับกันอยู่ที่นี่ **อนตฺตา** ถือเอาสาระอะไรได้ ป่าช้าผีดิบก็รู้กันอยู่แล้ว ปัญญาหยั่งลงไปถึงแล้ว นั่นเรียกว่าปัญญา สอดแทรกลงไปๆ อ๋อ ปัญญาเป็นอย่างนี้ เมื่อปัญญาได้เข้าถึงไหนๆ อุปาทานความยึดมั่นถือมั่น ความสำคัญว่า นั้นเป็นเรา นี้เป็นของเรา นั้นเป็นของสวยของงาม มันจะจางลงไปๆ ความจริงนี้จะเด่นขึ้นๆ

ความจริงคืออะไร ก็ตามความเป็นจริงแล้วไม่ได้งามอะไรนี่ กิเลสมันหลอกเราต่างหาก เราโง่เราก็ติด เพราะเรายังไม่มีเครื่องต่อสู้หรือเครื่องชะล้างก็ไม่เห็นความจริง เมื่อเราชะเราล้างด้วยปัญญาหลายครั้งหลายหนก็เห็นเป็นความจริงขึ้นมา นี่ปัญญาปรากฏขึ้นแล้วที่นี่ อ๋อ ปัญญาในตำรานั้นคือชื่อ ส่วนองค์ของปัญญาแท้เป็นอย่างนี้

เอ้า ปัญญาขั้นใดปรากฏขึ้นในตัวของเรานี้เป็น **สนฺทิฏฺฐิโก** ประกาศกังวานอยู่ภายในตัวนี้ ปัญญาขั้นนี้สามารถแก้กิเลสประเภทนั้นได้ ปัญญาขั้นนั้นแก้กิเลสประเภทนั้น ปัญญาขั้นนั้นแก้ประเภทนั้น เพราะมันแก้ไปโดยลำดับ

ทีนี้ก็มาคำนวณย้อนหลัง อ๋อ ปัญญาขั้นนี้แก้อย่างนั้นๆ ปัญญาขั้นนั้นแก้อย่างนั้น ไปข้างหน้ามีแต่ชุลมุนวุ่นวายฟัดกันไปไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งกิเลสพังลงไปๆ ปัญญาแจ่มขึ้นมาๆ นั่น ปัญญาก็เห็นที่ใจของเรานี่ จนกระทั่งปัญญามีความเกรียงไกร ก้าวเข้าสู่มหาสติมหาปัญญา ก้าวเข้าสู่ภาวนามยปัญญา ซึ่งเป็นธรรมชาติที่หมุนตัวโดยอัตโนมัติ เช่นเดียวกับกิเลสที่มันมีอำนาจมาแต่ก่อน มันเคยหมุนตัวของมัน ทำงานของมัน สั่งสมตัวของมันอยู่บนหัวใจของเรานั้นแล

เมื่อสติปัญญาขั้นนี้มีกำลังสามารถแล้ว ก็เป็นสติปัญญาอัตโนมัติ หมุนตัวเพื่อแก้ เพื่อถอดถอนกิเลสอยู่บนหัวใจนี้ออกไปโดยลำดับลำดา ไม่มีคำว่าหยุดยั้ง ไม่มีคำว่าบังคับ เพราะเป็นอัตโนมัติแล้ว นอกจากจะได้รั้งเอาไว้เพราะจะเลยความพอดี เช่นเพลินในการพินิจพิจารณาจนลืมหลับลืมนอนเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า มีแต่จะเอาๆ จนเลยความพอดีไป ให้พักเสียบ้าง

ตามหลักปริยัติท่านก็มี พักคืออะไร พักเข้าสมาธิ สงบใจ นั่นเรียกว่าพักงานประการหนึ่ง ประการที่สอง พักหลับนอน พอจิตมีกำลังแล้วถอยออกมาทำงาน ได้แก่การพินิจพิจารณา ปัญญาประเภทนี้จะหมุนตัวติ้วๆ เป็นอัตโนมัติบนหัวใจ ทีนี้ปัญญาประเภทนี้ทำงานบนหัวใจโดยโดยอัตโนมัติแทนกิเลสที่เคยทำงานมาแต่ก่อน กิเลสอับเฉาลงไปหมอบราบลงไปๆ เรื่อยๆ ปัญญานี้เกรียงไกรขึ้นเรื่อย ครองอำนาจขึ้นเรื่อย

เอ้า ทีนี้ต่อจากนั้นไป กิเลสตัวไหนเก่งกล้าก็ให้ออกมา ถ้าจะพูดเป็นภาษาของเราเป็นอย่างนั้น แต่ในขณะนั้นไม่ได้พูด มีแต่เรื่องขยับตัวที่จะฟัดจะฟันกัน คำว่ามหาสติมหาปัญญา ก็คือสติปัญญาอัตโนมัตินี้เอง มีความชำนิชำนาญแกล้วกล้าสามารถ ก็กลายเป็นมหาสติมหาปัญญา จากนั้นไปเราอยากจะพูดตามความละเอียดลอออย่างมากของสติปัญญานี้ เราก็พูดไม่ได้ เพราะเป็นความละเอียดลออมากที่สุด เกินกว่าจะนำมาพูดให้เป็นถ้อยเป็นคำเหมือนสิ่งทั้งหลายได้ เป็นเหมือนกระดาษซึม เหมือนน้ำซับ

น้ำซึมอะไรทำนองนั้น เอามหาสติมหาปัญญานี้ครอบเสียก็หมดปัญหาไป เมื่อเข้าถึงแล้วใครเป็นใครก็รู้เองในธรรมขั้นนี้สติปัญญาขั้นนี้ ถ้าจะว่าญาณ ก็เหมือนกับว่าอาจเอื้อมเกินไป รู้สึกไม่สะดวกใจ เพราะละเอียดเอามาก เกินคาดเกินหมายไปเสียทุกอย่างในความรู้สึกกับธรรมชาตินั้น

ก้าวจากสติปัญญาอัตโนมัติเข้าสู่มหาสติมหาปัญญา ขั้นมหาสติมหาปัญญาก็รู้ว่าไม่มีเผลอทั้งวันทั้งคืน ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้นมาจนกระทั่งถึงหลับ เผลอเมื่อใดขณะใดไม่เคยมี นี่ก็ทราบได้ชัดว่าเป็นมหาสติมหาปัญญา แต่ที่ละเอียดยิ่งกว่านั้นที่ตามเก็บตามกวาดกิเลสประเภทอนุสัยต่างๆ ที่มีอยู่ ละเอียดลออขนาดไหน สติปัญญาประเภทละเอียดลออนี้ตามล้างตามผลาญกันชะกันจนเกลี้ยงไปๆ หมดไปๆ นี้ไม่ทราบว่าเป็นปัญญาประเภทใด ขอให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาให้รู้ให้เห็นให้เป็นในตัวเองนั่นแหละ จะเข้าถึงหนองอ้อ อ้อ อย่างนี้เอง อ๋อ อย่างนี้เอง ท่านว่าปัญญาที่ว่าละเอียดลงไปนั้น แต่พูดไม่ได้มันคือปัญญาประเภทใด อ๋อ อย่างนี้เอง พูดไม่ได้แต่รู้ได้ รู้ได้เต็มหัวใจแต่พูดไม่ได้

ทีนี้กิเลสตัวไหนมันจะละเอียดแหลมคมยิ่งกว่าปัญญาประเภทนี้ เพราะปัญญาประเภทนี้คอยจะชะจะล้างตลอดเวลาจนกระทั่งเกลี้ยงหมดไม่มีอะไรเหลือ **อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา** พังทลายลงไปแล้ว สติปัญญาประเภทนี้ก็ยุติลงเองโดยหลักธรรมชาติโดยอัตโนมัติของตน ไม่ต้องถูกบีบถูกบังคับให้หยุดให้ยั้งเหมือนแต่ก่อน นี่เป็นยังไงว่าปัญญาประเภทใดก็ตามมาปรากฏในหัวใจเรานี้แล้ว จนกระทั่งวิมุตติหลุดพ้นก็ปรากฏในหัวใจแล้ว สงสัยอะไรอีก ทีนี้คำว่า **บรมสุข** เป็นยังไง ก็เต็มอยู่ในหัวใจดวงที่บริสุทธิ์นี้แล้ว สงสัยอะไร

นี่แลเป็นเครื่องยืนยันของพระพุทธเจ้าที่ประกาศธรรมสอนโลกให้รู้โทษจริงๆ ประหนึ่งว่าตถาคตได้ผ่านมาอย่างนั้น พร้อมกับธรรมที่บริสุทธิ์หลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย วิเศษอย่างนี้ๆ ดังตถาคตทรงอยู่ในหัวใจเวลานี้ ดังนั้น การสอนโลกจึงสอนด้วยความอาจหาญท้าทาย ผู้ต้องการความจริงอยู่แล้ว ทำไมจะไม่รู้ไม่เห็นความจริงเพราะมีอยู่กับหัวใจของทุกคน อริยสัจมีอยู่ที่ตรงไหน มรรคสัจมีอยู่ที่ตรงนั้น สิ่งที่จะหลุดพ้นเพราะอำนาจแห่งมรรคสัจเป็นเครื่องกลั่นกรองคืออะไร คือจิตที่บริสุทธิ์ จะหลุด

ออกมาจากตรงนั้น จะอยู่ที่ไหน ก็อยู่ในวงอริยสัจ เมื่อรู้ตรงนั้นโดยสมบูรณ์แล้ว หายสงสัย

จิตวิญญาณดวงนี้เอง ดวงที่เคยเกิด แก่ เจ็บ ตาย หมุนมากี่ภพกี่ชาตินับกี่กัปกี่กัลป์ นับไม่ได้เลย มาถึงจุดนี้แล้วขาดสะบั้นลงไป เหมือนกับว่าหยุดกึ๊กเลย ไม่มีอะไรจะมาทำให้หมุนต่อไปอีกแล้ว เรียกว่าวัฏจิตวัฏจักรหมดการหมุนแล้ว เพราะสิ่งเหล่านี้คืออวิชชาเป็นเครื่องหมุน อวิชชาพังลงไปแล้วก็เป็นวิวัฏจิตเท่านั้นเอง ไม่หมุน ทรงตัวอยู่ด้วย **ปรมํ สุขํ** เท่านั้น นี่การปฏิบัติธรรม

ธรรมเหล่านี้สดๆ ร้อนๆ อยู่ในท่ามกลางร่างกายกับจิตใจของเรา ในท่ามกลางขันธ์ ๕ นี้แล ขันธ์ ๕ นี้ ยังไม่แตกสลาย ก็นี้แลคือคลังแห่งมรรคผลนิพพานอยู่ที่นี่ **มัชฌิมาปฏิปทา** พอดิบพอดีกับความเป็นอยู่ของเรา และเราเป็นผู้ปฏิบัติอยู่เวลานี้ คือความพอดี กาลสถานที่เวล่ำเวลามืดกับแจ้ง มันเคยผ่านมากี่กัปกี่กัลป์ มันเคยเอามรรคผลนิพพานมาให้ใคร เคยเอากิเลสตัณหาอันใดมาเสียดมาแทงหัวใจของคน มีแต่กิเลสเท่านั้นเป็นเครื่องเสียดแทงหัวใจ เมื่อพังกิเลสลงไปหมดโดยสิ้นเชิงแล้ว อะไรจะมาเสียดแทงอยู่ในท่ามกลางแห่งอริยสัจนี้ด้วยวิสุทธิจิต วิสุทธิธรรม นั่นท่านว่า **ปรมํ สุขํ** ของผู้ครอง **สอุปาทิเสสนิพพาน** ทั้งเป็น

ทุกขสัจเป็นผลมาจากสมุทัยสัจ มรรคสัจเป็นเครื่องสังหารสมุทัยสัจ คืออวิชชาเป็นสมุทัยอย่างเอก ยอดสมุทัยคืออวิชชา ยอดของมรรคได้แก่มหาสติมหาปัญญา พังกันลงที่นั่นแล้ว ไม่ต้องถามหาวิมุตติ จะหลุดพ้นขึ้นมาในท่ามกลางแห่งอริยสัจทั้งสองประเภทนี้ คือ ทุกข์–สมุทัย หนึ่ง นิโรธ–มรรค หนึ่ง ความบริสุทธิ์จะหลุดจะพ้นขึ้นมาหรือผ่านขึ้นมาจากอริยสัจนั้น นั่นไม่ใช่อริยสัจ อริยสัจเป็นเครื่องกลั่นกรอง นั่นไม่ใช่อริยสัจ เพราะฉะนั้นจึงไม่มีคำว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** สิ่งเหล่านั้นยังมีไตรลักษณ์ ทุกข์ก็มี สมุทัยก็มี นิโรธก็มี มรรคก็มี **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** เพราะเป็นมรรคปฏิปทาและเป็นสมุทัย เป็นอริยสัจ จึงมี **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** อยู่ในธรรมเหล่านั้น เพราะยังเป็นสมมุติ เมื่อสมมุติยังมีมากน้อยเพียงใด ไตรลักษณ์จะต้องมีอยู่ในนั้น เพราะเป็นสมมุติเช่นเดียวกัน

เมื่อได้หลุดพ้นจากสมมุติโดยประการทั้งปวงถึงขั้นวิมุตติเต็มหัวใจแล้ว พ้นแล้วจากวิสัยของสมมุติทั้งหลายที่จะเอื้อมถึง จิตของผู้ที่หลุดพ้นแล้วนั้น จึงไม่มีคำว่า **ไตรลักษณ์** ไม่มีคำว่า **อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา** สุข ทุกข์ เวทนาทั้งหลาย จึงเข้าไม่ถึง เพราะอันนี้เป็นสมมุติ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา เหล่านี้ล้วนแล้วตั้งแต่เป็นสมมุติทั้งนั้น จิตนั่นเป็นจิตวิมุตติ เข้ากันได้ยังไง เข้าไม่ได้ รู้เอง อ๋อ เป็นอย่างนี้ เวทนาในจิตของพระอรหันต์ไม่มีก็รู้เอง ก็มีแต่ในธาตุในขันธ์เจ็บนั้นปวดนี้ก็รู้ แต่ไม่สามารถเข้าไปซึมซาบถึงใจได้ เพราะใจเป็นอฐานะที่สิ่งเหล่านี้จะซึมซาบได้แล้ว

นี่พวกเราทั้งหลายฟังอยู่เวลานี้ ฟังธรรมประเภทใด ฟังธรรมพระพุทธเจ้าปรินิพพานในอินเดียได้ ๒,๕๐๐ ปี นั้นเหรอ แล้วอริยสัจอยู่ที่ไหน อยู่โน้นหรืออยู่ที่ไหน เวลานี้อริยสัจน่ะ อยู่เมืองอินเดียโน้นเหรอ อยู่ที่ปรินิพพานของพระพุทธเจ้านั้นเหรอ อยู่ที่ปรินิพพานของพระสาวกทั้งหลายที่ผ่านไปแล้วหลายๆ พันปีนั้นเหรอ นั่นเป็นเรื่องของท่าน เรื่องของเราทรงตัวอยู่ด้วยความเป็นมัชฌิมา คือพอเหมาะพอดีอยู่กับความเป็นอยู่ของเราเวลานี้ เราพิจารณาได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย

ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ประกาศกังวานขึ้นมาจาก **สมุทัย อริยสจฺจํ** รู้อยู่ภายในจิตใจจะเป็นที่ไหนไป **นนฺทิราคสหคตา ตตฺร ตตฺราภินนฺทินี เสยฺยถีทํ กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา** อยู่ที่ไหนนี่ละสมุทัย ก็อยู่ที่หัวใจของเรา แล้วก็ **เสยฺยถีทํ** อีก เป็นเครื่องรับกัน **สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป** จนกระทั่ง **สมฺมาสมาธิ** อยู่ที่ไหน อยู่ที่ใจของเรา ใครเป็นผู้ปฏิบัติ ใครจะนำมาสังหารกิเลส กิเลสอยู่ที่ตรงไหน ก็นำมรรคเข้ามาสังหารที่ตรงนั้น หลุดพ้นกันที่ตรงนั้น ไม่ได้หลุดพ้นที่เมืองอินเดีย นี่มัชฌิมาปฏิปทาอยู่กับเราผู้ปฏิบัติอยู่เวลานี้ จะพากันหลงไปไหน

ผู้ที่ว่ามรรคผลนิพพานสิ้นสุดไปแล้ว พระพุทธเจ้าปรินิพพานไปนานแสนนานแล้ว มรรคผลนิพพานหมดเขตหมดสมัยไปแล้ว นั่นคือคนตาบอดพูด มันหลับตาพูด ไม่เคยภาวนา เอ้า ภาวนาให้เห็นดูซิน่ะ พระพุทธเจ้าเวลาปรินิพพาน ท่านบอกว่า เราจะขนมรรคผลนิพพานของท่านทั้งหลายไปหมดเหรอ ท่านบอกอย่างนั้นเหรอ กิเลสของท่านทั้งหลายก็ไม่ให้มี จะขนไปด้วยกันหมดเรียบวุธเลยอย่างนั้นเหรอ ไม่เห็นมี ไม่มีใน

คัมภีร์ใด **ทุกฺขํ อริยสจฺจํ** ก็มีอยู่เต็มในหัวใจเรา เมื่อ **สมุทัย อริยสจฺจํ** ยังมี เมื่อมรรคมีกำลังนิโรธดับกิเลสจนได้ไม่สงสัย นี่มีอยู่ภายในจิตใจของเรา จึงว่ามัชฌิมา ท่านว่ามัชฌิมาพอเหมาะพอดี นั่นเป็นเรื่องของท่าน นี่เป็นเรื่องของเรา

สวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบแล้ว ชอบที่ไหน ให้ดำเนินตามที่ท่านสอนนั่นซี สวากขาตธรรมไม่ได้ว่า ตถาคตไปแล้ว สวากขาตธรรมเหลวไหลนะ ท่านไม่ได้ว่านี่นะ ตรัสไว้อย่างไรแล้วก็ต้องเป็นอย่างนั้น จึงเรียกว่าสวากขาตธรรม ดังที่ท่านรับสั่งพระอานนท์ถึงการที่พระอานนท์มีความโศกเศร้าโศกาอาลัยกับพระองค์ ก็จะให้เราสอนอะไรอีกอานนท์ อะไรๆ เราก็สอนหมดแล้ว ก็คือว่าลงในสวากขาตธรรมหมด ไปก็ไปเฉพาะพระองค์เท่านั้น ท่านไม่ได้กอบโกยเอามรรคผลนิพพานของผู้บำเพ็ญทั้งหลายไปด้วยนี่นะ

เราปฏิบัติตัวของเราอยู่นี่ ก็เรียกว่า **ธัมมานุธัมมะปฏิปันโน** ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ผู้นั้นแลชื่อว่าเป็นผู้บูชาตถาคต เอาลงตรงนั้นซี แล้วผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต ก็ให้เห็นซิว่า ตั้งแต่ขั้นสมาธิไป สมาธิเป็นยังไงก็เห็น อ๋อ นี่พระพุทธเจ้าเคยเห็นมาแล้ว เคยรู้มาแล้ว นี่ก็เห็น สมาธิทุกขั้น พระพุทธเจ้ารู้ฉันใด เราก็รู้แล้ว ปัญญาเอ้า ถึงขั้นไหน จนถึงขั้นพังกิเลสลงหมด พระพุทธเจ้าพังได้ฉันใด เราก็พังฉันนั้น นี่ละเห็นพระพุทธเจ้า เห็นตถาคต ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเราตถาคต เห็นเป็นลำดับลำดาจนกระทั่งถึงวิมุตติหลุดพ้น อ๋อ เป็นอย่างนี้

สนฺทิฏฺฐิโก ประกาศกังวานเป็นวาระสุดท้ายเต็มหัวใจ ถามใคร แม้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ตรงหน้าเรานี้ก็ไม่ทูลถาม ถามท่านทำไม **สนฺทิฏฺฐิโก** เป็นธรรมที่มีฤทธิ์มีเดชประทานไว้แล้วทุกหัวใจของผู้ปฏิบัตินี่ ถ้าอย่างนั้น พระพุทธเจ้าก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ละซีพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว **สนฺทิฏฺฐิโก** พังทลายไปแล้ว ทั้งๆ ผู้ปฏิบัติดีมีอยู่ ควรที่จะได้รับทราบความจริงของตัว กลับไม่รับทราบ นี่ไม่ได้เป็นอย่างนั้น **สนฺทิฏฺฐิโก** ติดแนบอยู่กับการปฏิบัติ เอ้า ปฏิบัติไปเถอะ มากน้อยเพียงไรจะรู้ขึ้นกับตัวๆ แล้วจะสงสัยถามพระพุทธเจ้าหาอะไร พากันตั้งใจประพฤติปฏิบัติ

นี่วิตกวิจารณ์ถึงเรื่องการประพฤติปฏิบัติของหมู่ของคณะ ค่อยเรียวลงไป แหลมลงไป กุดลงไป ด้วนลงไป อันไหนที่ให้ระมัดระวัง อันไหนให้กลัว มันกลับกล้า อันไหนให้กล้า กลับกลัวไปอย่างนั้น ไม่สนใจ นี่ละ ศาสนาเสื่อม ให้ดูหัวใจเรานะ เราอย่าไปดูว่าพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วศาสนาเสื่อม มันเสื่อมอยู่ที่หัวใจนี้ คนลงนรก ทั้งที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ก็มากต่อมาก สัตว์ทั้งหลายตกนรกได้สบายๆ มันไม่เสื่อม ตกนรกได้ยังไง ไม่มีความชั่ว ตกนรกได้ยังไง ผู้ไปสวรรค์ก็เหมือนกัน พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วก็ยังไปได้ อย่าว่าแต่ไปในขณะที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่นั้นเลย พระองค์ปรินิพพานไปแล้ว ผู้มีความดีก็ย่อมไปสวรรค์ไปนิพพานได้เช่นเดียวกับพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่นั้นแล ให้ทำความเข้าใจกับตนอย่างนี้ซิ จะสมกับว่าธรรมนั้นท่านสอนลงที่หัวใจของเรา ผู้มุ่งต่ออรรถต่อธรรมมุ่งต่อมรรคต่อผล จะได้รู้ได้เห็นประจักษ์ใจของตัวเองด้วยการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่สงสัย

อยู่ให้ได้ภูมิใจในตัวเองในความเพียรของเรา นั่ง ยืน เดิน นอน ให้ได้ภาคภูมิใจกับความเพียรของเจ้าของ ความเพียรดี สติดี ปัญญาดี ระมัดระวังเจ้าของดีอยู่ตลอดเวลา นั่นละเป็นที่ภูมิใจของผู้นั้น ไม่ว่าอิริยาบถใด อะไรจะมีคุณค่ามากยิ่งกว่าหัวใจนี้ และโทษมากที่สุด ก็เพราะหัวใจนี้ขาดความเอาใจใส่ ขาดความดูแลรักษา ทอดทิ้งก็กลายเป็นของหาคุณค่าราคาไม่ได้ จมอยู่ในนรกอเวจี ก็เพราะความปล่อยใจปล่อยตัวนั่นแล

ไปอยู่ที่ไหนก็ตาม ขึ้นชื่อว่าหัวใจที่ทรงไว้ซึ่งความลามกจกเปรตแล้ว จะมีตั้งแต่ฟืนแต่ไฟเผาไหม้อยู่ตลอดเวลานั่นแล อย่าไปถามหานรกหลุมไหนๆ ให้ดูหัวใจเจ้าของ กับไฟกิเลสตัณหาอาสวะ กับไฟความชั่วช้าลามกที่เผาอยู่ในหัวใจนั่น มันก็รู้เอง ไฟอันนี้จะไม่เผาที่ไหน จะเผาที่หัวใจ และใจดวงถูกเผาด้วยความชั่วช้านี้แล จะไปนรกเมืองผีน่ะ ถ้าใจของเรามีความสงบร่มเย็น นี่เอาแล้ว เริ่มแล้วเห็นแล้วความสุขอยู่ตรงนี้ ระมัดระวังอย่างนั้นซิผู้ปฏิบัติ

เหลวไป เลวไปๆ กุดลงไป ด้วนลงไป จนจะไม่มีอะไรเหลือแหละ ก็ไม่ทราบจะอยู่เพื่ออะไร อยู่ไม่มีความหมาย ไปไม่มีความหมาย เป็นไม่มีความหมาย ตายไม่มีความหมาย หมดคุณค่าหมดสาระที่จะเป็นที่ภูมิใจของตัวเอง ถ้าเป็นอย่างนั้นแล้วยัง

ไม่ตายก็ตามเถอะ มันก็คือคนตายแล้วนั่นแล หาสาระไม่ได้ พ้นจากอัตภาพนี้แล้วก็หาสาระไม่ได้ เช่นเดียวกับที่มีสภาพอยู่นี้ มันยังหาสาระไม่ได้นั่นเอง เวลาตายก็เป็นแบบเดียวกัน

ธรรมะของพระพุทธเจ้านี้ประกาศกังวานอยู่ในผู้ปฏิบัติ ผู้ไม่ปฏิบัติไม่ต้องไปพูดพูดทำไม สัตว์เดรัจฉานเขาไม่ได้ปฏิบัติ เขาสนใจอะไรกับมรรคผลนิพพาน ผู้ไม่ปฏิบัติก็ทำนองเดียวกันนั้น อย่าไปสนใจ อย่าฟังไอ้ปากสกปรก ฟังปากเป็นอรรถเป็นธรรม ฟังปากที่สะอาดแหลมคมเหมือนพระพุทธเจ้าซิ เสียงอรรถเสียงธรรมเป็นเสียงที่สว่างกระจ่างแจ้ง นำคนโง่ให้ฉลาด นำคนทุกข์ให้ได้รับความสุขความสบาย คือธรรมของพระพุทธเจ้า ฟังเสียงธรรม ตรองตามธรรม ปฏิบัติตามธรรม

อย่าไปฟังเสียงปากลมปากแล้ง ปากสกปรกโสมม ปากอมขี้มาพูด พ่นไปที่ไหนมีแต่เหม็นคลุ้งไปหมด นั่นปากอมขี้ ขี้โลภ ขี้โกรธ ขี้หลง มันออกมาจากหัวใจแล้วก็ไหลออกมาทางปาก เจ้าของไม่เคยรู้เคยเห็นมรรคผลนิพพาน แล้วไปอวดรู้อวดฉลาดมรรคผลนิพพานหมดแล้วๆ มันไปได้ความรู้ความฉลาดมาจากไหนถึงว่ามรรคผลนิพพานหมด ก็ตัวของมันเองไม่ได้ปฏิบัติ จะเอามรรคผลนิพพานมาจากไหน ก็พูดออกมาจากความโง่ของเจ้าของ ประกาศขายความโง่ของเจ้าของนั่นเอง ถ้าเก็บไว้เฉยๆ คนอื่นจะไม่รู้ว่าคนนี้โง่ขนาดไหน เมื่อประกาศออกมาอย่างนั้น คนอื่นเขาก็จะรู้ เพราะคนในโลกนี้ไม่ใช่เป็นคนโง่แบบเดียวกัน คนฉลาดกว่านั้นยังมี ว่าเราจน คนมั่งมี ยังมี แน่ะเราอย่าเข้าใจว่าเขาจะจนกับเราทั้งโลก อย่าเข้าใจว่าเขาจะโง่กับเราทั้งโลก ผู้ฉลาดกว่านั้นยังมี ให้เอาคำพูดเหล่านี้ไปเป็นคติเครื่องเตือนใจเจ้าของ

หูมีก็ให้เลือกฟังในสิ่งที่ควรฟัง ตามีให้เลือกดูในสิ่งที่ควรดู จมูก ลิ้น กาย อะไรสัมผัสสัมพันธ์ ให้เลือกคิดเลือกอ่านในสิ่งที่จะเป็นผลเป็นประโยชน์ สิ่งใดที่ไม่เป็นผลเป็นประโยชน์ ปัดออกๆ เพราะสิ่งเหล่านี้เคยทำความเดือดร้อนหรือล่มจมให้แก่เราและผู้เกี่ยวข้องมามากต่อมากแล้ว ให้ปัดออกๆ อย่าไปเคยชินถ้าไม่อยากจม

เอาละ การเทศน์เห็นว่าสมควร

ธรรมนี้เป็นสวากขาตธรรม ตรัสไว้ชอบแล้ว
ให้พากันก้าวเดิน
ก้าวเดินไปตามธรรมที่ตรัสไว้ชอบแล้ว
จะใกล้ชิดติดพันกับมรรคผลนิพพานเข้าโดยลำดับ
สุดท้ายพ้นทุกข์ได้
จำคำว่า **สวากขาตธรรม** ให้ดี
ตรัสไว้ชอบแล้ว คือทางเดินราบรื่นถึงนิพพาน
ที่ว่าตรัสไว้ชอบแล้ว คือทางเดินเรียบถึงนิพพาน
อย่าปลีก อย่าแวะ
เอาละ เอาเท่านั้นละพอ

พระมหาวีรญาณสัมปันโน.

หนังสืออ้างอิง

ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, จิตเป็นของแปลกประหลาดและน่าอัศจรรย์, ๒๕๓๖, บริษัท ด่านสุทธาการพิมพ์ จำกัด.

อาคารพิพิธภัณฑ์อัฐบริขาร หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน, คำครู คำว่าเล็กน้อยไม่มี, ๒๕๖๐, บริษัท ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด.

คำแผ่กุศลแก่สรรพสัตว์ทั่วแดนแห่งไตรภพ

ณ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วันศุกร์ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๐

ตรงกับวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑ เช้าทำภัตกิจเสร็จ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น.

ตั้งนะโม ๓ จบ พร้อมกัน

มหากุศลผลบุญทั้งหมด ที่ปวงข้าฯ ทั้งหลาย ได้อุตส่าห์บำเพ็ญเพียรมาแล้ว ด้วยกาย วาจา ใจ ได้สร้างพุทธสถานทรัพยากร วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม สร้างศาลาที่ประชุม เจริญพระพุทธมงคล สร้างพุทธปฏิมากรพระประธาน พระนาคปรกไว้บนศาลา และสร้างพระปางนั่งขัดสมาธิไว้ที่พิพิธภัณฑ์ ได้น้อมบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ วัตถุมงคลมหามงคล พร้อมด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก สร้างถนนลาดยางเข้าถึงประตูวัด สร้างแหล่งน้ำ สร้างกำแพงรอบพื้นที่วัด พร้อมด้วยสร้างเสนาสนะ น้อมถวายจตุปัจจัยไทยทานแก่พระสงฆ์มาจากทิศทั้งสี่ สร้างคลังพัสดุและโรงครัว สร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ สร้างหนังสือโอวาทธรรมของวิสุทธิบุคคล ถวายไว้ในบวรพุทธศาสนา พร้อมด้วยอานิสงส์รักษาศีล ๕ ทอดผ้าบังสุกุล รวมมหากุศลผลบุญทั้งหมด และที่ได้บำเพ็ญมาแต่ปางก่อน อันเกิดจากน้ำใจใสศรัทธาของปวงข้าฯ ทั้งหลาย

ณ โอกาสนี้ ปวงข้าฯ ทั้งหลาย ขอน้อมจิตแผ่อุทิศให้บิดามารดา ผู้มีพระคุณหาประมาณมิได้ พระอุปัชฌาย์ผู้เลิศคุณ พระอาจารย์ผู้เกื้อหนุน และพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ผู้ทรงมีพระคุณแก่แผ่นดินไทยทุกพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ที่ล่วงลับไปแล้ว ตลอดท่านผู้มีบุญมีพระคุณทั้งหลาย จงได้รับมหากุศลผลบุญของปวงข้าฯ ทั้งหลาย ที่ได้พร้อมใจกันอุทิศในกาลนี้ โดยเจตนาตั้งใจในวันนี้ แผ่อุทิศมหากุศลผลบุญให้แก่สรรพสัตว์ และเปรตญาติทั้งหลาย นับแต่บรรพบุรุษในสมัยโบราณกาล ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ณ วันนี้ และดวงวิญญาณของเหล่านักรบผู้พลีชีพ เพื่อปกป้องแผ่นดินไทย รวมทั้งญาติมิตรหรือมิใช่ญาติมิใช่มิตร และสัตว์เหล่าอื่นที่เป็นกลางๆ พร้อมทั้งเทพทั้งปวงใน ๑๐ แดนโลกธาตุ จงได้รับและอนุโมทนา ส่วนมหากุศลผลบุญ ที่ปวงข้าฯ ทั้งหลายได้ทำการอุทิศให้ในกาลครั้งนี้ เพื่อประโยชน์สุขไม่มีประมาณ

อนึ่ง สัตว์เหล่าใดยังไม่รับรู้ ส่วนมหากุศลผลบุญ ของปวงข้าฯ ทั้งหลายทำการอุทิศให้ ขอเชิญเทพทั้งปวงทุกชั้นภูมิ จงนำมหากุศลผลบุญไปแจ้งแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้ได้รับและอนุโมทนา ที่ปวงข้าฯ ทั้งหลายตั้งใจอุทิศให้ เมื่อตกทุกข์ขอให้พ้นจากทุกข์ เมื่อมีสุขขอให้มีสุขยิ่งๆ ขึ้นไป ตราบก้าวเข้าสู่แดนบรมสุขเกษมสำราญ โดยทั่วกันเทอญ...

สาธุ สาธุ สาธุ